

Dialógus a művészetről

Popper Leó írásai

Popper Leó
és Lukács György levelezése

LA&TWINS

ARCHÍVUMI FÜZETEK

ARCHÍVUMI FÜZETEK

11.

DIALÓGUS A MŰVÉSZETRŐL

Popper Leó írásai

Popper Leó és Lukács György levelezése

MTA Lukács Archívum
T-Twins Kiadó
1993

A kötet szövegeit gondozta, az előszót írta,
a jegyzeteket és a névmutatót készítette:

Hévizi Ottó és Tímár Árpád

A német nyelvű kéziratok kiolvasását
Susanne Scherrer és Kristin Schwamm ellenőrizte

Sorozatszerkesztő: Sziklai László

A kötet az OTKA 2476. sz. pályázat keretében,
valamint a Művelődési és Közoktatási Minisztérium
Képzőművészeti Főosztályának támogatásával készült

MTA Könyvtára
Lukács Archivum
Lelt. sz.: 14.007 /2009

TARTALOM

Előszó	7
 I. A SZERZŐ ÉLETÉBEN MEGJELENT ÍRÁSOK	15
Akseli Gallén-Kalléla	17
Vincent van Gogh, Briefe	18
Goya-kiállítás Bécsben	19
Tárlatok. (I. Berlini szecesszionisták. II. Tavaszi tárlat)	22
Lukács György: a lélek és a formák	24
[Ludwig Hevesi]	27
Zur Ästhetik des Aeroplans	28
Peter Brueghel der Ältere	31
Der Bauern-Brueghel von Dr. Wilh. Hausenstein	37
Der Kitsch	38
Die Bildhauerei, Rodin und Maillol	45
Volkskunst und Formbesetzung	51
 II. KÉZIRATBAN FENNMARADT ÍRÁSOK	55
Dialog über Kunst [első változat]	57
Dialog über Kunst [második változat]	63
Meunier-Poll kiállítás	68
Constantin Somoff	70
Goya-kiállítás a szépművészeti múzeumban	73
Párizsi levél	80
A szó ereje a muzsikában	84
 III. TANULMÁNY-FOGALMAZVÁNYOK, VÁZLATOK	89
[Goya-kiállítás]	91
Lukács György: a lélek és a formák	91
[Zur Ästhetik des Aeroplans]	105

Pieter Breughel der Ältere	110
Der Bauern-Bruegel von Dr. Wilhelm Hausenstein	121
Der Kitsch	124
[Die Bildhauerei, Rodin und Maillol]	143
[Volkskunst und Formbeseelung]	144
[Párizsi levél]	147
[A szó ereje a muzsikában]	159
 IV. TÖREDÉKEK, JEGYZETEK	169
Von der malerischen Dissonanz	171
[Karl Kraus]	174
[Félreértéseméleti jegyzetek]	176
[Hercules Seghers-töredékek]	181
[Művészeti-művészetelméleti jegyzetek]	191
[Jegyzetek művészekről]	211
[Aforizmák. Aforisztikus jegyzetek]	218
[Életrajzi és egyéb feljegyzések]	227
 V. POPPER LEÓ ÉS LUKÁCS GYÖRGY LEVELEZÉSE	235
Függelék: Popper Leó megjegyzései Lukács György műveihez	424
Georg v. Lukács: Leo Popper. Ein Nachruf	441
 VI. LEVELEK POPPER LEÓHOZ. POPPER LEÓ LEVÉLFOGALMAZVÁNYAI ..	443
 NÉVMUTATÓ	455

ELŐSZÓ

Kötetünk a századelő egyik legsokoldalúbb és legeredetibb magyar esztétájának szellemi hagyatékát tárja az olvasó elé. Popper Leó (1886-1911) igen fiatalon halt meg, munkásságát tekintve jóformán visszhangtalanul. Nevét hosszú időn át csak barátja, Lukács György kései esztétikájának néhány rá hivatkozó utalásából ismerhették az olvasók, melyek a művészet ún. „egynemű közegének” ill. a műalkotás szükségszerű „félreértésének” popperi gondolatát elevenítették fel. (*Die Eigenart des Ästhetischen. Luchterhand*, Berlin, 1963., magyarul *Az esztétikum sajátossága*. Akadémiai, Bp. 1965). Lukács volt az egyetlen áthagyományozó (bár korántsem Popper életművének szellemiségéé), aki mindvégig nagyra tartotta a tőle kapott inspirációkat. Popper halála után több mint fél évszázaddal született meg róla az első elemző írás, Tolnay Károly tollából, aki „újklasszicista stíluseszményt” követő, szuverén műkritikusként hívta föl rá a figyelmet.

A szorosabb értelemben vett recepció-történet azonban természetesen a Lukács-Popper-levezés egy részének megjelenésétől, ill. Popper írásainak magyar, majd német kiadásától, tehát a nyolcvanas évektől számítható. Bonyhai Gábor és Hans Robert Jauß szerint Popper felfogása – mint a „nem-identikusság esztétikája” – a modern hermeneutika és az esztétikai dialogicitás egyik első előlegzésének tekinthető; mások – például Rugási Gyula – arra tettek kísérletet, hogy elgondolásait bekapcsolják a romantika nagy esztétikáinak áramába. Az 1987-es berlini konferencia előadásai, ill. a német Popper-kiadást követő publikációk új kérdéseket állítottak középpontba: Popper és a századelő közép-európai szellemi törekvéseinek (Simmel, Riegl, Kraus, Weininger) viszonyát; a „félreértés” kérdésének ismeretelméleti következtetéseit és a popperi anyag-felfogással való kapcsolatát; valamint esztétikájának aszisztematikus jellegét és antimodernista vonásait.

Popper megítélése tehát sokban változott. Méltatói már nem pusztán tehetséges műkritikusként számolnak vele, aki egykoron szerepet játszott Lukács gondolkodásmódjának formálódásában, hanem egyre inkább művészeteteoretikusként is. Popper esztéta volt – egyesítette magában a teoretikust, akinél a szemlélet (theoria) maradéktalanul át tudja hatni a látásmódot, a kritikust, aki „ért a formák emberen túli nyelvén”, és a laikust, aki

minden ismereten innen és túl nyitott a művek adta revelációra és aki nem téveszti szem elől, hogy a teoretikus és a kritikus is csak e revelációt kísérli meg szóra bírni. A mostani kritikai kiadás ehhez a feltáró-újraértelmező munkához is segítséget szeretne adni.

*

A kötet Popper Leó valamennyi írásának – mind az életében megjelent cikkeknek, mind a hagyatékában fennmaradt kéziratoknak, leveleknek – a közzétételére vállalkozik.

Jelenlegi tudásunk szerint Poppernek életében tizenkét cikke jelent meg magyar és német nyelvű folyóiratokban, ezeket az I. fejezetben, megjelent formájukban, betűhíven újraközöljük. Az, ami kézírataiból fennmaradt, jelenleg a Lukács Archívumban található, ismereteink szerint más közgyűjteményben nem őriznek tőle írást. A kéziratok sorsáról annyit tudunk, hogy ezek nagyobb része a Popper-Lukács levelezéssel együtt az ún. „heidelbergi” bőröndből került elő Lukács halála után; kisebb részük – főleg töredékek – Duczynska Ilonától Tolnay Károly közvetítésével Hilde Koplenighez került, s tőle Lukácshoz. Hogy Popper halálakor mit tartalmazott a hagyaték, az ma már egyértelműen nem rekonstruálható, támpontot a fennmaradt kéziratokon kívül csupán a Popper-Lukács levelezés utalásai, valamint Polányi Károly 1912. január 27-én Lukácshoz írt levele ad. E szerint Popper édesanyja és Polányi Popper halála után a legszűkebb baráti kör levelein kívül minden Poppernek szóló levelet megsemmisített, a megmaradt kéziratok és levelek a családhoz, Popper menyasszonyához, Polányihoz és Lukácshoz kerültek. Mindezek alapján biztosan tudható, hogy voltak még Poppernek kézíratai, így jelenleg elveszettnek vagy lappangónak kell tekintenünk azt a levelekben emlegetett recenziót, melyet Popper Balázs Béla *Halálesztétika* c. könyvéről írt, a „magyar népművészetről” írt magyar nyelvű cikket, valamint Popper naplóit. Ezekből sajnos egyetlen sornyi fogalmazvány vagy töredék sem maradt fenn.

A Lukács Archívumba került anyagban hét, többé-kevésbé végleges, nyomdakész kéziratnak tekinthető írás található, ezeket közöljük a könyv II. fejezetében. Vannak a hagyatékban olyan fogalmazványok, töredékek, vázlatok, amelyek egyértelműen az első két fejezetben lévő cikkek előzményei, variációi, ezek találhatóak a könyv III. fejezetében. A IV. fejezetbe kerültek azok a hosszabb-rövidebb töredékek – nagyobb tematikus csoportokba rendezve –, amelyek nem köthetők az elkészült tanulmányokhoz. Ezek vagy eleve is aforisztikus ötletek feljegyzései voltak, vagy tervezett, de végül is soha

el nem készült cikkek, tanulmányok kezdeményei, első megfogalmazási kísérletei. A III. és IV. fejezetben közölt szövegek mind kézírásos formában maradtak fenn, ezért ezt a jegyzetekben külön nem tüntetjük fel.

Az V. fejezet tartalmazza Popper Leó és Lukács György levelezését. A leveleket sorszámmal ellátva, szigorú időrendben közöljük. Előfordul, hogy a leveleken más kéztől származó sorok is vannak, vagy a borítékba belekerült a címzettnek szóló, harmadik személytől származó levél. Ezeket a leveleket – mintegy jegyzetként – a hozzájuk legközelebb álló Popper ill. Lukács-levél után, de számozás nélkül közöljük. A levelezés függelékében találhatók Poppernek azok a feljegyzései – „lektori megjegyzései” –, melyeket Lukács kézírataihoz készített, s melyek többségét levélmellékletként el is küldte Lukácsnak. Ugyanitt közöljük Lukács Popper műveiről alkotott véleményét, melyet legrészletesebben a Popper halálakor írott méltatásában fejtett ki. A VI. fejezetben kapott helyet az a néhány Popperhez írott, nem Lukácstól származó levél, amely a hagyatékban fennmaradt, valamint Popper nem Lukács-hoz írott néhány levelének fogalmazványa is.

Popper kéziratos hagyatékában találhatók még személyes jellegű iratok (anyakönyvi kivonat, iskolai bizonyítvány), betegségével kapcsolatos feljegyzések (pl. lázgörbék), továbbá versfogalmazványok, töredékek, német és angol nyelven (vagy mások verseinek kéziratos másolatai?), ezeket azonban nem tekintettük Popper elméleti hagyatéka részének, s ezért nem közöljük őket. Az iratok között vannak még rajzok, kép- és szobortervek, skiccek, ezekből illusztrációként bemutatunk néhányat.

Az írárok után közvetlenül következő jegyzetekben minden esetben megadjuk az eddigi megjelenési helyeket, továbbá a legszükségesebb magyarázatokat, ill. szövegváltozatokat.

A szövegek közlésének szélsőséges módját választottuk: betűhíven, csak a legminimálisabb szerkesztői kiegészítéseket alkalmazva, a kiolvasható törléseket és betoldásokat is minden esetben feltüntetve – a számunkra kiolvashatatlan részeket is jelezve – közlünk minden Popper kéziratot, a legapróbb papírszeleten, használt borítékon, kézírathátoldalon lévő feljegyzést is. Ezt az aprólékoságot mindenképpen indokoltnak tartjuk: Popper gondolataiból olyan kevés maradt fenn, hogy minden töredéket meg kell becsülnünk, másrészt megfogalmazásai többnyire olyan tömörek – szándékuk szerint is aforisztikusak –, hogy a legrövidebb félmondatban is lehetnek értékes információk, kiegészítések, támpontok más helyek értelmezéséhez, magyarázatához. Ugyanakkor tartózkodtunk attól, hogy akár a kéziratos tanulmányok, akár a töredékek esetében megpróbáljunk valamiféle optimális – legteljesebb vagy legutolsó – változatot rekonstruálni. A központosítást sem egészítettük ki.

Úgy gondoljuk, hogy a pontok, vesszők, kettőspontok, gondolatjelek elhelyezése Popper szövegeiben többnyire már valamilyen irányban befolyásolná az értelmezést. Ez pedig nem a mi mostani feladatunk. A mi célunk most csupán az volt, hogy a nehezen olvasható – s idővel sajnos óhatatlanul továbbromló állagú – kéziratok jelenlegi állapotát tegyük közzé, azaz hozzáférhetővé a további kutatás, feldolgozás, értelmezés vagy akár a szélesebb olvasókörnek szánt kiadás számára.

*

A felhasznált jelek és rövidítések jegyzéke:

- < > a jelek közti szöveget a szerző áthúzta, törölte
- { } a jelek közti szövegrész a szerző utólagos betoldása
- [ ] a jelek közti rész a szerkesztőktől származó betoldás, kiegészítés vagy magyarázat
- * Popper tanulmányaiban a csillaggal jelölt szavak magyarázata a jegyzetben található
- LAK – MTA Könyvtár Lukács Archivum és Könyvtár
- PLH – Popper Leó hagyatéka

Popper Leó szövegeinek eddigi kiadásai:

- AHA – Acta Historiae Artium, 1971. Tomus XVII. Fasculi 1-2. 6-15.
- MFSz – Tímár Árpád: Popper Leó esztétikai írásai. Magyar Filozófiai Szemle, 1972. 2.sz. 251-261.
- Helikon – Bonyhai Gábor: Popper Leó kiadatlan írásai. Helikon, Világirodalmi Figyelő, 1981. 2-3.sz. 233-246.
- EK – Popper Leó: Esszék és kritikák. Magvető, Budapest, 1983. (Szerkesztette Tímár Árpád).
- SchA – Popper, Leo: Schwere und Abstraktion. Versuche. Brinkmann & Bose, Berlin, 1987. (Herausgegeben von Philippe Despoix und Lothar Müller. Übersetzungen aus dem ungarischen: Anna Gara-Bak)

A Popper-Lukács levelezés kiadásai:

- LEV – Lukács György levelezése (1902-1917). (Válogatta, szerkesztette Fekete Éva és Karádi Éva). Magvető, Budapest, [1981].
- BW – Georg Lukács Briefwechsel 1902-1917. (Herausgegeben von Éva Karádi und Éva Fekete). Corvina, Budapest, 1982.

- SC – Georg Lukács: Selected Correspondence 1902-1920. (Selected, edited by Judith Marcus and Zoltán Tar). Columbia U.P. New York, 1986.
- CJ – Georges Lukács: Correspondance de jeunesse 1908-1917. (Choix de lettres Éva Fekete et Éva Karádi). François Maspero, Paris, 1981.

A Lukács György-szövegek felhasznált kiadásai:

- IM – Lukács György: Ifjúkori művek (1902-1918). (Szerkesztette Tímár Árpád). Magvető, Budapest, [1977].
- DF – Lukács György: A drámaírás főbb irányai a múlt század utolsó negyedében. (Sajtó alá rendezte Lendvai L. Ferenc). Akadémiai, Budapest, 1980.
- DT – Lukács György: A modern dráma fejlődésének története. (Szerkesztette Kószeg Ferenc). Magvető, Budapest, [1978].
- SF – Georg Lukács: Die Seele und die Formen. Luchterhand, Neuwied und Berlin, 1971.
- Napló-Tagebuch – Lukács György: Napló – Tagebuch (1910-11) Das Gericht (1913) (Sajtó alá rendezte Lendvai L. Ferenc). Akadémiai, Budapest, 1981.

A Lukács György műveiről frott kritikák gyűjteménye:

- I.K.T – Az ifjú Lukács a kritika tükrében. Der junge Lukács im Spiegel der Kritik. (Szerk. Bendl Júlia és Tímár Árpád). MTA Filozófiai Intézet. Lukács Archivum. Budapest, 1988.

A Popper Leó életére és munkásságára vonatkozó irodalom:

- Lukács, Georg v.: Leo Popper. Ein Nachruf.
Pester Lloyd, 1911.december 18. 5-6. (magyarul: IM 560-561.)
- Tolnay, Charles de: Pieter Bruegel
Valóság, 1969. 11. sz. 27-34.
- Tolnay, Charles de: Leo Popper und die Kunstgeschichte
Acta Historiae Artium, 1971. 1-2.sz. 3-4.
- Tímár Árpád: Popper Leó elfelejtett Lukács-ismertetése
Irodalomtörténet, 1971. 4.sz. 967-968.
- Tolnay, Charles de: Pierre Bruegel l'ancien
Évolution générale et développements régionaux en histoire de l'art.
Actes des XXIIe Congrès International d'Histoire de l'Art Budapest 1969.
Budapest, 1972. Tome I. 31-44.
- Tolnay, Charles de: Popper Leó és a művészettörténet
Magyar Filozófiai Szemle, 1972. 2.sz. 249-250.
- Főrsi István: Egy elfelejtett gondolkodó
Élet és Irodalom, 1972. július 1. 6.

- Fekete Éva: Lukács György és Popper Leó levélváltásából
Valóság, 1974. 9.sz. 16-37.
- Antal Gábor: A „termékeny félreértés” stációi. Min dolgozik Bonyhai Gábor irodalomtörténész?
Magyar Nemzet, 1980. augusztus 17. 9.
- Bonyhai Gábor: Régi és új hermeneutika
Helikon, 1981. 2-3.sz. 126-133.
- Jauß, Hans Robert: Ästhetische Erfahrung und literarische Hermeneutik
Suhrkamp, 1982. 675-678.
- Bonyhai Gábor: Lukács mint közvetítő.
Lukács György és a magyar kultúra. Kossuth, Budapest, 1982. 17-25.
- Tímár Árpád: Forma és világnézet. A fiatal Lukács és a képzőművészet
Világosság, 1983. 11.sz. 608-616.
- Bonyhai Gábor: Hermeneutika és morfológia
Literatura, 1984. 1.sz. 3-21.
- Bonyhai, Gábor: Anfänge einer nicht-divinatorischen Verstehenstheorie bei Leo Popper und dem jungen György Lukács
Neohelicon, XI, no.1. 1984. 63-79.
- Fenyves Katalin: Popper-redivivus
Könyvvilág, 1984. 1.sz. 4.
- (Domán): Popper Leó: Esszék és kritikák
Új Élet, 1984. 1.sz. 4.
- angyalosi-: Popper Leó: Esszék és kritikák
Kritika, 1984. 2.sz. 38.
- (kurcz): Esszék és kritikák. Popper Leó írásai
Magyar Nemzet, 1984. február 5. 6.
- Rózsa Gyula: Esszék kora. Popper Leó késői kötete alkalmából
Népszabadság, 1984. február 22. 7.
- Könczöl Csaba: Egy torzó a századelőn. Popper Leó: Esszék és kritikák
Magyar Hírlap, 1984. március 10. 8.
- Bodnár György: Történelem és esztétika. Popper Leó: Esszék és kritikák
Új Írás, 1984. 3.sz. 71-73.
- Gereben Ágnes: Kalandozás könyvek között. Esszék és kritikák
Népszava, 1984. március 10.
- Radnóti Sándor: Popper Leó: Esszék és kritikák
Művészet, 1984. 4.sz. 46-47.
- Éles Csaba: Esztétikatörténeti ásatások
Alföld, 1984. 9.sz. 88-89.
- Kardos András: A torzó esztétikája. Popper Leó: Esszék és kritikák
Nagyvilág, 1984. 10.sz. 1572-1574.
- Rugási Gyula: Teremtés és megváltás a művészetben. Popper Leó: Esszék és kritikák
Jelenkor, 1985. 2.sz. 149-154.

- Koczinszky Éva: Popper Leó: Esszék és kritikák
 Hungarológiai Értesítő, 1985. 3-4. sz. 153-155.
- Mattenklott, Gert: [Einleitung zum Aufsatz von Leo Popper: Zur Ästhetik des Aeroplans]
 Die Tageszeitung (Berlin), 1986. Dez. 20.
- Zoltai Dénes: Lukács György, Popper Leó és a „bécsi esztéták”
 Magyar Filozófiai Szemle, 1987. 3. sz. 558-567.
- Pralle, Uwe: Schwierigkeiten der Luftschiffahrt. Ein Wochenende um Leo Popper im Literaturhaus
 Die Tageszeitung (Berlin), 1987. Mai. 5.
- Despoix, Philippe: Leo Popper. Ein Portrait
 Die Tageszeitung (Berlin), 1987. Juli. 28.
- Despoix, Philippe-Müller, Lothar: Bericht über das Symposium Berlin – Budapest – Wien. Kreuzwege der Moderne um 1900. 24–25–26. April 1987 im Literaturhaus Berlin
 Kritische Berichte, 1987. 3-4. 53-61.
- Hévizi Ottó: A forma mint szabadakarat. Popper Leó esztétikája
 Világosság, 1987. 6. sz. 396-400.
- Bolz, Norbert: Statische Wünsche. Beiträge zur Budapester Ästhetik-Diskussion – die Aufsätze Leo Poppers
 Die Tageszeitung (Berlin), 1988. Jan. 18.
- Schlaffer, Heinz: Kunst und Leben.
 Frankfurter Rundschau, 1988.
- Wagner, Nike: Zur Ästhetik der Moderne. Karl Kraus mit Leo Popper gegen Georg Simmel
 Lettre International, (Berlin), 1988. Herbst, No. 2. 61–63.
- Hévizi Ottó: Félreértés és tágasság. (Popper Leóról)
 Nappali ház, 1989. 1. sz. 58-64.
- Tímár Árpád: The young Lukács and the fine arts
 Acta Historiae Artium, Tomus 34. 1989. 29-39.
- Bacsó Béla: Súly és absztrakció. Leo Popper: Schwere und Abstraktion. Berlin, 1987.
 Nagyvilág, 1989. 5. sz. 765-766.
- Wagner, Nike: De la difficulté de jouer du violon
 Lettre Internationale (Paris), 1989. Nr. 20.
- Hévizi Ottó: A kétségbeesés etikája és a Sterne-ügy
 Pompeji, 1990. 2. sz. 57-81.
- Rochlitz, Rainer: Un esthétisme métaphysique
 Critique, N. 517-18. 1990.
- Joyce, Conor: L for Leo
 Amikan Toren. Ikon Gallery, Birmingham & Arnolfini Gallery, Bristol, 1990.
- Wagner, Nike: A hegedűjáték nehézsége
 Magyar Lettre Internationale, 1991. 3. sz. 11-13.

Az, ami Popper életéről és pályafutásáról szorosabb értelemben vett életrajzi adatként tudható, megtalálható a műveit kötetben először közreadó magyar (EK 123-130.) és német nyelvű kiadványok (SchA 105-122.) utószavában. Köszönettel tartozunk Philippe Despoix-nak a bibliográfia összeállításához nyújtott segítségéért.

Hévízi Ottó – Tímár Árpád

A szerző életében megjelent írások

AKSELI GALLÉN-KALLÉLA.

Amiután figyelmesen végignézte a kutató ezt a kiállítást, valami furcsa meggyőződésre jut. Arra ugyanis, hogy ez a művész nagyon a nívója alatt áll. Ez a megismerés a kutatás vége. A kutatás fázisai: 1. a sokféleség konstatálása; 2. a sokféle nívó konstatálása; 3. a nívókülönbségek összefüggnek technikakülönbségekkel; 4. a legjobb nívó technikája (a fametszet) éppen az a technika, amely az embert és száz baját elrejt; 5. a már említett szomorú konklúzió. Az ilyen kollektív-kiállítás vagy úgy jön létre, hogy az a művész ki akarja fordítani – *macula non est in me** – az egész szívét a világ elé; vagy úgy, hogy felszólítják. Gallén-t azt hiszem felszólították. Mert aki ilyen ízléses fametszeteket csinál, az kell hogy látta, mi ér valamit és mi nem. És az nem mutatta volna meg azokat az „angolos” aquarelleket és az elgázolt nő fejét a síneken (felette még az elrobogó vonat füstfellegei táncolnak!), sem azokat a „panteisztikus” galyakat, füveket, amelyeknél jobbakat minden botanikus csinál. Mert félt volna a pszichológusoktól, akik tudvalevőleg a munkából felépítik a művész lelkét és akik itt a tízféle jóságú dolog között nem tudták volna melyikből építsék. De felszólították. És ő abban a reményben, hogy Pesten nincsenek pszichológusok, elküldte a kollektiót. Ámde a pszichológusok, mert mégis vannak Pesten, mit tettek? Látván a sokféleséget és hogy nehéz lesz benne eligazodni, gyors elhatározással megtették „nemzeti”-nek, amit egyéninek nem lehetett megtenni. Láttak tízféle egyéniséget egyetlen emberben. Mi lehet ez? Mi lehetne más, mint a finn néplelke tíz tipikus sajátsága. Én inkább azt mondom, Gallén úr talán nem valami centrális egyéniség.^[1] Hogy az akárhol-gyökért-eresztők gyöngye típusának embere. De erős embere. Úgy, hogy sokszor – a grafikus álmodásaiban – elfelejteti a nagy alapgyöngéjét. Mert itt fél úton elébe jön a fametszet és megkíméli^[2] a realizmus kényes stílusba-ütközéseitől. Mert ami benne, salakosan ugyan, de megvan, azt itt tisztán kiadhatja: a díszes misztikumot, a foltot és a verelő vonalat. A Munchok és Vallotonok vonalát. Itt és a fametszetszerű tusrajzokban nagy művész. De éppen itt gyanakszunk, hogy a nívója a feje felé nőtt. Néha aztán, nagy ritkán, mintha csakugyan valami igazán finn és igazán mély szólna hozzánk a lapokból: amikor vérengző bensőséggel előadja a szerelmesek dolgát a „hét testvér”-ből.* Csókjukba ölték őket, egy kard dő-

te át mindakettőt. A lány: csak öleli a fiút, de a fiú: az életösztön legutolsó céltalan görcsével, a hátához, a kard markolatához kap. Felejthetetlen kép. Adjunk hálát annak, aki csinálta. Szeressük: ne nézziünk meg mindent, amit csinált.

Popper Leó.

Husadik Század, 1908. márc. IX. évf. 3.sz. 282-283.
EK 32-33.

Akseli Gallen-Kallela kiállítása 1908 januárjában volt a Szépművészeti Múzeumban, a katalógus-előszót Térey Gábor írta.

macula non est in me – nincs bennem hiba, makulátlan vagyok
„*hét testvér*” – Alexis Kivi finn író regényének címe

A cikk kéziratának fennmaradt egy töredéke, LAK PLH IX/41/p-(1-2.), a megjelent szöveg ettől néhány ponton eltér:

[1] Azt mondom, hogy „realista és idealista aszerint amint feladata kívánja”, ahogy a katalógus előszava {is} mondja. Mindenesetre jobb benne az idealista.

[2] <felmenti> a <modellálás>

VINCENT VAN GOGH, BRIEFE.

Bruno Cassirer Verlag, Berlin.

A japániak voltak a mintája, a hollandusok az ideálja. Minta és ideál nem változtak meg, megmaradtak nála, örökké egyenlő távolban, örökké függőn egymástól. Lemondott arról, hogy valaha úgy festhessen, mint az ő legnagyobbjai. Saját nagy stílusának lelki végoka rezignáció. Rezignáció indította meg azt a fejlődést, melynek eredményei számunkra sokszor mélyebbek, nagyobbak, sarkalatosabbak és sugarabbak a nagy korszakok nagy eredményeinél: van Gogh művészetét.

„Nem tudok valót festeni”, beismeri és hiánynak tudja be, csak hogy látja már azt az időt, amikor erről a hiányos pikturáról ők fogják elismerni, „hogy az azért lehet nem kevésbé igaz”. Bernard barátjának azt írja: „– a fehéret és a feketét, ahogy a boltban kapjuk őket, merészen a palettámra akarom tenni és úgy használni, ahogy vannak – mert hiszen a japáni abstrahál a reflexektől és egyszerű lapos tónusokat tesz egymás mellé”. Csakhogy

a japáni absztrakciója nem valami művészi értelemben vett absztrakció, hanem egyszerűen a színes fametszet technikájának kényszerű következtése – az olajtechnikában szükség erre nincs. Hogy van Gogh megcsinálta mégis, annak első oka, hogy jobban nem tudta (amint előbb láttuk), másik oka, hogy belátta e hiány jó oldalát; ennek következménye pedig, hogy ez lett az új igazság. Mert bennünk él valami nagy és szerves szüksége az egyszerűségnek. E szükségletünket pedig véletlenül teljesen fedi a japániak egyszerűsítési módja, pedig az nem szerves, hanem mechanikus szükségletből fakad. Van Gogh igaz hogy csak azért láthatta meg ezt a kongruenciát, mert az ő hiányait igazolta – hiszen a látás stílusát mindenkor a tudás maximuma határozza meg – mégis, amit így megalkotott, csak tökéletes valamivé lehetett, mert szükségszerű volt.

Van Gogh művészete és Gauguiné nem más lényegében, nagy benső érték nekünk ma. És mögöttük mit látunk? Tehetetlenséget, félreértést, rezignációt a priori. De ne nevetve lássuk meg ezt, mint valami furcsa és páratlan esetet, hanem avval a történelmi komolysággal, amelyet egy mélyen tipikus eset megkövetel; még a kortársaktól is megkövetel.

Popper Leo

Művészet, 1908. ápr. VI. évf. 2. sz. 142.
EK 30-31.
SchA 22-24.

GOYA-KIÁLLÍTÁS BÉCSBEN

Goya művészete egy pontban különválik minden más művészettől. A formájának van egy hibája. De mivel a tartalmának is van egy hibája, a kettő összecsáll és képeznek együtt – egy erőt. Mely erő belenyúlik egy nagy szükségletünkbe. Ez teszi nagygyá, nagygyá nekünk és most. De mert nem az alapelemből való erő, mert egy idegkövetelményünk kegyeiből él, nem mondhatni, megmarad-e nagynak.

Alapereje a művészetnek az egyensúly. Az ezer formát játszó, ezer súllyal kísérő egyensúly. Amely mindennemű izgalmat a végén boldog izgalommá, békében teljessé tesz. Amely kerekké, zárttá tesz mindent, amit megfog; és ha az maga a vad chaosz: keretbe szorítja; ha maga a végtelenség fonala: kivágja egy darabját és összeköti két végét. Minden művészi formák legmélyebb ereje, metafizikus ereje: az egyensúly.

A festészet egyensúlya foltokban jelenik meg és vonalak futásában. Legyenek akár holt dolgok jelei a foltok, akár a rohanó élet betűi: a keretnél meg kell állniuk. Mert ha a keretből kimutatnak, ha a keretet önkénynek érezzük és brutálisnak az elmettsést, akkor megszűnt az egyensúly és a zártság; valami tátongas maradt a helyén, valami kínzó, örökké sértő. Bizony a keret nem önkény, szükségzerűség az. Születése és halála a képnek: semmi sincsen rajta kívül. Ezért, ami benne történik, kell hogy zártan történjék, hogy elkészüljön a határig, egésszé legyen.

Goyából hiányzott az egyensúlyok érzése. Zavarosak, fájók a foltjai, kívül-belül disszonáns a vonalmuzsikája. Az alakjainak semmi közülük sem egy-máshoz, sem a térhez, sem a síkhoz. Őt vonással olyan rendetlenséget tud teremteni, hogy az bátran szimbolizálhatná – a legelsőelőtti napot. Elképedve konstatálja mindezt az ember. Páratlan eset a történetben. Egy óriás, aki a dolgokat külön-külön oly erővel és tüllel nézi, mint előtte kevesen; és nem képes összemérlegelni, egymáshoz dekoratív viszonyba hozni őket, nem képes jóleső, nyugodt képet csinálni, ha egyenél több embert ábrázol. Az ő lapjai előtt nincsen pihenés. Aki érzékenyen érzi a foltok játékát, rosszul boldogul vele. Talán otthagya; talán, ha tud, eltekint ettől a nagy hibától és nézi, ami marad. De mit tegyen az, aki nem tud eltekinteni?! Aki mindent, a hibákat is csak pozitíve tudja érzékelni?

Megtalálja az is, csak nagyon keresi valami módját az élvezésnek. Van, amint tudjuk, Goyának még egy hibája. A nagyon tárgyilagos szimbolizmus. Mert hiba ez a tárgyilagosság, mihelyt hatásában megmarad tárgyilagosságnak és a dolog a nézőben nem oldódik érzéki szimbólummá. Hiba, ha izoláltan állnak a dolgok és nem akarnak jelenteni semmit sem addig, amíg meg nem magyarázták őket. Pedig Goyánál ez így van. A dolgok némák. Nem érzünk semmit; csak talán valami egészen különös zavar-érzést; és várjuk a kommentárt. Más érthetetlen allegóriát élvezhetünk a festőiségében, örülhetünk a vonalainak. Itt a foltok borzongást adnak. Borzongást?! De hát az ábrázolt dolgok mást adnak, nem borzongást azok is? És egy csapásra mintha kinyílnának a titkok. Egyet mondanak, mélyen egyet, a formák és a tárgyak: a chaoszt mondják és ezer kínját. Egyszerre nagy belső igazukat látjuk a rossz és gyötrő foltoknak. Bölcsnek látjuk, hogy nem jó foltokká lett a borzongás: mert a jó folt, akárhogy, de mindig örömet ad, tehát itt megölné, amit szülni akart, az írtózást. Így pedig amit kínzásra kieszelt, az kínzóvá is lesz. És akinek kell a kín, az oda megy és iszik az ő forrásából.

Fekete vizek bugyognak az ő forrásából. Gonosz, gáncsvető ördögök járnak oda itatóra; elkárhozik, aki issza. Gyehenna-muzsikák zúgnak. Földalatti menuettek táncmestere, Goya fuldoklók karához járja a táncot. Tak-

tusban himbálódzik az akasztottak teste. És valami sárkány-legény, patkányette kancsal pófával rángatja a lantot a makabre-tánchoz. Kétfejűek sírnak; hátbalónek valakit; nagyszakállú bölcsek hajlonganak a macskapúpos elefánt előtt. Kötélen táncol egy fehér gebe. Seprűvel vernek fekete lányok holmi kopasztott embercsibéket. Rokokó-szajhák kendőben dobálnak egy férfit. És megjelenik Kronosz és seprűvel kiszemeteli a bandát. Kimászik a sírjából egy hulla és és hullaujjával felírja valahová, hogy „Nada”, „semmi”. Ez a Goya világa. És ezt ki tudná elgondolni szép, simogató vonalakba fonva, ki nem érzi világosan, hogy egy új, akár formátlan formának kellett megszületnie, hogy ezt az ezer, idegenül sebző érzést kimondja, kísérje.

Mért védjük Goya rossz kompozícióját? Két okból védjük. Először mert igaz, hogy a „caprichos”* és a „proverbios”* gondolataihoz szimbolikusabb kompozíciót elgondolni nem lehet. Érezzük, hogy ki kellene tágítani a törvényeket, melyek ezt kizárják. Másodszor mert a kompozíción kívül annyi nagy, most-eleven értéket érzünk benne, hogy akármit megbocsátunk érte, szépnek akarunk látni mindent, amit csinált. (És talán ez a második az elsőnek is az oka.) Goya legnagyobb értéke a tárgyilagos ereje, a nem-poéta, nem-artista, reális érzése. A művészet formáit nem érezte nagyon, a természetét úgy, ahogy mélyebben nem lehet. Ahogy Mária Louisát, a hülye IV. Károly komisz kis nejét festette, azt az asszonyt, aki mindenkié volt Madridban, úgy piktúrát még kevesen csináltak. Ahogy abban az állásban ki van fejezve, milyen zavarba hozza a nőt a szokatlan vertikális helyzet, hogy a keze téllenül lóg alá és csak a szeme vigyorog és a szája vonaglik, azt nem festette addig ember. Tizian-színekben él ez a kép (nem az impassible Velasquez színeiben). Melegen ragyog a Bermudez szépasszony arcképe. De mindenütt, a festményekben is a karakter, a tárgy fontos, nem az artisztikus értékek. De a tárgy új artisztikumma lesz. És Goya helyzete is különhelyzet marad a piktúrában: ő – a még sátánizmusában is – egy nem-művészetnek, a csak-naturalizmusnak zseniális művésze.

Popper Leó.

Huszadik Század, 1908. ápr. IX. évf. 4.sz. 387-389.
EK 34-38.

„caprichos” – Los Caprichos, Goya 1793-1798 között készített rézkarcsorozata, első kiadása 1803-ban volt
„proverbios” – Los Proverbios, Goya 1808-1815 között készített rézkarcsorozatának címe, első kiadása 1850

TÁRLATOK

I. BERLINI SZECESSZIONISTÁK

Amióta a német császár kiadta a *Rinnsteinkunst** martircsináló paroláját, bizonyosság volt isten előtt, hogy Berlinnek most megvan a nagy művészete. Mi is hittünk az új igében. És most fájó szívvel kell konstatálnunk, hogy ugyanazt mondjuk, amit a farizeus. Egészen másképp, de ugyanazt. Mert nem a tárgyvilága sáros ennek a művészetnek és nem az érzésvilága, hanem ami a kettőből ered. Nem amit néznek és nem ahogyan látják, hanem ahogyan festik. Tudjuk, hogy Rembrandt csúfnál csúfabb dolgokat festett meg könnyfacsaró szépségekké és tudjuk, hogy Toulouse-Lautrec félvilági személyeket még sokkal különb helyzetekben rajzolt meg, mint Corinth az ő harisnyakötését, de úgy, hogy ottan cirádává lett a szenny és rímme a rücskösség. Tudjuk (és beléjük szeretnők verni a berliniekbe), hogy az élet minden szemétsarka valóban teli van hallatlan aranyokkal, de csak azok számára, akik ki tudják onnan és össze tudják válogatni. A berliniek azt hiszik, hogy minden lehet a festés tárgya. Pedig csak motívuma lehet minden. És mert tárgynak néznek mindent, nem bajlódnak, hogy a motívumból a tárgyat kikaparják. Minden, ami érdektelen, relatíve érdekes, ők elvágják a relációktól és abszolút érdektelenné lesz. Nézzük csak azt a harisnyakötőt. Hány ezer dekoratív lehetőség halt meg itt észrevétlen, hány Tizian-kép maradt itt megfestetlen és mi született helyettük? Az unalmas, rendetlen, legszomorúbb értelemben „komoly” disznóságok iskolapéldánya. Azt kérdezzük: mit várt tőle? Távolrahatást? Mért emeli ez a nő szoknyáját. Van ennek a mozgásnak valami győzedelmes díszítő bája? Nincs. Tehát reálrahatást várt. De a gyenge, anyagtalan, piszkos szín kizárja az ilyenfélét. Nem ad tehát még igazságot sem ez a piktúra, nem hogy örömet adna; *tertium pedig non datur** a művészetben. Mit várnak tőle? Mit vár Liebermann a Sámson és Delilától, ettől a polgárijesztő, művészijesztő kínosságtól? Úgy mentem el a Könyves Kálmánba, hogy egy nagy, nem nagyon lelkes, de kemény-igaz piktúrának a felsőbbbségét fogcsikorgatva elismerjem. És másképen lett. A monumentalitás helyett (mely Liebermann egy pár kis rajzában, karcában majdnem jelen van) a festett dolgokban zavart és súlyhiányt és egyensúlyhiányt találtam. A nagy realizmus helyett, melyet olyannak vártam, hogy az ellen már igazán csak elvi kifogások lesznek tehetők, mélyvérű tárgylagosságot láttam, mely nem a témáit, de a színeit a *Rinnstein*ból szedi; festőmesterséget találtam, amelynek nincsen stílusa, mert a hiányaival nem alkoszik meg, hanem keményfejú, önemésztő harcban él velük. Félresikerült naturalizmust, mely

stílus hírébe csak abban az országban eshetett, amelyben minden stílus, amit ketten ugyanúgy csinálnak.

Nekünk hatalmas diadal ez a kiállítás. Mert itt látható, hogy a Mieink, amikor ugyanezt akarták, szebben elérték, ma pedig rég jobbat akarnak. Itt láthatjuk mi (akik Párisban gyógyulunk), hogy van egy baj, ami ellen már Páris se használ. Hogy van egy foka a műzsától meg nem csókoltásnak, amely – akár tehetséggel is – művészi értékelésbe nem esik. És ezért van megengedve, ezért szükséges itt egy árnyalatot nem néző brutalitás. Hol itt a szecesszió? Fogták a festéket és a műteremből kivitték a *mons sacre**, de a festék csak megmaradt festéknek. Hol a csere? Anekdóta helyett tárgymádás (anyagosság nélkül). Pókok helyett durvaságok. Piszkos barnák helyett piszkos zöldek.

A kiállításon egy magyar szobor is van. Vedres Márknak egy férfi-aktja: büszkén jelzi a mi ifjú erőnket, szembe állítván a kietlen vendégekkel a maga életből érett egyszerű szépségét.

II. TAVASZI TÁRIAT.

Az maradt csak, ami volt: a művészet hálósobája. És az is fog maradni. Mert az élők és az éberek menekülnek onnan és újabb alvók újabb hangneveit hozzák a hortyogásnak. Néha egyik-másik alvás közben meg is hal: senki se veszi észre, a szag nem romlik, ha eggyel több a rothadó, a szag nem javul, ha betéved valami virág, ugyanaz marad a szag, ismerjük.

A szobrok még mennek valahogy. Mindenki felett Simay, a mi nagy szobrászunk, akiről tudjuk, hogy egy pici majmocskáról száz gyönyörű ornametet és ötven megrázó silhouettet tud átlopni egy darab bronzba. Most egy oroszlán pár van itt, amelyik gyászos kőben szövö a szerelmet. Nagy a szerelem, de még nagyobb a kő. Lányi egy öreg asszony fejét küldte. Csillag István ügyes plaketteket. – A festők szomorúak. És már a legnagyobbknak is, úgy sejdítem, mellére hanyatlik a feje. Mednyánszky úgyszólván „életnagyságra nagyítva” küldte el a régi szép, szomorú tájait. (De a sóhaj megnyúlt és lőn belőle ásítás.) Herrer Caesar-t kell még megemlíteni, Magyar-Mannheimert és Márkot, Siligait (akinek még valami zölddel kell hitelt szereznie a barnájának) és Keményffyt. Ezután hamar le kell zárni ezt az írást: ne essék túlsok szó a hálósobáról, ne zavartassék az igazak álma!

Popper Leó.

Huszadik Század, 1908. máj. IX. évf. 5. sz. 488–489.
EK 39–42.

A berlini szecesszionisták kiállítása a budapesti Könyves Kálmán cég kiállítóhelyiségében volt, 1908. április 22-én nyílt meg; a „Tavaszi tárlat” a Műcsarnokban 1908. március 31-től volt látható

Rinnsteinkunst – csatornaművészet, Vilmos császár egy beszédében ezzel a kifejezéssel bélyegezte meg a modern német képzőművészeti törekvéseket
tertium non datur – harmadik nincs
mons sacer – szent hegy

LUKÁCS GYÖRGY: A LÉLEK ÉS A FORMÁK.^o

– A Magyar Hírlap eredeti tárczája. –

Ha az értékelő és összemérő kritika oldaláról nézzük őket, nem is kritikák a Lukács György írásai, hanem tárgyalások az életről. Mert önála nem az a kérdés, hogy vajjon a darab élet, ami az egészből kivált, hogy művészetté legyen, egészen és egyenletesen azzá lesz-e és nincs-e többé semmiféle szükség az anyaeletre; hanem éppen az, hogy merre van a köldökpont, ahol az anyaelettel megint össze lehetne fűzni és milyen az az élet a maga többi, a véletlen műtől elvált lehetőségeiben. Van egy második faja a kritikusnak, akinek ez nem fontos, akinek az egész élet csak holt anyaga a forma munkájának és aki számára az „élet” csak a formán túl kezdődik. Az elsőnek a művészet azért kell, mert benne ütközött ki a legtöbb benső történés; mert itt, a formák sötét gyóntatószékében mondták el legkönnyebben a maguk dolgát a szégyellős nagyemberek. Csak szekér itt a forma, amely az „emberi” végcéljához elvisz és feleslegessé vált, ha odaértünk. Csak az érvényes itt, ami a formán innen fekszik és a forma csak annyiban érték, amennyiben ezt az idegent kifejezni képes, a többi része, amelyet az elménkkel egyenes kapcsolatba hozni már nem lehet, elesik az értékletben. [!]^o És mindazok a különös és mély élmények, amelyek éppen itt szállanak fel: a képérzésem, a formán túli lélek, a szó lelke és a véletlen mondat lelke, nem ezt a kritikát érintik, hanem a másikat.

Ha a formák és az élmény egymásba nőnek, akkor mindig marad úgyszólván egy darab élmény, ami nincs benne a formában és egy darab forma, amiben nincsen élmény. De amíg a künnrekedt élménydarabnak végleg el kell

^o Franklin-társulat, Budapest, 1910. 4 kor.

száradnia, addig a felekezet [!] formadarab virágzásnak indulhat és megtelhet a maga erejéből új és hallatlan élményekkel. Azokkal, amelyek a művészet külön, idegen érzésvilágát alkotják, és amelyek mindig egyenlő biztos távolban maradnak az emberélet megérzéseitől. Mert közöttük és az élet között ott áll, örök fülként [falként] és örök vezetőként a forma és alkotja és másítja őket. A forma, amely arra lett, hogy az élethez testvért alkosson, hogy újon és örökre megcsinálja ugyanazt, amit a természet egy-egy pillanatra megcsinált: a forma megveti ezt a pleonasmust és maga alkot életet, véletlen és másistenű életet, olyan furcsát és véletlent, olyan alaptalant és rejtélyeset, hogy nem is lehet megérteni sohasem, vajjon abban mi vonzhatja a földbőllett embereket. Mert olyan nagyon véletlen az, ahogyan a színben [rímben] egymás mellé kerülnek a szók, hogy szinte hihetetlen az összevalóságuk: és összevalók, összeforrtak mégis; és olyan minden jó rím, hogy a szavak lelke is csak olyan erősen egy, mint a testük és többé alig tudni, melyik volt előbb, melyik utóbb. És hogyan rejthet magában az alliteratio valamit a mi vérünk titkaiból; és a ritmusnak, a sorrendnek, az ismert és a ritka szavak váltakozó léptének, a csendnek és a ritka szavak váltakozó léptének, [!] a csendnek és a kopogásnak, a gondolatvilágnak és a periódusnak hogyan lehet lelke és élőbb élete az egész valóságnál, amit kimond? Ezt sem foghatjuk meg egyszerű észszel; és mégis át kell éreznünk és hitünkkel kell tennünk. Az a kritikus pedig, aki ebbe a világba való és ért a formák emberentűli nyelvén, mást fog látni, mást fog nézni minden írásban, mit [!] ami annak eredeti történetes tartalma. Látni fogja ugyan azt is, hogy mi van az írás „mögött”, látni fog valamit a művész szándékából; de a másik, a forma szándéka (amely vad és önálló szándék) el fogja mosni, meg fogja hamisítani az elsőt, a szülőszándékot. És így ez a kritikus kevesebb „igazságot” fog mondhatni és kevesebbet a tárgyhöz. De amit adni fog, az, ha más is lesz, mint szándékok felfedezése, ha máshonnan is jövend, de az igazságba fog belefolyni: egy nagyobb, nem ellenőrizhető, abszolút igaznak a szuggesztíóját fogja adni. Mint ahogy az arcképfestők – mondja Lukács – „minden más művészi szenzációjuk mellett még ezt is hozzák: egy valamikor élő ember életét és ránk kényszerítik azt a hitet, hogy ez az élet olyan volt, amilyenek az ő színei és vonalai láttatják.”

A másik, akit tartalmak kritikusának nevezünk el, magát az életet keresi ezer alakban. Emberek sorsát, emberek viszonyát a sorshoz, egymáshoz és önmagukhoz, viszonyok hangját és lyrikus lángját, egyedüllétet, párosságot és meghalást; helyzetek lelkét és jelképes erejét és gondolatok hatalmát és tettek néma szentségét. Azt nézi ő is, ami mély a dolgokban: de csak a dolgokban látja meg a mélyet, (míg a másik ott is érzi, ahol csak egy hangot fog

meg a dolgok helyett) misztikus ő is, de tárgyilagos az ő misztikája. És nem olyan, mint a zenéé.

Melyik a kettő közül fogja meg az életet? Az első azért nem, mert a forma lázában túlfog rajta, mert mindig csak a világot fogja meg, de nem az életet (az írásaiban benne van ugyan az egyes élet, de nem tudja kiragadni, mert határai belefolynak a másik életbe, a formáéba). A második azért nem fogja meg, mert nem bízik a formában és annak hamisításaitól menten akarja látni és kívágni az életet. De mert mégsem veheti azt máshonnan mint a formából, mindig csak egy legkisebb darabját fogja onnan kívágni – azt, amelyiket minden kétségen felül romlatlannak hisz – és a legnagyobb és talán éppen a legvalódibb darab megint csak úgy rejtve marad, mint az elsőnél. Az első túlért az életen, a második nem ért el addig. Egyik sem hozza ki az egyes konkrét életdarabot, amelyet a mű magába vett. De mind a kettő többet tesz. Mert amíg az első felfedi a forma minden szándéktalan és titkos mélységeit, addig a második, a kritikus nézés nyugalmaiban rátalálhat ezer útra, melyet a kétszerkötött és egyirányú költészet szükségszerűen elmulasztott; megfoghatja és a motívumok egységeiből kiépítheti az összes meg nem történt lehetőségeket: egészen kénye-kedve szerint indulván előre vagy hátrafele, az embe- rekből vagy a célból; hangulatokból vagy társadalmi determinánsokból; és így létrehozhat valamit, ami az életet úgyszólván vakon meglátja; amiben benn lesz, mint egy mély tervben, hogy akármikor életre válhat. Mert a kritikus elméleteinek az az erejük: hogy a konstrukciójának emberösmerete van és a matematikájának véres tapasztalata.

Tudom, túlélésen választottam el a kétféle kritikust. De a Lukács György írásai megkívánják ezt a kettéválasztást. Mert bennük ritka tisztán széjjel válik a forma kritikus és az életé. Ez az út, amelyet az ő fejlődése leír, az élet-kritikától megy a forma-kritika felé. Hogy már most is látja csodálatban és tisztán a forma életvilágát, azt mutatja nem egy gondolata. Ahogyan például az írott embert látja, azt a titokzatos, konkrét és ismeretlen embert, akiről nem tudja, hogy a költő-e, vagy egy tényleges harmadik, vagy én magam vagyok-e az; ahogyan meglátja azt a végtelenül komplikált folyamatot, amelyben egymást változtatják költő és téma és forma és amelyben végül a forma úgy módosítja az olvasót, hogy az önmagát vetíti az írás mögé, mint annak (fel nem ismert) hősét: mindez tisztán mutatja, hogy a forma mágiáját érzi Lukács György és hogy képes lesz nemcsak azt a formaszülte embert, hanem minden más dolgot és hangulatszint is, amit a forma adott, elválasztani a többitől. Mert csak ha elválasztja őket, tudja össze is kötni őket és megcsinálni – minden esetben – azt a szintézist, amelynek mély szükségét régen érzi: „a belső és a külső, a lélek és a forma, a tartalom és a kifejezés

egyesülésének misztikus pillanata ez, mely éppen olyan misztikus, mint a tragédia sorspillanata, mikor a hős és a sors, vagy a novelláé, mikor a véletlen és a világtörvényszerűség, vagy a versé, mikor a lélek és a tájék érnek össze és nőnek össze új egymástól múltban és jövőben többé elválaszthatatlan egységgé.”

A Lukács György írásai, melyek ma élettárgyalások és a lélek dolgairól mondanak hírt, szomorú szigetelt [!] tudással, formakritikák lesznek egykoron és akkor mélyebben fognak az alkotások titkaiba nyúlni, mint akármilyen más írás: az életben bolygó tartalmak megerősödnek, a formák ellenál-lásán vonzódnak feléjük, végül megváltódnak a forma utolsó nyugalmaiban és megszületik minden szomorúság és izoláltság hamvából egy legnagyobb forma, amely megérti magában az egész életet és minden túlzó [!] hangot.

Popper Leó.

Magyar Hírlap, 1910. április 27. XX. évf. 99. sz. 1-2.

Irodalomtörténet, 1971. 4. sz. 968-972.

EK 61-66. (kézirat alapján javított változat)

LKT 56-59.

SchA 43-47.

A cikknek fennmaradt egy kéziratos változata is, és több fogalmazvány-töredéke (lásd kötetünkben: 91-104.)

[LUDWIG HEVESI]

Ludwig Hevesi † in Wien war vor allem ein Sachwalter des Neuen. Die Kunst rief, und in blinder Ehrfurcht folgte er, wohin sie immer wolte. Kein neuer Kunststurm fegte übers Land, dem er nicht ein Blättchen mitgegeben hätte. So half er der Kunst und sie half ihm, ohne dass sie einander je belästigt hätten; und das Publikum befand sich wohl dabei. Für das schwere Ding wusste Hevesi immer das leichte Wort zu finden. Das wirkte bei seinem besonderen Publikum mehr als der tiefste Ernst. So muss man ehrlich um diesen Kunstschriftsteller trauern, und er ist nicht einmal ein Trost, dass seine Gattung uns erhalten bleibt.

L. P.

Kunst und Künstler, 1910. ápr. VIII. évf. 7. sz. 381.

Az írás alatt csak betűjel olvasható, de Popper szerzőségét több tényező is valószínűsíti: más L. P. betűvel kezdődő nevű szerző nem dolgozott ezekben az években a lapnak, Popper viszont – levelei tanúsága szerint – már 1910 elején kapcsolatban állt a szerkesztővel, Karl Schefflerrel, a téma is olyan, amely – legalábbis Berlinből nézve – magyar szerző kompetenciájába tartozónak látszhatott.

ZUR ÄSTHETIK DES AEROPLANS

Nichts löst uns die Mystik des Vogelflugs. Und doch: er bleibt eine Selbstverständlichkeit, bleibt sozusagen eine einleuchtende Mystik. Das ganze des Flugs ist Geheimnis in alle Ewigkeit, aber zu dem „wie“ können wir in formale Beziehung treten, können es beurteilen und mitfühlen nach unseren eigenen Begriffen von Bewegung; wir können sagen, daß wir den Flug begreifen mit unseren Sinnen, wie wir den Gang und den Galopp, das Ziehen und das Tragen, das Stoßen und jede andere irdische Bewegung begreifen; oder daß wir ihn nicht begreifen und ihn unwahrscheinlich finden und wenn er tausendmal wahrhaftig ist und gut.

Auf Proportionen kommt es an, auch bei der Bewegung: auf die Überzeugungskraft des Bildes, das eine Bewegung in uns hinterläßt, wenn sie vorbei ist; darauf, daß aus dem statischen Größeverhältnis des Bewegenden und des Bewegten, aus ihren reinen Dimensionen, wenn sie im Bilde erstarrt vor uns stehen, die Bewegung wieder beginne und zu geschehen scheine: nur dann ist die Bewegung suggestiv, wenn sie ihren Apparat so mit sich gefüllt hat, daß er sie verrät, auch wenn sie sich in einer Ruhe versteckt hält. – So sind die Bilder des Segelbootes im Winde, des Vogels mit ausgebreiteten Schwingen immer – in jeder ihrer Phasen gleichmäßig – suggestiv. Wir sehen die ganze Bewegung vor uns und begreifen aus der Stellung der Segel die Richtung, aus ihrer Schwellung und ihrem Verhältnis zum Boot die Geschwindigkeit der Fahrt. Beim Vogel verstehen wir ganz instinktiv und ohne mit dem unbekannten Medium Luft zu rechnen, daß große Flügel ihn gut tragen; und das Schweben als jene Flügelstellung, die sich uns am längsten einprägt, wird uns zum Zeichen, in dem wir für immer den Flug erkennen und fühlen müssen.

Die Photographie bietet uns heute die wunderbarste Kontrolle unseres Gefühls für Bewegungssuggestionen. Sie gibt uns unzählige nie geahnte Phasen von allem, was da kreucht und fleucht und am Ende wissen wir es, daß die suggestivsten nicht unter den niegeahnten zu suchen sind, sondern unter denen, die – den Sinnen längst bekannt – sich ihnen in Ruhe einzeichnen. So kennen wir jetzt das Pferd in allen Augenblicken aller Gangarten und wissen nur, daß es da unzählige Phasen gibt, die wir nicht innervieren

können, die wir einfach nicht glauben. Und wichtig sind uns immer wieder nur die wenigen ganz charakteristischen Phasen, wo die Bewegung in einem Gleichgewicht ganz eingefangen scheint. Das sind aber immer wieder die längsten Phasen: das Tier hält sie am längsten, weil sie ihm Gleichgewicht geben, und weil sie am längsten dauern, haftet ihr Bild vor allem im Bewußtsein. Das Bild, welches die Kraft und Leistung sinnlich darstellt, als Proportionen von Maschinen, Linien und Winkeln, von Tragendem und Getragendem.

Damit wäre es gesagt: suggestiv an einer Bewegung ist, was sich den Sinnen als Gleichgewicht und Proportionalität eindrückt und sich wahrscheinlich macht.

Suggestiv ist der Flug des Raubvogels. Es ist wahr und wahrscheinlich, er ist das Absolute des Fliegens: sein bloßes Schema, das geöffnete V, suggeriert uns Flug ohne Ende. An diesem Schema messen wir alle übrige Flugbefähigung: jene Befähigung, die allein das Auge zuzusprechen hat, und die mit der tatsächlichen gar nicht zusammenfallen muß. Die Fälle, in denen wir zum empirischen Bewußtsein des Fluges auch sein unmittelbares Gefühl erhalten, sind nicht häufig. In den meisten fehlt uns etwas zum letzten Glauben, zum Mitgehobensein. – Ich glaube, daß die optische Wahrscheinlichkeit des Fluges – wie jeder Bewegung – zu- und abnimmt mit der deutlichen Sichtbarkeit des Apparates. Das bedeutet für die fliegenden Organismen: je schneller sie die Flügel bewegen, je weniger sichtbar diese werden, desto mehr scheinbares Übergewicht gewinnt der Körper und desto unwahrscheinlicher wird der Flug. Am unmöglichsten sehen die Insekten aus, der Maikäfer z.B., bei dem statt der Flügel nur etwas wie ein Gelee zu bemerken ist und nie begreiflich wird, wie das Dings sich da oben hält. Vom Adler (über den Aeroplan) bis zum Maikäfer rangieren sich dann die zahllosen Nuancen der Unwahrscheinlichkeit.

Das größte Mißverhältnis in alle Bewegungen hat die Maschine gebracht. Dadurch daß sie das Bewegende beliebig zusammenschrumpfen ließ, oder gar unsichtbar machte, bewirkte sie eine völlige Anarchie unserer eingepflanzten Proportionalforderungen. Früher erlebte man nur Proportionen, die organische Möglichkeiten ausdrückten, erlebte daher sozusagen immerfort eine Proportion. Man lernte für jedes Pferd seinen Wagen, jeden Wagen seine Belastung, jede Last ihr Gerüst, jeden Bau seine Basis abzuschätzen und schön zu befinden. Und jetzt wird alles wieder zerstört: es kommt der winzige Motor und arbeitet für 50 Pferde, es kommt die Eisenkonstruktion und trägt, wozu zwanzigmal mehr Steine nötig waren; die alten Proportionen

sind gestürzt und die neuen wechseln von Tag zu Tag, (und wo sich alte und neue mischen, dort ist die Not am höchsten).

Und da ist nun der Aeroplan gekommen. Er stellt in all seiner unerhörten Großartigkeit die absonderlichste Kreuzung der alten und neuen Proportionen dar. Zunächst der Zweidecker. Das alte Verhältnis des Vogels und der tragenden Schwingen wird angedeutet, aber: dort tragen die Schwingen den Vogel und der Vogel bewegt die Schwingen: es gibt kein drittes und sie erklären einander ganz. Hier aber tragen wohl die Schwingen den Vogel, aber der bewegt erst die Propeller, und diese (kaum sichtbar durch die schnelle Drehung) bewegen ihrerseits erst das Ganze. Die Flügel, zumal es vier sind, sind zu kurz um das Tragen plausibel zu machen; sie tragen ja auch nicht allein, sondern mit Hilfe der Propeller. Da diese aber unsichtbar bleiben, haben wir nur die Disproportion der Flügel und des übrigen, den Mangel an fühlbarem Gleichgewicht (das tatsächlich vorhanden, aber für die Augen gefälscht ist).

Und doch fliegt das Ding. Und nein, doch fliegt es nicht und wird für unser Gefühl wohl niemals eigentlich fliegen mit jener Suggestionskraft, die noch besteht, wenn von der Bewegung als solcher abstrahiert wird und die noch im Bilde unvermindert wirkt.

Anders scheint es mit dem Monoplan zu stehen, denn er gibt sehr stark den Eindruck des Fliegens. Das Ganze ist elegant balanciert, das Flügelpaar ist ungefähr breit und lang genug, um so viel heben zu dürfen, wie viel wir von Mann und Apparat sehen. Aber es ist natürlich doch nichts mit der Ästhetik dieses Fahrzeuges. Denn was wir als Bewegendes postulieren – die Flügel – ist doch nur bewegtes und die Illusion ist nur ermöglicht, weil wir das eigentlich Bewegende, den Propeller, nicht sehen. Innerlich aber sehen wir fast die gleichen Disproportionen wie bei den Insekten: wie bei diesen die surrenden Flügel, so wird hier der Propeller durch die schnelle Drehung unsichtbar und es bleibt das Übergewicht des Bewegten. Nur während es bei den Insekten dies zur Folge hat, daß der Flug unglaublich wird, so geschieht hier aus den gleichen Gründen das genaue Gegenteil, der Flug wird hier suggestiv; weil das Ganze, das übrig bleibt, sich für das Gefühl wieder in zwei teilt, in tragende Flügel und getragenen Leib und, aller Rationalität zum Trotz, die Schönheiten des Urbildes in uns wachruft, zu denen es sich doch nur verhält wie die Marionette zum Menschen: es bewegt sich mit seinen Gliedern, aber nicht durch diese.

Wie aber die Schönheit der Marionette nicht die wahre Schönheit sein kann (als welche immer dort Formen erfaßt, wo Kräfte liegen) so kann die echte Schönheit der Flugmaschine auch nicht die sein, die man durch

falsche Ähnlichkeiten erhält und die man in symbolgieriger Sentimentalität ihr gerne heute schon zusprechen möchte.

Es muß gewartet werden, bis sie ihre neuen inneren Gesetze erkannt und sich aus ihrem Geiste ihre zweckmäßigste Form entwickelt haben wird. Was wir dann zu gewärtigen haben, bleibt abzuwarten. Es ist möglich, daß gerade diese zweckmäßigste Form eine unmögliche sein wird: sie wird besser sein als dieses Spiel mit den passiv-aktiven Flügeln, weil sie uns nicht verführen wird, Enthusiasmus an Imitationen zu vergeuden, wie es z.B. die steinmas-kierte Eisenkonstruktion – das ästhetische Pendant der Flugmaschine – getan hat und noch heute tut.

Die Lehre von der Schönheit der Technik, die Zweckästhetik fordert, daß alles scheine, was es ist. Und weil der Aeroplan, so wie er heute ist, nur schön sein kann, wenn er diese Forderung nicht erfüllt, so muß er – ich ahne es schon – aus technischen Gründen häßlich sein.

Leo Popper

Die Neue Rundschau, 1910. okt. XXI. évf. 10. sz. 1477-1479.

EK 67-72.

SchA 50-54.

A cikknek fennmaradt egy autográf fogalmazványtöredéke (lásd kötetünkben 105-110.)

PETER BRUEGHEL DER ÄLTERE

1520(?)–1569

von Leo Popper

Ich weiss nicht ob Cézanne ihn gekannt hat: aber dass er ihn fortsetzt ist gewiss. Wer es weiss, wie in der Wildnis der Farbengeschichte diese Zwei dastehen und aufeinander deuten mit einfachen Händen, der wird nicht säumen sie einander zuzukehren und sie zu verstehen, wie sie ineinander erhalten sind.

Und ihr Verhältnis bedeutet mehr als eine Ähnlichkeit und mehr als einen Einfluss: es ist – von aller zufälligen Thatsächlichkeit frei – das tiefe Verhältnis des Problematikers und des sicheren Besitzers einer und derselben Sache. Es zeigt Cézanne, der die Funde des Anderen immer wieder einscharren muss, um sie immer wieder neu und immer tiefer zu finden; und es zeigt den alten Brueghel, dem es Gott im Schlaf gegeben hat. Und weil wir

zum Genusse einer jeden Naturvollkommenheit immer erst nach dem vorletzten Zustande fragen müssen (der sie uns menschenförmig macht, indem er zeigt, dass sie nicht aus sich selbst da ist): darum brauchen wir Cézanne zu Brueghel. Und weil wir zu einem Frager doch wieder die Gewissheit brauchen, dass Antworten bestehen, darum denken wir Brueghel zu Cézanne. Und so stark wird der Wunsch sie nebeneinander zu sehen, dass wir Meilen und Jahrhunderte gering achten, um einen weissen Ton des Einen neben den weissen Ton des Andern zu stellen.

Aber zwischen diesen Beiden ist mehr als die Ähnlichkeit von ein paar Tönen. Was unter der Farbe lebt und geht, wirft seine Wellen an ihre Oberfläche und macht sie bewegt und erfahren. Und die Luft, die um die Farbe ist, wird auch von der Farbe verspeist und ganz verdaut, so dass sie der Farbe Wesen ganz verändert und doch unbekannt bleibt. Es ist, als hätte sie auf den Dingen ausgeschlagen, als käme sie vom Kerne her und hätte sich langsam auf die Schale gesetzt, wie um sie vor dem Vakuum zu schützen.

Das Cinquecento und die Impressionisten übergaben sich ganz der Luft und wurden von der Luft langsam gelöst. Brueghel aber und Cézanne nahmen die Luft zu sich und assimilierten sie ihrer grossen festen Körperlichkeit, dass sie zu einer letzten Haut wurde, die den Körper gegen die Welt abschliesst wie keine zuvor und die ihn doch wieder ganz tief der Welt vermählt.

Aber mit der Kraft, mit der diese Körper die Luft sich einverleibten, zogen sie auch einander an, assen einander, verdauten und assen einander wieder bis sie wie ein Stoff wurden und alle einander verwandt. Die Blume hatte etwas vom Wasser, das Wasser von der Strasse, das Erz vom Himmel, und nichts war, das nicht wie von allem gewesen wäre. So entstand der Urstoff dieser Malerei. Ganz homogen, ganz aus den Dingen gefertigt und doch zuletzt wie ein Stück des Stoffes, aus dem der Maler selbst gemacht war. Jede Malerei gab seit jeher statt der Mannigfaltigkeit der Stoffe, die alle verschieden schwer sind, ein besonderes Material von einheitlichem spezifischen Gewicht; einen leichten oder schweren Stoff, dem unfreiwillig die mystische Rolle zufiel, zu einen, was Gott getrennt hatte, der aber, wenn er schön war, in tiefstem Ernst dieser Aufgabe gerecht werden und als ein „Allteig“ alle Stoffe ausdrücken durfte.

Wo alles Falsche, alles ölige Mittel vertilgt war und noch unter dem glänzenden Firniss der staubmatte Schimmer irdischer Dinge hindurchschien, da war der Weg begonnen. Und wo unter dem Staub ein fester und doch elastischer, warmer und doch holzhafter Stoff ahnbar wurde dort war der Weg zur Hälfte getan. Es war ein Teig, der niemals faulen konnte und doch viel-

leicht blutete, wenn man hineinstach, der fast zum Essen süß und edel schien und doch wie Pergament ganz kühl und trocken anzufühlen. Und wo man sah, dass dieser Stoff an Adel und Tiefe nicht weniger war als alle schönen Stoffe der Natur, dass vielmehr alle diese Stoffe in ihm zu wirken schienen, da war das Ende des Weges erreicht. Es war eine Synthese, so reich wie eine Summe und so einfach wie die Einheit.

Und sie war unbewusst. Wir sehen es: woran der Maler dachte, war gerade das Gegenteil, war ein ganz freies Eingehen auf die Art der einzelnen Stoffe. Wir sehen, wie Haare, Schnee und Sammt und Holz mit grösster Liebe in ihrer eigenen Weise verstanden sind und wie alles geschieht, um ihnen einzeln gerecht zu werden. Aber wir sehen auch, dass alles vergebens ist, weil die Luft und das eigne Material der Malerei, die Farbe, eine Einheit schafft, die alle letzten Unterschiede ertränkt; dass sie alle eines werden und nur durch ihre Farben und ihre Falten – wie durch Namen – erkennen lassen was sie einzeln waren. Aber das Gemeinsame, das sie behielten, als das Letzte, Eigenste von ihnen genommen wurde, war grösser als dieses Letzte. Und nie hätte der Maler es erreicht ohne diese tiefe hoffnungslose Absicht: das Eigenste wiederzugeben. Denn diese Absicht liess ihn einen Körper machen, einen festen Unterbau für das Letzte. Und d i e s e r ist geblieben und hat das Letzte und sogar die Luft sich gleich gemacht und ist das Grösste, das Weltenförmige an seinem Werk geworden.

Das Ganze ist vielleicht nur eine Frage von Intensität und Ernst, aber es scheint, dass nur Genies Intensität und Ernst in diesem Grade haben; denn hätte sonst nicht Jeder, der mit der schlichten Absicht, wahr zu sein vor die Natur trat, den „Teig“ gewonnen? Es scheint, dass zu dem Unterbau allein ein Gefühl für Gewicht und Dichtheit, für Masse und Pigment gehört, das schon ans Philosophische grenzt, und ein heisser Lebensglaube nötig ist, um diesen Unterbau zu postulieren und sich nicht mit den Häuten zu begnügen, wie Tausende es ohne Reue taten. Es scheint, dass man ein Kirchenbauer und ein Landmann, ein Heiland und fast ein Menschenfresser sein muss, um ein Naturalist zu sein, wie Brueghel einer war. Und dass man – in seinem Glauben – so ein Naturalist sein muss, um ein Stilist zu sein, wie Brueghel einer ist.

Wir müssen deutlicher sein. Ein Stilist ist Einer, dem die Natur nicht recht ist, dem sie zu viel ist und zu wenig, zu massenhaft und zu zerstreut, zu endlos und zu endlich. Der mit fertigen Vorurteilen in die Natur tritt, und nur Das ersieht, was er schon wusste, um daraus Etwas zu bauen, das schon fertig war, als er begann. Der seine Vorurteile von den Gesetzen des eignen Körpers herholt: von Gesetzen des Tanzes und der Ruhe, der Wärme und der

Kälte, der Süßigkeit und der Bitterkeit, des Gleichgewichtes und der Umar-
mung. Ein Stilist ist Einer, dem die Natur gerade gut ist zu einem Gleichnis
seiner geschlossenen Unvollkommenheit.

Ein Stilist ist aber auch Einer, dem die Natur so sehr das Höchste ist,
dass er, für sein Gefühl, ihr nur von weitem nahekommen muss, um sie für
uns ganz weit zu übersteigen. Dem alles recht ist und der uns irgendein ge-
ringes Ding mit einer Inbrunst vor die Augen stellt, als sei's ein Heiligtum.
Der durch seine blosse Stärke a u c h ein Gleichnis macht aus der Natur
und uns durch einen Stoff von übergroßem Reichtum, durch Bewegungen,
die ungeahnt bedeutend sind, die Unendlichkeit w a h r s c h e i n l i c h
macht, beinahe als Etwas, das wir selbst gesehen haben. Die anderen Stili-
sten schliessen die Natur: sie m u s s unendlich sein, weil sie nicht heraus
kann; Diese da lassen sie offen stehen: und doch wird sie unendlich sein, weil
sie Kraft genug hat und Stoff zum ewigen Leben. Die Anderen geben sozu-
sagen die Ewigkeit im Schema; Diese da aber zeigen, wie man es selber
macht: sie sind die Praktiker der Ewigkeit.

Brueghel giebt ausser seinem tiefen Teig auch eine Zeichnung von selte-
ner Grösse. Es ist, als hätte er sie zum Gerüst gemacht, das den überschwe-
ren Stoff gut tragen soll und gut verteilen. Sie gehört zu diesem Stoffe wie
der Umfang zum Gewicht gehört und der Raum zur Stimme. In der Zeich-
nung hört er auf und in ihr beginnt er. Sie ist das Ende seines eigenen ohn-
mächtigen Seins und ist der Anfang seiner Gültigkeit. Das gilt zwar von der
Zeichnung schlechthin und man könnte glauben, dass alle Andern ebenso
beschaffen seien in diesem Punkte. Aber fast allen Anderen fehlt das
schwere Material und so hat ihre Zeichnung nicht die Notwendigkeit, nicht
den reifen Zweck der seinen und erscheint, an dieser gemessen, fast wie eine
leere Haut, die wieder aufgeblasen ist. Die Zeichnung Brueghels ist darum
so ungeheuer stark, weil sie, von der Überlast des Stoffes niedergehalten,
doch alle Freiheit aller Bewegungen gewonnen hat, und diese Bewegungen
doch wieder durch die Last etwas so erschreckend Wuchtiges bekommen
haben, dass es scheint als gingen Zentnerdinge durch den Schnee. Es sind
Zeichnungen von einer Massigkeit, gegen die Rubens wie ein Schattenriss
erscheint; die vielleicht das Konkreteste sind, was in der ganzen Malerei bis
jetzt gegeben wurde. Es ist als hätte hier zum ersten Male wieder die Malerei
jene Pflicht auf sich geladen, von der sie befreit wurde, als sie Malerei wurde
(um weiter nur die Rechte einer tausendförmigen Ungebundenheit zu ge-
niessen): die Pflicht der Architektur, Lasten zu tragen. Diese Malerei ver-
langt von sich, was niemand von ihr fordert: sie sieht, mit tiefem sittlichen
Geschmack, dass es unlauter wäre, die Menschen darzustellen, wie sie

stehen und gehen und in allen Zügen und allen Geberden die Last verraten, die sie von ihrem ersten Tage an am eignen Körper tragen mussten, und eben diese Last nicht auch wieder zu geben. Er fühlt, dass es zu wenig ist, Züge und Formen zu geben, als welche nur die *S c h r i f t d e r S c h w e r e* sind, und dass die Schwere selbst da sein muss, ihre Schrift zu erklären. Das ist eine Konkretheit, die wir uns abgewöhnt haben, von der Malerei zu verlangen, so sehr abgewöhnt, dass sie uns wie die Vertilgung Dessen erscheinen mag, was wir als Stil empfinden. Denn, da wir unsere Forderungen danach richten, was wir erwarten können, und da wir im allgemeinen von der Malerei nur Abstraktes erwarten können, so fordern wir den Flächenstil, fordern nur die *A b s c h r i f t* der Schwere und fühlen Schwere selbst als eine Last. Und so würde Brueghel mit seiner Baumeisterschwere ein Unsinn werden in einer Kunst, die nicht zum Wohnen da ist.

Aber er ist es nicht. Wie kommt es, dass er es nicht wurde, dass er trotz aller polternden Massigkeit (die uns oft ein Gefühl giebt als seien wir taub, dass den Höllenlärm nicht hören können), dass er trotz allen verzweifelten Vorstößen doch immer wieder zurückgedrängt wird in sein Schattenreich und doch Gemälde bleibt und still und flach?

Er ist gehindert von vielen Hemmnissen des Werkzeugs und der Natur und zu allerletzt von uns selbst, die wir mit unsrer langeveränderten Naturbetrachtung in ihm nicht mehr das Naturbild sehen, wie seinerzeit die Leute. – Da ist vor allem das Hemmnis des Materials, von dem ich früher sprach: alle Stoffe will er greifen, aber er hat nur zwei Hände und muss sie vermengen und mischen; und er hat nur *e i n e n* Stoff für sie alle: die Ölfarbe, und muss das Rauhe und das Glatte, das Harte und das Wolkige, das Glänzende und das Stumpfe mit dieser Farbe einen und zusammenfassen ob er will oder nicht, und alles was er tun kann, ist: alle gleich edel und schwer von Stoff zu machen.

Und er will weiter seinen Körpern die Rundung geben und seinen Gruppen die Raumtiefe. Aber die Figuren stehen im Freien und werden vom Licht so flach gemacht, dass alle Überplastik von vornherein unmöglich ist. Und eine seltsam kurze Perspektive, die die Figuren des Hintergrundes auch noch gross und klar erscheinen lässt, bringt alle fast in eine Ebene. So entsteht eine Vereinfachung der Fläche, die uns wohl thut, und es bleibt zugleich ein wunderbarer Reichtum von wahrsten Tonwerten, der uns abermals wohlthut: eine Synthese, die er nicht gewollt hat, die wir aber wohl gewünscht haben und zugleich eine Analyse. Und Synthese und Analyse geben einander Wert und Berechtigung, weil sie – einander in Feindschaft bedingend – doch Lösung sind und Totalität ergeben. Und so ist's auch bei der

Zeichnung: sie erscheint unendlich einfach und breit, und von nahe besehen, hat doch jeder Kontur alle seine Windungen behalten, und wir freuen uns der Windungen weil wir sie als Wahrheiten sehen und freuen uns der Einfachheit, die so gross war, dass sie nicht nötig hatte, die Windungen zu vertilgen, um einfach zu werden.

So ist hier ein Stil, der ohne sein Zutun dazu wurde, ja gegen seinen Willen: der seinerseits auf die Wahrheit ausging, ohne viel Einschränkungen, aber mit seltenster Gewalt. Hier ist ein Stil, der die Natur gewollt hat, um schliesslich mit seiner tiefen Demut doch über sie hinauszuwachsen; der die verstreute Schönheit aller Bewegungen, aller Massen und Farben zusammenrug, weil Alles, was fertig vor ihm lag, einzeln zu wenig war für seine überreiche Laune; weil nur ein buntes, mit Menschen dichtbesätes Bild von seinen Kräften reden konnte. Der Maler, der keine Leere dulden kann, der viele Menschen schöner findet als wenige Menschen, der Themen nur zu Vorwänden braucht, um seinen bunten reichgefleckten Phantasien Gestalt zu geben, ist für uns kein „Sittenschilderer“ mehr; der ist ein Schöpfer von beseeltem Schmuck; der hat die Natur nach dem Takte des eigenen Blutes eingeteilt, bis sie seinem Wesen das Zeichen schrieb. Der hat den Gedanken der Natur gewollt, um schliesslich den Gedanken des Teppichs zu erfüllen. Denn zuletzt hat er für uns alle das absolut Herrliche des Teppichs gewonnen. Seine Menschen können nicht nur leben und schreien, sie können auch verstummen und innehalten und noch die gräulichsten unter ihnen können in ungeahnter Lieblichkeit erstarren und fast zu Blumen werden im wunderbaren Teppich einer Kreuztragung. – Er geht den grössten Weg zur Natur. Aber wo Jeder fallen muss, da fällt auch er. Doch siehe: was er im Fallen erfüllt, ist noch mehr als was er gewollt.

So sehen wir zwei Leute in ihm: Den, der war und wollte, und Den, der nicht konnte und heute ist; und der Eine wächst am Andern: der Erste war nötig um den Zweiten zu zeugen und dieser um jenen zu erhalten. Sie haben zusammen den Naturalismus und den Stil, die Tastbarkeit und die Mystik, die uns im grossen Werke not tun. Und vereinten, wie nur die Genies, die grösste Verständlichkeit mit der grössten Unverständlichkeit.

Und so kommt Brueghel neben Cézanne zu stehen, der dasselbe will und dasselbe nicht kann und den zuletzt seine Zweifel hoch über seine Ziele emporschleudern, wie Brueghel von seinem Glauben über sie emporgehoben wurde: in Höhen täglichster Wunderbarkeit.

MFSz 255-257.
EK 73-82.
SchA 35-43.

A cikknek fennmaradt egy kéziratos változata és több fogalmazványtöredéke is (lásd kötetünkben: 110-120.)

DER BAUERN-BRUEGHEL VON DR. WILH. HAUSENSTEIN.

München. R. Piper u. Co.

Die Aktualität Brueghels ist so gross, die Forderung, ihn zu erkennen so brennend, dass ein Buch über ihn sozusagen ganz von selbst entstehen muss: als eine kleine Naturnotwendigkeit. Und der Wert einer solchen wird es haben, wie immer es auch geartet sei. Nun ist dies Brueghel-Buch ausserdem eine recht lesenswerte, belesene Schrift, der es gelingt, von Allem, was um Brueghel herum ist, einen lebendigen reichen Saft zu bereiten, der dann vom Brueghel-Kern gleichsam aufgesaugt wird und diesen vor uns wachsen und gedeihen lässt. (Und das giebt dieser wie jeder historischen Arbeit ihre ästhetische Rechtfertigung.) Nicht so gelungen sind die direkten Charakteristiken. Hier erscheint die schildernde Klarheit zu sehr getrübt durch eine hypertrophische Fähigkeit oder Bereitschaft, moderne Werke in Brueghel aufzuspüren. Was nur an ornamentalen Lastern und liniensymbolistischen Perversitäten heute vor sich geht, das alles sieht der Autor mit ungehemmtem Blick beim alten Brueghel schon sich rühren; und mit lächelndem Entsetzen lesen wir die Kompositionsanalysen, die in einer Art von Farben- und Linientrance entstanden sein müssen. – Doch ist auch dieser Teil des Buches nicht ohne Interesse. Denn er zeigt uns das neue Bestreben, die alte Kunst mit den heutigen Fragen zu revidieren; und wenn der Verfasser den Fälschungsgefahren, die diesem Streben innewohnen, auch nicht entgeht, so ist hier doch ein mutiger Schritt gethan und Anregung zu manchem Besseren gegeben.

Leo Popper.

Kunst und Künstler, 1910. szept. VIII. évf. 12. sz. 624.
EK 83-84.
SchA 80-81.

A hagyatékban található olyan fogalmazvány-töredékek és vázlatok, amelyek ehhez a cikkhez készültek (lásd kötetünkben 121-123.)

DER KITSCH

Von Leo Popper

„Der Dilettant wird nie den Gegenstand,
immer nur sein Gefühl über den
Gegenstand schildern.“

Goethe.

Wenn Kunst ein Gleichnis für die Dinge ist, so ist der Kitsch ihr hinkender Vergleich. Die Kunst nimmt, wie ein Fremder, der das Niegesehene mit seinen besten heimatlichen Namen zu benennen sucht, die besten Stoffe aus ihrem Reich, um dem Verglichenen gerecht zu werden.^[1] Sie darf die allerbesten nehmen, wenn sie weiß, daß reichen wird fürs ganze Ding. Sie hat das Recht zu jeder Höhe, die sie einhalten kann. Der Kitsch aber nimmt den Grundton seines Vergleichs entweder ganz niedrig an und blamiert so seine Dinge, oder er nimmt ihn hoch an und blamiert den Vergleich selbst, weil er gezwungen ist, ihn augenblicklich wieder fallen zu lassen. So gibt er entweder den schiefen Tanz der Aufschwünge und Niederfälle, oder er gibt, wenn er verzichtet, eine Einheit niedrigsten Grades. Beides genügt zu seinem Bestehen. Denn die Leute bemerken so wenig das Hinken, wie die Niedrigkeit bei dem Vergleich. Sie nehmen den Kitsch für die Kunst, gerade wie sie die Kunst für das Leben nehmen. Der Mensch hat einen wackligen Distinktionssinn für das, was ihn nichts angeht. Aus dem sprengenden Wirrsal der vielen verschiedenen Dinge rettet er sich in die Ähnlichkeiten, und gibt erst dann wieder Unterschiede zu, wenn er seinen Geist durch sachliche Beschränkung geschützt weiß. Nur zwischen den wenigen Sachen, die ihm nahe stehen, sieht er Verschiedenheiten. Und so muß er Dinge, die ihm so ferne stehen, wie Natur und Kunst, notwendig verwechseln, desgleichen Kunst und Afterkunst. Ihm genügen die Erkennungszeichen, die äußersten Merkmale: das, was aus dem Raume der Realitäten auf die Ebene^[2] seines Augenmerks gefallen ist. Und was ihm genügt, das ist Maßstab: Kitsch ist die Reduktion des Kunstwerks auf ein wesensfremdes Minimum.

Aller Kitsch entsteht, wo eine Form jener Forderungen verlustig geht, die sie hervorgebracht haben: wo an die Stelle ihrer Ursachen andere Ursachen treten, die ihre Werte verneinen und kompromittieren; oder: wo aus der Form ein zufälliger, ihr nicht wesentlicher Genuß fließt und eine neue Form entsteht, die diesen^[3] Genuß allein und nichts andres hervorbringen will, das ganze, umständliche Werk auf dieses Minimum reduzierend. In allen verschiedenen Fällen des Kitsches ist die Reduktion das Gemeinsame.

Sie geschieht am häufigsten, wo der Künstler selbst, mit bestem Willen nicht mehr aus der Form ziehen kann, ob er nun mehr in ihr sieht, oder nicht. Selten, wo er auf die noch geringere Unterscheidungskraft des Genießers spekuliert und alles wegläßt, was für dessen Bedürfnis nicht unbedingt nötig^[4] ist. Und dann, im bedeutendsten Fall, wo eine Sensation, ein vager Duft aus der Form hervorgegangen ist, der dem Künstler mehr scheint als die Pflanze, der ihm der Inbegriff der Pflanze wird, und einzig erstrebenswert. Das ist die typisch moderne Spielart des Kitsches. Die anderen hat es immer gegeben.^[5] Von den Ägyptern her durch alle Zeiten läuft ihre undurchbrochene Reihe neben der Kunstreihe einher. Aber diese da hat es noch nie gegeben in der bildenden Kunst. Sie ist mit dem Impressionismus entstanden. Nicht mit dem der großen Franzosen, den es bekanntlich auch schon seit jeher gibt und der nur seiner Vision nach und nicht seiner Moral nach impressionistisch ist, sondern mit dem unbedingt neuen, frevelhaften, wie er ungefähr von Whistler kam und jetzt überall verstanden wird: dem Impressionismus der^[6] stilisierten haut-goûts und Patinas,^[7] der Kunst des Hauches, der sich selbst beriecht.^[8]

Goethe, der die Worte des Mottos in einem Entwurf „über den sogenannten Dilettantismus“ an seiner Stelle über die pragmatische Dichtkunst niederschrieb, hat das Wesen eines Schadens, und zugleich den Kreuzschaden einer kommenden Kunst damit ausgesprochen. Denn wie der Dilettant das „Gefühl über den Gegenstand“ für diesen setzt, so setzt der Impressionist die Stimmung der Form für die Form, den Hauch der Sache für die Sache und gibt so etwas, das sich auf der Stelle selbst verzehren muß, weil es die Basis, aus der es sich erneuen könnte, nicht mit sich führt. So bedarf^[9] es zu seiner Erneuerung, wie zu seinem Bestehen immer der Hilfe des ergänzenden Genießers und es vermag nichts ohne diesen. Der Kitscher aber, der sich nun der neuen billigen Werte bemächtigt, findet im Genießer, der nun schon an die Mitarbeit gewohnt und überaus sensibel geworden ist, einen bereitwilligen und kritiklosen Förderer. – In der bildenden Kunst ist diese feinste Idee des Kitsches besonders fruchtbar gewesen. Was es außerdem gibt, kann noch entweder gutgläubig oder einfach ordinär sein: Künstlerkitsch oder Leutekitsch. Der Mann der ersten Sorte ist oft von hohen Wünschen beseelt und oft nicht ohne Tragik. Den Blick starr auf das Beste geheftet – zu keiner Konzession zu haben – macht er das Schlechte mit sicherer Hand. Unbewußt vollzieht er die fatale Reduktion. Der Mann der zweiten Sorte vollzieht sie insgeheim: er malt immer schlechter und schlechter und macht erst halt, wo's der Genießer schon bald merken würde. Der Feine aber vollzieht sie offenkundig und im Einverständnis mit dem ergänzungskräfti-

gen Genießer: der Maler malt immer schlechter, aber der Genießer genießt immer besser und da gehen Beide so weit, bis sie eben nicht mehr weiterkönnen. – Leutekitsch und Künstlerkitsch machen dem Forscher nicht viel Schwierigkeiten. Nach den Gefühlen, denen sie dienen, sind sie zu scheiden: in patriotischen, in geschichtlichen, in religiös-sittlichen, in häuslich- und in frei-erotischen, in sozial-strengen und in sozial-gemütlichen, in pantheistischen und in familienfrohen. Die Beispiele weiß^[10] jeder sich selbst aus jeder Zeit zusammenzusuchen. Der Feine aber fußt auf komplizierteren Erscheinungen. Das l'art pour l'art hatte gehofft, die Künstler würden besser malen, wenn man ihnen jeden anderen Zweck abschnitt und ihnen nur die Farben ließe; nun sieht es sich arg getäuscht, denn die Künstler, die sich jetzt mit ihren freigewordenen Farben viel und ohne Vorurteil beschäftigen können, haben bald heraus, daß die Farben besser malen, als sie selbst und ziehen alle Konsequenzen aus dieser Erkenntnis. So aber kommt es, statt zu der erhofften Gesundung, zum Gegenteil. Den immer mehr vereinfachten Mitteln, die aus einem geschwächten Formalkönnen fließen, entspricht eine immer mehr vervielfachte Empfindsamkeit, die ihrerseits zur Auflösung^[11] aller Formwerte führt. Denn wo einmal empfunden wird, dort wird alles empfunden: dort wird das Nichts empfunden und so das Nichts geleistet. Wo der Genießer einmal mit ins Spiel gezogen ist, dort ist das Spiel verloren. Es begann damit, daß statt der Dinge die Essenz gegeben wurde. Aber langsam wurde dieser ihr Accidens: das Minimum unterschoben. Und der Genießer fühlte dennoch immer stärkeren Genuß, weil seine Leistung immer mehr wurde. Und der Schaffende wurde immer mehr ein Genießer. Mit feinstem Verständnis kommt er den eigenen Absichten entgegen: ein Wink von sich genügt und Welten tun sich auf. Sein Gefühl – im tiefsten schon das Gefühl des Kitschers – stellt eine Hypertrophie der letzten Nervenwerte dar. Die körperlos gewordene Form ist bis zum äußersten beseelt: sie ist kein Ding mehr, sie ist nur Sinnbild; und nicht etwa Symbol für ein Gegebenes, sondern das Mietsymbol für alles, was in ihr sich ausgedrückt fühlen will. Sie ist nur Anregung, und, selbst ganz ungebunden, kann sie nur „Löserin von Lebensinhalten“ werden. Die Farbe, die Linie und der Ton sind absolute Werte geworden, was sie früher niemals werden konnten. Die Unfähigkeit, sie zu leiten, verwandelte sich in eine Überfähigkeit, sich von ihnen leiten zu lassen: jetzt flüstern sie dem Sensitiven ein Nervenleben ein, das ihn verhundertfach in seinen Folgen, während es ihm den größten Teil seiner Arbeit erspart. Die Kunst lehrt ihn, die Natur abschöpfen, und die Natur, statt ihm vergebend Schutz zu gewähren, schickt ihn kupplerisch wieder zur Kunst zurück. Den ungehemmt auf ihn einströmenden Reizen ist er hilflos ausge-

liefert. Denn er hat keine Kontrolle für sie: keine vom Auge her, das ihm den festen Untergrund der Reize immer nahe hielt und keine von irgend einem Stil her, der ihm zu seinen Überschwemmungen die Ufer böte. Er hat nur Eindrücke und nirgends ein Gegengewicht. Er hat nie zweierlei, wie der Künstler, der Augen hat und Nerven oder Stil und Nerven: er hat Nerven allein und die müssen wieder ausströmen lassen, was bei ihnen eingeströmt ist, weil nichts da ist, es zu binden: keine Form zum Gefühl, kein Altes zum Neuen, keine Ruhe zum Reiz.

Es war vielleicht, daß die Welt dem Künstler doch etwas zu offen stand. Wohin sein Auge blickte, war alles erlaubt und nichts befohlen. Der Horizont war voll von neuen Nuancen und Sensationen. Die Exotik brachte ihre reichen Gewächse: man nahm ihnen die Schale und kleidete alte Kerne darein. Die fremden Blumen bestäubten einander wider Willen der Natur. Es kam ein Babel von Reizen und Lustwerten, die alle zu unendlicher, wahlloser Mischung wild durcheinanderflogen; und was sich da^[12] ergab, war eine Kultur des grundlosen Blütentums; eine Kultur der unbekannten Väter.

Es ist natürlich, daß diese Kunst, die nichts Festes zu verteidigen hatte, das Gesetz vermied^[13], das ihr in ihrem Freibeutertum unbequem werden konnte; daß sie den Individualismus aufstellte, weil sie für ihre Zufälligkeiten keine andere Rechtfertigung, als die der Persönlichkeit finden konnte; und daß sie die Inkommensurabilität hochhielt, weil sie jeden Vergleich scheuen mußte. – Das Ich, welches verlern^[14] hatte, hinter der Form zu verschwinden, war auf einmal überall lästig im Wege, wo es galt die Wahrheit zu sehen. Man entschloß sich sie „à travers un temperament“ zu betrachten. Aber das Temperament überwucherte bei so guter Behandlung und bald war vor ihm keine Wahrheit mehr zu sehen. Was war nun übrig, als den Spruch umzukehren und zu sagen, die Kunst sei gerade jenes Temperament, jenes Ich, durch die Natur hindurch gesehen. Das Hindernis wurde zur Hauptsache,^[15] die Neuartigkeit zum Maßstab. Man wollte das Gute daran erkennen, daß es einem unbekannt war. Die Persönlichkeit hatte keine Kontrolle für die umherfliegenden Reize und die Kunst hatte keine für die Persönlichkeiten. Denn kontrollierbar ist nur das Unpersönliche und das Formale. So ist es selbstverständlich, daß Reize und Persönlichkeiten entstehen und wirken konnten und sich überall einschlichen, wo sie nicht hingehörten; daß Kitscher ohne Zahl aus allen Winkeln hervorkrochen und – mit dem Paß ihrer Namenlosigkeit versehen – die Grenzen überschritten. Die Kitscher kommen unter die Künstler, die Künstler, mit ihren Reizen, gehen unter die Handwerker und die Handwerker werden angesteckt und verkaufen ihr Seelenheil, wenn sie nur Kitscher werden dürfen.

Hier, in diesem Einbruch in ein Gebiet, wo reinere Gesetze gelten, liegt das größte Verbrechen dieses Individualismus. In den abstrakten Künsten ging es ja noch irgendwie. Aber wenn es dort schon unangenehm genug war, statt eines Dinges einen Duft^[16] zu Gesicht zu bekommen, so wurde es hier vollends unerträglich, wenn einem zugemutet wurde, sich auf ein Seelenleben niederzusetzen und in einem Nervensystem zu wohnen. Man war auf einmal zur Teilnahme gezwungen, an allem was einen sonst in Ruhe gelassen hatte. Der Gedanke der Zimmereinrichtung, jedes Ding so richtig an seinen Platz zu stellen, daß es sozusagen mitten im Zimmer unsichtbar wird, und der Sinn^[17] des Möbels waren ganz in ihr Gegenteil verkehrt. Schränke äußerten ihr Innenleben, Stühle machten ihre Menschenrechte geltend: und der Mensch war ein Gebrauchsgegenstand des Möbels geworden. Eine Lebendigkeit verzweifelter Art hatte sich der Dinge bemächtigt. Das neue Ornament, von nirgends abgeleitet, hemmungslos hergestellt, gemischt und übertragen, hatte im Nu die halbe Welt belebt. Es hat ihr einen Schaden zugefügt, von dem sie sich nach Generationen noch nicht erholt haben wird. Denn die Werke, die daran tragen, bleiben bestehen. Das Ornament ist Wind, aber es ist von Eisen; es hat kein Original, aber es hat Millionen Wiederholungen. – Denn die Maschine ist willig. Früher, bei der Handarbeit, war jedes Stück gerichtet und geprüft: von der Tradition, vom Meister und vom Material – die alle sachverständig waren – ging Kontrolle aus; Herstellbarkeit und Brauchbarkeit waren die polaren Kriterien, zwischen denen es kein Entschlüpfen gab. Als aber die Maschine kam, ward mit einem Schlage alles anders. Vor ihrer Pracht war Brauchbarkeit auf einmal keine Frage mehr, alles war herstellbar, kein Material widersetzte sich, die Meister wurden eingeschüchtert und vor der Fülle der Gesichte wich alle Tradition. Der Künstler hatte eine Anregung und wußte nicht woher, er machte einen Entwurf und wußte nicht wozu; er gab ihn dem Handwerker, der ihn ausführte, und wußte nicht wovon; und die Maschine reproduzierte das Ganze: „genau nach Angabe“ und mit Präzision; und führte so noch ihre schönste Eigenschaft ad absurdum. Der Individualismus, der aus dem allgemeinen Nichtskönnen jedem das seine rettete,^[18] und die Maschine, die für Verbreitung dieser Einzigkeiten Sorge trug, sie bereicherten ihr Zeitalter um ungeahnte Dinge. Aber dabei blieb es nicht stehen. Die Möglichkeiten der Maschine wirkten zurück auf den Künstler: sie ging nicht nur auf alle seine Wünsche ein, sie verführte ihn auch zu neuen Taten „aus ihrem Geiste“, wie sie fantastischer und ungeheuerlicher sein eigener nie erdacht hätte.^[19] Und jetzt gab es kein Aufhalten mehr. Die wechselwirkenden Mächte des Bösen schufen Greuel auf Greuel. Stündlich entstanden neue Stile. Ein Gedanke,

ein Druck auf einen Hebel und die Maschine spie ihre Ungeburt der wartenden Welt in die Arme. – Das Unglück hatte gewollt, daß die beiden gräßlichen Erfindungen, Individualismus und Konfektion gerade zur gleichen Zeit über die Menschheit hereinbrachen,^[20] noch im Üblen die äußersten Gegensätze, das Unbrauchbar-feine und das Unbrauchbar-rohe: Cachet und Cliché waren hier aneinander gebunden. Und das große Zwischenglied war aus der Welt verschwunden. Die beiden Gegensätze hatten es aufgebraucht. Das alte Gewerbe hatte Arbeit und Schönheit gehabt, die einander nah bedingten. Nun ging hier die Arbeit in der Maschine auf und dort die Schönheit im Rauch der Reize. Sie verkamen sozusagen in verschiedene Welten hinein, verloren jede Erinnerung aneinander. Und so konnte es nicht mehr ohne Unglück geschehen, als sie wieder zueinanderstießen.

Man sucht und sucht nach einer Kunst, die von all diesen Nöten noch unberührt geblieben, die bisher noch nicht verkitscht ist. Und man findet: den Zirkus. Der Zirkus ist^[21] in seinen letzten Wirkungen genau so hoch, wie die Kunst; er unterscheidet sich nur darin von ihr, daß in ihm nicht geschwindelt werden kann. Er ist, wie das große Kunstwerk, einseitig im tiefsten Sinne: er kennt nur die Leistung und von der Wirkung weiß er nur, daß sie mit jener steht und fällt. Er hat keine psychologische oder sonst eine Hintertür und für das Mißlingen hat er keinen Namen, als den Namen „schlecht“. Er kennt nur die Form; für Inhalte hat er keine Verwendung. Was sind seinem unermeßlichen Reichtum die Schätze an Inhalten, Symbolen und Reizen, die abertausend Bilder, die er dem Zuschauer „draufgibt“; wie würde er's verschmähen, von ihnen je Notiz zu nehmen. Gerade wie ein Johann Sebastian Bach, dem man erzählen wollte,^[22] was einem bei einer Fuge alles durch den Kopf gegangen ist. – Und das ist der höllenweite Unterschied. Hier ist die Kraft, die vor dem großen Kitschigwerden Schutz gewährt; die alle Verarmung, alle Schäbigkeit und alle Selbstverzehrung ewig unmöglich macht; und die das Heil verspricht, nach dem die „große Kunst“ schon lange dürstet. Wer heute vor dem Kitsch genügend Angst und Ekel hat, der blicke auf den Zirkus; und wenn er dessen Sinn gefaßt hat, so hat er das Gebrechen, die Grenze und den neuen Weg gesehen, wie nie zuvor, und mag sich freuen.

Den Kitsch gibt es seit jeher und der vom alten Prinzip ist hundertfach in Überzahl. Aber ich habe lieber den neuen beschrieben, denn er ist sicher das tiefere Übel.

Fennmaradt a cikk kéziratának egy két lapos töredéke (Beatrice de Waard kezefrása, Popper javításával, LAK PLH IX/31/1), továbbá két – néhány ponton egymástól is eltérő – gépiratos változata (LAK PLH IX/31/2 és LAK PLH IX/31/3), az első [a] csak a cikk első felét tartalmazza, a második [b] teljes, ez megjárta a nyomdát, ceruzás tipográfiai utasítások, valamint a korrektúra visszaküldésére vonatkozó, idegen kéztől származó szövegek találhatók rajta. Van a cikknek egy harmadik gépirata is, ez azonban már a megjelent szöveg másolata (LAK PLH IX/31/4). Fennmaradt a cikk több fogalmazványtöredéke is (lásd kötetünkben: 124-143)

A két első gépirat a megjelent cikk közvetlen előzményének tekinthető, a megjelent változat és a gépiratok közt az alábbi eltérések vannak:

- [1] <in Vergleichen gerechnet> [a]
- [2] <gerade Linie> [a]
- [3] <unwesentlichen> [a]
- [4] <notwendig> [a]
- [5] <seitdem es Kunst gibt> [a]
- [6] <verkehrten Causalität> [a]
- [7] der Harmonien in rot und gold [a, b]
- [8] <Hier sitzt die Kitschigkeit schon im Prinzip selber, und die guten Werke, die es trotzdem gibt, sind gleichsam Spezialfälle des Prinzipes> [a]
- [9] <wird> [a]
- [10] kann sich [a]
- [11] zur <gänzlichen> Auflösung [a]
- [12] daraus [a]
- [13] <weil es> [a]
- [14] <erklärt> [a]
- [15] die Hauptsache zum Fördern des Hindernisses. <Und> Die Persönlichkeit wurde zur Förderung, [a, b]
- [16] Nervenflex [a, b]
- [17] leidende Sinn [a, b]
- [18] Nichts {können} <einen Lebenden> {jeden} das Seine zu <schanzte> {brachte} [a] – <zubachte> {rettete} [b]
- [19] [itt végződik az „a” kézirat]
- [20] <dass sie miteinander verbündet, einander ergänzend und lancierend, das töltliche Paradoxon einer *Machinen-Apercu-Kultur* zustande brachten.>[b]
- [21] Der Zirkus ist <in seiner Moralen> [Popper kihúzott betoldása a kézirat töredéke]
- [22] würde [b]

DIE BILDHAUEREI, RODIN UND MAILLOL

Von Leo Popper

Die riesige, starre Gebärde der ägyptischen Bildwerke hat, über allen Wandel hinaus, ihre Heiligkeit bewahrt. Nur ihr Sinn hat sich gewendet; sie huldigt nicht der Gottheit: sie huldigt dem Stein. Die Glieder schließen sich eng aneinander, den Stein vor dem Angriff der Zeiten zu schützen, und die schweren Gestalten scheinen die Schwere des Steins, als ihr einziges Erlebnis, demütig mitzumachen. Aber der Stein, dem sie sich geweiht, weiß sie zu belohnen: und läßt so in ihnen seine Kräfte spielen, daß sie sich mächtiger fühlen, als alles Leben, dem sie entsagt haben. Sie haben alle Richtungen in sich unterdrückt, um sich ganz der des Steins, der Richtung-nach-unten hinzugeben. Aber unversehens richten sich die Unterdrückten in der Vertikale zurecht und erfüllen diese mit so mannigfachem Leben, daß wir mit einemmal alle Gebundenheit vergessen und glauben, vor uns stehe wieder die Wahrheit, die mit tausend Armen um sich wirft. – Der ganze Verstand der Bildhauerei läßt sich von einem solchen Werke ablesen: ihre steinerne Ohnmacht, und die Bedeutung, welche der Stein gewinnen kann, durch ein Leben, das ihm verwandt gerichtet ist; die Armut ihrer physischen Möglichkeiten und der mystische Reichtum ihrer „Besonderungen“. Und heute, in allen Erfahrungen, scheint diese Bildhauerei als tiefe Zurechtweisung dazustehn, als Urwort gleichsam aller Stimmen, das die Rasch-entwegten heimruft zu ihrer alten Wesenheit. – Denn keine Kunst ist so unerbittlich auf ihren Sinn gestellt, wie die Bildhauerei. Man möchte fast sagen: einzig nur auf diesen, und garnicht auf ihre Zeit, garnicht auf ihren Künstler. Die Architektur hat ihre Klimaten und ihre wechselnden Zwecke, die Malerei hat ihre Wahl-im-Chaos und ihre Techniken, welche sie immer wieder dem einzelnen in die Hände spielen. Aber die Bildhauerei hat in alle Ewigkeit nichts als ihr Material und ihre nackte Figur, und wie diese mit einander fertig werden, das regelt mehr die Schwere als der Schöpfer. Von keinem Kunstwerk kann man, wie vom Bildwerk sagen, daß es „von sich selbst entsteht“. Es ist auch nicht erschöpfend, die Starrheit alter Bildwerke von der Architektur abzuleiten. Die Steinfiguren sind nicht starr, weil sie im Tempel stehen müssen: sie sind vielmehr aus dem gleichen Grunde starr, wie der Tempel selbst: weil sie schwer sind, und sich ertragen müssen. Die Schwere allein bestimmt alles. Sie bestimmt die Lagerung im Stein, sagt was oben und was unten sein muß; sie bestimmt die Bewegungen des Menschen: vom Stein aus und von seinem eigenen Körpergefühl aus. Sie nimmt ihm, schon wie er

dasteht, eine Unzahl von Bewegungen, die ihm zu schwer sind, und nimmt ihm, wenn sie ihn dem Stein übergibt, alle weiteren, die dem Stein zu schwer sind. Sie trifft die Auswahl, und das Bildwerk ist einfach: was übrigbleibt. Immer bleibt das Bildwerk unter direkter Herrschaft der Schwere. Unerbittlich fordert sie ihren Tribut. Und wenn ein Werk sie leugnen gewollt, und den Stein bestochen hat, die Figur mit den hoffärtig-freien Gliedern aufzunehmen, so kommt sie doch nach hundert Jahren, und bricht die Glieder ab, und macht aus dem Werk einen Torso. – Aber weil die Schwere auch die größte Künstlerin ist, so kann es oft geschehn, daß der Torso schöner wird, als das Werk gewesen. Man spricht vor den berühmten Torsi gern von einem „großen Meister Zufall“. Das ist sehr falsch. Es war die tiefste Notwendigkeit selber, die hier ihre Korrektur vornahm und aus einem Unwahren ein Wahres machte. Denn für die Bildhauerei ist unwahr, was ohne die Schwere geschieht. Daß das Abstehende abbricht, und der Torso, das Gewaltsamgerundete bleibt, ist die tiefste Allegorie ihres wirklichen Vorgangs. Sie hat alles zu vermeiden, was „abbricht“: für unser Gleichgewichtsgefühl. Denn dieses ist ja wieder nur ein sehr befreites Steingefühl. Auch wir haben die Schwere, die uns zwingt, stabil zu werden, und unsere Bewegungen zu schließen. Die „Geschlossenheit“ aber, die wir, wie der Stein und alle schweren Dinge der Natur, als *F o r m d e s M a t e r i a l s c h u t z e s* ausgebildet haben, ist für das Auge zum Merkmal aller Sicherheit, für das Gefühl zu einer Form das Angenehme geworden. Und wie die Formen dieser Geschlossenheit, in ihrer Strenge oder Freiheit, immer neu von der Physik gerichtet werden; wie die Bildhauerei noch im unzerbrechlichen Erz die Glieder an sich schließt; wie die Malerei, die jenseits von leicht und schwer, auf der Fläche wohnt, sich doch dem Gleichgewichtsgesetz unterordnet und aus allen freien Körpern sich *e i n e n* Körper komponiert, um gegen die *g e d a c h t e* Schwere stark zu sein: das ist der heilige Vorgang der erdgeborenen Kunst, und der Torso ist sein Sinnbild. Im Torso ist kein Unrecht. Und selbst wenn der Kopf fehlt: was der Schwere geopfert ist, ist der Schönheit gewonnen. Je mehr Organe fehlen, desto stärker wird er Organismus. Und jedes gute Bildwerk ist ein Torso: ein Rumpf des schwerlos beweglichen Lebens. Alle seine tausend Bewegungen sind dem Leben abgebrochen, um das Gleichgewicht der einen, Schwer-geschlossenen zurückzulassen.^[1] Und wie das Bildwerk dem Leben ein Rumpf wird, wird es der Schwere ein rundes geschlossenes Gewächs. – Aber die Schwere erlaubt ihm nicht, sich weiter zu entfallen und Bewegung anzunehmen, wie alles ringsherum. Die Bildhauerei muß immer eine reaktionäre Kunst bleiben. Sie ist von allen Künsten am wenigsten entwicklungsfähig. Darum ist bei ihr, mehr als bei

jeder andern Kunst, das Zurückgreifen auf ihre alten Beispiele eine tiefe Handlung. Sie ist in Wahrheit eine primitive Kunst. Ihr Barock beginnt schon beim vorgestreckten Fuß.

Doch dieses sind Gesetze, die abzulesen dem Überblicker aller Bildhauerei leichter wird, als dem einfachen Schaffenden. Sie sind gleichsam für das große Alter des Marmors gedacht, während der einzelne mit Menschenjahren rechnet und durchaus nicht gezwungen ist, auf eine Kraft Rücksicht zu nehmen, deren Rache er ja nicht mehr erleben wird. Er kann die Schwere ruhig außer acht lassen und an alles andere denken bei seiner Arbeit. Es ist ihm nicht zu beweisen, daß er unrecht hat. Er kann zeitlebens glauben, die Bildhauerei sei da, um die Dinge darzustellen, und habe sich um nichts als um diese zu kümmern. Und er kann dabei sogar schöne^[2] Bildwerke schaffen: wenn nur um ihn, in seiner Zeit, unausgesprochen, die gute Hemmung da ist. Von allen Skulpturen der Antike, der ersten Christenzeit, der Gotik, die uns lieb sind, sind nur die Allerwenigsten im Eigenen schwer; die meisten haben die Schwere vergessen, aus Willen zur Natur; und daß sie uns dennoch schwer anmuten und uns gerade mit ihrer Schwere lieb sein können, macht nur die Starrheit ihrer Zeit. Der Einfache schafft für ein Menschenalter und denkt an seinen Vorwurf. Und nur das Genie denkt an das Marmoralter und hat die Schwere, eisenalt, in seinem Blut. Und doch kann das Werk des Durchschnittsmannes nah beim besten stehn, solange die Zeitform gebunden^[3] ist, und den Einzelnen mitbindet. Wenn aber dann die Glieder sich lösen, wenn die Verlockung der armfrei gewordenen Malerei zu stark wird, so nimmt die Wesensvergessenheit Formen an, die sie vom Guten mehr und mehr entfernen. Denn in dieser primitiven Kunst bleibt das Gute immer zurück, während das Schlechte fortschreitet und sich ungehemmt entwickelt, ohne zu ahnen, daß es längst aufgehört hat, zu existieren.

Wenn wir die Beseelung der Kunst in jenem Freiwerden der Glieder erblicken, wie es von den ersten Griechen her bis zum heutigen Naturalismus vor sich gegangen ist, so hat die Bildhauerei überhaupt keine Seele. Denn wie die Seele den Körper schwerlos und beweglich macht, wie sie ihn bricht und öffnet, bis er ganz ihre Sprache geworden ist: das kann die Bildhauerei schlechterdings nicht ausdrücken. Mag ihr auch materiell gelingen, es darzustellen, niemals kann sie dafür ein Ausdruck sein. Nie kann sie Symbol eines leichten Vorgangs werden. Denn ein Symbol ist immer in irgendeinem Sinne seinem Vorgang parallel (wie der Stein und die senkrechten Ägypter parallel, und darum für einander Symbole sind). Es ist dem Bildwerk versagt, der Seele in ihren Äußerungen nachzugehen.^[4] Der Stein, mit seiner Grundmusik, wird die verstiegenen Bewegungsstimmen unbegleitet lassen. Und

doch ist dem Bildwerk eine Möglichkeit gegeben: es kann die Seele ausdrücken,^[5] wenn es sie n i c h t darstellt. Die starren Ägypter können in Vibration geraten und Seele ausströmen, und in den schweren Michelangelos kann es fließen mit unerhörten Wässern tiefsten Seelentums. Denn: nur wo die Form den Stoff verstanden hat, versteht die Seele die Form, und will in ihr wohnen.

Aber die berühmte Seele Rodins ist nicht von dieser Art. Sie ist nicht die unkörperliche Endstrahlung, sie ist der Anfang, ist gleichsam der Körper seines Werkes. Die Transzendenz, welche der Bildhauerei (wie allen Künsten) nur in ihren Wirkungen gegeben ist, hat sich hier (wie bei allen erkrankten Künsten) in der ersten Ursache, dem Material eingenistet, und will „sich unmittelbar zum Ausdruck bringen“. Doch sie erreicht^[6] es nicht. Denn sie hat das Material „entmaterialisiert“, hat den Gegensatz und damit sich selbst aufgehoben; und Rodin hat keine Seele, weil er nichts als Seele hat. Er ist Stimme ohne Raum, Licht ohne Ding. Man hat vor ihm ein Gefühl haltlosester, gleichsam unmagnetischer Freiheit, einen horror, den man nicht erträgt. – Wenn das Leben aus einer Ruhe in die andre will, so muß es durch die tausend Schrecken unbewußter, unbewährter Phasen; von einem Heil zum andern, muß es durch tausend Sünden durch. Der Künstler nun erwartet es bei einem solchen Heil und fördert es von dort aus in die Ewigkeit. Aber Rodin, dieser Hamlet, will nicht dulden, daß es betend in den Himmel komme, und lauert ihm auf, und läßt es zu Stein werden, mitten im Frevel, unerlöst. – Und alldas ist vielleicht nur, weil er zuviel kann. Er ist zu gottbegnadet.^[7] Er sieht alles was geschieht, und macht alles was er sieht. Er empfindet alles, ohne Unterschied, und gibt es, ohne Unterscheidung. Denn weil er alles empfinden und machen kann, ist er nicht zu jener Diffizilität gezwungen, die wir immer, aus tiefsten Gründen, vor den Unerreichbarkeiten fühlen; und die zur Wahl und, am Ende, zum Stil führt. Weil Rodin alles kann, vergißt er, daß wir nicht alles brauchen. Über die einfachen Forderungen der Ruhe, des Gleichgewichts, der Geschlossenheit geht er hinweg, weil sie ihm selbst als Grenzgefühle unbekannt sind. Er muß die Schwere vergessen, weil er sie nicht in sich trägt, noch durch die Schwierigkeit, ihre Verkünderin, an sie gemahnt wird. So erwächst er ganz dem irdischen Maß, und in seine fatale Wunderbarkeit hinein. – Sein System und sein Los sind die des Virtuosen. Auch der Virtuose schafft ohne Reibung, und bleibt ohne Resonanz; schafft mit Gefühl, aber ohne Fühlung, und über alle möglichen Wünsche hinaus. Auch der Virtuose ist ein Feind, ein „Überwinder“ seines Materials. Aber weil dieses den anderen im täglichen Widerstand sein Wesen eingeprägt und vertraut gemacht hat, weil es durch die Mühe wie

menschlich geworden, und mit seiner Widerstandsvaleur nun dem Organismus gleichsam einverleibt ist: erntet sein Überwinder nicht viel Dank. So ist es überall. Aus der Schwierigkeit, Geige zu spielen, ergibt sich das Wesen der Geige. Und es ist natürlich, daß ein Paganini, dem das Geigenspiel gar keine Schwierigkeiten mehr bereitet,^[8] Werke „gegen die Geige“ schaffen muß. Ebenso schafft Rodin Werke „gegen den Stein“, und – abermals wie Paganini – Werke gegen den Menschen. – Wer von Rodins Virtuosität^[9] einen Begriff haben will, sehe sich diese herrlichen Zeichnungen an, auf denen das Lasso einer Linie alle flüchtige Bewegung eingefangen hat, und blicke dann auf einen Marmor. Es ist ein makabres Schauspiel, wie da der ganze Gestenschwarm, das ganze rinnende Leben, das auf den Zeichnungen war, in den Marmor hineingeraten ist. Als ob der Meißel ein Bleistift sei, ist er dem Auge gefolgt und hat seine leiseste Regung dem Marmor eingefloßt, und hat das Flüssigste, nur-im-Vorüberfliegen-wahre^[10] hineingebracht: bis aus dem Marmor aller Stein gewichen war. – Wohl geben^[11] Rodins Skulpturen das Marmorgefühl;^[12] aber es ist nur die Haut und nicht der Kern des Marmors, was wir fühlen; nur das Gefühl, daß unsre Hand auf dem Marmor liegt, aber nicht: daß der Marmor auf der Hand lastet, als welches das Grundgefühl der Bildhauerei, dieser robusten Kunst ist. – Aus dem einen Punkte seiner Schwerlosigkeit kann man alles Schlechte bei Rodin, seine ganze Absurdität erklären. Man versteht daraus: daß er sein Material verdirbt; daß er sein Thema nicht^[13] verbessert; daß er beim Arbeiten an Reize und Zartheiten denkt, statt an Ruhe und an edle Grobheit zu denken. Und man versteht seine Ungeschlossenheit, seine Unfähigkeit zu komponieren. Das alles wird besonders verhängnisvoll, wo er sich monumentale Aufgaben stellt. So in der Porte de l'Enfer. Denn der größte Ernst seiner Gedanken bleibt Literatur und ist blamiert, wo ihn der größere Ernst der Form nicht unterhält. Und wie seine Seele, ungebunden, zu Luft wird, zu einer Art beziffertem Wind, wird seine Bewegungswelt, ungeschlossen, zu einem unselig-lustigen Gehudel. Und seine Apokalypse wird ein Ball der letzten Dinge. – Rodins Tragik ist, daß seine Befreiungskraft, mit der er glaubt, die Welt ausdrücken zu können, gerade bei den freiesten Zielen versagt, und nur das Chaos ausdrückt. Aber tragischer als seine Tragik ist die Ironie, die in den wenigen wirklich großen Sachen liegt, die er gemacht hat. Seine „offenen“ Werke brauchen wir nicht; aber er hat auch geschlossene.^[14] Der Balzac, bei dem der Mantel Ausschreitungen verhindert, ist ein bedeutendes geschlossenes Kunstwerk. Der „homme au nez cassé“ mit seiner Hirnrinde von Gesicht^[15] und viele von den Porträtköpfen sind stark^[16] und gesammelt, und bleiben es, weil sie sich nirgends verschwenden können, und haben

Gesten, weil sie keine Glieder haben, bei denen die Gesten entweichen. Am schönsten aber, und am tiefsten sind die Torsi, in denen er der erzürnten Schwere das Sühnopfer darbringt. Es ist ein großes Sühnopfer. Denn die Torsi zeigen alles, was er hat – doch ohne ihn. Sein mittelfliehender Wille ist aus dem Weg geräumt; nur die brauchbarste Frucht ist geblieben. Er muß verschwinden, wenn etwas vom Werk gerettet werden soll. Die Kunst ließ Rodin, von allen neuen^[17] Befreiungen verlockt^[18] zur unbedingten Freiheit schreiten,^[19] um ihn dann ad absurdum zu führen. Sie hat an ihm ein grausames Beispiel statuirt: an seinen ganzen Stücken und an seinen Torsi zeigend, womit die Freiheit bezahlt, und womit, zuletzt, die gute Gebundenheit erkaufte werden muß.^[20]

Aber,^[21] um der Welt auch ein bejahendes Beispiel zu geben, schuf sie den andern Bildhauer, Aristide Maillol. Er ist das klarste Komplement zu jenem. Was eine große Bildhauerei ausmacht, und Rodin fehlt, das hat Maillol; und was eine solche hindert, und Rodin eigen ist, das fehlt ihm.^[22] Mehr ist von ihm hier kaum zu sagen. Er ist durchaus von der Erde und ihrer Kräfte voll. Nichts ist wichtiger und reifer als seine Schwere, die ihn nährt und bewahrt, die ihm alle Befehle und alle Verbote schweigend ins Blut gebracht hat. Niemals kann er das Falsche wollen; und das ist schon beinahe alles in der Bildhauerei. Er hat die Schwere verstanden, und die kleine Rolle, welche sie dem Künstler zuweist, andächtig durchgeführt: ihren großen Sinn auf das Einzelne zu verteilen, den Körper durch und durch mit ihm zu tränken und zu weihen und für das neue Leben umzuwandeln. Alle seine Frauen von Bronze künden mit ihrer süßen Schwere diese heilige Verwandlung. In allen Gliedern hat es sie erfüllt. Sie haben einen Teil ihres Lebens weggegeben und dafür vom Leben des schweren Erzes bekommen, welches sich mit dem alten wunderbar vermischt hat. – Und es zeigt sich, daß das neue Leben sie dem unseren auf geheime Art nahegebracht hat. Denn der Zustand zwischen Leben und Stein, dieser Urzustand, den es nie gegeben hat, der scheinbar nur einem Handwerk, als sein Accidens zugehört, ist die Verwirklichung tiefster statischer^[23] Wünsche, die im Menschen sind. Er ist die Form, in der wir das eigene Gleichgewicht am sehnlichsten^[24] verstehen, und mit der meisten Lust erleben können. Und das ist der lebendige Wert, welcher der immer stillstehenden Bildhauerei inmitten aller Entwicklung gegeben ist: daß ihre Uranfänglichkeit zu jedem Ende paßt, und ihre Schwere jeder Menschenstunde wohlthätig möglich ist.

AHA 10-15.
MFSz 257-260.
EK 96-106.
SchA 63-71.

A cikknek fennmaradt a nyomdába küldött autográf kézirata (rajta ceruzával nyomdai utasítások, LAK PLH IX/26/1) és egy korrektúra levonata is, Popper apróbb javításával (LAK PLH IX/26/2). A levonat elején idegen kézírással néhány sor – a korrektúra visszaküldésére vonatkozó – szöveg olvasható, a levonat hátsó oldalán másik idegen kézírással: R.M. Rilke, Keferstrasse 11 Villa Alberti Tel: 31057

A megjelent szöveg és az autográf kézirat közt az alábbi különbségek találhatók:

- [1] zu ergeben
- [2] <gute>
- [3] so gebunden
- [4] nachzu<kommen>{gehen} <Wenn es sie auch darstellt, niemals wird es sie suggerieren.>
- [5] <suggerieren>
- [6] vollbringt
- [7] <Was er kann, kann die Mechanik nicht, kann die organische Welt>
- [8] macht
- [9] Leichtigkeit
- [10] das nur-im-Vorübergehn-wahre
- [11] <haben>
- [12] <Eigentliche>
- [13] <nicht wählt>
- [14] Wie sehen die geschlossene aus?
- [15] mit seinem stromgeschnittenen Gesicht
- [16] sind ernst und stark
- [17] <jungen>
- [18] umgeben und verlockt
- [19] schreitet
- [20] an seinen Torsi und, andererseits, an seinen <completten> ganzen Skulpturen zeigend, was in Ewigkeit keine Bildhauerei sein konnte und kann.
- [21] Aber <sie hat auch>
- [22] <hat es nicht>
- [23] dynamischer
- [24] am schönsten

VOLKSKUNST UND FORMBESEELUNG

Von Leo Popper

Durch Konstellationen, die nicht weniger zufällig, aber auch nicht weniger sachgemäß sind als die übrigen Konstellationen, die unsere Wertungen bestimmen, steht jetzt die Volkskunst im Brennpunkte der künstlerischen Wünsche. Und durch ein Mißverständnis von seltsam tiefer Bewußtheit sind wir befähigt,^[1] in ihr die Erfüllung vieler letzter^[2] Forderungen und

die einfache Antwort auf die Frage Stil zu erblicken. Denn, wo wir nach langen Irrfahrten, mit ganz zerfeinerten Gefühlen, angelagt waren – bei den harten Problemen des Ausdrucks ohne Gegenstand und des beseelten Schmuckes: dort stand sie schon bereit, und hatte uns erwartet, und setzte nun unseren Weg fort, mit unendlicher Leichtigkeit. – Jene buntbedeutende Mystik, die wir in der Natur erlebten und herauszuschälen suchten, wie sie uns in den früheren Stilen herausgeschält erschien, und die vor uns doch immer wieder in die Natur zurückkroch (und in den anderen Stilen vielleicht auch nur gerade soweit „frei“ war, als wir dort die Natur übersahen): sie fanden wir gelöst in den bunten Truhen^[3], und grüßten sie auf allen schwarzen Schürzen. Und vor der inneren Fülle dieser Ornamente, vor ihrer ernsten Geistigkeit fühlten wir auf einmal alle Grenzen zwischen Formkunst und Sinnkunst verwischt.^[4] Wir fragten nicht nach Herkunft, wo wir so tiefes Da-Sein fühlten, und nicht nach einem Zweck, wo der unsere erreicht schien. Wir fühlten nur: das sind wir selbst und unsere letzten Wünsche; was uns aus diesen Dingen ansieht: das ist das Ziel. – Und wir fühlten weiter: hier, wo dieses Ziel so rein erreicht ist, hat sicher ein Gedanke gewirkt, tiefer und fruchtbarer als der unsere. Wir können nicht anders: wir müssen den eigenen Weg und seine Mühsal,^[5] mit all ihrem Denkgewicht, hinter das fremde Ziel versenden^[6] (das ist ein uralter Segen oder Fluch), und fühlen immer wieder, trotz allem besseren Wissen, mit unbezwingbarer Kraft von jedem Ding: *W a s e s m i r s a g t, d a s h a t e s e l b s t g e w u ß t.* – Und so wird es möglich,^[7] daß uns die Volkskunst, die von dummen Bäuerinnen herrührt,^[8] zur weisen Lehre werden kann, und mehr ist als ein Reiz, der aufhört, wenn wir erfahren, daß nichts dahinter war. Auch hier ist nichts dahinter, nichts Seelisches hinter diesem ungemainen Seelentum. Wir können nur von der Symmetrie sprechen, die hier ihre Wunder wirkt; von der Rhythmik, die von selbst entsteht, wo eine Fläche gleichmäßig eingeteilt und mit periodisch wiederholten Ornamenten gefüllt ist; von den prachtvollen Farben, die, so viele es nur gibt, ungewählt auf den Rand einer Schürze gesät sind, und deren Chaos doch Haltung behält, weil das große Schwarz der Schürze den Flor^[9] in starkem Gegensatz zusammendrängt;^[10] von der zitternden Unbeholfenheit, die für uns ein Schönheitswert ist; von der handwerklichen^[11] Sauberkeit, die auf dieser Nerverhöhe zu bedeutungsvoller Reinheit wird. Mit einem Wort: wir sehen hier die höchsten Forderungen^[12] formell und unbewußt und oft durch Zufälle gelöst, und so gelöst, daß hier die Wirkungen stärker^[13] sind als bei den Werken, die darauf ausgingen. Denn wer die reine Farbe liebt, der findet hier die reinste zu tollkühnen Verbindungen gebracht; wer die Einfachheit

begehrt, findet sie hier so einfach und so vorstellungsgemäß, wie nirgends bei den Schilderern;^[14] und wer von einer sinnvollen Verwirrung^[15] der Formen weiß, und weiß, daß sie aus der Phantasie^[16] nie zu erreichen ist, blickt atemlos^[17] in das Sanskrit dieser dunklen Blumen. – Nur Schemen und Maße waren hier am Werk. Aber durch Konstellationen – zufällig und sachgemäß – kamen Seelen und Wirrsale unter die Schemen und Maße zu stehen, und siehe, sie paßten ineinander.

Aber Volkskunst ist nur die eine und vielleicht die reichste der Anregungen dieser Art. Die Wirkungen der Primitiven, der Asiaten und vor allem der Teppiche, sie alle bergen^[18] dieselbe Idee: daß nicht das Gleiche zum Gleichen sich gesellt, aber oft das Fremdeste zum Fernsten; daß, über alle Hemmnisse hinweg, die Form sich ihren Weg zur Seele sucht; und endlich: daß die Sinne nicht nach dem Sinn fragen, sondern nach dem Schein, um dann dem Schein den eignen Sinn zu schenken.

Die Fackel, 1911. juni. 2. XIII. évf. 324/325. sz. 37-39.

MFSz 261.

EK 107-109.

SchA 20-22.

A cikk előzménye feltehetően az a levelezésben szereplő és azóta elveszett magyar nyelvű írás, amelyet „magyar népművészet” címen emlegettek. A cikk első német nyelvű fogalmazványa is még *Ungarische Volkskunst* címen íródott (lásd kötetünkben: 144-147.) Van továbbá két gépfírási kézirat is, ezek a megjelent cikk közvetlen előzményének tekinthetők. (LAK PLH IX/37 és IX/38) A cím azonban először még ezeken a kéziratokon is csak *Volkskunst* volt, később, kézírással egészítette ki Popper az *und Formbeseelung* szavakkal. A második gépelt kézíraton vannak Popper azon sajátkező javításai is, amelyek a megjelent szöveget végül is megkülönböztetik az eredeti gépelt változattól, illetve olvasható két olyan kifejezés, amely nem került bele a nyomtatott változatba (Tellern, Denker).

A megjelent cikk és a gépiratok közt az alábbi eltérések találhatók:

[1] von seltsam tiefer Art sind wir im Stande

[2] letzterer

[3] Tüchern {Tellern}

[4] zwischen Kunstgewerbe und grosser Kunst – zwischen Bauer und Meister und Geniesser {Denker} verwischt.

[5] Schwierigkeit

[6] produzieren

[7] so kommt es

[8] herkommt

[9] den dichtgedrängten Flor

[10] zusammenfasst

[11] reinen handwerklichen

[12] die höchsten artistischen Forderung

[13] fast stärker

[14] wie nirgend in der Natur

[15] Verworrenheit

[16] Vorsatz

[17] atem<ringend>{los}

[18] zeigten

Kéziratban fennmaradt írások

DIALOG ÜBER KUNST

[első változat]

Ischl Sommer 1906

A Weisst Du auch, dass es zweierlei Kunstwerke giebt. Die einen sind die Geschlossenen die Anderen die Offenen: die Einen sind <die> Erfüllung die Anderen Verheissung, auch kann man so sagen: die einen sind das Glück (oder das Unglück Kurz: die Bescheerung[]) die Anderen aber sind der Wunsch. Das „Letzte“ sind die Einen das „Vorletzte“ die Anderen. Ich will ein Beispiel nennen denke an die Gruppe des Franzosen Rodin: „Paolo et Francesca“* und andererseits an „Baiser“* desselben. Was sehen wir: Im nächsten Moment wird <wird> Francesca dem Manne in den Armen liegen – doch ewig im <letzten> {nächststen} Moment. Baiser <hingegen> {aber} ist just dieser <letzte> nächste Moment – und ist ein Ende: wir wünschen nicht weiter.

B Das ist zu gegenständlich gedacht. So gedacht als ob es einzig darauf ankäme <dass> {ob} die Situation jener {Beiden} uns Freude macht oder nicht. Das einzig Wesentliche ist aber {in Deiner Scheidung} doch gewiss ob uns das Werk rein durch seine artistischen Werte – durch Farbe, Form oder Klang einen Abschluss, eine In-sich-Vollkommenheit bedeutet oder nicht und wenn die Frage so liegt so giebt es eben einfach gute Werke und Schlechte.

A Gewiss will sich meine Distinktion nur auf das rein-künstlerische Moment beziehen. Dass sie aber hier Geltung hat, das sollst Du sehen. Das Beispiel war nicht einwandfrei. Du konntest es mit Recht zu gegenständlich fassen denn Du musstest ja nicht sehen dass es sich formal u. inhaltlich – wenn wir diese Beiden schon scheiden müssen – vollkommen im Gleichgewicht hielt. Nur mir war {es} zwingend klar: im zurückgestemten Leib des Weibes, just in seiner schönen Linie lag für mich das ganze wehe Nie-Geschehen und all sein verzweifelter Reiz. Nun will ich Dir aber auch ein Beispiel aus der Musik nennen. Das ist Puccini. Wohl alle Grossen haben diesem letzten wunden Schmerze Töne gefunden, doch keinem war er gewiss so tiefes Weltanschauungsfundament, dass er ihn unterstrichen <hätte> und {durch eine Anwendung die aller Form zuwider ging} alles Augenmerk auf

ihn gele<g>{nk}t <hatte> {hätte}, wie dieser <Denker> {Mann} es tat. So wichtig ist es ihm dass er ihn gegen {alle} überbrachte <Form> {Lehre} am Ende fast aufschrein lässt: in einem <Dissonanz> Sext accord u. aus ist's. Das Ende folgt nicht mehr, <es liegt in der Welt> weder das schlimme noch ein Trost, denn da waltete einer der tiefer schaute u. gewährte dass es an dieser Stelle – ich meine Madame Butterfly – {schon wieder} weiter ging: aus dem Kunst-Ende wieder hinein in das Lebens-„Weiter“.

Erst in der Kunst der Allerjüngsten seh ich dieses Mittel, dies Abbrechen, Einen-Stehen-Lassen. Aber es {ist} ein mächtiges Mehr unseres Ausdrucks denn es hat seine tiefe <Berechtigung> {Rechtfertigung} in {der} Beschaffenheit unserer Seele: wir lieben ja unsere Sehnsüchte {gar oft} genau so sehr, als die Gegenstände dieser Sehnsüchte.

B Hier will ich Dich fassen. Also lieber den Sperling auf dem Dach... Gut, angenommen. Aber warum, und wann? Weil uns die Sehnsucht oft ein reineres, einigeres Gefühl gewährt als die Erfüllung. Nur Gestrandete lieben ihren Wunsch um seiner selbst willen. <Denn ihr Wunsch hat> {Als das Einzige das} ihnen noch nie weh getan, <{hat}> <wie alles auch> nur Diejenigen, denen jede Erfüllung neues, *wieder* {nur} unlösbar Schweres gebracht hat. Die, denen ihr Unerfülltes das einzig Vollendete war, das sie je empfanden, ihr einzig geschlossenes Gut, das {ihnen} endlich nie mehr geöffnet werden sollte durch böse Wirklichkeiten. – Du wirst aber nicht leugnen dass es auch Leute gibt, die ihre Erfolge ihre Erfüllungen lieben. Aus dem gleichen Grunde: diese sind die Ursachen ihrer Voll-Gefühle, ihres Wunschlosen Glückes. *Wir haben das Bedürfniss nach dem Geschlossenen.* Und {wir} setzen es durch und schaffen es selbst *gegen das Material.* Wir schaffen Geschlossenes selbst {dort} wo <uns> {sich} uns die Natur {bietet} {die <ja>} nur Bewegungsphasen giebt, oder Übergänge (und in alle Ewigkeit giebt sie ja nur diese und nie das Geschlossene selbst). Woher <muss> {sollte dies}es also kommen? Nicht? Denke an Rembrandts Staalmeesters.* Du müsstest um folgerichtig zu sein dieses Werk ein offenes nennen, denn da sind selt<x> Männer {die} im Begriffe <sind> stehn – schon seit 300 Jahren – etwas zu tun. Es ist das Gleiche im Prinzip wie Dein Beispiel des Paolo der nie küssen darf. Sie alle, die Akteure Deiner „offenen“ Werke {sind als} harrten {sie} vergebens <auf> ihrer Erlösung. Stellen wir uns aber etwas <anders> {höher}: kann {man} noch etwas sprechen: jeder {man} ob er nun „fertig“<ist>{sei} oder {just} anfängt er harrt seiner Erlösung <welches xxx>{harrt} des folgenden Momentes; ob er nun seinen Arm zur Umarmung heb<e>t oder tot dalieg<e>t, nie entgeht er dem nächsten Moment; *so ist es in der Natur.* <Nun anderseits> In der Kunst – –

A Missversteh mich nicht, Lieber: ich rede von der Form, nicht aber von den Formen in der Form. Das Bild des Holländers ist ja <dennoch> {auch meiner Meinung nach} nicht offen, denn die sechs Männer die da „erlöst“ werden sollen, sie tragen ihre Erlösung in Einander und der Erste im Letzten. Ich will viel{mehr}<Gegenteil> von jenen {Werken} reden die in ihrer *Fertigkeit unfertig* sind, die *Etwas* noch nicht gesagt haben und es bewusst verschweigen: aus de<m>{r} Erkenntniss seiner Rätsel-Macht.

B Dann willst Darin auch die Mystiker miteinbegreifen, die das „Woher?“ ungelöst lassen, so wie Deine „Fragesteller[“] das „Wohin?“ denn auf das Ungelöste scheint es Dir ja nur anzukommen. Aber in beiden Fällen hast Du unrecht. Du sagtest vorhin etwas, was mir so recht die Formel für Deinen Gedanken zu sein scheint, sagtes „In der Fertigkeit unfertig“. Und da lautet {dann} die Gegenformel: In der *Unfertigkeit fertig* Das {Sie} ist das Lösungswort für das Kunstwerk. Denn die Kunst macht <selbst> aus dem *Vorletzten* ein *Letztes*. Du sagst jetzt, dies sei richtig, stelle aber {dennoch} die Richtigkeit Deiner Distinktion durchaus nicht in Zweifel. Und doch ist dem so; nunmehr sollst Du gewahr werden, dass das Wesentliche immer u. immer wieder die Abgeschlossenheit ist. Aber welche Abgeschlossenheit? <Die im weitesten Sinne: xxx>

Der Dichter Rainer Maria Rilke spricht an einer Stelle des Rodin-Büchleins wundervolle Worte über die <abgeschlossenen> Geschlossenheit (der Antike) <xxx> „Wie gross auch die Bewegung eines Bildwerkes sein mag, sie muss, und sei es aus unendlichen Weiten, sei es aus der Tiefe des Himmels, sie muss zu ihm zurückkehren, der grosse Kreis muss sich schliessen, der Kreis der Einsamkeit, in der ein Kunst Ding seine Tage verbringt. ...“ Dies ist die Geschlossenheit, wie Du sie Dir denkst und neben der das Andere, das Offene einhergehn kann wie ein Gemahl. <Nun sollst Du sehn.> Ich meine aber die Geschlossenheit im allerweitesten Sinne. Wie Rilke <xxx> sie denkt scheint sie mir noch nicht erschöpft, denn ich glaube: dass es den Kreis nicht gibt, in den derjenige der vor dem Werke steht nicht erst einen Riss <zu schlagen> machen müsste um in ihn einzutreten Geschlossen ist der Kreis erst wenn der Empfänger daran teil hat. Und {mag} er für sich, und mag das Werk für sich allein nun offen sein oder zu, es ist dies von keinem Belang <das> für das Werk als letztes Resultat, denn auch das offne Werk ist dies {es}{offen} nur „an sich“; sowie der Empfänger <daran> {an dasselbe heran} tritt, schliesst sich der Kreis und dann mag <d>er, will <d>er um jeden Preis die Offenheit {erweisen} sich wegdenken. Solche an sich-offene{n} Werke kenn' ich <ganz> viele z.B. in der nordischen Literatur: sie sind es {zuletzt}

nicht, denn sprechen sie selbst nicht das letzte Wort, so nehmen sie es dem Geniessenden aus dem Mund.

Eines jeden Kunstwerkes letzter Schluss ist der Empfangende. – – –

Ich will nun zu alldem die <metaphysischen Gründe suchen> {letzten} Gründe suchen. {Nichtwahr:} Wir sehen die Dinge an und sehen die Werke an, da fällt uns auf dass die Geschlossenheit die wir in diesen sehen in jenen nirgends sich zeigt: Es giebt in ihnen nur Übergang. Und diese da sind vollkommen, sie haben *Anfang* u. haben *Ende*! Wie leicht aber ist dies zu begreifen. Das Kunstwerk ist vom Menschen. Geboren aus seinem Wunsche, *Menschliches* um sich zu schaffen, geboren aus der Vermählung dieses Wunsches mit dem Ding. Denn wie liess sich dies Menschliche beschaffen? Indem {man} den Ding{en} die Fessel{n} anleg{t}e<n> in den{en} wir {man} selber schmachtet<en>: Anfang u. Ende. Wir zeigen ihnen: hier ist Euer Anfang, hier {Euer} Ende u. ziehn die Striche – nach unserem Ebenbild. Wissen wir aber ob diese auch wirklich dort sind, ob {Die} überhaupt sind. wir wissen das Gegenteil. Bewusst also reissen wir die Dinge aus ihrer causalen Kette (wie wir in unserem „Sein“ selber <das> aus ihr gerissen scheinen). Und dies ist das Kunstwerk: Ein Menschenbild im Gegensatz zur Welt.

Wir nehmen der Natur {durch die Kunst}, was sie uns selbst durch unser Leben nimbt: die Unendlichkeit

Wie uns aber unser Käfig unser Alles ist, wie unseres Käfigs <Stäbe> Wände die letzten Erkenntnismöglichkeiten für uns bedeuten, aber auch die Einzigsten <und xxx>, so ist auch unsere Kunst als die *Projection unserer Grenzen auf die Welt* die alleinige Form in der wir diese {zu} erkennen <können> vermögen zu verstehen u. zu fühlen.

Die Kunst ist unkosmisch.

A Es giebt eine Kunst die heisst<x> Mensch und eine, die heisst Welt; ich bleibe bei meiner Scheidung.

B <Du giebst ja zu was ich gesagt habe, nur nicht ausschliesslich; das macht aber nichts> Ich {ge}denke mit einem Prinzip auszukommen besonders wenn ich mir sage dass es das Menschprinzip ist. Also<;> die Kunst ist unkosmisch: denn sie begrenzt; die Kunst ist antikosmisch denn sie <unterstreit> stylisiert <oder sagen wir lieber sie unterstreicht> wofür man auch sagen kann: sie unterstreicht (um sich weiter nicht zu compromittieren). Giebt es kosmische Unterstriche, oder Grenzstriche? Nein. Warum unterstreicht sie? Weil ihr eine Sache wichtiger scheint als die Andere eine Seite {der Sache} interessanter als die Andere. Hier sind wir schon: *des Menschen Formel in den Dingen*. Ihre Grenzstriche sind wie Geburt und Tod; ihre Unterstriche sind sie nicht wie Gefühle? Geburt und Tod und Gefühle sie

zeichnen den Menschen vor dem Kosmos aus; Anfang und Ende {u. Accent} das <Ding> Werk vor den<m> Dinge<n> So wird es offenbar: dass wir uns die Kunst schufen als *höchstes Mass in Menschenform* um die gleiche Ordnung zu finden in den Dingen, die wir wahrnehmen wenn wir in uns schauen; um werten zu können um lieben zu können. <durchxx>

A <Ich will aber meinen> In Deinem Satz hat das <das> Transcendentale nirgends Raum und Du wirst es doch nicht übersehen wollen. Auch gibst Du nirgends zu, dass jemand um den Ausdruck seiner Zweifel ringen mag, dass irgendwo in Kunst doch auch jenes Restchen gezeigt werden könnte <xxx> welches {noch} bleibt, nachdem man das „Menschenmass“ angelegt hat {an die Dinge.} <Giebst Du nicht zu dass wir> In unsern Zweifeln {wachsen wir} über <dies> das Menschenmass hinaus<wachsen> u. wo aus unseren Zweifeln die grauen Nebelgedanken wehen, sind sie die Ahnung von der Welt. Wo <xx> unsere Menschenganzheit uns zu eng wird, unsere Geschlossenheit zu dumpf, dort drängt es uns zu öffnen; wie um den Athem freier zu bekommen.

<W>Und nun: dort öffnen wir, trotzdem wir wissen dass wir nie<cht> {werden} schliessen können <sollen.> Und {da}mit stellen wir uns in den blinden Knechtdienst der grossen Synthese die dereinst kommen soll: der Synthese alldessen, was wir gelockert haben u. zerlegt gedacht haben u. gefragt und das wir weiter zerpfücken müssen und durchwühlen auf dass es reifen möge zur grossen Synthese. Wir alle, die wir da fragen sind in der grossen Antwort Joch gespannt (wie in das Joch des Weltengangs); und wir merken's nicht. Unser Absolutes ist die Frage und all unsre Contraste muss sie in sich tragen, all unser Ja und Nein und was dazwischenliegt hat in der grossen Frage Platz zu finden Die Thore haun wir nur zu Kommendem Leben und haben selber nimmer den Eingang, doch unser Leben, welches verrinnt zwischen den Pfeilern preist sich glücklich in seinen schwangern Zweifeln. Und dies ist was ich das Öffnen nannte das süsse Märtyrertum des Vorletzten; Märtyrertum der rechten Jünger, der Jünger des Alls des Ewig-Vorletzten. Denn das ist der unterste {Grund} Sinn des Öffnens: dass es das Zeitliche in Beziehung bringt zum Ewigen.

B Hier kommen {unsere} Philosophien klar heraus; es geht durch Deine Worte das Denken jener, die ihren Blick immer wieder aufs Rätsel heften, auf das was ausser ihnen liegen soll weshalb sie schon schon lange <be>vor der geboten{en} {Grenze} <war> aufhören, <es in sich zu suchen> das eigene Mass daran zu legen. Uns aber ist es wieder innerster Drang dieses Mass heranzuzwingen an die dunkeln Dinge, das Ewige noch über die täuschenden Grenzen hinaus in Beziehung zum Menschen zu bringen. Und hier ist das

Mittel entstanden: die Kunst. Ihr Schliessen bringt diese Verknüpfung zuwege indem es hinweist auf das Analogon Mensch, auf die Anthropomorphie der Dinge.

A Du anerkannt also den symptomatischen Wert auch meiner Auffassung?

B <Im gleichen Masse wie ich> <Sagen wir lieber den relativen> {Aber auch} nur diesen. – An Deinem Gedanken vom <den> Analysieren für die Kommenden ist nicht viel Wahres. Selbst wenn Du es <so> darstellen willst als eine periodische Wechselwirkung, in der Analyse u. Synthese stehn, kann ich Dir vieles erwidern: Ich zweifle sehr daran <dass> {ob} Fragen offen bleiben könn<t>en. Und ob es ein Bescheiden in den Zweifel <gäbe> giebt wie Du glaubst. Die Beispiele lehren uns Anderes: Es wird der Kreis eines <Geistigen> Kulturgebietes gesprengt; ein Zweifler sprengt ihn, den es hinaus drängt ins {das} Blaue. Er läuft ein grosses Stück, dann kann er plötzlich nicht weiter, muss niedersinken – an irgendeiner Stelle. Was geschieht? Die Heerde die ihm auf der Spur {ge}folgt<e>{ist} bleibt stehn wie er: und dort am Fleck wo ihm die Kraft ausgieng dort an derselben Stelle errichten sie sofort den Altar des Rechten. Ist es nicht so? Ist es nicht {eben}so mit allen <den> Sezessionen? Und den philosophischen Zweiflern geht es ebenso und arger noch. Denn die Heerde kann nicht zweifeln, kann nicht der Antwort harren Verstehst Du das nunmehr? Dass es nur orthodoxe Freidenker giebt in der Heerde und dogmatische <Freidenker> {Skeptiker} <(Der „Pfeil“ ist {scheint} ihnen der Querschnitt eines Daches)> {die keines Pfeiles Spitze sehen können ohne dass ihnen ein Dach dabei einfiel}

A Nun kommst Du doch zu meinem Resultat. Das Öffnen ist ja auch bei mir das aristokratische Prinzip, das Wesen der Wenigen. Die „Männer“ öffnen u. die Menge schliesst

B Das ist ja <theologie> {Heldentheorie.} Die Männer sind ja doch nichts „Anderes“, sind ja nur Summen Zeiger. In ihnen wirkt der gleiche Drang: der nach der höchsten Glückseligkeit, der Unterschied ist nur, dass er auf andre Art Befriedigung erfährt als bei der Menge, denn: Im grossen Manne bohrt die <xxx> {Spitze von} Allerwelts Schmerzen, von Aller{welts} <unerfüllten Sein> erfüllten <vollkommen> Leid.

Darum flüchtet er zum Andern, zu der Sehnsucht, zum Unerfüllten. Nur der Gestrandete liebt seine Sehnsucht als das einzig <xxx> Volle das ihm ward, als einziges geschlossenes Gut das nimmermehr geöffnet werden soll durch böse Wirklichkeiten. Und das ist ist {!} die Psychologie des grossen Zweiflers. Auch er ist für sein Teil ein Schliesser.

A Das ist kein Schluss, blos ein Narkotikum Es ist kein Schliessen wenn

man schlafen geht und nicht länger über die Sache nachdenkt die einem Kopfzerbrechen macht

B Es ist ein Schliessen gegen die Sache. Aber nur dieses ist denkbar. Wir müssen den Schluss dorthin setzen wo unsere Kerze verlöscht, denn: wir können nicht hinüberwachen in die dunkle Nacht der Dinge.

A - - - -

B - - - -

Autográf kézirat (LAK PLH IX/41/1)

Helikon 233–235.

EK 5–12.

SchA 7–14.

Paolo et Francesca – Rodin szobra, 1887

Baiser – A csók, Rodin szobra, 1886

Staalmeesters – A posztóscéh előjárói, Rembrandt festménye, 1662

A Rilke-idézet helye: Rilke: Auguste Rodin. Berlin, [1904] 22. lap.

DIALOG ÜBER KUNST

[második változat]

A: Weissst du auch, dass es zweierlei Kunstwerke gibt. Die einen sind die geschlossenen, die anderen die offenen; die einen sind Erfüllung, die anderen Verheissung; die einen – so kann man auch sagen – sind das Glück oder das Unglück, kurz die Bescherung, die anderen aber sind der Wunsch. Das Letzte sind die einen, das Vorletzte die andern. Ich will Dir ein Beispiel nennen: Denk an die Gruppe des Franzosen Rodin „Paolo et Francesca“ und denk an sein „Baiser“. Im nächsten Moment wird Francesca dem Manne in den Armen liegen, doch ewig im nächsten Moment. „Baiser“ aber ist dieser nächste Moment, ist die Erfüllung: Wir wünschen nicht weiter.

B: Das ist zu gegenständlich gedacht. Als wenn es bloss darauf ankäme, ob die Situation jener Beiden uns freute. Allein wesentlich in deiner Scheidung ist vielmehr, ob uns das Werk durch seine artistischen Werte, durch Farbe, Form oder Klang einen Abschluss, eine Vollkommenheit (in sich) bedeutet; und wenn die Frage so liegt, gibt es gute Werke und schlechte, weiter nichts.

A: Nur scheinbar hast Du recht und meine Unterscheidung behält ihre

Geltung, wenn auch mein Beispiel Deinen Widerspruch erregen dürfte. Du musstest ja nicht sehen, dass es sich formal und inhaltlich – falls man so trennen wolte – völlig im Gleichgewicht hielt: <Mir war es zwingend klar:> im zurückgestemmtten Körper des Weibes, gerade in seiner schönsten Linie liegt ganz das schmerzhaftes Niegesehen und all sein verzweifelter Reiz.

{Nun} will ich Dir aus der Musik ein Beispiel nennen: Puccini. Alle Grossen haben für diesen letzten Schmerz Töne gefunden, doch als Fundament ihrer Weltanschauung hatte er ihnen nie gegolten, dass sie ihn, wie Puccini in Madame Butterfly <und> unterstrichen und durch eine Anwendung, die aller Form zuwider ging, das Augenmerk einzig auf ihn gerichtet hätten. So wichtig ist ihm dieser Schmerz, dass er gegen alle überbrachte Lehre ihn zuletzt aufschreien lässt in einem Sextaccord und nichts weiter; <der Ent> {Kein} Schluss folgt mehr, weder der schlimme noch ein Trost. Denn da gestaltete einer, der tiefer schaute und gewahrte, dass der Weg hier aus dem Ende in der Kunst wieder hineinführte in das Weiter des Lebens. Erst in der Kunst der Allerjüngsten sehe ich dieses neue Mittel, dieses Abbrechen, Einen-stehen-lassen. Es ist ein wertvolles Mehr an Ausdrucksvermögen, es hat seine tiefe Rechtfertigung in der Beschaffenheit unsrer Seele: lieben wir doch unsre Sehnsucht oft <genau> so stark wie den Gegenstand <dieser> der Sehnsucht.

B: <Sag, warum tun wir das und wann.> <Weil uns> <die> {Die} Sehnsucht {uns} oft ein reineres einigeres Gefühl gewährt als die Erfüllung. Nur Gestrandete lieben ihren Wunsch um seiner selbstwillen als das Einzige, das ihnen noch nie weh getan, – nur diejenigen, denen jede Erfüllung neues wieder unlösbar-Schweres gebracht hat – denen <ihr> Unerfülltes das einzig Vollendete war das sie je empfanden, ihr einzig geschlossenes Gut, das ihnen <endlich> nie mehr durch böse Wirklichkeiten geöffnet werden sollte. {Doch wirst} Du <willst> nicht leugnen, dass es auch Leute gibt, die ihre Erfüllungen lieben. Aus dem gleichen Grunde: Erfolge sind die Ursachen ihrer Vollgefühle ihres wunschlosen Glückes. Wir haben das Bedürfnis nach dem Geschlossenen. Wir setzen es durch und schaffen es selbst gegen den Stoff, wir schaffen es auch da, wo sich uns die Natur bietet, die nur Bewegungsphasen gibt, nur Uebergänge, nie das Geschlossene selbst. Woher kommt dies? Denke an Rembrandts Staalmeesters: Du müsstest, um-folge richtig zu sein dieses Werk ein offenes nennen; seit Jahrhunderten stehen die Männer da, im Begriffe etwas zu tun. Es ist prinzipiell das gleiche wie Dein Beispiel des Paolo der nie küssen darf. <Sie> {Du fühlst als ob} alle die Acteure deiner offenen Werke gleichsam vergebens ihrer Erlösung harr{t}en. Doch <kann>{muss} man nicht allgemeiner sagen: jeder ob er nun fertig sei oder

eben anfangs, er harrt seiner Erlösung, <erwartet {auf} den nächsten Moment;> ob er nun seinen Arm zur Umarmung hebt oder tot daliegt, nie entgeht er dem nächsten Moment; so ist es in der Natur. In der Kunst...

A: Missverstehe mich nicht, Lieber. Ich spreche von der Form, nicht von den Formen in der Form. <Das Bild des Holländers gilt> {Die Staalmeesters gelten} auch mir als nicht <erfüllt> {offen} denn die Männer, die da erlöst werden sollen, tragen ihre Erlösung in einander und der erste im Letzten. Ich aber will von jenen Werken sprechen, die in ihrer Fertigkeit unfertig sind, die <etwas noch nicht gesagt haben und es> bewusst verschweigen in der Erkenntnis {ihrer} <seiner> Rätsel <haftigkeit>{macht.}

B: Du hast Deine Formel ausgesprochen: In der Fertigkeit unfertig. Da lautet die Gegenformel: in der Unfertigkeit fertig; das ist das Lösungswort für das Kunstwerk, denn die Kunst macht aus dem Vorletzten ein Letztes. Nun sagst du, dieses sei richtig und hältst an Deiner Scheidung trotzdem fest. Ich aber will Dir zeigen, daß das Wesentliche immer und immer wieder die Abgeschlossenheit ist. Aber welche? Rilke sagt im Aufsätze über Rodin über die Geschlossenheit der Antike: „Wie groß auch die Bewegung eines Bildwerkes sein mag, sie muß ... zu ihm zurückkehren, der große Kreis muß sich schließen, der Kreis der Einsamkeit, in der ein Kunststücker seine Tage verbringt.“ Dies ist die Geschlossenheit, wie Du sie denkst. Ich aber meine die Geschlossenheit im allerweitesten Sinn, ich glaube, dass es den Kreis nicht gibt in den derjenige der vor dem Werke steht nicht erst einbrechen müsste um ihn zu betreten. Geschlossen ist der Kreis erst, wenn der Empfänger daran teil hat. <Mag er für sich und> Mag das Werk für sich {mag der Kreis <der ihm> umfangende} <allein> offen sein oder nicht, für das Werk als letztes Resultat bleibt es ohne Belang; denn auch das offene Werk ist offen nur an sich; so wie der Empfänger herantritt, schließt sich der Kreis. Mag dieser dann, will er um jeden Preis die Ungeschlossenheit erweisen, sich wegdenken. Ich kenne viele an sich offene Werke dieser Art, z.B. in der nordischen Literatur. Sie sind es zuletzt nicht, denn sprechen sie selbst nicht das letzte Wort, so nehmen sie es dem Genießenden aus dem Mund. Eines jeden Kunstwerkes letzter Schluss ist der Empfänger{ende.}

Ich will nun zu alledem die tieferen Gründe suchen. <Nichtwahr:> <Wir> Sehen {wir} die Dinge an und sehen {wir} die Werke an, <da fällt uns auf, dass> Die Geschlossenheit die wir in diesen sehen, zeigt sich nirgends in jenen. In <ihnen> {den Dingen} gibt es nur Uebergang, die Werke aber sind vollkommen, sie haben Anfang und haben Ende. <und> Wie leicht ist dies zu begreifen. Das Kunstwerk ist vom Menschen. Aus seinem Wunsche geboren, Menschliches um sich zu schaffen, {geboren} aus der Vermählung dieses

Wunsches mit dem Ding. <Denn wie liess sich dieses Menschliche beschaffen?> {Und das Ergebnis?} <Indem> Man {legt} den Dingen die Fesseln an<legte,> in denen man selber einhergeht: Anfang und Ende. Wir zeigen ihnen: hier ist euer Anfang hier euer Ende und ziehen die Striche – nach unserem Ebenbild. <Wissen wir aber ob es diese Striche überhaupt gibt? Wir wissen das Gegenteil.> Bewusst reissen wir die Dinge aus ihrer kausalen Kette. <(wie wir in unserem Sein selber aus ihr gerissen scheinen)> Wir nehmen der Natur durch die Kunst, was sie uns selbst durch unser Leben nimmt: die Unendlichkeit. *<Dies ist das Kunstwerk:> {Sie schafft} ein Menschenbild im Gegensatz zur Welt.*

Wie <wir> uns aber unser Käfig unser Alles ist, wie unseres Käfigs Wände die letzten Erkenntnismöglichkeiten für uns bedeuten, aber auch die einzigen, so ist unsere Kunst als die Projektion unserer Grenzen auf die Welt die einzige Form, in der wir diese zu erkennen vermögen. Die Kunst ist <unkosmisch.> {menschlich.}

A: Es gibt eine Kunst die heisst Mensch und eine die heisst Welt; ich bleibe bei meiner Scheidung.

B: Ich gedenke mit einem Prinzip auszukommen besonders wenn ich mir sage dass es das Prinzip Mensch ist. Ich wiederhole, die Kunst ist <un>{a}kosmisch denn sie begrenzt; die Kunst ist antikosmisch denn sie stilisiert, wofür man besser sagen kann, sie unterstreicht. <Gibt es kosmische Unterstreichungen, kosmische Grenzlinien? Nein. Warum unterstreicht die Kunst? Weil ihr eine Sache wichtiger erscheint als die andere, eine Seite der Sache interessanter als die übrigen. Hier sind wir schon: des Menschen Formel in den Dingen.> Ihre Grenzlinien sind wie Geburt und Tod, ihre Unterstreichungen sind sie nicht wie Gefühle? Geburt und Tod und Gefühle zeichnen den Menschen vor dem Kosmos aus. Anfang und Ende und Akzent das Werk vor dem Dinge. So wird es offenbar dass wir uns die Kunst als höchstes Mass in Menschenform geschaffen haben damit wir in den Dingen die gleiche Ordnung fänden die wir wahrnehmen wenn wir in uns schauen damit, wir werten können und lieben können.

A: In Deinem Satz hat das Transcenden<ale>{e} nirgends Raum. <und Du wirst es doch nicht übersehen wollen.> Gibst Du auch nirgends zu dass jemand um den Ausdruck seiner Zweifel ringen mag, dass <irgendwo> in der Kunst doch auch jener Rest gezeigt werden könnte welcher noch bleibt nachdem man das Menschenmass an die Dinge angelegt hat? In unsern Zweifeln wachsen wir über das Menschenmass hinaus und wo aus unsern Zweifeln die unklärbaren Gedanken wehen sind sie die Ahnung von der Welt. Wo unsere Menschenganzheit uns zu eng wird, unsere Geschlossen-

heit zu dumpf, da drängt es uns zu öffnen wie um den Atem freier zu bekommen. Da öffnen wir trotzdem wir wissen dass wir nie werden schliessen können doch damit stellen wir uns in den blinden Knechtdienst der grossen Synthese die dereinst kommen soll, der Synthese alldessen was wir gelockert haben und zerlegt, gedacht und gefragt <haben> und das<s> wir zerpfücken und durchwühlen müssen, damit es zur grossen Synthese reifen möge. Wir alle die wir da fragen, sind in das Joch der grossen Antwort gespannt und wir merken es nicht. Die Frage ist unser absolutes, sie muss all unsre Kontraste in sich tragen; all unser Ja und Nein und was dazwischen liegt hat in der grossen Frage Platz zu finden. Wir bauen die Tore nur zu kommendem Leben, in das wir selber nie den Eingang haben; unser Leben aber dass zwischen den Pfeilern verrinnt, preist sich in seinen Zweifeln glücklich und das ist, was ich das Öffnen nannte. <Das Märtyrertum des Vorletzten; Märtyrer{tum} der rechten Jünger, Jünger des Ewig-Vorletzten. (Denn das ist der Grundsinn des Öffnens dass es das zeitliche zum Ewigen in Beziehung bringt.)?>

B: Hier kommen unsere Gedankengänge klar heraus. Du gehörst zu jenen die ihren Blick immer wieder auf das Rätsel heften, auf das was ausser ihnen liegen soll, weshalb sie schon lange vor der gebotenen Grenze aufhören das eigene Mass daran zu legen. {Sie sind die Märtyrer der Ewig-Vorletzten.} Uns aber ist es innerster Drang dieses Mass an die <(dunklen)> Dinge heranzuzwingen, das Ewige noch über die täuschenden Grenzen hinaus zum Menschen in Beziehung zu setzen. Hier ist <das Mittel> entstanden: Die Kunst. Ihr Schliessen bringt die Verknüpfung zu Wege indem es hinweist auf das Analogon Mensch auf die Antropomorphie der Dinge.

A: So hat dir meiner Auffassung zu diesem Schluß verholfen.

B: Doch sie ist unvollkommen. Ich glaube nicht daran, daß wir für unsere Nachkommen analysieren, ja selbst die periodische Wechselwirkung von Analyse u. Synthese, wenn du so willst, kann ich nicht anerkennen. Ich zweifle sehr daran, dass Fragen offen bleiben können und dass es, wie Du glaubst ein Bescheiden in den Zweifeln gibt. Die Beispiele lehren uns anderes. Es wird der Kreis eines Kulturgebietes gesprengt; ein Zweifler sprengt ihn, den es hinausdrängt in das Blaue, er läuft ein grosses Stück, dann kann er plötzlich nicht weiter, muss niedersinken an irgend einer Stelle. Was geschieht? Die Herde die ihm auf der Spur gefolgt ist, bleibt stehen wie er und dort am Fleck, wo ihm die Kraft ausging, dort an der selben Stelle errichten sie sofort den Altar des Rechten. <Ist es nicht so, ist es nicht ebenso mit allen Sezessionen? und den philosophischen Zweiflern geht es ebenso und ärger noch. (Denn die Herde kann nicht zweifeln, kann

nicht auf Antwort warten. Verstehst Du <das> nunmehr, dass es nur orthodoxe Freidenker in der Herde gibt und dogmatische Skeptiker.)>

A: Jetzt kommst Du doch zu meinem Resultat, das Oeffnen ist auch bei mir das aristokratische Prinzip, das Wesen der Wenigen. Die Männer öffnen und die Menge schliesst.

B: <Das ist ja Heldentheorie.> Die Männer sind doch nichts Anderes, sind ja nur Summenzeiger, in ihnen wirkt der gleiche Drang nach der höchsten Glückseligkeit. <Der Unterschied ist nur, dass er auf andere Art Befriedigung erfährt, als bei der Menge, denn im grossen Manne bohrt die Spitze von aller Welts Schmerzen...>

Darum flüchtet er zum anderen, zu der Sehnsucht, zum Unerfüllten. Nur der gestrandete liebt seine Sehnsucht als das einzige volle das ihm <wahr> {zuteil wurde} als einziges geschlossenes Gut das durch böse Wirklichkeiten nimmermehr geöffnet wird und das ist die Psychologie des grossen Zweiflers. Auch er ist für sein<en> Teil <der>{ein} Schliesser.

A: Das ist kein Schluss, bloss ein Narkotikum. Es ist kein Schliessen wenn man schlafen geht und nicht länger über die Sache nachdenkt die einem Kopfzerbrechen macht.

B: Es ist ein Schliessen gegen die Sache aber nur dieses ist denkbar. Wir müssen den Schluss dort hinsetzen wo unsere Kerze verlöscht denn wir können nicht in die finstere Nacht der Dinge hinüberwachen.

Gépirat, autográf és idegen kéztől származó javításokkal, betoldásokkal (LAK PLH IX/41/2)

Az eddig kiadások – mind a német, mind a magyar szövegközlések – mindkét kéziratváltozatot felhasználták a tanulmány rekonstruálásához.

MEUNIER – POLL KIÁLLÍTÁS

<Meunier Kiállítás>

1907 febr.

{Itt van a műve} Constantin Meuniernek, aki ujjá szülte a páthost; aki {bensőséget} adott neki és a földben gyökerező {egetvívó} erőt. Talán tisztá<ra> mossza a páthos fogalmát <ami számára is Beszenyezze a páthos fogalmát> a mi számunkra is. Beszenyezték azok akik vérbeli hivatottság nélkül nyúltak utána. És mi már nem ismerjük, csak az üres páthost. A nemes páthos paradoxonná lett. Hövérű nép létünkre <ellenére> {is} irtózunk vala-

mitől, ami épen a legmagasabb formája a hővérűségnek. Ez talán azért van: mert i. [!] ama páthos amelyet Münchenből kaptunk 70 körül nem olyan volt, hogy abban a néplelke ujjongva felismerte volna önmagát (amennyire ez mégis megis megtörtént, meg is hamisította a néplelkét etudjuk) [!] 2; Talán mert a mi művészeink akik az ekép discreditált pathost most már számkivetették és még messzire el is szaladtak tőle, menekvésük közben annyi végtelen virágos bőségre akadtak, annyi mély rejtély elé kerültek és annyi megoldásban hagytak-nyertek erőt, hogy soha azóta eszükbe nem jutott a pathos. De meg fog történ[n]i, talán nem nagyon sokára, hogy a holtnak hitt ellenség feltámad a keblek kellő közepében; az új istenségek: Erősség Emberség ki-gyujtják ez új tüzet. És a pathos visszatér a számkivetésből.

Mi a titka a Meunier pathosának? Az a titka, hogy egy pill[an]at tartamára {odalátja} a lehetőségei magaslatára az embert, hogy eldob mindent a mi megvan, de belsőleg nem valóságos, mindent ami megtörtént, de megtörtén[n]ie kár volt; hogy minden erőt odaegyesít a lényegbe. És lényegnek mit vesz? Magát az erőt; nem annak a kis munkásnak az erejét, hanem magát a mértékes erő örök gondolatát. Az a munkás csak hordozójává lesz a gondolatnak; csak azért van ott ő és nem akár ki, mert legromlatlanabbul ő benne rejlik még ama erőideál jussa, lehetősége. – bár ő benne sem nőhetett túl a csíráján. Ezt az erőeszményt akarta adni a mester. Ámde a szobor mutatja a ruháját is a munkásnak, mutatja a nyomorát is, nem csak az erőhymnust a testében. Mutatja kínboronálta arcának szűz szenvedéseit is, nem csak arányok tüzes táncát. – És együtt mutatja őket; erőszakosan összeforrasztva amit kibékíteni lehetetlenség mindörökké. Azt teszi meg ez a művészet, amit soha az élet. És ideális jogosultsága éppen ebben a tettében van: hogy összefonja a két fonalat: a „meglettnék” és a „lehető”nek, a tényállásnak és a kívánságnak, a „má”-nak és a „majd”-nak széjjelfutó fonalait – erre a paradoxonra épül (mellesleg) minden nagy művészet. – És ez Meunier művészetében páratlan tisztán van meg. Az ő művészte pathetikus és realis, dekoratív és bensőséges; (symbolikus és individuális). Csakhogy ezen paradoxonoknak az a sajátságuk, hogy nem látszanak azoknak. Teljesülésnek látszik, a mi csak utópia. Realitásnak látszik, ami annak épp anyagiilkos gyermeke: a pathos. És ha nem tudnók, hogy dekoratívtság az összetétel, bensőség az analysis, itt még megtanulnók, hogy a kettő egy.

Mert hiszen: egynek látjuk. Örökönörökké ez marad a realitások főfő kriptériuma: hiszen látom őket – és annak a művészetnek, a mely egyaránt ad láthatóságot valónak, lehetőnek és lehetetlennek; annak a művészetnek megadatott a kápráztatás ereje – és az égi vigaszé; a csalás ereje – és a felszabadításé. Amidőn a „má”-t mutatja a „majdan” köntösében. A „majdan” által-

fonja a „má”-t, egymásbaáradnak, nincs többé ellentét – az emberek pedig hisznek. Nem keresik mi igaz, mi nem. Egységet hisznek: egységet látnak.

De a tudásfájából akik ettek, szegénykéek „akik mindig csak rombolnak sose építenek” azok a paradoxonokat látják az „egygyéáradás” mögött. És így rábukkan[n]ak egy nagy veszélyre. Hogy t. i. azok, akiknek a paradoxon szól csak szintén az „egygyé-áradás”-t fogják látni.

Meunier kritikusai nem látják ezt a veszélyt a mikor őt proletárművésznek vallják. Azt mondják: „a proletárművész lehet háromféle. Az első úgy mutatja a munkást, a hogy van (és szájalmat kelt). A másik úgy a hogyan szeretné hogy legyen (és félelmet kelt). A harmadik pedig – Meunier – egye-síti a kettőt, úgy vélvén hogy épp ez az ellentét ez a distancia ez a „nyíl” fogja megremegtetni legrettenetesebben a „tőke” szívét. Csakhogy: a „tőke” nem lát se nyilat, se distanciát, hanem azt látja amit lát, amit látnia hasznos és így szól: „mit akartok ti tulajdonképen, hisz olyan szépek vagytok, mint az olimpus kovácsai” (ha a kritikus ezt tudta volna, lebeszélte volna a művészt; és [a] művész inkább nem csinált volna paradoxont).

Nem tudok hinni a Meunier agitátorságában; csak az ő nagyságában tudok hinni (és tudok hinni az ideológiák subjectiv jogosultságában, úgy hogy értem ezt a felfogást).

Gépirat, Popper Leó saját kezű javításaival (LAK PLH IX/41/3)
Helikon 236-237.
EK 21-24.

Poll Hugó (1867-1931) festő gyűjteményes kiállítása 1907 márciusában volt a budapesti Műcsarnokban, ezt követően 1907 áprilisában nyílt meg ugyanott a nagy Meunier-kiállítás. Poll Hugó neve csak a cikk címében szerepel, műveiről Popper végül is nem írt.

A kézirat hátoldalán Popper kézírásával:

Um das Jahr 1600 hatte Metsu sich selbst gefunden.

majdnem objectiv festés (l.yka 66 o.)

CONSTANTIN SOMOFF

Akarnám, hogy hangja legyen ennek az írásnak. Hogy megszólaljon benne, valami tiszta és átható akkordban az a nagyon sok ami a Somoff dolgaiból hozzám szól és ami csakis belőlük szól hozzám. A Somoff caché-jához szeretném megtalálni a megváltó csengést, azt a bőséges és pozitív x-et melybe beletódulhatna minden érzésem hogy végre szólása legyen. Mert azt hiszem másképp nem lehet. Nem lehet egyebet tenni, mint az érzést, amely vág*

valami olyannal szólaltatni újra ami ugyanolyan vág. És csodálatos mennyi <szürkeség> {világosság} ered egyszerre ha ez a két szürkeség végre egymásra pattan. A neveknl látszik ez megdöbbentő erősen. Nemde a nagyok nevei világosak, <sőt> {szinte} jellemképek. Pedig magukban nem mások mint egy pár betű szokatlan sora. Beethoven Rembrandt. Misztikusan tartalmas csen-gések. Benne hallok mindent amint [!] Beethoven alatt egyszerre érezhetek. Hieroglifája az én Beethoven hangulatomnak amely oly csodálatos módon helyezkedett el benne hogy szinte az egyes betűknek is van symbolikus ere-jük. És olyan erősen vágyunk a fogalom összérzését benne hallani a névben, beléje önteni minden associatióját, hogy nemcsak a szokatlan nevekkal sike-rül, hanem ahol addig valami közönséges lakott a névben, ott azt kiöntjük hogy helye legyen az új akkordnak. És a végén a Wagner és Bach neveit csak-olyan misztikusnak halljuk mint a Rembrandtét. Ha tehát egy művésznak már megértettük és beidegeztük a módját és a nevét már mint a jellem-ak-kordját halljuk úgyszólván, akkor fölösleges hogy a kritikus az ő lényéről akár-mit is mondjon. De ha ismeretlen a művész és a neve is olyan mint a várakozó serleg: akkor lépjen elő a kritikus és tegye meg a <dolgát> {kötelességét.}

A Somoff művészete l'art pour l'art és novellistikus egyszerre. A szándék mindig a felkes dekorativság és az eszközök mindig az irodalmi pointek. Ez <a meglátás> kissé zavarba hozza azt akinek elmélete még a „tárgytalan csak-pictura” tételén alapszik. Mert itt tudomásul kell venni hogy a téma fontos. Hogy ma is ugyanolyan fontos mint akár a renaissanceban vagy a holland 17. században. Csak másképpen fontos. Mert amíg ott beszélt addig itt muzsikál. Se ott se itt nem fontos önmagában. Azt mondhatnók: a téma önmagában mindig láthatatlan volt. Ott nem látták, csak a vele kimondott okosságot, szépséget, amely általános volt és <valóban> {igazán} a témában élt, most nem látják csak a rajta megjelenő szépséget, amely különös és a szerzőben él (<rajta> {a témán} csak megjelenik). A felháborodás a téma el-len akkor született, mikor a benne lakó erőket már fel<kelt>{idéz}hette akárki, mikor ganerképeket csináltak és semmi mást. Az erre bekövetkezett reakció volt a tárgytalan l'art pour l'art. A témára azonban mindig szükség lesz. Nem több szükség mint az írásban a betűre; {tehát} mindig <nélkülöz-hetetlen> {a legtöbb.} A fejlődésben mindinkább <lett> substratummá {lesz} a téma. De substratum mindig kell<ett>. Alkalom, hogy az ember kihozza, ami a lelkét bolygatja. A téma: <az a> helyzet, {amit} egy pointe körül terem<ve>{lünk} hogy az <lehet> lehetséges legyen. Az ember aki a beszéd-ben külön terem egy vicchez situációt, a situációjával együtt kiesik a társal-gásból: nem a mi sorsunkat folytatja. Ugyanezt teszi a pictura. Csakhogy a picturában szenzációsnak érezzük ami ott izléstelenség, mert a pictura már

megcsinálta az ideológiát ehhez az alaphoz: itt nem bántó sőt éppen izgató az a bizonyos hajnál-idevonszaltság. És a legtöbb {új jó pictura} ilyen hajnál-idevonszolt. Hogy ne volna ilyen, a polgári-logikai pontról nézve, amikor {te-szem} egy adott pointehez: hús, fekete és zöldhöz szükséges hogy kivigyem a szabadba az aktot és hozzá tegyek egy frakkba öltöztetett urat. És hogyne maradna ilyen amikor a többiek akik félreértik azt a pictort aki csakis a kérelhetetlen pointeből indult ki, most önmagáért teremtik az örült situációt. (melyekből azonban új művészi értékek is ütközhetnek ki.) Nem tudom biztosan hogy Somoff mindig a vicceihez csinálja-e a bizarre körülményeket vagy fordítva teszi-e; annyi bizonyos, hogy a hajnál-idevonszaltságot kedvessé tudja tenni és szellemessé.

A Somoff esze <idegen> {régí} ingereken jár és üdítő kéjeken. Valami nagyon komplikált úton jut el oda. Nehezen hozzáférhető eszközökkel, idegen köztűmökkel ferde perspectivákkal indul. Minden pedig ott végződik <abban a> {valami} gyereklelkű rokokóban, a parókák és puszik, piczi<ny> mosolygós dámák és törékeny gavallérocskák világában. Ott ahol Watteau emberkái mozogtak. És ha ezekre gondolunk és utánuk a Somoff népét nézzük meg, feltűnik hogy a Somoffban milyen ideges a gyerekeség, milyen parodistikus a rokoko-tempo; egészen más mint a Watteau-é aki benn is élt abban a levegőben amelyet megszínesített. Pedig ez sem {úgy} ábrázolta a korát ahogy az volt. Tudjuk hogy csak az akkori világnézésben rejlik az ő alakjainak puhacontúsága. De Somoff még egyszer meghamisította a dolgot. Ő már nem is azért festi így a kis marquiseket mert <így> {ilyen} <xxx> a felfogás, hanem mert kíván ilyesmit. Már megérezte, illatsóvár szimattal, a vékonyságok furcsa báját és azt festi ki Watteauból ami neki legjobban ízlik, ugyanazt amit a virágokból is a terrassokból és lovacskákból: a szerelmesdi világát, a gyerekestű tavaszvilágot. Egyik kép a „Conversation galante”^{*} talán a leghíresebb képe. Kertben, szőlőfürtös ivboltok között két rokokó lányka meg egy fiú. Köröskörül is ivboltok, dús terméssel. A gyerekek diszkurálnak és finom, elfogult mozgásokkal mosolyognak. Vagy „Sigisbeo”^{*} egy {álló} párnak a rajza: a hölgy felém néz pajzán-buta mosolygással és egy szegfűt dug az imádója orra alá aki viszont óránéz, pajzán-buta mosolygással. Éles delikát vonalak, virágos jókedvvel kicziczomázva. Vagy „le baiser”^{*} <egy> silhouette, a szerelmeseik pontos profilban szimmetrikusan csucsorodó ajkak és orrok éppen összeérnek, nehány eltévedt kar, egy láb és finom szürke csipkék. És mindenütt érzelmes csiripelések, paradicsomi pubertás; gyerekek akiknek minden szabad és akik semmit sem sejtene [rejtene?] (Wedekind ad usum delphini.^{*} De gyásszal látom, a Somoff neve még mindig nem

telt meg az előlemlített <és> úgynevezett jellemakkorddal. Ajánlatos tehát őt magát megismerni.)

A művész negyven képe szép reproductióban Julius Bardnál jelent meg Berlinben 1907-ben. Oscar Bie írt hozzá egy fölötté elmés tanulmányt.

Popper Leó

Autográf kézirat (LAK PLII IX/27)

Helikon 238-239.

EK 25-29.

vág – vag (német), határozatlan, bizonytalan

Conversation galante – K. Szomov (1869-1939) Párizsban élő orosz festőművész képe, 1902

Sigisbeo – Szomov 1903-ban készült akvarellje

le baiser – A csók, 1903-ban készült árnykép

Wedekind ad usum delphini – Wedekind az ifjúság számára megszéllídtve

GOYA-KIÁLLÍTÁS A SZÉPMŰVÉSZETI MÚZEUMBAN

1908 Május 11

Rokonszenves <kis művészet> {mesterség} a rézkarc. Megad sokat, amit a képek és ha a szint nem is adja, ad helyette sok mást amit a képek nem adnak. Megadja az írás<ban>{szerűen} látott formák egész önkényes báját; úgy adja a formát ahogy a gyarló <és remegő> kéz{től} {vezetett tű mutatta} láttatta meg a szem<mel>{nek}, mely azután – a második vonástól az utolsóig – {már}úgyszólván a <kézen át><{tollon}> {tűn keresztül} nézte a világot és {azt} ami<t> <csinált> {a tű nyomán lett.} Megadja továbbá a compositiót egészen úgy ahogy előszörre sikerült <-> (míg a képen litzser is át lehet azt formálni) <-> tehát többnyire nem úgy ahogy a művész azt elgondolta. <Megadja> A festő tónus-gondolatának is <a> hamis képét adja, mert a törlés és a nyom{tat}ás rakoncátlan <valami> {hatalmak} és zsarnokoskod<ik>nak a felett a ki felett<e>ük nem zsarnok. És <ha mindehez> {ha mindehez} még <elgondoljuk> {azt is számba vesszük} hogy a nyomás után tükörmódra <fel>{át}fordul minden {dolog} – <ha csak előre> <{mindjárt}> <fordítva nem gondolták el> – hogy {a} mozgás {így valami egészen} balog ritmust kap és minden elrajzolás ötször hevesebb mint a positiv rajznál, ha mindezt elgondoljuk, csodálkozásba esünk. És ha <mind> ezen felül még azt is elgondoljuk hogy mindezt nem vesszük észre amikor a karcot nézzük, hogy jámbor hittel vesszük be a kosztot és rámondjuk hogy igen jó pedig

csak az uristen tudja, <hogy> mi van benne; ha mindezt elgondoljuk, <akkor> ámulatba esünk és borus gyanukba.

Más dolog a grafika, leglényében más, mint a direct művészetek. <Mert> A grafika lelke az improviso.* Improvizál a művész, az anyag, az eszköz és egyik sem felel a másikért. A direct művészetek {lelke pedig}, a picturáé és a szobrászaté (ha az öntés véletlenétől eltekintek) az úgynevezett utolsó szó, a végérvényesség. És a spectator egyaránt téved ha az {<végé> „utolsó szót”} <rögtönzöttnek> {improvizálnak} és ha a rögtönzöttet így-akartnak tekinti. Aki a végérvényest rögtönzöttnek és az aki a rögtönzöttet így-akartnak nézi. Mert soha még egy dolognak az utolsó formája nem volt, semmi értelemben sem olyan <mint az első, semmi> a hogy azt az első, ihletett pillanatot <megfoganta> {megformálta}. Viszont ez az első <vízió> papírra vetés sem volt sohasem – mondjuk egész szimplán – sikerülés és ha definitív maradt, az mindig <is> megalkuvás volt. Az összes művészeti ideológiák között talán a leghazugabb az amelyik állítja hogy a mű készen születik meg a mester lelkében és csak <formát> testet kell öltetnie hogy a többiek is épúgy megláthassák. {ahogy ő.} Soha még, amióta a világ áll művész <még> nem tudta hogy mi sül ki a végén, amikor elkezdte. De míg az egyik, a kész művészetek embere, ha meglepetések is érték, általában <mégis oda ért a hová akart> {az utolsó szót maga mondta ki} (vagy legalább <azt hitte hogy akarta> {oda akart ahova ért}) addig a grafikus és a <z> <improvizáló> {rögtönző} művész a legmélyebb és legidegenszerűbb <imprévuket> {mindig} a maga {tulajdon} kezéből vette > {meglepettséggel hallotta meg a munkája utolsó szavát, melyet idegen hatalmak döntöttek el.} És mi akik a karcot nézzük, nem látjuk, {sem azt} hogy az intentió{k} hogyan vallott{ak} csődöt sem hogy az eszközök mennyit nyeltek el és mennyit hamisítottak {!} meg: nem veszünk észre semmit és azt mondjuk {hogy <xxx>} <„felséges”> Az egész lelkesedésünket pedig lerakjuk annak a lábaihoz akinek neve a katalogust díszíti. <Aki> <És>

Ha pedig beláttuk {hogy} az ítélet ezekben a dolgokban minő bizonytalan <alapokon nyugszik> {lábakon áll} úgy <ebben még megerősödünk> könnyű lesz még azt is belátni hogy ez a bizonytalanság – amely minden egyedben megőrzi a legnagyobb biztonság illúzióját – hogyan terjed szét az egész világban és hogyan <alakul> {formálódik} egy művész-<ről> <a> képe <éles és> exact conturok között {élessé} míg a valóság <xx> <egészen más xx> isten tudja milyen az a művész... A grafikus művészetek {lényege a} sokszorisítás<xxx>: sokszorozódik ami már egyszeresen is veszélyes. Ami már egyszeresen is alkalmas hogy elferdítse – a jó felé vagy a rossz felé – az alkotója alakját.

Nincsen „igaz” művészet De a grafika a leg<hazugabb>{csalfább}. Nincsen közvetlen {művészi} hatás de a <karcé>{grafikáé} a legközvetettebb. És ami a nehézséget még komplikálja: a grafika közvetettsége meg nem határozható. Mert ami {benn} gát, az jelnek nézhető benne és ami éppen <személyes> {eleven} betű, az véletlennek. Így <nem> lehet{etlen} <másként> {ami<t>a} festészetben sokszor <meg>lehető hogy {levonván} a formális „sous entendü”k* <{et}> levonása után csakugyan a meztelen embert {magát} lássuk meg a munka mögött. {A grafika ámit, a grafika csal:} A grafikával jött a világba a félreértés. –

Nekiünk {pedig} akik felismertük a veszélyt, fegyverkeznünk kell ellene. Fegyverkeznünk úgy hogy ne érhesen meglepetés; és úgy kell harcolnunk hogy minden <vereség>{verés}ből <győzelmet>{diadalt} csináljunk; ami{n}t <abban a grafikus lapban megszerettünk azt> {esz} [?] észrevevesszük hogy valami szépnak látott dolog nem is úgy volt elgondolva és véletlen: ezt nem is vesszük tudomásul. <Minden impressiót a művész{é}nek tudjuk be legyen az rut vagy szép. Így bosszút álltunk> Semmit sem veszünk tudomásul ami az élvezetünk egyszerűségét zavarná. Minden hatást elvonatkoztatunk a művésztől – nehogy a legnagyobbról kitudódjék hogy a papiros vagy a törlés csinálta – így nem érhet senkit blamázs; és bosszút is álltunk a művészen.

– Ezt a sok beszédet azért kellett előrebocsátani, mert a Goya művészetében nagy szükség van egy szempontra, mely <{egyszerre}> elég {meg elég önkényes is: elég} szkeptikus <{is}> hogy az <itt> {őnála} mutatkozó titokzatosságokat ne vegye mind túl komolyan, másrészt elég önkényes hogy a megingott hitet helyettesítse erős kívánsággal, erős szépnak látási vágyakkal; <és így> {mely} romboljon és építsen egyszerre, <mégpedig úgy> {oly módon} hogy a végén neki legyen igaza.

Ha a Goya korai kompozícióit összevetjük a karcaival, a madridi színyegterveket pl. a „caprichos”-al* azt fogjuk találni hogy a caprichos meglepően sokkal rosszabbul vannak {meg}componálva. A biográf<usok> – akik <leg többnyire> ép olyan keveset értenek az élethez mint a rajzhoz –, ha egyáltalán észreveszik ezt a változást, a művész életéből próbálják megmagyarázni. Azt mesélik hogy Goya, aki 1792 ig a leg<nagyobb> {vadabb} pompában élt III. és IV. Károly <udvarában> {királyi} kegyei<vel>ben <előntve> <abban az évben,> mint rettegett Don Juan száz hősi bicskás kalandba keveredett, mindig győzött és <folytatta> {tovább élte} ezt az isteni csirkefogó életet, <és> Goya 1792 ben súlyos betegségbe esett: elvesztette hallását, <és mint testileg és lelkileg> hajótörött{en} elvonult a világtól, <hogy> és a magányban, a Manzanares partján, kis viskóban {melyet} „a siket bódéjája”-nak <hítt a> {nevezett} a nép – <rajzolta> megrajzolta és rézbe marta <azokat az

ördögös gondolatokat a melyeket xxx> <{a bánatát}> {a maga buját} maga élete <sötét> fordulásán való sötét <{emberevő}> <{buját}> <{bánatát}> {bánatát.} Eddig a biografusoknak igazuk van. Az ő egyszerű módszerük, a simultán művészeti és életbeli tények okozati összekapcsolása eddig bevált. A Goya süketsége és a {vad-}szomorú rézkarcok bizonyosan összefüggnek. De hogyan magyarázható meg ezeknek a karcoknak a még szomorúbb compositiója? Ők úgy próbálnák (ha egyáltalán észrevennék) hogy azt mondanák: „az ő nagy fájdalma {más} semmi, még oly szörnyű témában el nem fért és hogy csak helyet szorítson, betört az artistikumba, megrontotta a compositiót, hadd symbolizálja az az ő nagy rosszulletét.”

Ezt mondani {véigmenni} bizonyára <frivolitás volna> {<kissé>{frivol is}> önkényes dolog.} De ha mélyebben odanézzünk észrevevesszük hogy <a frivolitás csak a {az ironiában és nem a} módszerben van> {csak akkor önkényes} {ha szószerint értjük de módszerben nem az.} Mert a módszer, amikor azt mondja: a fájdalom megrontotta a compositiót hadd symbolizálja<xxx> az ... nem tesz egyebet, mint hogy a saját érzését valahogy történetileg próbálja magyarázni:<xxx> Goya intentiójának tudja be ami csak hibája, noha értékes hibája. Azt érzi hogy a zavaros compositió itt mond valamit és ezt úgy nézi <hogy> {mintha} Goya mondott {volna} valamit. Pedig <a compositiót> {ő} szívesebben componálta volna meg jól ha tudta volna, <Annak pedig hogy nem jó sok az oka> ha nem <állta volna az útját>{akadályozza} először {a hiányos egyensúlyérzéke} 2. a rézlemez, melyet nem lehet átcorigálni, <másodszor> harmadszor a nyomtatás visszássága mely felfordítja a ritmust {negyedszer az aquatinta amely nagy foltjaival rácáfol a vonalcompositióra.} Látjuk az egésznek minde[n]féle {oka van} csak épen <nem> szentimentális oka <van> {nincs.} <Ami azonban> Szentimentális <az> {csak} a hatása <valami néma> és a különbség ezután csak az lehet hogy az egyik a hatás mögé <componál valamely> {magyaráz} sentimentális okot, a másik nem. Az egyik gyakoribb. Mert emberi dolog hogy <valamit> amit élveztünk, meg is köszönjük és kinek köszönné ha {nem} a szerző<öl>{nek} <elvonatkoztatná>? A másik filozófikusabb és tudja hogy mindent magunknak köszönünk és sokat a véletlennek. <másoknak pedig keveset.> Az egyik a lelket és a lelki hatást, a technikát és a technikai hatást mindig egyenesen kapcsolja és téved, a másik olykor keresztbe is kapcsolja őket és ritkábban téved. A Goya esetében az egyik azt mondja: igen, a deprimáltság!; a másik: igen, {és} az imprimáltság! Elég.

<Közelebbről megnézve mik ezek a „caprichos”> <Térjxxx>

Térjünk át magukra a karcokra. A „caprichos” <eszeveszett> gyű[j]temény eredetileg 80 lapból állott Megmaradt tollrajzban egy címlapnak szánt

compositió. A művész asztalára dőlt, <és> baglyok {és denevérek} szállják meg nagy rajokban az álmát. A cím<e> <nagy titokzatosan> azt mondja: <„Idioma universal”, a világ nyelve> El sueño de la razon produce monstruos, hogy álmában még a leg<okosabb>{józanabb} is szörnyképeket lát. De nem ez lett a mű címlapja <mert> (talán félt hogy ezt kifogásnak néznék), hanem egy önarckép. Az előadott dolgokban <semmi rend> főhang a vád. Politikai glossák, kirohanások az asszonyok ellen, a babona ellen, a papok ellen, a prostitutio ellen a militarismus ellen, másrészt az asszonyok mellett a férfiak ellen, a babonák mellett, a szerencse inconsequens volta ellen, azok ellen akik stréberkednek, {a szülők ellen} a {kik} gyermekeiket üt<ő>ik <szülők ellen> és a szép kövér lányaitak gazdag öregeknek elsettel<ő>ik <szülők ellen>. Minden csunya galád dolog ellen harciasan küzd ez a munka és minden szépet véd. A dolog pedig meg van osztva olyformán hogy a képeken láthatók a csunya, galád és a szép dolgok, a felírásokban és a kommentár<juk>ban pedig {- melyből csak kevés példány van meg és alig hozzáférhető -} a küzdés és védelem. Aki tehát csak a képeket nézi az kísértve érezné magát hogy a {z} <támadás> etikus oldalt elfelejtse és l'art pour l'art, minden katolikus vagy szabadgondolkodó előítélet nélkül maga válogasson ítélkezé<n>k a dolgok <felett>ban. És ha ezt elkezd, úgy bele<mélyed>{téved} hamarosan ebbe a forró-fagyos folt sokaságba, olyan mélyen és babonás-erősen <harapódzik> vájódik bele ebbe a kísértet<gumoba>{gomolyagba} hogy elfelejt minden szót amit valaha tudott és megtanul ennek a hadnak néma, égő-igaz nyelvén mondani soseér<z>tett {jós} szavakat. Megtanul pokoli szörnyű imákat, megtanul az orrok nyelvén és a vaslakatok nyelvén <er> megtanulja a patarugás szavát és a vājōköröm szavát, megérti a seprű jegyét és a kancsal mátká szent igéjét. Reszketni fog éjfélí reszketéssel és <baglyot hinni jeges kehegéssel> {és feketemisézni fuvó mekegéssel}... és el fog aludni. És amikor felébred hallani fogja a kommentár szavait. A kommentár pedig efféléket mond: „Mert botot és kokárdát hord azt képzeled magáról ez a Fanfaron hogy ő valami magasabb lény. Pedig amilyen felfuvalkodott és szemtelen az alattvalói iránt, annyira csúszik felfelé” És miről mondja? arról {a} sātáni lényről aki a barátunk macabre <álmában> {lázában} a főszemély volt. A vaslakuatról {pedig} akiknek agya ki van marva, fülükön lakat, mellükön miseruha, ezekről a <kommentár azt mondja> {így szól}: Aki semmit sem hall, semmit sem tud, semmit sem lát, az a <lajhárok> <„Faultiere”> {lajhárok} osztályába tartozik, mely még soha semmire sem volt alkalmas.” Az éjjeli leányról pedig, aki holdfényben az akasztófa alá áll és a hulla fogait kiszakítja, erről mit állapít meg a kommentár?: „Nem-e szájalomraméltó hogy a nép még hisz az ilyen ostobaságokban?!” Igen, a kommentár nagyon

felvilágosodott, nagyon satirikus és fölötté élesszavu. De a mi barátunk, mintha <mégis> elsápadt volna a kommentár szavai hallatára ... elsápadt és „hát ez volt az egész?” kiáltással <ájulatba esett> elájult.

A kommentárt Goya írta a karcokhoz (egy vagyont adnék, ha ezt kétségbe lehetne vonni, de nem lehet) Ugyanaz aki ezt a borzalmasan szép világot teremtette, pokoli fantáziával, <rokon> {hajlandó} lelkek megbabonázására ugyanaz <írta meg> <{diszponált}> {szülte} ennek az egész vad misztériumnak a csufos <„jelentését” is> {csődjét is} <Mint a bűvész> és <evvel> lealacsonyította a misztériumot a gyerekmorálig. Mint a bűvész aki a végén megmutatja hogy az a papagály nem is a légből keletkezett hanem már előbb is bennvolt a <szekrényben> táskában <csalatkoztam> <És> Amit <legmélyebb,> {mi igaznak,} vérrel telt symbolismusnak hittünk az első látásra és aminek a megoldását remegéssel lestük és hinni sem mertünk benne akár egy mély zenedarab megoldásában, az banalitásnak, <sekély> illusztrációnak tudódott ki. Jaj annak a kommentárnak. Háromszor jaj neki mert nem tudom többé elfelejteni, pedig az volna az egyetlen megmentés. Azt a hülyeséget amit egy-egy lapról {el}olvastam ezentúl már benne látom és amelyikről még nem olvastam arról sejtek ujjabbakat és nem merek beleérteni semmit abból a sok<ból> {jóból} amit belémsűg. <xxx><Hol a támpont? miben szabad megbízni?>

És jönnek új lapok, jön a Tauromachia* gyilkos páthosa és a „Desastres”* vérszomjas bujasága. A „Proverbios”-ban* pedig újra felélednek a „caprichos” compromittált népei: a <Belzebubok> {daimonok} akikről kisült hogy {ők <tulajdonképen>} hittantanárok. Feltámadnak és újra kezdődhetik a játék. Újra ránk száll belőlük valami borzadás, valami vad-erős kényszer, ami <elfelej> kifordít minden hiányt hogy erősség lesz belőle. Megint olyan izgalomnak érzem a rossz foltok rekedt beszédét hogy nem t<udok>{ehetek} másképp, úgy kell éreznem hogy jelent valamit; valami erős-<szükségesset>{keserveset}; <hogy symbolikus és> {hogy} symbolizálja azt a pokoli fájást és ha ezerszer {is} láttam rajta keresztül: symbolizálja a pokoli fájást. A legerősebb érzés közepette pedig várom hogy valami kommentár újra elvegye a kedvemet az egésztől <hogy> {és én} újra megtudjam hogy nem is volt ott pokoli fájdalom>{ás}. Ezúttal nem tudom meg, mert nem maradt kommentár. Semmi sem köti veszélyezteti most az én érzéseim szabadságát. Azt hazudom bele a dolgokba ami <nekem> jólesik. Megbosszulom magam Goyán: most itt a szempont, az elég szkeptikus és az elég önkényes. Megfizetek neki a „caprichos” véres felsüléseért: mindent amit benne érzek elvonatkoztatok tőle. Minden sajtóhibát, minden véletlent, <xxx> felszedséget naivitást, elrajzolást, szervetlenséget, ha érdemes, {élvezem és} úgy élvezem

ahogy nekem tetszik. Hogy pedig élvezhessem, arról bőven gondoskodtak az istenek, amikor megadták neki az úgynevezett két szemét, <az erejét> és a tárgylátó, tárgy{imádó} erejét. Mert ez az erő folyton és mindenütt működött, ez pótol minden hiányt és ez ad vért a vézna gondolatnak. Ez az a tárgyilagosság, mely mindenfajta alkotás táptalaja, mely <mindent,> {az egész Goyát a} miszticizmus{á)t symbolizmus{á)t satanismus{á)t elbirta és belülről táplálta úgy hogy ma is él hogy ma is érdemes <érte és> vele és érte veszekedni.

Több jót nem tudok róla mondani. Többet csak érezni lehet, előtte. Ott aztán, ahol a veszedelmes logika nem hangos többé. <megtelik az ember az ő> megtelik a test <az ő> {avval a<z>} {furcsa} áram<áv>{m}al, amit {meg}szoktunk {úgy} nevezni hogy Francisco Goya.

Popper Leó

Autográf kézirat (LAK PL.H IX/41/4)

Helikon 239-242.

EK 43-52.

SchA 24-26. (Über Graphik címen a cikk első fele)

A kézirat elején, a cím felett, Popper kézírásával: (Soha még halálom után se adandó ki!) Át-dolgozni!

improviso – rögtönzés

imprévu – előre nem látott, váratlan

sous entendu – célzás, utalás

„*caprichos*” – Los Caprichos, „ötletek”, Goya 1793–1798 között készült rézkarcsorozata (Goya a lapokon a rézkarc mellett az aquatinta és a hidegtű technikát is alkalmazta)

Tauromachia – La Tauromaquia, „bikaviadal”, Goya 1815 körül készített metszetsorozata

„*Desastres*” – Los Desastres de la Guerra, „a háború borzalmái”, Goya 1810–1820 között készített sorozata

„*Proverbios*” – Los Proverbios, „közmondások”, a Caprichos folytatásának tekintett sorozat, 1808–1815 között készült

PÁRIZSI LEVÉL

I.

1909 Febr.

A {mai} festészet útja a béke felé vezet. Az impressionismus stíl{us}chaosából kifelé egy szilárdalapú csendművészet felé amely, akárhogy nyilvánul is {meg}, testvére legyen az architecturának: <a „fagyott muzsikának”>; viselje magá<ban>{n} ugyanannak a mélység<ét>{es} biztonságának, egyensúlynak <a parancsolatját> {vonásait} melynek <amely> {az} megtestesítője. És visszajön, rejtett utakon a régi rend: a görögök, a keleti népek nyugvó vagy mozgó szentséges rendje.

De ahogy jön még nem ismerni fel az igazi lényét. Mert nem jöhet békésen ahogy szeretne, nagy dilemmában van: ordítania kell. Ha nem ordít, nem hallja meg a saját hangját, de <viszont> ha meghallja, mások is meghallják és senki sem hiszi el róla hogy ő a csend. Így következik aztán hogy az emberek jajveszékelve tömők be előtte a füleiket és hogy csak nagyon kevesen tudják róla, boldog értésben, kicsoda ő és azt hogy csak most és muszájból az ellenkezője önmagának.

Így tehát a béke ma még csak a programokban van jelen mindenki számára. Aki elolvassa <amit> hogy Henri-Matisse a <„fővadállat”> {„fauve-chef”}* önmagáról {mit} mond az decemberi „Grande Revue”-ben, az nem fog többé kételkedni hogy <aki itt megszólal> ez a vadállat maga a legártatlanabb bárány és csak <hiú> {grotesk} véletlen teszi hogy {folyton} kénytelen <folyton> felfalni önmagát. "Ce que je rêve, c'est un art d'équilibre, de pureté, De tranquillité ... qui soit, pour tout travailleur cérébral pour l'homme d'affaires aussi bien que pour l'artiste des lettres, par exemple, un calmant cérébral, quelque chose d'analogue à un bon fauteuil qui la délassa de ses fatigues physiques."* Szomorú nevetés fogja el az embert ha ezeket hallja. Mert így majdnem reménytelennek látszik a dolog. <De> És a cikk illusztrálásául egy pár {képének} reproductióját is ad<j>ta Matisse: ezt nem kellett volna tennie. Mert hogy ezekben az elrongyolt, dühvel helyrecibált húzásokban hol ül a béke, azt épen csak azok tudják akiknek már <ugys> nincs szükségük arra a cikkekre. Nem jött el még, hiába, a béke országa és nem is fog eljönni amíg úgy lesz ahogy most van: hogy a művész szándéka és a tette között nagyobb {a} különbség <van> mint a tette és akár az ellenlábasa tette között.

Valóban akkora ez a különbség hogy tiszta ellentéteknek látjuk, ami a nagy művészetben egy és ugyanaz: a formát és a tartalmat. A nagy béke tar-

talma felé mennek a nagy zavar formájával. Ők akik az irodalmi festészet szégyenletes dualismusát belátták, akik elismerik hogy az alkotás tartalma semmi másban mint csak a formájában {nem} jelenhetik meg és hogy a formák bűne a tartalmakon fog megbosszulni: ők csinálnak most valamit, ami lényegében megint csak a régi rossz: gondolnak valamit és festik az el-lenkezőjét. Kényszerűen teszik: mert a békéjükért harcolniok kell, tüzzel-gyílokkal irtaniok a csunyaságokat. <De>

De mivel már ők maguk is szeretnének látni abból a békéből, amelyet az utódok számára vívniak ki (letenniök az <xx> üszköt pedig még nem lehet) egyet gondolnak és: nem veszik többé tudomásul az üszköt. Nem látják za-varos{ak}nak, furcsá{k}nak csúnyá{k}nak a képeiket. Ők <jól> tudják hogy mit kerestek abban [a] képben és így jól is látják azt benne. Több nem kell nekik: azt hogy az emberek ép ezt az egyet nem látják és minden fölöslegest igen, minden külső chaost igen, avval <ki is törődne> senki sem törődik. <És> Hogy {most} a publikum, a képeket látván, vadállat és szélhámos kö-zött mozgó existenciákat sejt mögéjük, az talán nem fontos és csak azért em-lítendő, mert Matisse <úr> az „homme d'affaires” megnyeréséről is álmo-dik.

Fontos azonban az iskola kérdése <ebből a pontból> {innen nézve.} <És> Itt egészen bizonyos hogy mérhetetlen károk nőnek ki ebből a megoldatlan-ságból. Mert: amennyire a mester csak a célját látja szemelőtt úgy a követő csak az eszközét. És lévén {ez} az eszköz sötét és {igen} félreérthető, a köve-tők kezében nyomban elveszti minden belső értelmét és ezer véletlenbe nő bele <ezerkép>. És a nagy Rend igéje {már} csak mint bús frázis kíséri ezt a kietlen zenét.

II.

Pedig csak egy kis eltolódásnak kell történnie hogy ez a szó ne legyen töb-bé üres szó. Ha pl. a Matisse cikkét nem az ő rajzai, hanem másoké illusztrál-nák – csak olyanoké akik egész közel állnak hozzá, <az esztetikushoz> már talán többen érezhetnék ki belőle, hol az értelme ennek a felemás szónak. És az emberek szempontjából, a legnagyobb baj talán az hogy éppen Matisset né-zik művészileg is – a mozgalom központjának és így az ő {személyes} eseté-ben <mutatkozó> {fellépő} öncáfolatokért is az egészet teszik felelőssé. Pe-dig amit ő tanít az feltétlenül jó, csakhogy – azt mások hajtják végre (és azok is csak a jövőben)

De most – az ő tana érdekében – ne órála legyen szó. Hanem a <z> többi-ekről, az ő embereiről – akiknek ő mutatja meg az ígért földjét.

A Druet termében a napokban zárult be egy rajzkiállítás. És ott egyszerre hihetetlen világosan kitűnt hogy itt – a vihar mögött – mi van és mi készül. {És egyszerűen látszottak egyszerű dolgok.} Igaz, rajzok és főleg aktrajzok voltak és így eszköztől és témától is el lehetett tekinteni. De az egyszerűség mélyebben feküdt. Abban hogy itt, <-> megalkuvásoktól menten <->, azt láttuk amit a művész akart. <xxx> És bízhatott <magában> {magában} a néző: ha valamit érzett, ezegyszer igazán magát a művészt értette alatta.

Csodaszép volt ami itt mutatkozott. <Úgy volt látszott, talán> Előszörre talán úgylátszott mintha végre ők tértek volna az igaz útra, pedig csak mi tértünk végre az övékre (ami azonban az ő hibájuk). Nem volt ott, csak a legrégibb szándék a „közvetlenség” szándéka. Aristide Maillol egypár rajzán és szobrocskáján {úgy} megértette az ember ezt [a] fogalmat mintha róluk csinálódott volna. Eddig úgy értelmeztük: ha a természetet akarja adni közvetlenül a művész, akadályozza az egyénisége [egyénisége]; ha viszont az egyéniséget akarja adni, a természet áll elébe és így a közvetlenségével sose boldogulhat. Azt a jó tanácsot pedig, hogy nézze egynek az egyéniséget és a természetet és <csak> {ezt} az új egységet adja közvetlenül, nem igen fogadták el a mai napig. És most íme egy ember aki közvetlen, akinek nincsen látható technikája – mely közbevetethné magát –; aki egyéniség, abban az értelemben hogy senki olyat mint ő, nem csinál, de éppen az ellenkezője az egyéniségnek abban a tulajdonságában hogy sohase tudni a dolgában hol van ő és hol a tárgya (úgy megfogadta a tanácsot!). <valaki> Egy fiatal erős mosolygó leány testéből, egyetlen fordulásából csinál valamit amiben végtelen titokzatosan összecseréli a természetet magával és magát a nézővel úgy hogy egyiksem marad éppen és mégis mindegyik megnő a cserében. Olyan ez a művészet hogy alig szabad a stílusáról valamit mondani. Talán impressionismus talán antikizálás sőt talán valahogyan, minden büntől tisztán, naturalizmus is. Mert amilyen mélyen benne jár Maillolban a stílus árama, bátran érezhetné hogy ő csak a „természetet másolja”; amilyen erősen ő az örökkévalóságot érzi mindenben, bátran hiheti, hogy csak a pilla[na]tot kapja meg: és amilyen erősen a mai tempó benne lüktet az ő vérében, attól akár {ezeréves} perzsának is hiheti magát. (Tényleg – azt hiszem – az utóbbi nézet felé hajlik) Ami itt összeforrasztja az eltérő elemeket az valóban a „nagy béke” amely itt harc nélkül, álmódó csendben vívódott ki. Nincs nyoma emberi <kéznek> akarataknak nincsenek hangsúlyok, a felületek synthezise csak érzésben van <véghezvive> {megcsinálva} és nem külsőleg „stilizál<va>t”, oly módon hogy a legnagyobb egyszerűsítés is csak a természetből készen átvettnek látszik. Ezért hihetjük őt majdnem naturalistának, noha sokkal mélyebb valami: csak a leggazdagabb mozgást adja és csak a legkifejezőbb fomákat,

de úgy tesz mintha akármit és <abban> mindent adna. Úgy tesz mintha van nyúlna bele a nagy zsákba<n> pedig az egész élete kiválasztásokkal telik el. Ő a legszerényebb az erősek között. Láthatatlan marad a maga csodái mögött. Legbelsőbb dolgokat értet meg velünk: szó nélkül. És pathos nélkül emel minket a pathosig.

René Piot, (akit nálunk senki de még itt is nagyon kevés<en> ember ismer) a Maillol húrjait veri, csak vadabban és – <a függöny előtt> {nem olyan rejtetten.} Ő is az erőből mosolygó, tavaszosan lépő asszonyt álmódja. Az utolsó „salon d'automne”-ban volt egy freskója, melyet egy halottas kamrába szánt: érett élettől nehéz, vágy<akban kész>{ban kész mosolygó} lányok voltak, utolsó intenzitással megérezett mozgások: a vérmelegség egyszerű pathos-a. – Itt egy pár freskóvázlatában összevethettük a többiekkel és azt láttuk hogy ő a legmelegebb mindkőzt és hogy sokszor adja azt a nagy békéhez rokon érzést, az erőben-megpihenés érzését melyet a mai legjobb művészet olyan tragikusan szeret.

Henri-Matisse – mert itt már újra lehet róla szó – egyszerűbb rajzokat állított {ki} mint rendesen: egy kis lány aktját amelyen nagy, geometrikusan összevont vonalak (a Maillol synthezis ellenkezője) valami igazi egyensúlyát képezik a masszának. Az állás <nagyon> stabil, a térbehelyezés gyönyörűen kiszűrozott: íme itt volna a béke, de nincs, <ember> most megint, ami édessé, jelentőssé tegye. Hiányzik az „ember” ebből a hidegen fokozott formából.

Cézannenak egy pár aquarelljében is jelen<t> volt, amit keresünk. Egyszerűbben kitűnt itt a szándék mint akárhol a picturájában ahol más gazdagságok kötnek le. Egy pár fának, egy meztelen kisfiúnak <a> képében az ő nagysúlyú komoly rajzát és rendületlen compositióját egészen megértettük. És benne azt, hogy ennek a mai ezer beszédnek mi a közös egy értelme.

Gauguinól egy holbeini szépségű férfifejet állítottak ki, Van Goghtól, Flandritól Seurattól, Manguintól Puytól sok sok szép <és> igazán egyszerű rajzot.

És valamennyiből és minden egyesből külön-külön kivethettük a tiltakozást a komplikáltság az önkomplikálás nehéz vádja ellen.

<Ezért volt> És ez a kiállítás ezért volt olyan jelentős mert a mai zavaros időkben <neki> sikerült {neki} erős szóval kimondani és száz példával igazolni, hogy akik itt alkotnak, nem a bajt akarják és a népek bábeljét hanem a rendet és az egyszerű virágos szépet és jót.

Még sok ilyen kiállítás és valóra válik Matisse mester álma is, melyet az „homme d'affaires” behálózásáról <cselekszik>{álmodott.}

A cikk első felének van egy német változata, a cikk második felében említett rajzkiállításról pedig több töredék is fennmaradt (a változatokat lásd kötetünkben: 147–159.)
fauve-chef – a fauve-ok, a „vadak” vezetője, főnöke
Ce que je rêve... – az egyensúly, a tisztaság, a nyugalom művészetéről álmodom, amely nyugtatószer minden szellemi dolgozó számára – legyen az például akár üzletember, akár irodalmár –, hasonlóan egy kényelmes fotelhez, amelyben kipihenheti fizikai fáradságait. (Henri Matisse: *Notes d'un peintre. La Grande Revue*, 1908. dec.)
homme d'affaires – üzletember

A SZÓ EREJE A MUZSIKÁBAN.

Fejlődéstani jegyzetek.

Ha a muzsika misztikum, akkor a dal konkrét misztikum, a szó, amelyből a muzsika lett, elsüllyedt <benne.> {abban.} Láthatatlanná vált mialatt nagy érlelő munkáját ottbenn végezte és így misztikussá lett a forma: keletkezésében szem elől veszítették értelmi értékeit; nem követhették nem érthették, Amely mértékben pedig titkossá lett, ugyanannyira ébredt fel az emberben a megfejtés vágya. És ez a vágy a dalban találta megteljesülését. Ami értelem a formában eltűnt, a dalban napfényre került újra, Ami száz sötét érzést a forma magába nyelt, a dalban az fénylőn és egyszerűen ujjá lett. Mivel azonban a dal logika is lett de zenének is megmaradt, mivel a megoldás fénye mögött mindig ott maradt a nagy kérdőjel és rejtély, a dal nem szűnt meg misztikusnak lenni: concret misztikumnak.

És a hogy a természetben a „nemi széjjelválás” meg lesz hogy a két nem az egymás erejével növeksze a világot és az egymás erejét: úgy lesz a zene két sexusa a Hang és a Szó az egymás megtermékenyítője; a fejlődés szülő párja. A dal pedig; szerelmi actusuk. Mert amikor a forma titokzatos értelemait a szóhoz fűzi, mélyebbé, metaphisikussá teszi a szót; de az a szó is, muzsikába váltván a maga muzsikátlan fogalmait, differencialja a formát is – újból misztikumot szül; {és} új commentálni valót.

A történet példákat ad erre.

Az olasz Giulio Caccini 1602-ben „nuove musiche” címen kiadott egy monodia gyűjteményt és ehhez írt előszavában erősen kifejti az akkori ének-reform elveit. Az ellenpont, „a poezis tönkretelője” a sutba kerül, mert tűrhetetlennek tartják „hogy az az értelmet és versmértéket elrontsa amikor a

szótagokat, majd elmetszve, majd meg nyújtva magához alkalmazza.” És azt a Plátó által adott elvet léptetik életbe újra mely szerint „három van a zenében, először a beszéd, azután a rhytmus és utoljára a hang és nem megfordítva.” A zene evvel megtette az első concessiót: megszakítja saját magaszabta útját hogy a vers menjen tovább. Elhagyja saját formáját, hogy egy másiké szerint üdvözljön. És üdvözl. Mert a 17. század áriái, a tudományosan teljes deklamatióból indulván ki elérték csakhamar a belső valódiság fokát is; elérték nemcsak a helyes kifejező hangsúlyozást – a mely csak negatívum volt: a kontrapont tagadása – de elérték a melódiát is, azt a melódiát, melyet mint abszolút zenét is nagynak és szükségesnek érzünk ma. A szó megmentette a zenét az önmagába fúlástól.

Ez után a gyökerig nyúló felújhódás után tovább mehetett a forma: nagy teendője az volt hogy a szó okozta belső rendtelenség kiszökenés után rendbe jöjjön, új és tágabb összefoglalásban szedje szisztémába ami új eleven tartalom beléje ömlött. A tiszta deklamatio, az egész felfrissülés és megindítója cél maradt egy ideig, azután lassan második helyre került és mialatt újból meg emlékeztek a polifoniáról – lévén autokrata ur a polifonia – újból szoigarangra került a szó. Ez a fejlődés Beethovenig tart.

Az olasz nagy dalosok Scarlatti, Durante, Caldara stb. melódiája stylusává lett még a nem éneklő formának is. Oly szervesen lehelt ez a zene hogy a hangszerekből is a szó erejével ömlött. A hangszermuzsikájuk egészen olyan mint a dalaik: verseket lehetne írni rímes okos verseket a melódiák alá –

De az a szép szóhangegység elveszett. És a németekhez került forma – talán a német nyelv az oka – elvesztette eleven szöszerezőségét: alakivá, magába zárt nyelvvé misztikumná lett, mind jobban. Kiütköztek az ellenpont mélységes arabeszkjei, a fuga végtelen futását kezdte – A forma megtermékenyült {a} magá{fajtájá}tól, – mint előbb a szótól – és önmagát differenciálta. Soha nem hallott hangzatok zúgtak fel a Bach prealudiumaiból; soha meg nem álmódott lehetőségek váltak valóra a Beethoven utolsó quartettjeiben.

És ezt a sötét elvont muzsikát hogy fogjam meg? Mi az ami megmondja nekem hogy ez mélység<es> és nem szemfényvesztés amikor nem járhatok nyomában az eszemmel? Miért van hogy a hangok életét egynek érzem az {én} életemmel és gondolatszerűnek az Adagio gondolatát. Hogy ég bennen az a vad vágy: szülessék meg az értelme annak prealudiumnak, szóról szóra ütemről ütemre, mert hiszen oly igazán tudom azt belül hogy a kinemmondhatása kínozt mint amikor <egy buta név> {valami régismert dolog} nem és nem akar az eszembe jutni? Mi sejteti velem hogy a zene nyelve fedi az élőnyelvet<:> {és} csak nincs meg a közvetítő szótár? Mindeme érzésemnek

sejtésemnek az oka: akarom hogy úgy legyen, *postulatumom*. Mert a hogy semmit {a világon} <s>nem tudok érzékelni anélkül hogy az bennem érzést keltene, ahogy ha van énbennem tartalom tartalmat adok mindennek a világon, és nincs számomra üresség: <va>{ú}gy a muzsika ezer bonyolultságait, amiknek csak arabeszkértelmük van (talán!) megtöltöm az én bonyolultságaimmal. És Beethoven és Bach amikor az ilyen arabeszkek ezreit teremtették, {csak} anticipálták <csak> {ami<t mi>} valaha érezhet<ünk>{ő lesz} a formában, amit én {számomra} és a jövődök. {számára}

De amit ők megcsináltak annélkül hogy commentálni de még talán érteni is tudták, akarták volna, azt érteni, szóba szedni vágyik az ember. És megpróbálja. És ha nem sikerül is: nagyot lendít a fejlődésen.

Beethoven tehát nem vallott be konkrét értelmekeket Ahol tehette volna, a dalban ott babonás féltékenységben a Haydnék gyerekformájába bújik vissza. A Goethe versek mélységét betöltetlenül hagyta: saját mélységeit átalította beleönteni, bűnnek hazugságnak, érezte a misztikum ilyenforma lefátyolozását. Schubert nem érezte bűnnek, A két vágyódó elemet Szót és Hangot egymásnak ereszti mint a chemikus és várja a vegybontás eredményét: hogy a zene versből és a vers a zenéből mit választ ki, Ő érti Beethovent és magyarázza. Mélyen fontos előtte az akkordok érzéstartalma, gondolatsúlya, melyet hogy tolmácsoljon előveszi Goethet és a beteglelkű Müller ritka szavait és az összefonást mély igazságnak érzi. De szent előtte a forma törhetetlensége, Ami, kifejező érték az addigi zenében van, azt oda adja mind a szónak, de többet nem tesz. Formatorésre nincs szüksége. És ha az ő dalainak sötét valódiságán elcsodálkozunk, tudnunk kell hogy a hangszerek néma zengése nem lett más: csak szóba szabadult.

Azután jött Löwe, a balladás. Az új nyelv készen volt csak szólni kellett azon. És ő szólt és a ballada megtelik. Minden embere, minden fordulása, szép szava, tragikus pontja megkapja a maga külön hangjait, ütemét. A Schubert frazeologia szépen elosztva – mindennek a maga frázisa – átmegy új kézbe; Nem az egész persze. Mit is kezdene a „Winterreise”** profundis hangzásaival ő, aki Schuberthez képest kis kalmár elme volt. Egyes balladáit bármilyen vitéznek, el kell róla mondani hogy ő volt az aki Schubert nyelvét banalizálta, aki addig ismételte a mester rózsás fordulatait, meleg mondásait amíg frázis lett belőlük. A forró élet mely csak az imént szakadt ki a formából, újból formává akar fagyni. Ami nagysokára konkrétta egy értelművé született általánosságban absztraktságba akar halni Mendelssohnál éri el a tetőpontját ez a processus. Az ő demonikus professorvilágában az elevenességnek valami bús kísértete majmolja az élet édes gestusát. –

És újra szó segít a fáradt hangon. Megmozdul Schumann az intellektualis

zseni. Rombolással kezd, pofozva a filiszteriumot, helyet tör a szónak végtelen tereket. A versek lelke behatol a hangzatokba. Szavakból szálló hangulatok, illatok váltódnak hanggá. A költemény „caché”-ja* ez a fő: ez alakuljon *coute que coute*?* De sokba is kerül. A Bachforma színeit előszedi, hogy fessen egy kiváltságos érzést, a „Zwielicht”* metaphysikus borzongását. Dissonanciákat teremt, félredob ősrégi bevezéseket: mindent feláldoz a költemény szellemének; még a költemény testét is: akárhányszor félbeszakítja a deklamatiót hogy a kíséret{et}{ne} zavarja, Nagy ellentétben áll itt Schuberthez Mindakettő verseket érez. De eltérnek a megérzés módjában. Schubert és máma Richard Strauss is a költemény értelmét a szókból látja és bízik azok építő erejében. Átkomponálva a szókat megis kapja – analitikusan – ami a költeményben volt. A másik fajta, Schumannék, Hugó Wolfék a kulturalisabb érzékenyebb fajta amely átértette [átértette] hogy minde szónak csupán helyi ereje van és hogy döntő az összhangulat, ehhez keres <usi-át*> mint egészhez hangnemet rendszert és a dalban az{t} kapja meg ami a versben is muzsika volt már. Az első realisabb fajta, mondjuk a realisztikus – a transponáltan élők, a stylus lények faja, akik a gondolatok positívumánál mélyebben látnak. Ami az egyiknek értelem a másinak az már symbolum, Megegyeznek a döntő pontban: Az individualizálást akarják. Legyen minden költő megismerhető Legyen olyan bonyolult a muzsikájuk mint a költők álmai: egy gondolatcsepp se vesszen kárba. Legyen az olyan sokszerű ezerárnyalatú a muzsikájuk mint maga az élet; és *szülessék meg a kapocs*. A 19. század zenéje felvette az ő akarásukat: a valódiságot. Ez teremtette meg Wagner világító céljait, a zenedrámát, a vezér motívumot és a Gesamtkunstwerk világnak álmodott chaosát. Ez teremtette meg a program zenét ezt a mélységes pleonazmust.

A szóra törés roppantotta meg a kemény hangformákat; az „ábrázolás” vágya teremtette meg a muzsika ezer új cifra kincsét.

De ennek a vágynak a végén nem a sikerülés áll, hanem más. Fontosabb. A komponisták soha sem fognak minden költeményt a maga szellemében átkomponálni. A programzenészek soha sem fognak igazi fákat, igazi vízeséseket, vasúti zajokat zenébe szedni. Hála Istennek. De valamit elérnek ezen az úton. A költemények egyéniségébe beférközni nem tudnak. Utjokat állítja a saját egyéniségük. De ami eszközöket erre megalkotnak – ami ezer furfangot a programmisták kitalálnak – az mind, mind az ő nyakukra marad. És önekik lesz individualis formájuk. Az individualizálás csődöt mond, sőt épen ellentétébe csap át: aki el akart tűnni a mások lényében, épen individu[a]litássá lesz.

A zenenyelv és életnyelv szótára sem lesz meg soha De a fordítás vala-

hány próbája valamilyen sikert mégis hoz. A szó ujjá éleszti a magába száradt formát, tágga teszi és gazdaggá. A programmuzika utolsó eredményében az abszolút muzsikát élteti. És mi, ha konkréttséget szomjazzuk, tudjuk valahol titokban: csak azért szomjazzuk hogy {annál} mélyebb és misztikusabb lehessen majdan a muzsika, az élet szótalán nyelve.

Popper Leó.

Gépirat, Popper saját kezű javításaival (LAK PLH IX/41/5)

Helikon 242–244.

EK 13–20.

SchA 14–20.

A kéziratnak külön címlapja is van, rajta: A szó ereje a muzsikában. Fejlődéstani jegyzetek. Írta: Popper Leó.

„*nuove musiche*” – Gulio Caccini (1550–1618) olasz zeneszerző szövegét Popper feltehetően Hugo Goldschmidt *Die italienische Gesangsmethode des XVII. Jahrhunderts* (1890) c. munkájából vette

„*Winterreise*” – Téli utazás, Schubert dalciklusának címe

„*caché*” – cachet, egyéni jegy, sajátosság

„*coute que coute*” – helyesen: coûte que coûte, kerül amibe kerül

„*Zwielicht*” – félhomály, derengés

usia – ósok, ósanyag, lényeg

Tanulmány-fogalmazványok, vázlatok

[Goya-kiállítás]

Francisco Goya y Lucientes

Sokat dolgozott ő mindig. Sokat amikor övé volt a világ, egész Madridnak ő volt a legszerelmesebb legvitézesebb embere, a királynő és az Osuna és Alba hercegnők gyűlölték egymást ő érte, és sokat azután is a szomorú 1794-es év után, amikor elvesztette hallását, vén pessimistikus ördöggé változott, aki egy külvárosi házikóban meghúzódott magányosan, szomorún és tompa dühében ördögös poklos képeket festett a falaira. Furcsa hogy

LAK PLH IX/41/b.

***

Lukács György: a lélek és a formák

<Nézve> {Ha} az értékelő és összemérő kritika oldaláról {nézzük őket} nem is kritikák a Lukács György írásai hanem tárgyalások az életről. Mert itt {őnála} nem az a kérdés hogy vajon <az> a darab élet ami az egészről kivált hogy művészetté legyen, egészen és szép egyenletesen azzá lett-e és nincs e többé semmiféle szüksége az anyaéletre; hanem <itt> épen az, hogy merre van a köldökpont ahol az {anya} élettel megint össze lehetne fűzni és milyen az az élet a maga <teljességében és a maga> többi, a véletlen műtől <független> {elvált} lehetőségeiben. Van egy más<ik>odik faja a kritikusnak akinek ez nem <a> fontos, akinek az egész élet csak holt anyaga a forma munkájának és {aki számára} az „élet” <az ő számára> csak a formán túl kezdődik. <Itt pedig> {Az elsőnek <azonban> pedig} a művészet csak <azért jó hogy> {<arra> azért kell mert} benne ütköz<zék>ött ki a legtöbb benső történés, mert itt, a formák sötét gyóntatószékében, mondták el legszívesebben a maguk dolgát a szégyellős nagyszívűek. Csak az „emberi” <xxx> vég-céljához vívó szekér itt a <művészet> {forma} amely feleslegessé vált ha elvitt a célhoz. <[Evvel] Persze csak a két polust jelöltem meg evvel amelyek között az egyes esetek fekszenek. És a két polus között azt a vonalat amelyen

meg lehet {meg} határoz<ni>ván a kritikus pontját sokat tettünk az ő meghatározására. Még így is <meg> határozhatom <meg> a kritikus két fajtát: az egyik az élményt az élmény magvát mint célját {ugyszólván} kiveszi az egész gyümölcsből és a többi értéktelen a számára, a másik nem teleologikusan hanem okszerűen nézi és értelem nélkül élvezzi az egész gyümölcsöt, magvat és húst és héjat egyaránt... (Hölderlin, Dilthey, Schleiermacher, Burckhardt) célszerű erővel létrehozott a gyümölcs kiveszi az élményt mint <azt a> {valamit} magot melyet <vég célképen> <a gyümölcsből> {belőle} és eldobja <azt> {a gyümölcsöt} mert másra hasznát úgy sem veheti. A másik minden teleológia nélkül az egészet veszi és úgy eszi meg ahogy van.>

<[Neki]> Csak az érvényes {itt} ami a formán innen fekszik és a forma csak annyiban értékes amennyiben ezt kifejezni képes, <csak annyi> a többi része, amelyet az élménnyel egyenes kapcsolatba hozni <többé> {már} nem lehet, <az> nem számít az értékelésben. És azok a különös és mély élmények amelyek épen <innen> {itt} szállanak fel <amelyek> {a kép-érzések} a „formán túli” lélek <megnyilatkozásai> {a szó lelke {és a véletlen} mondat lelke} nem <számítanak> {ezt a kritikust} érintik <ezt> <a kritikust> <ebben> hanem a másikat. <Nevezhetjük őket> <Azt aki a forma oldaláról néz minden jelenséget, akinek az élet> {Pedig} Ha a forma és az élmény egymásba {nőnek} <fornak> <kelnek> {akkor} mindig marad {ugyszólván} egy darab élmény ami nincs benn a formában és egy darab forma amiben nincsen élmény; <Csakhogy> {De} amíg a {kinnrekedt} <az> élménydarab{nak} <amely kinnrekedt> {végleg el kell száradnia} <végleg elvesz és leszárad,> addig a felesleges formadarab virágzásnak indul{hat} és megtel<ik>{het} a maga erejéből <számtalan> <nagy és erős> <új> <életerős> {nagy és hallatlan} élményekkel. <így a másik kritikusnak eleve több a tárgya, {xxx van} úgy szólván nagyobb a kosmosa az egész az övé. Míg az elsőnek nem>

Olyanok<kal xxx az élmények hogy bár a régi> amelyek a művészet külön idegen érzésvilágát alkotják, és amelyek mindig egyenlő biztos távolban maradnak <az> az emberélet megérzéseitől. Mert <a létrejöttük már nem csupán az élettől függ hanem> {közöttük és az élet között ott áll örök} falként (<és> örök vezetőként) a forma, és alkotja {és<módosítja> másítja} őket a <maga képire>. <A forma ugyanaz> A forma amely <arra jött létre> {<azért lett> arra született} hogy az élethez <közel hasonlót> {testvért} alkosson, hogy újra és örökre megcsinálja ugyanazt amit a természet egy pillanatra már megcsinált: <és> a forma <ellene szegült és> {megveti ezt a pleonas} must <- megveti mert a> {és maga alkot életet}; <ujat> {véletlen és más istenű életet} {olyan véletlent} és furcsát, olyan alaptalant és rejtélyeset <hogy alig> {hogy} nem is lehet megérteni {sohasem} mi<csoda honnan>

<tetszhetik abban a> abban mi vonzhatja földbőllett emberek<nek>et. Mert olyan <nagyon> {<igen> nagyon} véletlen az <hogy> {ahogyan a rímben} <az egyik szó a másik>{egymás} mellé kerül{nek} a {szavak} <rím által> hogy <majdnem> <lehetetlennek látszik> {szinte megfoghatatlan} az össze<tartozásuk>; {valóságuk} és összevalók, összeforrtak mégis. <És hogy az alliteratio és olyan> {<pedig> és olyan} minden jó rím {<olyan>} hogy a szavak<nak>lelke csakolyan erősen <összefügg> {egy} mint a testük <pedig xx> <Olyan minden jó mű hogy> és <hogy> {többé} senkisé tudja <többé> hogy melyik volt előbb {és} <melyik a jövevény> melyik később. <Olyan misztikusan érthetetlen hogy az alliteratio> {És} hogyan rejthet magában {az alliteratio} valamit a mi vérünk titkaiból; és <hogy xxx> a <sorrend> ritmusnak, az <szavak> a sorrendnek, az ismert és a ritka szavak váltó{akozó} léptének, a csendnek és a <furcsaságnak>, <a mondat> {egy gondolat} és <könyv> {egy mondat} <{csont}> vázának hogyan lehet lelke és élőbb élete az egész <történetnél> valóságnál, <a> melyet kimond: {<xxx>} azt sem <fejthetjük> {foghatjuk} meg egyszerű <jegyekkel> {ésszel} és mégis <el kell ismernünk> {át kell éreznünk} <hogy létezik ez a világ> és {meg kell} hódolnunk előtte. {Mert <xxx>} Az<t> a kritikus<t> pedig aki <innen> {ebbe<n>} a világba<n> <otthonos xxx> {való} aki ért<i> <nemcsak> a formák emberentúli nyelvén, <az> mást fog látni, mást fog nézni minden írásban, mint a mi annak <az> eredeti, történetes tartalma: látni fogja {ugyan} <lírai> hogy<an> mi van az írás „mögött” látni fogja a művész akarását: de a másik <akarat> a forma <akarata> {szándéka} {amely vad és önálló <akarat> {szándék}} el fogja mosni meg fogja hamisítani az elsőt a <for> szülő<akaratot>.>{szándékot} És így {ez a kritikus} kevesebb „igazságot” fog <fog> mondhatni <azoknak akiknek az igazság annyit jelent mint akarat {szándék}> {és kevesebbet „a tárgyhoz”} De amit adni fog az ha más {is} lesz – <talán több talán csak is más> – <mint a felfedett szándék, forma gazdagság lesz, exact lomtára a tulságoknak> {mint szándékok felfedése, ha máshonnan is jövend, de az igazságba fog belefolyni: egy nagyobb nem kontrollálható abszolút igaznak a <suggestióját> {suggestióját} fogja <kelteni> {adni} <„a nagy arcképfestők Ez körülbelül a Lukács György gondolata xxx> Minta-hogy a nagy arcképfestők {mondja Lukács} „minden más művészi szenzátiójuk mellett ... láttatják” (21)*

A másik, akit a tartalmak kritikusának nevezünk el <xxx> az <élményt> {életet} keresi ezer <form> alakjában. <De xxx> Emberek sorsát emberek viszonyát a sorshoz {egymáshoz és} {ön}magukhoz <és> viszonyuk hangját {és} lyrikus <színeit> {lángját} egyedül{ál}lást, {párosságot} és meghalást, helyzetek lelkét és jelképes erejét és <jelképek> gondolatok hatalmát és tet-

tek néma szentségét. Azt nézi ő is ami mély a dolgokban. De csak a dolgokban látja meg a mélyet: (amíg a másik ott is érzi ahol csak hang van> {egy hangot fog meg egy dolog helyett}) misztikus lehet ő is de tárgyilagos az ő misztikája <{és a zenétől}> és egy világ választja őt> el <a zenétől> {a zene misztériumától}. –

<A kérdés> Melyik a kettő közül fogja <nagyon> meg az életet. Az első azért nem mert a forma lázában túlfog rajta: (mert mindig csak a világot fogja meg de nem az egyes életet) <mert> {mert mindig két élet van az írásában} benne<lehet> {van} {ugyan} az {egyes} élet is de lehetetlen kiragadni mert a határai belefolynak a másik életbe a formáéba. A második azért nem fogja meg mert nem bízik a formában és <tőle függetlenül> {annak hamisításaitól menten} akarja látni és kívágni. De mert mégsem veheti máshonnan mint a formából, <félelmében mindig kisebb darabját vágja ki> mindig csak egy <minimális> {legkisebb} darabját fogja onnan kívágni – azt amelyet minden kétségen felül valódinak és módosulatlanak <fog><tart>{hisz} – és a legnagyobb és talán a legvalódibb darab megint csakúgy rej<tetten>{tve marad}<marad> mint az <egyik>{első}nél. Az első <félreérti> {túlért} az életeten [!] a második nem ért el addig. Az <eredeti> egyes konkrét életdarabot amit a mű magába vett <a szándékot> <{xxx}> nem hozza ki egyik sem a kettő közül. De mindakettő többet tesz. Mert <míg> <ahogy> {amíg} az első felfedi a forma minden szándéktalan {és} titkos mélységeit, addig a második a<z> <egyik élet><élet> {kritikus} nézés nyugalmában megtalálhat ezer utat amit az egyirányú és kétszerkötött költészet szükségszerűen elmulasztott, megfoghatja, és a motívumok egységeiből <meg>{ki}építheti az összes megemlértélt lehetőségeket, <{ki}> indulván egészen kénye-kedve szerint {előre v. hátrafele} emberekből {vagy} célból, <viszony> hangulatokból vagy társadalmi <határozókból (?)> {determinansokból} és így létrehozhat valamit, ami az életet vakon meg<érti> {látja}; amiben benne lesz, mint egy mély tervben hogy akármikor életre válhat<xxx> <akármiben> <A kritikus így megjövendölheti> <Mert a kritikus, aki {mélyen} ismerheti az embert, ha sohasem {embert nem is látott}; mert hiszen> Ez a kritikus elmélet-<i>{ének} ereje: {hogy} konstrukciójának <{mintegy önműködő}> emberösmerete van; <és hogy abban a mit a mély ember elgondol – akár> és matematikájának véres <valósága> tapasztalata. – – – Tudom, túlélesen választottam ketté a kétfajta kritikust. <Mert> {De} a Lukács {György} írásai <olyanok hogy> megkívánják ezt a <szét>{ketté}választást <amit eddig tettünk.> Mert bennük, <{majdnem elméleti}> ritka <élességben> {erős} {széjjel} vál<i>{nak} a forma {kritikusa} és az élet<kritikusa>é. És az út amelyet az <író> ő fejlődése leír, az élet<ből> {kritikától} megy a forma {kritika} felé. <Mert még

talán majd csak egyszer fog mikor fog megérkezni> Hogy már most is látja <gyönyörű> {csodálatban és} tisztán a forma <lehető> {életvilágát} azt mutatja <számos> {nem egy} gondolata. Ahogyan például az <xxx> <írások> {„írott”} embert” látja, azt a titokzatos, <realis> {concrét} és ismeretlen embert, akiről nem tudni hogy a költő-e vagy egy tényleges harmadik, vagy én magam vagyok-e az; <ha akarják a költő> ahogyan {meg}látja <hogy> azt a végtelenül komplikált folyamatot amelyben egymást változtatják költő és téma, és forma és amelyben végül a forma <transformálja> {úgy módosítja} az olvasót {hogy} az <az átformált olvasó> önmagát vetít-<vén>i az írás mögé mint annak hősét, <aki meg sem ismeri önmagát>; mindez tisztán mutatja hogy a forma mágiáját <ismeri> érzi Lukács György és hogy képes lesz nem-csak {azt} a forma <mögötti> {szülte} embert, hanem minden dolgot és hangulatszint a mit a forma adott elválasztani a <z> többitől. Mert csak ha elválasztja őket, lesz képes {őket} össze is kötni és meg<alkotni>{csinálni minden esetben} azt a synthesist amely<et>nek mély szükségét régen érzi: a belső és külső, a lélek és a forma, „a tartalom és a kifejezés egyesüléseinek mystikus pillanata ez, mely épen olyan mystikus mint a tragédia sorspillanata, {mikor} a hős és a sors, vagy a novelláé, mikor a véletlen és a világtörvényszerűség vagy a versé mikor a lélek és a tájék érnek össze és nőnek össze új egymástól múltban és jövőben többé elválaszthatatlan egységgé.”

A Lukács György <egyik legkedvesebb fájdalmasan dédelgetett gondolata> az <írásai, melyek ma <még> élettárgyalások és a <z> <életről> a lélek dolgairól mondanak hírt <xxx> szomorú mély} tudással, <mondanak hírt> <maholnap> <{nem nagy idő múlva}> <már felveszik a forma szentségét: és mindazok a gondolatok, amelyek profundus> formakritikák lesznek egykoron és akkor a forma, amelyben nincsen szomorúság <és akkor mélyebben fog-<ják>{nak}> <az élet dolgait> az alkotások titkaiba nyúlni mint akármi-lyen írások: <Mert az ő gondolatai-<nak> öblös {széles} <menete> amelyek ma az> <xxx> és akkor, ha majd a formák síkjáról fogják leolvasni ami a tartalmak terében történik <mélyebben> <szélesebben>

Mert amit most az élettartalmak

mert ha {sikerül neki} az a <végtelenül> {ő csodásan gazdag és} differenciált <látás> {gondolkodását} ami bennük megvan, de <mert ilyen nagy tartalmak syntesisétől elvárhatjuk, hogy beléjük férjen {az élettől bolygó} a tartalmak <megváltó> {megerősödnék a formák ellenállásán <és a legerősebb tartalom>} megváltódnak <a {legmélyebb} formában> <és nincsen többé egyedüllétük> az ő végső nyugalomban; <és az a végső> {és megszületik egy} legnagyobb, mindentőlélő forma amely megérti az egész életet <és az egész zenét> {és minden túlsó hangot}

<Mert a formában nincsen> egyedüllét...
A cím A megismerés és a megváltás

LAK PLII IX/41/6/a

A Magyar Hírlapban megjelent könyvrecenzió fogalmazványának tekinthető. A szöveg több eleme felhasználásra került a hírlapban megjelent változat kiegészítésére, sajtóhibáinak korrigálására, amikor az írás először kötetben megjelent. (FK 61-66.)

* Popper itt és a továbbiakban is A lélek és a formák 1910-es kiadásának oldalszámaira utal.

*

Lukács György: A lélek és a formák

<Nézve az értékelő és extrém <kritika> <stílusbírálat> {kritika} pontjából, nem is kritikák ezek az írások hanem> {ügyszólván} élettárgyalások. Mert itt nem azt kérdezi valaki hogy <az xxx mi keletkezett abból a pillanatsból amit a művészek az> {vajjon a darab} amely az életből kivált és művészetté lett egészen és minden pontjában azzá lett-e és nincs-e többé szűksége az anyaéletre; hanem ép{en} <ellenkezőleg> azt {kérdi} hogy hol van az a {köldök} pont ahol az anyaélettel megint össze lehetne fűzni és mi ez az élet a maga teljességében. <Itt annyira az élet a fontos hogy a művészet. {hogy} vele szemben véletlenné {<xxx>} lesz a művészet> A másiknak azért fontos az élet mert nélküle <- utóvégre -> {hát mégsem} <nem volna> {lenne} művészet. Ennek {pedig} a művészet <épen elég> {csak azért} jó <hogy> mert {véletlenül} benne ütközött ki a legtöbb belső történés, mert <benne ott> {épen itt - a formák <fekete> {sötét} gyóntatószékében} mondták el a szégyellős emberek ami velük történt és amit különben {talán} magukba <fojtottak> {temettek} volna. <Ez a kritika - mondjuk meg mindjárt - a Lukács György tárgyilagos Vagy mondjuk és simán a régi skemában: a másiknak az élet eszköz, a mű{vé}szet cél, ennek pedig az <élet> {élet azaz a megismerés} cél és a művészet eszköz.> És mert ennek {csak <tárgy> <alkalom> fuvar} a művészet hogy vele bekerüljön ember<ség>éhez, világos hogy ha már ottbenn van nem fog{ja} <többé> <sokat törődni avval a furvarral a mi> {bánni többé a fuvart mely} bevitte. <Nem fogja kérdezni mi je hiányzott és mért döcögött az egész úton: el fogja felejtani azt is hogy velejött <széjjel fog nézni és dolgozni fog> {és csak azt látja <majd> {fogja látni} hogy hol van} Így látja <kettőnek az> {ketté} a kritikus <xxx> székér<nek>ré és cél<nak>lá ez a {mi} kritikusunk a maga anyagának <irodalmat> {írásnak} formáját és tartalmát és így <mondja hagyja> {teszi második sorba.>

<Ez a kritika nagyjából az amit „tárgyilagos” alatt értünk. De csak <abban> {egy ilyen} a mély értelemben az <hogya> amely szerint <abban> <hogya>{úgy} hogya a lelki dolgokat, az állapotokat a lélek viszonyát a lelkekhez és a világhoz, hogya mindig a>

LAK PL.II IX/6/41/6/b.

*

Lukács György: A lélek és a formák

Ez tehát nem megy

A kritikus útja {lehet} kétféle. Indulhat az élmény pontjából és indulhat a formáéból. <Indulván pedig az élményből úgy megy> <A kettő közül> Az első a komplikáltabb <(a rosszabb a haszontalanabb)>

Ez sem megy

Nous sommes faits pour le dire et non pour l'avoir* Flaubert

Van egy ember aki érti az életet, mint senki más és mégis {olyan} messzi van tőle és idegen benne mint senki más. Akiben valami megtervezte és rögtön abba is hagyta az egész élet nagyszerű <munkáját> {dolgát} Mint egy <nagysz>

költő kritikus bölcs, amit a költő írt azt látja ítéli a kritikus, de az a kritikus aki az ítéletben a correcturában elfelejti hogya milyen hibákról beszél mert a <xxx> jót látja amit a helyükre kéne tenni és a jónak és jóknak egész <építményét> szö<véxx>nyegét úgy hogya az új a régi hibákat egészen eltakarja: ez már nem a kritikus többé hanem a bölcs aki {<csak annyira> csak azért} kritikus <amennyire lelt> {- igaz hogya nem véletlenül az és hogya nem lehetne meg a} kritikus nélkül – mert az {örök} tökéletlenre van szüksége a szisztémájához

a költő amit a mélyből hoz mind kirakja a síkon egymás mellé úgy hogya csodálatos mellérendeltségben áll a mindennapi dolgok mellett: ez a költő ironia amely nem is ironikus (mint {az aki} a halászó kisfiú horgára tűz egy halacskát és úgy tesz mintha a fiú fogta volna) hanem egyszerű naiv síkon látása a lélek legmélyebb rétegeinek.

LAK PL.II IX/41/6/c

Nous sommes... – szölcásra születünk, nem birtokolásra

*

Vázlat

positív kritika – nem hibakereső – problémát nézi és elfelejti hogy meg van-e oldva; élet fontos neki forma csak annyira amennyire az *adott* élet-apriorikat kifejezi, hogy *maga a forma* milyen új tartalm. symbolizál *azt nem nézi. De tudja* {Vince} félreértés forma mögé proiziált ember

{*tartalmak* *lyrája, sorshangulat*}

– <Gondolatok> {*Alapérzések*}: izoláltság halál egyedüllét (Beer Hoffmann citát) gesztus

élet túl eleven, forma is túl eleven: az az élet, ami a formából {még épen} kijön, elég lanyha

elmondja hogy lehet a formát örök apriorinak látni Vincének – az impresszionistának kell kimondania minden[t] amit az író rossz szemmel néz (nyitott világsymbolum)

gyanakvó a forma a metaphysika iránt

aki nem tud példát mondani, az a kritikus és aki nem tud schemát mondani az a költő

Vázlat Utolsó

Positív kritika tartalomkritika nem hiba kereső magkereső maggal megelégszik hogy a többivel mi lesz: nem bánja: élet fontos, tartalmak *lyrája*, viszonyhangulatok, sors<érzések>kéjelgések <élet *adott*> *hogy a forma* milyen újabbat symbolizál indít nem nézi, tudja hogy ez is van és egy dialogban az ellenvéleménnyel mindezt elmondhatja maga is sejti (forma mögé proiziált ember {és 16}) de nem ez a fontos. Hiszen ha ezt a {forma} *testvérséget* ismerné nem volna legnagyobb gondja gondolatja az izoláltság halál (104 B.H.) kislelkűség (l. jegyz. 3.) hidegség-melegség élet művészet confl, Erős [Erős?] győzelme: Sterne vége.

a forma állásfoglalássá <is> „lehet az étellel {(16 o.)} szemben” életkritika {és kritikus játék} meg nem történtek kombinálása: ez a kritikus előnye a költő felett <De nem L-é mert neki *adott* az élet>

LAK PLH IX/41/6/d

*

nem <ak> támadom a L[ukács]. könyvét hisz senki sem védi. Citálni sem fogok belőle: ezeket a dolgokat nem szabad kitépni az összefüggéseikből, mert <{még}> értelmet kapnának. Csak

LAK PLH IX/41/c-1.

*

<Azok közül akik ma Magyarországon esztétikával foglalkoznak L. Gy. viszi a <szigorú> {legszigorúbb} jelleget;

Az irodalmi kritika lehet háromféle

der *panerotische Grosspapa*

Egy ilyen könyvnek megjelenése sokat jelent a mi lírikus hazánkban, ahol a verseskötetek és versolvasók közt van az az arány aminek kenyérkalácsok és kenyérevők közt kellene lennie.

Mert ez a könyv unalmas könyv és ha sikere van mégis {ez} bizonyítja hogy megjött ama irodalmi becsvágy korszaka

Az irodalmi kritikát, amelyet a Lukács György könyvében találunk elnevezhetjük az élmények kritikájának. Csúnya dolog>

Meg <kell> {próbálom} kötni a kritika helyét az írásfajokban és {azután} a Lukács {Györgyét} helyét a kritikusok között. – {gondolkodván} A kritikus <felett már {ideáját nézven} az az {ismeretlen} {kevésbé} ismert fajtája amely ezt a nevet tisztán megérdemli – megpróbált {már} valamikor mást is csinálni.> <Megpróbálta xxx> először azt <a gondolatot> {kérdézzük} <{hogy}> miért kritizál, mert nem tesz egyebet például mért nem költ ha már olyan jól tudja hogyan kell {azt} csinálni? Azért nem költ mert az neki sok és kevés; <sok járás út és kevés állás>, sok tartalom és kevés szabadság {felebarát, [?]} sok dolog és kevés munka: *a kritikus le akar ülni egy dolog mellé a művésznek mennie kell folyton*

LAK PLH IX/41/c-2.

*

Kritikának lehetséges követelményeket felállítani, szabadon, <járás> {mozgástól} felszabadult gyorsasággal; <embereket> formaképleteket életre keltetni *emberileg látni élő embereknek a saját konstrukciók fiktív emberét* és a [!] ezekkel szemben az élők <alávalóságát> {inferioritását} megmutatni. Az Essay még mást is próbál. Megnézi mi van a szívem lelkiben
<A Lukács György könyvében megtalálja sok ember a maga dolgát>

a kritikus (nem költő) {nem filologus} kétféle esztétikája
Élmény esztétika szabadabb összefüggéscsinálóbbsz *szociologikusabb* George
163 sokszor egész közel [az] élethez csak alkotáshiányból esztétika
Formális esztétika (formák és a lélek) *metaphysikusabb* romantikusabb

azért ír a könyvről mert az életről nem való elméleteket csinálni tulajdonképen az életről a saját dolgairól ír (19) és azért nem novellát ír mert nem tud
<Diosy Béla>

A Lukács György kritikáját csak kevesen hej kevesen szép kevesen [!] értik
izoláltság
nekem örömet csinál
Kritikai alapgondolatai Lélek és formák Élmény <esz>etika formák és forma a lélek esztétika
<positív kritika>
<...Dr Hatvany Lajos báró..., ...nem akar ügyvéd lenni Polányi Károly...
Kernstock Károly... ...Kiss József..., ...Weininger Geschlecht u. ..., ...Mendelsohn Friedrich II...>

LAK PL.II IX/41/c-3.

*

<a kritikának megadatott hogy>
a sápadt helyeken sokszor nem tudni: neki nem volt-e élménye amit mond vagy csak nekünk nem; mert hogy <az> {egyvalakinek} élményhiányán múlik a sápadtság az bizonyos.
Kassner évezredes virágosságától [?] messze
    hétöles hindúságok
    hétélű
életről {és} életre szóló dolgok

Kassner irrationalisabb {de} gondolatibb, de {mégis} aki a gondolatai {felfelt} átolvas maga is gondolatba esik, *ornamenttel elgondolkoztató*

L[u]kács-nál a gondolat sokszor belevész abba az egyoldalú nem-misztikus abszolútságába, tisztaságába, abszolútságába [!] aminek szükségképpen ott kell előállania ahol a forma ellenállásán nem erősödött, a forma *aequivalens* kíséretéből új <zeneélelet> túléléletet nem nyert (mintahogy Kassnernél van). Mert a gondolat élettelen és erő nélküli amíg magamagát beszéli el és <nem

folyamodik> {ameddig} a formához {mindenek} *mystikus tolmácsához* nem folyamodik <csak azután amiután a forma>

talán tévedés L[ukács]-nak az a nézete hogy a kritikus elevenebbre tudja költeni, nagyobb erővel megalkotni, aki már élt, mint a <saját ala> {magaszülte} alakot; talán mégis egyformán <xxx> alkotja mindakettőt és a már éltet csak {ugyan} azért látjuk elevenebbnek mintamiért p.o. a rikkancs kiállításból is csak a lap címét halljuk meg elevenen és {nem} az ismeretlen eseményt amit <kikiabál> kiordít (bár ő is mint a kritikus talán épen az <utóbbi> ismeretlent az újat fogja élesebben mondani) <Mindig azt értjük {halljuk} meg elevenebben amit már {egyszer} hallottunk> Mert két dolog közül mindig azt halljuk <ér> meg élesebben amelyet már hallottunk és a <kritikus> legelevenebb alkotásnál elevenebb a leghalványabb <reproduktio> újjaalkotás; {Sőt egy <Beethoven> {Lehár} – és egy <Lehár> {Beethoven} premier <között> {első hallása között} nincsen akkora {élmény}különbség <mintegy> {mint egy és ugyanaz} Beethoven első és második hallása között. <Így világos Így a kritikus a leírt ember nagyon megnehezíti> Így <világos hogy xxx – tisztára ismeretelméletileg – a kritikus írásaiban elevenebb életet fog élni az aki már egyszer élt és akiről tudunk mint az, akit ő teremtett. De nem mert ő nagyobb erővel költi hanem

az aki már egyszer élt és bennünk élt. De nemcsak azért mert a kritikus őt érezte és alkotta erősebben – hanem mert bennünk, ha már egyszer élt egy szó felébreszti. Márpedig a kritikus épen úgy tesz mintha – egy Lehárt egy régi Beethoven mellé tenne konkurenciának, amikor a saját>

a német kritikus művelt tehetségtelensége és a magyar tehetséges műveletlensége

minden idegen <vezetéknev> {névről} megkérdezi hogy mit jelent

a költő megteremt egy alakot: a kritikus elmond mindent amit egy dologról tud de úgy mondja el hogy a szétszórt ismeretek organikusaknak kapcsoltnak egymásból-nőtteknek lássanak: *zenét terem csupa fülcsengésből* {egy töre vonatkoztatja az összevásárolt gyümölcsöt}

Sterne vége a nagy félreértéstrió amiben a legerősebb vesz, az erő mely áthaladta a sociabilisság pontját, a győző nem ér semmit egy drámában is nagy volna

félr[éértés]., ő tudja, még mit tud, izoláltat

félr[eértés]., előnye a nagyobb kész formagazdagság”, a másik, előnye a tartalomcombinálás, a másik is látja az egyiket {16} (projic[iál]) de nem fontos különben nem beszélne egyedüllétről

formában nincs egy[edül].-lét halál organizált vagy nem organizált extensíve formális reméljük hogy int[ensíve]. is az lesz
berendezkedés

{- - -}ról beszélt és folyton élmény volt neki; a gondolkodás élet halál kérdés volt számára de se élet se halál magában nem jelentett semmit hiszen különben eposz {v[agy] trag[édia].}hős lehetne, a halála külső, nem vég „és a <megis> legmélyebb vég mert belülről nem jöhet befejezés sohasem”(26)

Névmáshasználat rossz

Platonban is volt „kritika” csak egészen páratlan typus mert későbbi kritikusoknak nem voltak Sok[rates].-eik Később már könyvek kellettek és ahol volt könyv ott már nem fogalmakon törték az emberek a fejüket hanem életem. A kritikusok: Schopenh[auer]. Nietzsche Weininger antizipálnak egy későbbi *érzéki fogalmiságot*. Sok kritikus igen élményszerű Goethe Kerr és kész. (rossz vég.)

nyomottság

gyávaság psychologia és projectió „a győzelem ujjongó boldogságában benne van a küzdelem nem igazán küzdelem voltának érzése” Storm (70)
izoldaltság George 163 Beer Hofmann 104 Sterne {178} (176 lenn) (179) szójáték 182 Máté és Vince félelmei gesztus-félreértés (Kierkegaard De épen a félreértés köti össze az emb[ereket]. ha az összekötés félreértés is volt.)

relatiók - tartalmak „...csak a közvetlenül egymás után köv[etkezőt]. érzik hazugs[ágnak]. ...” (24)

nem memorábilis az előszó mert nem élményszerű

distinctió a proiziált ember és a költő között <azoknak az> 164,5, 71 forma félreértés sejtése

A Lukács György könyvét <vegye> fogadja hálával a magyarság – akár olvassa akár nem, legyen hálás hogy itt van valaki aki nehézségekkel küzd aki váj és aki ás mert ahol ásnak ott talán már arany is van valahol elrejtve. <És ha> És ha az {egyelőre} még nem is látja mit ás<ott> és talán nevet a buzgó mozdulaton aminek célját nem látja: legyen bizalommal, vegye ómennek

csalhatatlan jelnek azt aki ás<ott> mert ahol ásnak ott talán arany is van valahol.

Az essay sokaknak csak a leg{kev[és]bbé} feltűnő alkalom idegen gondolatokat mint sajátakat becsempészni: L[ukács].nál fordítva van a dolog: ő nagyszerűn és egy csibész-mártír sunyi mosolyával írja le a legjobb gondolatait és úgy tesz mintha a másik mondta volna őket; írja az élete legrejtettebb dolgait és úgy tesz mintha csak a köny[v]ről írna. És szerényen, csak az előszó rejtett helyén jelzi hogy ő is látja ennek a[z] iróniáját.(19)

„Minden költészet és a költészet minden” (Novalis 92)

{„akiben dallá vált a romantika egész lelke – és akiben csak ez vált dallá” – (Nov[alis]. 100)} „Minden bennem történik de a minden történik bennem” (Beer Hofmann valahol)

LAK PLH IX/41/c-4.

*

Der Philosoph fragt: was gibt's

Der Essay -"- : wie denkt der u. der

Der Romancier -"- : was tut der, der so denkt

Der Dramatiker -"- : was wird daraus, wenn der, der so so [!] denkt, das tut.

LAK PLH IX/41/c-5.

*

Kritik: was war sie, was ist sie, was soll sie sein, was wird sie sein

War nötig zur Novellenzeit als Inhaltsangabe, gelangte <zu> am Gegenstand zu freiem Schmocktum [?].

<Ist jetzt> Hat dann: 1/ Verwirrung der Begriffe (Stil, Naturalismus, l'art pour l'art, Impressionismus, <Absicht, Wirkung> Einheit) gebracht 2/ aus den verwirrten Begr[iffen] Postulate aufgestellt od[er]. 3/ auf den Verlegenheitsstandpunkt des Liberalismus gestellt u. alles verziehen weil sie nichts verstand, od[er]. 4/ sie wurde ganz widrig

Was sie soll: Sie soll 1/ <zunächsts> die Begriff die sich verlaufen haben an ihren Platz zurückführen.

2/ Sie soll, wenn sie schon unbedingt gerecht sein muss in allen Schulen herumlernen um zu erfahren worauf es ankommt

(3/ sie soll es <doch> vielleicht {doch} lieber bleiben lassen.)

{Zur Metaphysik der Siegesallee contra Simmel xxx Allreimerei}

Ihr Fehler ist heute derselbe, der er vor 50 Jahren war: sie schreibt noch immer von den {allgemeinen} Inhalten. Sie <ist> <individualisiert nicht, sie ist bloß individuell> will aber sie kann nicht wesentlich sein. Sie will individualisieren u. wehe sie wird individuell, sie will {aber auch} individuell sein u. sie wird's bis zur Unkenntlichkeit. Wir interessieren uns für Cézanne u. lernen <den> Herrn Rosenhagen kennen. <Das ist ein Unglück> Man erkennt nie den Kritisierten, was sie sagt kann sich immer auf alle beziehen. Sie geht oft von formellen Fragen aus aber bleibt immer im allgemein formellen stecken weil ihr das Persönliche <(soweit es vom eigenen Formprinzip abweicht)>, das ganz persönliche (also nicht die Überzeugungen, der Stil, die Richtung dieser od[er]. jener Persönlichkeit) sondern, das Einzige des betreffenden Werkes immer als zu zufällig fragwürdig daher nicht messbar erscheint. Es fehlt ihr die Sicherheit in der Wertung. Wenn sie mit Mühe u. Not etwas von {den} Prinzipien erlernt hat, kommt ihr das Werk immer in die Quere u. sie rächt sich für die Unbequemlichkeit die ihr das Eigene des Werkes bereitet dadurch dass sie dies eigene entweder verschweigt oder <seinem> seinen Widerspruch zum Prinzip feststellt. So wird sie im besten Falle brauchbar-theoretisch <das> will besagen sie bietet dem <wirklich Denkenden> wirklich Fühlenden {Stil}Gedanken die bei ihm etwas werden können. Wie die reine <inhaltlose> {fühllose} sinnliche Form, so kann auch die reine unsinnliche fühllose Speculation für den <wahrh> wirklich Fühlenden zum Anreger ohne gleichen werden (aus dem Hirn führen ebenso viel Wege zur Seele wie aus der Hand) u. so hat auch verständnisfreieste (?) Kritik, vorausgesetzt dass sie intelligent ist, dem Künstler, dem Füller was zu sagen, was für von Nutzen <ist> u. von anderswo her nicht zu erhalten ist. Aber <von> die echte Kritik <verlangen wir> {soll mehr als das}. Sie soll {auf} directem {Wege} dem Gefühl zutragen was sie ihm zu geben hat. {Sie soll selbst} Aus dem Werk <soll sie selbst> das eigenste herauslesen u. es selbst weitergeben. Und was sie sagt soll dreierlei sein. Erstens soll es {zeigen} was hier gewollt

LAK PLH IX/41/c-6.

A német nyelvű jegyzetek feltehetően egy másik, német nyelvű recenzió előmunkálatainak tekinthetők, ld. 74. sz. levél.

* * *

[Zur Ästhetik des Aeroplans]

Wir können sie nicht täglich ändern. <Sie> {Wir} haben <sich an ihren alten> {uns angewöhnt gewisse} Proportionen <gewöhnt> {zu erleben}, haben gelernt für jedes Pferd seinen Wagen, jeden Wagen seine Belastung jede Last ihr Gerüst, jedes Gerüst sein Fundament {u. sein Material <abzusch>} abzuschätzen u. gut {u. schön} zu befinden u. jetzt kommt das Eisen u. ein Centimeter von ihm trägt <soviel wiex> wozu ein 10 mal dickerer Stein nötig war; <es> kommt der {winzige} Motor u. <ersetzt alle Pferde etc> {hat die Kraft von vielen grossen Pferden}

<Aber daran kann man sich gewöhnen, kann man uns empfinden> Das Gefühl aber ist konservativ u. verlangt zurück woran es sich gewöhnt hat: u. wo es geht da schafft es die alte {wirklich die} Form zurück <aber Ähnlichkeiten mit ihm> u. wo's nicht weiter geht da <substituiert> {dichtet} es <im Gefühl> den <Alten> neuen Formen alte Ähnlichkeiten an: es findet das Rennautomobil schön weil es <vorne lang u. stark ist u. es> mit der alten Form – dem rennenden Pferde vor dem kleinen Wagen eine – wenn auch unendlich entfernte – Ähnlichkeit aufweist {weil vorn das Ziehende hint[en]} das Gez{ogene}. ist u. ihre Proportion: die Geschwindigkeit erklärt} u. hasst das Elektromobil weil es immer u. ewig der halbi[e]rte Wagen bleibt.

{Doch auch schon vor der Maschine gab es Disproportion unwahrsch[einlicher]. Tiere} Auf Zweckmässigkeit allein kommt es nicht an nur auf *suggeri[e]re Zweckmässigkeit* u. wir sehen dass solange die alten Innervationen des Zweckmässigen in uns noch vorhalten, zur Suggesti[e]rung der neuen mehr nötig ist als die {beste} practischste Durchführung; u. dass neue Konstruktionen, die ihre innere Notwendigkeit und Vollkommenheit längst erlangt haben, auf den seltsamsten Wegen erst <die> {zur} äusserlichen, sinnfälligen Beweisführung ihres Wertes gelangen können.

<Nicht nur maschinen sind unwahrscheinlich.

Es {gibt ?} wahrscheinliche Tiere und unwahrscheinliche denn ein Vogel {Adler} fliegt so glaubt es ihm jedermann>

Es kann Bewegungen {geben} die durchaus möglich u. wahr sind u. die doch niemals ihre Unwahrscheinlichkeit überwinden. <Ich glaube> Zur Wahrscheinlichkeit einer Bewegung gehört: die Adäquatheit von Bewegendem u. Bewegtem, {Tragendem u. Getragenen} (<wobei> u. über diese Adäquatheit allein richtet <das Auge, welchem Gefühl ganz selbsttätig> {allein das Auge}) So ist der Flug vieler <kleiner> Vögel {Wildgänse} und Insekten unendlich unwahrscheinlich, <wofür der> {aus dem} Grunde <darin zu suchen> weil die Flügelschläge so schnell vor sich gehen dass dabei die Flügel

{dem Auge} unsichtbar werden u. nur der schwere Körper {<bleibt der Schein> aus unbegreiflichen Gründen} in der Luft bleibt, zu hängen scheint.

Der Flug des Adlers ist wahr *und* wahrscheinlich: wir sehen immer zugleich<en Zeit> Körper u. Flügel <xx xx> fühlen die Notwendigkeit in ihrer Wechselwirkung (<wobei> das Mysterium des Fliegens an sich {wird gar} nicht berührt) <wird> – die des Insektes u. die der Maschinen {Er ist das Absolute des Fliegens weil sein Schema das suggestivste ist.}

Und diese <zwei> {beiden sinnlichen} Unwahrscheinlichkeiten verbinden sich *im Aeroplan*. Er <ist> fordert den Vergleich heraus u. hält ihn nicht aus.

Am suggestivsten ist von jeder Bewegung jene Phase die {darin} am längsten dauert also am einprägsamsten ist: Schweben, beim Galopp u. am längsten dauert die Gleichgewichtsphase (?)

LAK PLH IX/41/d-1.

*

Von der Aesthetik des Aeroplans

Solange die Maschine nicht war, tat sich <die> {alle} Eignung zur Bewegung {dem Auge} kund <wenn die Bewegung> {das Auge war massgebend: denn wenn ein[e] Bew[egung].} möglich war so äusserste sie sich auch möglich: <was schön> keine war suggestiv ohne möglich u. keine möglich ohne suggestiv zu sein. (? Seite]. 3.)

Mit Maschine kommt Complication: die Kraft ist in Kessel, in Motoren in Accumulatoren versteckt, sie bringt alles u. mehr zuwege {als} was die organische Kraft z[uwege]. g[ebracht]. [?] hat u. bleibt doch unsichtbar, oder nimmt doch nicht den ihrer <Konf> {Wirkung} angemessenen Umfang ein. Die Arbeit wird vollbracht u. wir sehen nicht wie.

Man hat <gesagt> {hört oft sagen} dass aus dem „Geiste der Maschine“ eine neue Schönheit erblühen werde, die der alten gleich u. mit den gleichen Organen geniessbar sein wird.

Die Organe habe {aber} eine eingepflanzte Forderung der Proportionalität: {ein sinnliches Causalitätsbedürfniss <(eine Generation)>} von Leistung u. Kraft, von tragendem u. Getragendem von tragendem u. Treibendem u. diese Forderungen werden mit dem Eindringen der machinellen Kräfte irre u. unruhig.

LAK PLH IX/39.

*

I. die Maschine hat die grösste <Revolution> {Anarchie} {<durch den Umstand> dem Gefühl die} für das Schönheitsgefühl mit sich gebracht, weil sie alle uralten Form u. Kraftproportionen <aufhob> {über den Haufen} warf ohne bisher neue feste an ihre Stelle zu setzen.

<Solange es kann> {Bevor es die Dampf} Maschine gab u. alles mit organischen <{natürlichen}> Kräften geleistet wurde waren alle Leistungen zu begreifen {u. zu durchfühlen} denn alle standen zu den aufgewandten Kräften in einem bestimmten Verhältnis u. die Kräfte selbst waren {durch} zu fühlen weil es die Kräfte von Menschen oder von Tieren waren, weil es Kraft von unser Kraft war die da wirkte.

<Natur> {Ökonomie} – Handkraft – Instrument – Maschine: immer weniger immer vierbar {?} doch immer menschenproportional

Dampfmaschine zerreist das letzte Band Kräfte werden ultraviolett wir haben kein Band mehr zu ihnen.

<Und>

II. Solange einfache Kraft u. Schwere wirkten war der Prozess der Arbeit ein sichtbarer. Wir hatten uns gewöhnt an das Bild des Ziehenden des Schlagenden, Rudernden, an das Bild des Handwerkers oder das Bild des Wagens mit Pferde u. <konnten mit grosser Sicherheit an dem> da die verschiedenen Intensitäts gerade der Arbeit auch regelmässig {von} gewissen Verschiedenheiten der Bilder begleitet waren konnten wir aus dem Bilde zurückschliessen auf die Kraft die Schnelligkeit der Arbeit.

So hat jede Bewegung ihr Bild das sie wenn es festgehalten wurde in Gedächtnis od[er]. im Bild zu suggerieren im Stande war. Und das regelmässige bei allen Bildern war: dass das Bewegende u. das Bewegte einander in Einheit bedingten {u. erklärten} dass sie proportional waren u. ihre (U. die Schönheit war: das <{sichtbare}> Gleichgewicht <innen> das {durch das Auge} sein Gefühl hervorrief.

Gleichgewicht <in> sichtbar u. fühlbar

Wenn Du eine Bewegung auf ihre Wirkung prüfst so siehe von ihr ab.

Proportional – Forderung

Bewegende – Bewegte (Auto Aero

Tragende – Getragene Eisenkonstr[uktion].

Flächen Forderung (bei Wright nur Stäbe (ausser wenn er hoch u. wenn er schief fliegt: wo er auch am schönsten ist

Auto-Bild ist nur suggestiv wenn staub dahinter
nur der Vogel mit ausgespannten Schwingen ist suggestiv
wird vielleicht zweierlei Aesthetik: eine Maschinen (auf dem Prinzip der unscheinbaren Kraftapparate) und die aller der Organismen (mit den sichtbaren Kraftapparaten)

statt der grossen Pferde {vorne} der kleine Motor hinten {beim alten Auto};
statt der grossen {schlagenden} Flügel kleine u. starre – da die grossen halb vom Propeller ersetzt werden – *Differenzierung der Treibenden u. d[er]*. Tragenden Organe die einander ergänzen

Die Umwertung des Fahrgefühls von Wagen zu Auto geschah {auf dem Wege} u. über das Fahrrad <u. mit> beim Luftfahrzeug aber war es <kein solches Mittelglied welches das Gefühl langsam vom einen zum andern geleitet hätte – denn der unlenkbare Ballon> der Gleitflieger <u. noch früher> der Fallschirm.

ein Vogel an der Decke angebunden gibt mehr Flug-illusion als ein Aero der wirklich fliegt.

Proportionalität der tragenden u. der treibenden Factoren: Flügel {Beine}: beides vereint Ruderboot: Wasser trägt Mensch treibt

LAK PLH IX/41/d-2.

*

Können wir die Fliegmachinen als Organismen innervieren: sie wahrscheinlich u. schön finden?

Wir sind gewöhnt, Bewegtes u. Bewegendes gleich sichtbar vor uns zu haben, sie in Verhältnis zu einander zu bringen u. aus einander zu verstehen: den Vogelflug begreifen wir aus der Breite der Flügel. Das Laufen d[er]. Tiere am ihren Beinen. Aber <wir> {sinnlich} begreifen {wir} es nur solange die Bewegung uns gut wahrnehmbar ist: der Sprung des Flohes bei dem wir nicht die Beine u. die Spannung sondern nur den fliegenden den [!] Punkt wahrnehmen können bleibt uns unbegreiflich, ebenso können wir <beim> zum Fluge von Bienen oder Fliegen {je schneller Flügel desto hässlicher {Spatzen}} – <deren selbst schwer> deren Körper schwer u. sichtbar ist, deren Flügel aber durchsichtig sind u. bei der schnellen Bewegung ganz unsichtbar werden – kein sinnliches Verhältniss fassen. So auch zum Wright-Flieger: das Bewegende verschwindet (Propeller) das Tragende scheint unge-

nügend {zur Motivierung} u. das Bewegte u. Getragene überwiegt zu sehr als dass ein natürliches Gefühl aufkommen könnte.

Dass wir fähig sind neue Bewegungsformen zu innervieren beweist dass wir das Auto schon wahrscheinlich finden. Aber das Elektromobil nicht warum. Sinnliche Forderung der Proportionalität von Bewegtem u. Bewegendem. Das *Rennauto* am wahrscheinlichsten: <wir> dem eingewurzelten <Bild> Bewusstseins{Bild} von Ziehendem u. Gezogenen am besten zu *substituieren* (ebenso Rennbot)

Das neue Zweckmässige ist nicht ohne Weiteres schön: es muss anknüpfen an das Alte.

LAK PLH XI/41/d-3.

*

Disproportion: grosses das kleines trägt, bewegt, ist angenehm die Dispr[oportio]n.: kleines d[as] gr[osses] ist unerträglich

Vogel trägt Flügel (wenn er auffliegt)

Flügel tragen ihn (wenn er hoch fliegt)

Es besteht das Postulat das Schwere *unten* u. *vorn* zu sehen d.h. die Kraft als herunterziehend u. vorwärts ziehend zu empfinden.

Monoplan hat die Vorteile von Insekt {Maschine} u. Vogel: ein paar gros[s]e {aesthetische} Flügel und unsichtbare Propeller {die Maschine verstecken} seine Schönheit ist ein Schwindel ein Zufall ihn schön finden ist sentimental Trojanisches Pferd: Feind im Inneren Maschine Vogel mit Nachhilfe Materialfälschung wie Eisencostr[uktion] mit Stein Wright Hässlichkeit ist ehrlicher

LAK PLH IX/41/d-4.

*

<sind es vier Schwingen darum schon nicht genug breit; Noch {und} und etwas schmaler weil ja die Schranken mit<tragen>helfen. Die aber drehen sich so schnell dass sie kaum zu sehen sind um für unser Auge> Die Schwingen tragen den Vogel der Vogel bewegt die Schwingen: eines muss das andre erklären. Hier aber tragen wohl die Schwingen den Vogel aber der Vogel bewegt erst <einen> {die} Propeller, die Propeller <ist> die {sind} kaum sichtbar ist {sind}, bewegen {ihrerseits erst} wieder das Ganze. Zwischen

Propeller u. Motor herrscht das Missverhältniss des Maikäfers, zwischen Motor u. Schwingen das eines Doppelspatzen {mit} der die Flügelstarre [?]. Und das Ganze fliegt wie der Wind u. wird doch

LAK PLH IX/41/d-5.

* * *

Pieter Breughel d. Ä.

<Er <erscheint> {hält} in einem Augenblicke vor unseren Augen {still}, da das grosse <Car> Ringelspiel der Werte schon alle schwachen Tierchen u. alle reichbehangenen u. hochbehörnten Tierchen an uns vorbei getrieben hat u. da wir aller Blendung müde <sind> u. reif zum Ruhen sind; {u.} so laben wir uns an <seiner> an dieses festen Ledertieres zäher <Gemütlichkeit> Beseeltheit.

Kranach u. ein paar Namen stehen neben ihm, anders geräumt [gesäumt?] aber gleich behaart, mit anderen Gefühlen für Futter und Liebe aber ebenso solid von Verdammung. Nichts sonst. u. Wir steigen auf. Wir könnten wohl schönere Tiere finden aber, da wir an Vorsehung glauben so bleibt's bei dem der von uns stehen blieb.

Pieter Brueghel d. A. {<xxx>} 1515-69 {was ist er} subjectiv, was ist er wirklich; was ist er dekor. – mystisch, was real; Ein Kriterium des Genies zwischen den realen Postulaten u. den mystischen die Mitte zu gehen, von beiden Seiten ganz gespannt: grösste Verständlichkeit, bei grösster Unverständlichkeit. Das Wahre muss {sein} wie das Teuflische <bei ihm Aussehn> u. das apokalyptische wie das Alphabet>

<xxx> Ich weiss nicht ob Cézanne ihn gekannt hat aber dass er Cézanne fortgesetzt ist gewiss. Wer weiss, wie in der Farbenwildniss der Geschichte diese zwei dastehn u. aufeinander deuten mit einfachen Händen, <er sie herausgexxx aus dem Tumult nur mit mit seiner Liebe> der wird nicht säumen sie einander zuzukehren u. <zu sagen Ihr seid Brüder> u. <sie wird> sie {zu} verstehen, {so} wie sie incinander enthalten sind.

Und dann wird es richtig sein zu sagen: Breughel hat Cézanne fortgesetzt. Denn: was <ist> {soll} uns die Geschichte wenn wir sie nicht umstellen können, wenn wir die Werke in jener fehlerhaften Reihenfolge stehen lassen wollen, in die das Causalgesetz sie gebracht hat u. wenn wir das Chronologische so ernst nehmen müssen wie der liebe Gott <xxx> {selbst} <{wohl}>

<einxxx> und <sein> handeln müssen wie <xxx> <{Kunst}> {jener handelt} der mit Alibis und Geburtsscheinen hinter<Wahl>{Seelen}verwandschaften her ist. All diese Wahrheiten sind uns wenig wenn wir sehen können u. unsere Augen haben ihre eigenen Geschichtssysteme die Meilen u. Jahrhunderte <vermischen> {geringachten} um einen weissen Ton neben <einen> {den} weissen Ton eines Andern zu stellen.

<Dann nachdem unsre Augen nach inneren Werten gerichtet haben, kann unser Geschichtsxxx weiterordnen und sofern ein Widerspruch zwischen der ersten der Ordnung unseren Sinne u. das Sein der Augenordnung u. der Bücherordnung entsteht muss dieser Widerspruch erklärt vielmehr gezeigt werden dass es nur ein Formelle <xxx> dass in Wahrheit zwischen <xxx> der wirkliche Ordnung der Begebenheiten u. der in der Ordnung die unser Gefühl sie bringt fast garkein Unterschied ist, ja dass wir sogar unser Gefühle in vielen Fällen als> gross u. überschön

<Aber die Ähnlichkeit der Beiden ist so stark {tief} sie ist ja vielleicht weil {sie} nur ganz tief ist, leicht abgetan <xxx> Wenn jemand es unternähme die Geschichte der <Mal> Substanz in der Malerei zu schreiben, der müsste sie nebeneinander nennen u. wer in der Malerei auf die Körperlichkeit beachtet, wer sozusagen die Höhe der Reliefs misst, die durch die Modellierung suggeriert werden, der muss bemerken dass Beide zwischen flach u. rund auf gleicher Stufe stehen.>

Und zwischen diesen Beiden ist mehr als die Aehnlichkeit von ein paar Tönen. Was unter der Farbe lebt u. geht, wirft seine Wellen an ihre Oberfläche u. macht<en> <auf> {sie} bewegt u. erfahren. <Und Was> {Und die Luft, die um die} Farbe ist, <u. vor ihr, die Luft> wird {auch} von der Farbe <ganz> verspeist u. <so> {ganz} verdaut, {so} dass sie der Farbe Wesen ganz verändert u. doch unbekannt bleibt. Es ist als <sei> {hätte} sie auf den Dingen <aufgebrochen> {ausgeschlagen} <sie hat sie,> als käme sie vom Kern her u. hätte sich langsam auf die Schale gesetzt, sie vor dem vacuum zu schützen. <Bei ihnen selbst>

Das <Venetianer> Cinquecento u. die Impressionisten <lösten ihre Körper> übergaben sich ganz der Luft <xxx> {wurden vor} der Luft <xxx>{langsam} gelöst {<aufgelösten>} Brueghel aber u. Cézanne <xxx> nahmen die Luft {zu sich} und assimilierten sie ihrer grossen {festen} Körperlichkeit, dass sie {zu} einer letzten Haut wurde <einer die sie wie nichts vorher {zuvor} von Aussen trxxx> die den {Körper} gegen die Welt abschloss, wie keine zuvor u. die {ihn} doch {wieder} ganz u. tief der Welt vermählte. <Soxxx> Und

<Das ist ein Punkt.>

mit der Kraft, mit der diese Körper die Luft sich einverleibten, zogen sie auch einander an, assen einander, verdauten u. assen einander wieder bis sie <ganz> {wie} ein<ens> <Körper> {Stoff} wurden u. alle <vom selben Material waren.> {einander verwandt} Die Blume hatte etwas vom Wasser, das Wasser <war> {von} der <Erde> {Strasse} <unter> das Erz vom Himmel, u. nichts war das nicht {wie} von allem gewesen wäre. So entstand der Urstoff dieser Malerei, ganz homogen, ganz aus den Dingen gefertigt. U. doch zuletzt wie ein Stück <{aus dem}> <vom Leibe des Malers> {des Stoffes} aus dem der Maler selbst gemacht war. Jede Malerei gab seit jeher statt der Vielstoffigkeit der Natur einen eigenen <Brei> Teig. Aber immer hings <{vielleicht}> vom Maler ab ob; <er> mehr ein Brot oder mehr ein Brei wurde. Und so <bedeutend> {kritisch} ist dieser Punkt dass in der ganzen Malerei sich kaum ein Dutzend Solcher findet, der den wahren Teig, den Weltenteig zu kulten berufen waren. Und auch Diese <gelang> <{hatten ihn}> {warens} nur in <ganz> hohen Augenblicken. <xxx>

Wo<enn> alles falsche, alles Oel <sich selbst> vertilgt <hätte> war u. {noch} unter dem glänzenden Firniss <die> der staub<ige> {matte} <Mattheit> {Schimmer} irdischer Dinge <zum Ausdruck kam,> <{wohnte fühlbar wurde}> {hindurchschien} da war der Weg begonnen. Und <wenn> unter dem Staub ein Fester {u. doch} Elastischer, warmer u. doch holzhafter <xxx> {Stoff ahnbar} wurde <xxx> {dort war der Weg {zur Hälfte} getan.} Ein Teig der niemals faulen <kannten {konnte} <der> {und} doch vielleicht <{wohl}> blutete, wenn man hineinstach<iches>; <der Teig aus Sonne u. Dreck u. Tränen> der fast zum Essen süß u. edel schien u. doch wie <Traxx> Pergament ganz kühl u. trocken <ausser fühlen> {anzufühlen} Und wo <zu fühlen war> {man sah} dass dieser Stoff an Adel u. Tiefe nicht weniger war als alle schönen Stoffe <in> der Natur u. <wo es> alle <ihr> {diese} Stoffe in ihm zu wirken schienen <u. zu sein> da war das Ende des Wegs erreicht. Es war eine Synthese, <die> so reich <würde> wie <ein> <{die}> {eine} Summe u so einfach wie die Einheit.

Und sie war unbewusst. Wir <wissen> {sehen} es: woran der Maler dachte, war gerade das Gegenteil, war ein ganz freies Eingehen auf die Art der einzelnen Stoffe. Wir sehen wie Haare, Schnee u. Sammt u. Holz mit grösster Liebe in ihrer eignen Weise verstanden sind u. alles geschieht um ihnen einzeln gerecht zu werden. Aber wir sehen auch dass alles <nichts helfts> {vergebens ist} {weil} die Luft u. das eigne Material d. Malerei, die Farbe eine Einheit schafft die alle letzten Unterschiede ertränkt als sie alle <zu> eins werden u. nur durch ihre Farben, {(wie durch Namen)} <zeigen> {erkennen lassen} was sie {einzeln} waren. <Wir sehen aber auch> Aber das

Gemein<schaftliche>{same} das sie behielten als das Letzte, Eigenste von ihnen <abfiel ist Ersatz u.> {genommen wurde} war grösser als dieses Letzte <(u. lässt dies fast als zufällig erscheinen,)> <Und dieses da er der malerischen Zucht nicht stand hielt. Denn es ist der> Und nie <war> {hätte der Maler} es erreicht, ohne <die> diese <Einzelne> tiefe hoffnungslose Absicht: das Eigenste wiederzugeben Denn diese Absicht liess ihn einen Körper machen, einen festen Unterbau für das Letzte. Und <der> dieser <Unterbau> ist geblieben <u. ist das Grösste, das Weltenförmige an seinem Werk> u. hat das Letzte {(und <das Allerletzte> {sogar} die Luft)} sich gleichgemacht Und ist das Grösste <am Werk>, das Weltenförmige an seinem Werk geworden.

Das Ganze ist {vielleicht} nur eine Frage von Intensität. Und <vielleicht von> Ernst. <u. doch gibt es so wenige die> aber es scheint dass nur <die> Genies <die> Intensität u. Ernst in diesem Grade haben. Denn hätte sonst nicht Jeder der mit der schlichten Absicht wahr zu sein vor die Natur <tritt> trat, den „Teig“ gewonnen? Es scheint dass zu dem Unterbau allein ein Gefühl für Gewicht u. Dichtigkeit, für Masse u. Pigment gehört das schon ans Philosophische grenzt; <Es scheint> Und ein heisser Lebensglaube nötig <ist><xxx>{ist} um diesen Unterbau zu <fordern> {postulieren} u. sich nicht mit den Häuten zu begnügen, wie Tausende er <taten> es ohne <Taten>{Reue} taten <konnten>. Es scheint dass man ein <en> Kirchenbauer {u.} ein<en> Landmann ein Heiland u. {fast} ein <Totengräber> <{sutropophag}> {Menschenfresser} sein muss um ein Naturalist zu sein wie Breughel es war. Und dass man {in seinem Glauben} so ein Naturalist sein muss um <für die Enkel einen Styl zu hinterlassen> ein Stylist zu sein wie Breughel einer ist.

Wir müssen deutlicher sein. {Ein} Stilist ist einer dem die Natur nicht recht ist, dem sie zu viel ist u. zu wenig zu massenhaft u. zu <kahl> {zerstreut} zu endlos u. zu endlich. Der mit <eignen> {fertigen} Vorurteilen, <wie mit vielen Fallen auszieht das Auserwählten zu erlegen> in die Natur tritt u. nur das ersieht was er schon wusste <der> {um} daraus etwas {zu} bauen das schon <bestimmt> {fertig} war als ers begann. <Das fertig war in> {Der} seine <Gesetze>{Vorurteile} von den Gesetzen des {eignen} Körpers herholt: <den> {von} Gesetzen des Tanzes u. <des Ganges> der Ruhe der Wärme u. der Kälte, der Süssigkeit u. der Bitterkeit, des Gleichgewichtes u. der Umarmung. {Ein} Stilist ist einer dem <aus> die Natur <nur brauchen kann> {gerade gut ist} zu {einem} Gleichniss seiner geschlossenen Unvollkommenheit.

Ein Stilist ist aber auch Einer dem die Natur so sehr das Höchste ist dass

er <{sie}> für <uns noch höher wird> <{sich sie rein}> {ihr} nur von weitem <erreichen> {nahkommen} muss um sie für uns ganz weit zu übersteigen. Dem alles recht ist und der uns irgendein<en> geringes Ding mit eines Inbrunst vor die Augen stellt als sei's ein Grad {ein Heiligtum}. <Der glaubt einen Krug darzustellen und> Der uns durch seine Stärke auch ein Gleichniss <gibt> {macht} aus der Natur und uns <durch fast> durch einen Stoff von übergroßem Reichtum, durch Bewegungen die ungeahnt bedeutend sind, <fast> die Unendlichkeit *wahrscheinlich* macht, {beinah} als etwas das wir selbst gesehen haben. Die anderen Stilisten schliessen die Natur: sie *muss* unendlich sein, weil sie nicht heraus kann, diese da lassen sie offen stehen: und doch wird sie unendlich sein weil sie Kraft genug hat u. Stoff zum ewigen Leben. Die anderen geben sozusagen die Ewigkeitstheorie <in> Theorie, diese da aber zeigen <{selber}> wie man es <selber> {selber} macht, sie sind die Praktiker der Ewigkeit.

<Kranach u. Rembrandt>

<Cézanne u. Breughel sind von der letzteren Art (Giotto u. Leonardo von der Ersteren) u. {auch} über aber sie soll gesprochen werden in diesen Zeiten.> Breughel gibt ausser seinem tiefen Teig auch {eine} Zeichnung<en> von seltener Größe. Es ist als hätte er sie zum Gerüst gemacht, das den überschweren Stoff gut tragen soll u. gut verteilen. Sie gehört zu diesen Stoff<e> wie {der} Umfang zu <einem> {dem} Gewicht gehört u. <die der Schallraum> {Raum} zur <einer> Stimme. <Sie> In <ist> ihr hört er auf u. in ihr beginnt er. Sie ist das Ende seines eignen <{machtlosen}> {ohnmächtigen} Seins u. ist der Anfang seiner Giltigkeit. Das gilt zwar <schlechthin> von <jeder> {der} Zeichnung <überhaupt> {schlechthin} u. man könnte glauben, dass alle andern ebenso <standen> {beschaffen seien} in diesem Punkte. <Aber die andern haben die Zeichnung mehr zu andern Zwecken. Mehr zum Wiederholen einer ausser Wirklichkeit als zum Tragen eines schweren Materials.> Aber fast allen Anderen fehlt das schwere Material u. so <kann> {hat} ihre Zeichnung nicht die grosse Notwendigkeit, nicht den reifen Zweck der seinen u. erscheint an dieser gemessen fast wie eine leere Haut die wieder aufgeblasen ist. Die Zeichnung Breughels ist darum so ungeheuer stark weil sie, von der Überlast des Stoffes {nieder} gehalten, doch <diese ganze Macht> alle Freiheit aller Bewegungen gewonnen hat und diese Bewegungen <nun> {doch wieder} durch die Last etwas {so} erschreckend wuchtiges bekommen. {haben} <Man geht immerfort mit der schönen> dass es scheint als gingen Centnerdinge durch den Schnee. Es sind Zeichnungen <xxx> von einer Massigkeit gegen die Rubens wie ein Schattenriss erscheint, <xxx> {die vielleicht} das Concreteste sind, was in der ganzen Malerei bis

heute gegeben wurde. <(Und doch sind sie – als hätte sich's die Natur doch noch schnell überlegt bevor sie sich derart preisgab – mit einem Male wieder nur Bilder, wieder weit von uns u. wieder abstract. Doch ist diese Malerei so flach wie ein Gewebe.)> <Und> Es ist als hätte hier zum ersten Male wieder die Malerei jene <Lasten> Pflicht<en> auf <genommen> {sich geladen} <die ihr von dem> {von der sie} befreit wurde als sie Malerei wurde (um {weiter} nur die Rechte einer tausendformigen Ungebundenheit zu geniessen): die Pflicht<en> der Architectur, Lasten zu tragen. Diese Malerei verlangt von sich was niemand von ihr fordert, sie sieht, mit tiefem sittlichen Geschmack dass es unlauter wäre die Menschen {dar}zustellen wie sie stehen u. gehn u. in allen Zügen u. allen Geberden die Last verraten die sie von ihrem ersten Tage an am eignen Körper tragen mussten, und ebendiese Last nichts auch wiederzugeben. Er<ist> fühlt dass es zuwenig ist Züge u. Formen zu geben als welche nur die Schrift der Schwere sind u. dass die Schwere selb<st> da sein muss, ihre Schrift zu erklären. <So ist die Schwere> Das ist eine Concretheit die wir uns abgewöhnt haben von der Malerei zu verlangen, sosehr abgewöhnt, dass sie uns wie die Vertilgung dessen erscheinen <könnte> {mag} was wir als Stil empfinden. Denn da wir unsre Forderungen danach richten was wir erwarten können u. da wir im allgemeinen von der Malerei nur Abstraktes erwarten können, so fordern wir den Flächestil, die „Schrift der Schwere“ u. sehen Schwere selbst vielleicht als eine Last. Und so würde Breughel mit seiner <gewxxx> Baumeisterschwere ein Unsinn werden in einer Kunst, die <beim Bauxx> nicht zum Wohnen da ist.

Aber er ist es nicht. Wie kommt es dass er {es} nicht wurde dass er trotz aller polternder Massigkeit <sie still> {die} uns oft ein Gefühl gibt als seien wir taub, dass wir den Hollenlärm nicht hören können), dass er trotz aller verzweifelter Vorstösse doch immer wieder zurückgedrängt wird in sein Schattenreich u. <mit aller Lebens> doch Gemälde bleibt {u. still} u. flach?

Er ist gehindert von <tausend> {vielen} Hemmnissen des Werkzeugs u. der Natur und zuallerletzt von uns selbst die wir mit unser lange veränderten Naturbetrachtung in ihm nicht mehr <ein Ornament> {das Naturbild} sehn <als> {wie} seiner Zeit die Leute. – Da ist vor allem das Hemmniss des Materials von dem ich <oben> {früher} sprach: Alle Stoffe will er greifen aber er hat nur zwei Hände u. muss sie vermengen u. mischen; u. er hat nur *einen* Stoff für sie alle: die Oelfarbe {und muss} das rauhe u. das glatte das harte u. das wolkige, das glänzende u. das stumpfe mit dieser Farbe einen u. zusammenfassen ob er will oder nicht u. alles was er tun kann ist: alles gleich edel u. <voll> {schwer} von Stoff zu machen. Und er will, weiter seinen Körpern die <volle> Rundung geben u. seinen Gruppen die Raumtiefe (?)

Aber die Figuren stehen im Freien u. werden vom Licht so flach gemacht dass alle <liebevollste> <Plastik> <{Modellierung}> {Überplastik} von vornherein <verloren> <{getötet}> {vermieden} ist Und eine seltsam kurze Perspektive, die die Figuren des Hintergrunds noch fast so gross u. klar erscheinen lässt wie die Vorderten, bringt alles fast in eine <n> <Fläche> {Ebene.} <Während auchxx> So entsteht eine Vereinfachung der Fläche die uns wohl tut u. es bleibt zugleich ein wunderbarer Reichtum von wahrsten Tonwerten <u. beides> {der uns abermals} wohl tut: eine Synthese die er nicht, wir aber wohl gewünscht haben u. eine Analyse die uns beiden viel ist. <- Dies ist auch bei der Zeichnung wobei Synthese Beide Ein Andere Wert> Und Synthese und Analyse <machen> {geben} einander Wert u. Berechtigung <xxx> {weil sie – einander in Feindschaft bedingend – doch Lösung sind u. Deutung} – Und so ist's auch bei der Zeichnung: sie erscheint unendlich <ver> einfach <t> u. breit u. <ist> von nahe besehn <so spritzenhaft> {hat doch jeder Contur} alle seine Windungen behalten u. wir freuen uns der Windungen weil sie als Wahrheiten sehn u. freuen uns der Einfachheit die so gross was dass sie nicht nötig hatte die Windungen zu vertilgen um einfach zu werden. – So ist hier ein Styl der ohne sein Zutun dazu wurde. Ja gegen seinen Willen: der {seinerseits<je>} auf die Wahrheit Ausgleich [?] ohne viel Einschränkungen aber mit seltenster Gewalt. Hier ist ein Stil der <{Gedanken} der> {die} Natur gewollt hat um schliesslich mit seiner tiefen Demut doch über sie hinauszuwachsen; der die verstreute Schönheit aller <Kraftentfaltung aller> Bewegungen aller Massen u. Farben zusammentrug weil alles <gegebene Thema ihm> {was fertig vor ihm lag, einzeln} zu wenig war für seine überreiche Laune; weil nur ein {buntes mit Menschen} dichtbesätes Bild von seinen Kräften reden konnte. <Und> Der <Temperament> {Maler} der keine Leere <xxx> {dulden kann} <das alle Dinge sammelt nur sie zu singendem Schmuck zusammenzufügen> der viele Menschen schöner findet als wenige Menschen, das Themen nur zu Vorwänden braucht um seinen <xx> bunt<en> u. <überrei> reichgefleckten Phantasien Gestalt zu geben, <ist der> ist für uns kein „Sittenschilderer“ mehr, der ist ein Schöpfer von beseeltem Schmuck, <ein {ist Eines}> der {hat} die Natur nach dem Takte seines <{solides}> Blutes eingeteilt <hat> bis sie ein Ornament wurde. Er hat <{nur}> den Gedankē der Natur <gedacht> {gewollt} um schliesslich den Gedanken des Teppichs zu erfüllen. <um {schliesslich} den {Gedanken des} Teppichs zu erfüllen>

Denn <endlich> {zuletzt} hat er für uns alle das <schauerlich> {absolut} Herrliche des Teppichs gewonnen. <Wirxxx> Seine {Menschen} können nicht nur leben u. schreien, sie können verstummen u. innehalten u. {noch}

die graulichsten unter ihnen können <noch> in ungeahnter Lieblichkeit erstarren u. {fast} zu <xxx Mustern>{Blumen} werden <aus denen ein> {im wunderbaren Teppich} einer Kreuzigung. – <xxx Natürlichlichkeit [!] ist von der tiefsten Art> Er geht den grössten Weg zur Natur. Aber wo jeder fallen muss da fällt auch er. Doch siehe: was er im Fallen erfüllt, ist {noch} mehr als was <Natur> er gewollt.

<Mit allen Anstrengungen der Wahrheit an den Leib zu rücken ist er doch nur dem Märchen völlig nah gekommen u. der Musik hat ein Wahrheitswelt gegeben in einer Unwahrscheinlichkeit <Was er Natur nennt wird zum Teppich, aber der Teppich bedeutet> Er {ge}dachte ein Stück Natur zu sein. Die Absicht scheiterte und er wurde ein Stück Welt. <Denn> Was er im Misslingen erfüllt <sind> ist unsere tiefste<m> <Wünsche,> <das sind die Sehnsüchte nach der einer Wünsche> Forderung <en>: die Welt zu spüren in den Dingen.>

So sehen wir zwei Leute in ihm: den, der war {u. wollte} u. den der {nicht konnte u.} ist u. {der} Eine<r> wächst am andern: der Erste war nötig um den zweiten zu zeugen u. dieser um jenen zu erhalten Sie <vereint> {haben} {zusammen} <den> <{allen}> {den} Naturalismus und den Styl, die Tastbarkeit u. die Mystik die uns <bei> im grossen Werke not tun. <So> {Und} vereinen er {wie nur die Genies} {die} grösste Verständlichkeit mit grösster Unverständlichkeit. – Und {so} setzt {Br.} in allen diesen Dingen Cézanne fort: <{nur}> weil <er um viele Grade> er dasselbe will u. dasselbe nicht kann u. dasselbe erreicht. Und weil er der Stärkere ist.

*

Pieter Breughel d. Ä

Ich weiss nicht ob Cézanne ihn gekannt hat, aber dass er Cezanne fortsetzt ist gewiss. Wer {es} weiss wie in der Farbenwildniss {der Geschichte} diese Beiden dastehen u. aufeinander weisen mit einfachen Händen, der wird nicht säumen sie ganz einander zuzukehren u. sie zu verstehen, wie sie ineinander enthalten sind

Und dann wird es richtig sein zu sagen: Breughel hat Cézanne fortgesetzt. Denn: was soll uns die Geschichte wenn wir sie nicht umstellen können wenn wir ihre Werte in jener fehlerhaften Reihenfolge stehen lassen <wollen> {sollen} in die das Causalgesetz sie gebracht hat u. das Chronologische so ernst nehmen müssen wie

Pieter Breughel u. das Stoffproblem. ein Dialog

Was trennt uns von diesem Manne, dass wir sein Werk nicht <ein> {als unser} eignes sehn, wo doch an tausend Punkten die schreiende Freude {ausbricht} über gemeinsame Geheimnisse (nur von uns Beiden gewusst); und was machts dass er uns nah ist mit aller sein Fach u. tiefes Schmuckgepolter das Rubenssche Blasenpathos

Die Flachmalerei grösser als die (holländische) runde und helldunkle: <das> Was den Ausdruck betrifft ist die Fläche gesammelt u. concentrirt, giebt die Silhouette der Handlung ohne Ableitung. Das Helldunkel fälscht Silhouette, macht sie zufällmässig undramatisch ist zerstreut. Noch bei Rembrandt hat es – an Rogier bemessen – etwas theatrales die Hauptperson ist am besten, die übrigen <je nach Bedeutung>weniger gut beleuchtet. Rogier ist pantheistischer: nichts ist ihm wichtiger als das Andre u. soll Chr[istus]. die Hauptperson sein, wird er's *durch unser Wissen*. Bei Breughel ist die *Parteilosigkeit* am Weitsten getrieben auf dem Golgothabilde in Wien. Wir müssen den Heiland eine halbe Stunde lang suchen bis wir ihn zwischen Lausjungen u. Söldnern, Marktweibern u. Propheten zufällig gefunden haben. Was hieraus folgt ist natürlich ein ungeheurer Eindruck durch dies neue Martyrertum – das der Unbemerktheit – noch verschärft. Und sicher hat Breughel dieses Gefühl im Beschauer berechnet. Denn er hat noch mehr getan als im Leben geschieht bei solchen Fällen. So stark war sein Wunsch <nach Parteilosigkeit, dass es> den Heiland unsern Blicken zu entziehen, dass er selbst den Gassenjungen verbot sich um ihn zu kümmern. Hätte er <xxx> nach bester Meinung gemalt so wäre Chr[istus]. doch {wenigstens} so viel Interesse zuteil geworden wie einem gefallenem Droschken Gaul. Die Standpunktlosigkeit wird hier zur Feindschaft gegen das Thema, u. diese Feindschaft <ist wird> fast <ein> {zum} l'art pour l'art. Das fällt uns natürlich nur ein weil die Sachen so unmenschlich gut gemalt sind, dass wir die wir diese Ideen {schon} mit der *Muttermilch* eingesogen haben, ganz natürlich den Wunsch haben man möge hier auf nichts achten als auf die Malerei selbst, und da wir nun sehen dass Breughel selbst <alle> mit Händen u. Füßen den Blick vom Thema abzuwenden bestrebt war, liegt der Gedanke nahe er habe es auch mit der Muttermilch eingesogen. Vielleicht ist der Gedanke falsch. Vielleicht war ihre <Gedanke> Absicht nur ganz neutral zu sein (u. das hatte vielleicht den obenerwähnten religiösen Grund) u. nur weil es unmöglich war den Heiland {auf natürliche Art} zu verstecken <ohne>

(denn jeder hätte ihn sofort inmitten des grössten Gedränges gesucht) musste

LAK Pl.H IX/34/1.
SchA 78–79.

*

Revisionen

Pieter Brueghel d. Ä.

Wenn man ihn sieht so sieht man ihn nicht. Und sieht nicht das Brett u. das Oel u. den Rahmen. Wenn man ihn sieht so sieht man die Welt. Nicht weniger u. nichts was grösser <ist> {wäre}. Und dieser Erfolg dem im Grund {alle} zustreben u. den keiner gepflückt hat ist seine grosse Glorie. Er ist kein <Stilist> Naturalist. Er ist ein Stilist aus übergroßem Naturgefühl (viele sind es aus fehlendem N[aturgefühl].) Seine Freude an der Natur ist grosser als Freude des lieben Gottes. Denn Gott hat alles fertig gemacht bis es funktionierte Breughel aber hat sich über dieses Functionieren so gefreut dass er alle seine Leute in ihren [!] festesten Funktion festnahm um ihre Kraft immer im Höhepunkt vor sich zu haben u. {sich an} deren Schönheit zu weiden.

Die Synthese des Materials (bei Br[ueghel].) hat analytische Absicht. Wird zur Sy[nthese]. durch durch [!] einheitliches Material u. einh[eitliche]. Behandlung, Beleuch[tung]. Wird aber nur *reich* durch die individualisierende Abs[icht]. (Lied) denn diese lässt ihn bei jedem Material die grösste Festigkeit anstreben um zum Letzten, Unterschiedlichen zu kommen. Diese[s] Letzte U[nterschiedliche]. wird von Licht, Farbe etc. unterschlagen aber die *Festigkeit bleibt*, die gerade das *Gemeinschaftliche* der Dinge ist. Hätte er von vornherein auf {Analyse} verzichtet wäre er auch nie bis zu dieser kosmischen Festigkeit gekommen. Das sehen wir bei neuen bewusst-immateriellen. Aber auch die *analytische Absicht*. *allein* hilft nichts, denn mit ihr kommen {fast} alle Holländer z.B. nur so weit, das *Unterschiedliche allein* zu zeigen *ohne den festen Unterbau* (wie Dou u. Metsu).

Breugel wird wenn man sich eine Weile mit ihm beschäftigt hat {allmä[h]lig} zu einem Helden universellster Art; zu einem Schema für das tägliche Sehen. Das <Gemeine> Integrierende bleibt den Dingen in der grossen Malerei: der

Allteig. Das <Einzelne> Differenzierende fällt ab (erscheint fast zufällig da es der malerischen Zuchtwahl nicht stand hält)

LAK PLH IX/34/2.

*

Skizze zu Breughel

Cézanne Ähnlichkeit

Anachron[istische]. Verwandtsch[aft].

Luftfestigkeit.

Material: *Allteigsynthese*, *unbewusst*: Vielstoffabsicht, geeint vom Oelfarbe Luft. Bleibt der Bau. Frage von Persönlichkeit. Stil? Ja Stil d. Leonardo der die Ewigkeit im Kreis darstellt. Stil? Breughel der sie fassbar macht.

Zeichnung von Material postuliert u. umgekehrt. Architectur in dem Sinne dass Masse u. Masse einander bedingen. Das wäre *Überconcretheit* u. ist es doch nicht denn <Licht> Beleuchtungseinh[eit]. Materialeinh[eit]. machen es flach u. homogen u. drängen es in das Abstrakte zurück

In Mat[erial]. Fläche u. Zeichnung bleibt es *synt[etische]*. trotz *anal[ytischer]*. *Absicht*

In summa: er drängt sich vor bis zur volligen [!] greifbaren Concretheit und wird von 1. der Natur selbst (Luft Flachpleinair) 2. dem Material (Oelfarbe) 3. unseren Stilabweichungen (xxxx. Proport[ionalität].) in die Fläche bis zum Teppich zurückgedrängt.

Alles Stilwidrige in ihm (auch die Chaoscompos[ition].) macht den Teppich nur reich u. weltbed[eutend ?]

Denn die Mater[ial].-Fläch.-u-Zeich[un]g-Synthese sind unsre Postulate.

So vereint er Nat[ur]. Styl, Erfahr[ung]. u. Mystik

Verständlichkeit mit Unverständlichkeit.

U. setzt Cézanne fort weil er's um viele Grade stärker u. consequenter tut.

LAK PLH IX/34/1.

*

Bruegel wird wenn man sich eine Weile mit ihm beschäftigt {allmählig} hat zu einem Helden universellster Art; zu einem Schema für das tägliche Sehen

LAK PLH IX/39.

***

Der Bauern-Bruegel von Dr. Wilhelm Hausenstein

München R. Piper u. Co.

Ein historisches Werk über Bruegel hat im besten Falle ästhetischen Wert. Man versucht vergebens aus den Zuständen {u. Vorgängen} seiner Zeit <aus den Vorgängen> einen Weg in das Werk, in das <wesentliche> {Unterscheidende} dieses Werkes zu bahnen: <solange alle> {und der bestechendste} Causal<zusammenhänge>{nexus} zwischen <den> Gewürzfrüchten des Jahres 1503 u. den <künstlerischen Werten> Dingen {der linearen Composition} hat <notwendig> {für mich doch immer} etwas Unbefriedigendes, u. ich finde <darin> {dass der Autor der} „das notwendig Fragmentarische nur ästhetisch orientierter Problemlagerungen zu überwinden trachtet“ es {doch} noch nicht überwunden hat. Alles was wir aus der historischen <Bild> {Schilderung} gewinnen könnten ist Würze {vielleicht} <Decoration> {eine Stimmungsparallele} zu den artistischen Werten. Aber die stimmt in diesem Falle nicht oder sie würde jedenfalls zu jeder andern Kunst ebenso passen <also erklärt>. Das historische {also} erklärt hier zwar nichts aber dafür gibt es der Phantasie keinen Wesenston {Anhaltspunkt} für ihre Arbeit. Wie sollte es auch? Ein Zusammenhang wäre dort vorhanden wo z.B. die Freudigkeit einer <reichen> {aufstrebenden} Handelsepoche sich kund gibt in <freudigen> Werken, die ihrem innersten Wesen nach ebenso freudig gea[r]tet wären. Aber die Natur ist nicht so, dass sie den Weizenhandel einfach transponi[e]rt.

Wir müssen uns {schon} ganz gehörig zusammennehmen um nur den Zusammenhang dessen was wir sehen mit dem was gemalt ist festzustellen u. zu halten: weiter zu kommen ist nicht wahrscheinlich weiter zu wollen Blindheit.

LAK PLH IX/41/f-1.

*

Dieses amüsante Buch ist ein vorzügliches Beispiel für die Verwirrung die der l'art pour l'art Gedanke in die gegenständliche Kunstbetrachtung[s]weise gebracht hat.

Eine Hypertrophie für Linien und besonders für ihre Besprechung die sich nur beim Laien in diesem Masse ausgewachsen {kann} wo sie nicht durch die corrigierende Frage nach deren Gleichgewicht gehemmt wird. Denn Linien

sind nur etwas wert, wo die Composition etwas wert ist wo sie zum <diese> Satz der Composition die <Wörter> {Reihenfolge} sind

LAK PL.H IX/41/f-2.

*

Die Actualität Br[ueghel]-s ist so gross, die Forderung <in ihm zu hören> {ihn zu erkennen} so brennend, dass ein Buch über ihn sozusagen von selbst entstehen muss: als eine {kleine} Naturnotwendigkeit. Und den Wert einer solchen wird es haben wie immer es auch geartet sei. Nun ist das Bru[e]gel-Buch von W. Hausenstein ausserdem eine recht lesenswerte, belesene <Büchlein Werkchen> {Schrift}, der es gelingt, von allem was um Bruegel herum ist einen lebendigen <und bunten Brei> {<besonderen> Saft} zu machen, der {dann} vom <der Persönlichkeit> {Bruegel-Kern} gleichsam aufgesaugt wird u. diesen vor uns wachsen {u. gedeihen} lässt. (Und <das ist> {darin liegt} das ja <{auch}> immer die aesthetische Rechtfertigung aller historischen Arbeit). Nicht ganz so erfolgreich ist <er> {W. H[ausenstein].} mit seinen directen Characteristiken. Hier erscheint die schildernde Klarheit zu sehr {getrübt} durch eine <geradezu> hypertrophische <Verxxx> {Bereitschaft}, moderne Werte in Br[ueghel]. auf zu <empfinden> {spüren}. Was nur an ornamentalen Lastern u. flecksymbolistischen Perversitäten heute <geleistet wird> {zu haben ist} das {alles} will er <dem unschuldigen> {schon dem alten} Bruegel unterschieben {nachweisen} u. mit <Schaudern> {lächelndem <Bangen> Entsetzen} lesen wir die {Compositions}analysen die eine {Art} linearer Verfolgungswahn zu stande gebracht {zu} haben <scheint> <{muss}> scheint. Doch ist auch dieser Teil des Buches nicht ohne <Wert> {Interesse: denn} er zeigt <nur {den Typus} einen Aestheten xxx {die neue wunderbarxxx}> das neue Bestreben, die alte Kunst mit den heutigen Fragen {eines Aestheten} <zu revidieren> {neu zu untersuchen} u. wenn er dort grossen Falschungsgefahren die diesem Streben innewohnen, auch {nicht entgeht}, so ist {hier} doch ein {mutiger} Schritt {getan u. Anregung} <geleistet den man beachten muss> {im Prinzip eher zu manchem Besseren gegeben}.

LAK PL.H IX/41/f-3.

*

Ein Grenzbuch zwischen Fühlen u. Wissen, zwischen Aesth[etik]. u. Soziologie soll dieses Buch des Herrn H[ausenstein]. sein.

Es gelingt diesem Buche <gelingt es> zwar nicht das 16. Jahrh[undert]. zu zeichnen; auch nicht den Maler Bruegel zu Zeichnen. Aber der Zusammenhang zw[ischen]. Beiden gelingt ihm vorzüglich. Und die Stelle <in denen> {wo} die wackere Freude der Bruegelschen Gestalten hergeleitet wird von den Gewürzfrüchten des Jahres 1503 hat mich überzeugt wie nur selten eine.

Die Actualität Bruegels ist so gross die Forderung, von ihm zu hören, so brennend, dass ein Buch über ihn <fast eine Natur> sozusagen von selbst entstehen muss <{fast als}>: eine Naturnotwendigkeit <bedeutet>. Und den Wert einer solchen wird es haben, wie immer es auch geartet sei. Nun ist das Bruegelbuch von W. Hausenstein ausserdem ein recht lesenswertes, belesenes Werkchen, dem es gelingt von allem was um Bruegel herum ist einen lebendigen

Es steht viel Wissenswertes in diesem Buch <aber> {und} doch ist es kein befriedigendes

Es lohnt sich von allen möglichen Punkten aus, dieses Buch zu lesen. Vor allem ist es das erste <Buch> {deutsche} über diesen grossen Maler u. man erfährt daraus manches, was einem Freude macht {ja sogar manches was einem sein Bruegelbild ergänzt u. nicht zerstört.} Ferner ist es ein ehrlicher Versuch ein Thema ganz zu umfassen ein Versuch der, das notwendig Fragmentarische nur aesthetisch orientierter Problemlagerungen zu überwinden trachtet. Wenn {?} ihn dies nicht ganz gelingt so liegt es wahrscheinlich

LAK PL.H IX/41/f-4.

* * *

Der Kitsch

„Der Dilettant wird nie den Gegenstand, immer nur sein Gefühl über den Gegenstand schildern.“

Goethe.

Wenn Kunst ein Gleichnis für die Dingen ist so ist der Kitsch ihr {<gemeiner oder>ihr} hinkender Vergleich. Die Kunst nimmt, wie ein Fremder {der} das Niegesehene<n> mit seinen <besten> {besten} heimatlichen <Dingen gleich,> {Namen zu benennen sucht} die besten Stoffe aus ihrem Reich um {dem} Verglichenen gerecht zu werden. Sie darf die allerbesten nehmen, <{doch nur}> wenn sie weiss, dass es <deren> <{davon}> <genug hat> {reichen <werden> wird} für's <das> ganze Ding. Sie hat das Recht zu jeder Höhe <{reinzuhalten}> <durch die> die sie einhalten kann. Der Kitsch <gibt> aber nimmt den Grundton seines Vergleichs entweder ganz niedrig an u. blamiert so seine Dinge oder er nimmt ihn hoch an und blamiert <ihn> {den Vergleich} selbst <indem er> {weil er gezwungen} ist ihn <gleich> {augenblicklich} wieder fallen {zu} lassen. So gibt er entweder <eine Einheit <niedr> geringsten Grades>einen {den} schiefen Tanz <von> {der} Aufschwünge<n> u. <Abfallen> Niederfälle<n> oder er gibt {wenn er verzichtet} eine Einheit <{aller}> <geringsten> {niedrigsten} Grades. – Beides genügt zu seinem Bestehn. Denn <man> {die Leute be} merk<t>{en} <entweder> {so wenig} <{nichts}> {das} Hinken wie die Niedrigkeit bei dem Vergleich. <Man nimmt> {Sie nehmen} den Kitsch für {die} Kunst, <Das kommt weil> gerade wie sie <die> Kunst für <das> Leben nehmen. {Das ist nicht schwer zu verstehen. Denn} Der {Mensch} hat<ten> einen wackligen <Analogie {Distinctions}sinn für das was ihn nicht <ganz nah angeht.> {angeht;} <Er unterscheidet Kiste nicht u. Nxxx> Aus der sprengenden Wirrsal der vielen verschidenen Dinge rettet er sich in die Aenlichkeiten u. <erlaubt erst dann> {gibt erst dann} wieder <die> Unterschiede {zu} wenn er <sich> {seinen Geist} durch <{sachlicher}> <{numerischer}> Beschränkung {der Zahl} <aufs Einzehnen> geschützt weiss.

Nur Zwischen <Dingen> {den wenigen Sachen} die ihm nahe stehn sieht er Verschiedenheiten. {Und so muss er <dem>} <Zwar> Dinge die ihm so fern stehn wie Natur u. Kunst notwendig verwechseln; desgleichen {Ebenso} Kunst u. Afterkunst. Ihm genügen die Erkennungszeichen, die äussersten Merkmale: das was aus dem Raume der Realitäten auf die <Ebene> {Linie} {Gerade} seines Augenmerks gefallen ist.

Und was ihm genügt, das ist <{wird}> der Massstab: Kitsch ist die Reduction des Kunstwerks auf <das Bedürfnis> <{Publikums}> <ein Kunst {Sinn}> wesensfremdes Genügen {Minimum} ein (?) zufälliges Kernloses <xxx> <jene Allüre die am ehesten fürs Ganze steht. [jene Allüre die am leichtesten in die Wünsche einzuschalten ist> eine wesensfremde Allüre, die {doch} für das Ganze steht.

<II.>

<Der Kitsch reduziert also das Kunstwerk auf (irgendein {bestimmtes} Minimum von dem aus es der jeweiliger Geniesser auf eigene Kosten zur {Höhe} seines Bedürfnisses ergänzt. Zwei Hauptarten der Reduction sind zu unterschieden. 1/ Die auf das Thema <die> {die} <popularsten> <{Rohesten}> {Rohere} {älteres} 2/ die auf <der> artistische<n> Werte, die Feinere. {Neuere} Die erste enthält alle die bekannten Schreck<lichkeiten>{en} der Kunsthändler der Glaspaläste u. Salons, als da sind der religiöse Kitsch.

Der Kitsch reduziert das Kunstwerk auf ein <bestimmtes> Minimum {welches {man} bestimmt ist} darin der die {der Grad der} Ahnungslosigkeit <seines Klienten> {des jeweiligen Geniessers <Genus>} bestimmt <wird>; u. <dieser> {der Geniesser} ergänzt was er bekommen {nun mehr} auf eignen Wegen zur Höhe seines Bedürfnisses. Oder: der Kitsch <gibt> {lässt} vom Kunstwerk alles weg was er <xxx> weglassen kann um dem Geniesser voll zu genügen> Der Kitsch

III.

Aller Kitsch entsteht, wo eine Form jener Forderungen verlustig geht, die sie hervorgebracht haben; wo an die Stelle ihrer Ursachen andre Ursachen treten, die ihre <Folgen> {u. Werte} verneinen <oder> {u.} <lächerlich machen> {compromittieren;} <wo ihre Folgen Werte sinnlos werden u. die Geste ihres des Erlebnisses entleert erscheint; Oder> {Oder} wo aus der Form ein (zufälliger ihr nicht wesentlicher) Genuss fließt u. eine neue Form entsteht die diesen {unwesentlichen} Genuss allein u. nichts adres <züchten> {hervorbringen} will, das ganze {umständliche} <Kunst>Werk auf dieses Minimum reduzierend. <Der Kitsch also verstümmelt das Werk entweder zu einem Zweck oder nur aus dem Grund dass er nicht besser

kann. Er ist entweder <xxx> das ist allem Kitsch eigen dass Von vielen Seiten wird dieses Minimum bestimmt zunächst vom Künstler <aus> der <aus dem> {<im> ausdem} Kunstwerk mit bestem Willen nicht mehr als diesen Genuss {<heran> ziehen} <gewinnen> kann mager nun das <weitere> {übrige} doch sehen oder nicht; dann vom Geniesser dem das Minimum vollends das ganze Werk bedeutet <u. der> Man könnte sagen beide nehmen das Minimum für das ganze aber der Künstler tut es indem er es {innerlich} bis zum Ganzen ergänzt während der Geniesser In allen verschiedenen Fallen der Kit->

In allem verschiedenen Fallen des Kitsches ist <die> <{eine}> {die} Reduction das Gemeinsame. Sie geschieht am häufigsten, wo der Künstler selbst mit bestem Willen nicht mehr aus der Form ziehen kann – ob er nun mehr <darin> {in ihr} sieht oder nicht. – <aber dieses> Seltener, wo er auf die <Blindheit des Beschauers> {noch geringere Un}terscheidungskraft des Geniessers spekuliert u. alles weglässt was für dessen Bedürniss nicht unbedingt <{erlassxx}> nötig ist; u. dann <noch wo> {im}<ineressantesten> {bedeutendsten} Fall, wo ein <Positiver> {Genuss} ein <Extract> <{Blüte}> {va-ger Duft} aus der Form hervorgegangen ist, <die> der dem Künstler mehr scheint als die Pflanze, <die> der ihm der Inbegriff der Planze wird u. einzig erstrebenswert. <Hier> Das ist die typisch moderne Spielart des Kitsches. Die anderen hat es immer gegeben <seit dem es Kunst ist> von den Aegyptern <an> {her} durch alle Zeiten <führen ihre> <gabs immer Kitsch neben den> läuft <eine> {ihre} undurchbrochene <Kitschreihe> {Reihe} neben der Kunstreihe einher. Aber diese {<Spiel> Art} da hat es noch nie<cht> gegeben {seitdem gemalt wird} Sie ist zugleich mit dem Impressionismus entstanden. Nicht mit dem der grossen <franzosischen Maler,> {Franzosen, der nur seiner <Vision Technik> {Vision} nach nicht seiner Moral nach impressionistisch} u. den es bekanntlich auch schon seit jehor gibt, sondern mit {dem unbedingt} neuen, frevelhaften, wie er {ungefähr} von Whistler kam u. jetzt überall verstanden wird: <mit> dem Impressionismus dem Impr. der stilisierten Haut-gouts, u Patinas, der rot- u. golden Harmonien, der Kunst des Hauches der sich selbst beriecht <Hier sitzt die Kitschigkeit schon ein Prinzip selbst u. die guten Werke die es trotzdem gibt> sind

des Mottos {in einem Entwurf} über den {sogenannten} Dilettantismus (in der pragmatischen Dichtkunst) {(An eine Stelle über die pragm. D.)<spricht>} niederschrieb hat das Wesen eines Schadens u. zugleich den Kreuzschaden einer kommenden Kunst damit ausgesprochen. Denn wie der Dilettant das Gefühl <statt> {für} den Gegenstandes setzt, so setzt der Impressionist die Stimmung {der Form} für die Form, den Hauch der Sache für

die<se> {Sache} u.<gibt> {gibt} so etwas das {sich} auf der Stelle selbst verzehrten {muss} <u. nurxxx> {weil es die Basis <{zitiert}> aus der es sich erneuern könnte nicht mit sich führt} <weil {es} nicht von einer Mutterform gespeist ist. – <Und> {So bedarf es} zu seiner Erneuerung {wie zu seinem Bestehn <bedarf er>} immer {der} <Geburts> Hilfe des {ergänzenden} Geniessers <beansprucht ohne dem er> {u} vermag nichts ohne diesen Der Kitscher aber, der sich nun der neuen billigen <leichten> Werke bemächtigt, findet in dem Geniesser, der {nun} schon an die Mitarbeit gewohnt <ist> u. <{es}> {überaus sensibel} <empfind[s]am u. kritiklos> geworden ist, einen bereitwilligen u. kritiklosen Förderer.

In der bildenden Kunst; <von der hier hauptsächlich die Rede sein soll, ist diese feinste Idee des Kitsches besonders fruchtbar gewesen. Was es ausserdem gibt <gehört zur> {kann noch} <entweder> gutgläubig<en> oder <zur> {einfach} ordinär<en> <Sorte> {sein} <zum> Künstlerkitsch od. <zum> Leutekitsch. <Jener will häufig> Jener ist <häufig> {oft} von hohen Wünschen beseelt u. {oft} nicht ohne Tragik. Den Blick {starr} auf {das} Ende geheftet – zu keiner Conzession <bereit> {zu haben} – macht er das Schlechte mit sicherer Hand. <Dieser> Unbewusst vollzieht er die fatale Reduction. Der zweite vollzieht sie insgeheim: er malt immer schlechter u. schlechter u. macht erst dort halt wo der Geniesser {es} schon bald merken würde. Der Feine aber vollzieht sie offenkundig u. im Einverständnis mit dem ergänzungskräftigen Geniesser der Maler malt immer schlechter aber der Gen. geniesst immer besser u. d gehen Beide so weit bis sie eben nicht mehr weiterkönnen. – L. u. K. machen dem Forscher nicht viel Schwierigkeiten

<er hat sozusagen garkeinx> Nach den Gefühlen denen sie dienen, <heisst> {sind sie zu} scheiden <sich> in patriotischen, {in geschichtlichen} in religiös-sittlichen, in häuslich- u. in frei-erotischen in sozial strengen <u. der> {u. in} sozial-gemütlichen, <u.> in pantheistisch<en> {u. in} familienfrohen <{Kitsch}> die Beispiele <weiss> {kann sich <am besten>} jeder selbst Der Andere {Feine aber} {aus alter wie aus neuer Zeit zusammensuchen} fusst auf <xxx>: complizierteren Erscheinungen. <die dem>

Das l'art p.l. <das> {hatte} gehofft <hatte> die Künstler würden besser malen wenn man ihnen jeden <Neben> {ändern} zweck <fortnahme> {abschnitt} u. ihnen nur <ihre> {die} Farben <u. ihre Natur> liess; {nun} sieht {es} sich <als bald> {arg} getäuscht, denn die K. die sich jetzt mit ihren freigewordenen Farben <mehr als> {viel u ohne Vorurteil} beschäftigen können haben bald heraus dass die Farben besser malen <konnte> als sie {selbst} u. <zogen>{iehen} alle Konsequenzen aus dieser Erkenntnis. So {aber} kommt es statt zu der Erhofften Gesundung zum Gegenteil. <-> Den immer mehr

vereinfachten <immer mehr sich vereinfachten> Mitteln, <die aus einem fehlenden<xxx> Formalkönnen kommen {entstanden stammen}> entspricht {eine} immer mehr vervielfachte Empfindungsfähigkeiten>{samkeit} die <xxx> ihrerseits> zur <gänzlichen> Auflösung <der> {aller} Form<alen> {werte} <Werte> führt<e>. Denn wo einmal empfunden wird dort wird alles empfunden. {Dort wird das Nichts empfunden u. so das Nichts geleistet} wo der Geniesser einmal mit ins Spiel gezogen ist dort ist das Spiel verloren. Es begann damit dass statt der Dinge die Essenz gegeben wurde. Aber langsam wurde für diese ihr Accidens: das Minimum unter-schoben. Und der Geniesser fühlte <sich> {dennoch} immer stärkeren Genuss weil seine Leistung immer <starker> {mehr} wurde. Und der Schaffende wurde immer mehr ein Geniesse<nde>r {Mit feinstem Verständnis kommt er den eigenen Absichten entgegen} ein Wink genügt u. Welten xxx auf} Sein Gefühl {<es ist schon> im tiefsten ist das schon das Gefühl des Kitschers -} <ist> {stellt} eine Hypertrophie der letzten Nervenwerte {dar}. Die <For> Körperlos gewordene Form ist bis zum äussersten beseelt: sie ist kein Ding mehr, sie ist nur Sinnbild; <von Empfindungen,> {und nicht {etwa} <das> Symbol für ein Gegebenes} sondern das Mietsymbol für alles was das kommen kann. {in ihr <in> sich ausgedrückt fühlen will} <{in wohnen will}> <Sie bedeutet alles weil sie nichts wahrhaft ausdrückt.>

Sie {ist} nur Anregung u. sebst ganz ungebunden kann {sie} nur Löserin von Lebensinhalten <sei> werden Die Farbe, die Linie <u.> der Ton sind absolute Werte geworden, was sie früher niemals <gewesen sind> {werden konnten}. Die Unfähigkeit sie zu leiten verwandelte sich in eine Überfähigkeit sich von ihnen leiten zu lassen: jetzt flüstern sie dem Sensitiven {Künstler} ein <Seelenleben> {Nerven} ein das ihn {vor sich} verhundertfacht <(in seinem Wert.)> {in seinen Folgen während es ihm den grössten Teil seiner Arbeit erspart} <Und das wird sich wohl hüten Wird Stimmen durch seine eigene Stimme zu versauen blamieren So gibt>

Die Kunst lehrt ihn die Natur abschöpfen u. die Natur {statt ihm Schutz zu gewähren vergeben} schickt ihn kupplerisch wieder zur Kunst zurück <{doch} überall erspart er etwas u. zieht bereichert xxx>

Den ungehemmt auf ihn einströmenden Reizen ist er hilflos ausgeliefert <Sie können mit ihm machen was sie wollen.> Denn er hat keine Controllen für sie: keine vom Auge her das ihm den festen Untergrund der Reize immer nahe hielte; und keine von irgendeinem Stil her der ihm zu seinem Überschwemmungen die Ufer böte. Er hat nur Eindrücke u. nirgends ein Gegengewicht. Er hat nie zweierlei wie der Künstler der Augen hat.u Nerven oder Stil u. Nerven: <er hat Nerven allein> {er hat Nerven allein} u. <die müssen

wieder ausströmen lassen was bei ihnen eingeströmt ist, weil nichts da ist es zu <halten> {binden}> {keine Form zum Gefühl} kein Altes zum Neuen, keine Ruhe zum Reiz. <Denn Ruhe u. Form alte fehlen sind xxx geworden u. weit zurückgedrängt von Das Ausstellungswesen der Weltkunstverkehr brachten mit sich>

Die Welt stand dem Künstler {vielleicht doch} etwas zu offen, das Wohin sein Auge blickte war alles erlaubt u. nichts befohlen <Es entstand auf einmal ein Welt {Meer Chaos} der Sensationen u. eine Welt von Wissen ging unter.> Der Horizont war voll von neuen Werten u. {Sensationen:} <Aber wenn man genau hinsah waren {es} nur Conjecturen {Missverständnisse}>

Die Exotik brachte ihre reichen Gewächse: man nahm ihnen die Schale u. kleidete <sich> {alte Kerne} darein Die {fremden} Blumen bestäubten einander <gegen den Glaubens> {wider Willen} der Natur. <Aber es wurde auch danach> {Es <entstand> {kam} Babel von Reizen} u. Lust <werten> {die alle zu unendlicher, <{endl}> wahlloser Mischung <xxx> {wild} <umher>{durcheinander}flogen; und <Durcheinander> was sich daraus ergab, war {ein Kultur des grundlosen <{boden}> Blütenstumes (neuen Einsatz)} eine Kultur der unbekannten Väter. – Es ist natürlich dass diese Kunst die nichts Festes zu verteidigen hatte, das Gesetz vermied<en> weil es ihr in {ihrem} Freibeutertum unbequem werden konnte. Dass sie <das Recht des Einzelnes> den Individualismus aufstellte weil sie für ihre wurzellosen Zufälligkeiten keine andere <Bedeckung> {Rechtfertigung} als die <der> Persönlichkeit finden konnte: und die Incommensurabilität {hochhielt} weil sie jeden <xxx> Vergleich schauen musste. <Dies> <{Haupt}> zur {kosmischen} Forderung gewordene Persönlichkeit aber führte das Übel weiter u. immer weiter: der grenzenlose Respect vor ihr verbietet jede <neugierige> Frage <nach dem Sinn> nach der Form <machte an Stelle> u. verhindert jedes Fussfassen

<Persönlichkeit> Das ich {welches verlernt hatte hinter der Form zu verschwinden} <erwies sich erwies sich als> {war auf einmal überall lästig im Wege} wo es galt die Wahrheit zu sehen. Man entschloss sich sie à travers un temperament <artistique> zu sehen. Aber das Temp. überwuchert bei so guter Behandlung u. bald war vor ihm <nicht> {keine Wahrheit} mehr zu sehen. Was <lag näher> {war nun <einfaches>} übrig, als den Spruch umzukehren und zu sagen die Kunst sei gerade jenes Temperament, jenes Ich – durch die Natur hindurch gesehen. Das Hindernis wurde zur Hauptsache, die Hauptsache zum Fördernis des Hindernisses. Und die Persönlichkeit wurde zur Forderung, die Neuartigkeit zum Massstab. Man wollte das Gute daran erkennen dass es einem Unbekannt war. <u. nicht scheinen wollen>

<Der Individualismus> die Persönlichkeit hat keine Kontrolle für die
 {umher} fliegenden Reize u. die Kunst hat keine <Kontrolle> für die <flie-
 genden> Persönlichkeiten denn kontrollierbar {Massstäbe} <ist> {sind} nur
 das Unpersönliche u. das Formale. So ist {es} selbstverst. dass Reize u. Per-
 sönlichkeiten entstehen u. wirken {konnten} u. sich überall einschl<e>ichen
 <{konnten}> wo sie nicht hingehörten; dass Kitscher ohne Zahl <aus dem
 Boden>{hervorkrochen} u. – mit dem Pass <{Freibrief}> ihrer Namenlo-
 sigkeit versehen – die Grenzen <passieren> {überschritten} <Und> Die Kit-
 scher kommen unter {die} Künstler die Künstler mit ihren Reizen gehen
 {gelangen} unter die Handwerker u. die Handwerker werden angesteckt
 <von der Individualität> u. lassen ihr Hand für ein Stück <u verkaufen ihr See-
 lenheil> {für wenn sie {nur} Kitscher werden dürfen (neuer Eins!)} – Hier, in
 diesem Einbruch in ein Gebiet, wo <höhere> {reinere} Gesetze gelten <war>
 {liegt} {das grösste} Verbrechen des Individualismus. In den abstracten
 Künsten ging es ja noch <denn> {irgendwie}; aber wenn es dort schon unan-
 genehm genug war statt eines <Weibes> Dinges einen <Herz>{Nerven}reflex
 zu Gesicht zu bekommen, so wurde es hier vollends unerträglich wenn einem
 zugemutet würde sich auf ein Seelenleben niederzusetzen oder in einem
 Nervensystem zu wohnen <das zu sich zu in einem Liniensystem {niederge-
 legt hat ungefälscht worden ist} verwandelt hat erstarrt war. vereinigt hatte
 Es war ein Spiritualismus ohne Ende ein automatisches {selbsttätiges} <xxx>
 Statt eines Möbels {Tisches} bot sich einem ein Erlebnis statt einem u. man
 war zur> {Man war {auf einmal} zur} Teilnahme gezwungen <bei> {an}
 allem <das> {was} <man> {einen} sonst <ruhig stehen liess> {in Ruhe liess}
 <Der Sinn des Möbels war völlig umgekehrt: der Mensch war Passion des
 Möbels Gebrauchsgegenstand des Möbels {geworden} <U. der Sinn einer>
 {Der <Sinn> Gedanke der} Zimmer<ordnung>{einrichtung} <das darin
 besteht,> jedes Ding {Wesen der} so richtig an einem Platz zu stellen dass
 <man> es <nur sieht wenn man besonders> {sozusagen} {mitten im
 Zimmer} {unsichtbar <werden> wird u <war so sehr {das des Möbels ist
 Winkel {beständig} auf einen} missverstanden dass im Gegenteil jedes ent-
 fernten Zimmer zuzueilen {beständig} schien. Aber das war der Innenraum>
 u. der {leidende {passive} dienende} Sinn des Möbels <still zu dienen> waren
 ganz in ihr Gegenteil verkehrt Die Schränke in Stühle äusserten ihr Innenle-
 ben alles in steter Spannung {die Stühle machten ihre Menschenrechte
 geltend} u. der Mensch war <der> {ein} Gebrauchsgegenstand des Möbels
 geworden. <xxx> Eine Lebendigkeit <z> verzweifelter<tes> Art hatte sich
 der Dinge bemächtigt <xxx> Das {neue} Ornament, von nirgends <kommend
 überall> {abgeleitet (hemmungslos)} {hergestellt} gemischt u. <übertragen

<{nichts}> sinnlos> übertragen {hatte im Nu die halbe} Welt <xxx> {belebt}.
<Es war gegeben u. jeden> {Es hat {ihr} einen Schaden <ange> {zugefügt}
von dem {sie} sich <die Menschheit> nach Generationen nicht erholt haben
wird. Denn die Werke die daran tragen, bleiben bestehen. <Nur> Das Orna-
ment ist Wind <der Gegenstand ders trägt ist Eisen> {aber es ist aus Eisen;
<es ist nicht gefühlt u. nicht xx und Gips Stein u. allen edlen Stoffen.}> es hat
kein Original aber {es hat} Millionen Wiederholungen. – Denn die Maschine
ist willig. Früher, bei der Handarbeit war jedes <Exemplar> {Stück} gerich-
tet u. geprüft: von {der} Tradition, vom Meister u. vom Material <aus> ging
{die alle sachverständig waren} <die> Controlle aus <xxx> Herstellbarkeit u.
Brauchbarkeit waren die polaren Kriterien zwischen denen es kein Ent-
schlüpfen gab. Als aber die Maschine kam, {wards {mit einem Schlage}
anders} {Vor ihrer Pracht} war Brauchbarkeit auf einmal keine Frage mehr;
<her> alles war herstellbar, kein Material widersetzte sich, die Meister
wurden eingeschüchtert u. vor der Fülle der Gesichte wich alle Tradition. –
<Aber das Unheil wurde noch grösser> {Der Künstler hatte eine Anregung:
u.} <wusste> <{weiss}> {wusste} nicht woher, er macht{e} einen Entwurf: u.
wusste nicht wozu, er<gibt> gab ihn dem Handwerker der ihn ausführt{e} u.
<wusste> <{weiss}> {wusste} nicht wovon, {u.} die Maschine reproduzier-
te<n> das Ganze: „genau nach Angabe“ u. mit Präzision u. <schickte es xxx>
<{schickte es wohin?}> <in die kaufende Welt> <Das war die einzige Frage
auf dieses Wohin?> <war die eine Antwort gab> <xx> u. führte so {noch
ihre} ihre <einzige {noch <schönste> schöne} Eigenschaft ad absurdum. –
Der Individualismus <{einerseits}>, der <nur> {aus dem} allgemeinen
<Wirrwarr schnell> {Nichts können} jedem das „Seine“ zuschanzte u. die
Machine <anderseits> die <xxx> {für Verbreitung} dieser Einzigkeiten
Sorge trug – <xxx> {sie bereicherten ihr Zeitalter um} ungeahnte <Dinge Sie
gaben der Entw.>

Aber dabei blieb es nicht stehen. Die <Inspiration> {Möglichkeiten} der
Maschine wirkten {xxx} inspirierend <zurück> {zurück} auf den Künstler: sie
ging nicht nur auf alle seine <xx> Wünsche ein, sie verführte ihn {auch} zu
neuen <Ausschreitungen> {Taten „aus ihrem Geiste“,} wie {sie} fantastisch
u. ungeheuerlich sein eignes <Hirn> nie erdacht hätte.

<Diese beide Erfindungen>

<Und> So <geschah das> würde <etwas> möglich

<erlebte man> eine Gattung

<was {die wieder} durchaus unserer neuen Zeit gehört. {Das ist} der Kitsch
der Originalen>

<Von alten Zeiten {her u. ganz bis vor kurzem} war der Kitsch einfach: die

schlechte Nachahmung. Das Werk hatte einen Sinn der Kitsch hatte keinen. Dann kam der neue K. der einen *anderen* Sinn <ist seiner Moral nach das höchste Kunstinstitut das wir heute haben> ist in {besten} seinen Wirkungen der <allergrössten> Kunst ebenbürtig und unterscheidet sich nur darin von ihr, dass <dort> {in ihm} nicht geschwindelt werden kann. Es ist wie das grosse Kunstwerk einseitig im tiefsten Sinne: {er} kennt nur die Leistung u. von der Wirkung {weiss er} nur <so viel als> {dass sie mit} jener steht u. fällt. Er {hat} keine psychologische oder sonstige Hintertüre u. für das Misslungene hat er keinen Namen <{Aesthetik}> als den Namen „schlecht“. Er <hat> {kennt} nur Form <u.>; für Inhalte <hat er> {hat <gar> er} keine Verwendung. <Er überlässt sie ganz dem Zuschauer u. <fragt nicht weiter nach ihnen> {u. tausend Reize u. Bilder gibt es drauf}>

<Was So kommt es {gerade <ganz> wie es ein<em> Bach oder ein<em> Giotto dem es auch nie eingefallen wäre von <ihren> {seinen} Nervenwirkungen nötig zu nehmen. So kommt es dass er>

Was sind seinem unermesslichen Reichtum die Schätze an Inhalten {Symbolen} u. Reizen, die abertausend Bilder die es dem Zuschauer <nachxxx gibt> „draufgibt“; wie würde er's verachten von ihnen {je} Notiz zu nehmen. Gerade wie ein Johann Sebastian dem man erzählen {würde} was einem bei einer Fuge {alles} durch <die Nerven> {den Kopf} gegangen {ist} – Und das ist der <höllenweite> {höllenweite} Unterschied. <Das> {Hier} ist die Kraft die vor dem {grossen} Kitschigwerden <ewig> Schutz gewährt; <die der Verarmung der Selbst verzehrung xxx> die alle Verarmung {alle Schädigkeit} u. alle Selbstverzehrung {ewig} unmöglich macht; <und die seit langen Jahren aus der Welt der grossen Kunst verschwunden ist als wäre sie nie dagewesen!> {und die das Heil verspricht nach dem die „grosse Kunst“ schon lange dürstet.} Wer heute vor dem Kitsch genügend Angst u. Eckel hat der blicke auf den Cirkus; und wenn er dessen Sinn<g>erfasst hat, so hat er das <Übel> {Gebrechen} die Grenze u. den {neuen} Weg <verstanden> u. <wird aufxx> {gesehen wie <noch> nie zuvor}

Den Kitsch gibt es seit jeher u. der vom alten Prinzip u. hundertfach in Überzahl. Aber ich habe lieber den neuen beschrieben denn er ist {sicher} das tiefere Übel.

Leo Popper

Kitsch

Requisit an sich: gibt von dem Kunstwerk genau so viel wie der Beschauer zu Sensation des Echten nötig hat.

Absicht oder Wirkung (als Tat) Vereinfachung um den Sinn. Die Blume die mit dem Duft beginnt. {Die antizipierte <Ausdünstung> Wirkung}

1) Philosophie {oder: warum brauchen wir K[itsch]. (vom Beschauer aus)} 2) Psychologie {oder: wieso haben wir K[itsch]. (vom Künstler aus)} 3) Aesthetik. *Arten* 4) Sociologie

1) Phil[osophie]. der Kunst dass des Lebens Andres ist: geschlossen, unfremd, <momentan>

<Von Form> Sensation ohne den Umweg über Geburt den man mit dem Kunstwerk mitmacht. *Wackliger Identitätsinn* {u. Analogie}: nimmt Kunst für Natur, Kitsch für Kunst, {Abstraktionen} unbewusst ergänzend (wie das Kind) Identitätsfeststellung ebenso schwer wie Unterscheidung (beides gleich subjectiv labil *man nimmt Absicht oder Wirkung für Tat* u. fragt nicht nach dieser

/6/ Hypertrophisches {nur subjectives} <Wert> Empfinden der Mittel, daher Controllosigkeit {keine Controlle von <Sinn> Blut her u. keine vom Stil her}. Klaviergeklimper von Sensitiven die Weltensensationen bei einem Dreiklang erleben. Wertlosigkeit der blossen Anregung ohne ihre andre Naht, <den> {führen} obje[c]tiven Wert.

Anspielungskunst. Bereitschaft das Material ungeführt gehen zu {lassen} Impressionismus Kitscher haben mystische Dispositionen Visionen: sie legen vieles (und viele) hinein, haben keinen Sinn dafür ob es „herauskommt“ Künstler hat nur *stimmende Visionen* {die stimmen}. Künstler hat für seine Mystik eine mystische aber *exacte Controlle* <(Form)> {sogar [?]} Musiker {Künstler} knüpft an, Conventionen <Form> *ist innen und aussen* Bespiegeltes u. Spiegel, der <Dilett> Kitscher ist nur <empfangend> das eine, *unkritisch*, oder *polykritisch*: sieht alle Möglichkeiten u. findet für jeden Fehler seine Unterlage in irgendeinem Stil. Naiv oder verschmückt [?]

Der Kitsch

Zur Frage {Theorie} Kitsch

Theorie des Kitsch[es]

<Der Kitsch

Man hat zuviel mit der Kunst selbst zu schaffen als dass man Zeit fände die Frage vom Gegenteil, vom Zerrbild eingebendes>

2) <xxx> Kunst ist ein Gleichnis für die Dinge. <Kitsch ein Gleichniss für Gleichnisse> {vergleicht mit <höchsten hohen> Dingen} die hoch oder niedrig sind. Berechtigung zu jeder Höhe gibt die Fähigkeit, sie einzuhalten; *einen Vergleich zu schaffen der nicht hinkt*. Kitsch nimmt das Gleichnis entweder ganz niedrig {u. blamirt die Dinge}, oder nimmt es hoch u. blamirt <es> {das Gleichnis} durch es sofortiges Abfallen. Er gibt entw[eder]. eine Einheit niedrigsten Grades oder etliche Höhepunkte deren <xxx> Abfall beweist dass sie nicht echt waren.

/9/ Gebiete

Malerei Kunstgewerbe ist ein Hauptgebiet. <Zweckmässigkeit> Ornamentik durch nichts gehalten u. *von nichts abgeleitet*, hemmungslos gemischt u. übertragen. Reaction: *Einfachheitskitsch* Wien Van de Velde.

/7/ Altes Kunstgewerbe {sehen wir} darum freier von Kitsch weil wir es absoluter sehen u. Wollen nicht von Können Stil {nicht} von Willen unterscheiden. Nur in den Museum wo wir aus Vergleichen die Gesetzmässigkeiten heraus<stellen>{lesen} sehen wir auch was dort K[itisch]. ist.

<Alte> Antike u. alle Zeiten voll davon

Stilmischung bei Malerei Gegebenes noch immer die Natur, bei Kunst der Zweck

Moderne Malerei hat das l'art pour l'art noch mehr K[itisch]. gebracht als die alte <Novellen> Genremalerei. Denn die Forderungen liegen hier viel freier, waren <lange> noch nicht gefestigt, ganz individuell u. tausenddeutig, so dass beim kleinsten Missverstehn ihrer Absicht der grösste Unsinn <folgen> {herauskommen} musste u. ein Unsinn <hinter> {aus} dem es keine Rettung {gab} in ein sicheres Gefühlsgebiet. Man entdeckt die Valeur; der Schrei nach dem Fleck wird in den Kehlen lauter u. <lange edle> {wilde} Linien ziehn durch die Gemüter <hin> <Dass Linien Flecken man xxx halten ist eine xxx> <ihre Vergangenheit>

Kitsch der {originalen} Initiatoren {ist das neueste} weil sie Prinzipien Missverstehen, wie die Nachahmer die Anwendungen.

Erst in einem weiten Sinne dann in einem ganz engen (der pikanten Schärfe wegen) sagen was K[itisch]. ist – K[itisch]. {auch} Reduction auf Bed[ürfnis]. des sensiblen Künstlers

2) Das /6/ Gefühl des Kitchens ist <{oft}> ein hypertr[ophisches] Empfinden der letzten Nervenreize {u. nur der letzten} der Mittel. Er <ist> {fällt} diesen Wirkungen {Reizen} hilflos <xxxungslos> <ausgeliefert> {anheim}, denn er hat keine Controlle für sie: <weder> {keine} vom <Blut> {Auge} aus das ihm <{die Natur}> den festen Untergrund der Reize immer nahe[?] hielte,

<noch> {u. keine} von irgendeinem Stil aus der der (!) ihm zur seinen <Uferlosigkeiten> die <Räxxx> {Überschwemmungen die <Dämme> Ufer} böte. Er hat nie zweierlei, wie der Künstler, der {Augen} hat <nur einerlei. Er hat kein Auge er hat nur> {und} Nerven oder Stil u. Nerven. Er hat Nerven allein u. <bei> die müssen wieder aus{ent}strömen (lassen) was bei ihnen eineströmt ist: <sie nicht> {denn kein} Zweites ist da <sie> es zu halten; (Nicht diesen ungemütlich-gehobenen Ton) 1/ keine Form zum {Gefühl} keine Ruhe zum Reiz 2/ kein Altes zum Neuen <kein Festes zum Flüchtigen>

Lyrik statt Sache Stimmung statt Schilderung

4) Goethe (Dilettantismus) „Phantasiebilder unmittelbar vorstellen zu wollen“ unmittelbar heisst ohne <ein> Technik. *Inhaltskitsch*

„Der Dilettant wird nie den Gegenstand, immer nur sein Gefühl über den Gegenstand schildern.“ Impress[ionismus]. deutsches Blütenabstäuben u. Cézanne: darum hat der Dilett[ant]. Namen für die Kunstarten Impr[essionismus]. Sensit[ivismus]. Stimmung, der Künstler nur {den Namen der} Natur

2) K[it]sch. <aus sklavischen> {für's Publ[i]kum}.}, gegen's Publ[i]kum]. Kitscher der keine Conzessionen macht.

4) Künstler heute wie noch nie {von hinten u. von vorn} von Meistern u. von Bestellern verlassen auf ihr vages Ich gestellt

/8/ apriori Kitsch: Fusirendes, bei Alten durch die Tat gerettet {aber} sie hatten immer die schlechtesten *Absichten*; aber sie haben sie mit Intensität gemacht u. diese empfinden wir während die Absichten schon durch ihre Unactualität unwichtig bleiben. Heute hat man gute Absichten aber es fehlt an Kraft. Doch wird da vieles gerettet weil hier wieder die {actuelle} *Absicht* im Vordergrund steht. Man nimmt <hier> die Prinzipien für die Leistung. (Und schon das ist kitschig

5) <Gebiete>

3) <In stilisierender Kunst mehr als in nachahmender {weil jene freier also noch haltloser} stilis>

Malerei Stuck, Kunstgewerbe.

/7/ Man <darf> {kann} heute {im Kunstgewerbe} 1) nicht erfinden sonst ist man barock, 2) nicht nachahmen, denn, macht man gutes nach ist man ein Nachmacher, macht man schlechtes nach, ein Kitscher u. 3) nicht nach der Natur gehn sonst ist man ein Naturalist alle ehrlichen Wege sind versperrt u. dagegen ruft ein ungeheurer Bedarf zur Arbeit.

3) *Kunstgewerbe* Das Muster der alten Handarbeit wurde bei noch so häufiger Wiederholung rein erhalten, denn als Corrigens wirkte die Ausführbar-

keit. Heute ist mit der Maschine alles möglich. Die Maschine ist geduldig u. der Mann missbraucht sie nach Herzenslust. <Er diktiert> Sie hilft ihm neue Schrecknisse gebären u. die Welt glaubt an neue Schönheiten. <Die Handarbeit gerät unter den Banne der Maschine>. Dabei imitiert sie alle Formen der Handarbeit im Bewusstsein ihrer Minderwertigkeit imitiert die Fehler {(Zittern, Unregelmässigkeit, Skizzenhaftes)} Die Mängel die bei ihr sonst wegfielen. Aber auch Handarbeit imitiert Maschine. (Farbenbeschränkung <aber> {durch} Druck)

3) {ältester} alter, neuer; deutscher, französischer; religiöser, erotischer, sozialer, artistischer Kitsch. <xxx>

2) Manche sind K[itsch]-er weil sie nicht wissen dass sich das xxx nicht schickt wie die Leute die mit dem Messer essen.

<Kitsch> Versuch über den Kitsch

Kitsch für Plebs, Fresser u. Kitsch für Feinschmecker. Letztere unterscheiden sich v[on]. E[rstere]. dadurch dass sie das Wort Kitsch gebrauchen.

Ausstellungskitsch. Professorenkitsch was man solide Arbeit nennt.

Die Umstände waren der Entstehung des K[itsches]. nie günstiger als heute <Der Entstehung des Kitsch[es] waren wie die Umstände nie günstiger als heute.> Denn nichts hält den Verirrten zurück und alles zieht ihn nach allen Seiten.

/7/ Es gibt nur Verlockungen und keine Berater es gibt nur Erlaubnisse keine Verbote

Der Ausstellungskitsch will besagen 998 von 1000 <gemalter> {aller Bilder} wird wegen seiner totalen Humorlosigkeit schonungsvoll übergangen

Scharfsinnig herausarbeiten warum {kleine} Kunst weniger ist als kleine Cirkusleistung Weil hier kein Inhalt nur Formleistung.

Zur Metaphysik des Elternpaares

(meine inneren Streite sind Ehezwistigkeiten)

Kitsch ist ganz allgemein: Arbeiten mit dem *fertigen Wert* u. z[war].

1) der fertigen *Form* im *Vertrauen auf ihre sichere Wirkung*, dem Klischee, der Phrase etc. (Journalismus, alle Künste)

2) mit den <bis ins kleinste innervierten> fertigen {Gefühls}Werten der Töne, der Farbe ohne Gedanken an Wirkung, einfach aus <Imp> Sensitivität. <Während Kunst>

Während *Kunst* {im Prinzip} keine *fertigen Werte* gelten lässt. Auch sie ar-

beitet wohl mit Formeln doch nur um zu ihrer eigenen Form zu gelangen u. doch nicht aus der Welt zu fallen; <sie> keine Formel lässt sie in ihrer alten Bedeutung stehn u. Das Gewöhnlichste bekommt von ihrem Gesicht eine edle Ähnlichkeit.

<Der Wer sich länger mit Menschen beschäftigt, wird nur Mensch>

Wackliger Analogiesinn /2/

Wer sich das Leben nie gut angesehen hat, nimmt Kunst für Leben (denn nur wer immer eine Sache ansieht sieht sie an sich, während der Flüchtige immer nur Symbole sieht u. Ähnlichkeiten) u. wer die Kunst nie gut besehen hat nimmt <sie> Kitsch für Kunst {u. K[unst]. für Leben}. Ihm genügen die Erkennungszeichen die äussersten Merkmale: das was aus dem Raume der Realitäten auf die Ebene seines Augenmerks {<u. seines Erkenntnisgefalten>} <auf die Linie seines Erkenntnis gefallen ist> gefallen ist. <aber er wechselt nur das nie besehen> {(das nimmt er für den Raum Kitsch dann die Linie)}

für die Ebene u. so auch schon die Linie für den Raum)

Oder (etwas irdischer denn ein Gleichnis aus der Stereometrie ist noch immer keine Erklärung)

<Man könnte: erst die Eigenschaften, die Psychologie des Kitsches her-zählen u. dann aus ihnen ableiten wie so er sich hier u. dort aussert. Z.B. er ist ist> daher {unterscheidet von der Kunst darin dass man dort nicht schwindeln kann}

/10/ Der Cirkus ist wie das grosse Kunstwerk einseitig im tiefsten Sinne. <Er dient nur einem Herrn> Kennt nur die Leistung u. nicht die Wirkungsmöglichkeiten {keine Sentimentalitäten}, hat keine psychologische {oder sonst eine} Hintertür, u. für das Misslungene hat er keine <schon als den> {Aesthetik} Namen {als den Namen [?]} schlecht

Er hat nur Form u. {hat} für Inhalte {keine Verwendung} u. daher auch in seinen geringsten Graden keine <Disxxx Widersprüche> {Discrepanzen zw[ischen]. beiden}. Er kann nie kitschig sein. Sein <grösstes> {bösestes} Gegenteil ist das Cabaret. <Den Zugang zu diesem bilden sozusagen> Zwei Hintertüren {bilden sozus[agen]. seinen Zugang}: die eine aus der Kunst die andre aus dem Zirkus. Was an beiden Orten nicht gekonnt wird, hier <gewollt u.> {wird's} vertieft {u. umgeschaut}. „Das Unzulängliche hier wird

Ereignis". Wer nicht reiten kann, kann's <imitieren> parodieren u. wer nicht singen kann, ist <menschenhaft> psychologisch

/1/ Der Kitscher legt vieles hinein u. fragt nicht ob es herauskommt

Gründe

Formverlust <(Schulverlust)> Verlust der Formkontroll

Inhaltszwang (Individualismus Originalität

Der Formverlust ist schuld am Individualismus <Verlust an Fertigkeit> {u. also} am *Impressionismus*. <Und das> Impr[essionismus]. schuld an Sensitivität, Anspielungskunst -, Kunst des {geringsten Kraftaufwandes} minimum. Diese kann sich nur bei immerwährender Maximalarbeit halten (wie die Blüte nur durch die Pflanze immer wieder entsteht) sonst Verfall=Kitsch. *Kitsch hat mit dem Impressionismus gemein, dass er nicht selbst arbeitet* sondern blos[s] <Stoff> {Anreiz} zum Genuss gibt <der missverstanden u.> {der} immer gleich {aufgezehrt} verbraucht wird ohne sich zu erneuen. Denn Erneuerung gibt es nur von der Wurzel, von der Form aus. das *Wenige* <xxx> als Essenz

/5/ Überall auch beim alten, scheinbar formfesten Kitsch ist das letzte Übel die Wurzellosigkeit <Der> Hautfältigkeit

Kunst der letzten Haut

Das {Auf}*Lasset-uns-nicht-wissen-wovon-wir-fett-werden*

Motto einer Kitsch=Epoche

LAK PLH IX/29/1-5.

*

/6/ Ja es wird sogar zur Bedingung dass er selbst nicht hinzutue um die <Kraft> mystische Kraft des Mittels nicht zu schwächen. Das Mittel hat freien Lauf. u. da man müßig zusieht hat man zum ersten Respect vor seiner <eigenen> {Eigen}lebendigkeit. Die Worte machen Musik, die Töne u. die {vom Unkundigen geklungen} einfachsten Accorde lassen ihn Schicksale aufsteigen, Farben u. Linien, <waren> {sagen} wenn man sie nur gewähren lässt von ungesagten Dunkeltümer wehe Kunde. Eine Anspielung genügt die Seele versteht à mi-mot u. jede Ausbreitung {Fortsetzung} wird überflüssig. Und die Empfindsamkeit steigert sich von Stunde zu Stunde weil sie immerwährend neue Aufgaben zu bewältigen hat. Von allen Seiten strömen neue <Reize> {Werte} hinzu {Ausstellungen Erotik}, die alle im Wesen unverstanden nur als Reize aufgenommen werden müssen. <Die Genussfähigkeit

wird> So entsteht ein unendliches Chaos von Nervensensationen, die ohne jede Controlle aufgehäuft, <dem> ohne jede Kritik genossen, <dem Unmöglichsten> das Unmöglichste von Kunstgefühl darstellen das jemals dagewesen ist.>

LAK PLH IX/30/6.

*

<sondern im schwelgerisch> die nur <ge>wollten <haben>, was seit Jahrtausenden alle Kunst<en> gewollt hat, sondern im whistlerischen <Geniessertum> <Selbstschmeckertum> {Selbstgeniessertum}, das eine <niegewordene> {niegewesene} Sünde in <Krumm> {der Kunst} darstellt, <eine>

(1/ Schilderungsbedürfnis – 2/ Schmuckbedürfnis (schon absolut, noch anständig – 3/ Schmockbedürfnis)

Literatur musizierende Verse
Musik Stimmungsmalerei
<Lyrik> Malerei Farbenmusik

} dabei ist nicht die Fusion das
Schädliche <sondern – lieber>

zu unterscheiden: 1/ die auf den Stoff; die <Rohere> {Gröbere} <Altere> 2/ die auf „artistische Werte“; die Feinere <Neuere>. Bei der ersten <geschieht> {geschieht die} Reduction geheim: es wird immer schlechter u. schlechter gemalt u. erst <dann> {dort} Halt gemacht wo es der Geniesser {dann} bald merken würde; Bei der zweiten geschieht sie im Einvernehmen mit diesem <Geniesser> {der G[eniesser]}. fühlt: Der Maler malt} es wird immer weniger u. weniger <gemalt u.> {u. immer mehr u. mehr} bis zu dem Punkte wo es <der sensibelste zu reagie|ren aufhört> {<geföhlt> eben nicht mehr weitergeht} <sowohl in der Reduction wie auch im Genuss kein Weiter gibt (?)>

II.

<Die erste, der biedere ältere Kitsch>

Der Kitsch entsteht wo einer Form jene Forderungen abhanden gehen die sie hervorgebracht haben, wo aus ihr ein zufälliger ihr nicht wesentlicher Genuss gezogen wird {fließt} u. eine neue Form entsteht, die <auf das Überflüssige wichtige verzichtend>, diesen Genuss allein <zu> {u. nichts andres} züchten will, <die> das {ganze umständliche} Kunstwerk auf das <Minimum

dieses> Genusses {als auf sein Minimum} reduzierend. <Und nach der Verschiedenheit dieses Genusses scheidet sich nur der K[itsch]. in seine vielen Gattungen Und> Dieses Minimum ist von beiden Seiten genau be{grenzt}: unten von der Ahnungslosigkeit des Geniessers, oben von der <Unangemessenheit> {Unfähigkeit} des Künstlers. Und je nachdem der Untere oder d[er]. Obere

LAK PLH IX/30/3.

*

Kitsch

<Euch gefällt, könnt Ihr ihn erkennen>

<Es müsse nicht mit rechten Dingen zugehn, wenn wir>

Die meisten erkennen ihn – an ihrer Sympathie

Heute mehr denn je: was läuten gehört.

Schwäche u. {viele} Methoden erzeugen ihn

entleerte Geste des Erlebnisses, gekaufte Trophäe; <billiges gewordene Blut>; das billige Blut, Confection der Seele

Reduction des Werkes auf das Publikumsbedürfniss

Formkitsch seltener {(l'art pour l'art)} als Inhalts- als „Stimmungs“-kitsch, weil Form zu schwer ist und zu wenig zugänglich für Betrachter also nicht lohnend für den K[itsch].-er, während Inhalt, Geschichte, Sentimentalität Erhebung, Erschütterung ohne weiteres mitteilbar sind sozusagen schon aufgelöst u. gleich absorbi[e]rbar. (während die Form erst verdaut werden muss) alles schlechtverstandene Nachahmung ist K[itsch]. <Was im weitesten Sinne ist K[itsch]. alles was nicht aus erster Hand>

Motive: 1) Talentlosigkeit 2) Ehrlosigkeit

Definition. Zu allen Zeiten. Heute. Franz. Deutsch, Engli. Ital., Ursache. Moderner Kitsch

LAK PLH IX/41/h-1.

*

K[itsch]. gab's immer, entstand immer dort wo einer Form die Forderungen verloren gingen die sie hervorgebracht hatten. Wo auf der Form ein Gefühlsfluid geflossen war u. die neue Form sich begnügte dieses u. nichts anderes hervorbringen: wo sich die Form über einem zufälligen u. minimalen Inhalt neu geschlossen hatte.

LAK PLH IX/29/5.

*

Was ihm genügt, das ist d[er]. eine Massstab, was er wünscht d[er]. andre:
Kitsch {aber} ist die Reduction d[er]. K[unst].

Beschränkung d[er]. Quantität

R[eduction]. d[er]. K[unst]. auf <jene> {eine} Allüre die aber<am ehesten>
fürs Ganze steht.

die Reduction das Gemeinsame

(der nicht seiner Vision nach...) - An einer Stelle über die pr[o]. D[omo].
Kunst)

jedem das Seine *rettet* -- So bedarf er zu seiner....

Verbrechen *dieses* Indiv[idum].

LAK PLH IX/XXV/c.

*

Kitsch. Leib mit Seele beschwert. Leib nicht schwer genug - Anekdote
<Leib> - l'art pour l'art nimmt die Seele weg <wie Zirkus> aber gibt keine
Gesetze übt keine Kontrolle - Für die Wegnahme des Themas gibt es volle
Freiheit der Form u. so sind

Genremalerei: Freiheit der Themawahl. Geb[urt]. der Darstellung. L'art
pour l'art: Freiheit der (formellen) Themenwahlen der Darstellung

Symbolisch - Zweckdienlich.

Alte Kunst

<Kirchl> Relig[iös]

Gewerblich

Illustrativ

sich selbst bed[ingend ?]. - L'art pour l'art

neue Kunst

Zirkus

Sport

Kunst Musik

Man könnte sagen: Gute Kunst will immer etwas anderes aber da ist der
Zirkus der nur sich selbst will

Mann [!] könnte auch sagen: Kunst die nichts von Wirkung weiss

*Der Künstler darf sein Werk sozusagen garnicht sehen: er darf es nur
machen.*

LAK PLH IX/41/h-3.

*

Wenn Kunst für die Dinge ein Gleichnis setzt so setzt der Kitsch einen hinkenden Vergleich <für sie> {an ihre Stelle}. Wenn die Ku [!] sagt.

Lebensgefühl, das stark ist, kann nur durch Ku [!] aufgewogen werden. *Lebensgefühl* das nicht wach u. gegeben ist, sondern erst geweckt <ergeben> wird weiss nicht wovon es wach wird, nimmt auch Ki[tsch]. als voll (Aller Anfang ist kitschig)

<Der anständiger Kitsch>

Kitsch im allgemeinsten: arbeiten mit dem fertigen Wert u. zw[ar]. 1) *mit der fertigen Form* im Vertrauen auf die sichere Wirkung (Manier) Journalism {Klischee} Akademie, Phrasertum [?] jeder Art, „beliebte Wendung“ in aller Kunst. Trück <2> mit dem fixen Gefühlsmechanismus im Empfänger (Erotik>: Wenn die Form verstanden ist.

2) Weitergeben der Form, der kleinen neuen Conventionen wie man sie bekommen hat, ohne *sie zu verstehen*, soz[usagen]. ungelesen aber in Vertrauen auf das *bessere* Verständnis d[es]. Empfängers

Matisse – überhaupt neuer Kitsch. Denn das ist der Unterschied: der alte K[itsch]. *versteht* was er nicht ausdrückt, der neue versteht nicht was er <nicht> ausdrückt

Mistizismus des neuen Kitsches. Operi[e]ren mit <arrogant> rituellen schweren Begriffen daher die ganze Arroganz der Verständnislosigkeit. Durch das Unverständnis werden die neuen Were zu Religionshöhe gesteigert – mit der sie doch nicht anderes als dieses Dunkle gemein haben.

3) Arbeiten mit dem fertigen Wert im Kleinsten: mit der fertigen Wirkung des eigenen Tones der Farbe

LAK Pl.II IX/41/h-2.

A 79. sz. levél borítékján.

*

<Reduction> Ordinärer K[itsch].: Reduction auf einen Sinn der nicht etwa Kitsch auf Kunst u. diese auf Natur *ergänzt*, sondern einfach {identifiziert d.h.} in der Kunst resp. der Natur {eben} nur so wenig sieht: der selbst Kunst u. Natur auf K[itsch]. reduziert.

Feiner Kitsch Reduction auf {Einfachheit die} Empfindsamkeit zu allem Gewünschten dann ergänzt.

Kunst verkitscht in Ermangelung einer Formcontrolle denn wie alle Menschenarbeit hat sie die Eigenschaft sofort <auf> zurückzugehn wenn sein Vorwärtskommen nicht überwacht wird.

LAK PLH IX/29/7.

* * *

[Die Bildhauerei, Rodin und Maillol]

Bildhauerei von Leo Popper

(He who can, does; he who cannot
teaches Bernard Shaw)

Die heilige, starre {Geberde [!]} der aegyptischen Bildwerke hat ihren Sinn nicht mehr in alten Kulturen u. Gottheiten zu suchen; sie hat ihn gleichsam nach vorn geschlagen, uns zu, und bedeutet

Die heilige, starre Geberde [!] der aegyptischen Bildwerke huldigt nicht mehr der alten Gottheit: sie huldigt dem Stein.

Lebendigkeit, Vibriren [!] des Aegypte[r]s

LAK PLH IX/41/i

*

M[aillo]. wäre formlos geworden wenn er auf indiv[iduellen] Wege geraten wäre.

Man kann {fast(?) } alle Plastiken danach ausdrücken welchen Punkt sie zwischen Schwere u. Spontaneität einnimmt.

Keine Erlösung {kein Drittes} „das ist seine Einheit, das es unmittelbar dualistisch ist“ ganz Körper, ganz Seele ganz Quatsch

M[aillo]. {Gestalten} sind wie nie darin „mit sich fertig“ „Keine Gestalt M[aillo]. hat ein andres Interesse als <an> sich selbst“ Der plastische Mensch hat keinen Raum als sich selbst

Der gemalte Mensch steht in einem Raume der genau so ideel ist wie er selbst

Darum ist die kokette Plastik eckelhafter als die kokette Malerei

(Raffaels [?] decken: ich kann nicht auf den Namen kommen Aegyptische Skulptur (so gegen die Mitte)

LAK LEV P85/10/5.

* * *

[Volkskunst und Formbeseelung]

Ungarische Volkskunst

Durch Constellationen die nicht weniger zufällig aber auch nicht weniger sachgemäss sind als die übrigen Constellationen die unsere Wertungen bestimmen, steht <letzte> {jetzt} die Volkskunst im Brennpunkte der künstlerischen Wünsche. Und durch ein Missverständnis von seltsam tiefer Art sind wir im Stande in ihr die Erfüllung vieler letzter Forderungen u. die einfache Antwort auf die Frage Styl zu erblicken. Denn wo wir nach langen Irrfahrten (u. mit dünngefeilten Gefühlen) angelangt waren: bei den harten Problemen des Ausdrucks ohne Gegenstand u. des beseelten Schmuckes: dort stand sie schon bereit u. erwartete uns und setzt <e> nun unseren Weg fort mit unendlicher Leichtigkeit. Jene {buntbedeutende} Mystik die wir <bunt und bedeut> in der Natur erlebten u. herauszuschälen suchten, wie sie uns in den früheren Stylen herausgeschält erschien; und die vor uns doch immer wieder in die Natur zurückkroch (u. in den ander <e>n Stylen vielleicht auch nur gerade so weit frei war als wir dort die Natur übersahen!); sie fanden wir gelöst in den bunten Tüchern und grüssten sie auf <allen {den xxx}> {allen} schwarzen Schürzen. <Wir durften> Und vor der inneren Fülle dieser Ornamente vor ihrer ernsten Geistigkeit fühlten wir auf einmal alle Grenzen zwischen Kunstgewerbe u. „grosser Kunst“ zwischen Bauer u. Meister {u. Geniesser} verwischt. Wir fragten nicht nach Herkunft <{u. nach Zweck}> wo wir so tiefes Da-Sein fühlten {u. nicht nach {einem} Zweck wo der unsere erreicht schien} <und zweifelten nicht am {Vorhandensein} eines Geistes der in so feurigen Zungen zu uns spricht. Und doch wissen wir zugleich Es sind> {Wir fühlten nur;} Das sind wir selbst <mit> {und} unsere <freien> {letzten} Wünsche; was uns {aus} diesen Dingen ansieht; Das ist das Ziel. <über das wir so lange brüteten> {Und wir fühlten;} <Und> hier wo dieses Ziel so <reich> <{schön}> {rein} erreicht ist hat sicher {ein} Gedanke gewirkt, tiefer und fruchtbarer als der unsere. Wir können nicht anders: wir müssen den eigenen <schweren Weg> {Weg u. seine Schwierigkeit} <(und das Stück das uns noch fehlte)> hinter das fremde Ziel projizieren, (das ist <das> {ein} uralt{er} <alter> Segen oder Fluch) <dass ich wir> {und} fühlen immer wieder {trotz allem besseren Wissen} mit unbezwingbarer Kraft von jedem Ding: was es mir „sagt“ das hat es selbst gewusst. – Und so kommt es dass uns die Volkskunst die von dummen Bäuerinnen <kommt als> <{nicht nur}> <zum Reiz> {herstammt} zur weisen Lehre werden kann u. mehr ist als ein Reiz, der aufhört wenn wir erfahren haben dass „nichts dahinter“

war. <Hier ist auch nicht dahinter: kein Meister keine „Seele“; aber die un-
gemeine Maasse von und wir stammen wenn wir erfahren welche Auch>
{Auch hier ist nichts dahinter: nichts Seelisches} hinter dieser ungemainen
Seelenheit.

<Nur einfache Gesetze, wie Symmetrie {Und auch} <Nur> <{wenige}>
<Gesetze können wir> {sind nur spärlich [?]} von dieser Dinge {Kunst} ab-
zulesen. {Denn} Sie sind {ist} uns in ihren letzten Ursachen ebenso mysterios
wie in ihren Wirkungen. Wir> Wir können <wohl> {nur} von {der} Symme-
trie sprechen, die hier ihre Wunder <tut> wirkt; von der Rhytmik die {von
selbst} entsteht wo eine Fläche gleichmässig eingeteilt u. mit <sich> perio-
disch wiederholten Ornamenten <bedeckt> {gefüllt} ist, von den <schönen>
{prachtvollen} Farben die {so viele es nur gibt} <wahllos> {ungewählt} {alle}
auf den <Saum> {Rand} einer Schürze <verschwendet> {gesät} sind u.
{deren Chaos doch} <doch Haltung u. Harmonie behält durch das Gegenge-
wicht {die} Wiederholung der gleichen Farben>
<harmonisch wird>
<u. ferner durch den>
<Aber unserxxx uns>

u. deren Chaos doch Haltung {be}hält. <Harmonisch wird durch die Wie-
derholungen {der} gleichen Farben in dichten {der} gedrängten {weil der
dichtgedrängten} Bukett, die gegen die Macht der Schürze u. Körpers
{eigen} abgeschieden ist; von Blumen Wiese> <schwarze Schürze lebendig
einig abstreut;> weil das grosse Schwarz der Schürze den {Blumen Flor}
dich[t]gedrängten Flor <in grösserem> {in starkem} Gegensatz <umgeistert>
{zusammenfast}; von der zitternden Unbeholfenheit <der Hände> die für
{uns} ein Schönheitswert ist <aber das sind nur <kleine unwichtige> <{sub-
jective}> {subjectiven} Fragen u. über die grossen {sind wir zuletzt im Un-
klaren} wer hat die *ersten* <Entwürfe> Originale gemacht, wieso kommt es
das sie wiederholt werden was ist das Bedürfniss dass sie immer wieder ver-
langt, was ist der Trieb der Bauern zur Buntheit, für<zierliche die> Schau-
stellung <Erotik> Wir können darüber nur dunkle Vermutungen hegen <u.
etwas wahres über die wirklichen Seelenmomente die> alles was wir sehen
ist; <es> <vielleicht ganz {dem Ganzen} tief das Erotische zu Grunde.> Hier
sind uralte tu[r]janische Conventionen Scheinen die {durch Isolierung} in
guter Reinheit erhalten ohne Schaden u. frisch wiederholt werden. <Von
einem künstlerischen Willen der das Einzelne schafft ist keine Rede er wie-
dersetzt durch die Tradition> {Sonst ist hier nichts} Und dieses sinn u. see-
lenfreie Werkertum ist im Stande uns Räusche zu geben <die den Räu-
schen> gegen die alle Räusche der „bewussten Kunst“ wenig sind u. die

Räusche aus den Werken Selbst-Berauschter, der Mönch u. Extatiker <xxx> {wie die reinen Kindereien <sind> {scheinen} Etwas liegt <im> <{am}> {in} <Gründe> dieser mechanischen Dummheiten das uns <zu> denken <gibt> {macht} <das> {und} {die} Gedanken darüber sind>

von der reinen handwerklichen Sauberkeit die auf dieser <Empfindungshöhe> {Nervenhöhe} zur <Vollkommenheit wird> bedeutungsvollen Reinheit wird; Mit einem Wort wir sehen hier die höchsten artistischen u. <see-lischen> Forderungen <auf mechanischen geometrischen Wegen u. wie> {formell u. unbewusst u. oft} durch Zufälle gelöst u. so gelöst dass hier die Wirkungen {fast} stärker sind als bei <allen> {den} Werken die darauf ausgingen. <xxx> Denn unser Sinn der reine Farben liebt, findet hier die reinsten; > Denn wer die reine Farben liebt <zu der durch die Natur nicht zu gelangen ist> der findet hier die reinste zu tollkühnen Verbindungen gebracht; wer die Einfachheit begehrt findet sie hier so einfach wie nirgends in der Natur; u. wer von <der> {einer} sinnvollen Verworrendheit der Formen weiss, u. weiss dass sie mit Vorsatz nie zu erreichen ist, <steht> {blickt} atemringend <vor Sanskritzeichen> <{den Runenzeichen}> {in das Sanskrit} dieser {dunkeln} Blumen. <Und wer einmal im Bann ist, kommt> <Nur xxx> Nur Schemen u. Maasse waren hier am Werk. Aber durch Constellationen – zufällig u. sachgemäss –, kamen <{die}> Seelen {u. Wirrsale} {unter} die Schemen {u. Maasse} zu stehen u. siehe sie <gehörten> passten ineinander. <Was nur die Volkskunst> <Und> {aber} Volkskunst <was> {ist} nur die eine {u. vielleicht die reinste} {von} allen Anregungen dieser Art. Die {Wirkungen der} Primitive[n] u. die <Orientalen> {Asiaten} <das Kunstgewerbe> u. vor allen Dingen die Teppiche <das alles waren Reize {Wirkungen}> denen dergleichen Gedanken Prinzip innewohnte> sie alle <wirkten hätten> {zeigten} <dem> die <gleiche> {selbe} <tiefe> Idee: <des Zusammenschlagens von> <dass über die Hemmungen von Jahrhunderten[!] von <Geblüten [?]> u. W Seelenwellen u. Organisationen> dass nicht das Gleiche zum Gleichen sich gesellt aber oft das Fremdeste zum Fernsten {dass die Sinne nicht nach dem Sinn fragen, sondern nach dem Schein, <dem> <{u. erst}> {um} <sie dann dem Schein den Sinn geben {verleihen} dann {erst}> {erst} dem Schein den eignen Sinn zu schenken; u. dass <mit> {auf} unberechenbarsten Wegen u. alle<m>{r} <Sinn zu Trotz> Vernunft zu Trotz, die Formen <so> sich aus unseren Gefühlen die Füllung holen. und dass die} u. dass <aber Hemmungen von Jahrtausenden {sondern}> nach dem mächtigen Takte des Wunsches die Werke ineinanderfahren {zusammenschlagen;} über alle Hemmnisse {Jahrtausende} hinweg, Form u. Gefühl, sich begegnen, in tausendfachen>

frei <von> aller Ursächlichkeit u. über alle Hemnisse hinweg, <Technik der Zufall seinen Weg zum> die Form sich ihren Weg zur Seele sucht.

LAK PLH IX/36

* * *

[Párizsi levél]

Párizsi tárlatok

Druetnél a rue Royaléban {rajzok} láthatók most az összes neoimpresszionistáktól. <Egyszersmind – és ezt nem lehetett várni –> Ez a kiállítás a világ legegyszerűbb kiállítása. Olyan minden rendet és várákozást felülmúlóan egyszerű hogy egy egészen <újféle> {használaton kívül jutott} lélektani rubrikát kell <csinálni> {berendezni} a számára: a belülről való megértését. <Mert máshol> Ugy érezzük itt <hogy még> {mintha} picturát soha {még ezelőtt} nem értettünk <ezelőtt hogy még soha> {volna soha} a szándékok forrásához ilyen közel nem férköztünk volna; mintha minden amit máskor láttunk zavar lett volna és álmisztikum és csak most nyílnék ki a nagy kapu amelyen belátni a világos akaráshoz.

Mi teszi ezt a kiállítást ilyen egyszerűvé. (Eltekintek egészen attól hogy majdnem kizárólag akt rajzok vannak és így {már} a téma sem komplikálja a nézést). Az hogy itt megtaláltam <ezt a> minden formális vagy tartalmi megalkuvástól menten *csakis* azt amit a művész akart. {Ha okoskodom azt mondom:} maga számára csinálta a rajzot, bizonyos hogy csak azt hozta ki amit a leglényegesebbnek tartott. És ha azt érzem hogy a rajzot értem, biztos lehetek hogy *ő*r értettem meg. – Festménynél másképp áll a dolog. Ott is ugyanezek a törekvések. Csakhogy mivel ott egy sokkal komplexebb technikát kell legyőznie a művésznek azonkívül mindennel amit {mégolyan egyénien} csinál {a művész mégis csak a mi} *tapasztalataink sorába áll*: minden lépését vonását összehasonlítva tudjuk csak értékelni számtalan hamis szempontnak eshetik áldozatul <amíg> {mielőtt} célját elérné. Célja itt is {az ami valószínűleg ott is célja volt mindig}: a közvetlenség – De mi mindent kell eltakarítani útjából – olyant ami őt akadályozza de azt is amit {!} engem akadályoz – hogy ezt a közvetlenséget elérje. (És <talán> az egész óriási stílus konfúziónak amely {napjaink} művészetét elmergezi az az oka hogy csak a saját akadályait takarítja el mert az enyéimet nem látja). {(a medre [?] neki se eszköz csak nekem akadály)} Itt a rajzoknál olyan eszköztelen az eszköze,

olyan szerény és önmagában tehetetlen – míg a festék már a tubusban is veszélyes a fantáziákra – hogy bátran nézhetünk mindent amit itt látunk {kristályozott} intiontionak. [intuitionak]

De ha így áll a dolog akkor ugyebár minden rajzkiállítás egyszerű minden festménykiállítással szemben {amely mindig komplikált}. Nem. Mert {még-is} csak a tehetséges emberek tudják veszély nélkül vinni a ceruzát. Menjünk csak el egy pesti grafikai szalonba, látr-i fogjuk hogy mennyi {ott a} misztikusnál misztikusabb ceruza meg szénrajz: mert az igaz megérzés helyét nem akarják betöltetlenül hagyni és kerekítenek helyette külsőségeket, a megérzettségek helyett {talán:} *megérezhetőségeket* .

De ha tehetségesek akkor {már} a festéken <már> {is} mért nem uralkodnak? Azt hiszem a festéken máma egyáltalában nem lehet uralkodni. Mint egy kiáradt folyamnál, nála is meg kell várni amíg visszamegy {szépen} a medrébe. {Még nemrég:} Nyugodt volt a festék és nem ártott senkinek. De egyszerre jött valaki és a symbolismus {bű}szavával megvadította <a festéket>. {És} amióta a festék megtudta hogy ő önmagában is jelent valamint [!], amióta <ugyszólván> öntudatra ébredt nem lehet vele bírni többé. Most, hogy jelent {valamit} azt mindenki tudja de hogy mit azt senkisem és így mindenki kénytelen számítani a színei symbolerejével de hogy hogyan számítson senki se tudja. Vannak okosak akik azt mondják hogy ők nem számítanak. De hiába az okosságuk mert aki a képet nézi mégis csak symbolt érez. És vannak ravasz festők akik nem is éreznek symbolumot csak tudják hogy a többi igen és vakon festenek érzésjeleket tudván hogy majd csak megérzi azokat valaki. {Szóval:} A festéknek megtiltani pillanatnyilag nem lehet...

A ceruzának már igen. És ennek köszönhető hogy Druetnél létrejöhetett az első {igazán} egyszerű kiállítás. Miket látunk ott?

LAK PL.H IX/32/1.
EK. 112-114.

*

Rajzok Druetnél

A Druet teremben rajzok vannak kiállítva. Rodin Maillolék {Piot}: a lyrai erősek és a tárgyilagos erősek: Puy – Matisse: a hidegen fokozottak rajzai. – Amennyire egyszerűnek látszik ez a sok egymással nagyon rokon dolog, olyan vadul komplikált ha visszavisszük mindegyiket az otthonába, visszavezetjük a vonásokat <mestere> az {alkotójuk} kezébe, a keze mozdulatait pe-

dig az agy vagy ideg- vagy vérrendszerébe; Ha nagyon éber szemmel *széjjel* - *ldt* juk ezt a sok *összeldíszó* dolgot és arra a töméntelen szempontra gondolunk arra a rengeteg stíluskérdésre amely itt látszólag – <mert az eszköz a legegyszerűbb eszköz: a komplikáltságok csak később kezdődnek – így> látszólag egy {egyetlenegy féle} akaratból egyszerre lett meg.

A rajzok amik itt láthatók jegyzetek mind. <Mert ami a Rodin rajzánál is egészen bizonyos {jegyzetekben} azok {is}. Amikor xxxxx voltak, sokat vitatták ezt a kérdést.>

Annyi tehát bizonyos hogy ami stílus belőlük kilátszik nem a számukra keletkezett, annál értékesebbek mint <egy> a stílusérzék reflexszerű megnyilvánulásai, mint a *vérbeli stílus öntudatlan* gesztusai. *Az egyetlen törvény itt az úgynevezett [és sokatnevezett] közvetlenség:* a meztelen modellből legrövidebb idő alatt <minden> a lehető legtöbbet megfogni <a> további alakításra. Minden <erő> {figyelem} a <tárgyra> {lényegesre} összpontosul: *a mozdulat erőtartalmára* <vagy meg> vagy *psychologiai tartalmára* vagy *ornamentális tartalmára* figyelembe válogatja. De abban egyek mind hogy a{z} eszköz *ne* jelentsen semmit {ön}magában: <hogy> a vonalnak ne legyen csak annyi elegántiája amennyi {annak a} nőnek volt

szóval hogy legyen az eszköz olyan szerény hogy úgyszólván visszaszítja önmagát és ne legyen csak szolga. És a szolgát csak a szolgálat<ért>ra használjuk. (Ezeket az eszközöket úgy venni mint önálló értéket, olyan volna mintha egy szobaleány hozna egy levelet és a levél helyett őt nyitnók ki.)

Fictiókat valósítanak meg ezek a rajzok: valami valótlanul valónak mutatnak: Úgy tesznek mintha az a modell tényleg olyan volna, azaz *csak* olyan volna amilyennek a művész látta. <Úgy tesznek mintha> Ha a művész {pl.} a lyrai lehetetet érezte ki belőle: úgy tesznek mintha nem volna {ott} csak lyrai lehetet. Ha egy {hús}tömegtáncot, egy massamuzsikát egy hajlás hullámát látta ki a többi elé; úgy tesznek mintha <csak> az a nő nem volna, csak a massatánc a hullámhajlás hordozója. Minden testrésze ideszándékolt, <az> {egész} anatómiája egész célszerűsége: ad hoc anatómia, – {ad hoc} célszerűség.

LAK PL.H IX/32/2.
EK. 115-116.

*

Der Weg der neuen Malerei führt dem Frieden entgegen. Hinaus aus dem Stilchaos des Impressionismus, einer wohlgegründeten Ruhekunst entgegen die, wie immer sie sich äussert, eine Schwester der Architektur sein soll der

„gefrorenen Musik“. Und auf verborgenen Wegen kehrt die alte Ordnung wieder: die ruhende oder bewegte tiefsinnige Ordnung der Griechen u. der orientalischen Völker.

Aber es ist, wie sie da kommt ihr wahres Wesen noch nicht ganz zu erkennen. Weil sie nicht, wie sie möchte in Frieden kommen kann. {Sie steckt} in einem grossen Dilemma <sich befindet>: {sie} muss brüllen um selbst ihre eigne Stimme zu hören, aber wenn sie sie hört, hören auch andre sie u. niemand glaubt ihr dann, dass sie die Ruhe sei. So kommt es dann dass {sich} die Menschen wehklagend die Ohren vor ihr zustopfen u. dass nur wenige, in glücklichem Verstehen, von ihr wissen, was sie im Grunde ist u. dass sie nur aus Zwang u. nur eben jetzt ihr eignes Gegenteil sein muss.

Kommt man, nachdem man zuhause jahrelang die neuesten Pariser Sachen zu sehen bekommen u. nach der heillosen Aufregung die sie zuhause angerichtet haben auf eine noch hundertmal grössere {die} an Ort u. Stelle vorbereitet ist, kommt man dann nach Paris so ist man sehr tief erstaunt. Denn es stellt sich heraus dass der Schluss unrichtig <gewesen sei> {war} auf die selbe <Weise> {Art} irrig wie der Schluss den die Kinder tun wenn sie sich {das Land} Schweden mit Streichhölzern u. Verona mit Salami gepflastert vorstellen. Man kann keinen Schluss aus dem Export ziehen. Die Bilder werden fünfzigmal anders bis sie zu den Augen der fremden Betrachter gelangen. Erstens sind es nicht die Besten. Zweitens: werden sie unverständlich eingeführt mit falschen Theorien begleitet <und> wobei immer vorausgesetzt wird <schon> dass es doch die Besten seien (schon der Einfachheit zuliebe). Dann werden sie falsch gesehen. Mit dem sensationsdürstigen Blick des Fremden, der wenn auch ohne davon zu wissen doch immer etwas wie Glanz u. Pracht u. Virtuosität von den fremden Bildern erwartet – (d.h. eine Steigerung auf der Skala die ihm – durch die heimische Kunst – geläufig ist) u. sich so in den meisten Fällen enttäuscht sieht.

Wenn man dann an Ort u. Stelle ist, so werden die Dinge anders erscheinen. Man sieht vor allem {die} wirklich ganz guten Sachen hört richtig darüber sprechen, sieht sie in ihrer wahrhaftigen Causalität u. vergleicht sie, so weit sie verglichen werden können mit den anderen Dingen ihrer Art. Ausserdem hat man die Natur um sich die auf den Bildern dargestellt ist. Diese Umstände befreien die Kunstwerke von jener zweifelhaften Mystik die ihnen anhaften muss, <sowie> {wo} man sie aus ihrer Umgebung u. ihrer Causalität loslöst. Alles was aus einem {andern} Bilde der gleichen Richtung sich klar u. folgerichtig ableiten liesse, ferner alles was in der väterlichen Natur als klare schöne Wahrheit erschiene, erhält in dieser Mystik etwas von einer „sui generis“ Phantasie, erscheint uns bizarr oder traumhaft, ver-

rückt u. leidenblutig ohne dass es der Mannesschuld gewesen wäre. Ohne ihr Verschulden werden Maler und Kunst zur Zauberei, zur wahren oder falschen gestempelt u. dies umso mehr je mehr sich ihre {Werke} von der Quelle entfernen. {Wenn} es in der Heimat keiner {ein} Prophet {ist} so ist es in der Fremde ein jeder: das unverständene einfache Wort wird durch den Hass oder die heilige Scheu des Unverständes zum Verkündigungswort (des Heils oder des Unheils) vergrößert und keine[r] kommt ohne „Mission“ davon. – Hingegen stellt sich jeder in der Heimat besehen, als einfacher Mann da[r]. {Die} Mystik braucht Distanz. An Ort u. Stelle hört sie auf. – An Ort u. Stelle sieht man wie die Dinge ineinandersitzen. Und das bereitet, auch wenn man es schon lange betrachtet, ebensoviel Vergnügen, wie der blaue Dunst den {wir} von fremden Kunststältern aufsteigen sehen, wenn wir weit genug entfernt sind.

Aber auch das An Ort u. Stelle-Sein hat seine Grade. Man kann da unterscheiden zwischen dem Besuch der {grossen} Ausstellungen der {jener} fremden „Mystik“ noch am nächsten steht, ferner dem Besuch von Kollektivausstellungen, die schon etwas näher an die Quelle führen u. zuletzt dem Besuch der Ateliers in jenem idealen Sinne dass man {dabei} vom Maler selbst ehrliche Aufklärungen über seine Absichten erhält. – Wem es {nun} gelingt so bis an die Quelle vorzudringen der wird (man denke hier nicht an die übelbekannte Atelierwanze sondern den Idealtyp eines Wahrheitssuchers) unendliches Staunen über die veränderten Aspekte empfinden. Der wird erkennen dass zwischen dem ersten heimatlichen Eindruck u. dem letzten von demselben Maler ein Unterschied ist wie zwischen den Anschauungen eines papuanischen Feueranbeters u. eines Heizers über das Feuer.

Und doch ist man nie ganz „an Ort u. Stelle“ in diesem philosophischen Sinne des Wortes. Nie ist man sicher nicht doch am Ende etwas mystisches zu erleben, das sich {dann} am nächsten Tage doch wieder als etwas natürliches erweisen {wird}. Das kommt weil man nicht immerfort hinterher sein kann nicht alle Tage von neuem in allen Ateliers nachfragen, wie die Dinge heute stehn u. so immer wieder Gefahr läuft den einmal gefassten Causalitätsfaden wieder aus den Fingern zu verlieren.

So muss man nachdem man sein Bestes getan hat um alles „natürlich“ zu sehen, sich doch mit dem Gedanken abfinden, <xxx> hie u. da schief zu gehen. Nachdem man dies aber erklärt hat, hat man seine Schuldigkeit getan u. kann fürderhin getrost von diesen kleinen Fehlern absehn u. so tun als verstände man alles.

Also die Pariser Malerei ist – an der Quelle besehn – über aus einfach. Was man ihre Bizarrerie nennt ihr Kindisch tun ihre Wut auf den Bürger

ihre Kanibalengerben ihre Verrücktheiten {nennt}, das ist in der Nähe besehn, alles garnicht so arg. Wenn man diese wilden Tiere kennen lernt sind sie alle logische Lämmer u. die Schwindler sind ernsteste Ehrenmänner. Alles was uns ein Anderes lehrt ist falsch ist Trug u. Missverständniss. Und die Standpunkte die einem dann als wichtig gelten, sind die einfachsten u. ältesten der Welt. Man will unmittelbar sein u. man will einen Stil, das ist alles. Und man weiss dass die Unmittelbarkeit den Stil im Kommen hindert u. will das Hinderniss nehmen u. in den Stil hinübernehmen sonst scheint es nicht reich u. nicht voll genug.

So ist also der Friede heute erst in den Programmen für alle gegenwärtig. Wer den Artikel <von> {liest den} Henri Matisse <liest den er> {der fauvechef,} im Dezemberheft der Grand Revue über sich <geschri> veröffentlicht hat, der wird nicht länger zweifeln dass jener der <hier> {dort} spricht gleichzeitig auch das „Lamm“ sei u. dass nur eitler Zufall ihm gebietet sich immerfort wieder selbst aufzufressen.

„Ce que je rêve c'est [d']un art d'équilibre, de pureté, de tranquillité... qui soit, pour tout travailleur cérébral, pour l'homme d'affaires aussi bien que pour l'artiste des lettres, par exemple, un lénifiant, un calmant cérébral, quelque chose d'analogue à un bon fauteuil qui le délasse de ses fatigues physiques.“ Ein trauriges Lachen überkommt einen wenn man das hört. Denn auf diese Art sieht die Sache fast hoffnungslos aus. Es sind zur Illustrierung des Artikels auch einige Reproduktionen nach Werken von Matisse da: das hätte nicht geschehen sollen. Mert [! Weil] wo in diesen zeretzten, mit Wut zurechtgezerrten Zügen der Fride sitzt, das wissen doch nur die, denen man's nicht mehr zu sagen braucht u. die Andern werden es nie erfahren. Nein, das Reich des Fridens ist noch nicht gekommen u. wird auch nicht kommen solange zwischen den Absichten u. den Taten die Kluft besteht.

Wahrlich so gross ist die Kluft, dass Zweck u. Mittel zu einem¹ kriegerischen Gegensatz auswachsen. <Man geht dem Ziele der grossen inneren Ruhe zu.> <Man> {Und sie} strebten den Zweck der grossen inneren Ruhe an und taten es mit dem Mittel des Chaos. Sie freilich sehen die Form ihrer Bilder nicht unruhig, nicht komisch und hässlich. Denn sie wissen gut was sie in jenem Bilde gewollt haben und sehen dies so auch gut darin wieder; mehr brauchen sie nicht: dass die Menschen nun gerade dieses Eine nicht sehen und nur alles Überflüssige, alle äussere Unordnung sehen, das kümmert niemanden. Dass nun das Publikum, welches doch immer ganz selbsttätig einen Menschen hinter die Arbeit <stellt> projiziert {und} diesen Menschen {nur} daraus formen {kann}, was es sieht, hier <also> etwa zwi-

schen einem Schwindler und einem wilden Tier aufbaut, ist weiter nicht von Wichtigkeit, und nur darum zu erwähnen weil herr (!) Matisse auch von der Gewinnung des homme d'affaire träumen konnte. Wichtig aber ist die Frage der Schule von diesem Punkt aus gesehen. Und hier ist es ganz sicher, dass unermessliche Schäden aus dieser Ungelöstheit erwachsen. Denn in dem selben Masse wie der Meister nur sein Ziel sieht, sieht <der> {sein} Schüler nur <sein> {das} Mittel, und da das Mittel ein dunkles ist und ein hundertfach missverstehbares, verliert's in den Händen der Jünger alsbald seinen inneren Sinn und wächst in tausend Formen ins Dunkel der Zufälligkeiten hinein. Und die Parole der grossen Ordnung begleitet nur mehr als ironische <Frage> Phrase diese tolle Musik.

Und doch muss nur eine kleine Verschiebung eintreten, und dieses Wort ist kein leeres Wort mehr. Wenn den Matisse-Artikel nicht seine Zeichnungen sondern die der Anderen – <nur solchen die> {sie dürfen} ihm (dem Aesthetiker) ganz nahe stehen – illustrierten, so <könnten> {fühlten} vielleicht schon mehrere den Sinn dieses unwahrscheinlichen Wortes. Und das ist, vom Standpunkt der Leute aus, vielleicht das grösste Uebel, dass man ihn {auch künstlerisch} als das Centrum der Bewegung ansieht, und so für alle <Selbstdésavouierungen> Selbstdésavouierungen, die sich in seinem Falle zeigen, das Ganze verantwortlich macht. Denn: was er lehrt, das ist unbedingt das Gute, aber Andere <führen es> sind's, die es zur Tat führen.

Jetzt aber sei im Interesse seiner Lehre nicht von ihm Rede. Sondern von den Uebrigen, von seinen Leuten, denen er das gelobte Land zeigt.

LAK PLH IX/41/j
SchA 26-31.

1. Innen Beatrice de Waard kézírásával folytatódik a kézirat.

*

<Milyen előnyben vagyunk itt egy kiállításához viszonyítva, hát még egy múzeumhoz> {furcsa: először érzem életemben: egy kiállítás amely nem titokzatos.} A museum egészen zárt titok; a kiállítás, még a kollektív k[iallítás], is sok sok zavart világosság; ez a terem egyszerű mint az <iksz> (x). Mert itt fent vagyunk egészen a szándékok forrásánál.

<Életem> {Az} első „egyszerű” kiállítása életemnek

Egyszerű: csak *mai* láthatunk ilyen egyszerűen és csak olyant amelyben élünk: meg kell a művészt kérdezni: *itt vannak az interview-feleletek* . Kiállí-

tás komplikált mert 1. [egy] képnek több a szempontja 2. {már} egy ember több képénél összezavarjuk a szempontokat 3. hát még több ember {több} képeinél. Museum<ban> a legkomplik[áltabb] mert amíg a kiáll[ítás].-ban legrosszabb esetben {is} még létező szempontokat zavarunk össze itt már – mert a kort nem ism[erjük]. – oktrojáltakat. Teljes a zavar és félr[eérés]. Itt: teljes a rend és <egy> {az} okos betekintés
 Nem kell {azért} magát elbízni az embernek: lesznek még viharok, chaosok. De {akkor} jó lesz emlékezni erre a teremre itt láttuk a {meztelen} akaratokat és az akaratok szimplák voltak. Baj csak ott van ahol az eszközök vad önkénye levette lábáról az akaratot és vitte ahová neki tetszett; csak ott, ahol a végeredményt, ahogy van minden lapsusával, melyet a művész meghagyott mert őt nem zavarta, véletlenségével együtt vesszük szándéknak vesszük, – mestere-képmásának. Rend [?] és az erős értés pedig azé lesz aki minden jövő Salon d'Automneból ezt a kiállítást fogja kiemelni és minden misztifikációnak fittyet hányva úgy fogja nézni a dolgokat ahogy itt <nézni kell> {lát-hatja őket}

Vázlat (képeket leírni!!!)

Ha van egy hist. [?] itt van. Mért nincs máshol {a kiáll[ítás]. a múzeumban}
 Itt: az akaratok kara ott: az eredmények kara itt: a szándékok ott: az elcsalt <félrevitt> meghamisított szándékok, a véletlen<ek> végek
az engedelmes kezdet<ek> és a fékevesztett vég<ek>.

<Parizsi tárlatok>

<Salon d'Automne Toulouse Lautrec, van Dongen, Seurat, Rodin xxx Maurice Denis rajzkiállítás>

(egészen a végén) és {ki}nő {valahol} egy reményünk: hogy most már sose kell többé erőlködni, hogy ami nem lesz egyszerre világos arra bátran stb. De a remény mellé tövisnek kinő egy intelem: gondolj <xxx> a <nehézekre> Cézannera és gondolj a nehéz van Gogh viruló buja titkaira
 az én sensibilitásom kiragadja a festő kezéből az összes kantárokat hogy a magáét célhoz vigye

Ha Matisse egy vörös szobát fest amelynél ne[---]

bacchantikus orgiák jutnak eszembe, nagy szegén[---]

találni azt a hölgyet akit az a vörös csak annyi izgalommal tudott eltölteni amennyi ahoz a mozgáshoz [---]

LAK PLII IX/41/k-1.

*

Druetnél a rue Royaléban látható most egy tárlat amely talán a világ legegyszerűbb tárlata. Aki tudja hogy a nem túlságosan sokat jelentő <pesti kiállítások> – mondjuk Könyves Kálmán sőt mondjuk műcsarnok tárlatok {is} minden szegénység dacára mégis mennyi hajmeresztően sötét misztikumot rejtenek kietlen keblükben; aki megszokta hogy {egyáltalán} titkosnak lásson {mindenféle} dolgokat az csodálkozni fog ezen a jelenségen.

Én <is>, aki <részemről> még sose láttam <egy> „egyszerű” kiállítást alig tudtam hová <lenni> {nézni} a sok világosságtól.

Mert nem olyanfajta volt ez az egyszerűség hogy talán én lettem volna olyan kedvemben hogy összelássak mindent

{erő-egyszerűség-harmónia-lyra-természet e körül forog az egész kritika és csak a vegyületek képletét mutassa}

mély forrás-egyszerűség

akaratok meztelen egyszerűsége

tehetségek; <külső> <{technikai}> {kül-}segítségre nemszorulás egyszerűsége

a tehetségtelenség sose lehet egyszerű

{mert a félresikerültet misztet [?] mindig *pozitíve* innerváljuk}

Maillol egyszerűsége: a lélegzés az altudatfunk[ció]. szívdob[ogás]. (egysz[erűsége]. (nincs nála semmi külsőleg erősített synthezis)

Rodin a mozgás egysz[erűsége]

Matisse a *súlyok* hideg pathosa

Piot a vérmelegség egyszerű pathosa, az erőből való mosolygás, ha fekszenek ha járnak: mindig egy ölelkezés erejével fekszenek járnak: mindig ölelkeznek függetlenül attól hogy teszik-e vagy nem.

Van Dongen: a szexuális egyensúlyok <pathosa> nyugtalan tánca

Cézanne

Gauguin

Van Gogh

Az impressionismus zavarát békétlenségét orvoslandó békével helyettesítendő úgy akarnak tenni mintha semmi sem történt volna és egyszerűen elkezdenek a maguk módján békét csinálni. Öntudatlanul *másképp* csinálják: más technikával más szellemmel strucc szellemmel. Mert a béke technika még nincs itt. Van egy zavaros technika. De ők sietnek hamar akarják a békét. És ahelyett hogy a technikát is átbékítsék (ami időbe kerülné) meghagyják és „nem látják a lényegtelen”. Így a {belső} nyugalmat suggerálni egy vadul rángatózó érzés technika van hivatva. Le akarnak ülni szegények. De

<mert> kevés szék van és rohanni kell hogy a másik el ne foglalja. És a rohanásba dulakodásba betelik az idő és még egyik se ül. *A békéért való háború* Matisse: Ce que je reve c'est un art d'équilibre, de pureté, de tranquillité sans sujet inquietant ou préoccupant, qui soit pour tout travailleur cérébral

LAK PLH IX/41/k-2.

*

Most zárult be a Druet-terem rajzkiállítás, ahol az összes nagy franciáktól <dolgait> lehetett látni {szébbnél szebb dolgokat} <Delacroix-tól kezdve majdnem mindazoktól>.

Most zárult be a Druet-terem rajzkiállítás, ahol mindazoktól lehetett dolgokat látni, akiket neoimpressionistáknak neveznek. Nem kell hinni, hogy bolond kiállítás volt. {Párizsban nincsen bolond kiállítás.} Sose láttam, ellenkezőleg ennél egyszerűbb kiállítást. És ez nem talán onnét van hogy ezeknek az embereknek a rajzaik egyszerűbbek mint a képeik. A képeik is egyszerűek. És csak azért látszanak komplikáltak mert nem értik őket. Igaz azonban hogy erre – a nem és félreértésre – több alkalmat adnak mint a világ minden más művészete.

Meg akarom {próbálni} kimutatni e zavarok mibenlétét és hogy [!] azt hogy ebből a rajzkiállításból hogyan tűnhettek el egyszer<űen>re.

<Amióta> Az impressionismusról kitűnt, hogy az a békétlenség művészete és elfordultak tőle mert bizonyosság lett hogy <nem lehet egy> {az átmenetnél} megpihenni nem lehet.

Nem lehet ott <házat> építeni ahol minden {összevissza} mozog (pedig <házat> {építeni} akarunk). Vissza kellett jönnie a régi rendnek. A görögök, a keleti népek <álló vagy járó, jelentős rendjének> {nyugvó vagy mozgó nagy nyugalmanak jönnie kellett}. És hamar {is} kellett jönnie rögtön mert egy emberélet rövid és a szegény művész aki éveket szórt el a keresésben <meg> kiérdekelte hogy vén napjaira legyen hová lehajtania fáradt fejét. <Mit kellett itt tenni? Aki le akar feküdni illik, hogy> Abba az ágyba amelyből az impressionismus <ép az imént> {alig} kelt fel <és amelyet még nem volt idő újra megvetni> máris újra rádől<t> a fáradt ifjúság, <pedig nem is volt> be sem várva hogy az ágyat frissen megvessék. És elalszik. <Vagyis>: az impressionismus elment és hátrahagyott vagy ötféle technikát amelyeknek senki sem tudta az igazi értelmét: a <Seurat Signac> pointillismust amely eleinte színelméletileg bontotta fel a színeket

<békét> nyugalmat visirozza a nyugtalan eszközt nem látja {mint a strucc} 1. mert <megváltoztatni> őt nem zavarja (nem zavarja mert nem látja) 2.

mert megváltoztatni <nem> veszélyes volna: a <csendben> zsvajban elvesznék.

A többiek csak a nyugtalan eszközt látják. A közönség és a követők. És a követők levonják ennek a konz[ekvenciá]ját, használják tovább értelem nélkül, bővítve, rontva, {komplikálva} folyton. – Egyszerű csak a *mestereké* és ott is a legegyszerűbb a rajz. Ezért {volt} a Druet-kiáll[ítás]... stb.

LAK PLH IX/41/k-3.

*

II. Vázlat

festett képeknél – a kiszabadított színsymb[olum]. folytán – tiszta intenciókat soha vagy csak személyes kérdezősködés esetén láthatunk. A rajz eszköze *önmagában holt* (a festék eleven) ezért azonosíthatunk minden életet amit benne érzünk a mestere életével.

ez *Gilt*

A Druet terem most <ami> {bezárult} rajzkiállítása meghozta <azt> {nekünk} amit ebben a veszedelmes időben legjobban óhajtottunk: a rendet és a betekintést <egy egyszerű kulcsot> Mindazok az <lélekzet és> álomfojtó és reménytelenül <komplikált> {nehéz} érzések amiket ez a művészet ahogy van és ahogy terjed maga körül <sejt> felidéz most mintha <tisztul> {egyszerre nem is} volnának többé. A legegyszerűbb kiállítás volt ez, az egyetlen egyszerű talán amit valaha láttam és alig lehetett elhinni hogy épen a legnagyobb chaosznak {volt} a feloldása {épen ez}. <Pedig így volt.>

(Az lehetne kérdezni most: hát <előbb> {ezelőtt} nem állítottak ki rajzokat ezek az emberek a <nagy> komplikált képeik mellé és akkor azok nem magyaráztak mindent ilyen szimplára mint ahogy most teszik? <De igen.> Mindig láthatók voltak a rajzok is csakhogy azok nem hogy oldották volna de csak még jobban bogózták a kérdéseket.) Most, <mielőtt tisztába jönnénk ennek az egyszerűségnek a lényegével a mibenlétével>, azt kell kérdeznünk mit jelent itt ez a szó hogy „egyszerűség”. És erre gondolván el kell újra képzelnünk a

LAK PLH IX/41/k-4.

*

[ellen]téteteknek <kell> lát<nunk>juk, ami a nagy művészetben egy és ugyanaz: az eszközt és a célt. A nagy belső nyugalom célja felé mennek a nagy za-

var eszközével. Ők akik elismerik hogy az alkotás <{érzés és}> tartalma <minden pontjában csakis> {semmi másban mint csak} a formájában jelenhetik meg, mert máshol nincs számára hely; <mert a címében>. Ők akik a <novellistikus> {„irodalmi”} festészet szégyenletes dualismusát belátták, ők <követik el most> csinálnak most valamit ami lényegében ugyanaz: gondolkodik valamit és festik – kényszerűen – az ellenkezőjét. <Rabja ők Hiszen értjük miért. Mert amit festenek az az eddiginek a tagadása benne.> Kényszerűen: <azért> mert harcolniuk kell a helyükért, tüzzel és gyilokkal irtaniok a csúnyaságokat. De mivel már {ők} maguk is szeretnének látni abból a békéből amelyet az utódok számára vívnak ki, nem tehetnek egyebet: nem veszik tudomásul az üszköt amely {még} a kezükben lobog. Nem látják zavarosnak {(tüntetőleg)} stb.

LAK PLH IX/41/k-5.

*

Bei allem Unfrieden <bei> aller kranken Halbheit die in der Pariser Malerei von heute sitzen sehen wir einen grossen Wunsch nach dem tiefen wunschfreien Griechentum, das einst Goethe vorgeschwebt hatte.

Die Angst, bei der Analyse nicht sosehr <auf das Einzelne> die {schönen} Einzelheiten der Aussenwelt als vielmehr die traurigen Details der inneren Unfähigkeit bloss zu legen lässt alle zur Synthese flüchten, wobei der Weg immer der ist, dass zuerst – wie zur Selbstrechtfertigung eine fremde syntetische Kunst, etwa die orientalische als Offenbarung empfunden wird.

Der <ganze> Individualismus ist eine Flucht {der Maler} vor sich selbst: die entsetzliche Angst bei einem einfachen unmittelbaren Arbeiten sich selbst auf die Unfähigkeiten zu kommen, lässt alle einen Styl suchen den sie so weit als möglich von sich fernhalten können, bei dem das Mittel an sich, die reine Farbe (v. Gogh) die optischen Gesetze (Pointill.) der reine Zufall (Rosso Radierung) für sie einspringen könne u. tun {möge} was sie selbst nicht können (immer <in> {unter} Mitarbeit <mit> der Ergänzungsfähigkeit, Einigunskraft u. Phantasie des Empfängers.) Durch diese Bestrebung <entstehen die Zahl> – die mehr oder weniger logisch sein kann – entstehen nun die tausend neuen unbegreiflichen oder klaren Formen, die, weil an ihnen ihr Mann leicht zu erkennen ist, individuell genannt werden u. von denen nun gilt sie seien erstrebenswert. Diese Convention aber die von einer solidarischen Unkönnergeneration geschaffen wurde, hindert nun fortan jeden, der das Zeug

in sich fühlt ganz mit <eigenem> ehrlichen Mitteln der Natur auf den Leib zu rücken.

Das sogenannte „Suchen“ nach dem eigensten Mitteln

Pariser Ausstellungen

Es ist ein falsches Vorgehen, Matisse als Mitte des heutigen pariser Treibens zu betrachten u. nur so zu erklären als das Publicum das in dem ungeheuern Wirrwarr der in den Dingen herrscht u. der auch die Bestwillenden in tiefster Verlegenheit lässt sobald sie sich über eine Sache äussern sollen, mit innigem Dank auf jeden blickt der eine Aufklärung, über die herrschenden Absichten abzugeben im Stande ist

Ein Krieg um den Frieden u. ein Schrein um Stille
Sie antizipieren den Frieden in dem sie die Unruhe nicht sehen.
sie haben u. sind nix u. sitzen im Dreck
Und haben den grässlichsten Schreck am Fleck
Das sind ihre alten Gesetze

LAK PLH IX/41/k-6.

* * *

[A szó ereje a muzsikában]

Dal és dalénekes

A dalolt szó <a>melyből {a muzsika} lett, elsúlyedt <a muzsikában> {benne}. A muzsika nőtt {gazdagodott} és tökéletesbedett, de a szót fogva tartotta évszázadokig csak úgy mutatta, mint a <csekély rabszolgáját> {függő <tagját> részét}. <Amíg ez vagy száz év előtt felszabadult megszökött és elvitt magával annyit a muzsika mélységes kincseiből, hogy maga lön önálló úrrá. Így lett> Amikor azután

Megérvén a muzsika formája kibocsátotta magából a <dalolt> szót, amelyből lett, amely megérlelte {mint val. [!]} kovász} <És gazdagon> lévén <az> neki legbelső <idea> elve. És gazdagon bocsátotta ki. <Sok századon át csak függően> megadta neki mind azt az erőt azt a differenciált tartalmat,

amelyet maga kapott a századok alatt {miután és amellyel oly} sokáig fukarkodott.

A {17, 18 sz.} olasz mestereknél látunk először műdalt. Olyat amely teljesen rabja az abszolút muzsikai formának (csak mert ez a forma oly kedves előttünk nem érezzük ezt a rabságot). Még Bach is fogva tartotta a szót, holt <az ő maguk> {az ő formájuk} nagy ellentétben az olaszokéhoz szabaddabb <volt> már <értelem> és gondolkodóbb. <úgy hogy a szóvá váláson> Ez az ellentét {az} abszolút forma {gazdagsága.} és a dalinak szegénysége a legszembeötlőbb annál a legnagyobbnál, aki a muzsikájában a legdifferenciáltabb érzelmi életnek a leggondolatszerűbb gondolatoknak adott alakot, Beethoven{nél aki} nem írt csak jelentéktelen <but> dalokat. Valami visszatartotta őt hogy konkrét értelmeket {tolmácsoljon} val[!]jon be, valami akadályozta hogy a Goethe-versek mélységé<hez>t <találjon> összefonja az ő formájának mélységével. Nem merte összefogni <azt> ami a mai érzés szerint annyira egymásnak való. Mert nem látta az összefüggés systemáját. Félt az [!] összefonástól.

És <legmélyebben nézve> egy mély megismerés volt az ő félelme. Érezte talán, hogy az összeházasítása két értéknek amelynek mindegyike önálló törvényeknek hódol {nem más mint az egymás} prokrisztesi ágyba <fektetése vetése> {törése} mindakettőnek <Mert amenyire> {A dolog így áll} ég bennünk az a mystikus vágy, hogy szülessék meg az értelme egy Bach fűgának egy Beethoven Adagionak szóról szóra, taktusról taktusra, <amikor mi úgy érezzük> az az értelme amelyet oly jól vélünk tudni hogy a kinemmondhatása bosszant mintha egy jól ismert név nem akar az eszünkbe jutni. Ég bennünk a vágy; és mégis biztosan tudjuk hogy sose teljesülhet; hogy az az értelem, amilyen tiszta a kimondatása előtt úgy elködösödnék butasággá lenne ha valóban szóba szabadulna. A legmélyebb költemény pedig ugyancsak nem lehet soha olyan dallá hogy abba bele nem romlana: mert <nem elég világos> {sötét} az akkordok értelme. {Az eredmény az:} Érzünk ugyan olyan olyasfélét hogy a zene *nyelve fedi az élőnyelvet* {de} látjuk hogy sohase érthetik meg egymást *sohase jöhet létre a közvetítő szótár* <Ideális> {pedig} dal <csak akkor lesz ha ez a szótár> {úgy érve} abban az értelemben

<hogy az a két nyelv kölcsönös erősítésére, hogy az, amit szóval mond <egy> {a priori} azonos értelmű hangokkal erősítse <és így lenne egységgé> {és így legyen logikai egys[égg].-é}, ilyen dal csak akkor lesz meg amikor ez a szótár. Amitől pedig az Isten óvjon Mert ez {a fajta} tökéletesség volna a {teljes} megsemmisülés. <Mert Az az út <pedig> {is} amely feléje vezet, amelyiken most haladunk *elvileg* a legkétségbeejtőbb tökéletességeket>

Ahogy közel {is} jár a megsemmisüléshez {minden} ami e tökéletességet

{e logikai egységet} megközelíti. – Ha jól odanéziünk meglátjuk az ezer összeütközést, a belső ellentmondásokat, a szónak hangért hangnak szóért való meghallását. – <minden dalnál>

Szerencse hogy csak a fürkésző szem látja ezt a {sok} tarthatatlanságot: a *fül egységet* hall, *mert azt akar hallani*. <A> Van aztán két extrém esete a legjobb és a legrosszabb dálnak. A legjobbnál már a szem is egységfélét lát, a legrosszabbnál már a fül is hallja a harcot.>

hogy az a költeményt ahogy van lefordítaná (az említett szótár segítségével) „zenenyelvre” és az így nyert zenét föléje írná, ilyen hál Istennek sohase lesz meg. Pedig a fejlődés feléje halad. A zene megunta a mystikumot. A földre akar szállni beszélni akar az emberek nyelvén. A hang a szó után eped. A szó pedig hajlandó vele összekelni de {csak} úgy hogy ő {a szó} marad az úr.

A fejlődés az individualizálás felé visz. Mert {feltéve} hogy megvannak a <testvér> {correspondáló} értékek, a törekvés szükségképen oda irányul hogy azokkal a költemény jellege „maradéktalanul” kifejeztessék; {a concret[izál].ásnak ez a legköz. [?] formája} hiszen <épen erre célra> {a hang} szó után epedő nem akar mást. –

<Az olasz mestercknél még másképp van. A zene halad a maga saját útjain és rá se hederít a szóra. A szöveg ahogy tud simuljon hozzá a melódiához. Ha tud jó ha nem tud az is jó. Beethoven <nél (hogy nagy ugrásokban haladjunk) amikor szöveggel van dolga elfelejti hogy ő kicsoda és megcomponálván a Goethe versét ki veszi annak>

amint láttuk sehogy[se] ért a szöveg formálásához és mintha valami primitív lénnel volna dolga, maga is gagyogni kezd hogy valahogy egyet értse-nek.>

Schubert{nél kezdődik} az embergenie óriási lépést tett a szó felé. {De megáll<t> a középén} <a m> Mint a chemikus egymásnak ereszti a két vágyódó anyagot és várja a vegybomlás eredményét: hogy a vers a zenéből a zene a versből mit választ ki. <Nemesek <xxx> az ő vegyületei. Ő marad a legnagyobb még mai nap is.> {<De> Két úr egymás mellett nem xxx ért} Schumann<nál kisebb; mert <xxx> mert [!] {írt} nagyobbakat akart>: nem elégedett meg az affinitásokkal <önkényesen, másképp mint a nagy chemikus akart új egységeket megépíteni olymódon hogy {nem} a költemény {szótartalmát hanem az} úgynevezett *hangulatát* vévén támpontul elgondolt valami annakvaló xxx harmóniát, melódiát és csak most kezdte a szöveget belefogni az egészbe. Így egyszerű belátni hogy folytonos konfliktusok állanak be és ahol szöveg és melódia nem fedik egymást ott hangulatbeli illuminálás amely abban áll hogy a vers hangulata>

amit a zene a versből kivett, nem találta elegendőnek, amit pedig a vers a zenéből azt soknak objectiv[e] durchcompon[iertnek]. és sötétnek látta. <Talán mert> Mélyebb intelligenzia volt {mint a többi} a szónak akart többséget szerezni <nem tudta túrni> {úgy érezte} amíg ez a (csak muzsikuss Beethovennek fel se tűnt) hogy a vers tönkremegy ha nem uralkodik. <Schubert a világ üdvére nem érzett ilyent. Mert ez a megérzés volt a formatörés megindítója. A szónak>

LAK PLH IX/42/4-8.

EK. 110-112.

*

<mélyebb> {mystikus} kívánság, hogy teremtsék {értelmes} szó a Bach fűgának – mikor <az oly kétségbeejtő> {pedig} az értelmet {úgy véljük tudni} hogy a kinemmondhatása egész úgy fáj nekünk mintha egy jól ismert név nem jut eszünkbe – {ez kiv. [?]} úgyse teljesülhet. Amilyen világos az <kép> értelem a <még olyan> kimondása előtt úgy elködösödnek ha tényleg szóba <fogn> szabadítanók. És a legmélyebb költemény se lehet jó olyan dallá hogy el ne romlanak [!]: mert nem elég tiszta az akkord értelme. {Ime látjuk} A zene nyelve csakugyan fedi a[z] élőnyelvet: csak nincs közvetítő szótár <Igy sose> Ideális dal csak akkor jön létre amikor ez meglesz. Amitől {pedig} isten óvjon!

Addig ezer az összeütközés az ellentmondás az egyik vagy a másik elem romlása {beerőszakolása}. *De az ember egységet hall mert azt akar hallani.* És aki ezt az egységet legjobban adja (mert egész lehetetlen) az a legnagyobb. <Schumann> Az olasz mesterek egys[égesí].tők mert ott praedom[ináns ?]. forma Beeth[oven]. ugyanugy de feláldozza érte az {ő} egész tartalmát {és} a <xxx zenét> költeményekét is (Goethe). Schubert a genie, mint a chemikus egymásnak eresztí a két <rokon elemet> {vágyódó anyagot} és várja hogyan megy végbe az affinitás processusa várja hogy <az> {a} vers <mit választ ki> {a zenéből} a zene a versből mit választ ki. És <sok> száz a száma a nemes vegyületeknek. Ő marad a legnagyobb; és a mélyebb {előre <lá>} megsejtője a {mai kor} lelkének. Schumann nem sokszor találta <olyan> {azt} tökéletes összerímelését szónak és hangnak. Az individualizáló törekvések Schubertnél szerencsésebbek. Schumannál egy-egy Heine vers hangulatbeli kiaknázása sokszor <belexxx> a vers és a dal formáját bontja meg.

Itt talán az első ember aki *exacte* <kommentálni> {megoldani} próbálja a szó és hang közti analógiákat, és világos hogy az *ebbeni consequenzia* rombo-

ló<an hat> a zenére is versre is. <És> {Az} az elv amely elismeri ezeket az analógiákat egy ideig megelégszik avval hogy a *zene fogalmait* fordítsa le <élőszóval> {az ész fogalmaival}. De ezután már nincs megállás. Mert: ha a zenének már nincs {<is> érzés}fogalma amely ne volna névvel nevezhető azért viszont az <nyelvnek> életben sok olyan dolog fordul elő amire a zenének *separat* kifejezése nincsen. És most következik be <az> a végzetes logikai hiba. Ha nincs hát: *csinálnak*. És a zenei formának {mint olyannak} ebben a pillanatban vége van. *Új zene intellektuális jellegű harmóniákkal*. {ritmusok progr[am], zene} Új dalforma Strauss Wolff Mahler. Az {dal} individualizálása tetőpontját érte el. Az alapgondolata {ennek} az volt: *a vers egyéniségét kimertetni* <cham> {cham[äleon], akart lenni}, a telj[es], alkalmazk[odás], a forma végt[elen], *differenz* [iálódása], de mivel a formát minden egyes versnél *megváltoztatni nem lehet* tehát alkotójának úgysz[ólván], *nyakán maradt* ő neki lett individ[uális], formája. Így végeredménynek mégis csak a forma individualiz[álódott], úgy hogy a *zeneszerzőnek* lett *egyéni formája*. <anélkül És abszolút a> chamäleon {helyett} sassá nőtt. És <jó> {ideális} dal ma sincs. Ideális {objectiv} énekes sincs, mert ott ugyanugy áll a dolog, a cham[äleon], sassá lesz.

LAK PLH IX/41/1-1.

*

<Schumannál a zene már meglátjuk tehát hogy a zene meghódol és enged a maga souverän uralmából> Nehéz meghatározni azt a pontot <amelyiknél> a fejlődésből amelyiknél ez az átalakulás kezdődik. <Talán> {Hiszen} már Schubert is írt dalokat amelyekben teljes úr a szó, <viszont Schumann is írt még>

<Schumann az> És végbemegy a nagy elvi átalakulás: a <zene> {dal} <értelmünk> <rendelése> szöszerívé lesz

Schumann a <z alkot> megalkotott elvének nem <volt hivatott> {vonta le} az utolsó consequenziáit <vinni>. <Az ő> túl nagy a közelsége a {zokhoz} nagyokhoz, <megővta őt ettől> {akik a tiszta zenét szülték}. De ha az {egy-más}mellérendelése szónak a hangnak nem is <telje> elégitette ki az ő intellektualismusát, {kielégítette valami ami egy fokkal több} <az> {szó}hangulatok, {a} gondolatérzések zenei megalkotása kielégítették {azok a középtagok amelyek már nem voltak abstr[aktok], még nem concrét[ak].} Ha Heinét {(a poétát nem a rabulistát)} zenében megkapta, megkapott mindent. Heine

nem károsult. <És a zene? {Károsult-e?} Az <abszolút> {tisztá} forma bizonyára. Az akkoriak protestáltak is. Mert ők a változásban nem látták csak a szigorú forma megingását és ezzel veszteséget>; amit belsőségben új lelki értékekben nyert a zene ebből a veszteségből azt csak a későbbieknek adatott meglátni. Azoknak <akikben> akiknek {a} zene <xxx> {lelkében} még erősebben élt az {értelem utáni} nagy világos vágy. Azok akik <nek tömegéből kilépett Hugo Wolf>nek még a Schumann még a Brahms concrét <xxx> misztikumuk sem volt elég concrét; akiknek a vágyából született Hugo Wolf. <Az a> Hugo Wolf <aki> semmi mást <{egész életében}> nem akart mint amit Schumann: <kicsit> fordítani a muzsika mély nyelvére, amit a költő <érezett> mondott és senki előtte; úgy fordítani hogy a fordításban <van még> {ami} más és rossz értelmű hang <úgy> {megvan az} alakuljon <az> át és öltön új értelmet, azt {az értelmét} amelyet csak a szerző látott és senki előtte. <Azt akarta amit> Schumannhoz azért is látjuk rokonnak mert öbenne is, mint Schumannban az összefoglaló, a poétikus érzés, a dal tónusának illatának az átélése hatalmasabb {erősebb} a másik <ézésnél> {erőnél} – a Schubert és Straussokénál – a tagoló, logikus szóról-szóra értés erejénél. A megérzés mikéntjében a döntő különbség valóban ez, minden dalköltők között. <és ha biztos volnék hogy úgy értenek ahogy kell azt mondanám hogy az egyik xxxxxxxx Nem az amit eddig mondtak hogy az egyik a melódiájához keresi meg a szövegét a másik fordítva. Sem az hogy az egyik a <zenét> {hangot} teszi meg <xxx> föltétlen úrnak, a másik a szót, hanem az, hogy az egyik> Az egyik a – Schubert fajta – a költemény értelmét az egyes szókban látja <az> {és bízik} azok{nak} <megismétléséből akarja> építő erejében; átkomponálván a szokat meg is kapja a muzsikában azt <értelmét> ami költeményben költemény volt. A másik aki jobban <tudja> átértette {hogy csak} helyi erejük {van} a szavaknak <ról szóló {azt a tételt mely} nem bízik a szavak> aki a költemény <összességét> {cachéját}, illatát kapja meg mindenek előtt, ehhez keres mint egészhez, hangnemet rendszert: és a dalban azt adja ami a költeményben is már volt. Az első realisabb az okosak a kik a szokat, gondolatokat megértik, egyenesen egyértelműen. A Schumanné az intellektuálisak, hasgatott lelkűek akik a gondolatok <at> positívumánál messzebb látnak, <és> azokon keresztül {mint egy kapun} a {sötét} lehetőségek <tengerébe> {ködébe} <amelynek csak egy cseppje a gondolat xxx jelenti az egészet xxx>

Ami az egyiknek még értelem, a másiknak már érzés; ami az egyiknek <még> tény, a másiknak az már symbolum. Így <ha> {van hogy míg} az egyik <a hang concrétté váltására teszi a fősúlyt, a másik a minél> az értelemszerű deklamációra a teljes concretizálásra vágyik {addig} a másik, {ha} megalkot-

ta <az egésznek> az egész vers számára az <xxx> összkifejezést, szívesen feláldozza a részleteket, hogy ezt végigvigye és frissen tartsa. Egy pontban azonban összeér ez a két fajta. Abban hogy akár {úgyyszólván} a szöveg hulláján keresztül, akár a szöveg {eleven} segítségével, mindenkép a <zenei forma differenciálódása> az *individualizáló* ehvet juttatja győzelemre; <akár szó szerint akár> mindenkép az az eredmény hogy az egyes költők lényegéhez, a versek egyéniségéhez közelebb értünk. Hogy ez a zenét miképpen érinti azt most nézzük meg. Láttuk hogy addig nem volt formatörés amíg a zene sui generis-értékei elég frissek voltak a használatra. {A} Schubertek és Löwek nyugodtan használhatták az egész akkori phrazeológiát a szövegek megfejtésére, amikor azt ő előttük még senki sem compromittálta másféle értelmezéssel. Amig <csak gondolatot> {értéket}

LAK PLH IX/41/1-2.

*

<a maga jussát a zenéjét be kellett szorítania a fent említett prokruszt[ész]. ágyba>

<Ha megvizsgáljuk}, hogy miképpen segítette jussához a szót látni fogjuk hogy a mi {szabadságot} a szónak adott, {azt} a zenétől <ugyanannyira> elvette. Mert ha Bach és Beethoven muzsikáját úgy is érezzük hogy az kimondható valaminek a majdnem-kimondására és ha ezek után a dal feladatát egész könnyen megállapíthatni <úgy> {abban} véljük hogy ezeket majdn[em]. kimond[va]. mondja ki {az} tényleg: {nyerje ki az egyenértékeket és amennyire lehet fordítson} szabadítsa szóba, azért a feladat mégis más lesz; és veszélyesebb.> Más azért lesz, mert hiszen a <z első> {dalcsinálásnál} a primär, az adott a vers {és a vers diktál}; azért lesz veszélyes, mert a születendő új <élet> szerkezet logikája a verslog[ika]. lesz amely szükségképen megtöri, felbontja a zeneforma {külön saját} logikáját. <Igy látjuk> Felbontja; de a felbontott elemeket *másképp* fűzi össze újból:} gondolatrendben. De ha {már} minden accorndnak meg {is} van a ma [!] értelmi értéke minden ütemképnek {számára} az <maga> {új} fogalom, maradnak még <gond> érzések maradnak még elvont sötét agyképek melyek számára zenei egyenérték nincs. És ha nincs, hát csinálnak: <mint> {és ahogy} a logikája ugy <az> tartalma az értelme is felbomlik a zenének és újra újkép alakul a dalban: gondolatrendben.

<A hatása óriási ennek>

A nagy formalisták ugyanazok mint a nagy dalköltők: logikus csak a f[orma]. intuitív-abstrakt l[ogika]., míg a d[al]. öntud.-concrét [!]
a realitás: charakteristika és idealitás: tiszta forma polárisak

szabadnak érezzük Schubertnél a szót is [?] a zenét pedig tudjuk hogy az[ok] egy prokrusztos ágyába törettek.

LAK PLH IX/41/1-3.

*

melódia elveszése realismus charakteristika *durchcompon*[ierte]. strófa xxx elvész

modulatio analog tartal[om]. – analog hangnem

a melódia megszakad mert a gondolatok mondatok <vagy rövidebbek és hosszabbak és> {rhythmika} minduntalan rácaffolnak: vagy <avval hogy> időben nem vágnak vele össze vagy érzésben és ha az egyik sorból szerencsésen melódia lett, a másik nevetségessé teszi: a realismus nem enged melódiát.

Componieren 1. ein Ton 2. Wort für Wort (nach dem Tarifwert)

A zene a költészet szerint alakul tehát át. De az újaknál {költőknél} látjuk hogy azok újból a zenét tekintik <elemük> fluidumuknak. <Igy> Annyira hogy nem lehet őket megkomponálni: zenésőbbek mint a zene. Ugyanez az első „szózene” korában a költemények {lesznek zenések}: „zuletzt wurde das leere Wort, sein Klang also das rein musikalische Element der Sprache die Hauptsache.) Burkhardt „Weber: Kann Goethe Gedichte, weil diese schon zu viel Musik enthalten” nicht comp[onieren].

individualizáló törek[vés] <csődöt> tönkre megy a *subjektivitás* az individu [!]

Negative formatörés – posit[ive]. *új forma* : postulatíoeegység

Hát Mozart deklam[ációja ?].?

concrét misztikum

LAK PLH IX/41/1-4.

*

Peri, {Giulio} Caccini, {1602} Monteverdi, Versicher des Wortes, Schütz Ausgleich mit Ton {Heinrich} Albert Wort dominiert.

Bis nach 1500 liegt ital. Mus. in Bund der niederl. Tonku[n]st Musikreform gegen Kontrapunkt

Die Poesie d[es] 17. Jahr[underts]. trostlos „zuletzt wurde das leere Wort

sein Klang also das rein musikalische Element d[er]. Sprache die Hauptsache" (Burckhardt) Und das gerade als in der Musik das Wort die Hauptsache wurde! Genau wie jetzt Rilke, George – Straus.

LAK PLH IX/42/14.

*

1/ Jedes Liedcomponieren ist, vom Componisten aus gesehen nur ein {Herausholen u.} Steigern der latenten Musik d[es] Gedichtes. 2/ Bei Schumann Wolff. ist es syntetisch: es wird <die Duft> das Ganze, das Caché in eine Tonart, Melodie gesteigert u. die Worte kommen dann. Bei Strauss, Schubert, Löwe ist es ein <syntetisches> analytisches: jedes Wort wird zum Klingen gehoben. 3. Der Stärke des Gesprochenen entspricht die Höhe des gesungenen Wortes.

LAK PLH IX/42/13.

*

„der gesteigerte Mechanismus im Klavierspiel wird zuletzt alle Wahrheit der Empfindung aus der Musik verbannen.

LAK PLH IX/41/1–7.

*

A zene két sexusa hang és szó: egymást termékenyítik.
Ma a félneműek idejében a [!] amikor tisztességes gyerekeket se csinálnak, ugyanazonoknál fogva a nagy MWWM [?] miatt nem csinálnak jó dalt se: a zene túl concrét, a vers túl zenés.

LAK PLH IX/42/1.

Vocal {Selben}-musik aus Associat. unbewusst
Beweis: dass wir neue Namen schön finden

LAK PLH IX/50.

* * *

Töredékek, jegyzetek

Von der malerischen Dissonanz

Es ist sehr selten, dass <sel> ein Künstler es wagt seine Stillforderungen {bis} in das {Einzelne des} Naturmodells hinein durchzuzwingen, dass er, wenn ihm z.B. eine bestimmte Kurve der Komposition vorschwebt diese Kurve bis in die Hand oder gar bis in die Fingerstellung {(Leonardo Schule, Michelangelo)} hinein verfolgt u. aus der Kleidung der Umgebung dem Hintergrund alles eliminiert {was d. Kurve schadet} oder so ordnet dass es <jener Kurve xxx> {ihr} behilflich ist. Er wird in den meisten Fällen nichts dergleichen tun und {lieber sein} <unser> Gefühl bis zum Äussersten anstrengen um die am Modell nicht ausgeführte Stilisierung {im Bild} doch noch irgendwie <ins Bild erscheinen zu lassen> {herauszutreiben} und diese Anstrengung wird dem Bilde eine Intensität von prinzipiell ganz anderer Art geben als es die jenes hemmungslos durchstilisierten „runden“ Werkes ist. Diese Intensität wird <sich darin aus der immer sich erneuenden Anstrengung> {darin bestehen, dass sie den Prozess der Anstrengung mit der der Maler} das willkürlich eckige Modell rund zu sehen bemüht war, beim Beschauer <wieder neu> {noch einmal} anregt. <Während beim andern Künstler> Dieser wird, seinem Wunsche {des Rundsehens} zu genügen fast ebenso viel Kraft aufwenden wie der Maler als er das ganz unkomponierte Modell bis zu diesem Grade <eingebaut> {rundgemacht} hatte. Er wird also nicht eine vom Künstler geschaffene Ganzheit als solche in sich aufnehmen sondern wird *selbst eine Arbeit tun* deren {selig vergebene} Anstrengung er für den Genuss nehmen wird. Und in der Tat sind auch diese beiden hier so scharf geschiedenen Arten des Genusses in allen Werken <fast nebeneinander> ganz miteinander vermischt: der parallele mit dem entgegengesetzten (!) der passive mit den ankämpfenden, der sich einschmiegende mit dem einrennenden der korrigierte u. der korrigierende. Als ästhetische Momente scheinen sie untrennbar zu einander zu gehören, <Wenn auch bei der Malerei der Wahn besteht es könne mit der Eliminierung des zweiten conträren Momentes> und wir wissen auch dass sie in der Musik als coordinierte Werte schon längst {auch} in die Theorie aufgenommen sind. Dass die Malerei noch nicht von diesem {komplizierteren} Gesetz weiss u. noch immer glaubt ihre höchste Vollkommenheit würde sein, wenn sie das hem-

mende Moment ganz aus dem Bilde entfernen könnte; dass sie den Punkt noch nicht überschritten hat wo sich die Harmonie {wieder} nach der der [!] Wirrsal <umsieht weil> {sehnt}, kommt daher, dass sie ihrem naturgebundenen Wesen <nach> {gemäss} fortwährend mit der {Naturdissonanz} als {mit dem} grössten Hindernis zu kämpfen hat u. so gar nicht dazu kommt <die volle Harmonie in> {sie in ihrem wahren Wert kennenzulernen. Sie müsste erst} die Harmonie kennen <zu lernen>, sie zu <zu> {lange} lieben, {dann} schliesslich ihrer überdrüssig <zu> werden u. zuletzt wieder nach dem zweiten als nach der unerlässlichen Würze des Guten zurückgreifen. <Die Musik der beides gleich hat diese zu Gebote steht u. die darum beides> Die <um> {nicht} gebundene, *nur* ästhetisch bestimmte Musik, der beides <zu> gleich sicher zu Gebote steht hat das längst <die Musik die> erfahren u. hat längst die Dissonanz neben die Harmonie gestellt als einzige <ganz> gute Ergänzerin. – Die Malerei schreitet <aber> auf <auf> dem Wege zu <ihrer> {der} ästhetischen Umwertung ihrer Werte sehr langsam und immer von Rückfällen aufgehalten dahin. <So wird es> Die Rückfälle sind wohl Erstarkungen von der anderen Seite gesehen: es sind die Punkte wo sie die schwererrungenen Absolutheiten – Linie, Fleck, Symphonie – <aus denen sich> wieder zum Teufel schickt u. {wieder} nur von Gegenständen wissen will (Cézanne – Whistler). Aber sie schieben den {übrigens durchaus überflüssigen} Zeitpunkt, wo man nicht nur die freie Harmonie sondern auch schon die Vorhalte u. Dissonanzen kennen wird in weite Ferne hinaus. Er mag in der Ferne bleiben: seine Früchte pflückt unser Gefühl schon heute ab und hat sie ohne es zu wissen schon immer abgepflückt wo es sehr complizierte Bildergenüsse gab. Denn mag die Dissonanz eines Bildes bewusst od[er] unb[ewusst] <mag sie> {sein}: wenn wir zugeben dass die Gesetze seiner Wirkung den musikalischen irgendwie gleichen müssen wir das ganze Bild <als> und *alle seine Sichtbarkeiten* in Gefühlswerte umwechseln u. da werden wir sehen dass die Dissonanzen – in <das> Farbe, Linie Komposition – die wir entweder nicht bemerkt, oder – als {einfache} Störung empfunden, oder wissentlich über{sehen} hatten, <zu> die Wirkung des Bildes immer irgendwie beeinflusst haben. <Und man wird {mit diesem Prinzip in der Hand nach u. nach} auf die <vielen> unzähligen kleinen, zufälligen Factoren aufmerksam werden, die in alter und neuer Kunst mit der <Psychologie> u. der Geschichte der Bilder nichts, und mit ihrem Eindruck alles zu tun hatten. Ich bleibe mir zunächst bei.> Die Dissonanz verkörperte sich da in allen sogenannten Fehlern. Sie war im Hinken der Komposition, in Farben die einander übel wollten {u.} in Figuren deren Rechte nicht wusste was ihre Linke tat. Das alles hatte der Geniessende gesehen. <Dass> Und auf den Empfind-

lichen hatte es gewirkt ob es ihm aufgefallen war oder nicht. Ja es hatte günstig auf ihn gewirkt <selbst> {gerade} dort wo es ihm unliebsam aufgefallen war. Denn die schmerzende Farbe, wenn er sie eine Zeit erlitten hatte erhöhte <seine> {die} Spannung mit der er nach der guten suchte u. vervielfachte die Freude mit der er diese fand; und die Unruhe die eine ungebaute Figur <in> ihm <erweckte> {gemacht} hatte fand <in dem der daneben oder> in einem kleinen Detail, {in dem} er endlich eine Rundheit <gefunden hatte> {fand}, einen seligeren <Abschluss> {Umtausch}, wurde zu einem <kostbareren> {teureren} Ruhegefühl als {es} <als> das eines ganz harmonischen Bildes je hätte werden können. <Aber selbst ein Bild> Oder es mussten Dissonanz u. Auflösung gar nicht in den gleichen Werten liegen: es konnte das Missbehagen der <Komp> Zeichnung <sich> mit der Beruhigung der Farbe im Wechselspiel stehen. Ja es musste – und das ist der bedeutendste Fall – Beides nicht einmal <zugleich> im Bilde selbst nebeneinanderstehen. Denn wenn das Bild noch so tief gestört hatte, sein Schaden <hatte> {war} nicht {von} solanger <gedauert> {Dauer gewesen}, dass er, <in der Freude eines nächsten irgendwie sonst harmonischen Moments> von der Freude eines andern, harmonischen Dinges <auf> abgelöst, nicht doch noch sein fernes Gutes gehabt hätte. <So sehen wir> Und <selbst> {sogar} das Ganzharmonische <selbst> {Ding} lebte in seiner Köstlichkeit {zuletzt} doch nur von allem Ungeschlossenen <ringten> – {gleichviel ob} des Lebens oder der übrigen Kunst – rings<herum>{umher} <So sehen wir dass die Dissonanz, das> {So hatte der} Fehler immer sein Teil. Er war ästhetisch ebenso wichtig wie das Gelungene. <der Stilwert> {wie irgendein Wert} der zum Stil gehörte und auf den Empfindlichen musste er immer wirken. – <Am stärksten freilich Seine Wirkung steigt mit seiner Ungewöhnlichkeit> Und am stärksten wirkt er dort wo er am frischesten wirkt, wo die Augen {teils nicht} an ihn gewöhnt u. {teils} von allem <allem> andern empfin[d]sam gemacht sind. Am stärksten Wirken die Fehler auf den Empfindlichen von heute. Die ungeheure Wirkung alter u. exotischer Werke in unseren Tagen ist gar nicht anders zu erklären als mit diesem zur Wirksamkeit-Erwachen aller Unzulänglichkeiten. Wir sind durchwachsen von den Werten und und {!} unser ganzes {(nein unser halbes)} Kunstgeniessen besteht darin dass diese Werte – ohne Rücksicht auf Causalität u. <Simultaneität> {Geschichte u. Intentionen} – sich gegeneinander abwägen, einander im Spiel vertauschen (Die andre Hälfte ist „Eingehen“ auf den Wahrheitsgehalt das unsubjective „Verstehen“) <Die Malerei spielt sich uns> <In der> {Die} rein <nervenhafte> {sinnliche (flächliche)} Betrachtungsweise der Malerei reduziert <{sich}> jedes Bild auf einen <Kitzel u. lässt> Nerventon der sich in 100 Re-

lationen zu andern Bildern, zu seinem Platz und zu den Zuständen der Betrachter auf hunderterlei Weise färben kann, wo jede Färbung etwas bedeuten und sich einprägen kann u. <wo es sicher ist dass man> {ausgenommen die Eine ungefärbte} das Bild „an sich“ das Bild „wie es gemeint ist“, {das man} gar nicht zu sehen bekommt. Denn diese Betrachtungsweise

LAK PL.H IX/41/m-(1-4).

SchA. 32-35.

Hiány, 1993. jan. IV. évf. I. sz. 12-13. (ford. Mesterházi Miklós)

* * *

[Karl Kraus]

Kraus ist kein Denker, er hat Gedanken. Wäre er ein Denker so würde ihm das Denken spass machen und er <störte> liesse es sich nicht stören von den Anlässen. Wäre er ein Sozialkritiker, dem die Sachen nicht bloss aufleuchten, sondern dem sie auch einleuchten so schriebe er Essays über seine Theorien u. wartete nicht immer wieder auf einen Anlass, {um} dessen Beitrag zu einer seiner Theorien in einer Glosse zu erschöpfen. Wenn er den Atem zum Denken hätte u. nicht bloß zum Formulieren so schriebe er keine Aphorismen oder {er} schriebe lange Essays aus lauter Aphorismen. Er sagt immer, dass zum Aph[orismus]: der längste Atem gehöre, das ist nicht wahr, der Aph[orismus]. entst[eht]. aus Gedankenfülle und Denkfaulheit. Er wechselt nur den vielen Atem den er bei der peinlich genauen Arbeit an ein[em]. Aph[orismus]. verbraucht, mit <einem> dem langen. Was er schreibt – wird manche[r] sagen – sind ja Essays voller Aphorismen. Ja, voller <guter Witze> Aphorismen <Einf> über tausend verschiedene Sachen, hundert Einfälle zu tausend Ideen. Er braucht die verpflichtungslose Form der Satire um seiner Dekonzentration (von Punkte der Ideen aus!) <frei> Luft zu machen. Er ist gedanklich unerhört zerstreut. Aber er weiss das und arbeitet mit seinem strengen Stil hart dagegen an, sodass <man> {wer nicht unterscheidet} am Ende doch ein festes Gebäude zu fühlen bekommt. Aber wer genauer hinschaut sieht dass <nur> das Gebäude {zwar} fest <ist> aber aus verkehrten Steinen gebaut ist. Wer ihn nur stilistisch nimmt wird schwer eine Schiefheit in ihm finden. Aber leicht wer ihn nur auch gedanklich nimmt. Und man sah, bei den Kritikern der deutschen Viecher über die chinesische Mauer¹, dass <man>er gegenständlich genommen, als Unsinn wirken kann. Und in diesem Fall <sind die> {haben} jene Viecher <massge-

bend> {recht}. {Zwar} Wäre das Gedankengeb[äude]. d[er]. chin[nesischen]. M[auer]. aus Festheit verworren sie hätten keinen Unterschied gemerkt, aber es ist aus <Schlaxxx> {Hemmungslosigkeit} verworren. Es sind so Theorien drin u. keine ausgedacht: jede ist Flucht vor der Andern. Man sagt es [sei] wundervoll was ihm bei so einem einfachen Anlass alles einfiele. Es wäre wundervolles, wenn ihm nur eines einfiele u. das so stark u. folgenreich, so gründeschwer u. organisch dass er den Anlass für alle Zeiten beiseite werfen könnte. <xxx> Wem eine Theorie wichtig ist, der wartet nicht auf die Praxis. Chesterton macht eine Theorie und 200 Beispiele kommen ihm angefliegen, wie magnetisch von der Hohlform angezogen {diese zu füllen}; Kraus hat ein Beispiel u. 100 Theorien reißen es in Stücke, so dass am Ende nichts bleibt. Denn es soll uns nicht täuschen dass sie beide ähnlich aussehen, dass bei beiden Witze und Gedanken <koordinierte> {nebeneinander} gleich schwarz auf dem Papier stehn. Bei Chesterton bringen die Gedanken die Witze, bei Kraus tragen die Witze die Gedanken fort. –

Er weiss überhaupt nicht wie Gedanken aussehen. Seine tiefste Prodomo-Theorie ist neben der dass zum Aph[orismus]. der längste At[em]. geh[öre]., die andre immerfort wiederholte dass die Sprache die {eigentliche} Gedankenerzeugerin sei. Denn <das> wenn er dazu noch zugibt dass man die mit der Sp[rache]. heraus[eholten]. Gedanken auch selbst weitermachen muss so hat er damit sein <rundes> completes System und wird nie merken dass er immer zu <früh zur> {kurz} der Quelle fern bleibt, was einem, der diese Quelle gar nicht erkannt hat nicht <passieren> {wichtig werden} kann. Ein Denker wird immer zu besorgt sein, wohin ihm die Gedanken gehn, als dass er viel darüber nachdächte woher sie ihm kommen. Ein {grosser} Denker wird nie den Satz von der gedankenzeugenden Sprache aufstellen ebensowenig wie ein grosser Woller den Satz vom unfreien Willen. Wer Inhalte hat, macht Formen und fragt nicht viel danach, was diese Formen {wieder} selbst für Inhalte machen. Wer {aus der} Form Inhalte nimmt bekommt zwar, neue und unerhörte, aber er bekommt immer nur soviel wie die Form {gerade} hergibt. Er ist {ganz} *passiv*. <Denker> Das berühmte Kraus-Wort, die Sprache beherrsche ihn „sie kann mit mir machen was sie will“ heisst: ich kann ohne sie nichts machen.

So wie er von Anlass zu Anlass etwas denkt, denkt er von Einfall zu Einfall. Auf die Zwischenglieder, die sogenannte Gestaltung braucht er sich nicht viel einzubilden. Sie ist lediglich ausfüllerischer Art u. wo die Einfälle so dicht aufeinander folgen ist es das Ausfüllen keine grosse Kunst. <Was er macht> Gestalten wäre Einfälle unterdrücken aus dem Weg räumen. <Aber wie kann er aus dem Weg räumen, was> <Aber sein Weg geht doch gerade>

Aber er hat gar keinen Weg aus dem er etwas räumen müsste; ja sein Weg geht gerade von einem Einfall zum andern; das Wegzuräumende zeigt ihm {erst} den Weg.

LAK PLH IX/41/n-(1-2).

SchA 48-50.

Hiány, 1993. jan. IV. évf. 1. sz. 13. (ford. Mesterházi Miklós)

1. Karl Kraus: Die chinesische Mauer, München, Langen-Verlag 1910.

* * *

[Félreértéseméleti jegyzetek]

Félreértési elmélet.

1. Theoréma:

A művészet fejlődésének fő tényezője a félreértés

Demonstratio:

A fejlődés a különböző emberek és korszakok egymásra hatásából (és ezen hatások továbböröklődéséből) áll. Mivel azonban ember embert nem ismer belülről, nem értheti meg hogy mit akar, korszak előző korszakot még kevésbé (mert lehetetlen az „utána járás”) <ha> {mert} azonban mégis átveszi amit lát, hamisan veszi át, félreértve és – újabb félreértéseknek talajt készítve. Tehát: a művészet fejlődésének fő tényezője a félreértés

Q.e.d.

2. Theoréma

a fuszekli és a zsebkendő használat fordított arányban áll.

LAK PLH IX/28/1.

EK 116-117

SchA 77.

*

Missverst[ändnis]. Th[eorie].

Aus dem Subjectivismus wurde bisher nur die Consequenz gezogen dass der Künstler der Natur <nicht> subjectiv gegenüberstehen <nicht es> {leider

müsse aber G[ott]. s[ei]. D[ank].} dürfe <sondern auch müsse> {u. getrost immerzu solle u. unentwegt auch immer werde}, aber dass es auch den Werken s[ubjectiv ?]. geg[en]übersteht, dass man auch seinen Werk[en] u. denen d. andern s[ubjectiv ?]. gegenübersteht das würde als Missstand als {Verstehen} Ausnahme betrachtet. Der Subjectiv[ismus]. des Künstlers vor der Natur <ist> sei „berechtigt“, aller übriger aber „vom Übel“ u. „unzulässig“ u. nicht weiter zu dulden. – Künstler <werde> empfangen von der Natur Gefühle (also etwas war nicht sie sondern er hat) <seine> er müsse aber seinerseits diese Gefühle möglichst treu u. unverändert weiterzugeben trachten. Dass er für den Beschauer ebenso *nur Substrat* sein könne wie für ihn die Natur wurde – da Kunst als Seelenverkehr doch Postulat u. Prämisse waren [!] – nicht zugegeben. So en[t]stand eine Bastardaesthetik geboren aus der alten, vornaturwissenschaft[t]lichen Auffassung von der Mittelbarkeit des Kunstwerks u. aus der neuen, naturwissenschaftlichen, vom Subjectivismus. Und man half sich in dem man beide getrennt unterbrachte: den *Subjectivismus* in das Verhältnis Künstler-Natur das *Verstehen* aber in jenes Beschauer-Werk localisierte, so konnten beide Anschauungen friedlich nebeneinander bestehen, ohne sich gegenseitig zu schaden.

Dass man aber dabei nicht stehen bleibt wenn man kein Idiot ist, sieht jeder Idiot ein. Man rüstet daher zu einer neuen stichhaltigeren Erklärung der Dinge und nennt sie die {Missverständnis-}Theorie der Kunst <auf der mit der Hypothese des Missverständnisses>

Diese will <nicht> {die Idee} des Subjectivismus der Anschauung, das Unvermeidliche nicht nur nicht vermeiden sondern will es im Gegenteil ins Zentrum der Dinge setzen

Zeigen dass die Geometrie ebenso beseelt ist wie die Kunst die Abbilder schafft, weil ebenso und *freier* an Naturform gemahnt, weil sie (in der Ornamentik) *mehr* Möglichkeit der Accumulation von sinnlicher Werten gibt. Der Teppich ist immer reicher und verschwenderischer als das Leben weil <ihm Element ist> {Ornamentik u. Farbe}, die dem Leben nur letzte Blüte {sind}: <die Farbe u. das Ornament> bei ihm Wurzel u. Wesen <ist zu eigen> ausmachen

LAK PLH IX/28/2.

*

Missv[erständnis].th[eorie].

1) Es gibt keine Fehler, was genossen wird ist wert.

2) Verbot daraus <prakt> schöpferische Konsequenzen zu ziehen

LAK PLH IX/41/m-2.

*

Die Missv[erstehende]. Betrachtung ist unkritisch: vor dem Object überhaupt gedankenlos; das Bild selbst sieht sie uncausal, sinnlich fügt <es> aber doch den *Eindruck* in ihre Erfahrungskette, vergleicht es reiht es ein, aber nur nachdem sie [es] als *Gegebenes* angenommen hat.

Sollte man fehlgehen wenn man in dem scheinbar harmlosen neckischen Verschen von den 10 kleinen Negerlein das erschütternde Sömbol [!] der {vielen schönen} nach u. nach entgleitenden *Möglichkeiten* des Menschen zu sehen sich entschlösse?!

Mal einen Artikel über Psychologie des Museumsbesuches
Über gerechte {kritische} und missverstehende {unkritische} Betrachtung
Dialog

LAK PLH IX/41/m-3.

*

1. Erfahrungsloser naiver Schauer: *leeres Verstehen*
2. Erfahrenes indirectes Schauen: *reiches Missverst[ehen]*
3. <Erweiterung> {Eindringen} der Erfahrung bis zum Kern der Künste, durch Wirkungen, Relativitäten hindurch zu den <Meinungen> *Intentionen*. Schlüsse von diesen aus: *reiches Verstehen* ist hier der (immer unerreichte) Gipfel.

LAK PLH IX/28/3.

*

(Fehler der Missv[erständnis]t[heorie].., dass sie die musikalischen Reize (Teppich) für intellektuell erklärt aber etwas ist daran doch wahr – noch zu hören

Mv.t. [Missverständnistheorie]

Von der Mystik der Techniken

An allen {geistigen} Reizen hat mechanisches mathematisches <Stoffliches> {Materielles} mehr Schuld als Geistiges

Die geistigsten Werke die geistlosesten
 Einzige Gedankenkunst persischer Teppich
 Wie man <von> {an} grossen Dichtern rühmt dass sie die Kraft des Volks-
 liedes hätten so muss man von Cézanne sagen dass es die Kraft der Volks-
 kunst hat.

LAK PL.II IX/28/4.

*

Missverst[ändnis].

Einheitspost[ulatum]. führt zur Integration von
 Die Primitivität von heute erweist sich als ein Bedürfniss gegen <die> {alle}
 Erken[n]tniss die Gefü[h]lsformen durchzusetzen: zu schliessen dort wo in
 der Natur ewig nur das Offene ist. Die Anatomie nach einer dominierenden
 Bewegung umzumodeln. Den persischen Teppich durchzusetzen <bei>
 {gegen} die farbenkarge Natur
 Bei Matisse scheint mir alles
 Der Mut der Verzweiflung

LAK PL.II IX/41/k-5.

*

elevenné tudatossá <hatal> és nálam nagyobbá élesztem a holt dolgo<ka>t is
 ha megérint<enek>, és arról amelyik „szól hozzám” nem hihetem másképp
 mint hogy maga is tudta mit mond.

Missv[erständnis]. Th[eorie].
 Erscheinung d[er] <Missverstan> Subjectioprojection. Kunst ist das
 Missv[erständnis]. vor der Natur. Kunstentwickl[ung]. das Missv[erständ-
 nis]. vor der Ku[nst]

LAK PL.II IX/28/5.

*

Man muss versuchen diese Kunst ohne mystische Hypothesen zu verstehen.
 Ihre Wirkungen sind viel zu mystisch, als dass man Aussicht hätte <sind>
 sich irgendwie in ihr zurecht zu finden wenn man, was ihre Ursachen betrifft
 nicht zu einem streng rationalistischen Standpunkt Zuflucht <nehmen

wollte> {<muss> nähme}. Man muss sie <als sozusagen> {ganz} soziologisch <begreifen> {erklären} um sie dann ganz metaphysisch werten zu dürfen. – Darum <will> {teile} ich meine Arbeit in zwei Teile <teilen> deren ersten ich {etwa} benenne: das Volk u. seine Arbeit während ich den zweiten nennen werde: die Volkskunst.

LAK PLH IX/28/6.

*

Formanregung ist kritiklos symbolistisch: füllt Richtiges wie Falsches (mit Goethe <Geist> Caché z.B. jede Parodie von der sie's nicht weiss)

Das „Menschliche“ das uns aus dem Kunstwerk entgegensieht ist nicht verlässlich, denn wir spüren ebenso hinter „Unbeseeltem“.

Genau besehen ist der Teppich beseelter als das Bild, denn während wir auf psychische Anreize des T[teppich]'s sofort und unbehindert mit mit [!] {Seelen}Projection reagieren können, müssen wir beim Bild erst den Umweg um seine *eigene* Seele machen, müssen ihr erst sozusagen ausweichen um uns selbst hineinzubetten. <wobei>

LAK PLH IX/28/8.

*

Volkskunst bringt uns Naturmystik ohne den Umweg über Kunst. – Genies-sen doch den Umweg mit, weil unser Ziel erreicht ist – Fühlen Bewusstheit dahinter: was es mir sagt das hat es selbst gewusst – lehrt uns wie ein Weiser trotzdem wir ihn durchschau[e]n – Denn Form sucht Seele

LAK PLH IX/41/f-1.

*

Volksk[unst].

Zufällige u. sachgem[äss]. konst[ruierte]. Volksk[unst]. kann was wir suchen, Mystik.

Missverst[ändnis]. dass wir Volksk[unst]. für bewusst halten

Bewusstes Missv[erständnis].!

1) Was ich {so} nie erdacht hätte das sagt es. 2) Was es sagt das hat es selbst gewusst. (Es imponiert mir weil 2, oder 2 weil {es mir} imponiert?)
Wirkung.

LAK PLH IX/28/7.

*

Die Leute die stark Sinnlosen erleben <auch in ab> braucht man zum Wiederkommen in der Erkenntnis. Ich glaube es ist z.B. allgemein bekannt dass man sich von Dingen eine Vorstellung macht u sie verliert wenn man die <se> Dinge in Wirklichkeit anders gesehen hat. Dass man sie aber zurückkommt d.i. glaube ich neu u. das habe ich erlebt u. das werde ich mir patentieren lassen u. die Welt wird wieder hallen wenn sie erfährt. Na!

LAK PLH IX/28/9.

*

Bedeut. der Form Untersch. 1/ weil man zu wenig sieht. 2/ weil man zu vieles {also} individuell missversteht.

LAK PLH IX/41/s-1.

* * *

[Hercules Seghers-töredékek]

Hercules Seghers. Das Verhältnis von {Form u. Mensch} Technik u. Temperament in der bildenden Kunst ist nicht wie man gerne annimmt, <das> Verh[ältnis] von „Inhalt“ u. „Ausdruck“. Die Technik gibt sich in den seltensten Fällen damit {zufrieden}, den <Maler u. den jeweiligen „Inhalt“> {Menschen u. Schöpfer nichts andres} ausdrücken. Sie drückt {entweder} mehr aus {oder weniger oder beides zugleich;} sie drückt aus was <ihr will> {beliebt}. Immer hat die Technik dem Temperament Gewalt angetan; sie hat es <unterschlagen oder sie hat es überschrieben> {gefälscht nach oben u. nach unten}; aufgezeigt so wie es war hat sie es selten. <In den alten>

<Nun ist vorauszuschicken dass es ein schweres Unternehmen Geschäft ist, die beiden Ingredienzien auseinanderzuhalten u. gegen einander abwägen zu wollen. U. doch ist dies einer Forschungsart möglich die sensitiv genug, um alle Reize zu verspüren u. nüchtern genug um sie richtig zu lokalisieren, ein grosses Vergleichsmaterial allein von diesem Punkt aus gründlich untersucht durchgeht> <Wir glauben beide klar xxx zu können wenn>

Denn von den Kräften die in ihr wirken ist die <kleine> Kraft <des> {ihres} Schöpfers {vielleicht} die aller kleinste. Da sind die Kräfte des Materials, <die Kraft> des Werkzeugs, die seiner Kraft entgegenarbeiten. Da sind, wenn das Werk <fertig ist> {schon vor dem Blick steht}, die Kräfte seines Formats <seines Gegenstandes> u. aller Formen die {der} Gegenstand

mit sich <führt> {bringt}; da ist die Kraft ihrer Neuheit oder Gewöhntheit, ihrer Heftigkeit oder Zartheit – und da sind tausend Kräfte die alle in die Sinne steigen, die alle {wie menschlich in die} Seele<ntöne machen> {fallen} u. die doch {allesamt unmenschlich sind u.} nichts <sind> als Form u. wieder Form.

<Wir haben es uns leicht gemacht u. nennen aller>

Und immer ist sie, mit ihrem Ausdruck dem Menschen vor{aus} gewesen. Immer hat sie <vor ihm> gesprochen, <u. er xxx zugehört {Er <{xxx}> hat ihr zugehört}>{auch wenn er schwieg aber <weil> immer glaubte man ihn sprechen zu hören weil er ein Mund war u. sie nur <unsichtbare> unsagbares. Immer dankte man ihm, was sie gesprochen hatte u. er musste es tragen überall.}

Alles was er tun konnte, war, langsam das <erke> erlernen was sie ihm <gesagt hatte> {vorsprach} u. es {dann} selber sagen. <xxx> Ja von einem gewissen Punkte an ist {sein ganzer Fortschritt <ist> ein Negatives} zu sehen wie er müde {wird} sich von ihr unterdrücken zu lassen: jetzt wo er sieht dass seine beste Kräfte in ihr <verrücken> {verschwinden} u. die ihren sich {weit u.} weiter machen gibt er auf einmal den Widerstand auf, {wendet sich u.} erklärt {nun} alles was <entsteht für> {sie hervorbringt für} seine {eignen} besten Kräfte; früher hatte sie ihn unterschlagen: jetzt {möge} sie ihn übertreiben.

<xxx {wandelt} soll das> {Das ist im Grossen der Wandel im} Verhältnis von {Mensch – Form}, Temp[erament]. u. Technik, <xxx> den wir in der Geschichte <finden> {sehen}. früher war das wildeste Genie formgezügelt {Heute ist der nüchternste Spiesser wildgenial geworden <u. das ganze liegt <vielleicht> nur an <Flüssigwerden> der <Mittel> Technik, die, unabhängig vom Einzelnen, in tausendjährigem Gang von der Starre, in die sie den Beweglichsten zwang zur Flüssigkeit gelangt ist die sie dem <Härtesten> Starrsten wie sein Eigentum zugute kommen lässt.

Das Missverständnis aber ist – u. es ist ewig unvermeidlich – dass stets>

Sucht man nun in diesem <Übergange> {grossen changement de place} nach dem {notwendigen} Punkt {auf dem} die beiden aneinander vorbeigekommen sind u. <einander gleich> auf gleicher Höhe gestanden haben, nach dem wo die <Temp> Form den Menschen nicht gefälscht u. nicht verleugnet sondern ganz u. gar „ausgedrückt“ hat; sucht man nach diesem Punkt weil man sich sagt es müsse mit math[ematischer] Notw[endigkeit] ein[en] solche[n] gegeben haben, so findet man in der Tat, dass ein wichtiger Abschnitt unsrer Kunstgeschichte als diesem Punkt entsprechend <vertrachten> {erachten} werden kann. Das ist in Italien die Zeit des {alten} Tizian;

das ist in Holland die Zeit <Knapp vor> Rembrandts, die mit H[ercules]. S[eghers]. beginnt.

Das sind, um es anders zu sagen, die sogenannten „manierlosen“ Male-reien. <in denen Mensch u. Form nicht>

Seghers

Man trachtet sich den Einblick in das Mysterium des Kunstwerks <dadurch> zu erleichtern, <dass> {indem} man sichtbares u. fühlbares will-kürlich lokalisiert u. <so> zu einander in Beziehung setzt; so z. B. <Technik> Temperament u. Technik von denen man ersteres

Das Kunstwerk, wie alle Dinge in der Natur, wäre dem Geist uneinnehm-bar, bliebe mystisch ohne einen Henkel, wollte der Mensch sich ihm <xxx> nur von einer Seite nur von der Gefühls oder nur von der Verstandesseite nähern. Es entweicht

Entw[?].

Spiesser – wildgenial

Wildgeniale – formgezügelt

wo sich die entgegenges[etzten]. Richt[ungen] <wo am Treffpunk> treffen: Breughel Seghers Tizian. Manierlos was sie widergeben.

Seghers Rad[ierung] mit d[er] Flucht

Der Unterschied die seine spröde, das was man dilettantisch nennt, schwunglos – die R. fast tanzend neben ihm, elegant „beschwingt“ – S[eghers]. geht immer auf der Erde Schritt <für> {vor} Schritt – Rembrandt nimmt einem Hügel im Flug seine Kurve mit Genuss nachbildend; er schreitet ihn ab seine Schollen <xxx> {unter den Füßen gleichsam} geologisch <xxx> {abführend}, des Schöpfers <xx> {Weg} verstehend. Rembrandt <versteh ausser der For-mation> hält, vom weisen Mittel geführt schön bei der Form der Dinge: er erst bei ihrer Formation; R. <ist> hat im „Schwung“ seiner Hand bereits die planende Geste des Herrn nachgemacht <{wo die mit deren Hilfe er sahe dass es gut war}>; Seghers {in seiner <Unbewegtheit> {Langsamkeit} erst die schaffende

LAK PLH IX/41/s–(1–3).

SchA 83–84. 85–86.

*

Seghers Der <moderne> {neue} Wille <in den Künsten scheint> {scheint in der Kunst} sich aufzulehnen gegen die Zeitgebundenheit. Er sucht, der historischen Forschung entgegen<gesetzt>, die Künste <aller> {zufälligster} Zeiten <an> {einander} sich <kann> <anzupassen> {selbst} <sich in dem> verwandt zu machen <in dem Masse wie sie ihr dazu verlor>; <er sucht> u. sie ihrer eignen Causalität zu entbinden, ihnen {dafür} eine neue <sozusagen>, {<zu>gebend} eine Wahlcausalität {sozusagen die an keine Richtung u. Continuität gebunden ist u. die Künste}, <die sie> {einfach} zu Folgen dessen macht, das sie {uns} am <meisten> {besten <stärksten>} zu bedingen scheint [!]. Und er sucht, umgekehrt, auch sich selbst <bedingungslos {unbedingt}> {ursachlos} zu machen <xxx> um frei von <privaten> {zufälliger} Zeitbestimmung seine Wurzeln zu versetzen: dahin u. dorthin, <Meilen u.> Jahrhunderte {weit}, <auseinander> gespreizt <an alle Stellen die nahe scheinen> in alle <Stellen> {Erden} die <den> seinen Blüten gemäss sind: <So trachtet {will} er sich zu verlieren u. xxx sich unter die andern {zuxxx} die auch xxx geworden und: auf die> damit sein Wachstum <xxx {tiefer}> {notwendiger werde, gleichsam} notwendiger {noch} als das in der Natur u. seine Zeitlosigkeit {eine Bestimmtheit aus} allen Zeiten heraus. – <Man sollte nun meinen, der <moderne> neue Wille dem solches gelingt, sei mächtiger als alle Willen dieses bisher gab, denn keiner hatte <ähnliches> Und meinen man erwägt dass diese heutige Kunst hinter xxx hat Eine Kunst die wie diese <belastet> {gefüllt} war von Erfahrung u. Erkenntnis, musste sich <helfen indem sie diese beiden> {entschliessen endlich Ordnung zu machen im Chaos des Chronologischen u. die Sachen die <wirklich> zueinander gehörten auch zueinander zu legen.

Das war das Mittel mit dem sich diese vollgepfropfte Zeit wehren musste gegen das Ersticken. Sie nahm sich ihre besten Werte heraus u. ging daran Ordnung zu schaffen im Chaos des Chronologischen.>

<xxx {Einfache Zeit hat eigne Wurzeln}> <Dieses Mittel musste> Eine <Zeit> {Kunst}, die wie keine zuvor <belastet> {bedrängt} war von <alten> {Erfahrungen} u. <den> Erkenntnissen, musste sich auf diese Art wehren gegen das Ersticken. Sie <gab auf> {nahm sich} ihre Sinneswerte vor u. ging damit aus Werk, Ordnung zu schaffen im Chaos des Chronologischen. Sie gab ihre Parolen aus und es meldeten sich die Gleichen aus aller Geschichte <xxx> {um ihr beizustehen gegen das <Vermischende> Andre u. Relative das sie bedrohte}. Die ganze Geschichte sass ihr auf dem Hals u. hinderte ihre Einfachheit {u. komplizierte sie}. Da nahm sie die ganze Geschichte u. {holte} sich aus ihr <die Genossen zur> {die Teile zur einer} neuen Einfach-

heit, <{zurecht} wie> die <{zwar} {nun bunter} war aber nicht weniger einfach, als die der früheren <allein geborenen> Künste.
 <Ihr Eklektizismus ist> Denen es noch gegeben war von einem <{zuhausa}> Vater abzustammen u. zuhausa geboren zu sein. – So <war> {ist} dieser neue Eklektizismus

LAK Pl.H IX/41/s–(4–5).
 SchA 82–83.

*

Schon <bei> Dürer hat den Durchbruch vollzogen oder ihn {doch} in einer ungeheuren Spannung <eine> vorbereitet. In seinen Zeichnungen von Gräsern u. Blumen ist fast die gleiche tiefe Leichtigkeit {des Nachfolgens} erstritten, wie bei S[e]ghers]. Nur ist bei Dürer, dem noch ein {abzuwerfendes} Jahrhundert auf der Brust liegt das er abzuwerfen hat. (Dürer Mit den Jahrhunderten wie mit dem eignen Leben; man blickt auf seine Kindheit zurück u. sieht [?] in Hemmungen in denen aller Kraftanspannung der Welt nicht ausgereicht hätte u[m]. das zu erreichen was heute ganz von selbst gelingt. Aber wie bei den {schönen} Jugendtaten, der [!] mächtig vergebene <doch> Kraftanspannung 100 mal <teuer> {kostbarer} ist als das vollkommene welches <wenn> heute leicht erreicht wurde, so ist uns auch <die Starken> Dürers heisses Bemühen, sein {kindlich} brünstiger Ansturm gegen die *Schranken* die so hart an die Natur gedrückt sind dass sie selbst die begehrte Natur scheinen)

LAK Pl.H IX/41/s–6.

*

Hercules Seghers <Landschaftserlebnis xxx> {wüthende Naturbetrachtung}

Heute sind die Gleichmütigsten Spiesser wildgenial, damals waren die wildesten Genies formgezügelt. S[e]ghers]. ist aus jener Zeit wo das Temp[erament]. durchzuschlagen begann; ihm kann man's glauben, es ist ein Kämpfer

Er ist der Wildbach	zum	Strome	Rembrandt
Blitz (Donner)	"	Gewitter	"
das Dynamit	"	Steinbruch	"
die Posaune	"	Weltgericht	"

<Das Tiefe> Über Tiefe

<Die Natur hat die Dinge erschaffen u. uns erschaffen u. wahrscheinlich uns u. die Dinge nach dem gleichen Gesetz. Und doch ist, dass wir uns gegen die> Die Dinge u. die Mathematik. Die Natur erschuf die Dinge, der Mensch erschuf um sich zu wehren, die Mathematik, die den Dingen ihre Ordnung diktiert die es besser weiss als die Natur, welche die Ordnung {gleichsam} nur *unter der Notwendigkeit*, gleichsam verdeckt mitschlüpfen liess. Die Mathematik holt diese Ordnung hervor, sie <kehrt> {wendet} gleichsam die Natur, dass der Ordnungsbau aussen u. die Lebenshäuser [?] die Zufallsnotwendigkeiten – wenn dieses Wort gestattet ist (denn Mathematisch [!], nicht kosmisch, gesehen gibt es Haupt u. Z[ufalls].-notw[endigkeit].) innen zu liegen kommen; sie gibt aussen die Regeln u. unter diesen, sie zu speisen, die Beispiele. Ihre Regeln der Natur gemäss, weil aus <ihren Zahlen> {aus Messungen} geholt. Ähnlich die Kunst. Ihre Regeln aber willkürlich, weil aus dem Schein geholt. Sie geben ihre Ordnung nicht dem Verstande sondern den Sinnen. Diesen ganz befriedigend

LAK PLH IX/41/s-7.
SchA 85.

*

Standpunkte <xxx>

Seghers. 1/ Plumpheit vor u. nach dem Stil 2/ Wildheit a) des <Form> {Inhalts}, b/ Durchbruch c/ der Form 3/ Moderne {Zucht}Wahl 4/ Verhältnis zu Rembrandt

Wildheit (historisch) früher die Wildesten formgezügelt, heute die <xxx> {die gleichmütigsten Spiesser} wildgenial. Segh[ers]. in der Durchbruchzeit Tizian Tintoretto die ersten „Impressionistischen“ Rubens, persönliche {nicht materielle} Technik {sachgemäss nicht stoffgemäss} Rembrandt. <{Der} bei seinen Meistern u. nichts davon bekam musste er bei S. muss höher werten.> Der *Stecher* sticht wohin das Kupfer will. Stiche immer Kompromiss zw[ischen]. Kupferwillen u. Naturwillen. – (Ja aber {wieso} auch die Zeichnungen so hart behindert? Indirekt durch {den alten} Architekturzwang.) – *Radierung* frei ganz in {des} Künstlers Hand. Diese Technik gleichzeitig mit der Reife zur freien Zeichnung: Reife bei Rembrandt voll. Rembrandt. Seine Landschaft. Seghers <hässliche> {trockene} Kühnheit; schreckromantisch romantisch-gereizt. humorlos tragischer als R[em-]

brandt]. händeringende Natur, geladen nicht malerisch: strukturell, gespannt. Fluss von Metallen, Gehirnwindungen

Van Gogh Genie ohne Talent {da ich <xx> an dieser S[t]elle bereits einmal einen {alten} niederlander mit einem mod[ernen] Franz[osen]. verglichen habe, so erachte ich es für notwendig <darauf> zu versichern, dass es sich hier um zwei voneinander unabhängige Fälle <von tiefgehenden> Ähnlichkeiten handelt; und nicht etwa – wie man {Feststellung} annehmen könnte – um eine {schlechte} Gewohn[heit]}

Seghers <Wenn man Verfolgt man das Verhältnis von> Temperament u. Technik <in der Malerei> durch die <Mal>Geschichte der bildenden Künste so wird man gewahr dass die beiden einander {so gut wie} niemals adäquat gewesen sind. <In den alten Stilen> Immer hat die Technik dem Temperament Gewalt angetan. Entweder sie hat es unterschlagen oder sie hat es übertrieben; aufgezeigt so wie es war hat sie es selten. – Nun ist vorauszuschicken, dass es ein sehr gewagtes Unternehmen ist die beiden Ingredienzien überhaupt...

<Heute wo es uns mehr als genauer daran gelegen ist, den Menschen hinter dem Werk aus zu kundschaften, wo alle daran sind {um} der Geschichte nach <Verxxxlichkeiten> {Lebensschicksalen} zu durchstöbern (aus der Geschichte der Ereignisse eine Geschichte der Persönlichkeiten zu machen) heute ist es mehr als je an der Zeit, auf die <xxx> {ungeheuren} Irrtümer hinzuweisen die bei einer solchen Tendenz notwendig <müsse xxx> {erstreben} müssen> {von einander} trennen <xxx> u. sie, die <in den Fällen> {xxx sind im Werk wie Vater u. Mutter} im xxx <{gleichsam} durcheinanderxxx sind>

einzelnen heraus{heben} u. rein gegeneinander abwägen zu wollen. Dennoch {kann dies} einer Forschungsart {gelingen}, die, genügend <nüchtern> {sensitiv um alle Reize zu verspüren} u. genügend <sensitiv das> {nüchtern um sie richtig zu lokalisi[e]ren u. genügend sach- u. machkundig} ein grosses {Vergleichs}material <der Museen> allein von diesem Punkt aus gründlich untersucht. – <Es wird sich zeigen, wie in den alten Stilen die Zwänge des Materials die Wünsche unterkriegten; wie das vom Können der Zeit schon einmal eingeschränkte Sehen des Einzelnen vom seinem eigenen Können nochmals eingeschränkt wurde u. wie von diesem Minimum auch wieder nur ein Minimum im einzelnen Werke zum Ausdruck treten durfte. Man>

Seghers

Tragischer als Remb[randt]. pathetischer sozus[agen]. eine händeringende
{romantisch-gereizt humorlos} Natur, geladen aufgeregt

Fluss von Metallen, Gehirnwindungen

Garnicht malerisch, nicht auf Stoff oder Ton oder Farbe: auf *Struktur*
basiert, duldet keine Lockerheit, ganz gespannt

Sein Porträt?

LAK PLH IX/41/s-9.

*

Seghers

Davon, dass Kunst ohne Fehlergenuss <mehr> wertlos ist – dass sie den kalt
lässt der ihr Besonderes – Abstraktheit, Schiefheiten, schlechtes – bemerkt
u. fallen lässt, *ihm widersteht*; nur den erwärmt dem aus dem Besonderen,
neue, erst unerklärte, dann aus dem Grundton gefüllte u. gefärbte Genuss-
werte werden.

LAK PLH IX/41/s-10.

*

Seghers

Natürliche Gründe der Rhythmen einer Landschaft: Einteilen von Bäumen
von Felsenstructur von Hügelwölbung. Geologische Einheiten von Häusern,
Tieren Menschen {uns}; *eine Proportion* in einer Landschaft jede L[and-
schaft]. hat ihr Liniengleichnis (-schema)

Raumsuggestionen, guter u. falscher Perspectiva: bei falscher wird Sensa-
tion erhöht denn Zeitempf. tritt hinzu das bei normal unbewusst gewirkt hat.
Beständige {Correlation} Umrechnungen von R[aum] auf Z[eit] u.
umg[elehrt]. Autler hat andre Persp[ectiva] als Reiter (?) das Bewusstsein
jenen fernen Punkt sofort zu erreichen, *holt ihn heran*. Kind andre als Er-
wachsene ja derselbe Mensch wenn es müde ist andre als wenn er frisch.
Und wie einer Fahrtgeschwindigkeit einem Alter, einem *Zustand* gewisse
Perspectiven, so müssen auch den versch[iedenen] Perspectiven Zustände
entsprechen: eilige müssige rasende u. schneckenhafte usw.

Strickführung sachlich-dramatisch

Farbe stark aber hässlich Van Goghnisch aber starker u. hässlicher

LAK PLH IX/41/s-11.

*

Seghers {Plumpheit} vor dem Stil {(wertvoll)} – Rembrandt – Plumpheit nach dem Stil (wertlos).

Die Plumpheit <auf einsamen Wellen> {die anregend ist}, die {auf} unausgefahrene Wege führt (weil ihr die anderen umwegsam sind) die Wege findet, weil sie Wege verfehlt, die Nervenwege trifft weil sie Augenwege verfehlt. <(Das {muss so} geschehen <auf> weil der Complex unserer Empfindsamkeit {sozus[agen].} lückenlos ist u. ob grad[e] od[er]. schief ob falsch oder richtig, <xxx> sein Gefühlsaequiv. hat> *Wirk<ung>samkeitsbedingungen* <xxx> unendlich complizi[e]rt, denn es lässt sich für sie keinerlei organische Grundbedingung bestimmen; denn es wirkt das dinglich unzusammenhängende genau wie der Organismus {oder wie} der Teil des Organs

Sichere Bedingung: *Verwandschaft* der Wirkungsteile *ausserhalb* ihrer Vielheit (Allteig) <Lautere> ({Reine} Einheit zu ertragen (Kunstgen[uss].) Reine Vielheit nicht.) <Alle machen> Vereinheitlichung darf bis zu Einheit gehen, ist also kein Problem. Problem ist: wie weit darf <Vervielfachung> Besonderung, Differenziation gehen?

Die Grenzen unserer Fähigkeit, Verschiedenheit zu ertragen {sind: von Fall zu Fall nicht sehr verschieden} Sie sind bestimmt 1/ durch Beschäftigung. Geschäftsleute

Nichtkünstler die sich viel mit Versch[iedenheit]. einbeschäftigen vertragen viel davon freilich nur, weil sie sich „in die Ähnlichkeiten retten“, <Künstler> {d. h. die vertragen viel weil sie wenig {davon} aufnehmen. Künstler andererseits vertragen wenig {Verschiedenheit} weil sie viel aufnehmen; <in un-gemeinen> 2/ <durch sind> {ist} – beim Künstler – die Fähigkeit Vielheit zu ertragen stark reduziert durch das Material, das ihm fortwährend Einheiten schafft, ihn sozusagen verweichlicht u. Vielheitsschen macht u. ihm die <diese> Forderung nach Einheit so stark in's Blut setzt dass er sie im Leben – also dort wo von Materials wegen keine Einheit besteht – durchsetzt <gegen dem> u. die Gegenstände die ihn umgeben einander so nah bringt wie es (bei der Mater[ial].versch[iedenheit].) nur möglich ist. (Geschmack)

LAK PLH IX/41/s-12.

*

Manierlos ist eine Malerei in der immerfort die Hand den Pinsel führt {manife]riert eine, bei der der Pinsel den Weg bereits selber kennt so dass sich ihm die Hand auch wenn sie schläft, ruhig anvertrauen kann: er führt sie seiner Wege, u. wenn sie am Ziel erwacht, wird <Wege u.> sie zufrieden sein}, und nie umgekehrt u. der Pinsel nicht <übt> u. nicht zurückbleibt u. nicht vorausläuft, unbekannten Kurven folgend in imaginären Schienen laufend, nicht einzuholen u. nicht zu lenken, unentwegt <wegfrei> den eignen versuchten Weg gehend

Manier = Selbständigwerdung des *Werkzeugs* (Pinsel)

Das Gegenteil von Manier (Urzustand Wildheit): Selbst[ändigwerdung]. des *Mittels* (Farbe)

Wenn die Feder selbst[ändig]. wird, schreibt sie ein Feuilleton

Wenn die Tinte <ein> {selbst[ändig].} wird, malt sie einen unbekannten Weltteil.

Werkzeug: zum Zweck erschaffen {strebt} *immer dem Zweck zu*

Mittel erst zum Mittel gezwungen *strebt dem Urzustand zu*.

Minel: *Stein* der Schwere, Farbe dem Chaos, Ton dem Schrei zu

Werkz[eug].Meissel der Zerformung, Pinsel der Vermalung, Geige des Passage zu

Der Manierist lässt sich vom Werkzeug verführen, der Künstler von seinem Mittel

LAK PLH IX/41/s-13.

SchA 85.

*

Seghers, Hercules

stand Aufregung wie bei van Gogh.

<xxx>

{durchgehend} als verrückten Kerl zeichnen!

{Modern an ihn:} das Sucherische, unruhige dilettantische, spielerisch-<geniale>{wilde}

die breitbesohlte Erde hat er erlebt

einer der beim Spaziergehen den Raum die Luft u. die Erde in nie geschwächtem Grade einzieht: dem sich rein kosmischer Inhalt {minutlich mehr} mit jeder halben Stunde mehr dies [!] draussen zubringt

LAK PLH IX/41/s-14.

*

Seghers. Von dem kaligrafischen Styl, der uns symbolisch die Linie der Dinge {nach}zog (vor-zog) geht er <zum zum> {über den} primitivnaturalistischen (Vlamens Deutsche) die die Structur wirklich erblickten so nachzogen {<sehr>} zu dem entwickelteren (sagen wir impress[ionistischen]. Naturalistischen, Rembr[andt]. Venezianer) über, die Structur schon wieder verloren. Bei Seghers ist sie noch da (Erdanatomie) (xxxxxtiv [?]; keine Schatten)

LAK PLH IX/28/4.

*

Technik heute nichts anderes zu tun als Temp[erament]. anzuzeigen u. doch gerade heute am willkürlichsten mit Tem[perament]. um.

PLH IX/41/s-15.

* * *

[Művészeti-művészetelméleti jegyzetek]

Standpunkte der Kunstkritik
Methodologie der Kunstkritik

Metaphysik
Technik
Beschreibung
<Geschichte>
Lyrik

Soziologie
Geschichte
Psychologie
Missverständnis
Wirkung

LAK PLH IX/41/r-1.

*

Minden korszak ha az előbbivel szemben {tartalmilag} ellentétet jelent is, formájában rokon vele {(vagy fordítva)} Psychologiailag: az ellenségnek a barát köntösébe kell bújni a hogy cél<já>t <elérje> érjen. Példa: Hogy Matisseék még impressionista technikával (legalább nem béketechnikával) jönnek megcsinálni a békét.

<i>Fiction</i>	<i>Wahrheit</i>
Objectivitätsfiction	– Subje[ctivität].
Freiheit	– Determ[inismus].
Naturalistische Fiction	– Styl
und: „man muss die Fiction halten u. die Wahrheit zu greifen“ sagt L. P.	

LAK PLH IX/41/k-3.

*

Leute die sagen man könne „dieses Werk nur als Ganzes geniessen“ wissen in der Regel nicht <das> was es für Teile hat. Künstler kommen <in der Regel> nie über Teilgenüsse hinaus <u. doch sind das die grössten Einheits-erlebnisse die gedacht werden können. Denn> Die {berühmte} „Einheitsforderung“ ist nicht künstlerischer, nicht metaphysischer, sondern rein erkenntnistheoretischer Natur: <zur> {dient} zur Erleichterung der Aufnahme, der Benennung man will will 6 mal sein Ich verändern um ein<e Malerei> {Stilleben} ganz erfassen zu können. Denn der Aesthet verändert es 6 mal u. weiss nicht dass es der Künstler nicht ein einziges mal verändert, sondern wartet ob ihm das Werk auf das eine Ich das er hat eine Antwort gibt, u., wenn er die bekommen hat nicht weiter neugierig ist, ob das *Ganze* oder {nur} *ein Teil* sie gegeben hat. Der <Küns> Aesthet fordert die Einheit, als eine (Controlle der) {Probe der} Übereinstimmung der Dinge. <Darum ist er ein Erkenntnistheoret> {Seine E[inheit]. ist als erk[enntnistheoretischer] Natur. Der Künstl[er]. erlebt die Einheit als Accidens eines {jeden} starken {Augenblicks} <darum ist er ein Metaphysiker> {seine E[inheit]. ist als m[etaphysischer] Natur.} – Auch die Analyse des Aesth[eten] ist erk[enntnistheoretischer]-isch.

Aesthet sieht alles gedruckt, Künstler ungedruckt. <Darum wird der> Künstler {wird} überall wo ihm etwas nicht gefällt eine Aenderung erdenken, etwas weglassen {dazudenken} während der Aesthet, in seiner Ohnmacht den *Fehler*, selbständig zu finden oder zu corrigieren, {u. in seiner Furcht versorgt zu werden}, alles, was ihm etwa nicht behagt, mit allerlei Kniffen u. Umwertungen, verschobenen Standpunkten u. Historizismen

doch wieder im Ganzen hineinzwängen u. am Ende wieder seinen fauten de mieu[x]-„organischen“ {einheitlichen} Genuss haben wird.

irgendein Medium (Sprache Farbe, Form, Töne) zum Selbstsprechen zu bewegen die ganze Mühe in aller bezweckt nur das Eine: *es von selbst gehen zu lassen*.

(In der Bildhauerei ist das am leichtesten), daher {auch} Manier, Akademie überall, weil es dort am leichtesten v[on]. s[elbst]. geht.

LAK PLH IX/41/n-1.

*

Die einzige Art wirklich lebenssymbolisch zu sein ist doch nur viel können: denn womit kann man das *Ding und das „Staunen“* darüber wiedergehen als wenn man durch grosse Vorzüglichkeit Ding u. Staunen zugleich im Beschauer erweckt. Das {<künstlerische>} Staunen über die Kraft des Werkes wird dann gleich sein mit dem metaphysischen St[aunen]. des Malers.

LAK PLH IX/41/r-2.

*

Ganze Welt (mit allem unbekannten und unerkennbaren) eine Einheit der Notwendigkeiten; aber unsre kleine u. eine beliebig kleine kann dennoch wieder zur Einheit zusammengezogen werden; die Welt fällt nicht auseinander, <was immer> {wenn man} sie auch nicht als ganzes nimmt, man kann soviel aus ihr herausnehmen {u. wegwerfen} dass nur ganz wenig u. ganz getrenntes übrig bleibt u. das wenige wird <sich> doch wieder zusammen{rücken, zu einer neuen geschloss[e]nen Gruppe}. (Vielleicht meint Kant dieses auf S[eite]. 22 v. Urthe[ilskraft].) – Wir wissen dass diese Einheit nicht jene (grosse) ist, wissen <jene> {andererseits} auch auch [!] dass jene sich uns nicht offenbart u. doch *nehmen wir die kleine für grosse*. Wir besitzen {im Verstand} apriori gewisse Gesetze d[er]. Natur ohne die eine <Erfahrung> Erkenntnis unmöglich wäre. Aber wir müssen überdies noch eine *Ordnung* der Natur {u. ihrer Regeln} in uns besitzen die [!] – wenn <sie> {diese} in Ansehung unsrer auch zufällig sind – um die wenigen gegebenen Teile unsrer Wahrnehmung zu einer zusammenhängenden Erfahrung verknüpfen zu können. Die Urteilskraft hat apriori die Eigenschaft dieser „*Zusammensimmung der Natur*“. Denn ohne diese würde uns die Natur – trotz der apriori Gesetze die wir <vom> zu ihr haben (ohne die jede Erkenntnis

unmöglich wäre) in allen Teile auseinanderfallen deren Zusammenhang wir nicht objectiv beherrschen.

LAK PLH IX/41/r-3.

*

Verhältniss der Kunst zur Natur

: sie stellt sie dar (im Thema)
: sie leugnet sie (durch die „Geschlossenheit“)
: sie symbolisiert sie doch (durch den Kreis)

LAK PLH IX/41/r-4.

*

Michelagnioloi Jeremias

Er sitzt in seiner <Bogen> {Nische}, eingeschlagen von der Kraft des Mannes der die Nische <bog> {brach} mit seiner Faust. Er sitzt und denkt und {denkt so laut dass} seines Denkens entsetzlich stummer Wiederhall [!] <erfüllt> die <grosse> {ganze} Kapelle erfüllt.

Der Mensch des Kunstwerks

immer feierlich: nur das Heilige berührend; vornehm: vom Tage unberührt
Vor irgend etwas soldatisch sein, stramm stehn
verstorben u. sündenlos erstanden
der wird versterben u. sündenlos erstehen
Der Prophet der dem Gott verkündet was der Gott nicht weiss.
O Gott wenn ich es nur sagen könnte bevor ich sterbe

Was ist dieser besondere Mensch der geschilderte Mensch

Er sitzt für ewig da, wie kommt es dass wir ihn nicht bedauern; dass er freiwillig {da} sitzt? Er ist zeitlos, stumm.

Der Mensch den das Kunstwerk darstellt ist anders als gewöhnliche: <doch er> ist ungeboren gross u. steht geschieden

LAK PLH IX/41/r-5.

*

Die Hand führt die Augen
Die Enttäuschung <vor dem> {beim} Anblick grosser Künstler – Formbesee-
lung.

LAK PLH IX/41/r-10.

*

allegoria : ha ki nem találtuk dühösek vagyunk és nem gilt
symbolum : ha ki nem {is} találtuk azért a legnagyobb erejét mégis közölhette
velünk: az érzéki megindítás erejét. A kitalálás már csak az utolsó dispensa-
bilis foka a megérzésnek. Mert a legtöbb symbolumnál a kitalálás nem más
mint a megérzés analízise. És ez – mert sohase kimerítő és mindig valamics-
két hamisít – nem mindig fokozója az érzésnek.

Amit Márkus mond¹ hogy az allegória – mint egy előzőleg irodalmi meta-
phora átültetése – mindig ros[s] az nem igaz mert az irodalmi metaphora is
meglehet hogy nagyon festői lelkekben keletkezett úgyhogy a megfestése
<csak> épen a belső elvének utolsó valósulása és így jó symbolumot adhat.
Kriesch a bizonyíték erre.

A Kriesch-symbolismus tulajdonkép sohase tiszta symbolismus hanem pa-
rallelen vele járnak mindig a legirodalmibb allegóriák. Csak mert erősen
megérezte a szószimbolumokat és mert szépen {megcsinálta} – amily szépen
mindent, *realismust* is csinál, ezért hatnak a festői vízió erejével. A {tudás-}
vízmerő nők ép *annyira* költői kép mint festői, a suggestiv ereje symbolvárá-
zsa külön van rajta olyformán: hogy az *allegoriát mint tárgyat* a symbolis-
must mint alakítást érezzük: Kriesch, ahogy mások a természetet festik úgy
festi az alleg[ór]iát. És ahogy mások a természetet festik symbolikus erővel
úgy festi ő az allegoriát symbolikus erővel.

Moreau pl. allegorista és nem simbolista

Rippli [!] fordítva. Íme a kettő kettő

, XA

LAK PLH IX/41/r-6.

Helikon 236.

1. Márkus László: Allegória és szimbolizmus, Művészet VI. évf. 1. sz. 1907. február 46–51.

*

Ich hätte nicht den Mut einen Essay ausschliesslich über einen lebenden
Maler zu schreiben. Es wäre zu offenkundig eine Formalität: denn alles was
gesagt würde bezöge sich doch auf alle. Es hätte mit dem Helden nicht mehr
zu tun wie mit einer Person der man sein Werk widmet, wie die Mond-

scheinsonate mit der Baronin Braun. – Ein toter Maler ist schon an sich mehr symbolisch: es fällt nicht auf wenn man <unter> von allen spricht bei seinem Werk.

LAK PLH IX/41/r-7.

*

biztonság ténye – látszata – ház

biztonság ténye bizonytalanság látszata loopingtheloop [!]

a célszerűség emanatioja, a célszerű szép szép marad akkor is ha mint formát önmagában alkamazzuk, és szép ennek a formának valamennyi jelentkezése amíg cél nélkül vagy *alkalmas új* célokkal kapcsolatban lép fel.

1. *szép* <nem> *ami célszerű* 2. *vagy olyan mint a célszerű, csúnya ami céllelles*. Szép tehát 1. egy jó ház 2. egy jó ház vonalai (in abstracto) <Csúnyák> *ugyan ezen vonalak* egy képen mint emberek egymáshozállásának formulája pl. lehet szintén szép {mert érezhetünk emberek és ház közt valami mystikus analógiát} de *csúnya mindenesetre* ha ezen vonalából pl. egy serblit csinálunk. A serblinek megint mások a belső szépségtörvényei, de az ideális serbli vonalsystemája újból lehet valami abstrakt szépségforma. A *cél* szépsége tehát nem föltétlen<ül> szükséges a *neki* megfelelőnek *széppé* tételéhez Lehetőleg [!] valami szép ha egy *nem „szép”* célnak <szépen> tökéletesen megfelel (egy bidet) de hogy {van} viszont {az} hogy valami ami egy *szép* célnak felel meg tökéletesen lehet olyan csúnya mint pl. a penis? A felelet azt hiszem az, hogy a p[enis]. nem maga a célszerű apparátus, hanem annak csak a fele (lévén az egész a p[enis]. + v[agina].) így a p[enis]. csak olyan mint egy félkar. Vagy: nagyok a morális ellenvetéseink, vagy: nem úgy látjuk a p[enis]t rendesen, ahogy céljának szolgál. Ez azonban egyik sem magyarázat.

LAK PLH IX/41/r-8.

*

Symbolismus érzéki allegoria a[llegoria]=intell[ektuális]. symb[olum]. Krieschék symbolisták – míg az all. is amennyire minden jó festő sym. – mégha {csak} almákat is fest: színekbe eresztik a <színüket> sötét érzelmeiket vonalakba a szomorú és vidám várast. Symbolisták {mindenekelőtt} mert nem tudnak megfogni semmit úgy hogy a kezükön át a lelkükből abba ne áramoljék valami ami[t] onnan az isten se szed ki többé: ott marad {örökké} és elárulja a <lelküket> forrását. De symbolisták amúgy is. Mert nemcsak az teszi symb[olistáv].-á a művüket amit abba önmagukból eresztenek: nem-

csak az ő symb[ol]umuk a kép. Symboluma sok más dolognak <amit> gondnak, örülésnek

LAK PLH IX/41/p-1.

*

Wir machen Symbole für uns selbst um *uns* die Gefühle anzufachen. Trauer, Buntheit. Das Weinen machen wir *selbst* so heftig um unsern Schmerz darin gross zu ziehen (und ihn dem Verlorenen gleich zu machen)

LAK PLH IX/41/a-2.

*

Nagyon tehetséges embernek {szinte} nem is kell jelen lennie amikor alkot.

*

Ital[ienische]. Malerei (schon 14.) mehr l'art pour l'art als Holland Deutschland, mehr Wissen von Symbolen von absoluten Werten. Spontan faul – Impressi[onismus].

LAK PLH IX/41/r-9.

*

Musik „verstehn“, ein lückenloses Bild zu einem Stück haben, was aber der *Inhalt* des Bildes ist, danach ist besser nicht fragen.

LAK PLH IX/41/r-11.

*

Zum {häusl[ichen].} Kunstgewerbe können nur Elemente verwendet werden die jede Vergröberung wie sie in der Natur <des eines All> {des} Gemeinguts liegt, und auch jede Verfeinerung die von Fall zu Fall eben bei dieser Allgemeinheit am ehesten sich einstellen kann, schadlos verträgt. Also nicht die zustimmanliegenden [?] Farben

LAK PLH IX/41/c-6.

*

Wenn ein Grosser ein Führer wird, beginnt er Schritt zu halten
Eine Richtung weiss immer genau warum sie den stärksten zu ihrem Führer macht: sie verpflichtet ihn von da an nicht schneller zu gehen als in einem Tempo in dem sie mithalten können

Gedicht vom Fehler. Man weiss ihn in sich u. glaubt doch dass er fort sein muss weil ich [der] sich lange nicht gezeigt hat. Dann kommt er wieder einmal u. man will glauben, das war eben der letzte Abschluss; u. immer wieder kommt er nach langer Unsichtbarkeit: (als käme er von fern ist es so fremd und nicht zu uns gehörig fühlen wir ihn) u. manchmal wenn er lange fort war ist er ein Fest geworden

Wer nicht fühlen will muss hören: deutsche Aesthetik

LAK PLH IX/41/c-4.

*

Meier Graefe

Der Artikel über deutsche Aesthetik ist – sieheda – sympatischer als alle über Malerei. Wie kommt das? – Hat sich Mann u. Gegenstand {endlich} gefunden. Es würde ein tiefes groteskes Licht auf den Mann. – Aber es ist dennoch ein geniales Werk. Und über ein geniales Werk dürfte man von rechtswegen garnicht schreiben. Denn: entweder man lobt es mit congenialen Worten, was man nicht kann oder man beleidigt es mit einem *Gefühls*-ausbruch über <seine> {die} Grossartigkeit seiner Ideen, was man nicht soll. Es ist <in Liebermann's> {das} Wort: es liesse sich über Kunst nur mit Kunst zu [!] urteilen dahin zu erweitern, {dass} über Gedanken nur mit solchen gesprochen werden kann. So unrichtig dies scheinbar ist, denn es wird ja – heute mehr denn je – über Blut mit Hirn u. über Hirn mit Blut gehandelt so richtig sieht man es immer wieder, wenn man vor solch einem Beispiel steht. Man hat dagegen das Misstrauen des Geldkinds gegen Tauschgeschäfte. Wo incommensurables fliesst kann immer gemogelt werden.

LAK PLH IX/42/25.

*

Ton[figur]. aus Kleinasien, Tanagra

geradeso kitschig wie unsere heutigen Sachen nicht einmal ein so gesunder Durch[sch]nitt [?] wie in Ostasien dieselben leeren Synthesen

Eine Vase mit Biga (panathenäische Preisamphore VI-III. Jh.) Schwarz auf Ton mit eingekratzter Zeichnung des Details: Linien wie von Géricault ganz locker impressionistisch
(Strich für Strich)

nirgends „echtes Material“ Rhythmus sehr selten

Attische rotfigur. Trinkschalen der Blütezeit des „streng“-Stils: nennen sie die {in Kreis} eingebauten xxxxeinigen Figuren (VI) Jahrh[undert]. „Schönen Stil“ die etwas detaillierten V. Jahrh[undert]. (Schalen die aus Negerköpfen gebildet sind auch darunter)

Rotfiguriges Gefäß lukanischer Fabrik.

Wer wagt es vor den Dingen stehend Kategorien zu bilden? sie entstehen zu Hause, bei der Antike ist es ganz unmöglich. Alles wirbelt durcheinander vielleicht ärger noch als heute. Unzählige Fragen. Es ist schwer Intentionen herauszubringen, noch schwerer, bei der Unzahl Dinge zu erwägen was

damals für gut gegolten hat. Vom antiken Geschmack haben heute ebenso wenig (u. ebensoviel) eine Ahnung wie einer der in tausend Jahren einen ausgegrabenen Glaspalast findet. Wir haben alles aber wissen es nicht auf die Besitzer u. Geniesser zu lokalisieren. Denn wenn wir auch wissen dass etwas dem König gehört hat so wissen wir noch nicht ob er nicht ein Wilhelm II. war

Künstler u. Geniesser zueinander wie Tag u. Nacht: wo d[er]. eine aufhört fängt der andre an: Künstler schreitet beim Schatten von Aufregung zu Ermüdung; Geniesser von Ermüdung zu Erfrischung (nach Matisse-T[h]eorie).

LAK PLH IX/44/4.

*

l'art pour l'art psychischer als das Mittelalter was rein psychisch darum hatte man für die Seele gesorgt; sie organisir[t]. Heute ist sie {gar} nicht vorgesehn darum wird sie wild

l'art pour l'art psychischer als das Mittelalter weil dort die Seele auf Schienen immer den einen {reinlichen} Weg von Himmel zu <Herz> {Mensch} ging während heute – Dingbeseelung <schlecht> {nicht} kanalisir[t].

LAK PLH IX/29/6.

*

Welche Absicht der Malgeschichte geht nicht auf das Momentane {Unruhige} ist also nicht impressionistisch? Sie konnten's {einfach} nicht u. wurden still, so wie sie die Natur nicht konnten u. Stil wurden.

LAK PLH IX/41/f-2.

*

'07 Aug. Sept. <Die Formalantizipation>

Wir <leben> {treffen} nur, weil wir übers Ziel hinauszielen, geniessen den Tag nur, weil wir <aus> {fürs} Leben <denken> schaffen: erreichen andre Zwecke als wir erstrebt hatten ohne aus unserem Schaden (der Kraftvergeudung) klug zu werden; ohne daraus klug werden zu dürfen (es sei denn zu unserem Schaden) denn aus dem Klugwerden resultiert ein praktisches Lex minimi u. daraus ein Angreifen des Kapitals u. Sich-selbst-verzehren.

1. Wir müssen wie Blei sagt – an-den-(Missionären)Zweck unserer Ethik glauben um um [!] aus derselben ein Mittel zum Reichwerden an positiver Freude zu gewinnen (Spaltung).

2. Wir müssen an eine *Formal* -Kunst {glauben} u. deren Vollkommenheit anstreben um aus derselben Mittel zum Reichwerden an sensitiv-realer Freude zu gewinnen (Formalantizipation).

3. Wir müssen auch an die Willensfreiheit glauben um <und in> „Gesundheit“ determiniert sein zu können. -- --

Denn aus dem Verlust des 1. Wahns kommt kommt <Zorn> ein Aufzehren der eignen Kraft. Aus dem Verlust des 2. Wahns kommt der „Feinschmecker seiner selbst“ der nichts mehr arbeitet, weil er auf die leisesten Anregungen hin schön die höchsten Genüsse haben kann. „Ein Blick von sich genügt u. er versteht“ Auch er frisst sich auf weil der Hunger geblieben ist und der Vorrat sich nicht erneut (auch bei 1.). Der Verlust des 3. Wahns führt zum Fatalismus der auch ein Selbstaufzehren ist.

LAK PL.H IX/42/28–29.

*

Der Styl der Alten lag in {der} Richtung des stärksten Widerstandes das ist gewiss: jeder leistete sein Ausserstes gegen die zähen {Medien} Natur {u. Stoff}. Heute ist der Styl fast das Gegenteil: er liegt in der Richtung des kleinsten Widerstandes: dahin muss die Unfähigkeit kommen die einsieht dass sie der Kampf mit der Natur zerstören muss, während andererseits, wenn sie den lecken Pot lässt walten, doch manches schöne unfreiwillig zwar doch adaptivbar [!], entstehen kann.

LAK PL.H IX/29/7.

*

Fließen der Künste
Sequenzeinheit
Einheit der Augen-
Ohren Atem, Puls-
einstellung

} überall

Gemeinsames

{ I. Methodologisch (Sequenzeinheit)
II. Thematisch – Darstellung <oder> {mit
(Malerei)} Ordnung;
O[rdnung]. mit D[arstellung];; O. ohne D.
(Musik) (Architektur)
III. Sentimental Gefühle

Webersches Gesetz¹ in der Psychologie: Der

1/ Reizzuwach <steht> {steht} *immer im gleichen* Verhältnis zum Reiz zu dem er <xx> hinzukommt.

2/ Reiz muss in geometrischer Progression zunehmen
damit Wirkung in arithm[etischer]. - " - zunehmen

LAK PLH IX/41/r-20.

1. Ernst Heinrich Weber (1795–1878) német fiziológus által felfedezett összefüggés; az érzet erőssége és az érzetet létrehozó inger közötti arányosságot leíró törvény.

*

Irrationalität, wird nicht bemerkt, <durch> durch Zwischenglieder „wird schon ereinkommen“ typischer Fall Kein allgemeiner Witz denn *vieler* bemerken garnicht den Fehler

LAK PLH IX/41/r-21.

*

Seelensgüte ist ein Mittel zu gesundem Schlaf {sonst nichts!} wer dies aber eingesehen hat strengt sich lieber nicht erst mit Seelensgüte an und nimmt Morphium was bekannt mit letalem Abgang zu büßen ist. (Das ist der tiefste Satz den's geben kann) s[iehe]. die frühere Seite.

grammatisches *Individualisieren* {beim Compon[isten]. Ind[ividualisieren]. des Ged[anklichen ?]., beim Maler Ind[ividualisieren]. des Stofflichen.

Beim Sänger Ind[ividualisieren]. des Liedes} führt da dieses unmöglich ist {höchstens} zu einer Differenziation der Form, die in letzter Instanz, *individuelle* Form wird. Das Kamäleon wird zum Adler. Alle relativen Künste zu Absoluten.

Wer aber einsieht dass dem so sei, und {inf[olge]. d[essen].} mir sich selbst vervielfältigen will verflacht u. zehrt sich auf.

---- Nur der autonome Wille dessen Formel der kategorische Imperativ ist, also das Glückseligkeit als Objekt]. des Willens verschmähende Prinzip: nur er erreicht Glückseligkeit

LAK PLH IX/42/27.

*

Die {bild[ende].} Kunst wenn sie ganz gut ist, hebt das Zeitgefühl auf: man kommt unendlich schnell ohne Zeit, ohne jede Hemmung aus einem Körperteil in den andern, aus einem Bildteil; während bei schlechter das unorganische, Nicht-aus einem-Strich-Gewachsene, die Schwierigkeit von einem Teil in den anderen zu gelangen (weil man dabei immerfort Strom wechseln muss) sich als ein Vorgang in der Zeit manifestiert.

LAK PLH IX/XXV/j.

*

Stil: Wunsch zur Natur – Hemmungen

Welche Hemmungen? „stilfördernd“

Nicht zu vielerlei? Nicht keinerlei, wie heute

Heute alles offen keine äusseren Hemm[ungen].

Einzige Hemmung heut[e]: das Talent dadurch Kunst eine Geschmacks-Sollen-Sache {*Vielleicht darum so kleine Leistungen weil das Talent <zur> in der negativen Geschmacksaufgabe aufgebracht wird*}

Früher: man machte nicht; was man nicht *konnte*, was man nicht *kannte* was man nicht *sah*. Alle 3 fallen heute weg.

Da H[emmung]-en wegfallen u. man nicht {mehr} mit der {trotz der} gesunden Gegentendenz zum Ziel kommt so muss man die ungesundene *directe Tendenz* nehmen d.h. den *Stil wollen*.

LAK PLH IX/41/r-12.

*

Ungarische Maler

Es stehen, in ihren besten Werken, Natur<maler>{alismus} u. Stiltendenz nebeneinander u. so ist man versucht mehr eine <Parallele> Kunstphilosophie zu schreiben als eine Kritik.<A költői tagadás>

Mantegna hat Stufeleitern [?] machen *müssen*, und in seinem Zwang lag die Wahrheit – was er nicht konnte: war {die} Natur, die Härte seines Sehens ist gleich der Härte die wie heute wünschen nach aller Freiheit u. Flüssigkeit u. Beweglichkeit u. <Sehnsucht> In Kernstock ist <eine> nach diesen Gebundenheiten eine tiefe Sehnsucht u. seine Liebe dafür ist {zwar} ganz feinsinnig, könnte ganz schöngeistig sein, doch er will dass man von unten anfangt.

Die Fuge Zeitschrift für Bleibendes

Einen {zitternden} Reichtum zu geben u. <ihn> nicht nur <anzuweisen> {darauf anzuspieren} Nuancen{reize[?]} mitzuschenken ohne sie <durch> preziös<heit> {und} eckelhaft zu machen, das Vorüberhuschende zu halten, nicht weil es kostbarer ist als das Feste sondern {einfach}, weil's schwerer als dieses zu halten <geht> {ist}; das <ist> macht das niedere Wesen aus das wir im (älteren) ungarischen Impressionismus bewundern u. belächeln.

LAK PLH IX/41/r-13.

*

Die kulturelle Mission der Fuge wird darin bestehen, dass sie bleibende Werte im Kommen erspüren, im Dasein beschreiben u. in der Vergangenheit aufsuchen wird. Sie wird von lauter Unbekanntem sprechen gleichviel ob es bekannte Namen trägt oder nicht, denn die Eigenschaften womit sie ins Interesse der Fuge eingreifen sind solche die man heute noch wenig betont u. die man besonders in {der} alten Kunst noch nie zu machen unternommen hat. Ihre Aufgabe wird sein, Vergangenheit, Gegenwart u. Zukunft auf ihren Gehalt an *bauenden Werten* zu prüfen.

LAK PLH IX/41/l-5.

*

Die Fuge scheint uns ein Symbol. Wir suchen die Formel für die unbewusste Beseeltheit.

Sie ist der seelische Sohn der <aus der> Meisterschaft <fließt> trägt

Nicht nur die Musikkfuge wird gemeint: das Kaleidoskop, das selig wahre Kind aus Zufall u. Schein, die Volkskunst in der der Thor für den Weisen schafft u. endlich die bewusste Kunst (die uns auch {noch} hie u. da Genüsse bietet) deren Wesen das *Unverstehen*

Formelle Antizipation der Lebensinhalte. Bach wusste vielleicht kaum was in ihm {selbst} vorging geschweige denn was uns erfüllt u. er schrieb die Fuge u. die Fuge dachte für ihn u. am Ende ist alles ausgesprochen: was wir selbst nicht ahnen von uns u. von den tiefsten Dingen spricht in uns bei ihren Accorden

LAK PLH IX/41/1-6.

*

Fuge ist nicht rein. Sie sucht wohl die Wurzel statt des Flaumes aber nur den Flaumreiz zu verstärken. Aber dieser starke Reiz wird den schwachen nichts geben u. so doch das beste sein.

LAK PLH IX/41/c-6.

*

Der graue Zauberer zeichnete als dann diese Zeichen auf die Tafel ^ u. frug was es bedeute.

Da sprach der Alte: es ist ein Dach!

Der Junge aber sprach: das ist nicht wahr, es ist eines Pfeiles Spitze, gen Himmel gerichtet.

LAK PLH IX/42/20.

*

<Wenn man vor einem neuen Menschen steht und man ist durch sein Werk gefesselt, so frägt man sich wo man ihn schon gesehen hat. Man findet in ihm einen alten Bekannten. Oder man geht an ihm vorüber. Also hat man ihn entweder schon gekannt oder lernt ihn nie kennen> Provisorische ist französischer Zug, wie ich es in der Strassenreinigung auf Schritt u. Tritt verfolgen kann. *Denn Strassenreinigungslappen* der als offizielles Mittel angenommen -- überall {im} Gebrauche liegt.

„Aber die Liebe ist die Grösseste unter ihnen“

Durch 2 Jahrhunderte hat sich die französische Kunst hindurchgewunden ohne {die} Liebe. Bei einigen ward sie wirksam u. wach aber sie zeigte sich mehr im Leben als in der Kunst. Das einfache Pathos der Blutwärme das

heute fast niemand hat ausser ihm u. das alle mit all ihren Wünschen herbeisehnen. Der einzige Erotiker der kein Pornograf ist, der keine Schweine-reien mach[t] ja nicht einmal auf das Geschlechtsleben anspielt u. doch den ganzen grossen Hunger dieser letzten Dinge in sein Werk hinüberrettet.

LAK PLH IX/34/2.

*

Nachwort: ich habe absichtlich keine Beispiele gegeben damit es dem Leser unbenommen bleibe immerfort an die ganze Welt zu denken, was [?] bei einem Probl[eme]. wie K[itsch]. nicht genug empfohlen. - - -
Ausserdem ist K[itsch]. das typische Gebiet wo man 100 Beispiele weiss aber eines zufällig nicht.

LAK PLH IX/41/r-14.

*

Organisation der Landschaft lockerer als die des Menschen; Kunst macht sie ebenso fest Coordination von Mensch-Landschaft, (Pantheismus gehört der Kunst als technisches Accidens)

LAK PLH IX/41/i-1.

*

Stereoskop.

Überrealität durch Verschiebung d[es] Verh[ältnisses] von Grösse und Raum. Grösse wird reduziert Raum bleibt unverändert. „Raumverschwendung“ Überrealität wie beim Puppentheater (vielleicht Realität der kleinen Plastik!?) Durch Unbeweglichkeit verstärkt denn sie ist wieder <verkür> Streichung eines Lebenswertes (d[er]. Bewegung): *ohne Grösse, ohne Bew[egung]. ohne Farbe, ohne Laut*, neue Natur (wie durch Telephon graf Kinema Autofahrt)

Komposition im Stereoscop immer gut weil Waage auch nach hinten {d. h. weil flache Waage nicht anzubringen}

Die Kleinheit wird *concret* hört auf symbolisch zu sein. Die Figur *ist* so gross Eine {Allee} Strasse hinüberschau [?] man fühlt sich wie ein geschossener Pfeil

eine metaphysische Erfindung Alle sind so zur Erweckung der Weltbewusstheit. Der Raum fährt einem vor der Nase vorbei u. sagt *ich bin!* Einzelleben

der Dinge – wie alles zurückfindet an seinen Platz aus der Fläche {Projection} (s. Phonograf, farbige Photo) wenn man ein Auge zumacht hat man die ungefähr die Plastik des Naturbildes aber wenn man dann das andre wieder aufmacht!...

LAK PLH IX/41/r-15.

*

Die Wandbilder wurden angeschafft weil sie sich nicht gegen die Wand kehren liessen, welches ein grösstes Verdienst des nun mehr in Wirkung tretenden Staffeleibildes ist.

Modelle kosten entweder Geld oder man muss sie unterhalten {sie wollen unterhalten werden}. Darum wählt der mod[erne]. Künstl[er]. mit Vorliebe das Stilleben zum Vorwurf, welches welches [!] weder <materielle> {peku-niäre} noch geschlechtliche Ansprüche an ihn stellt.

Ich weiss nicht welcher <xxx> {Wüstling} gesagt hat eine Frau malen, heisse sie besitzen.

LAK PLH IX/41/r-16.

*

Schüler (die Macht des Beispiels. Allein Wahrheit des Vorhandenen, Gepriesenen, Überlebendigkeit des gerade gelobten Meister[s] (hat das auch gehabt)

LAK PLH IX/41/r-17.

*

Eine Kunst die keine Gesetze kennen will weil <xxx> {die} ihr in ihrem Frei-beutertum unbequem werden können, die <eine> {die} Freiheit der Anschauung proclamiert um sich gleichzeitig an hundert Stellen versklaven zu können, *die* das Individuelle {Incommensurable} hochhält weil sie den *Vergleich scheut*.

Eine Kunst die so schwach ist dass sie jeden Kräftevergleich scheut, muss notwendig zum Gedanken des Incommensurablen, zum Individualismus <kommen> flüchten <welchen der ein>

LAK PLH IX/29/5.

*

Erlebnis der Arbeit: Umfassen des Bildes, schnelles Überschauen, Horizont festlegen (nur ein Strich auf dem Papier kann ihn bedeuten) verändern aus Irrtum, sehen, was es neues bedeutet; verändern <metaphysischer Flaire [!]> {aus Wunsch}. Freude an der Ausdruckskraft der Mittel: naive Freude an *jedem* Strich; wählende {nur} an dem guten, wobei die naive verschwinden muss

LAK PLH IX/41/s-14.

*

<Mathe> Von der Mathematik aus gesehen ist die „Ordnung“ der Kunst eine Gschnas-Ordnung, verhält sich zu der ihren wie <Marionette zu Mensch> {Schriftbild zu Schriftsinn} doch für den Sehenden ist sie die wahrste Ordnung der Welt. Auch die Kunst „wendet“ die Natur, legt ihre Ordnung an die Oberfläche u. schickt das „Leben“ nach ihnen, dass es {die} Ordnung durchleuchte und von innen nähre

Beethoven springt durch Unlogik, <schickt> klappt Prinzip um, macht Musik lebensymbolisch; wenn sie aber alles bedeuten darf so sind *seine* Bedeutungen noch sehr wenig, daher klassisch

LAK PLH IX/41/s-12.

*

Wichtigste Dist[anz]. der Aesth[etischen] Form. – Inh[alt].

wirklich wichtigste: Allgem[eine] – <Bes> Indiv[iduelle].

Formelles – Bewusstes

Formgebor[e]nes – Sinngebor[e]nes

Form <ist auf> {ist} ewig an der Arbeit an tausend Inhalten

Inhalt *vor der Form* gibt es nicht; auch nicht der sog[enannte]. „Gedanke“ auch er ist Form, sein Schema ist sein grossstes [?], und man denke nach wie man ihn gefunden hat.

LAK PLH IX/41/s-13.

*

Der erste Blick zeigt die Aehnlichkeiten, die Übrigen die Unterschiede. So ist der „unbewusste Nachahmer“ zu erklären. Er sieht seinen Meister mit den „Übrigen“, wir ihn mit dem „Ersten“.

LAK PLH IX/41/r-18.

*

Das „Morgen“ ist das entkörpernte Ideal-Ich.

Der Farbenblinde, dem man ein grünes Blatt gibt und sagt: misch diese Farbe, mischt rot u. sagt das ist das. Reisst man aber ein Stück von dem Blatt selbst ab u. fragt ihn: u. dies hier ist dies nicht auch des Blattes Farbe, was sagt er dann? (Analogie u. Identität)

Der Pointilismus hat nicht blos das eine *Deplacement* erfahren, dass die sonnenanalytischen Tupfen als Luftgeber entdeckt u. stylisiert wurden (in interieurs etc) sondern er würde auch für Leute die ohne viel logische Scrupeln nach dem {ersten} besten Mittel fahndeten, zu einer brauchbaren Rechtfertigung einer Technik <auf jede nur mögliche> {die um jeden Preis irgendeine} Art den geschonenen Ton herauskriegen bestrebt jedes Mittel als zu mittelbar befand u. schliesslich darauf lostüpfelte (ohne Komplementärideen) mit grau oder Farben bis der Ton endlich da war (Ferenczy)

<Man muss den Naturalismus wollen u. den Stil zu haben> Jeder grosse Styl (im ersten Zustand) ist subjectiv gesehen naturalistisch. Der Styl liegt sosehr im Blut dass der Maler in seinem Gefühl ganz davon abstrahieren kann u. findet er mal nur *was er sieht* (Cézanne, Rodin Chardin Matisse Kernstock)

LAK PLH IX/42/26.

*

Der ganze ungeheure Seelenvorgang zwischen dem Auslachen u. dem Anbeten eines Dichters wie Ady besteht darin dass man am Anfang sagt: „várni míg éjfél út az óra, egy közeledő koporsóra“. Das kann ich auch machen, das hat doch garkeinen Sinn einfach ein paar schauerliche Worte u. eine sinnlose Zeitform u. fertig. Und dass man am Ende sagt: ich hab's versucht ich kann's doch nicht.

LAK PLH IX/42/13.

*

Alles was auf einem Bilde drauf ist, ist ein Factor {auch im physischen extra-bildlichen Sinne} das ist ein ungeschriebenes Gesetz u. wenn ein Ding drauf sein will ohne ein Factor zu sein u. sich auf die Unkenntnis dieses Gesetzes beruft, so wird es trotzdem bestraft.

LAK PLH IX/41/r-19.

*

Symbol der runden Kunst ist sozus[agen], ein sonniges ganz versperrtes Familienglück.

Die schematischen Kompositionen des mittelalters [!] <xxx> echt christlich: die rechten Hände wissen nie was die linken tun.

LAK PLH IX/41/m-1.

*

Kaligrafische Vorstellungsgemässe des <Sprunghaften> {geometrischhaften} 1/ die einfachen Figuren, Kreis gerade der einf[achen]. Vorstellung gleich 2/ Die Übereinstimmung sei es noch so simpler Elemente gibt ein Abbild der Übereinstimmung der Stoff u. Kraftwerte in der <Umwel> Natur

LAK PLH IX/28/7.

*

Der Mut der Verzweiflung

Es hat 5 Jahrhunderte gedauert bis man von der gesetzlichen u. schönen Kunst zu einer neuen Schönen ohne Gesetze gelangte. Im 15. war die Neugeburt der Antike man hatte Gesetze gefunden. Im 16 bei Tizian waren sie allen freien Lebens voll. Im 17. wurde das Leben <etwas hart> {gefroren} im 18. fing es an zu tauen. Im 19 war es verdampft. Und die Gesetze war[en] noch' immer da

LAK PLH IX/41/k-5.

*

Ein System der Kunst zu machen so klar u. alles erbrechend wie nichts zuvor es scheint mir so leicht u. <so sih> {ist} sicher für mich zu erreichen. -- (So leicht wie den Sinn von einer Beeth. Sonate – der einem doch {bekanntlich} immer auf der Zunge schwebt – auszusprechen: so leicht wie 10 te Symphonie – die doch die einfache Tonsequenz der 9. [?] ist, zu componieren)

LAK PLH IX/41/r-22.

*

L. Vergleiche nur hin

Ein a/ complizirtes {bekanntes}, b/ unbekanntes vergl. mit einem a/ einfachen {unbekannten} b/ bekannten u. nicht umgekehrt

c/ graues mit farbigem
Hin u. zurück
Nacht = Mantel (Einhüllende Wärme raumliche Reduktion
Mantel wie Nacht raumliche Erwiderung
Frivoles – Tiefes
Dur Moll Umkehrung

LAK PLH IX/41/r-23.

*

das Mittel (Bären) für M. negativ econ.
für bourgeois das Auffallendste
für die Künstler die ihn kennen: negativ aber symp.
" " nicht kennen: heilige Formel

Hinderniss

Unsinn

Wer einmal gelogen hat, der glaubt sich nicht mehr.

LAK PLH IX/41/r-24.

*

{Eine} Sprachbereicherung daraus, dass die Worte wörtlich nimmt, sie mal
genau anschaut u. dann umdicht umschaltet umwertet wie es nur gehen will

LAK PLH IX/41/r-25.

* * *

[Jegyzetek művészekről]

Manet

man verwechselt die Anstrengung die es einen kostet diese Figuren im
Raume zurechtzurücken mit der vermeintlichen Anstr[engung]. <der
Maler> die es den Maler gekostet hat, sie an der falschen Platz zu rücken u.
ist darum geneigt diese letztere zu überschätzen

LAK PLH IX/41/c-6.

*

Cézanne

Bildh[auerei]. hat Mut, Malerei muss es sich erst machen

LAK PLH IX/41/p-7.

*

<Cézannische Schwere> Die Schwere Cézannischer Bilder

C[ézanne]. u. die Impr[essionismus].

Bei den Impr[essionisten]. ist die Haut schon die erste Luftschicht, bei C[ézanne]. ist die Luft die letzte Haut. I[mpressionisten]. transzendenten Körper. C[ézanne]. immanentes All.

C[ézanne]. u. die Neuen

Sie verstehen ihn zeichnerisch, als Componisten. Bei ihm sieht man wie componi[e]ren nichts ist als {die Dinge} sachlich zur Geltung bringen, nicht auf Fleck<en>werte reduzieren abstrakt behandeln. <xxx>

Es gibt das Urbeispiel dafür wie das Ornament entsteht: nicht durch abstraktes Vergnügen an Linie od[er]. Form, auch nicht aus bewusster Vereinfachung <hätte> komplexer Naturdinge: sondern

Seine <Gegenstände> Bilder vielleicht gar nicht besser komponi[e]rt als die des Monets u. doch <ist> verhalten sie sich zu ihnen wie Häuser zu Zelten.

Es hat den Anschein als sei jeder Strich von weit hingetragen mit vielen Händen u. mit <xxx> {schweren} Karren, u. als sei jedes Ding

Das Wesen der Cézanneschen Malerei ist eine unendliche Mühe die unendlich fruchtbar geworden ist.

LAK PLH IX/41/p-8.

*

Das Gleichgewicht bei Matisse geht nicht durch alles durch: in den Körpern als solchen ist es nicht gut, denn ein Körper ist im Gleichgewicht wenn alle Teile gleich stark sind. Bei M[atisse]. sind Arme u. Beine schwach u. man hat das Gefühl als müsste die Kraft durch den geringen Widerstand bei ihnen Anströmen (wie bei offenen Wunden das Blut)

LAK PLH IX/41/k-3.

*

Matisse Tragik: dass er mit allen Mitteln zur {tiefen} Ruhe nur aufwühlt, denn notwendig muss er die alte Stellung verändern, da diese Eckel und

Unruhe hat sein ganzes Leben lang aber wird er beim Verändern bleiben u. er wird nicht zu Ruhe kommen.

Ganz unbewusst im Stilsuchen von M[atisse]. u. doch von centraler Bed[eutung]. ist das Ausweichen vor allem Andern

LAK PLH IX/41/p-3.

*

A Scurat kiállítás¹

Milyen keveset jelentenek nekünk az ő eredményei, tragikusnak látjuk a törekvését, mert épen a point[illista]. dolgok a legszíntelenebbek, a levegőt akarja rezegetetni és olyan száraz <mozdulatlan> és szélcsendes mint kevés ő előtte a kompozíciójában mindig van valami <ami rosszul> kényelmetlen, valami még nem találta meg a helyét. A jó kompozíció olyan mint egy *nagy hosszú ölelés*: két súly egymásba fogódzott, tartják egymást és mindegyik test mindegyik végének van a másikban {egy} szerelmes párja. A jó képen minden érték szerelmes a másikba, vágyik utána, érti <és> {vagy} köszönti messziről. Nincsenek idegenségek. És ezért nem tud a jó compositió harcot, gyűlöletet [!] adni érzésben. Van egy antik relief amelyiken egy oroszlán felfal egy bikát. És hiába mondom magamnak hogy ez a két állat {bizonyára} barátságtalan érzületekkel <viseltetik> {van} egymáshoz s ahogy a lábaik egymáshoz állnak, ahogy a két hát nagy ívben egymásnak szalad, azokban a vonalakban annyi a szerelem, hogy változás nélkül ki lehetne venni a bikát meg az oroszlánt és behelyettesíteni Amort és Psychét, Lédát és a hattyút vagy Bródy Sándort és Erdős Reneét. – Megmondhatom hogy én mit keresek

Matisse egy gondolat bántja őt

Piot

Denis

Cézanne

Van Gogh

Gauguin

Wer nach Theorien ohne Gefühl schreibt kann z.B. den Fehler begehen Henri Martin² für ein Genie zu halten weil er wie jeder sehen kann, den Impress[ionismus]. der Ordnung vermählt.

Rodin stilisiert die Möglichkeiten der Naturalismus, gibt unzählige gewählte Reize {gerade} durch die Wahllosigkeit.

LAK PLH IX/41/p-4.

1. Seurat-nak 1908-ban Párizsban Bernheimnél volt nagy gyűjteményes kiállítása, amelyen 85 festényt és 128 rajzot állítottak ki.
2. Martin, Henri (1860-1934) francia festő, Puvis de Chavannes és a preraffaeliták stílusa hatott monumentális faliképeire.

*

Klimt

Auch Rilke letzte Nervenwerke; was macht ihn schön u. jenen Eckelhaft?
Rilke kriecht in *vorhandene* Posen Klimt macht erst welche, um in sie hinein kriechen zu können

Bei R[ilke]. folgt man kopfschüttelnd aber mit der Sicherheit, auf der Welt zu bleiben

Gegenwartsscheue Wünsche, in fremden Kulturen ({die aber} Gegenwarten sind) gestillt.

<Und seine Linien> Die Frau [?] häuten sich u. lassen Linienfetzen ihrer Körper liegen verschieden Felle zusammengeflecht zu sündiger Flächebelebung (man wird dieses Wort bald so hassen u. verachten

LAK PLH IX/28/7.

*

Klimt hat Volkskunst nicht tief genug verstanden um ihr Stilisierungsprinzip anzunehmen, so hat er nur ihre Formen angenommen und als ein prinzipiell zweites Neben die Natur gestellt. (Porträts) Er hat Frauen *und* Vierecke statt viereckige Frauen gemacht.

Aber ein Form-metaphysiker muss fühlen: sowie es Vierecke gibt, gibt es nichts andres mehr

Krankhaftigkeit der neuen Kunst: sie sieht ihre Determinanten u. stellt sich so recht schicksalsbefflissen unter ihr Dach.

LAK PLH IX/41/p-5.

*

Jan Toorop¹

<Hier steht ein Mann der wie ein See gewesen ist in den ein stählern starkes Wasser mündete u. aus dem wieder Eines wegfloss das voll Säure war u. Adel

u. der selbst arm blieb u. nichts war ein chemischer Umwandlungsprozess {der} vom {aus dem} Einen <bis zum> {das} Andre werden liess.>

Toorop steht zwischen Java u. Wien. In Java ist man tanzhafter in Wien flanzhafter.

Toorop hat zwischen Java u. Wien den Naturalismus eingeschaltet.

<ohne aus ihm anderen als xxx>

Jan Toorop <Khnopf>

Die Übersicht über die Werke dieses Mannes bringt heute eine Enttäuschung die zu den reifsten Enttäuschungen gehört die unsre armen Tage einem bringen u. die fast legendarisch gross im Gedächtniss bleibt: so allgemein u. so bedeutend ist der Fall. – Die Enttäuschung liegt im ganzen Grossen darin dass wir die Fortschritte dieses Mannes als blosser Wechsel sehen. Als Fort-Schritte von sich selbst weil er es bei sich selbst nicht gut mehr findet; dass wir den traurigen Weg dieser Entwicklung nochmal mitmachen, von jeder Phase <vorauswissend> {profezeiend} dass sie nichts Festes bringen wird, mit dem Gefühl: wir hätten die voraussagen können. <Denn dass ein Mensch> Wir stehen vor diesem Werk mit der betäubten Treppenweisheit einer Enttäuschten Epoche u. <lächeln> u. sehen den Gang seiner Irrtümer schon {als} eine Art Gesetzmässigkeit.

LAK PLH IX/41/k-5.

1. Toorop, Jan (1858-1928) holland festő és grafikus; Java szigetén született.

*

előbb az eszközökön több súly feküdt, ma a közvetlenség eszközeivel dolgozunk, az eszköztelenség stílusát csináljuk; minden eszköz önmagát revokálja. Csak hogy ne legyen fontos, csak hogy ne legyen manírrá az eszk[öz]. minden nap mást próbálnak {a nagyok}. De a kicsinyek a nagyokkal próbálják mert ők a módot tartják és fogják mindig fontosnak tartani. <A mester> (fort, „fort”!) Maillol eltörül mindent. Koordiniertheit der Postulate (vorher)

LAK PLH IX/41/a-2.

*

A. France hat Rodin gesagt dass Künstler-Lehrling 2 Jahre Atelier xxxxx [?] -- „Das ist ist [!] wahr – sagt R[odin]. – heute erreicht man alles viel zu leicht

u. ein Wunsch hat garnicht mehr die Zeit stark u. leidenschaftlich zu werden. Aber gerade der Widerstand die Hindernisse, die sich vor den Sieg stellen, sie sind's: die Kraft u. Character bilden. Die Alten haben *dieses Fieber nicht gebannt das zum Nichts führt* {(jetzt kommt es ab)} sie bewunderten die reine Schönheit u. strebten ihr nach. Sie kopierten sie, *indem sie sie ein wenig übertrieben, denn es ist keine Forderung der Kunst bekannt die eine exacte Kopie verlangt*

Rodin oder Tummelspiel der letzten Dinge
Der grosse Nervösmacher

Und saugt die Kraft aus allen Einzelheiten
zurück in ihre einfache Gestalt.

LAK PLII IX/41/p-6.

*

Kriesch – Nagy Sándor

A firenzei nagy századok szigorú szűz lehellete van ezeken az alako[ko]n¹. Megtörtént egy művészi forma. Az új picturák, az individuális picturák különválósága minőségileg akármiben – mennyiségileg mindig a munka megkönnyítésében áll.

Maguk alkotnak maguknak <traditio> *conventiót* szigorút *mu[n]kdsat*, a maguk nehéz és bőséges *munka<juk>akaratukhoz* mértet. Olyan korban a melyben minden egészséges látásnak a traditióktól el kell szakadnia, ők megtalálták a *tettet* és a *törvényt*. Hitetlen picturának nem lehet tradicionális ereje.

a ráncok nem gömbölyítenek csak beosztanak és elevenítenek
ránc = az okszerű szép. Ugyanígy vonal = célszerű utolsó látható jelenése.

LAK PLH IX/41/p-2.

1. Kőrösfői-Kriesch Aladár (1863-1920) és Nagy Sándor (1868-1950) – a magyar szecesszió jelentős festői és iparművészei, a gödöllői művésztelep alapítói. A töredék arra a kiállításra utal, amelyet a Nemzeti Szalonban rendeztek 1909 októberében.

*

<xx de hiszen ő a főimpressionista ő csinálta a szót. Csakhogy, nyájas olvasó, a dolog úgy áll hogy megváltoztak azóta az értelmek és az impressionismust mi máma>

<Kell nekünk ez a szó {{(de ne a szón legyen a hangsúly hanem a distincti-
ón!)}; azt akarja mondani: impressionista technikával naturalis hatás. Az
impressionismus <a maga> hatásában is impressiót – lelken véren át módo-
sult természetet akar adni. Hogy magyar példát mondjak: naturalimpressio-
nista nálunk Ferenczy, impressionista Rippl-Rónai (megjegyzem hogy ők
ezt nem tudják, mert ezt a cikket még nem olvasták)

<Térjünk vissza> Tehát Monet naturalimpressionista. Pissarro ugyanaz. Na-
gyon szépen látjuk ezt az [!] rue Montmartre képén. Addig nem festettek
olyan képet; finom szürkésege <xxx> életgazdagsága mind az impressionis-
mus vívmányai amely <meglazította> a nehéz szerszám xxx. Morreu [Mo-
reau] a kija <az ő levegőben úszó xxx {szárnyat adott}> is tipikus képe annak
az időnek. Degas – az más dolog, magasabb és tudatosabb foka az <ézés és>
idegművészetnek nagy {és} rideg rángatott rhythmus csodálatos belső ellen-
tétben a gömbölyű témákkal. <Kacérság> Hiúság nélküli hangok, távol a
mosolygástól. Valami ritka tárgyilagos táncok, távol a poézistól; közel a drá-
mához. Mint ott: minden önálló kifelé, {legbelül} minden {össze}láncolt és
szükségszerű. <xxx ez a nagy belső kényszer xxx> Millet képéről sokat kelle-
ne mondani. De csak azt mondom hogy: <ez előtt> {csak} itt jut <először>
{eszünkbe} újra a lelkünk melyet odaáthagytunk a szentélyben. És <me-
gyünk> {sietünk} idehozni: mert itt nem élhetünk nélküle; Mert itt kezdődik
az úgynevezett menyország.

Pétery Leo>

LAK PLH IX/41/I–I.

*

Hamsun¹

Es ist so ausschliesslich mein Leben, was er beschreibt, dass ich ihm die
Weltkenntnis absprechen möchte um ihn nur für mich in Anspruch zu
nehmen. Aber so wird es allen mit ihm ergehen, sie werden sagen: das ist
doch nicht das Leben das bin doch nur ich. – Der grosse Dichter ist so
concret dass es schwer wird ihn kosmisch zu sehen: (ich [!]) gehört schon eine
tüchtige Portion. Ich – Allgefühl dazu der kleine, der nicht sieht ist notwen-
dig allgemein u. erreicht es viel leichter als Bild „des Ganzen“ zu gelten.

LAK PLH IX/XXV/c.

1. Hamsun, Knut (1858-1952) a századelőn nagyhatású norvég költő, regény- és drámaíró

*

eine Schrift nachahmen, deren Zeichen man nicht versteht
Kernstock Berény Róbert Mikola ist sehr gut

LAK PLH IX/44/XXV/e.

„Und jeder möchte der Zweite sein“
Der Tod auf dem Morusbild Holbeins von Van Dyck!?

LAK PLH IX/45

*

Holbein ist eine Individualität durch sein Können
Rembrandt durch seine Individualität Ho[lbein].-s I[n]dividualität}. ist rein
negativ

LAK PLH IX/41/r-19.

* * *

[Aforizmək¹. Aforisztikus jegyzetek]

Bpest 1907 sept.

Die ganz Weisen u. die ganz Dummen reden Dinge gegen die sie selbst nichts
mehr erwidern könnten.

Die Geburt eines schönen Satzes ist der Tod einer schönen Wahrheit.

Glücklich oder unglücklich sein kann nur wer beides kann.

Der Wahlspruch des Sozialismus ist das {schöne} jüdische Wort: Mir gesagt
ohne Deinen Schaden.

Die wahrste Bescheidenheit ist der reinste Grössenwahn: man {hält} nichts das man getan hat u. sei's das Grösste für seiner würdig.

Es gibt zweierlei Bescheidenheit: „oh ich bitte ich könnt's viel besser“, und: oh ich bitte er könnt's viel besser.

Die Zeitgenossenschaft liesse sich ja noch ertragen, aber die Raumgenossenschaft!

Ich bringe im seltensten Falle Beispiele: sie beweisen ja doch immer das Gegenteil.

Die Incommensurabilität ist der grösste Trost auf der Welt: <dass> z.B. Ich u. Er, wir können Beide nichts. Das wäre nun traurig. Aber genauer untersucht: ich bin mit dem Senkloth, er mit dem Thermometer zu messen.

Folglich ist bei mir alles was unterm Niveau ist: positive Tiefe. Bei ihm: positiver Frost.

Ein Buch über ein Buch: Schnepfendreck.

Reicht dir der Jud den kleinen Finger, so will er gleich die ganze Hand.

Weil jener Hirte damals in unlauterer Absicht: „der Wolf, der Wolf“ gerufen hatte glaubt man es heute uns nicht mehr.

„Just dieses wollte soeben ich sagen“ sprach das Echo zum Steine.

Das böseste Kainszeichen ist das Keinszeichen.

Beim Gläubigen {Christen} muss {soll} die Rechte nie wissen was die Linke tut: wenn sie sich ins Gebete falten, teilen sie es einander schon mit.

Die wahre „Dolorosa“ ist nicht, die empfangen hatte ohne zu sündigen, sonder die gesündigt hatte ohne zu empfangen.

Die <philharm> symphonischen Concerte verfolgen einen tiefen Zweck: sie verinnerlichen das Gähnen.

„Du affectierst!“ heisst: ich musste affectieren wollte ich so sein wie Du.

Sie konnten zusammen nicht kommen, das Wasser war zu seicht.

St Gilgen 1910 Aug.

Jedes Urteil ist beeinflusst; weiss man aber nicht wovon so ist es objectiv.

Wenn sich der Löwe die Nägel schneidet, erkennt ihn kein Mensch.

{1908} Wahrheit verhält sich zu Tatsache wie Gott zu Mensch.
{Die Tatsache schuf sich ihre Wahrheit, wie der Mensch seinen Gott.}

Brünstige Katzen miauen, wie Säuglinge schreien: oft möchte man die Katzen einullnen oft die Säuglinge kastrieren.

Kunst verhält sich zu Natur, wie Waage zu Gewicht.

{Ich gehe überall hin}; aus Furcht niemandem zu fehlen, wenn ich einmal abwesend bin.

Heimweh ist ein dummes Wort. Wie soll man dann das Gefühl nennen das Karl Kraus in Wien hat?

Zum gerechten Urteil gehört <die> Distanz. Wie aber gewinnt man zu heutigen Dingen Distanz? Indem man ihnen fernbleibt. Das ist <die Ethik der> das Ethische {an jener} „von keiner Sachkenntnis getrüben Urteilskraft“.

Wie König Midas {der} nie einen lebendigen Griff ins Leben tun konnte ohne statt des Lebens etwas Goldiges herauszuziehen, so ist auch die Kunst: was wirr gewesen wird ordentlich, was offen war wird geschlossen was vielstoffig war wird homogen in ihren Händen. Und wenn man will ist das auch eine Tragik.

Wer einmal gelogen hat glaubt sich selbst nicht mehr.

Bei den Impressionisten ist das Fleisch die erste Luftschichte; bei Cézanne ist die Luft die letzte Haut.

Auch Cézanne hat den menschlichen Körper gekannt so gut wie Lionardo, doch auf seine eigene unheimliche Art. Die Kenntnisse L[eonardo].-s vom menschlichen Körper sind die eines Anatomen, <die> jene Cézannes, {die} eines eines [!] Anthropophagen.

Meine Aufgaben: was ich immer aufgebe.

Das electrische Licht betrügt die armen Insecten um ihre Tragik.

Manchmal bin ich bescheiden und halte mich für den lieben Gott. {Das} dauert aber nicht lange: gleich kommt der Grössenwahn u. – ich glaube nicht mehr an mich.

Die deutschen Sommerfrischler sprechen, wie ehemals die Griechen, stets von ihrem Körper. Diese mussten daran denken, weil er schön war, jene müssen's, weil sie etwas beisst. [heisst?]

Nach dem Gletscherbrand darf man sich längere Zeit nicht waschen. Ich glaube die Deutschen unternehmen {die} lebensgefährlichsten Touren, nur um diese Ausrede zu haben.

A. Kerr's Buch ist dem „offenen Kopf“ verschlossen aber {für} den Tastenden ist er von grösster Genauigkeit. Es ist ein Baedeker für Nachtwandler.

Eine Kunst verfällt wenn sie die Transzendenz die ihr nur in der Wirkung gegeben ist in ihre Form, ihr Material selbst einbezieht.

Ein Vergnügen ist es zuzusehen, wie <die> {unsre} jungen Mystiker sich gesinnungstüchtig „im All auflösen“, ganz wie ein Stück Zucker im Wasserglas nur mit dem Unterschied dass das All dadurch {ganz} ungeniessbar wird.

Die substils[t]en Unterscheidungen zwischen Gefühlen macht der, der überhaupt keine hat.

Das Barock der Bildhauerei fängt schon beim vorgestreckten Fuss an.

Rodin wird das ideale Denkmal des fliegenden Blériot machen. Seit 30 Jahren macht er nichts als Skizzen zu diesem Werk.

LAK PLH IX/41/t-(1-5).

SchA. 75-76. (részben)

Nappali ház, 1989. 1. sz. 60. 62. (részben) (ford. Szijj Ferenc)

1. Vö. kötetünkben a 90. sz. levél.

*

Cézanne összefűzi atmosphaera stílust és anyagot. Berény<ék> tubus stílust és anyagot B[erény]. többet ad mert 2 ösnélkülözhetetlent egyesít: a pompát és az anyagot.

Matisse iskolában mindennap megbeszélnek egy új titkos trükköt hogy egymástól <elhatá> eltávolodjanak, kézen fogva mennek el egymástól.

A japánnak csak naturalistának kellett lennie hogy stílista legyen mert az egész külvilága stílusos.(?)

Van Dongen mégsem tud kiugrani a világból csak legmagasabbat ugrik azok közül akik *magasat* akarnak ugrani – egyszerűen.

Matisse előtt megállnak mert ő beszél is vagy beszéltet a butaságaihoz és beszédre óriási szükség van ma ahol a blama oly fenyegető minden lépésnél; <feltét> 2 számárság közt feltétlenül az fog győzni amelyikhez elmélet van.

LAK PLH IX/41/v-1.

*

<Aus> „Nichts menschliches sei ihm fremd, meint er“ Doch das Gewicht liegt auf „puto“ denn in Wa[h]rheit ist diese Weisheit ein Mangel an eigner Menschlichkeit.

Es ist die Normal-Odyssee Eines der heute ohne <Compass grosses Material in See geht> {<einen> reichen} Sack in See geht.

Sein Unglück ist dass er „vieler Leute Städte gekannt u. Sitten gesehen“.

LAK PLH IX/41/k-5.

*

1. Es ist ein grösserer Unterschied zwischen der {einen} Technik und der andern desselben Mannes (Fra Angelico) als zwischen zwei Künstler von Jahrtausendentfernung.

2. Es ist ein grösserer Unterschied zwischen dem was einer will u. dem was er tut (Matisse) als zwischen seinem Tun u. dem seines grössten Feindes.

LAK PLH IX/41/k-3.

*

Die <Symbolik> Religion der Kunst ist polydox, vielgläubig

LAK PLH IX/41/c-2.

*

ma: incommensurábilisak vagyunk ha művész csak a célját látja, mi csak az eszközeit

a szalonművészet célja a szórakoztatás és elalszunk tőle. Matisse-é a béke és megvadulunk tőle

LAK PLH IX/41/k-2.

*

Gesund wird man nur wenn den Geist aufgibt und braucht.

LAK PLH IX/41/g-2.

*

Malerei erst von Zwang beherrscht (bis Rembr[andt].) dann frei (bis Impr[essionismus].) dann von der Freiheit beherrscht (heute)

Im grössten Teil der Geschichte Temperament eine inadäquate Abstraktion.

LAK PLH IX/41/v-2.

*

Goethe hat gesehen dass <die neue> Blütentum geistiert und dass es schlecht ist. <und dass> Und heute war <ist> eine Kunst die auf diesen Fehler gebaut war und an diesem Fehler zu grunde ging.

LAK PLH IX/29/5. (B. de Waard kézírásával)

*

Ha az állat szeret, felemelkedik két lábra; ha az ember szeret, négy lábra esik le.

Stílus: egységes és hamis víziót egységes[en] és helyesen visszaadni

LAK PLH IX/41/s-4.

*

Unkenntnis der ungeschriebenen Gesetze.
Talent ist Kenntnis der ungeschriebenen Gesetze

LAK PLH IX/41/h-2.

*

Massstab des {Denk}Talents, wie weit es sich an die *Störungen*, {das tausendwirre Wahre} heranwagt; an das, was um das Skelett des Gesetze[s] herum <das> Fleisch u. Haut des schweren lebendigen Denkens ausmacht.

LAK PLH IX/41/v-3.

*

Man kann nur sprechen, was man aus seinen {eigenen} Schreiben auswendig gelernt hat.

Kunst ist Stylistisierung der Möglichkeiten: der Wahn als Sache.

LAK PLH IX/42/25.

*

Unterschied zwischen Laien u. Versteher
Jener sieht nur Wahllosigkeit dieser die Wahl

LAK PLH IX/41/s-14.

*

Der Künstler bekommt vom heutigen Stil die Forderung der Wahrheit mit Nachsicht der „Ausführung“ u. Erlaubnis der Schlamperei - Der Kitscher bekommt vom heutigen Stil das Verbot der Ausführung mit Nachsicht der Wahrheit u. Forderung der Schlamperei.

LAK PLH IX/41/p-7.

*

Wer das Herz auf der Federspitze hat, sticht leicht hinein darum macht er's hart u. unverletzlich.

LAK PLH IX/42/20.

*

Verwirrung der l'art pour l'art: sie sehen Flecken und Ornamente die rein aus dem Gegenstand gegeben sind.

LAK PLH IX/41/f-2.

*

Wieso erscheint das alte weniger kitschig? Weil Kitsch alt abgebraucht ist, u. weil das alte - neu ist.

Bewusstheit ist gut wenn Führung u. schlecht wenn sie Verführung bringt;
<gut wenn>

Der Künstler ist der Küster u. der Kitscher ist der, der 'was läuten gehört hat.

Das l'art pour l'art ist das unzerreissbare Bilderbuch des Kindes Publikum. Neu Malerei geht von Schein zur Sache aber nicht weil der Schein nicht auch schön ist.

Nur Symbolisch: sie geht von Wirkung {Genuss} zur Arbeit.

LAK PLH IX/41/h-3.

*

Was wäre alles unterblieben wenn man es nicht unterlassen hätte
Seit allen Zeiten. Früher das <Geflecht> {Zweite} heute das Erste. Rein nur Zirkus.

LAK PLH IX/41/v-5.

*

Es gibt auch eine elementare Genauigkeit. Je mächtiger die Lawine niedersaust desto grader ist die Linie die sie zieht.

Das ganze syntetische Weltsehen sogar ist nun auf ungeheure Menschenmonotonie zurückzuführen.

LAK LEV P85/10/10

*

Zufall, tatsächlich Hauptfactor, wird vom Sensorium aus geschlossen; dem Sensor[ium]. erscheint alles rationell was ihm Eindruck macht.

LAK PLH IX/41/v-4.

*

Die Akademiker wollen den kleinsten Widerstand nach der Arbeit
Die Impressionisten, bei der Arbeit

LAK PLH IX/41/r-20.

*

nie einen Schwungstrich den man nicht fortführen kann!

LAK PLH IX/44/34.

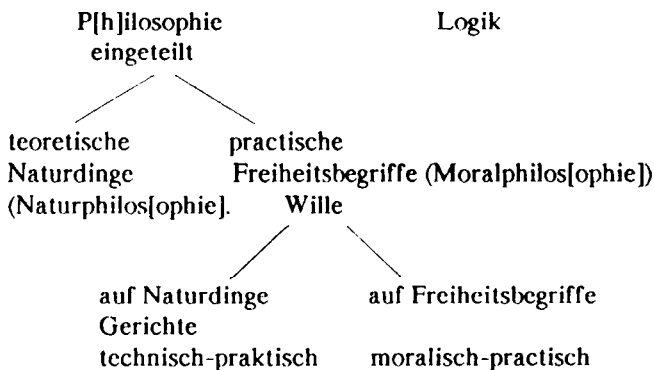
*

Fließendes Dasein luckenlose [!] Klüfte
Gedankenleere ausgefüllt von Nichtsgefühl

LAK PLH IX/41/v-6.

* * *

[Életrajzi és egyéb feljegyzések]

LAK PLH IX/41/s-9.

*

Fatalismus ist die Ideologie der Schwachen, Idealismus ist <der Fatalismus> {die Ideologie} der Starken.

Fatalismus verhält sich zu Determinismus wie Idealismus zu Ideologie. So wie nämlich der Fatalismus die Dogmawerdung des <Philo> determ[inier-ten]. Philosophems bedeutet, bedeutet der Idealismus die zum Glaubensartikel gewordene Ideologie. Beide wurden aus wissenschaftlich erkannten Factoren <zu eth> {der Massen}functionen, zu ethischen Requisiten die ins Leben des Einzelnen eingreifen Der Ideolog[e], der an die Macht der Idee glaubt ohne {dass er} darum <unbedingt> {sich} selbst <durch> als von der Idee geleitet erscheinen <müsse>, wird in praxi – gerade wie der philos[ophische]. Determinist – <ebenso materiell> tun u. lassen was ihm beliebt. Wirklich ins Leben greifend werden Ideologie u. Determinationsidee nur wo sie zum Glaubensartikel werden als beim Idealisten u. Fatalisten. – Fatalisten aber sind die Schwachen (denn sie würden gerne nicht dafür können) (Slaven [!] Tragiker) Idealisten die Starken (die gerne damit prahlen was sie gutes tun) Christen Germanen Saxonen

Talentvolle Leute haben einen Reflexhistorizismus.

Wie die Frauen eine periodisierte Unpässlichkeit, so habe ich eine periodisierte Anpässlichkeit.

Periodisiert ist wenn die Anempfindungen einheitlich u. consequent durchgeführt werden, also an einem Tag höchstens an eine Sache, nicht aber wie {bei} L.D. {die} in einem einzigen Feuilleton Broch-Pfeiffer Rilke Ibsen, Wittmann, Nordau u. Kerr ist – mit Leib u. Seale. – Durch das Periodisieren {aber} wird aus dem Juden ein Universalgenie.

LAK PLH IX/42/29–30.

*

Zeitschrift für die und zur Unzufriedenheit.

Erscheint monatlich

Jüdischen Characters soll sie sein (wie die beste Deutsche Cultur die dies verschweigt) u. will es nicht verschweigen.

Ein <Essen> {Schmaus} für einen abwesenden Gaumen leider.

Ein persönlicher Wunsch alles zu sagen was mir einfällt (ein ökonomischer Wunsch denn: <fielen mir ein> wenn ich nicht alles schreibe ist es den andern zu wenig, wenn ich aber alles schreibe ist es ihnen zu viel) bringt diese Zeitschrift zur Welt.

Ich im Dunkel u. taste nach Kopfe meines Nächsten <um ihn bei den Ohren zu> und siehe da ich entdecke ihn {ganz nah zu mir u.} in einer Gegend in der ich ihn am wenigsten erwartet hätte.

LAK PL.II IX/39.

*

Freiheit ist die schrecklichste der Sklavereien: denn um sich nicht in die Sklaverei einer bestimmten Arbeit zu begeben, tut man {gar} nichts und ist so von der eigenen Freiheit geknechtet. – Wirkliche Freiheit aber ist die freie Wahl eines Tyrannen.

LAK PL.II IX/41/g-1.

*

Feuerbestattung

Zweierlei Leute

1/ denen egal ist was mit ihnen geschieht 2/ denen's nicht egal ist
Beiden können also nur die letzteren Frage was ist angenehmer <Die> für Feuer spricht Nicht Stinken Reinlichkeit. Sicherheit {Vermischung}

Für Erde: nicht-Vermischung

Gegen Feuer: man soll die Leich schon in Ruhlassen u. nicht weiter sekieren [?] – Kleinheit des Überrestes, Durcheinander. Wenn man schon sicher weiss dass nichts verschlampt [?] oder nichts von fremder Asche hinzugekommen ist, bleibt noch immer das Durcheinander von Kopf u. Arsch u. vorn u. hinten, das beim ewigen *Rekonstruktionstrieb des Überlebenden* direkt verwirrend wirkt. Diesem kommt das alte System <auf dem> {sehr entgegen} Rechnung, Wenn eine Wittwe auf das Grab ihren Gatten sinkt Garantie dass ihr Kopf über seinen Kopf u. xxxxxx zu liegen kommt u. das macht unbestreitbare Befriedigung. {Die Lebensgrösse des Grabes!} Das Riechen andererseits?: nun Riechen hat er schon bei Lebzeiten. Wenn eine Wittwe auf das Grab ihres Mannes sinkt so will sie wissen wo der Kopf ist. Bei der Asche weiss sie garnichts. Dass sie <wenig> {klein} ist würde nichts machen eine Photographie ist doch auch klein. Aber sie ist nicht zum Wiedererkennen. Und alles durcheinander. Wenn es ihr auch einfiele ein Häufchen aus der Asche an die Lippen zu führen, weiss sie doch nicht, was sie {da} geküsst hat. Alles ein Pulver

LAK PL.II IX/41/z-1.

*

Im Traume huste ich immer Signalhuster oder Ironiehuster zu denen ich <mir> ganze Geschichten träume. Jeder Huster hat seine notwendige Rolle in so einer <xxx Gesetze> Geschichte keiner kommt unerwartet oder zwecklos. Es stimmt ganz genau. Es ist dasselbe grosse Mysterium wie mit der Tür die (in Wirklichkeit) im selben Moment zufliegt, als wir (im Traum) es erwartet haben. Primär ist also sicher der Husten die Tür (in Wirklichkeit) die Pollution, secundär die Geschichten die – vorausgehn. Die Bedingung scheint Konsequenz zu sein, die cons[equente]. Bedingung. Das wunderbare ist dass Husten Poll Tür etc. etwas (die Traumgeschichte zur Folge hat, was ihr zeitlich, vorausgeht!

LAK PLH IX/42/20.

*

Nur der Feige empfindet Stille u. Geräusch Natur u. Mensch als Gegensatz. Zwar ist ihm auch die Stille laut u. auch das Naturding<e> drohend, (gerade wie dem Mutigen der Mensch klein u. immer in seinen Grenzen ist; u. die jeder [!] Lärm mit einer Haut versehen [?]) zwar sind ihm, wie gesagt, auch die toten Sachen unheildrohend: aber doch nicht so, dass es nicht doch noch eine volle Ruhe für ihn geben könnte.

LAK PLH IX/41/z-2.

*

(auf der Geige meines Zimmernachbarn)

Erst habe ich gehofft die Sordine ersetze wirklich auf die Dauer eine Perserportiere u. jetzt habe ich mich so daran gewöhnt dass der Ton – o wehes Wunder – wieder ganz nahe ist. So ist es im Leben: alle Annehmlichkeiten werden – allen physischen Gesetzen zum Trotze – {wieder} zum alten grossen fetten Eckel. Ich glaube wenn man <erst {schon}> {kaum} einen Monat tot ist, ist einem schon wieder ganz gehörig miess davor. Es giebt kein Entrinnen. (Übrigens merke ich soeben dass er die Sordine doch abgenommen hat)

LAK PLH IX/41/a-2.

*

szerettem volna kiabálni segítségért de nem tettem – teérted.

Csak az a gyöngeségem van hogy sajnálom az embereket... amikor az az orvos kezdett mindenfélét csinálni nem tudtam neki mondani hogy ne tegye,

ahogy a regényekben áll: hagyja ezt uram! nem, azt nem tudom, {mert} én egyáltalában nem vagyok banális – nem szóltam semmit sőt mosolyogtam

LAK PLH IX/41/r-1.

*

Bé nem élhet majd falun, mert a szülei a városba költöznek hogy őt Párisba küldhessék, mert otthon nem maradhat, mert az apja túlsokat jajgat mert mindig külföldön van. A megtakarítás költségeit fedezi Lukács György

LAK PLH IX/41/z-3.

*

St Andras {Pferdehusken [?]} 1900 {xxxxács} Leo Freundschaft 2 fl. schuldig Karlovsky {1901} Eis Heini versäumt Mamas Porträt Papa Abr. Abbazia Fiume Pferde Offizien Wien Davos Grossmama xxxxx Eltern Herbst aufgest. Justus Seligmann {1902} Kirchberg, Gross Abreise Helene Keszthely Rosenberg Giza Budapest Papas Porträt Davos Frl. Turban Porträt. Weih. xxxxxxx {1903} Schmiedl Gumpert Pest Stefi Porträt Blume Weyer <Csobán> Kálmán Neff, Pest. Stefi {Zempl.} {1904} Fejér Vörösmarty stb. Fejér Porträt {Papa Kraus} Golling Klára {Mondsee} Papa Zunahme Pest Csobán <matura> {1905} <Kálmán> Márton Zempl. Klara Kraus Krisch matura Szemere Karli Champ. Herzf. Wien Kollerstr. Mödling Dr Robitschek Albertina Prag Königswart Karlsbad Suggia Reicher Weyer München Schweiz Aussee Wien Mondsee Abschied Pest Abschi[ed].brief. Weimarplan {1906} Ferenczy Lucy Nagybánya Käthe S. Ischl Mizi Hortensie Dialog Karli Pest Ferenczy Vilma stb. Schmiedl. Tod 1907 Farxxxx Lussinggrande Toni Pest Gauguin

1908

1909 Paris Wengen Vierw[aldstätter].-see München

LAK PLH IX/41/z-4.

*

Leo, der Traumpositivist

Jede Theorie, soweit von einem Praktiker stammt ist ein Pro domo stammt sie von einem Theoretiker so ist er wenigstens der Hausfreund eines Praktikers.

LAK PLH IX/42/31.

*

Es scheint ja doch eine Schweinerei zu sein mit den Stilpikanterien. Wenn man bei jemand anderem von „Abendratern“ u. von der „linken Träume lichte[m] Inbegriff“ liest, wird einem schlecht (ganz wie wenn man einen andern in der Nase bohren u. zu seinen Fingern rechnen [?] sieht) und <doch> {selbst} wäre man <selbst> {doch} nicht ohne Vergnügen fähig ähnliches zu tun. –

LAK PLH IX/41/z-5.

*

„Didaktisch“ kann nur ein Satz sein wenn ein ganzer Essay didaktisch ist so <ist er> merkt mans nicht mehr weil man das Gefühl des Belehrtseins nicht solange aushält.

LAK PLH IX/41/z-6.

*

Ein zusammenfassendes Buch über die Einflüsse über die Missverständnisse die die Einflüsse in Bewegung setzen u. erhalt[en].

LAK PLH IX/34/2.

*

Wenn ich allein bin gibt's keine Zeit keine Langeweile.
<Aber wenn> Nicht einmal die Uhr zeigt etwas von Zeit.
Aber draussen ein Gespräch oder langsamer, {oder} schneller Schritt oder ein Mensch im Zimmer, der bringt sie. Und wenn schweigt wenn die Langeweile ihren Verwesungsgeruch erhebt, da fürcht ich mich, da vergeht, da verwest mir die Zeit um mein Gesicht herum.

LAK PLH IX/41/z-8.

*

-- akikről mondva vagyon, hogy van szemük és nem látnak van fülük és nem hallanak, van kezük és nem beszélnek
ein himmelhochzunetzendes Alphabet.

LAK PLH IX/41/r-8.

*

mégis csak előre a jó felé accomodálódok (nem beszélek anver. [?] nem giccselek)

Van bennem valami szeleprendszer ami *csak előre* engedi az acc[omodáló-dás]-t.

amerikai nasalisok zártak hangnyelők mássalhangzókon nyugszanak, *franciák* nyitottak resonnansak magánhangzósak.

LAK PLH IX/41/z-7.

*

Komisch ist, wenn ich mich selbst frage: also warum <kann> arbeite ich jetzt nicht: habe ich keine Lust oder keine Energie oder fällt mir nichts ein oder bin ich ein faules Schwein oder ist das Thema schlecht

LAK PLH IX/41/a-2.

*

Andre Dinge kann ich sehen aber keine neuen. Alte Dinge kommen weg tun aber niemals über die die Landen solche Schrunde bringen wie das Ereignis das uns stark gemacht hat weit und felsenfest wir verbringen den Vormittag einzeln und in Reizen

LAK PLH IX/41/p-7.

*

Der Hauptunterschied zwischen Mein u. Dein ist der zwischen wenig u. viel
Wenn's mein ist ist's wenig, wenn's Dein ist ist's viel.

LAK PLH IX/41/r-19.

*

Pancinismus

Mein Ichgefühl die Reaction meiner Ausserungen: von jedem Blick abhängig
Siegmund meine Sommerreich.

LAK PLH IX/41/z-9.

Popper Leó és Lukács György levelezése

A leveleket egységes tipográfiai formában közöljük; a dátumot a levelek elején jelezzük (gömbölyű zárójelben, amit csupán postabélyegzőről ismerünk; szögletes zárójelben, amit csak kikövetkeztetni tudtunk). Közvetlenül a levelek után tüntetjük fel a lelőhelyet, a borítékon olvasható információkat. A használt rövidítések: P.: postabélyegző, C.: címzés, F.: feladó. Valamennyi levél autográf.

A boríték adatainak jelzése után megadjuk a levél eddigi nevezetelési adatait, sorszámát és oldalszámát a magyar (LEV), német (BW), angol (SC) és a francia (CJ) levelezéskötetekben.

A LEVELEZÉSBEN GYAKRABBAN ELŐFORDULÓ KERESZTNÉV-UTALÁSOK:

Karli – Polányi Károly (1886–1964)

Irma – Seidler Irma (1883–1911)

Heini – Herz Henrik (1885–1944)

Ottó – Mandl Ottó

Laci – Bánóczi László (1884–1945)

Herbert – Balázs Béla (Bauer Herbert 1884–1949)

1. Popper Leó Lukács Györgynek

(Bécs, 1908. III. 20.)

Kedves Gyurikám

Nagyszerű gondolat volt tőletek ez az én bécsi kirándulásom. Pesten elmondok mindent.

Ölcl Leó

LAK LEV 92/08/1.

Képes levelezőlap (Velázquez: Maria Theresia infánsnő).

P.: Wien, 20. III. [19]08.

C.: Herrn dr. Georg von Lukács Budapest, Nagy János u. 15.

F.: –

Kiadatlan.

2. Popper Leó Lukács Györgynek

(St. Gilgen, 1908. VII. 7.)

Kedves Gyurikám

Mindenekelőtt azt a fontos kérdést akarom elintézni hogy vajon megkapták-e a szüleid a mi gratulációs levelünket. Bécsben találkoztam Gulácsyval¹, ő nálam volt este és a levelet magával vitte hogy majd bedobja. Azóta a legirtózatosabb gondok gyötörnek és mindjobban kitisztul előttem az a megismerés, hogy a praeraffaelismus, különösen a G[ulácsy], féle nem kvalifikál levélbedobási üzletekre (annál kevésbbé, mert hiszen {az} maga is főleg feledékenységen alapszik.) A levél tehát valószínűleg nem jött meg, ami számunkra nagyon nagyon kellemetlen. Mondd el tehát a dolgot kedves szüleidnek és mondd meg hogy a levélben, melyet az apám és én írtunk, bejelentettük a mi ajándékunkat, egy Orlik²-féle színes fametszetet, melyet a „Kunstschau” bezártával (vagy, ha O[rlik]. egy újat küld Bécsbe, már 2 hét múlva) el fognak nektek küldeni. Fogadják szívesen, a slampetságot pedig helyezték a többiekhez és bocsássák meg.

Ami engem illet, nem úgy intéződtek a dolgaim ahogy terveztem. Nem Karlival vagyok és nem Ischlben hanem nagyon ellenkezőleg itt, Gilgenben az egész családdal, pepácsolva zsidóléba [!], cousinokkal, cousinekkal fenegegyemekkel [!], jaj nekem! Ha a faji szegycsnérzet a legnyomasztóbb fókán hízalószér, akkor mint 80 kilós böcher térek vissza Pestre. Apáim vétké, mely úgy látszik pusztá létezésükben állott, még soha így nem bosszultatott meg ivadékon, m<ost>int most énrajtam amikor a Hansics Icuval³ kell végig-

menni a parton. – És hogy ez a baj hogy zúdult reám? Magam vagyok az oka. A ház, a kert, tudniillik, amelyben lakunk olyan szépek olyan csendesek és pompás levegőjük hogy arra a meggyőződésre jöttem hogy ilyen jól mint itt sehol nem szedhetem magam össze, ha okosan viselkedem; míg Ischlben se a lakás, se a levegő nem lett volna ilyen és a kísértés is, ezer alakban tárta volna felém -- halálhozó hús haját (hogy így mondjam)

A speculatio azonban nem volt olyan okos mint hittem. Egyrészt a rokonok! másrészt a Karlitlanság, azután úgy látszik dolgozni sincs jó türelmem, mert – was tut Gott? – halálhozó h[ús]. h[a]j. ak itt is vannak.

Mit szólsz a Nyugathoz amely *kizárólag* a mi cikkeinket hozza?⁴ Mit szólsz Szász Zoltán. mesternek Wilde cikkéhez?⁵ Ein Oberlehrer mit {der} Entgötterergeste, <mégis> tehetségtelen kutya, és rossz kutya. Nagyon szép ellenben a Kaffka Margit novellája.⁶ Ha utána még a technikájának, látni fogod hogy az egész túlromantikus cselekvény minden szavával mennyire szükséges hogy tónusba hozza azt a mélyen ragyogó pointet, az öreg ember halálos félelmét a „fiasco” elől {amikor szeret}. Gyönyörű dolog, ugy-e! Elfogyott a papír, jövőre sokkal többet. Írjál kérlek, ha ráérsz. Nagyon nagy örömet szerzel vele.

Ölel Leo

Szóltál Jászinak hogy Ischlbe küldje a korrekturát?⁷

St Gilgen bei Ischl

LAK I.EV 92/08/2.

Levél.

P.: St. Gilgen, 7. 7. {19}08.

C.: Herrn Dr. Georg von Lukács Budapest, Nagy János u. 15.

F.: Leo Popper St. Gilgen b[ei] Ischl

LEV 16. (61–63) SC 13. (43–44)

1. Gulácsy Lajos (1882–1932) festő, a magyar szecesszió egyik legnagyobb alakja. Kapcsolatban volt a Thalia Társasággal: Alma Tadema A láthatatlan kormányos c. előadásához (1905. XII. 17-én) ő csinálta a díszletet és a jelmezeket.
2. Emil Orlik (1870–1932) prágai születésű, Bécsben, majd Berlinben élő grafikus és iparművész.
3. Bizonyára Popperék valamelyik rokonáról vagy ismerőséről van szó. Közlebbit nem tudunk róla.
4. Popper megjegyzése ironikus, ti. sem a június 16-i, sem a július 1-i számban nem jelent meg cikk egyikőjüktől sem. Poppertől később sem jelent meg írás a Nyugatban.
5. Szász Zoltán: Wilde Oszkár, Nyugat, 1908. június 16. 650–678.
6. Kaffka Margit: Egy nap, Nyugat, 1908. július 1. 705–713.
7. 1908. júliusa után már nem jelent meg cikk Poppertől a Huszadik Században.

3. Popper Leó Lukács Györgynek

[1908.VII. 25. körül]

Kedves Gyurikám

1. Egyszerűen nem tudtam hol vagy, ezért nem írtam 2. egyáltalában nem írok, 3. pedig írtam Neked. Még pedig Karlival együtt egy gyönyörű Brueghel-ansixkártyát¹ melynek szövege még a képpel is vetekedhetett – színben, és amelynek az volt a célja hogy Téged (nem tudom hogy csak az úristennek írják-e nagy T-vel vagy Teneked is?) hogy szóval téged idecsaljon csemegével, mihozzánk.

De te a jobb sorsot választottad és Dresdába mentél. És amennyire sajnálom is ezt a körülményt igazat kell neked adnom mert napról napra jobban kezdem megérteni az én távollétem <igyekszem> ezer gyönyörlehetőségeit és az öngyilkosság szélére visz az a szörnyű gondolat hogy ezt a boldogság<sibulettet>{ot} a saját távollétemet, soha soha nem fogom elérhetni, pedig minden kutya rajtam kívül elérheti amikor akarja és nem is tudja megbecsülni. – No különben ami azt illeti, itt másképp áll a dolog. Nem is hinnéd hogy itt milyen objectiv, vásári, folyton emelkedő értéke van ennek az én távollétemnek: man reisst sich darum, geradezu! Csak 3-4 ember van aki elég álmos hogy ezt a hausse-t még nem vette észre és még mindig velem van. Két lány, aki gyönyörű szép, amerikai származású, római születésű elég okos, musikális és minden nyelvet tud és olyan szerencsés módon tudja hogy, dacára hogy folyton beszéljük őket, nem veszi észre, hogy én nem tudom. Mi kell nekem ennél több? Azután van egy cseh lány is de avval félek kikezdeni, mert hátha belém szeret und stirbt mir dann an gebrochenem-Deutsch. –

Most azonban rólad legyen szó. A Kassner-cikknek² nagyon örültem. És mosolyogva élveztem azt a szeretet- és fájdalomteljes tisztaságot amivel a platonikus lényét kitakarod. Nem fiam, neked erre a nagy ragaszkodásra nincs szükséged, te nem vagy ő „akinek a formájából mindig kicsúszott az élet” tenálad csak az eredmények hasonlítanak a plat[onikus]. eredményeire mert a tárgyad nem az élet, de azt hiszem elfelejtetted hogy az a viszony amelyben <a> te a tárgyadhoz állasz sokkal lyraibb, sentimentálisabb mint a platonikusé, aki (tényleg) sohasem akad rá arra a bizonyos utolsó rímre míg {a} tefajta ember addig jajgat utána amíg egyszerre, kisírt szemmel a sötétben megtalálja.

Az apámmal dardlizni szoktam most minden nap. Onnan szedek neked egy hasonlatot: az egyik (a platonikus kártyás) minden seria-chanceot <a> megtart és dédelget, amiből vagy lesz seria vagy lesz valami érdekes tarka-problémás, nehezen kitalálható blatt, a másik (a művész-dardlis (aki sohase

dardli-művész!!)) kidob rögtön mindent amit nem tud sorba tenni; amiből a végén egy világos, monochróm – jó vagy rossz – blatt lesz. Te melyik vagy? Azt hiszem az, aki végig tartja a nyitott seriát mert még az utolsó kártyában is reméli a hiányzót. És megvan az a privát – nem-platonikus – szerencséd hogy az utolsó kártyában tényleg kerekké válik a quint.

Sötét van már egészen. (Az utolsó sorokból ezt már ugyanis tudod). A kertben ülök, nagyon nagy kertben és rámjött a mindenféle este. Szép itt lenni, nagyon szép sok pontban olyan mint Settignano{ban}³ és ez nagy gyönyörűség a szegény hontalannak. A Heimweh szép szó, csak egész mást jelent, tudod mit? Az Ady Endrék és Karl Krausok érzése ez az igazi Heimweh, a másik <egy> hazugság. – Nem hiszed ezt te is, akiről Kaethe S.⁴ elmondta, „dass es wahrlich eine Tragödie ist, dass dieser...”?

Egyszerre kezembe kerülnek a Rilke paródiák és eszembe jut, hogy te akarod őket. Tehát íme:

AVANT LA LETTRE

Das war der Nachmittag der Nereiden
Die in der Dächer Dunkelheiten sind
Und unter allen Hemisphären hingen
Gleich hundert Säulen unter Silberlingen
Die hundert Knabenhände unterm Wind.

Auf hundert Knabenhanden stand der Sarkophag
Der war aus Nacht gemacht und feuchtem Niederfall
Und wenn's aus seinem schwarzen Bauche stöhnte
(als wenn das Gift sich mit dem Gott versöhnte)
Das war das Lied der toten Nachtigall.

Die Nereiden horchten aus den bleichen
Und heißen Ohren in der Zeiten Chor.
Sie sahen Gottes Sinn in allen Stunden
Der in den goldnen u. den Ungesunden
Ganz gleich war und gebildet wie ein Ohr.

In ihren Leibern war die lichte Lüge
Die Lüge leichter Perpendikel aufgehängt
Die ihre Stimmen durch die Stundenzüge

Und ihre Gleichgewichte durch die Zeitenbüge
Gebogen hatten und geballt und eingelenkt.

Und wie die Porten der Paläste lag die Scham
Ganz eingebaut und <golden> {eigen} anzusehn
Und anzufühlen wie ein Glas voll Rahm
Das von Phöniziern auf uns überkam

Und ihre Seelen waren wie das Stehn <ural>
Uralter Götterbilder über Taufaltären
Voll Lüge u. voll wilden Ungeschehn
Und voller Athemlosigkeit und Übergehen
Und wie die Nacktheit unter Negligéen
Und wie ein Hund

In ihrer Sünde waren sie wie hären
Und wollten mit der Gottes Geist verkehren
Durch einen Mund
Der wie ein Pfund
Tartarenfleisch auf ihren Hemisphären lag

Doch als die Götter kamen ging der Tag
Und schüttete die Schalen seiner Schätze
In ihre Scham
Und wiederkam
Dem Ungemeinen mündiger Gesetze
Zum Trotze, diese Welle, weit und vag

.02

129'

Das <neue> Leben dieser Schweren die da schwammen
War das Durchdrungensein von den Ideen:
Von vielen Überfüllten abzustammen.
War, wie das tiefe Leben der Hebammen
Die an der Quelle aller Endlichkeiten stehn.

Az utolsó strófát itt csináltam: látod, hogy milyen metaphysikus hatással
van rám ez a régi kert.

Van még egy fragmentarikus strófa:

AUS AMIENS

...
Wer niemals stürbe in den Weltenwehen
Wer ungeboren gross in Strömen stände
Wer abendlich in seine Armen Hände
Die Nacht empfänge: der könnte die Myrten
Die zarten und die dunkelscher gezierten
Die Gibelinen in den Goldgevierten
Der alten Mosaiken ganz verstehn.

...
...
Und...

...

És még egy van, amelyet azonban lusta vagyok leírni. De elküldöm Neked mégis, egy könyvvel együtt amelyiknek az utolsó lapjára van írva.⁵ A könyv maga t.i. olyan fényes hogy biztosan tudom, napokig fogsz rajta röhögni: az apám egy régi barátnője írta és küldte el és még 4 ilyen.

Most azonban öllelek és kérlek, hogy írdál amikor ráérsz és kedved van. Írd sokat magadról és a dolgodról.

Szervus halálhű barátod

Leo

LAK LEV 92/08/3.

Levél, boríték nélküli.

LEV 20. (68–70)

1. A levelezőlapot valószínűleg elvesztette Polányi Károly; ld. LEV 67. o.

2. Rudolf Kassner, Nyugat, 1908. július 16. 733–741.

3. Popper, Lukács és Seidler Irma 1908 június elején néhány napot Settignanoban töltöttek. Ld. még 7. számú levél, ill. Napló – Tagebuch 65.

4. Valószínűleg Käthe Sattlerről van szó. Popper 1907-ben már ismerte Nagybányán.

5. Ez az írás nem került elő.

4. Popper Leó Lukács Györgynek

(St. Gilgen, 1908. VIII. 8.)

Kedves Gyurikám

Az idejöttöd kilátásba helyezésének nagyon megörültem. A napokban pontosan megírom, hogyan. Ma csak az üzletről. Tehát. A Seehofban 1. rangú helyen 3 koronától van szoba a koszt nagyon jó és olcsó (1,50 átlagos hú-sár). Csend is van, <nyuga> erdő is, nagyszerű úszósport Kirándulások – Ischl nem egészen egy óra, a Schafberg is idemosolyog. Széplányok nagy tömegben.

Jere, jere, jere!

Leo

LAK LEV 92/08/4.

Képes levelezőlap.

P.: St. Gilgen. 8. VIII. [19]08.

C.: Herrn Dr. Georg von Lukács Hotel Kurhaus, Weisser Hirsch bei Dresden

F.: –

Kiadatlan.

5. Popper Leó Lukács Györgynek

(St. Gilgen, 1908. VIII. 14.)

Kedves Gyurikám

Nagyon aggódok hogy a kártyámat¹ amelyen az idejövésedre vonatkozólag mindent megírtam, nem kaptad meg; hogy némaságomért támadt haragodban feladtad a Gilgeni tervet, fel az egész barátságot és minden rámemlékezést és eltemettél engem mindörökre. Nagyon sürgős tehát hogy e felől megnyugtass, lehetőleg mindjárt és személyesen.

A dolgok most így állanak. Nagyon valószínű hogy én September közepe felé végre valahára mégis Parisha megyek, mégpedig anélkül hogy előbb hazautaznék. Addig vagy itt akarok maradni vagy Salzburgban, ahol elég érdekes Ferialhochschulkursok tartatnak. Ha te most amint írod 20-a körül idejönnél, terád bíznom hogy mit csináljunk. Ha Sept. közepéig van szabadságod, talán te is jönnél Salzburgba. Az Attractiók: Privatdozent Küchler (Giessen) Die franz[özische] Romantik 6 óra. Prof. Fr. v. d. Leyen (München) Das Märchen insbesondere das Deutsche, sein Ursprung etc.) 6 óra. és Prof W. Ostwald (Gross-Bothen) Über grosse Männer 5 óra. Prof Sieper (München) Ruskin u. die aesth[etische] Kultur. 6 óra ezek mind {Sept.} 1–7-

éig tartanak². Ha nem akarod ezeket és helyettük Gilgent akarod azt se bánom. A távolság Gilgen és Bécs között körülbelül 10 óra [Gilgen]. és München között 4 óra, Salzburgig 1 óra. Az árak mérsékeltek; szoba az első szalodában 3 Kor-tól; koszt nagyon jó és olcsó különösen (Sept. 3-ig) Popperéknál. Tehát írd már meg hogy mikor jössz. És ha nem jössz – ha balsejtelveim valóságra válnak – legalább írd [!] meg hogy mikor *érkezel*. Várlak!

Most a stíluskérdéshez. B. M. lényege³ mely eddig mint valami fenyegető ismeretlen lebegett előttem egy csapásra kitisztult most és kitisztultan elsüllyedt: az emberértőé {és} a stílusbíróé egyaránt. Mert ha már meglát valamit ami nincs sehol, mért hiszi hogy ezért a meglátásért hálás lesz neki. És ha stílust nem ért, téged nem ért, Fenyőn⁴ nem lát keresztül, tehozzád nem lát be, mi van vele akkor, nem értem hogy mi ő?! De nem róla hanem rólad akarok beszélni. Hogy téged bárki is azonosítson a Ny[ugat]-al arról szó sem lehet. A te stílusodnak egészen mások a hangjai és hogyha akármiről beszélsz is, kihallatszik hogy lentről jön a muzsika (míg a Fenyőéké – szintén lentről csak egy kicsit lejjebből jön). Azonkívül nem írsz akármiről, mert akármilyen a dolgod címe szó mindig csak egyről van benne, a nagy elhelyezkedésről, ide-oda hányatásról menekülésről menedékről ide és oda a két sark között élet és művészet között. Minden dolgod tulajdonképpen az „epilog”⁵ egy kritikája: erről ismerem meg ezrek közül és ez a nagy szép magvuk, csodás csírákra képes. Karlinak mondtam ezt, ő is tartja. Tehát valószínűleg stimmel. Te mit szólsz hozzá? (Csak a véleményedet akarom tudni bár nem hiszem hogy mérvadó) El kell mennie ennek a levélnek tehát csak hamar szervus és jere és írj!

Ölel Leód!

LAK LEV 92/08/5.

Levél.

P.: St. Gilgen, 14. 8. [19]08.

C.: Herrn Dr. Georg von Lukács Weisser Hirsch b. Dresden, Kurhaus

F.: Leo Popper St. Gilgen bei Ischl

LEV 22. (73–75) BW 13. (36–37)

1. A szóban forgó levelezőlap nem maradt fenn.

2. Walter Küchler (1877–1953) romanista; Friedrich von der Leyen (1873–1966) germanista, irodalomtörténész; Wilhelm Ostwald (1853–1932) kémikus és természetfilozófus; Ernst Sieper (1871–1938) esztéta.

3. Utalások Benedek Marcell Lukács Györgyhöz írt levelére, ld. LEV 73. o.

4. Fenyő Miksa (1877–1972) esszéista, kritikus, a Nyugat egyik alapítója, majd szerkesztője.

5. Utalás Henrik Ibsen Ha mi holtak feltámadunk (drámái epilógus három felvonásban) c. darabjára.

6. Popper Leó Lukács Györgynek

(Ischl, 1908 VIII. 18.)

Kedves Gyurikám

Karlinál vagyok és együtt örülünk a te idejövésednek mert már úgy veszem mintha igazán jönne!

A Párizsi út 99%-re zikher Ha az azt [!] 1%-ot kockáztatni akarsz, jere (abban áll t. i. hogy az orvos az utolsó percben azt mondja hogy nem) de nem fogja mondani!)

Karli és én ezenkívül határozottan hívunk: ez talán még az 1-et is kipótolja. A szüleim legünnepélyesebben meghívnak hogy a vendégünk légy és szintén nagyon-nagyon örülnek. Holnap egész bőven

Most rohanunk ünnepelni a császárt¹.

Ölel Leo

P.S. Egész télen P[árizs]-ban maradok. – Karli biztosan velünk lesz – akárhol)

LAK LEV 92/08/6.

Levél.

P.: Bad Ischl, 18. VIII. [19]08.

C.: Herrn Dr. Georg von Lukács Weisser Hirsch bei Dresden, Kurhaus

F.: –

Kiadatlan.

1. Augusztus 18.: Ferenc József születésnapja, ezen kívül ezen a napon ismerkedett meg későbbi feleségével éppen Ischlben.

A levél hátoldalán Polányi Károly levele található Lukács Györgynek:

Édes Gyurikám,

Mindenfélét bocsáss meg és hal[!]gass rám, amikor kérlek, hogy gyere ide hozzánk. Leo majdnem biztosan, röviden: biztosan P[árizs]-ba utazik és a Salzkammergut magában is szép. Igazán.

És mivel hogy könyvet készülsz kiadni és most ilyen embryonális lelkiállapotban vagy, – jó volna az olyan embryo-szerű publikumon, mint mi, a várhatóságokat megbeszéljed. És ami leg-igazabb végtelenül szeretnének látni „ember”-éhes szemeim. Még holnap hosszat írok, hogy megkapjad.

Szeretettel Karlid.

Kedves Gyurikám

Megint későn van. Elkéstem evvel a levelemmel is, biztosan, nem kapod már Drezdába mint ahogy vártad, mint ahogy én küldeni akartam. De a te lelked, mely mint az enyém is, drámaiatlan és értékelni tudja, teljes értékkel és hiába várt és elkésett pillanatok tartalmát, reszelváln [!] mint egy <ülést> {széket}, a dolgok potenciális értékét, a te lelked úgy fogja venni ezt az írást mintha rögtön íródott volna a te szavaid olvasása után¹. (Hiszen a távolság mindenkit megtanít erre a drámaiatlanságra; és <ez a> két nap késés már nem jelent érzésben különbséget egy postaperiodhoz képest [ugy-e])

– Köszönöm, édes barátom, százszor köszönöm ezeket a sorokat. Mert azt az érzést amit én veled szemben mindig éreztem – hogy megsejtem a te substantiádat – és amelyet semmi {más} a világon nem igazolhatott volna, igazolta a te érzésed: hogy a dolog tényleg így áll. Semmi más a világon, érted! mintahogy ennek a fának itt előttem sohasem tudhatom hogy megéreztem-e a „lényegét” mert ő sohasem fogja mondani: igen ez vagyok én (és ha egy festő épúgy festi az nem bizonyít semmit, az forma kérdése)

Ez az az öröm amit a leveled bennem kigyújtott, a meglátás, a *belülről-is-helyes*-meglátásnak, metaphysikai, ritka, ritka öröme. – És hozzájárul persze az apróbb, azazhogy földibb örömök egész raja. Hogy a könyvedet² ide akartad {adni} – és remélem Páris nem fog engem megfosztani ettől a szerencsétől – <adni> hogy bízol bennem és hogy mindezért még személyesen fogok neked köszönetet mondhatni. És ez az elhatározásod az, ami igazán gögössé tesz, ami eredményezi hogy nem állok szóba senkivel (még teveled is csak 3 nappal később mintahogy illik). – – A legfurcsább <pedig> {azonban} a következő: Nemde te csak akkor jössz ha egész biztosan megyek P[árizs]-ba. Az egyetlen ami ezt megakadályozhatja, a doctor vétója. Ezt pedig <csak> {biztosan} úgy kerülhetem el, ha előbb utazom mint a szüleim (nehogy ők előbb beszélhessenek vele) Az előbb-utazásra van egy ürügy: a bécsi néni, aki Sept. 4.én utazik {P[árizs]-ba} és elvisz magával. Ha már most, quod deus avertat³, te csak ezután jöhetsz ide, akkor: nem utazom a nénival, tehát utazom sokkal később, tehát talán soha, tehát te nem jössz, tehát, ha mégis utazom, nem látlak, tehát pfui! A te jövésed függ az én utazásomtól és fordítva. A circulusból csak egy ponton lehet kitörni: ha 4.ke előtt jössz – amit számításom szerint valószínűnek tartok – akkor én biztosan utazom (tehát nyugodtan jöhetsz).

Karli is meg volt nagyon hatva a szándékodtól és mód nélkül örül neked. Azt hiszem az ünnepi napot itt fogjuk tölteni, ami Ischnél 100 szor szebb és Salzburgnál sokkal közelebb. Most jut eszembe különben hogy te talán jobban jársz ha mindjárt Salzburgból utazol tovább {(és nem Ischlból)}, mely esetben persze odajönnénk. Határozz te! <(A szüeim persze nagyon örülnének neked is).> – Hogy nem Münchenbe mész azt nagyon jól teszed. Berlinben biztosan sokkal többet fogsz látni és többet és hasznosabbat is viszel haza {ennek} a te éhséges telednek. Szegény fiam nagyon tudom mit jelent neked ez a pesti esztendő amikor a lelked Settignanoban <fog>, vagy valamivel még szebb helyen bandukol. De örülj mert ha így nem {is} lesz meg az utolsó nyugodtságod, meglesz az a fictiód hogy technikailag vagy akadályozva. Míg hogyha Settignanoba elviszed azt a honvágyat, nincs menekvésed, se realitásba, se gondolatba; mintahogy nincsen annak aki egyedül van és sosem magányos, aki folyton eszik és mindig éhes (mint én – <a> {de} mélyebb értelemben!) aki az asszony lábai közt {fekve} ott lenn {is} szeretne lenni, magával szemben. És akinek sose lesz nyugta amíg {el} nem jön <meg> a „minden dolgok duplasága”, a pánhermaphroditismus amikor minden lény lesz <ott> távol és <itt> jelen is egyszerre, férfi is nő is, vágys is, teljesülés is egyszerre.

A levélnek rohannia kell a postára.

Tehát csak még ezer meleg üdvözet és viszontlátásra

Ölel szeretötötlettel [!]

Leo

LAK LEV 92/08/7.

Levél.

P.: St. Gilgen, 23. 8. [19]08.

C.: Herrn Dr. Georg von Lukács Weisser Hirsch bei Dresden, Kurhaus

F.: –

LEV 25. (81–83) BW 15. (39–41)

1. Lukács Popperhez frott levelei csak 1909 áprilisától maradtak fenn. A szóban forgó Lukács-levél nyilván az 5. számú levélre válaszolt.
2. A drámaírás főbb irányai a múlt század utolsó negyedében c. pályaműről van szó, amelynek később átdolgozott változata A modern dráma fejlődésének története.
3. Amitől isten mentsen.

8. Popper Leó Lukács Györgynek

[Basel, 1908. IX. eleje]

Kedves Gyurikám

Csak hamar: elfogadnád te ezt az ügyet¹ ami, azt hiszem egész jó pénzt hozna*? Ha igen írd meg nekem rögtön akkor megírom nekik a címedet és ők megmondják neked a feltételeket. – Baselban vagyok. Egy fél óra múlva utazom Párizsba. Isteni napot töltöttem, óriási művészi élményekkel. Párizsból bőven most örült caplis vagyok, rohanok a vasúthoz

Ölel szerető Leód

Paris, Hotel des deux mondes
Avenue de l'Opera

* nem hiszem hogy a lap érni fog valamit, de {te} pseudonym alatt írhatsz

LAK LEV 92/08/8.
Levél, boríték nélkül.
Kiadatlan.

1. A The Austro-Hungarian Herald Popperhez frott levelét ld. kötetünkben 445–446. Ennek hátoldalára írta Popper saját levelét Lukácshoz. A lapterv tudomásunk szerint nem valósult meg.

9. Popper Leó Lukács Györgynek

(Párizs, 1908. X. 1.)
225 rue St Jacques

Édes Gyuri

Csak bocsánatot akarok kérni máma és még egy kis halasztást: nem vagyok képes most megírni egy levelet; tele vagyok ezer dologgal amit láttam és amiről még nem tudok semmit még gondolni sem. Egész nap nap [!] dolgozom, azt hiszem nagyon jó lesz nekem, csak butít, iszonyúan butít! És ez a gondolatzáró nyelv! (márminthogy az enyéimet zárja, mert csak annyit enged ki, amennyi szót tudok) Azt hiszem legelőször akkor fogok gondolkodni ha Neked levelet írok. Már nagyon örülök ennek a napnak nagy élvezet lesz (csak halogatom egy kicsit az élvezet kedvéért.)

Ölel a te részeg Leód

Írjál te előbb, szépen kérek!

LAK LEV 92/08/9.
Levelezőlap.
P.: Paris, 1. 10. [19]08.

C.: Mons. le docteur Georges de Lukács Budapest, Nagy János utca 15.
F.: Leon Popper Paris, rue St. Jacques 225.
Kiadatlan.

10. Popper Leó Lukács Györgynek

[1908. X. eleje és XI. közepe között]

Vasárnap

Kedves Gyurikám

Már itt volna az ideje hogy valamit mondhassak erről a szép világról. Már összeálltak bennem mind azok a képek amelyek összevalók; szépen állnak egymás mellett: olyan sorban hogy minden gyerek megértene abból a törvényszerűséget. Olyan rend van van [!] minden dolog felett hogy igazán {féltelmes és} nem tudom hogy a dolgok bolondultak-e meg vagy én vagyok Pasteiner¹. Nagyon nagyon kevés volt az elvi meglepetés; tudtam mindent amit most még erősebben tudok: tudom mi az igazi; és az egyetlen mély meglepetésem hogy nem tántorít meg egy hajszálnyi sem a tudásom egyedülisége, a mások protestusa. Ez az amit nem vártam <de> {és} aminek az ellenkezőjétől pokolian féltem. – Mert könnyű volt nekem Pesten biztosnak lennem: ki mondott ellent? Te és Irma és Karliék annyira ugyanazt mondták hogy félnem kellett hogy töletek lopom. A többiek pedig nem számítottak. Pesten nincs öntudatos <elvszilárd> és intelligens ellenvélemény. Itt Párisban van. Itt – legalább azok közül akikkel érintkezésbe jöttem – legintelligensebbek az akadémikus barmok; (csak azokkal lehet beszélni akikkel nem érdemes). Olyan 'fesz' ideológiát soha mi nem fogunk csinálni mint amilyenek az övéik. És annyira meggyőzőket: mert a fiatalok {azok} akik nálunk inkább a föld alá bújnak mintsem hogy a Benczur nevét kimondják, ezek a fiatalok itt nagyon okosan és nemesbüszkén mesélik el neked a J. P. Laurensok² tetteit. És ezekkel állok szemben. 130-al körülbelül. És nem nyomnak el. És képes vagyok, ha a podiumon egy szép modell áll és 130-an csinálunk róla virágijesztő [!] kegyetlenséget, képes vagyok a saját fictiómat fenntartani és „durchsetzolni” mint az egyetlen, nem vitatható valóságot. – Még sem volt igaz hál'Istennek, az a 3 év óta tartott, nyíltan elviccelt, titokban <pedig> sokat megsiratott kitélelem (bocsásd meg a sok „t”-t): hogy én vagyok az „Anpass-partout” Tudok én állani egyedül is ha kell, ha szebb ott ahol csak nekem tetszik.

És azt hiszem fogsz még látni édes fiam, valami becsületes dolgot {tőlem} amiért érdemes volt lesz (?) lemondani a társaságról.

Azt hiszem most – hogy van tehetségem a picturához (nemcsak a „lélektani portrét”-hoz). Azt hiszem, nem tudom! Mert az az óriási oszlopos intensitás amivel most egy pár nagy művet láttam és amivel a természetet {a meztelen embert} tudom most látni, ez lehet – hogy is mondjam – lehet activ és lehet passiv. Bizonyos az hogy van és hogy általa azt {is} a mit magam csinállok <is> nagyon szépségek tudom látni néha. Csakhogy: <k>mi mondja meg nekem hogy ez az intensitás bennem van-e csak ismét, vagy megvan-e már abban is amit csináltam. Ha összeszeded a két kezéd érzed az érverésed: de nem tudod hogy a jobbik maga ver-e vagy csak a balnak érzi a verését. – Én vagyok az az ember a ki mindent vörösnek lát és nem tudom – szegény szemmemmel – hogy magam is vörös vagyok-e vagy sem.

Várok {szóval} valakit aki errenézve megbízható felvilágosítást adhat. Félek hogy azt fogja mondani: uram, nem tehetek róla, de ön zöld! – – – Egyelőre nincsen senki. Itt van ugyan a kis Bató Jóska³, egy rendkívül kedves okos és talán tehetséges fiú aki mindent megért amit neki mondok, de – de még nem tudom hogy mi lesz köztünk. (Ismered azt a Simpli-viccet: „Man kann nicht mit ihm verkehren, er ist nicht erblich belastet”?) Más ember meg egyáltalában nincs. Úgy hogy minden szép chochmámnak⁴ bennem nagyon gyászos megfúlása. Igaz: egy nagy embert ismertem meg. <Igen> Kissé furcsa úton bár. René Piot-nak⁵ hijják. A szalonban van egy csodaszép freskója: ő a Denis-Vuillard-körnek⁶ legnagyobb (nálunk azt hiszem teljesen ismeretlen) embere. Tehát megláttam a freskóját. „Ez az én emberem! Mi ez, honnan jön ez? Quattrocentoból, Rodinból” A gyorshipothézisek lettek, nőttek és szaporodtak. {Az nap} Este készen volt: a gyorsbiografia. Ez utóbival pedig mit volt mit tennem. Csak meg kellett vizsgálnom hogy stimmelle. Hát fogtam magam és megírtam. Hogyan? Megírtam Piot-nak. Levélben.⁷ Egy nagyon szép, rövid, kissé apokalyptikus {anorthografikus} <de> {és} nagyon szerény levélben. És mit tett az Isten. Piot meghívott következő vasárnapra. Elmentem hozzá reszketve, féltve a gyorsbiogr[áf]iámat és a hájamat (mert hátha meg akar verni azért a levélért!) És az Isten mit tett újonnan? Stimmel minden szó amit megírtam. Nem találtam egy dolgot {sem} amit ne vártam volna. És amikor megpillantottam, a falon, a mi Florenczi Uccellónak⁸ egy gyönyörű kópiáját azt gondoltam: no ja. (pedig statisztikailag elég csodálatos az eset) – Ezt az embert szeretném hazavinni, mert ez több mind ezeknél, akik itt még mászkálnak. Sohase festettek még így: az egész bizonyos. Mert a mi az antikból <{minket}> {öt} exaltálja az nyugalom volt akkor. De <mi> {ő} nem tudja nyugalommal visszaadni, egyrészt mert a nyugalom manapság túlkompromittált valami (az akadémia által) másrészt mert, egyszerűen, túlexaltált hogy nyugodtan festhessen. (Körülbelül mint én, ha

egy viccet nem tudok elmondani, mert elröhögöm a felét; – körülbelül!) Így valami nagyon furcsa és nagyon gyönyörű születik. Azt a vad örömet, amit az antik nyugalom intenzitása benne kelt, rálátja az életre: bájos táncos nőkre a százszoros szertelen élet erejét önti. És az elmúlás <xxx> {nagy} siralma belesúgja mély szavát {ebbe a zenébe}. (A fresko egy chambre funéraire⁹).

Sokat jelent ez az ember. Ma amikor mindenki lőt-fut, ő biztos, amikor mindenki üveget tesz a szemére, – mert nem lát vagy hogy ne lásson, – ő visszanéz a latinokhoz a görögökhöz és íme: ott tükröződik a holnapiak képe. Furcsa eset mint fejlődés: sohase volt naturalista. És veszedelmes eset mint nevelő: nem enged a természethez senkit. (Félreértéseméltileg fényes eset: könyveket lehet írni az ő félreértéseiről nem is számítva az enyéimet őt illetőleg).

– Szeretnék, ha ráérnék, valamit írni. És ráérnék ha volna hova. Adjál édes fiam tanácsot. A Nyugat sehogy se akar – úgy látszik, a H[us]zadik]. Sz[ázad]. „tárgyilag” nem veheti hasznomat, a Lloydnak van talán embere. Minden ajtó számomra „Kimenet”, minden szedés számomra túlszedés. Jaj, jaj, jaj!

Különben nagyon, nagyon jól vagyok.

Olyan szolidan élek mint egy kanári jól érzem magam szépen lakom, sokat rajzolok, olvasom a Humanité-t és vallásomra nézve „un très mauvais catholique”¹⁰ vagyok (hát talán van rosszabb katolikus mint a zsidó?!) Össze vissza nagyon-nagyon jól tettem hogy idejöttem.

Most még egy nagyon fontos kérdést: Nem látom be, hogy miért foszson meg engem Páris egy nagy örömtől. Amit a nyáron írtál és ami körülbelül a legbüszkébb büszkeségem azóta: hogy a könyvedet ide akartad adni elolvasásra, ezt mért tegye tárgytalanná a távolság. Ha teheted fiam, nagyon szépen kérlek, küldd el nekem a könyvedet: én megígérem hogy egész pontosan megírom neked minden gondolatomat, skrupulusomat és így – ha valamit érsz velem – semmivel sem érsz így kevesebbet. Ha tehát lehet és még mindig érzed amit akkor éreztél: tedd meg!

Nagyon későn van. Le kell feküdnöm. Mondjál mindenkinek ezer üdvöt tőlem és hogy írok neki azt is mondd. (Karlival mi van? (Írja meg az istenért hogy mit csinált az angol lappal¹¹; legnagyobb zavarba hoz!)

Élj szépen édes fiam és ne felejts el!

Szerető Leód

1. Pastiner Gyula (1864–1924) művészettörténész, akkoriban a budapesti bölcsészkaron művészettörténetet tanított.
2. Jean Paul Laurens (1838–1921) festő, a francia historizáló festészet utolsó nagy képviselője.
3. Bató József (Budapest, 1888. okt. 15. – ?) festőművész. Tanulmányait Budapesten kezdte, járt Nagybányán, Párizsban Matisse tanítványa volt. Az első világháború után Berlinben élt, 1938-ban Londonba telepedett át. Filmlátványtervezéssel is foglalkozott.
4. Elgondolás, elmésség, ötletesség.
5. René Piot (1869–1934) francia festő, a korabeli irodalmi szimbolizálást elutasító Nabis-kör tagja. Munkásságára nagy hatást gyakorolt az itáliai reneszánsz freskóstílusa.
6. Maurice Denis (1870–1943) francia festő, grafikus és iparművész, a Nabis-kör egyik vezetője. Eduard Vuillard (1868–1940) litográfus, grafikus, festő; alkotásaira a japán művészet formavilága gyakorolta a legerősebb hatást. Szintén tagja volt a Nabis-körnek.
7. A levélfogalmazványt ld. kötetünkben: 446.
8. Paolo Uccello (1397–1475) itáliai festő. Műveiben a perspektivikus ábrázolás lehetőségeit kutatta.
9. Halottaskamra.
10. Egy nagyon rossz katolikus.
11. Feltehetőleg a 8. levélben említett lapról van szó.

11. Popper Leó Lukács Györgynek

(Párizs, 1908. XI. 16.)

Édes Gyurikám

Csak egy öleléssel, csak egy inartikulált de nagyon meghatott hanggal tudok ma köszönetet mondani mindenért. Lehet hogy holnap már rendbeszedem magam és megírom az én hosszú lelkes levelemet amit egy hét óta magamban forralok: ma képtelen vagyok két szót [is] összehozni. Olyan ideges és teljesen bolond vagyok. Ne kérdd hogy mitől.

De azért mégse tudok lefeküdni anélkül hogy még ma ne írtam volna le ezt a pár szót. Annyi forgás van a fejemben, olyan mérhetetlen táncban vagyok hogy valami örült félelem száll rám, ha az életemre gondolok és arra ami nyugodt idő vár rám és a szegény lelkemre és rátok akik hisztek benne. És ebben a szédülésben meg kell fognom hamar a te jó kezed hogy megint tudjam az időt és az irányt.

Nem tudok többet beszélni. Köszönöm minden szavad, tetted és minden gondolatod amit nekem szánsz.

És holnap vagy amikor megint ébren leszek és józanon egy hosszú hosszú levelet [!]

Sok szeretettel

Leód

LAK I.EV 92/08/11.

I.évél.

P.: Paris, 16. Nov. [19]08.

C.: Le docteur George de Lukács Budapest, Nagy János u. 15.

F.: –

Kiadatlan.

12. Popper Leó Lukács Györgynek

(Párizs, 1908. XI. 23.)

Édes Gyurikám

Még ma is csak egy pár sort. Fordítom a cikket¹ minden szabad időmet rászánva és azt a száz dolgot ami közben eszembe jut félre kell tennem {ad-digra} amíg készen leszek vele. Csak azt mondom ma hogy nagyon szépnek tartom hang vagy inkább hangok pontjában (mert nem szakadatlan az árama (mint pl. a „Kassner”é)) hanem inkább olyan mintha másról próbálnál beszélni {ridegen beszélni}, sok helyen de akaratod ellen is rádjön az érzés és megénekelte. És talán ép ez olyan szép a dologban: {hogy} érezni azt a bizonyos „de beszéljünk öröklá”-t amely mindig nehezebben esik; hogy látni amint őt akarod átölelni és mégis folyton a magad karjaiba rogsz. Sírní valóan emberi ez a dolog.

(És azt hiszem meg tudom csinálni)

A könyv² az más dolog egészen. És, mint ahogy könyvhöz illik, épület és nem virágkert. (Vagy talán még virágkert is de {legfőjebb egy botanikusé és} semmi esetre sem lehet benne elbódulni)

Mint koncepció hihetetlenül imponáló és az előszó (a még meg nem írt, sociológiai) nagyon organikusan benn van az egészben úgy hogy még én is aki nem nagyon ismerem, folyton érzem a társadalmi bordákat a (nem nagyon buja) hús alatt. Csinálok különben pontos jegyzeteket olvasás közben amiket, ha kíváncsi vagy rájuk el fogok neked küldeni. – Össze vissza: nagyon biztosnak tartom a német sikert, egészen páratlannak, mint épületet, az egészet – de – sokkal jobban szeretlek ahogy most vagy! – <Engedd meg> Képtelenül későn van nem tudom már a tollat se tartani Ne haragudj hogy ma csak ennyit írok. Még nagyon-nagyon sokat fogsz hallani minderről!

Ma csak hírt akartam adni

Ölel Leód

Kinyitom mégegyszer a borítékot, hogy még egy szót mondjak {neked}: amit a születésnapomon³ írtál az olyan jól esett mint még kevés dolog az életem-

ben. És a nagy, mámoros gazdagság-érzetemben behúnytam a szememet egy félős remegős mozdulni nem merő gondolatot rejtegetve magam előtt. Úgy éreztem hogy most már egyáltalán nem szabad többé megmozdulnom ha akarom hogy minden így maradjon, mert mihelyt mozdulok változom és mihelyt változom, félős hogy nem leszek többé ilyen amilyennek látsz, hogy meglátsz még csúnyán és szegényen és olyan bajaimat látod még meg amiket talán még én sem ismerek. Azért vágytam csendet, {valami} gyönyörű befagyást valamit ami a Rank kártyáját⁴ jelentené köztünk. Ezért nem mertem írni. – – –

De most meggondoltam a dolgot, megmozdultam Isten neki, történjék aminek meg {kell} történnie <kell>. És visszajött a bizalmam is. A szeretetem hitta vissza. Hiszem: még se lesz baj, ha fickándozom is. Túlerősen állnak a dolgok kettőnk között!

Ötellek Leo

LAK LEV 92/08/12.

Levél.

P.: Paris, 23. Nov [19]08.

C.: An docteur Georges de Lukács Budapest, Nagy János u. 15.

F.: Leo Popper Paris, 225. rue St. Jacques

LEV 35. (100–102) BW 19. (49–50) SC 22. (58–59) CJ 5. (32–34)

1. Lukács Stefan George c. esszéjének német fordításáról van szó.

2. A drámaírás főbb irányai a múlt század utolsó negyedében

3. November 11.

4. Utalás Henrik Ibsen Babaszoba (Nóra) c. drámájára, Rank doktor búcsúzására.

13. Popper Leó Lukács Györgynek

[Párizs, 1908. XII. 5. körül]

Édes fiam

Csak most készült el az ügy: magam nem tudtam igazán leírni és a német hallgatónő aki csupa irántad (és irántam) való elragadtatásból vál[ ]alkozott rá, csak ma készült el.¹ Különbén már egy hete nálad volna. Remélem megleszel elégedve. A cópia csak első olvasásra olvashatatlan. (Különbén egészen olyan írás mint a tied: ha el akar<od>{ja az ember} olvasni, le kell előbb tisztázni) Hogy az első Versek nagy betűvel vannak írva, elég szerencsétlenség de mit lehet csinálni odaírtam hogy mindent kicsivel szedjenek, érteni fogják. Holnap vagy holnapután írok bőven nincs most egy perc időm bizony isten. Itt van a Gombó Piri² férje, a gyönyörű angol és a mamája, a misz pesti

és megyünk a grandhotelbe – frakkban – dinirozni, aztán színházba. Holnap egy német festőnőnél énekelek – talán Rilke! is ott lesz! Előzőleg nálam van tea angolokkal, hollandokkal óriási élet üzem, minden egy nőnek a kedvéért aki nagyon szép és orosz és finom – jaj, jaj!

Nem tudom mit firkálok mert zavar[nak] itt [az] emberek – a {pensio} szalonba[n] vagyok, mely olyan mint a Hímző szalonja³ – Öllek fiam és ígerek sok újságot

Leód

LAK LEV 92/08/13.

Levél, boríték nélkül.

Kiadatlan.

1. A George-esszé fordítása.

2. Kilétét nem ismerjük.

3. Nem tudunk közelebbt erről.

14. Popper Leó Lukács Györgynek

(Párizs, 1908. XII. 20.)

Kedves Gyurikám

Tegnap volt két hete hogy a fordítást neked elküldtem. Mivel ki van zárva hogy te ne írtál volna, a leveled kell hogy elveszett legyen. Én írtam volna <régen> neked rég óta de ép ebben az utolsó két hétben annyi fontos dolog történt (és csupa olyan ami a te utolsó kérdésedre – hogy az én életem most milyen – 1000 feleletet jelent), hogy még nem jutottam lélekzethez tőlük és még nem tudok mondani jóformán semmit sem (Karli tud valamit, felhatalmazom hogy szóljon neked). Most tehát csak kérlek írd! írd meg mégegyszer hogy a cikkkel¹ mi van, hogy dolgozzam-e át, hogy jön-e és sokat rólad édes barátom. – A szüleidnek vettem nagyon elkésett ezüst-ajándékul² 2 Henri Matisse-lithot amelyek csak 20 példányban nyomódtak és nagyon ritkák máris. Igazán nem tehetünk róla hogy ilyen későn jövünk a Kunstschau hihetetlen slampet módon kezelte a dolgot és nem értesített hogy Orlik *nem adja el a fametszetet*. Mond[d] ezt meg.

Öllek százszor

Leód

LAK LEV 92/08/14.

Levelezőlap.

P.: Paris, 20. 12. [19]08.

C.: Mons. Georges de Lukács Budapest, Nagy János u. 15.

F.: –

Kiadatlan.

1. Nem tudunk arról, hogy Lukács publikálta volna a George-esszét németül A lélek és formák 1911-es kiadása előtt.

2. Ti. Lukács szüleinek huszonötödik házassági évfordulójára.

15. Popper Leó Lukács Györgynek

(Párizs, 1909. I. 9.)

Édes Gyurikám

Holnap reggel megy a könyved az összes firkálásaimmal együtt¹, ne haragudj hogy már egy hónap előtt nem küldtem, hiszen tudod hogy mért nem lehetett. – Egész bőven a jegyzetekkel együtt írok a könyvről. Ma csak ennyit: én is várok a német kiadástól tekintélyes sikert, különösen a közönségnél, de lehet, hogyha a sociológiai kovával [!] még megdagasztod hogy – amint Baumgarten barátod előrelátja – Simmelék is jól fogják fogadni. Erről én nem merek kezkeskedni. – A mostani cikkednél² igen. És ez az amit a könyvből a legtöbb élvezettel olvastam ki: hogy milyen hihetetlenül más a mai L. Gy. mint az akkori, mennyire tollban maradtak ott a te legfőbb vonásaid sőt mennyire ferdén jöttek ki a tollból helyenkint és {máma} mennyire {ki} tudod <máma kihozni> őket pattantani ezt öröm nézni (összevetvén pl. a könyvet a Schnitzler cikkel³ vagy az Ibsen-könyvek kritikájával⁴) De öröm maga a könyv is. És olyan fejezeteket mint pl. a naturalizmusról szólót nem tudom, hogy most tudnád-e így megírni: ennyi {-} <minden> stílustól meg szabadult – tisztán intellektuális szempont-fegyverzettel! – A könyvvel többet.

– Most magamról, mert tudom, édes jó Gyurikám hogy ez téged igazán érdekel, örömmel és mély-mély hálával tudom ezt.

Hát hogy mi van azt ugy-e tudod. Hogy egy embert találtam magam mellett⁵ aki szeret engem és engem szeret aki a legnagyobb csodája a világnak mert kibírta azt az <átmenést> {utat} ami az engem megszeretéstől az engem-megismeréshez visz: kibírta és megnőtt rajta és most még jobban szeret mint valaha. És még mi minden van: a szülei, akiknek az a pusztá tény hogy a lányuknak tetszem elég volt hogy bennem lássák az üdvözülés egyetlen módját és akiknél ez az istenfeletti <lelkesezés> {jóakarát} oly komoly és egyszerű és mély hogy most amiután mindent tudnak – legutóbb még azt, hogy *három* évig kell várnunk egymásra! – most még melegebben állnak hoz-

zám és hisznek bennem és szeretnek. Sose láttam ilyen embereket, soha még csak nem is hallottam, csak nem is olvastam ilyesmiről. Úgy benne vagyok most a csodákban hogy magamat már nem is látom (jobb is!) csak azt a lehetetlen ölelő melegítő boldogságot érzem amivel körüladott engem egy kegyes csodaóra hogy öleljen engem amíg csak leszek. – Meg fogom neked mondani hogy milyen az a lány. Hogy külsőleg milyen azt szeretném jobban megmutatni mint ezen a fényképen láthatod – (amelyet különben kérek küldj vissza mihamarább és ne mutass meg csak Karlinak és Heininek) és azt hiszem a jövő héten lesz is már jobb képem melyet akkor elküldök nektek.

{Jan. 7.} Most, egy nappal később folytatom ezt a levelet. A könyvek délután elmentek 4–5 nap múlva Pesten lesznek. Most itt ülök a szobámban este a kandalló mellett és a menyasszonyom itt ül mellettem és már látom hogy csak...

{8.} ...ma – még egy nappal később – fogom ezt a levelet befejezni és elküldeni

Édes Gyurikám nem tudod elképzelni hogy milyenféleképpen tudom én most magam érezni, hogy mennyi napsütés gyün ki egy petróleumlámpa zöld ernyője alól és mennyi napmelegség egy <boulet> Boulet-Richard-<féle>{dal fütött} kandallóból ha az ember nem néz oda; nem oda néz.

Amikor megjött a Karli levele amely meghozta az orvosom ítéletét azt hittem hogy odavan minden és amikor elmondta[m] Neki ő is alig tudott szólni de az első szó amit mondott az volt: ja das ist sehr schlimm aber ein Unglück ist es nicht. És rögtön megírta a szüleinek hogy mi van és hogy boldog hogy megvárhat engem és hogy csak azért szomorú mert engem lát szenvedni. Másnap a szülei ezt a levelet küldték nekem. Azt hiszem ez többet mond mindennél amit én most mondani tudnék.⁶

Most azt hiszem a szüleimnek is írhatok mivel a dolog{nak} – sajnos – már semmi kalandos színe sincs (azért sajnos mert ezt három évi várással kellett megfizetnem) Mit gondolsz írjak már. Praktikus értelme semmi sincs csak azért tenném hogy már Ő is kapjon az én szüleimtől {kedves} levelet. De kapna-e? Misz dolgok ezek fiam és minden csúnya érzés ami ezekben a szent időkben rajtam mégis ki tud ütni evvel van – valahogy – kapcsolatban a {leg}csúnyább az a borzasztó félelem hogy valami talán van vagy lesz bennem is mindebből. De nem lesz baj!

Ölellek édes fiam ölelünk (mert Bé is már nagyon szeret (Engelberta, Beatrice de Waard) téged is Karlit is. Nemsokára fog neked írni, izeni és köszöni a jóságtokat és a {sok} szeretetet amit bennetek érez. (Karlinak, Heininek holnap írok

a te Leód

LAK I.EV 92/09/1.

Levél.

P.: Paris, 9. Jan. [19]09.

C.: Ngs. dr Lukács György úrnak Budapest, Nagy János utca 15.

F.: Leo Popper Paris, 225 rue St. Jacques

[A boríték hátoldalán Popper kézírásával: „küldjél képet magadról ha nincs más a kis Firenzeit majd visszaküldöm ha akarod.”]

LEV 38. (105–107) BW 21. (52–54) SC 25. (62–65)

1. Popper megjegyzéseit Lukács pályaművéről ld. kötetünkben: 424–432.

2. A George-esszéről van szó, Nyugat, 1908. október 1. 202–211.

3. Der Weg ins Freie (Arthur Schnitzler regénye), Nyugat, 1908. október 1. 222–224.

4. Könyvek Ibsenről, Nyugat, 1908. november 16. 390–392.

5. Beatrice de Waard, Popper későbbi menyasszonya.

6. A levél nem maradt fenn.

16. Popper Leó Lukács Györgynek

(Párizs, 1909. II. 9.)

Édes Gyurikám

Kezdek már semmi<ben>n sem csodálkozni. Az utolsó hónapok történései után érthető dolog.

És így ezt a levelet¹, amit idemellékelek, jobban mondva amelyhez (nagyon szerényen) mellékelem az enyémet, sem tudom olyan érthetetlen anyagi csodának látni mint amilyen tényleg. Csak annyit mondhatok hogy sírtam amikor olvastam mert az én egész lelkemet találtam {meg} benne és az én nagy<on>, könnyesen súlyos szeretetemet tehozzád. – Lásd {tehát} feleletnek mindenre amit tőlem kérdeztél (bár tőlem teljesen függetlenül jött létre) és lásd symbolumának ami [!] hármunk új, szép közösségének. És örülj neki olyan igazán, ahogyan én örültem. –

Bizony a szüleim! ez is egy új fejezet egy mély lelki felsülés és még még mélyebb meggazdagodás számomra.

A munkám jól megy. Írtam egy kis cikket egy nagy rajziállításról.² Osztvánknak concessio hogy egy pár ottvolt Maillol dologról sokat szólok benne.³ Ha nem tartod azonban jónak írd meg hogy mi a baja és csinállok mást.

A megjegyzéseim között találtál-e valami hasznavehető?

Várom türelmetlenül a Beer Hoffmann-t⁴

Legközelebb megy az én cikkem. Mi van Jászival Nem lehetne talán a „parasztművészetet”⁵ „viszonzásul” (!) a Nyugatra sózni. Ki az a *Szilasi*⁶

akinek én tetszem? Csak magyarosítson rajtam a fiú ameddig akar, hálás leszek érte. De először látni szeretném mit csinált.

Isten veled mára

a te vén Leód.

LAK LEV 92/09/2.

Levél.

P.: Paris, 9. Febr. {19}09.

C.: Dr. le docteur George de Lukács Budapest, Nagy János utca 15. [B. de Waard kézírásával]

F.: –

Kiadatlan.

1. Popper együtt küldte el levelét B. de Waard alább olvasható levelével.
2. Párizsi levél; kötetünkben: 80–84.
3. Popper cikke nem jelent meg a Nyugatban.
4. Richard Beer-Hofmann, Nyugat, 1909. február 1. 151–164.
5. Jászi Oszkár ekkor a Huszadik Század szerkesztője. Popper neki küldte el Balázs Halálesztétikájáról írt kritikáját ill. azt az írását, amely nyilvánvalóan a Volkskunst und Formbeseelung (ld. kötetünkben: 51–54.) egy korábbi magyar nyelvű változata volt. Egyik cikk sem maradt fenn.
6. Szilasi Vilmos (1889–1966) filozófus, fiatalkorában nagy hatással volt rá Lukács munkássága. Később Husserl és Heidegger munkatársa lett, majd a freiburgi egyetem filozófiaprofesszora. A rá vonatkozó utalásról nem tudunk közelebbit.

Beatrice de Waard Lukács Györgynek:

Lieber Freund Gyuri

Dasz diese Aufschrift da steht, und dasz ich sie schreiben darf, dafür musz ich Ihnen danken. Denn sowie ich Sie kenne als Leo's Freund, aus seinen Erzählungen und aus so vielem was Sie schrieben, empfinde ich Ihnen gegenüber eine Freundschaft, die mir sehr viel wert ist, und die, was mein Antheil anbetrifft, sicher immer mehr werden wird.

Das wollte ich Ihnen sagen. Ich muszte es, wo ich die schönste Zeit meines Lebens verbringe und wo Sie der Freund sind von dem, der mich zu diesem groszen Glücke führte. – Ihre Gegenwart fehlt uns. Hoffentlich lerne ich Sie in nicht all zu langer Zeit kennen.

Seien Sie jetzt nur herzlich von mir gegrüsst, bitte grüßen Sie die zwei anderen Freunde¹ auch für mich.

Ihre Be de Waard

rue d' Arras 70 Paris

LAK LEV 119 d/1.

1. Az utalás feltehetőleg Polányi Károlyra és Herz Henrikre vonatkozik.

17. Popper Leó Lukács Györgynek

[1909. II. 9. után]

Édes Gyurikám

Küldöm tehát a cikket.¹ Ha neked nem tetszik ne add oda Osváthnak, leg-alább, hogy {ha} azt hiszed hogy neki nem fog tetszeni ne add oda. Hanem küldd vissza {ha akarják add oda Karlinak és Heininek} és írd hogy mit csinálnak vele.

Mi van a fordítással

Meg fog jelenni? Karli azt írta hogy neki tetszett. De lehet hogy a német[ek] kínainak találták, minthogy nekem mindig a *nem-egészen* kompetenseknél van a legtöbb sikerem és a festők azt mondják hogy jól énekelek az énekesek pedig hogy jól írok stb.

Köszönjük édes fiam a leveledet. Nagyon örültünk a te szavaidnak és büszkék vagyunk arra amit mondsz és arra amit nem mondasz ki.

Nagyon várom a Beer-Hoffmannt.

Mondd nem lehetne, ha már a disznók ki nem <is> adják őket, megmenteni azt a pár cikket ami még Jászínál és Osváthnál van<nak>: Népművészet és Haláleszt[étika]. Jászínál, Somoff² és a Dal eredete³ Osváthnál. Nincs több példányom róluk és olyan komiszak még sincsenek, hogy valamikor hasznukat ne vehetném. Írjak a szerkesztőknek? Vagy szólnál te alkalom adtán? Nagyon megköszönném.

A napokban többet

Most el kell mennie a cikknek.

Ezerszer ölel

Leód

LAK LEV 92/09/3.

Levél, boríték nélkül.

Kiadatlan.

1. Párizsi levél.

2. Constantin Somoff; ld. kötetünkben 70–73.

3. Ilyen című kézirat nem maradt fenn (lehetséges, hogy a cím idézése csupán pontatlan). A fennmaradt – zenei témájú – cikkek: A szó ereje a muzsikában (ld.: 84–88.), Dal és dalénekes (159–162.). Sem a Somoff-cikk, sem ez az írás nem jelent meg a Nyugatban.

18. Popper Leó Lukács Györgynek

(Párizs, 1909. III. 3.)

Édes fiam

Elutazás előtt vagyok, tehát csak két szót: 2 hétre Hollandiába megyek és ott megkezdem a fordítást.¹ Minimum 4 hét időt kérek mert nagyon nehéz és hosszú. Onnan levélben többet a cikkről és mindenről

Ölcl Leód; B

Írj kérlek

Címem: L. P. Pr. Adr. M. G. de Waard,

Hilversum Regentesselaan 23. Holland

LAK LEV 92/09/4.

Levelezőlap.

P.: Paris, 3. Mars. [19]09.

C.: Mons Georges de Lukács Budapest, Nagy János utca 15.

F.: –

Kiadatlan.

1. A Richard Beer-Hofmann c. esszét.

19. Popper Leó Lukács Györgynek

(Párizs, 1909. IV. 5.)

Édes Gyurikám

Most emlékszem hogy Hollandiából neked <x> nem küldtem hírt: mert folyton reméltem hogy már onnét elkülldhetem a fordítást. De még most sincsen készen Nem jól éreztem magam testileg, most is egy kicsit fáradt vagyok, keveset dolgozhatom, kérek még két hét időt. Magam is akarok csinálni valamit: már a tavasszal mondtam hogy Breughelről akarok írni, most azok után amiket most láttam végleg eltökéltem hogy írok Nem tudom még mit és hova. Németül fogok írni. – A B[eer.]-H[ofmann] cikkről még nem írok de sokat fogok írni: emberileg és stilistikailag zsákutcát látok benne; tetszik is, imponál is, de nem örülök neki. Levélben sokkal többet.

Ölcllek Leód

Írd meg kérlek, Mici¹ címét.

LAK I.EV 92/09/5.

Képes levelezőlap (Brueghel: Népszámlálás Betlehemben).

P.: Paris, 5. 4. [19]09.

C.: Le docteur Georges de Lukács Budapest, Nagy János utca 15.

F.: Leo Popper Paris, 225. rue St. Jacques

LEV 41. (114)

1. Lukács Mária, Lukács nővére.

20. Lukács György Popper Leónak

[1909. IV. közepén]

<L> Édes Leó fiam,

köszönöm a kártyádat és várom a kritikát. A fordítással valahogy ne siess azon az áron, hogy megerőlteted magadat. Mi bajod volt? Írj erről és arról, hogy most hogyan érzed magadat. *Ne felejtse el ezt!* És arról, hogy mit csinálsz és minden dolgot és [hogy] egész életed milyen szép és hogyan vagy. Most actualiákról és gyorsan: igaz-e, hogy Hollandiában fogsz nyaralni? Ha igen hol, meddig és akarod-e hogy én esetleg odajöjjek? Erre felelj kérlek egészen őszintén: nagyon megérteném, ha te most nem akarnál nyáron társaságot. Mert azt tudod, ha ott lennék, nagyon sokat lennék veled, veletek, együtt – és ezt nem tudom, hogy lenne – Bírok olyan heroikus lenni el nem menni oda, ahol vagy – <ott> ha egyszer ott vagyok minden más. Őszintén felelj tehát kérlek, tudod, hogy engem nem sérthet meg semmi a mi tőled jön.

Küldöm ezt a mesét.¹ Alig mutattam valakinek eddig és kiadni nem fogom soha. (Én művészileg rossznak tartom; azt érzem, hogy az intentio: egy egészen légies, abstract, <tran> translucid festőiség nem jön ki – erről is írd meg, hogy mit gondolsz) De <annyi> azért küldöm el főleg, mert a BeerHofmann közben íródott. Megvoltak a lyrai részek, az I. <első rés> legnagyobb rész, a II első fele, amikor ez hirtelen elkészült és azután bírtam csak, miután lemondtam már szinte róla, mégis befejezni a B[eer]-H[ofmann]-t. Ez nem az az új út, a miről a könyv kritikára felelvén gondoltam.² Annak egészen abstract része készül a könyvben – és lyrája talán megjön, ha időm lesz valamit csinálni. Mindenesetre: azt érzem megint hogy jól láttál és hogy csak te láttál jól és ezért nagyon várom a részletes választ. – A meséről ne szólj senkinek, ha egyszer szóba kerülök pestiekkal (pl. Karliék nem ismerik és nem is fogják ismerni) és küldd vissza B[eer] H[ofmann]-val együtt. Nincs több időm most; máskor többet; most úgyse történik semmi.

Írj! Hamar! Ölel

Gyurid

LAK I.EV P85/09/1.

Levél, boríték nélkül.

I.EV 42. (115–116) BW 24. (60–61) SC 28. (71–72) CJ 8. (40–41)

1. Midász király legendája. A kéziratban szereplő keltezés: 1908. november 18.

2. Lukács nyilván arra a levélre utal, amit az írt, hogy kézhez kapta Popper megjegyzéseit a pályaművéről (ld. 15. számú levél).

21. Popper Leó Lukács Györgynek

(Párizs, 1909. IV. 17.)

Édes fiam

Bocsáss meg hogy még nem a levelet kapod most. Örült rohanások vannak mindennap, a követséghez, soroztatom magam és nem jutok még nyugodt leüléshez. Ma csak azt hogy a nyári gondolatnak végtelenül örültünk mindaketten. Még nem tudjuk hova megyünk Hollandiába nem, tenger mellé nem, talán Savoyba vagy Schweizba. Neked mindegy vagy vannak terveid? Mindenesetre *meg kell lennie* ugy-e? A levél holnapután megy.

Csak hamar öllelek

Leód

Viele Grüsse

von B. [Beatrice de Waard kézírásával]

LAK I.EV 92/09/6.

Levelezőlap.

P.: Paris, 17. 4. [19]09.

C.: Monsieur le docteur Georges de Lukács Budapest. Nagy János utca 15.

F.: –

Kiadatlan.

22. Popper Leó Lukács Györgynek

(Párizs, 1909. IV. 22.)

((Kérlek írd valamiképp olvashatóbban: mindig le kell előbb tisztáznom az írásodat <mielőtt> {hogy} elolvashassam)))

Édes Gyurikám

Körülbelül 1 1/2 hónap előtt ezt írtam be a naplomba:¹ Wie König Midas nie einen lebendigen Griff in's Menschenleben tun kann ohne statt des Le-

bens etwas goldiges herumzuziehen so ist es auch in der Kunst: was wirr war, wird ordentlich; was offen war, wird geschlossen was vielstoffig war wird einstoffig unter ihren Händen Und wenn man will ist das auch eine Tragik”² Furcsa ugy-e és nagyon szeretném visszakonstruálni a sort ami idevezetett. Azt hiszem hogy a B[eer]. H[ofmann]. 155 o.án álló sornál „az egoisták finom, mindent a maguk képére formálásának tragédiái”³-nál jutott eszembe. És talán neked is. És ez – ha így van – érdekes mert bizonyítja mennyire egyformán mennek és egy piazza del duomo⁴ felé a mi összes vonataink.

Így hát nem mondott sok újat a mese. A legmeglepőbb persze maga a tény volt hogy *te egy mesét* írtál. A mese maga csak azokat húzta alá a Beer Hofmannban amiket (vörös haragos ceruzával) már én úgyis aláhúztam volt. Az pedig hogy ezt a sok korholandó dolgot te külön megénekelted, az kettőt jelent: 1. hogy már nagyon is sok lett, nagyon is idegesítő és a maga egyedülvalóságában már fojtóan nehéz lett ez [a] Midás hipochondria ulgy], hogy ki kellett törnie tisztán magában, többé nem burkolózva élő költők, absztrakciók álköntösébe. 2.) azt jelenti hogy, kitörvén, mint valami nagy gyógyláz, jóvá tette a nyavalya legnagyobb részét: Midás virágot tart a kezében, a virág él és íme *ő is él* (csak a fekete lány nincs ott többé) Midás <megpróbálta> nem nyúlt a lányhoz mert félt és a lány hallgatott a (<nem> nem-Midas-vallású) pásztor hangjára. Midás megpróbálta egy virágon és íme kisült hogy bátran nyúlhatott volna a lányhoz is.

A virág ilyenkor egy mese. Midás „mint olyan” nem tud mesét írni. Még Midás-mesét se. Még rossz mesét se. Csak gyógyult M-ok írnak mesét mely azután – *à son tour*⁵ – maga is meggyógyul és szebb és szebb lesz.

Édes <{M.}> fiam ne félj: nem minden arany ami fénylik és nem mind tömör ami arany. Van aranyozott hús is: csak bele kell szűrni (amit Midas nem mer és talán a többiek se tartanak reményteljesnek) és csöpög a vér. Én beleszúrtam több helyen (pl. a 162. oldalon⁶) és biztosítlak hogy csepegett. Próbáld meg te is.

És akkor írdál még egy mesét. És ha 100 fokos választóvízben kell is megfürödnöd: le fog menni!

Mi a fürdő? Ne írdál 6 hónapig az „izoláltságról” egy szót se. Nem beszéllek arról hogy veszélyes: hogy *népszerűvé* lehet a téma a smokkok között és {akkor} egy év múlva már „az emberi el-margit-szigeteltség”-ről lehet majd beszélni. De tedd meg magadért. Nyúlál bátran amihez akarsz, vagy nyúlál félénken, de tedd meg. Olvasd el a 162. oldalt és a George cikk végét és még egy pár csepegő helyet (majd találsz: most találsz) és aztán több Lukácsot egyelőre ne olvass és – ne írd. Mert te nem értesz ahhoz te félreérted őt és rosszat lopnál tőle.

Tudom édes fiam hogy most mit érzel: mit écesz...⁷ Nem így van: tudom jól hogy egy betegnek nem lehet tanácsolni hogy legyen egészséges. De egy gyógyulónak lehet sőt sikerrel lehet. – És {így} tudom hogy ez a levél használni fog – mert felesleges. De nem kívánok Neked jobbat mint hogy mindig ilyen fölösleges leveleket írhaszak neked. Látom hogy már úgy is jó úton vagy. Sietek tehát {Téged} még hamar erre a jó útra téríteni hogy a siker napján learassam babéraitam. (Mint a hogy a hősök is tenni szoktak a tört. mat. szerint) Feltétel persze hogy a svindlit ne vedd észre, amire tehát ezen-nel legerélyesebben felkérlek.

Hogy tenálad már nincs mitől félni azt folyton jobban látom. A diagnózis most körülbelül ez: mindjobban innerválódó megérzése emberi {dolgoknak} viszonyoknak. De mivel ez az állapot új, még most úgy {a} symptomák mint a subjectiv érzet ellentmondanak neki: külsőleg úgy néz ki mintha költőmonográfiák kedvéért gyűjtenél élettapasztalatokat és csak aki jól néz oda látja hogy fordítva van. Belsőleg pedig, ami az írásaid {terád való} reflexeit illeti, {azok} majdnem táplálékot nyújtanak az előbbi külső felfogásnak: annyi bennük a resignatio és a szomorúság. (Azt hiszem tévedsz ha azt hiszed hogy ez nem látszik meg a dolgokon). Már most a dolog így áll: a stílusod meg fog változni a lyrád irányában. Az olyan gyönyörű gondolatok mint: „és igazsága és véglegessége stb (152, 27)⁸ egyszerűbben és gyűrődések nélkül fognak kijönni mert egyszerűen és erős lyrai vérrel vannak megérezve: csak formális bajuk van: tartalmilag gazdagok, nagyon életrevalók. De mégis van egy tartalmi baj is: Hogy te miknek érzed őket, azt nem tudod elrejteni és mert az amiknek érzed véletlenül ép olyan igazságtalan velük szemben, mint a forma melyben kijönnek, úgy látszik – <egy> e szerencsétlen constelláció következtében – mintha szomorú volnál – és volna is miért. Pedig nincs miért (jaj csak tudnám ezt a félreértést kitisztázni): mert te másért vagy szomorú, a tartalomért, melyet alábecsülsz amely pedig hidd el <nem> félig sem olyan „aranyos” mintahogy hiszed és csak ők kapcsolják össze egész önkényesen a melancholiádat a nehéz stílusoddal és ettől a {két} szélső bajtól nem látják milyen szép és életrevágó és való az ami subjectiv állapot és symptomák között mint tényleges nagyreményű valóság helyet foglal. – A Beer. H[ofmann]. *léleklátásban* a legérzettebb és legmélyebb dolgod (és a halál-rész ellen csak prinzipiell lehet szólni talán abban az <ellentmondó> értelemben hogy: ewig bleibt uns nur Verlor[en]es; erre nem gondoltál) Óriási haladás még a Georgehoz is. Csak a stílusa nincs megoldva sehogyse: skatulyázva van a tudományosság felé ami a poetikus részekben nem discréten hanem fur-

csán megérzet<let>lenül hat <hat>. És ahogy mondom: az alaphangulata rossz.* Nincs ok az izoláltság melancholiájára ott ahol annyi a megértés. És hogy a „megértésből nincs út az életbe” az – engedd meg – egy kis gyorselmélet.

És most benn vagyok: édes fiam te nagyon könnyelmű vagy, {mert} a Midás-elmélet is egy kis gyors induciónak köszönheti életét: Miket fog<tál>ott <te> ő meg életé<d>ben hogy ilyen rossz tapasztalatai<d> vannak? Azt hiszem ez a Midás életében csak egyszer *gondolt* {is} arra hogy valamit meg lehetne fogni és mert nem merte azért hiszi (valami önmaró sophizmussal) hogy ő a M. Pedig: Mért nem merte. Mert félt az átoktól? Dehogy: mert félt hogy hazugság volna. Mert nem szerette úgy azt a lányt hogy megfoghatta volna. És őbenne volt a hiba? Dehogy: nem volt az olyan lány akit az ember úgy szerethetett volna (van M-nak egy barátja, az biztosan tudja ezt: mert az akkor nagyon nagyon szeretett volna szerelmes lenni és nem tudott sehogyse) Midas nem nyúlt a lányhoz, mert – a bőre alatt – a lány már maga is aranyos volt régen. Ezt M. nem látta csak valami idegent érzett és félt hogy *hazudnék* ha hozzá nyúlna. Hazudott is volna. De más baj nem lett volna. <mert a lány aranyos volt már úgyis> De jó se. Jó az máskor lesz és *biztosan* lesz ha eljön majd a valódi lány akinél nem kell félni se hazugságtól se aranyátoktól aki másképp fog érteni és úgy hogy azon az értésen mint egy diadalíven fog Midas bevonulni a nagy ragyogó élet országába.

Édes Gyurikám, ki sem mondhatom hogy mennyire örülök ennek a nyárnak, mennyire köszönöm hogy együtt akarsz velem lenni. Nagyon nagyon szép lesz meglátod. Fogunk dolgozni és sétálni és muzsikálni neked és nagyon jól fogjuk magunkat és egymást érezni. – Azt hiszem Sváiz lesz belőle nem tudom még. Neked ugy-e mindegy?

Én most nagyon érdekesen vagyok. Úgy látszik t.i. hogy egészséges leszek. Kezeltetem magam a Marmorek-féle szérummal és csodálatosan javulok napról napra amit mint introspektív tengeri malacz nagy örömmel veszek észre. Várjuk <tovább> a végét és reméljünk!

Egyelőre nagyon kell kímélnem magam és csak nagyon keveset szabad dolgoznom. *Ezért* nincs még készen a fordítás <és ezért>. De készen lesz a meddigre neked kell: írd meg!

Az egész időmet {(2–3 órát)} amit dolgoznom szabad a saját dolgomra használom most: írok egy cikket Breughelről¹⁰ és az anyagproblémáról – né-

* ez a formai és tartalmi zsákutca amiről beszéltem⁹

metül és festek egy kicsit. Ne haragudj hogy ezért hátra szorul egy kicsit a fordítás.

Most pedig édes fiam élj jól és írd meg minél hamarább hogy mit tartasz az itt mondottakról mert az engem nagyon érdekel, mert olyan fontos nekem mintha magamról volna szó

Ölel szeret<ő>tettel

Leód

Bé sokszor és melegen köszönt és nagyon nagyon örül a nyárnak.

LAK LEV 92/09/7.

I.levél.

P.: Paris, 22. 4. [19]09.

C.: Monsieurs le docteur Georges de Lukács Budapest, Nagy János utca 15.

F.: Popper Paris, 225 rue St. Jacques

LEV 43. (116–120) BW 25. (61–64) SC 29. (72–76) CJ 9. (41–45)

1. Popper naplói nem maradtak fenn (vö. Polányi Károly levele Lukács Györgyhez 1912. I. 27-én, LEV. 460–462. o.).
2. Vö. Aforizmák; kötetünkben: 218–223.
3. L.d. IM. 209.
4. Dóm tér, itt: egy központ felé.
5. A maga módján.
6. A Beer-Hofmann-tanulmányra utal.
7. A jiddis éca 'tanács' szóból. A kifejezés értelme: Mit adsz nekem tanácsot!
8. L.d. IM. 205., az idézett Nyugat-szám 152. oldal 27. sor.
9. L.d. 19. számú levél.
10. Végső változata: Peter Brueghel der Ältere, Kunst und Künstler, 1910. 599–606.; ld. kötetünkben: 31–36.

23. Lukács György Popper Leónak

(Budapest, 1909. IV. 25 körül)

Édes Leókám,

dolgoznom kellene (a sorsproblémáról Goetheben, Kleistben stb) de a te jó leveled megállított és felizgatott. Mennyi idő múlt el azóta, hogy rólam volt szó valakivel, úgy hogy igazán én rólam lett volna szó ott. És a mit te mondasz az roppantul belém talál, ha nincs is mindenütt igazságod. – Az eleven virág a Midás kezében nagyon keserű irónia volt akkor és Midás meghalt a mese végén – és talán még ma is ezt érzem igazán igazságnak belőle – de erről később. Most csak egyet: mért akarod leszállítani a másikat?¹ Azt hiszem nincsen okod rá és azt hiszem nincsen igazad és talán <a> ezért nincsen {egészen} igazad abban, a mit rólam mondasz, bár szép is jó és [!] lenne ha

igazad lenne. – Ez csak az emberire vonatkozik. Ami az írást illeti: még kegyetlenebbül igaz minden szó, mint ahogy írod. A George-B Hof<f>mann periodusnak vége. Mi lesz ezután? Nem tudom. Most a könyv² készül: a mi új legtöbbszörre az első feldolgozás³ naturalismusról szóló részének stílusában van tartva. Objectív, erős, sokszempontú, lyrától mentes tudós hangulatban. Ami – ha jól emlékszem – neked akkor is tetszett, sőt azt is írtad, hogy nem tudod, bírnék-e én most olyat írni.⁴ Bírok. Sőt erősebbet és gazdagabbat is. Most csak tudós vagyok – lyrám nincs. A mese és B[eer]. H[ofmann]. óta egy lyrikus levél jött csak létre⁵ arról, hogy milyen Socrates, a mikor hallgat de ez egy lánynál van, (n.b. valakinél a kihez kevés a benső közöm, a kihez csak egy histeria vitt rövid időre). Lesz-e lyra később. Azt hiszem igen. Vanak terveim, a miknek kerete megköveteli a lyrikumot, de indirectebbet, distantiasabbat, igazabban essayszerűt, mint az eddigiek voltak. Itt tehát igazad van: megyek felfelé és megyek az egészség és az erő felé. – És az élet? Ott nem hiszek neked, nem histerikusan, nem melancholikusan, de egyszerűen nem hiszek neked. És még csak szomorú sem vagyok miatta. Abban nem vagyok már Midás – nem félek már – de nem bízom abban, hogy valaha megérintsem az élő életet. Nem félek már. Sok része van ebben valakinek,⁶ a ki – azt hiszem – szeret engem, a kivel egy pár szép napot éltem át és utánunk [!] szép és izzó leveleket váltottunk és akivel még fogok szép napokat együtt átélni. Azt írta nekem egyszer: „Maga gyorsabban megy mint mások és azért nem akarja felkapni a pillanatot, a másik pillanatát, mert talán hamarabb kellene elejtenie a másikonál és az visszaesne rá. <És mert xx> És most izgott kérésképen tör ki belőlem, hogy ne kímélje annyira az embereket!... És úgy látom magát, hogy mikor másnak illattól, mámortól, lélettől lecsukódnak a szemei (ha csak egy pillanatra is) a magáé tágranyílnak és úgy nézi a nehéz, öntudatlan, mámoros életet elmenni maga <mellet> előtt... Ugye nagyon nehéz a mások fájdalma?... haragszom magamra, hogy en[n]yre érzem. De magánál ez más, magát csak a saját könnyei vihetik előbbre és magánál gát minden fájdalom, a hol meg kell állni. És magának meg kell állni, mert maga sajnál. Ne kímélje az asszonyokat és ne sajnálja őket, mert ezzel mintha kicsinyítené az értéküket, mert mi nem azért vagyunk itt, hogy akadályok legyünk, hanem lépcsőfokok, a min maguk emelkednek.”⁷ Egy nagyon értékes ember írta ezeket nekem és kimondhatatlanul jól estek nekem és bátorságot adtak – de hitet nem. Nem én nem hiszem, hogy a megértésből, (érts meg: nem a megértésről mint sok életforma közül egyről, de mint primaer funkcióból –a hogy nálam van –) utak vezetnének az életbe és másoknál is csak ők hiszik, hogy egymáshoz vivő útjaik a megértés hídjain vittek keresztül. A megértés elől visszahúzódik a sors és a sors az élet. Emlékszel mit írtam

Kassnerrel kapcsolatban⁸ a platonikusról? Ezt most sokkal mélyebben látom: a platonikus a sorstalan ember, az ember a kivel nem történik semmi és azért az ő formája az essay, a próza, mert az az [a] forma, a hol nem jelenik meg semmiféle formában a sors (legfeljebb elmélkednek róla) Igaz, hogy sokat, de emlékezz vissza a Minna von Barnhelm⁹ paraszti – de igaz – hasonlatára; az emberek arról beszélnek a legtöbbet a mi nincsen bennük. Azt hiszem: én sorstalan ember vagyok. Fájdalom nélkül konstátálom ma, a mikor itt vagy te és itt van Baumgarten és még valaki, akik szeretnek. De mégis tudom, hogy a ti igazi életetekbe nem jut bele az én szeretetem soha és a tiétek sem az enyémbe – mert az nincs. Azt hiszem ez így van – így van örökre; azt hiszem, hogy ez a kritikus életproblémája – és hiszem, hogy én ebben egyike vagyok a legtisztább típusoknak. Ebben a büszkeségben van valami szomorúság is – de sok, sok büszkeség és – ma legalább – sok erő is. És ez nem csupán teoria. Hallgass ide: volt több asszony dolog, amikről te nem tudhatsz, nem is sejtethsz semmit, a mikből ezt megtanultam. Midás azért félt ne felejtse el, mert az ő karjai közt már arannyá változott egyszer legalább valaki. És ez nem csak in eroticis van így: mindenütt. Emlékezz vissza; nyugodt melancholiával konstátálom ezeket. Mi a mi barátságunk? Mi lehetek én neked? Georgenak így kezdődik egy verse: „Für heute lass uns blos[s] von Sternendingen reden”¹⁰ Nem hiszed, hogy még te is akinél pedig alig hiszem, hogy közelebb állott volna hozzám valaki valaha, csak „Sternendingen”-ekről beszélte velem? Hogy a mi barátságunk csak csak [!] „Sternenfreundschaft”? Ezt – igazán – minden keserűség nélkül mondom. Mondd: ha igazán valami bajod van, valami igazi, komoly életbe vágó baj, arra gondolsz-e, hogy velem közöld, hiszed-e, hogy én tehetek neked valamit? Nem vagyok féltékeny Karlira és Heinire – de nem ők állanak elől, ha az „élet”-ről és nem megértésről, ha reáliákról és nem ideákról van szó nálad? Mernél-e – itt muszáj egészen becsületesnek lenni – erre egy határozott *nem*-<mi>igazzal felelni? Ugy-e nem? – És ez az én életem mindig és mindenütt. – Bajos ezt megmagyarázni: mihelyt valamit megüt az élet szele, még ha éntőlem eredt is ez a szél; eltávolodik az én életemből, kisiklik az én kezeim közül. A te mostani boldogságod az első <ér> dolog, a mi másképp van és – félek – itt is csak a „Sternendinge”-t érinthették meg kezeim.

Csak egyben van nagyon igazad; a hang rossz; a nézőpont rossz; rossz mert sentimentális és ezeket nem szabad sentimentálisan megfogni. Azt hiszem az én ilyen voltomból erednek az én igazi értékeim, valamivel meg kell fizetni értük. Én az <„élettel> „élet”-tel fizetek meg – és nem illik sírni az elkerülhetetlen miatt; nem előkelő.

Tehát: gyógyulok, de – valamivel – másképp mint te láttad. Most actuali-

ákról. A cikkedet¹¹ Osvát nem hozza. De ma beszéltem egy ismerőssel, a ki nagyon szeretné a „Ház” című művészi folyóiratban hozni (A „Kéve” lapja¹²), esetleg reproductiókkal. Mit szólnál ehhez?

Svájcz megfelel; egyáltalában nem fontos a hely. Szerettem volna persze köveket is nézni veled Hollandiában. De ez most igazán nem fontos. Úgy örülök annak, ha együtt lehetünk. B[eer-]. H[ofmann]. miatt ne fáraszd magadat. Akkor készül el amikor elkészül. Törődj sokat a kúráddal, vigyázz magadra és ne dolgozz túlsokat, magadnak se – és nekem még kevésbé.

Még egyet: én itt – majdnem mindenki és főleg Karliék előtt – úgy szerepelek mint egy erős ember, akivel nem történik semmi. Ne írd hát valahogy nekik rólam. Ők nem jól látnak, de nem is akarom, hogy jól lássanak. És a másik dologról se – a másik emberről. Ők kitalálnák talán a nevet, a nélkül hogy megértenék a történőket – és egyiket se szeretném. – Vagy talán tévedek? És rosszul ítélem meg azt, ahogy ők engem látnak? Ez érdekelné.

Isten veled! Úgy erőlködtem, hogy rendesen írjak, de félek hogy nem sikerült. Kérlek ne haragudj. Bé kezét csókolom sokszor és téged ölel

Gyurid.

Mi van a katonasággal?

LAK LEV P86/09/2

Levél.

P.: olvashatatlan.

C.: Monsieur Leon Popper, Paris, 225 Rue St Jacques

F.: Dr G. de Lukács Budapest, Hongrie, Nagy János utca 15.

LEV 44. (120–124) BW 26. (65–68) SC 30. (77–80) CJ 10. (45–49)

1. Ti. Seidler Irmát.
2. A modern dráma fejlődéstörténete.
3. A drámaírás főbb irányai a múlt század utolsó negyedében.
4. Ld. 15. számú levél.
5. Ld. Lukács György levele Ferenczi Sárihoz 1909. január. LEV. 108–113. o.
6. Bauer Hilda.
7. Bauer Hilda levele Lukács Györgyhez. 1909. IV. 7-én, ld. Bauer Hilda: Emlékeim. Levelek Lukács Györgyhez. (szerk.: Lenkei Júlia). Bp., 1985. 90.
8. Rudolf Kassner.
9. Utalás G. E. Lessing: Minna von Barnhelm c. darabjára.
10. A Gezeigten ciklusból. Stefan George: Der Siebente Ring. „Ma csak égi dolgokról szóljunk”.
11. Párizsi levél.
12. A Ház c. folyóirat (1908–1911) főszerkesztője Málnai Béla volt. Elsősorban modern építészettel, Kós Károly és a KÉVE körével, a gödöllőiekkel és szecsessziós könyvgrafikusokkal (Tichy, Aiglon) foglalkoztak a lapban.

24. Popper Leó Lukács Györgynek

(Párizs, 1909. V. 20.)

Édes Gyurikám.

Most igazán bocsánatot kell tőled kérnem. Tudom hogy vársz tőlem választ, van is mire válaszolni meg új kérdezni való is. Gyalázat hogy eddig vártattalak. De nem egészen tehetek róla. Most miután 1 hónapig Hollandiában loptam a napot 3 hétig a kúra miatt nem csináltam semmit végre nagyon kezdett fűdni a lelkiismeret és nekimentem egy erős svunggal a dolgozásnak. Még pedig hogy minél koncentráltabban dolgozhassam – mert nekem mindig 2 hónap alatt kell készülnöm a maturákra (remélhetőleg most jobb sikerrel) – egy olyan dologban fogtam bele amely maga már extractuma a leglényegesebb studium értékeknek. Beiratkoztam a modellírózó osztályba. És okos is volt mert hihetetlenül tanulok ott: egyszerre rajzot és építészetet anatómiát és festést, dinamikát és metaphysikát és éneket és hogy hogyan kell cikkeket írni és műhistóriát és svédgimnasztikát, ismeretelméletet és jiu-jitzut.

Ezen kérlek ne neved, ez így van. És akkor érthető ugyebár hogy az ember egy kicsit elfárad. És elhanyagolja legszentebb köte- – – – Jetzt ich, lieber Gyuri, kommen Sie bald nach Wengen, dahin gehen wir wahrscheinlich diesen Sommer. Sind Sie halb Juni schon frei? Bis dann herzliche Grüße von B. [B. de Waard kézírásával] – lességét és nem ír a Gyurinak.

Most se meggy még elég nyugodtan a dolog hogy bőven írhatnék. Mindekelőtt: látod hogy vágyódunk utánad és várunk olyan hamar ahogy csak jöhetsz, Wengenbe, Berner Oberland, ahova mi valószínűleg már 1 én indulunk. Írd meg hamar hogy vehetek-e és mikorra szobát a számodra.

Amiket magadról írsz meglepett ugyan de lényegben nem változtatja meg a nézetemet a dolgodról. Még mindig azt hiszem hogy te nem vagy mérvadó és szándékozom ezt neked élőszóban egy hosszú elméletképen előadni. Az a szép okos levél¹ <ugyan azt mondja amit én csak egy {meg}okolásban tér el> nagyon támogat engem, nem veszed észre? finomabb a pszichológiája az enyémnél (mert én arra nem gondoltam hogy „az a pillanat” visszaeshetnék arra a kitől jött és te ezért nem emeled fel) de nem tudom hogy legbelül nem-e ép olyan reményteljes mint az enyém. Mélyen örülök hogy neked ilyesvalakid van. És már ezt a tényt magát is ominozusnak nézem. – Most a tervekről: valószínűleg Wengenben maradunk tehát egész nyáron. És télen aztán nincs kizárva (de nem is bizonyos) hogy mi is Berlinbe megyünk. (Hosszas megfontolás után kötelességemnek tartom ezt neked már most jelenteni.) A szüleim Jun. vége felé jönnek W[engen]-be te azonban remélhetőleg már sokkal előbb. A de Waard mama jun. elején jön. Azt hiszem pen-

sioban fogunk lakni minden közelebbit megírok onnan. Ha te mindjárt fel-
elsz megkapom még Párisban (a strajkot beleszámítva) – Kérlek, ne add oda
a cikket annak a lapnak²: már nem tartom jónak és nem szeretném ha olvas-
nák. Ha fizetnének írnék nekik mást. Most sietnem kell, ezer a dolgom. A
fordítás meglesz nemsokára (a te hibád hogy időt adtál) ráér ha elhozom
W[engen]-be?

Isten veled

Ölel százszor Leód

LAK LEV 92/09/8.

Levél.

P.: Paris, 20. V. [19]09.

C.: Monsieur Georges de Lukács, Budapest, Nagy János utca 15.

F.: –

Kiadatlan.

1. Ti. Bauer Hilda Lukács által idézett levele (ld. előző levél 7. számú jegyzete).

2. A Háznak.

2.5. Lukács György Popper Leónak

[Budapest, 1909. V. 22.]

Édes Leókám,

borzasztó sok a dolgom. Most színházba megyek (Reinhardték játs[s]zák
itt a „Was ihr wollt-ot”¹ és előbb szerettem volna még dolgozni, de úgy meg-
örültem a levelednek, hogy rögtön írok – talán azért is hogy megszégyenít-
selek a hosszú szünet miatt. De most más dolgok fontosabbak. – Sajnos az én
könyvem nagyon lassan készül. Most Hebbelt dolgozom át (a francia fejezet
készben van) De nagyon sok a bajom vele. Igazad van: ez mélyen az én mostani
nívóm alatt van² és félek hogy Ibsennel is sok baj lesz. És meglesz talán e hó
végéig mégis. Akkor ha a naturalismust – ez azt hiszem nem rossz –, a lyrait
beleszámítva és Maeterlinckéket megcsináltam eljönnék oda, a hol vagytok.
Szakítanék az eredeti tervvel azzal t.i. hogy az egészet itt fejezem be és a víg-
játékot és az utolsó fejezetet ott írnám meg. Az egész könyv jul. közepe előtt
nem lehet kész és nem szeretnék addig várni a viszontlátással – igen sok ok-
ból! Részben abból, – de erről kérek ne beszélj senkinek! – mert talán nem
leszek egész nyáron veletek és mégis sokáig szeretnék maradni. Erről majd
szóval többet, ha aktuális lesz – addig ne beszéljünk róla. Eddig úgy van,
hogy veletek fogok nyaralni. – Azért nem jövök előbb, mert egy önkínzó el-

határozással kimondtam, hogy nem utazom el előbb Pestről mielőtt készen nincs a könyvem. Ezt most talán meg fogom szegni, de előbb nem lehet technikai okokból. Nekem mindig sok könyv kell és elvinni <könyveket> {könyvtárakat} olyan fejezetek átdolgozására, a mik 3–4 napig tartanak, nincs értelme. Az utolsó kettőhöz is sok kell, de ott a munka is arányban áll vele. Mert ez persze nem az egész nyári tervem: ősszel doctorátust fogok tenni; tehát olvasnom kell régi német irodalmat <!>. Azután az az érzésem van, hogy most egy új hangot bírnék megütni essaykben és szeretnék egy párat írni. Képzelheted akkor, hogy milyen apparátussal utaznék. És ennek kell hogy határai legyenek. Igaz: egy pár nap óta egy gondolat foglalkoztat – mi lenne ha én kiadnám az essayimet? Lenne: Novalis, Kassner, George, Beer-Hofmann és hozzá a mit nyáron és ősszel csinálnék: egy régi terv (beszélgetés Laurence Sternerrel?)³ a mit most csinálnék meg, egy nagy Theodor Storm essay,⁴ és egy kis essay a Browning pár leveleiről.⁵ Az egésznek címe lenne: A lélek és a formák. Kísérletek (mit szólna milyen szép szó az unalmas és abstract „essay” helyett?) És bevezetésül egy levél – pl. hozzád – az [!] „Kísérlet” formájáról és lyrai voltának tudományos <és> lélektani és formai igazolása.⁶ Azt hiszed volna értelmese? – Nekem kedves gondolat, csak félek, hogy belletrista benyomást tenne és ezt nem szeretném. Írj erről egy pár sort, de nagyon őszintén.

Sietek, hát nem lehet többet {írnom}. Bének sokszor, sokszor csókolom a kezeit, nagyon megfoghatott, amit írt.⁷ B[eer-]. H[ofmann]. ráér. Cikkedet olvasták azok az alakok.⁸ Tetszett, de nem tartják aktuálisnak, kérnek mást. Nem tudom fizetnek-e. – Írjál arról a dologról egy pár szót hogy mi a véleményed.

Ölel

Gyurid

LAK LEV P85/09/3.

Levél, boríték nélkül.

LEV 45. (124–126) BW 27. (68–70) SC 31. (81–82) CJ 11. (49–51)

1. Reinhardt színházának Vízkerezt-előadása Budapesten 1909. május 22-én volt.

2. Utalás Popper megjegyzésére Lukács pályaművéről (ld. 15. számú levél ill.: 428–429).

3. Az elkészült esszé címe: Beszélgetés Laurence Sterne-ről.

4. Theodor Storm.

5. Ez a terv nem valósult meg.

6. Levél a „Kísérlet”-ről.

7. Valószínűleg az előző (24. sz.) levélben szereplő betoldásra utal.

8. Ti. A Ház c. lapnál.

26. Popper Leó Lukács Györgynek

(Wengen, 1909. VI. 7.)

Édes jó Gyurikám

Most az egyszer igazán nem értem rá előbb felelni: amikor a leveled jött elutazóféliben voltam részben és részben mintáztam: olyan hévvel mint ahogy mindig csak elutazás előtt mintázik az ember, mintáztam egy csodálatos mulatt nőt egy martiniqui állatkát aki egy hét alatt többre tanított meg mint ötven Jean Paul Laurens és Matisse és tizenöt ante-rem-elmélet van Goghról. Azután elutaztunk, idejöttünk, kialudtuk magunkat és most az első dolgom hogy neked írjak.

Irván pedig, az első dolgom hogy idehíjжалak. Jere ha csak lehet még Juniushan, még mielőtt {kész} a dolgoz¹: olyan csendet, nyugalmat a dolgozásra azt hiszem nem találsz sehol. Mi nem fogunk zavarni: magunk is dolgozni fogunk és a te dolgoz is van olyan fontos nekünk hogy útjába ne álljunk. Rajtunk kívül {nincs} itt senki csak erdő és Jungfrauok és Chalet Edelweissek és Heimweh-Fluh-ok szóval csupa olyan dolog ami az embert befelé fordítja és <(hogy így mondjam) {halálszorosan} csavarja a saját magja köré: egy centripetális gyógyhely ez, és erre van van [!] nekünk szükségünk. Jere tehát fiam: 1. most lesz a legszebb amikor még egyedül vagyunk, 2. most dolgozhatunk legtöbbet. 3. hüvös van 4. olcsó. (5 fcs. naponta jun. közepéig azontúl hat) 5. – – télen valószínűleg mégse jövünk Berlinbe mert folytatom a kúrát Párisban. 6. ezer ok amiket majd szóban mondok el. Az út Interlaken – Lauterbrunn – Wengen. Jere fiam és dolgozz itt. Szeretettel várunk.

– – – Nagyon okos gondolat az essayk kiadása. Azt hiszem hogy a Gauguin is odatartozik és a régi Ibsen cikk² is. A G[auguin].-t persze nem fogod belevenni ahogy ismerlek mert már úgyis félsz hogy észrevesznek valamit a lyrádból és abból hogy a <z irodalom> {literatura} csak alkalom neked a selbstopportraitkra. De én azt mondanám vedd be mégis. Egy országban ahol anyagismeretük csakis a hülyéknek van már nagy dolog magában az is hogy egy irodalomtudós, valaki aki holnap felcsaphatna Bőtynek³ [!], egy solid ember foglalkozik lelki dolgokkal és ír az izoláltságról holott az ország első tanárai is szívesen lépnének vele tudományos <összeköttetésben> {érintkezésbe}; egy országban mint a mienk óriási dolog hogy {van} valaki aki tud és érez. És ha ez a valaki van elég bátor megmutatni hogy az amit érez fontosabb neki mint az amit tud, hogy többet érez és mást is mint amit tud, akkor legyen elég szuverén megmutatni azt is hogy ő ott is érez ahol *nem is* tud. Különben nem merem mégse feltétlenül tanácsolni hogy tedd meg. Hátha úgy ítélnének hogy: ez az ember nem érdemli meg a műveltséget amit Isten

adott neki vegyük el tőle! és {te} egyszerre a poétaság foltjával állanál az utad közepén és nem mehetnél csak a parnassus felé, csak <jobbra> {egyfelé}. (pedig mire van az embernek két lába?!)

Hogy az előszó talán hozzám fog szólni, nagyon meghatott, olyan bók ez amit csak boldog kussolással lehet zsebre venni, <mert> (még csak ellentmondani se lehet neki) Kíváncsi vagyok a tartalmára. Félek egy kicsit hogy ott ahol az essay lyrai voltát állítod és igazolod (motto: az essay nebbich lyrikus) nem fogod eléggé eltüntetni a pro domot. Azt hogy a te essayd lyrikusak, már tudják az emberek abból hogy nem értik meg őket. Mért legyen tehát az egyetlen dolog amit {végre} megértenek az hogy az egész misztérium maga a szerző? Hiszen igazad van mélyen: az essay lyrai forma mert, mint a költő a <természetet> {dolgokat} az essayista a költőt teszi meg saját symbolumává Csak hogy nem szabad az emberekből kicsiklandozni azt a kérdést: hogy gyűn a Kassner ahoz hogy L[lukács]. Gy[örgyö].-t simbolizálja?

De talán {egészen} más van az előszóban: akkor ne haragudj ezért a gyors hypothezisért. – A „kísérletek” szó elég jó. Essay tényleg már régen va<n>{lami} elintézés-félét jelent (Valahogy eso és aszez közt kapcsoljuk be).⁴ <És ha megengeded, rajzolok egy fedelet>⁵

Isten veled fiam. Most olvasom újra a leveledet és szomorúan rezignálok az előtt az érv előtt amit elfelejtettem volt t.i. a könyvtáradat nem hozhatod el. De bízom benned és a szerencsémben. Jere amikor csak jöhetsz.

Várlak és öllelek

Leód

Bé csatlakozik.

LAK LEV 92/09/9.

Levél.

P.: Wengen, 7. VI. [19]09.

C.: Herrn dr Georg von Lukács Budapest, Nagy János utca 15.

F.: Popper, Wengen, Schweiz Waldrand

LEV 48. (130–132) BW 29. (72–74) SC 33. (85–87) CJ 13. (53–55)

1. A pályamű átdolgozása.

2. Gauguin. Huszadik Század, 1907. június 559–562; Gondolatok Henrik Ibsenről, Huszadik Század, 1906. augusztus 127–137.

3. Beöthy Zsolt (1848–1922) irodalomtörténész, akadémikus, egyetemi tanár, a Kisfaludy Társaság elnöke.

4. A kifejezés értelme nem világos; feltehetően szójáték az olasz esso (ő, az) és a francia aszez (elég) szavakkal.

5. L.d. 44. számú levél. Popper címlapterve A lélek és a formák-hoz megtalálható a Lukács Archivumban.

[1909. VI. közepén]

Édes Leókám,

későn felelek a te jó leveledre és felületesen. Nagyon sok a dolgom – és nagyon rosszul érzem magamat, már alig várom, hogy elmehessék, de ez 30. ika – 1-e előtt nem lehet. A munka gyorsan és jól ment egy darabig és bár mindenütt sokkal több volt a dolgom, mint hittem mégis betartottam minden terminust. Most a Maeterlinck fejezetben tartok és találtam egy szép teóriát ami ezt a ballada-drámát belsőleg hozzákapcsolja Wagnerhez,¹ amivel mélyen megokolom <a> – művészileg és sociológiailag egyszersmint – a Wagner nagy hatását a Maeterlinckre, Wildere, D'Annunzióra stb. De – fáj a fejem és lassan és nehezen és rosszul megy minden. Sep elseje előtt aligha lesz kész ez és [a] vígjáték és amíg azok nem készek nem akarok elutazni. Az is megalkuvás úgyis, hogy <ut> az utolsót elviszem.

Örülök hogy tetszik az essay terv. <A> Ibsen[t] nem veszem be mert rossz. Gauguin mert kicsi, mert nem elég súlyos. Van még egypár ilyen kritikám pl. a Schnitzler, a Strindberg (a XXik században) <a mik> Bíró Lajos, Jób Dániel² (mind ott) a mik szintén jók, de – nem akarok „összegejtött műveket” kiadni, hanem csak egypár *nagy* dolgot; amik külön is nagyon súlyosak és valahogy mégis összevalók. Úgy hogy az új essayket, a miket nyáron írok nem is fogom előbb kiadni egyáltalában csak a kötetben. Tudod: nálunk még nem értik, hogy az én Gauguinem essay és ha Ignotus, vagy akár Balázs Béla (hogy a legjobbakat mondjam) 30 oldalt írnak is az csak újságcikk, vagy naplótöredék. Nálunk még <van> összefüggést éreznek az essay-forma és a terjedelem között és nekem annyi mással kell küzdenem – Gauguin nem éri meg, hogy miatta verekedjem. És a kötet a nélkül is elég gazdag lesz. Maradjon valami a „hátrahagyott művek” számára is.

Most isten veletek fiam, oly ideges vagyok nem bírok többet írni és oly közelnek is érzem, hogy végre beszélhetünk, hogy – – hiszen úgyis tudod.

Kérlek nézz utána, hogy nekem úgy kb 1–2 körül szobám legyen. Ha lehet villamvilágítás [!], mert én este dolgozom – ha nem, nem nagy baj persze. A részleteket, hogy mikor jövök megírom, ha tudom <a prog> magam is. Útközben 1 napra Zürichbe megyek Stern Elzát (Bolgár Elekné most)³ meglátogatni. Isten veletek, Bét sokszor üdvözlöm

téged ölel

Gyurid

1. Vö. A modern dráma fejlődésének története, 444–450.

2. Der Weg ins Freie (Arthur Schnitzler regénye), August Strindberg hatvanadik születése napján, Bíró Lajos novellái, Jób Dániel novellái.

3. Stern (Stephani) Elza költő, újságíró ebben az időben lett Bolgár Elek szociológus felesége.

28. Popper Leó Lukács Györgyhöz

(Wengen, 1909. VI. 21.)

Édes Gyurikám

A szobád vár. Van benne villanyos lámpa, talán olyan is lesz amit az asztalodra tehetsz. Gyönyörű idő is van, kevés ember jó koszt és mi is itt vagyunk és nyitva tartjuk számodra a szívünket és az eszünket: várjuk hogy belépj.

A szüleim is kb. 30 án jönnek. Ha akarsz esetleg velük utazni menj el hozzájuk és beszéljétek meg. Ők Pestről már 25 én utaznak el és Bécsben maradnak pár napra, ott találkozhatnak. –

Küldök itt neked két fényképet a szobraimról¹, ami azonban semmi dicséretre nem kötelez. Én eléggé szeretem őket mert egy újabb oldalnak képezik úgyszólván a bordáját. Mert avval a naív akadályvak intenzitással csináltam őket amellyel annak idején az apám képét és amelyet sajnos olyan hamar elveszít az ember ha folytat egy bizonyos műfajt és olyan későn kap megint csak vissza hogy kétségbeesésből akár minden nap kezdene egy újat csak hogy vak maradhasson, csak hogy újra és újra élvezze a maga zavartalan szépségeit, azokat amelyek tulajdonképpen receptív szépségek, de néha, {ilyen} ritka pillanatok idejére meg is foghatók meg is alakíthatók. Ezek {nebbich} az universalgeniek: akik csak a mézesheteket tudják élni a művészetekkel (de mindegyikkel). <Ez olykor még megtörténik> De a mézeshetekben fogamzanak meg a legjobb gyerekek.

Mutasd meg a képeket Heininek és Karlinak ha összejössz velük. Küldtem volna nekik is de most ők fognak nekem írni, előbb nem látnak tőlem csak szobrot (recht geschicht ihnen!) Ha Maillol talál az eszedbe jutni: ő tőle szabad lopni csakúgy mint a dolgoktól és csakugyan mai jó szobor {is} csak aszerint mérhető, milyen jól sikerült neki a Maillol-megemésztés.

Erről és mindenről szóban nagyon sokat. – Írd meg pontosan mikor jössz.

Ne hozz magaddal elegáns dolgokat (smoking nem kell) de meleg kabátot is hozz és egy takarót, erős cipőket stb.

Írj hogy jössz

Ölel Leód

LAK LEV 92/09/10.

Levél.

P.: Wengen (Bern), 21. VI. [19]09.

C.: Herrn dr. Georg von Lukács Budapest, Nagy János utca 15.

F.: Popper, Wengen Waldrand Schweiz

Kiadatlan.

1. A levélhez mellékelve két fénykép Popper készítő szobrairól.

29. Popper Leó Lukács Györgynek

(Wengen, 1909. VI. 24.)

Édes fiam

Még utoljára küldöm neked a vidéket is hogy örülj. – A szüleim hoznak nekem mindenfélét pl. a „neue Dramá”-t (ezt tehát nem kell Neked hoznod)¹ De elfelejtettem nekik megírni hogy hozzanak valamit az én írott műveimből. És mert ők már nincsenek Pesten most Téged kérlek meg hogy talán hozdd [!] el a Goya cikket² ha megvan (Április). Hozd el azután a Te Jó, Bíró cikkeidet is amiket nem olvastam. És hozzáíl Rilket, az *utolsó* kötetet³ talán. Ady utolsó⁴ és mást ami nagyon szép. És azután írd már hogy jössz.

Ölellek Leód

B. üdv.

LAK LEV 92/09/11.

Képes levelezőlap (Blick ins Lauterbrunnental).

P.: Wengen (Bern) 24. VI. [19]09.

C.: Herrn dr. Georg v. Lukács, Budapest, Nagy János u. 15.

F.: –

LEV 51. (135–136)

1. Az utalás nem azonosítható egyértelműen, talán Alfred Kerr *Das neue Drama* c. könyvéről (1904) van szó.
2. Goya-kiállítás Bécsben, Huszadik Század, 1908 április IX. évf. 4. sz. 387–389.
3. Popper feltehetően a következő kötetre utal: Rilke: *Der neuen Gedichte anderer Teil* (1908).
4. Ady: Az Illés szekeren.

[1909. VII. elején]

Édes Leó fiam,

Nagyon félek most tőled – azért nem feleltem neked ilyen sokáig, de most már nincs mit tennem elő kell állnom az igazsággal. A nagy hibát egy régebbi pillanatban követtem el veled szemben: nem írtam ugyanis arról, hogy nem leszek az egész nyáron veled, hanem augusztusban elmegyek Wengenből és most, hogy megfordult a terv – nagyon szégyellem magamat előtted. Hát egyszóval édes fiam: én csak július végén, vagy augusztus első napjaiban jöhetek hozzátok. Ne haragudj rám nagyon hanem hallgass meg (és nem kell ugye mondanom ne beszélj erről senkinek!) Talán már eddig is kitaláltad miről van szó. Hát kitaláltad. És most hallgass meg. Én körül-belül 4–5 hónapja <tra> nagy és változatos és szép levelezésben vagyok Bauer Hildával – úgy is megtudnád a nevet, hát megmondom, a Bauer Herbert hugával; a kit februárban láttam kb 3szor amikor Pesten volt és áprilisban szintén kb annyiszor. <Ök> Ők pedig most mind Amerlandba mennek a Starnbergi tó mellé. Én nekem egy hónapra el kell oda mennem. Megmagyarázom hogy miért – főleg azért hogy ne becsüld túl ennek a dolognak én rám való fontosságát. El kell mennem mert tudnom kell, hogy milyen az igazi viszony közöttünk. Ez Pesten – Hilda Szegeden lakik és tanít ott úgy hogy le van kötve oda – nem tisztázódhatnék soha, mert ha egy-két napra, egy hétre fel is jön Pestre ott sok az ember stb. És főleg egy-két várt napban mindig nagyon sok a histerikus túlfeszültség; különösen ha nem napokról, de egypár együtt töltött óráról van szó <Most> És ezt a histerikusságot most mindig erősebben érzem a leveleinkben, az enyéimben is meg az övéiben is – és félek tőle. Félek, hogy egy hazugság kerül bele ebbe a viszonyba: ne érts félre, attól félek, hogy *többnek* érezzük a leveleken át az egymás közét a másikhoz, mint a mi annak a valóságban megfelel. És én ettől félek és ezért akarok vele egy hónapot együtt tölteni, hogy kiszüljön, hogy mi van köztünk. Mert nem szeretném magamat illetőleg, ha valami igazán komoly és mély dolog lenne, de ha igazán az, „mély alázattal hajtom <meg> {le a} fejem” mint Ady mondja és „görgessen a percz, az ő dolga bizony, merre, mivégre.”¹ De annak egy igazán nagy és szent dolognak kell lennie, aminek a kedvéért én ma megállnék valakinél és az a félelem van bennem, hogy a folytonos levélírogatás, meg minden a mi vele együtt jár egy ilyen histerikus, irreális mélységet és magasztosságot készül adni annak, a mi köztünk van. És én ezt *nem akarom* és elmegyek oda és együttleszünk egy hónapig közönséges életben mindennap – és akkor kiszül

minden. Lehet, hogy még hamarébb – és akkor még előbb jövök hozzád; de a legrosszabb esetben is egy hónap múlva.

Hogy ezt akarnom kell – azt ugy-e belátod, hogy miért most és nem augusztusban annak sok oka van. Először, mert félek még egy hónapi levelezéstől. Aztán mert augusztusban Amerlandban lesz Cecile² – és nem szeretnék e körül fecsegéseket. Még akkor sem ha lenne valami és ilyen viszonyok közt pláne nem. Nem is szólva magamról (vagy inkább a szüleimről, a kinek [!] ez nagyon kellemetlen lenne) de Hildát sem szabad ennek kitennem. Így alig tud róla valaki és aki tudja, hogy Amerlandba megyek – most még Cecil is – azt hiszik, hogy Herbert miatt van, a kihez most különben igen közel állok és – [a] kritikák³ <-> miatt – az emberek ezt a viszonyt még erősen túl is becsülik. De ha ott van – és ismered az ő szemét és tracstalentumát stb. Még mellékes okok is vannak. Egy pár essayt írok most, a hol nagyon jól jön nekem, hogy nyitva még az egyetemi könyvtár és a miknek természete olyan, hogy Bauer Herbert is használhat nekem. Ezek a nyilvános okok, amiért Amerlandba megyek. Kérlek ezeket és csak ezeket mond[d] el szüleidnek – és Bénék is – ugy-e? Leveledre akkor azt hittem, hogy szóban fogok felelni és most nincs sok energiám írásban felelni – sokat dolgoztam, fáradt, fejfájós és ideges vagyok. Csak egyet: tetszenek a szobrok, <Mail> Maillol nem zavar benne – bár erről még sokat kellene beszélni. Csak egy nem tetszik nekem: a mámor elmélet. Értesz-e ugy-e? Az embernek úgy kell beosztani a munkáját, hogy folyton dolgozhassék – nem a munkája, de a maga kedvéért – lehetőleg úgy kellene élni tudni, hogy a vég legyen a legnagyobb mámor, vagy legalábbis egy másfajta egy új és mégis erős mámor. Mert befejezni kell, ez most az én legfőbb életfilosófiám és <x> azt hiszem te is érzed a jelentőségét. De össze megy ez azzal amit a szobrászatról írtál? Erről még sokat kell beszélni – csak már beszélhetnénk! Mert ugy-e érzed, <xx> tőlem nagy áldozat ez, a mit a belső életem becsületessége érdekében hozok – és egy más ember érdekében is, hogy nem jövök most mindjárt tehozzád. Hidd el nekem, Leó fiam, te fontosabb és több vagy nekem mindenki másnál és te így meg fogod érteni hogy miért *kell* nekem így tennem és nem fogsz rám haragudni – ugy-e nem? És úgy fogsz fogadni augusztusban, mintha egyenesen hozzád jöttem volna Ugy-e?

A cikkeket elküldöm neked.

Szüleidnek, Bénék sok üdvözlötlet és nekik ugy-e: Bauer Herbert, egy dia-logizált essay, ő drámaíró, technikai kérdések megbeszélése; az essay Ster-

neről szól, müncheni egyetemi könyvtár. – Amerlandból megírom a címet és úgy-e mindjárt írsz, hogy nem haragszol rám.

Ölel bűnhánó szeretettel

Gyurid

LAK LEV P85/09/5.

Levél, boríték nélkül.

LEV 53. (138–141) SC 36. (90–92)

1. Ady: A percek aratója.
2. Polányi Cecil (Polacsek Mihályné 1862–1939) Polányi Laura, Károly, Mihály, Adolf édesanyja. Irodalmi szalont tartott fenn Budapesten.
3. Lukács Balázs Béláról írott ekkori kritikái: Jegyzetek Szélpál Margitról, Nyugat, 1909. június 1. 604–610. és Doktor Szélpál Margit, Huszadi Század, 1909. június X. évf. 6. sz. 578–581.

31. Popper Leó Lukács Györgynek

(Wengen, 1909. VII. 8.)

Édes Gyurikám

Oly szépnek és imponálónak találtam a te elhatározásodat olyan actívnek és anti-Midásinak,¹ hogy nem is jutott időm haragudni {a sok sympathiától}. Neked el kellett oda menned és rögtön kellett az bizonyos. De nem bizonyos hogy egy hónap alatt megtudsz mindent, hogy egyáltalán *elvileg* mást látsz ilyen rövid idő alatt, mint amit a levelek mutattak. Bizonyos, hogy levelek hamisítanak mystificálnak, de {hogy} az együttlét, az első együttlétek mentesek-e az ilyen fictióktól az nem bizonyos. Össze kell jönni kezdet kell fogni azokkal akiknél félünk hogy csak azt a levegőt látjuk és fogjuk, ami tőlük ragyog, de ha még oly szorosan is ölelkezünk nem tudjuk mégse hogy nem-e a levegőt öleljük. Nem tudjuk sokáig. Véget se szabad szabni annak az időnek, amely megtanít rá. Mert ha azt mondjuk: egy hónap elég, ekkor könnyen meglehet <kön> hogy az utolsó nap utolsó képét vesszük valónak, vagy az hogy öntudatlanul automaticé úgy rendezkedünk be, hogy az a hónap ne hozza, csak szépen lassan gazgadon [!] mindazt a szépséget a mit egymástól várunk és hogy azt a rosszat, ami lehetséges ép oly öntudatlanul kizárjuk az eshetőségekből. És így látod úgy-e hogy – nehéz szívvel – én hova akarok konkludálni: ne tekints rám édes fiam semmi körülmények között és csak akkor jere hozzám ha igazán jöhetsz vagyis – {ezt is} nehezen írom <ezt> le – ha szomorúan jösz. Nem akarom, hogy másképp eljere: ha nem vagy {addigra} bizonyos, bizonyossá kell lenned és ha az vagy és boldog {vagy} akkor

mégügyse jöhetsz. Nem akarom hogy énmiattam féldolog történjék <(mással is) mint magam> és látom – nagyon búsan – hogy itt (véletlenül de symbolikusán) <az> egy egész dologhoz az én <kizárásom> {távollétem} szükséges. És így – bármennyire is kívánom magamnak hogy eljere – Neked azt kell kívánnom ha igazán szeretlek, hogy – ne jere el. És ez a kívánság magában zárja mind a többi: azt hogy találj békét és életet, hogy meglássad az utadnak irányát és sebességét és ne nagyon máshol és ne nagyon másképp lásd meg őket, de mégis százszor erősebbnek, újabbnak és naposabbnak, mintahogy eddig láttad, hogy találj meg azt amire egyesegyedül szükséged van, azt az értést, amely megadja formáidhoz a színt, amely {a te számtanod} abstract<i>iódhoz, egyen</i> {műve}leteihez megcsinálja a próbákat az *élet* oldaláról és emel {téged} és visz és melegít. Én tudom hogy mindez mit jelent és kívánom hogy te is megtudjad. És szeretnék adni neked temérdek bölcses[s]éget hogy most, csak most lásd meg az igazat, lásd meg a határokat [!]: <hol> meddig van a vágy, meddig a tény, meddig a kamat és meddig a tőke, meddig vagy te és meddig van ő és meddig a „ma” és holnapok, a levél és {az élet és} a hervadás. Légy bölcs és mégis ne tudj semmit hogy mindent most tanulhass és meglásd vajon elég-e neked. És vajon nem-e sok (mert te sok gyökeresen újat {már} nem bírsz el az egész utadra) <Légy> {Légy} sensibilis és légy <blazírt> tapasztalt <légy> láss frissen és intenzíven és mégis mindent úgy mintha már harmadszor látnád. –

De minek is beszélek én annyit Te úgyis tudod, vagy úgyse tudod hogy mit tégy most. Csak az a nagy vágyam van {most} hogy téged abban a mély biztonságban tudjalak amelyre most, most épen szükség van.

Nem tudok most többet mondani. Ha végigolvasom amit írtam szinte megijedek <attól> a kérésemtől hogy ne jere. <Azért gondolkodj (Mégis fene nehéz lesz nekem ez az áldozat)> De: ismétlem, ne gondolj rám most, gondolj a{rra} <tanácsaimra> {amit mondtam}, légy bölcs <és> {vagy} inkább: légy boldog (akkor nincs szükséged a bölcses[s]égre) Én (amint látod) boldog vagyok. És biztos és nehezen hajlandó problémaérzéklésre. De ez a te eseted fontos nekem mindenek felett és miatta megteszem, hogy aggódom és töröm a fejem. De szeretném is ha használna: ezt megérdemlem igazán.

Írjál hamar édes jó fiam. Sok szeretettel gondolok rád és veled vagyok egészen

a te Leöd

* látod nekem is vannak Midásskrupulusaim

LAK LEV 92/09/12.

Levél.

P.: Wengen (Bern), 8. VII. [19]09.

C.: Herrn dr. Georg von Lukács bei Marie Böch Ammerland. a/Stambergersee

F.: Popper, Wengen Waldrand

LEV 54. (141–143)

1. Utalás Lukács írására, a Midász király legendájá-ra.

32. Lukács György Popper Leónak

[1909. VII. 25 körül]

Édes Leo fiam,

Sokáig nem feleltem neked – de ezt azt hiszem megtudod majd érteni. Most írhatok már, mert végleges biztonsággal írhatom neked, hogy – augusztus első napjaiban Wengenben leszek. Énnekem kezdettől fogva voltak ilyen sejtelmeim – emlékszel írtam a levélírogatás hisztérikus, valóságokat meghamisító közelhozásairól. Hát: így volt. Azaz hogy ez a dolog nagyon komplikált; mert én nagyon szeretem ezt a lányt, de – de valami bennem ugyanakkor a jó barátja is szegénynek és ez azt mondja: nem jó neki veled együtt lenni, sőt a legjobb lett volna nem is találkoznotok egyáltalában És ugyanakkor van bennem még valaki más is, a ki a legszebb órákban [is] ezt mondja: nem való neked (már mint nekem ezúttal) az együttlét, a közösség – menj! Abban igazad van – talán – ez nem Midás hangulat. Mert nem érzem – mindig – metafizikailag szükségszerűnek, nem érzem mindig belőlem jövőnek, csak inkább abból a viszonyból ami köztem és eközött a lány között van. Bár mondom – csak nem mindig – de ez most nem tartozik ide. Mert sokkal erősebb vagyok mint tavaly és nem fogok fel semmit sentimentálisan – magamat illetőleg.

Tehát valami olyasmi történt itt, hogy a nem-Midásságnak hazugság lett a következménye (abban az értelemben, a hogy te használtad a szót Midásról írván – emlékszel még?)¹⁾ de csak a Hilda és az én köztem levő viszonyra vonatkozólag; {ez} nem jelent órá nézve semmit. Őt ma is a legnagyszerűbb emberek egyikének látom, a kiket valaha megismertem – csak – nincs itt más szó mint ez a közönséges – nem vagyunk összevalók. Ha asszony volna talán lenne megoldás. Talán – és ezt ő is egészen tisztán látja – hat hónapig talán egy évig, talán rövidebb ideig együtt lennénk – és aztán mindegyikünknek lenne egy szép emléke. Így nagy bajok vannak. Azaz hogy nagy bajok lehetnek. Mert Hilda is átlát sokmindenfélét mindebből²⁾ – de ő sokkal jobban szeret engem, mint én őt; azaz, hogy ő lány és ezért ezek a teherterek kevésbé

hatnak az érzéseire, mint az enyémeke (azaz hogy ez nagyon komplikált: mert szeretem őt – de..., ha nem érted úgysem bírom most megmagyarázni) Én nem vagyok képes hazudni. Nem vagyok képes egy-két szép hónapot eltölteni valakivel, akit tudom hogy ott kell hagynom ezután (ha tudom, hogy ebből neki belső bajai lehetnek) de – mégsem bírom őt olyan egyszerűen, heroikusan otthagyni – ahogy talán kellene. Most tehát öröla van szó, nem rólam és sok nehéz dolog van itt. Végtelenül meghatott a leveled. Köszönöm. És használt is sokat – komplikált utakon. Hát: viszontlátásra. Addig írsz még ugy-e? Tisztelem Bét és a famíliádat és örülök nektek

Gyuri

LAK LEV P 85/09/6.

Levél, boríték nélkül.

LEV 56 (145–146) SC 38. (94–95)

1. Ld. 22. sz. levél.

2. Vö. ezzel kapcsolatban Bauer Hilda levelét Lukácshoz. 1909. VIII. 16-án, ld. Bauer Hilda: Emlékeim. Levelek Lukács Györgyhez. 125–129.

33. Popper Leó Lukács Györgynek

(Wengen, 1909. VII. 27.)

Édes fiam, csak egy pár sort.

Sokat gondolkoztam a dolgodon: gyászolom, mint praecendenst [!] és mert most újra egyedül vagy; és örülök, nagyon örülök neki, mert megőrizted lehetőségeidet és ha elég erős leszel szebbeknek látni őket mint valaha (ahogy én látom) akkor nagy dolog történt veled, akkor ez az egész csak eset {és nem} symbolum <és> akkor bekövetkezik amit nem is reméltem: hogy eljössz és vígan és erősen jössz el hozzám. Végtelenül (hogy sokat ne mondjak) örülök Neked. Úgy vagyok most hogy csak te, épen te kellesz nekem még a teljes boldogsághoz: te vagy most az egyetlen eledel, az egyetlen hashajtó, és bëlrendszer ésatöbbi egyszemélyben, amire szükségem van.

Mivel bezárom levelem és maradok hű barátod

Leo

LAK LEV 92/09/13.

Levél.

P.: Wengen (Bern), 27. VII. [19]09.

C.: Herrn dr. Georg von Lukács bei Marie Böch Ammerland a/Starnbergersee, Bayern

F.: Popper, Wengen Waldrand

Kiadatlan.

A levél hátoldalán Beatrice de Waard levele Lukács Györgynek:

Lieber Gyuri.

Leo arbeitet und darum schreibe ich Ihnen, nur kurz, weil ich doch fast eben soviel Anteil an den Inhalt habe, und weil Leo gerne hat, dass Sie diesen Inhalt schnell wissen, nämlich dass wir sehr froh sind, allen, dass Sie bald hier sein werden. Nicht wahr, Sie stellen es jetzt nicht mehr aus? Sie wissen wie Leo sich sehnt Sie wieder zu haben und ich mich auf Ihre Bekanntschaft freue. Sagen Sie noch den genauen Tag dass Sie hier sein werden?

Bis dahin unsere herzliche Grüsse

Ihre B

Hotel Waldrand Wengen

34. Popper Leó Lukács Györgynek

[Wengen, 1909. VII. végén]

Édes Gyurikám

Mit szólnál most hamarjában a következőhöz? Hogy te nem Wengenbe, hanem egy sokkal jobb (nem olyan szép nem olyan magas) sokkal {kedvesebb és} olcsóbb helyre {egész közel} *Reichenbachba* jönnél hozzánk. Az utolsó héten született ez a gondolat, mert itt nem vagyunk megelégedve az utolsó időben, sok és utálatos a publikum nem egészen elsőrangú a koszt stb. Nagyon nagy szerepet játszottál te is persze az elhatározásnál: mérlegeltük hogy szabad-e ezt teveled megtenni. De én tudom hogy neked mindegy és mivel az összes felnőttek szívesebben mennek *R[eichenbach].be*; leszavaztunk. Ugy-e nem haragszol és mindegy neked tényleg

<Tényleg> Tehát: mindenekelőtt légy szíves és *írd* meg express vagy sürgönyözd a Zürichi címedet hogy esetleg oda sürgönyöztessenek neked mégpedig: ha sürgönyözök akkor gyere mégis Wengenbe, akkor változott a terv. Ha azonban *nem* sürgönyözök akkor: Zürichből ugyanúgy ahogy Wengenbe jönnél utazol *Spiez*-ig. ott én várlak és együtt utazunk *Reichenbachba*. A szülim és Bé és az övei talán már ott lesznek, talán azután jönnek. A hely gyönyörű szép nagyon ajánlotta egy holland generális aki évekig járt abba a penzióba (Hotel Bären) A pensio ára 5-6 fr naponta (itt 7-9)

Tehát ugy-e fiam beleegyezel? és úgy maradunk a hogy mondom: nem sürgönyözök *Reichenbach*, sürgönyözök Wengen. (Jegyet mindenesetre váltatsz *Spiez*-ig)

És bocsásd meg kérlek ezt a gyorsfelfordulást de mind csak az egyszerűség kedvéért történik.

Várlak és öllelek. Mind örülünk neked

Leód

U.i. Az anyósom, aki nézni megy R[eichenbach].-ba, csak akkor dobja be ezt a levelet, ha R[eichenbach]. nagyon megfelel. Tehát nyugodt lehetsz.

LAK LEV 92/09/14.

Levél.

P.: – A levélben foglaltak szerint postára nem adott levél.

C.: Dr. Georg von Lukács bei Marie Bösch Ammerland a/Starnbergersee

F.: Leo Popper, Wengen Waldrand

Kiadatlan.

35. Popper Leó Lukács Györgynek

(München, 1909. IX. 8.)

München Pension Modern Theresienstrasse

Édes jó fiam

Még nem írhatok ma se semmi igazat. Együtt vagyunk. Úgy álltak a dolgok hogy nem tehettem hogy egyedül menjek. És az utolsó nap is túlságosan nyomott a lelkem mint hogy valami keményet tehettem volna még azonfelül amit már tettem. És így próbáltam megütni egy játékos ártatlan hangot amit ők látszólag jól vettek és amit én igyekszem most is tartani. – De az nem megy csak úgy hogy az ember egy komolytalan hangot vesz fel és belül az marad aki volt: a hang visszahat az emberre és megszorítja hogy ő is olyan legyen. És ilyen vagyok én is most: nem tudok keményen érezni most (bár sötétén még folyton ugyanazt látom) és várnom kell, az új fájdalomig is. És azután {várnom} tovább, hogy hátha visszajön a légység, hátha {tudom} újra <új> akarni szeretettel újra híni, azt akinek a szépségét ezer bajon és száz-ezer szükségen keresztül folyton csodálom és <alig> sírva nézem. Egyelőre nem tudok semmit csak azt hogy borzasztó nehéz most az együttlét hogy néha elfogy a játékhang és a paúzákon nem lehet átjutni, és erősnek kell maradnom azt érzem és erős maradok. De ha látom hogyan <hogyan> fáj neki az én erősségem és nézem a fájdalmát akkor – a legmélyebb helyen – nem tisztán tudom: hogy vajon nem-e ez a legjátékabb játék mind között. Érts meg jól: nem tudom komolyan venni magam amíg nem vagyok egyedül, amíg <cselekednem> {reagálnom kell és} anormálisan pózosan cselekednem. Nincs más eszközöm mint ez a tyrannus-póz és borzasztóan bánt hogy folyton látom – valami langyos gyáva éberséggel – a pózosságát.

Rossz idők járnak édes fiam.

– Meggondoltam: talán még se szólj ha még nem szóltál, most a két fiúnak¹ se. Előbb kellett volna ezt megírnom de csak most lett aktuális. Ne mutasd

meg ezt <{meg}> nekik, ne olvasd el kétszer te se: én, azt hiszem egyszer sem fogom elolvasni. Írj fiam
Ölellek, szeretlek

Leód

LAK I.EV 92/09/15.

Levél.

P.: München, 8. IX. [19]09.

C.: Herrn dr. Georg Lukács Budapest, Nagy János utca 15.

F.: Popper, München Pension Modern Theresienstrasse.

Kiadatlan.

1. Valószínűleg Polányi Károlynak és Herz Henriknek.

36. Lukács György Popper Leónak

(Budapest, 1909.) IX/19

Édes fiam,

nyugtalan vagyok nagyon, hogy nem hallok rólad semmit. És nem tudom, hogy hol vagy és nem tudom, hogy hogyan vagy és nem tudom, hogy mit csinálsz. Alig hogy elküldöttem a leveletem¹ (megkaptad?) aggódni kezdtem és félni, hogy mit tud neked segíteni az a nagy tanácsstalanság ami benne van és hogy hogyan fogod olvasni és mit fogsz belőle kiolvashatni – és milyen oldalról fog rád hatni az, a mit kiolvashatsz belőle. És bevallom egytől féltem különösen – és ezt most ezért meg kell mondanom. Ettől: hogy te azt olvasod ki a levelemből: hagyd el Bét és vess véget a dolognak. És nem ez van benne és – félek – hogy ezt olvasod. Az van: ha azt érzed, vissza lehet idézni azt a boldogságot és szépséget ami volt; ha azt érzed, az a megértés és az a szeretet a mi van felér azzal, ami hiányzik; ha azt érzed mégis csak múló volt az az érzés a mi Luzernben elfogott vagy legalább azt hogy van valami a miért érdemes küzdeni ellenkező irányba húzó erővel – és *küldetés* küzdeni. És azt mondtam: csak akkor maradjatok együtt ha ez így van (és én nem tudhatok semmit arról hogy így van-e. Egyik oldalon a te szavaid állanak és másikon, amit láttam és egyik percben ez az erősebb és a másikban amaz) De én csak egytől féltelek: a gyávaságtól. Mert édes fiam ezerszer ismétlem: én nem azt kívánom – én nem kívánok semmit <. És> – és ha van kívánságom: én szépnak láttalak titeket együtt és kívánnám, hogy ne hazugság (ha szép, heroikusán öncsaló hazugság is) lett legyen az, amit láttam. És egytől félek csak: hogy gyengeségből álltok össze – ennek Bé miatt nem szabad megtörténnie!

Mert a hazugság nem tart össze – és mi lesz akkor? Hát édes fiam: igen, igen! Ha azt érzed: más letterem most és másképen látok mindent, mint akkor Luzernben. De kegyetlenül: nem! ha még mindig ugyanaz az érzésed. Neked nem szabad valami nem becsületeset tenned – és nem szabad B[é]l[vel] ilyen módon játszani. Írjál hogy mi van veled – írjál. Szeretettel üdvözlök Bét is téged is

Gyurid

Már borítékban volt a levél a mikor megtudtam szüleidtől, hogy Berlinben vagytok. Hogy laktok? Hol? – Egyáltalában szeretnék hallani rólad – és most, hogy tudom utaztál és lakást kerestél, (vagy keresel?) egy kicsit kevésbé nyugtalanít a hallgatásod.

De azért mégis...

Írjál!

LAK LEV P85/09/7.

Levél.

P.: Budapest, [1]909. Sep. 20.

C.: Herrn Leo Popper Berlin Pension Reichel Tauenziehen [!] strasse 1.

F.: Dr. Georg von Lukács Budapest, IV. Nagy János utca 15.]

Kiadatlan.

1. Lukácsnak ez a levele nem maradt fenn.

37. Popper Leó Lukács Györgynek

(Berlin. 1909. IX. 20.)

W. Tauentzien str. 1 Pension]. Reichel

Édes jó fiam

Bocsáss meg újra: nem jutottam lélekzethez se az utolsó napokban, folyton útban voltunk műtermek után és este holtan rogytam rozzant takarómra, hajj!

Még nem tudom hogy te mit írtál nekem: a leveled¹ valószínűleg Münchenbe ment és onnan most lehet útban ide. (Ha még {egyáltalán} nem írtál az se baj) Így megint csak magam beszélhetek. De ma másképp beszélek mint a múltkor egészen másképp. Különben nem: most jut eszembe – és ezt édes <symp> {utó-előjelnek} üdvözlöm – hogy már a múltkor is volt remény és <szer> vágy {a volt után} abban amit írtam. Most pedig édes fiam, nagyon közel vagyok valamihez amit {ép} a legborzasztóbb vihar napjaiban láttam mint {épen az} egyedüllet {nehéz} gyümölcset: a boldog csendhez; és – ketten

vagyunk akik közel jutottunk hozzá. – Nem tudok még semmit, mennyi lesz ez a jövőre mikor fog szünetelni és mikor nőni, csak annyit tudok hogy nem könnyen jutottunk hozzá, hogy nem elfáradásnak hanem megerősödésnek a gyermeke ez a béke: dolog utáni, nagy dolog utáni béke.

Nem mondok most többet

Münchenben a Willner koncertben egész véletlenül találkoztunk Käthe S. ral² akihez különben nem mentem volna. Kérdezi mit csinállok mit dolgozom: <írok> {csinálok} egy könyvet Breugelről. – „Milyen érdekes, az én barátom, Piper³ is csinál egyet.” Tableau, gutaütés! Három hónapig (tehát mióta a fejezet megvan) keresett valakit aki megírja; most már kész a könyv.⁴ De mást lehet csinálni – mondja – talán valami mást írhatnék neki, jöjjenek fel holnap, akkor felviszi a te kéziratodat⁵ és egyúttal bemutat engem. Úgy is volt és most nála van a Breugel⁶ mint stílus próba és várom a hírt. Teneked azt hiszem direct ír a Käthe az eredményről. – –. Itt tehát megvan az atelier: Emserstrasse beim Ludwigskirchplatz. Gyönyörű új ház, nagyon olcsó. Van benne egy bájos kétszobás lakás {is}, fürdőszobával gőzfűtéssel ami neked nagyon megfelelne. 700 márka egész évre és amikor nem vagy itt biztosan kiadhatod albérletbe. Így 60 volna havonként bútorral talán 70 és nem hiszem hogy bútorozott két szobát valahol ilyen olcsón kapnál. Nagyszerű összeköttetés mindenfelé. Később talán odaköltözik Kellermann⁷ is, talán Holitscher⁸ is. <Utóbbi> Mit szólsz hozzá (a lakáshoz) Szobát néztünk te érdeket: egyik undokabb a másiknál. Bé azt se tudja hova menjen. Nagyon ajánlanám neked a dolgot. Gondold meg.

Holitscher nagyon kedves, dicsért téged, mondta hogy Kassnernek is részben nagyon tetszett a dolgod,⁹ hogy Hatvany nagyon tisztel stb.

Mi van veled édes fiam? Megvan a Sterne? akkor küldd el ha akarod és küldd el a Stormot is.¹⁰ – A könyv fordítás¹¹ Käthe szerint nem nagyon fényes de főleg sorrendhibák vannak <csak> és ezeket én szívesen korrigálom; kell?

Münchenbe[n] tehát végre hallottam Willnert.¹² Legtöbbet mond ha összehasonlítom Velem: tehát: hangban ugyanannyi, erőben több, lyrában kevesebb, suggestióban több, metaphysikumba ugyanannyi (talán hajszállal kevesebb - (vagy több?)) kifejezésbe több, tónusba kevesebb smonczába¹³ több, chochmába kevesebb; (weiss der Leser Beschcid?)

Mikor jösz, mikor írsz? írj és jere! (És olvasd talán újra a levelem kezdetét a vonásig mert nagy{on} elkerültem onnan)

Öllelek

Leód

LAK LEV 92/09/16.

Levél.

P.: Berlin, 20. 9. [19]09.

C.: Herrn Dr. Georg von Lukács, Budapest Nagy János u 15.

F.: –

Kiadatlan.

1. A 36. sz. levélben említett elvesztett levél.
2. Valószínűleg Käthe Sattlerről van szó.
3. Reinhardt Piper 1904-ben alapította kiadóját, amely főként szépirodalmi, filozófiai és képzőművészeti munkákat jelentetett meg.
4. Dr. Wilhelm Hausenstein: Der Bauer-Brueghel. Erről Popper recenziót írt a Kunst und Künstler-be, 1910. 624. l.d. kötetünkben: 37.
5. A modern dráma fejlődésének története első két fejezetét.
6. Peter Brueghel der Ältere.
7. Bernhard Kellermann (1879–1951) német író, pályája kezdetén impresszionista, érzelmes regényeket alkotot, később erősen politizáló, társadalomkritikai műveket írt.
8. Arthur Holitscher (1869–1941) magyar származású német író. Berlinben élt, több regényt, a francia szimbolisták hatását tükröző novellát, valamint utikönyvet írt.
9. A Kassner-esszé. Vö. Hajós Edit levelét Lukácshoz 1909. VII. 30-án (LAK); az erre vonatkozó rész: LEV 93. o.
10. Beszélgetés Laurence Sterne-ről, Theodor Storm.
11. Ti. a drámakönyv elküldött fejezetének fordítása.
12. Ludwig Wöllner (1858–1938) színész és baritonista, neves dalénekes, a kiváló német kar-mester, Franz Wöllner fia.
13. Üres fecsegés, szócséplés.

38. Lukács György Popper Leónak

(Budapest, 1909. IX. 21.)

Édes, jó fiam,

levél ment Münchenbe is, Berlinbe is – de hisz azok a levelek olyan tanácstalanok voltak hogy olyan mindegy megérkeztek-e vagy sem. Neked nem segíthettek semmit – mert úgy látszik nem kell segítség. Szeretnék borzasztóan örülni tudni a te levelednek – és nem tudok úgy ahogy szeretnék. Most legalább még nem. Talán egy pár óra múlva. Mert most minden amit tudok a te szavaidon épül fel – és különösen messziről, levélből, nem tudom igazán megfogni őket. Mégis: előveszem az első érzéseimet – és megint szépnek ha egészen másképen is talán, szépnek látok valamit, amitől csak a te szavaid vették el a szépséget, de aminek most visszaadtak. Másképen persze – egészen másképen. Mert most nem az ő természet erejével magától nőtt az, de ingadozó, kiküzdeni {csak} harcok után megszerezhető. De ez nem volna baj, ha – ha igazán érzed: van itt valami a miért érdemes küzdeni. Ak-

kor: vétek lenne nem küzdeni. Akkor. És remélem, temiattad és Bé miatt remélem: van és te így látod, így érzed. Szeretem hinni és akarom hinni – és akarom – hogy ha ez igazán igazság – hogy te is erővel tudjad hinni azt. Csak gyávább lett a hitem – ezt érted ugy-e?

Minden másért sok köszönet. Sterne és Storm valószínűleg nem sokára nálad lesznek. Mondd: Pesten nehéz jól németet gépeltetni: nem gépeltetnéd le a B[eer-]. H[ofmann]. fordításodat? Elküldeném – és persze a pénzt is. A lakásdolgot köszönöm – de ez most – sajnos! – nem aktuális. Okt[óber] vége előtt nem lehetek Berlinben. Most Kierkegaardt¹ írom. Aztán vizsgára tanulok. Hol van az Emserstrasse? Igaz: itt egyesek – Edith² pl – kifogásolják a „A Lélek és a Formák” címet. Mit gondolsz te?

Ezer üdvözllet. Máskor többet. Nem dolgoztam múlt héten: Hilda Pesten volt – és komplikálódtak a dolgok. Majd máskor erről. Baj azért nincs – de most tenger a dolgom.

Bét ezerszer üdvözlöm és nagyon hálás lennék ha, amit búcsúra akartam kérni – de akkor nem lehetett – ha egy képet küldene magáról. Ezer üdvözllettel mind[k]jettőknek

Gyuri.

LAK LEV P85/09/8.

Levél.

P.: Budapest, [19]09. Sep. 21.

C.: Herrn Leo Popper, Berlin W. Pension Reichel Tauen[t]zienstrasse 1.

F.: Dr. Georg von Lukács Budapest, VI.Nagy János utca 15.

Kiadatlan.

1. Sören Kierkegaard és Regine Olsen.

2. Hajós Edit (1888–1976) orvos, műfordító; 1913-tól Balázs Béla felesége hat évig.

Lukácsal a 10-es évek elejétől jó barátságban volt.

39. Lukács György Popper Leónak

[1909. X. elején]

Édes Leókám,

nem értem, hogy nincsen semmi hírem tőled. És most már kezdek aggódni. Aggódni miattad, hogy nagy bajok vannak nálad talán – és nem akarsz, hogy én tudjak róluk. És aggódni – épen ezért – magam miatt is. Hogy nem akarsz írni nekem – hogy... de nem akarok mégsem kimondani valamit, amit mégis csak hypochondrikus hangulatok suggerálnak rám, dehát –

Tudod, talán szomorúan tudod, hogy én menyire „megérték” mindent. És megérteném, bár nem tudom történt-e valami nálad és még kevésbé azt – hogy mi és <és> {mi}ért – szóval megértenélek, ha velem szemben történt volna valami most. (Ezt csak részben mondatja velem a gőgösségem, ami nem akarja, hogy {még} becsapott {is} legyek, ha már bajok vannak, de legfőképpen ez: hogy könnyűvé tegyem neked a nyíltságot velem, ha van ok rá...) Megint azt mondom most magamban: számárság az egész. De mégis ideírom: érteném ha annál a nagy dolognál, a mi veled történt, azt érezted: milyen kevés volt, amit én adhattam; de érteném azt is – mit tudhatom én hogy mi van most – ha ezt éreznéd: milyen kevés történt akkor; mennyire csak epizód, csak hangulat, ami volt és milyen kevésbé ismerheti ő az én essenciámat ha ezt nem vette észre. És így. És érteném – nagyon érteném –, ha Bé érezne ilyeneket velem és – talán – rád áthatna ebből valami.

De elég lesz talán ebből ennyi. Ezzel talán csak ki akarom erőszakolni, hogy írd nekem, mert ilyeneket gondolok, amiért nem feleltél (még Reichelbe írtam). Persze nem mindig. Csak most rossz ideim voltak. Irma Pesten volt. Nem láttam, de a lehetőség nagyon felizgatott stb.

Írd! Tisztelem Bét sokszor és téged ezerszer ölel szeretettel

Gyurid.

Tegnap láttam Ignost¹: úgy beszél rólatok mint élete egy eseményéről. Béről különösen. És téged nagyon dicsért.

Még egyet: (besúlyolásul [?]) a levelem sötét hangjának) küldjem el neked a Storm és a Sterne kéziratát? Tisztázat! n.b.

LAK LEV P 85/09/9.

Levél, boríték nélkül.

Kiadatlan.

1. Ignotus (Veigelsberg Hugó 1869–1949) újságíró, költő, kritikus; a Nyugat egyik alapítója. Személyes találkozásukról nem tudunk közelebbit.

40. Popper Leó Lukács Györgynek

(Berlin, 1909. X. 9.)

Édes jó fiam,

Most is, a te complicált pessimistikus gondolatláncidaiddal szemben (amiknek én nem vagyok egyik partjuk sem) ugyanaz<t> a szégyenérzet fog el – komikus kiadásban – mint, ami az egész dolognak lényeges érzése számomra most, amikor minden olyan szépen és egyszerűen végződött (hidd el

végrel!): hogy problémát csináltam ahol csak felelet kellett, hühhót kevésért és ahol {nekem csak} egy pofon kellett volna, mobilizáltam a lélektant és az utolsó dolgokat. Szégyelem magam édes fiam {és} minden órával, amiben jól és boldogan érzem magam nő a szégyen ha visszagondolok arra az időre.

Téged édes fiam változatlanul szeretlek, szeretünk mindaketten. Nem igaz hogy kevés voltál {akkor}; <sok és> hogy {pedig} sok voltál az neked nem nagyobb blamázs mint nekem, hogy annyi kellett, <aki> {mert} a tetszhalott mégis csak nagyobb bolond annál <mint> aki a tetszhalottat siratja.

Most csak egyre kérlek: ne gondolkozz a dolgon egyelőre. Kínos volna nekem ha tennéd. Most olyan az életem, hogy bűn és sértés rá gondolnom; nevetnem pedig még sem lehet rajta; ahoz túl komoly volt. Tehát: ne tovább, ugy-e? Itt majd beszélünk róla.

Küldd el, édes fiam amit írtál akár piszkázatban¹ is: amit te írsz azt – nyomtatásból is – először piszkázatban olvassa az ember, tehát – wozu die Lügen? Nagyon örülök az olvasásnak, különösen a Sernet várom – mondjuk keresztapai érzésekkel.

Mikor jössz? Írjál erről. Keressek lakást? – Dolgozom egész nap. Gyönyörű műterem, szobrászat, modell, hal<l>hatatlanság stb.

Most rohanok a „Frau vom Meereba”² [!] Jövőre sokkal többet. Öllelek ezerszer és százszor.

Leód

Irma ottléte nagyon érdekelt: pár nap előtt nagyon erősen visszajöttek azok a bizonyos conjunctura érzések (Te – Ő – R³.)

LAK LEV 92/09/17.

Levél.

P.: Berlin 9. 10. [19]09.

C.: Herrn Dr. Georg von Lukács Budapest, Nagy János utca 15.

F.: [Popper] Kurfürstenstr. 118. IV. W.

LEV 61. (152–153)

1. Valószínűleg nem elírás, hanem a Popperre jellemző szójátékok egyike: a piszkozat és a tisztázat „összevonása”, ironikusan utalva Lukács nehezen olvasható kézírására.

2. A tenger asszonya, Ibsen drámája.

3. Réthy Károly festőművész, Seidler Irma férje.

Beatrice de Waard Lukács Györgynek

(Berlin, 1909. X. 11.)

Lieber Gyuri.

Den zweiten Brief den ich dir schreibe, nur mit noch mehr Freundschaft für dich, in noch mehr Glück für uns Leo und mich, als den Ersten damals in Paris. Darf ich das so sagen? Es ist aber die Wahrheit.

Wie oft wollte ich dir schon schreiben, aber viele Beschäftigungen verbanderten mich immer. Und viele Arbeit so wohl bei Leo als bei mir. Das ist aber auch der einzige Grund des Schweigens, der aber keine Macht hatte über meinen Gedanken die oft zu dir gingen. Ich hoffe das du bald herkommst um das Schöne von dieser Sommerzeit mit uns fort zu setzen. Unseres Leben hier ist sehr gut, wenn auch Berlin mich oft schrecklich Verlangen macht nach Paris. Es ist so hart und unzufällig, und das was äusserlich schön ist, ist genau Holland und für mich nun nicht so eine kolossale Freude. Aber wir können viel arbeiten. Leo's Atelier ist wundervoll und er arbeitet *sehr* gut. Ich habe ein nettes Zimmer und spiele viel Klavier und zeichne auch noch so viel ich kann, es ist sehr schwer die beiden Sachen zu vertheilen aber ohne eins von Beiden könnte ich nicht sein. Wann sollen wir nach einem Zimmer für dich umsehen?

Nur um dir etwas <wir> hören zu lassen von mir Gyuri und wenig Zeit darum so kurz. Nimmst es mir nicht übel, nicht wahr? Wie viel ich auch schreiben würde, es wäre vielleicht doch immer weniger als ich meinte, und was ich meine äusert sich vielleicht nur in Sprechen und in sehr herzlichen Grüszen für dich

B

LAK LEV 119 d/2.

Levél.

P.: Berlin, 11. 10. [19]09.

C.: Herrn G. von Lucacs [?] Budapest, Nagy János utca 15.

F.: B deWaard Berlin W. Lutherstrasse 44.

Kiadatlan.

1. L.d. kötetünkben: 259.

41. Popper Leó Lukács Györgynek

(Berlin, 1909. X. 20.)

Édes fiam

Ne nyugtalanodj: levél megy a napokban. Nem tudom még mit írjak, nagyon nehéz. (Adj tanácsot)

Leód

LAK LEV 92/09/18.

Levelezőlap.

P.: Berlin, 20. 10. [19]09.

C.: Herrn Dr. Georg von Lukács, Budapest, Nagy János utca 15.

F.: –

Kiadatlan.

42. Popper Leó Lukács Györgynek

(Berlin, 1909. X. 25.)

Édes fiam

Nehéz kis levél amit most írok. Halasztásul küldtem egy levelező lapot tegnapelőtt¹ amelyben sejtésedre adtam hogy nehéz a felelet (nem volt {azonban} vice hogy azt is mondtam: ne nyugtalankodj!) és alkalmat is adtam neked egyszersmind hogy kitaláld a nehézség mibenlétét, ami nekem nagyot könnyítene a dolgomon. Nem tudom hogy ez megtörtént-e, nem várhatom be a postafordultát se, túl idegessé tesz ez a titkolódzás és tudom, téged is. Tehát megírom most amit napok óta tartogatok, hányok vetek magamban.

Nem tetszik a Sterne-cikk. Nem tudom hol kezdjem a kifogásokat, belül {-e} vagy kívül, nálad{-e} vagy nálam. Kezdem azon hogy mint formát nem tartom sikerültnek. Az eleje végtelenül ügyes a citátumok úgy nőnek ki mintha ott gyökereztek volna a hang el van találva és azt hogy minden cselekvény regiebemerkungokban van *ígéretnek* szívesen elfogadjuk. Nagyon szép és mély (7. o.) hogy élmények között nincsen belső ellentmondás mert <mi> én vagyok az egység.² (Később láttam hogy ez egy pro-domo) Kitűnő a „szünet” utáni Blindekuh-hangulat amikor mindegyik reszket hogy a másikat {ő}t agyonütni jött oda, pedig éppen helyet akart vele cserélni. Lélektanilag kitűnő, de az erotikumhoz már egy kicsit önkényesen van hozzákötve. 17–22 oldalak aus-der Not eine-Tugend-elmélete már hosszú és túlformalisan folyik: túlsokat vitatkoznak a vitájuk módjáról ez tempót zavar és szintén nem hat erotikusan. Később azután mind {jobban} requisitummá süllyed a lány: 36 oldal: (a lány kiérzi a beszéd személyes és erotikus élet...) már sehogy sem tapad. *Túl* szükségessékké váltak a regiebem[erkungok]: nélkülük nem vennénk észre semmit. Amit a legvégén beszélnek (miután Máté element) hangban nem kellemes és – megint a dologgal nem függ össze. Érzed ugy-e hogy az egész szerelmi forma csak akkor volna mély és jó ha az elején <épúgy> csak a lövés nevében beszélnének <ah> <mint ahogy> {és} a végén csak a beszéd nevében lőnének.

De hogy ezeket most miért írom?: azt hiszem megint csak halasztás, mert nem igen tudok kirukkolni az igazsággal. Nem tudom mi lesz neked ez az igazság és nagyon félek (most megint én félek) a következményeitől. De meg kell mondanom, irgalmatlanul (és azt hiszem magammal irgalmatlanabb vagyok most mint teveled)

Fiam ez a cikk – nem egészen a tied. Nem beszélek arról hogy az egész vita a „zárt és nyitott művészet”³ vitája. Ez olyan roppantul általános hogy soha fel se tűnt volna ha – úgyszólván ugródeszkául nem szolgálna a többi-

hez. De azután (28.) ahol Vince a metaphysikai alapot keresi az „impotenciához” és azt találja hogy a Sterne <nyitottsága> <írássai> „a magunkra eszmélést amit a legtöbb írás közvetve ad, egyenesen közvetlenül adják”... hogy írássai „direct symbolumai a végtelenségnek; végtelenek ellentétben azokkal akik számára a dolgok „lekerekítődnek valahogyan, belefé [befelé] fordulnak és önmagukban zártakká lesznek”⁴ (26) ott nem jársz egészen a magad utain. És ez annál fontosabb mert itt főgondolatokról van szó. És nekem édes fiam nemcsak jogom de kötelességem ezt neked megmondani. Jogom azért mert {ezek} a gondolatok az enyéimek, kötelességem,; mert már (magam számára is) nem tartom őket <előkelőknek> {jóknak}. Nem tartom mélynek azt a fajta gyorsmetaphysikát amivel a Bruegel{ék} nyílt kompozíciójáról kimondatik hogy „sie {sie zeigen wie man es selber macht,} sind die Practiker der Ewigkeit.”⁵ Fogadást tettem hogy ezt nem fogom továbbüzni, mert egy hihetetlen frivolitásba vihet bele: mert nincs az a szar – feltéve hogy a világon legyen – aminek ne lehetne metaphysikai oklevelet szerezni ilyen módon. Nem teszem, és nem akarom hogy tétessék. Még egy csomó kis gondolat, frázis, fordulat van ami ellen <hasonló> {rokon} kifogásaim volnának: ezeket most nem említem mert nem akarok a dolog komoly részétől elkerülni. De <visz> másrészt foglalkozni se akarok evvel a „komoly” résszel: nem esik jól egyikünknek sem. Legalább szókbán nem akarok többet kiszorítani mint amennyi<t nyug> {egy} nyugodt éjszakának útját nem állja; álljon tehát a komoly rész abból hogy megkérlek amire te megkértél és amit sajnos túlhevesen kellett teljesítenem: légy szigorú a dologgal, olvasd el újra és pedig úgy, hogy: mennyire a tied?!. És akkor meg fogsz érteni azt hiszem és nem fogsz egyedül hagyni abban a felfogásban – mert hogy különben egyedül állnék az egészen bizonyos! – hogy ez a cikked nem egy jó és szép dolog.

Nagyon szomorúan állok most és lehangoltan „mit dem miesen Gefühl treu erfüllter Pflicht” és azt se tudom mit mondjak. Nem tudom kijön-e levelemből a következő: a cikk objective – az erotikus basistól eltekintve – nagyon jó és briliáns de – épen ez a baja, <továbbá> mert stb.; továbbá: az én fő ellenvetésem{nek azaz annak hogy ezt most felhozom} *főoka*, hogy nem egy *sympatikus* ideám szerepel és nem hogy egyáltalán szerepel <egy> gondolatom. Továbbá: <P> *praktikusan* ez az ellenvetés persze nem jelent semmit <(csak a jövőre nézve)> {a cikket kiadod} csak szeretném {hogy} az erotikus dolgot sokkal jobban kihoznád, összeoltanád a chochmákkal, mielőtt kiadod; *teoretikusan* többet jelent és így szeretném ha még beszélénk róla később. – És szeretném roppantul ha neked mindez nem adna egy rossz érzést se ha azon a hangon hallanád amilyen mondom: tele {van az} szeretettel

és {folytonos} kétellyel hogy vajon igaz-e mindaz amit mondok és {mindenféle} értéssel minden lehető esetre.

Édes fiam legjobban szeretném ha most szép sorrendben, mintha semmi se történt volna felelni minden egyes kérdésemre. Meg is próbálom. A Storm cikk tetszik nekem. Szép előkelő Lukács hang *nem* unalmas ahogy talán hiszed – Címnek feltétlenül maradjon meg „a Lélek és a formák, Kísérletek” Én ugyan a „Formák és Lélek”-et mondanék kifejezvény így egy régi gyanúmat a {művészi} „lélek” secundär és accidentális volta felett, de te csak maradj meg az immerhin berechtigt lélektani alapon. – Ha nem engednek rajzot nem tehetek sokat. Csak azt a tanácsot adhatom hogy válaszz [!] – ha nagyon előkelő és apart akarsz lenni – tiszta fehér erős papírost a címnek és nyomasd fenn: L. G. a L. és a F. K. azután hagyjanak teret és lenni az ő nevüket dátumot stb. Ha még lehetséges kérj tőlük *mint-abc-ke*t és küldd el nekem még hamar akkor kikeresem az összeállítást. A sorrend jó (ha nem lehet Novalist és Sternét felcserélni)

– Most pedig menjen ez a levél és olvassassék el és fejtessék el mindennek előtt. És ha elfelejtetted akkor felelj {rá} (de előbb ne< m>) <És tégy valamit ahogy akarsz és ahogy megérdemlem>

Nagyon nehezen várom

Öllelek régi szeretettel

Leód

K. Sattler írta⁶ hogy Piper nem igen fogja kiadni a dolgot, ha fizetsz neki, igen. Én se kapok tőle rendelést.

LAK LEV 92/09/19.

Levél.

P.: Berlin, 25. 10. [19]09.

C.: Herrn dr. Georg von Lukács, Budapest, Nagy János utca 15.

F.: Leo Popper Berlin W. Kurfürstenstr. 118.

LEV 62. (153–156) BW 36. (82–85) CJ 17. (60–63)

1. Popper az említett levelezőlapot valójában öt nappal azelőtt adta fel.

2. IM. 356.

3. I.d. Popper: Dialog über Kunst, id. kötetünkben: 57–68.

4. IM. 375.

5. I.d. kötetünkben: 34.

6. Käthe Sattler Popperhez írott levele nem maradt fenn.

[1909. X. 26.]

Édes, jó fiam,

a sürgönyömben¹ egy hazugság van – úgyis kitalálad, hát megmondom: persze, hogy előbb volt itt a levélnél, de – de én féltem, hogy veled van valami baj és retrospektíve nagy háttérrel adtam – tefeléd – a kártyádnak² és elolvastam – és egy nagy kő esett le a szívemről. Hát nem haragszol úgy-e hogy ez megtörtént.

A leveledre csak pár nap múlva felelek igazán kimer[í]tően. Elolvasom előbb a Sernet. Most csak azt mindenekelőtt: nagyon örültem a levelednek és végtelenül jól esett. És múltban és jövőben minden igened a mit mondtál rólam és a dolgaimeiről mázsákat nyert súlyban énbennem. Nem tudom neked elmondani, hogy milyen boldog biztonságérzettel tölt el egy ilyen *belülről* kritika mint a tied és ha nemet mond, még fontosabb, mint hogyha igent. Nem akarok erről sokat beszélni: érezd meg, hogy amiben te nekem egyetlen voltál (ha nemcsak ebben is) abban még egyetlenebb vagy most: az akinek szava jelent valamit; megállást, elgondolkodást, örömet vagy fájdalmat. És ezt tudod; ami *benne* van az életben az jó – és a fájdalom éppen olyan fontos mint az öröm. Sőt sokkal hasznosabb. Nekem talán inkább [mint] mindenki másnak. Ezt csak azért, hogy halljad a hangomból, amit mondani akarok ha csak ezt mondom: nagyon, nagyon köszönöm neked édes fiam, azt amit a leveledből látok.

Most a cikkről: az erotikát át fogom nézni A mit mondasz, attól féltem és csak Balázs Béla (akinek ez tetszik legjobban minden írásom közül) nyugtatott meg. Hát ezt megnézem. A másik dologról sokat kellene beszélni. Mert én fordítva érzem – ebben a pillanatban – az igazadat, mint ahogyan te azt mondtad.

Így: lehet hogy ez a cikk rossz – az út jó és – mindennek ellenére – az enyém. Erről még – tudom – sokat fogunk beszélni, hát most csak pár szót: nem hiszem, hogy nálam a nyílt és zárt művészet különbségéről lenne szó. Egyszerűen azért mert – ha formálisan ugyanolyan is az ellentét – a mi a művészetben csak *metafora* (tulajdonképpen minden művészet zárt) az az *irodalomban elementáris formakülönbség*: a dráma és az eposz (a primitív eposz) formakülönbsége. Mert térben lévén a képzőművészet zártnak kell lennie valahol – a folytathatósága csak *metaphora*. Az általam jelzett epikai formáé pedig *nem* *metaphora*. Hanem részben történelmi, részben formai igazság. És innen megyek át a fő mondanivalómra: amit te itt kifogásnak hozol fel (a metafizikát) azt minden írásom ellen fel lehet hozni – a könyvem

első fejezete ellen legelsősorban. Mert az én esztétikám min épül fel? Azon hogy minden igazi mély kifejeződési szükségletnek megvan a maga tipikus útja – útsémája: a forma (És ma már érzem ennek legmélyebb lelki gyökerét: tartalmaink nem közölhetők úgysem, csak egy bennük levő séma képes a hallgatóban szintén tartalmakat suggerálni. És ennek tudatos alkalmazása: a művészi forma; gondolj az Oedipous (!) példámra a könyvem első fejezetében.³⁾

Egy lehet: hogy túlkorán kezdtem el az epikus formáról írni – és még van csak konstruktív csak fejből megcsinált a Sternében. Ez lehet – sőt félek így is van. De az utat – ebben a pillanatban – még jónak érzem és szükségszerűnek és a magaménak (amivel nem akarom tagadni persze, hogy nagy és mély boldogság volt nekem minden találkozás rajta veled. És a te „egy-anyagúság” követelményed⁴ tudatossá tette bennem azt amit én csak „organikuság” és „egység” néven éreztem) Hát kérek: ha elküldöd a cikket: kérek részletes kritikát. És ha Baumgarten eddig nem írt neked, küldd el nekem. Az előszó elment, Kierkegaard megy – mihelyt meglesz.⁵ A postán eltévedt és most remélem, hogy mégis megkapom. És ezekről is kérek ilyen véleményt – csak ne aggódj miatta és ne legyenek rossz perceid. Sőt azt is mondd meg ha mindet elolvastad: adjam ki ezt a kötetet. Mert ezt csak akkor teszem, ha egységes, erős, gazdag és jó a kötet. Mert nem fontos és nem sietős hogy én kötetet adjak ki. Erről is írnál.

Még egyet szeretnék ha éreznél: nagyon biztos hangon írtam az ellenvetéseimet ellened – de kiabáltam hogy hallassék a hangom. Nagyon sok gondolkodni valóm lesz még rajta. Erről majd írok.

Még egyszer: kimondhatatlanul jól esett a leveled és hálás vagyok érte és örülök hogy elolvastam. Szeretettel ölel

Gyurid.

Bének írtam egy levelet, de nem én adtam fel és félek, hogy elhányódott. Megjött? – a fényképét nagyon szeretném. Ezer üdvözet neki is.

LAK LEV P 85/09/10.

Levél, boríték nélkül.

LEV 63. (157–159) BW 37. (85–87) SC 41. (99–101) CJ 18. (64–66)

1. Popper arra kérhette Lukácsot táviratban (amely nem maradt fenn), hogy a X. 25-i levelét felbontatlanul küldje vissza: Lukács pedig nyilvánvalóan azt táviratozta vissza, hogy a levél előbb érkezett meg hozzá, mint a sürgöny.

2. Ld. 41. sz. levél.

3. Ld. A modern dráma fejlődésének története, 39.

4. Utalás Popper Brueghel-cikkének egyik fő gondolatára.
5. Levél a „kísérlet”-ről, Søren Kierkegaard és Regina Olsen. Ez utóbbit (a Storm- és a Sterne-esszével együtt) Lukács elküldte Bauer Hildának, hogy tisztázza le. Hilda a Kierkegaard-esszé X. 19-én adta fel, de az ekkor még nem érkezett meg.

44. Popper Leó Lukács Györgynek

(Berlin, 1909. X. 26.)

Édes jó fiam

ne ijedj meg a sürgönytől. Egy pár számárság van abban a levélben és nem akartam hogy most, amikor ezer a dolgod és ideges is vagy, még ezekkel is megterheld magad. Először azt akartam sürgönyözni hogy tépd el, de aztán meggondoltam hogy az a pár dolog, úgy ahogy ott áll mégis elég fontos hogy majd egyszer, ha itt leszel nálam, elolvasd. Most kérlek verdd [!] ki az egészet a fejedből.

Nagyon megdöbbsentett a szegény B. E.¹ esete. Egy párszor láttam itt embereket akikre ráfogtam hogy ő mert hasonlítottak Herbertre, sokat gondoltam rá. Órála sportemberről sehogy se lehetett hinni ilyesmit ugy-e?

Tehát Davosba akar menni. Ajánlhatom ott egyelőre a Hotel „Rhätia”-t ahol a szüleim laktak. Ott és sok más jó helyen, pensióban kisebb sanatoriumban kb. 8-[9] frankkal ki lehet jönni azaz 250-300 frank[kal] havonta. A Turban sanatorium naponta 15 frank minimum, nagyon unbetamt hely. Van azután *Davos-Dorf* ban egy Sanatorium *Dr. Philippi* amit nagyon ajánlanak. Az ember Turban volt assistense, az asszony úgy emlékszem elég distinguált kedves, általában sympatikusabb {hely} mint Turban {és olcsóbb. (talán 10 fr.)} Talán kérdezősködjének ott. Más egyelőre nem tudok. De ez talán elég is lesz. Kívánok Bauernak nagyon jót és üdvözlöm sokszor.

Most tehozzád, aki 10 nap óta vársz tőlem választ és nem kapsz. Azért nem mert a Sterne cikk sok fejtörést és nehézséget okoz. Tudom én buzdítottalak hogy csináld, én hittem hogy jó lesz és így nehéz most megállapítanom hogy mégsem egészen jó. Érts meg: a vita nagyon <jó> mély és szellemes, különösen meglepő hogy mindegyik folyton látszólag az utolsó szót mondja, mindegyik győz folyton és így a veszteségek súlyos értéket kapnak. Csak az [a] lány nincsen a helyén. Mert teljes véres jogosultsága az ottlétnek csak akkor volna ha tényleg mindegyik beszédnek a veleje egy lövésiprodomo volna; akkor volna a dolog igazán pokoli ha esetről esetre (von Phall zu Phall²) bebizonyulna hogy minden – akár konstruktív akár eruptív – művészetnek „ott” keresendő a centruma; és ha ketten a végén csak úgy a

beszéd nevében lőnének ahogy {előbb} hárman a lövés nevében beszéltek. És ez nem jön ki. A {z a} trükköd (?) hogy szerény munkamegosztásban csak a regiejegyzetekbe szorítod az erotikumot, nem válik be. Nem ragad a kettő és – a végén különösen – olyan lazának érzem az egész szerelmi viccet hogy majdnem sértő hogy ne <m> mondjam – ledér benyomást tesz. Szeretném tehát hogy ezt ne add ki amíg át nem dolgoztad még egyszer ebből a pontból: ártana neked határozottan ahogy most van. Csináltam hozzá egy csomó detailmegjegyzést (még más kifogásaim is <jo> vannak) de ezeket szeretném ha majd csak szóban tárgyalnók el. Ha azonban sietős a dolog és a kötet{nek} még idejövésed előtt <ed> kell kijönnie, elküldöm neked rögtön.

A Storm cikket én sokkal jobban szeretem és te is – tudom – így fogsz vele lenni ha túl leszel ezen a Socratikus „Liebe-zum-Gegenteil”-perióduson. Sokkal nemesebb tisztább a hangja és nem tesz semmit hogy megint az élet-munkaakordok szólalnak – mégis ez a te legmélyebb és legtarkábban tudott specialitásod. A Sterne sokkal briliánsabb okosabb zsidóbb (a világ minden Vincze Máté keresztelője nem kereszteli helyre ezt a két Drehkopfot) de ezt jobban szeretem, nagyon bőven megmondom majd mi mindenért.

Ami a könyvet illeti jónak tartom a sorrendet (ha nem akarod Sternet és Novalist felcserélni) és feltétlenül jónak a „Lélek [és] a formák {Kísérletek}” címet. Hogy lényegében minden essaykötetnek latensen ez a címe csak mellette bizonyít. Én ugyan Formák és Lélek-et mondanék, kifejezván így régi gyanúmat a lélek secundár és véletlenszerű voltáról, de ez téged ne akadályozzon azt tenni aminek *van* értelme. A címlapot ha nem engednek rajzolni csak kevéssel befolyásolhatom. Nyomasd szép sárgásfehér papíron: fent L. Gy. a L. és a F. K. azután nagy űr és lent az ő címük datum stb. Kérj tőlük ha lehet 1) papír próbákat 2) *minta-abc*-ket és küldd el akkor én kike-resem ami jó lesz.

Mikor jössz? Keressek neked lakást? – Sokat és {elég} jól dolgozom – min-tázom. Jól vagyunk mindaketten. Bé képe megy. (Heini is megkapja az enyé-met. Mond[d] neki hogy ölelem és írok neki nemsokára.)

Írjál fiam mihelyt csak lehet. Hova küldjem vigyem a cikkeket?

Ne haragudj a misztikus sürgönyért. Majd megtudod mi volt az.

Isten veled

Ölel Leód

LAK LEV 92/09/20.

Levél.

P.: Berlin, 26. 10 [19]09.

C.: Herrn Dr. Georg von Lukács Budapest, Nagy János utca 15.

F.: Leo Popper, Berlin W. Kurfürstenstr. 118. IV.

1. Bauer Ervin (1890–1942?), orvos, biológus, Balázs Béla öccse.
2. Szójáték – der Fall: 'eset'; der Phall: 'fallosz'.

45. Lukács György Popper Leónak

(Budapest, 1909. X. 27.)

Édes jó fiam,

egy napja alig teszek mást, mint gondolkodom a leveleden (és közben megjött a másik is) Hát: elolvastam újra a Sernet és most elmondom, a mi mondani valóm van. Azt én is érzem, hogy az erotikával baj van – ha úgy fogom fel ahogy kezdetben, amikor még veled beszéltem róla akartam írni. De tudod: nem készült el Luzernben és a végét később írtam Pesten – és sok kis változást az egész concepcióján. Az a mit te kifogásolsz az igaz – de nem ez van intentionálva (persze kérdés hogy az új kijön-e) Mindig erősebben azt éreztem ugyanis: ez a satírláték BeerHofmannhoz és Georgehoz; érted? Csak symbólumnak mondom: te azt írtad B[eer]. H[ofmann].<ról> után: ne beszélj többé az emberek idegenségéről¹. És – emlékszel – én nevetve meséltem neked Luzernben, hogy most inadaequatságról írok. Tehát: distantiáltan, tehát nem lírikusan. És az egésznek poenteje az utolsó megjegyzés: hogy *felesleges* előkészítő volt a sok beszéd; és ennek előkészítője, hogy mindkét fiú gondolkodásának legmélyebb tartalmát mondja el épen azokban. Hiszem, hogy ez nem jött ki teljesen, de azt is hiszem, hogy itt ellenkező változtatás kell: t.i. aláhúzni egy kicsit azt, amit te úgyis éreztél, hogy requisitum lesz a lány a beszélgetés második felében. Azaz hogy pontosabban: hogy magukkal viszi őket a vita és [a] végén a nézetek felhőjéből leesnek az erotikába. Igazad van: nem jó akkor egy ilyen megjegyzés: a lány kieri a beszéd erotikus – stb hanem ez kellene: a lány erotikusnak érzi még ezt a beszédet is (És igaza van, mert mélyen subconsciousenter² az is) Érted-e miért mélyebb ez akkor minden írásomnál? Mert a formája: minden írásomnak a kritikája, az én egész életformámnak kritikája. Az hogy csak erre használható fel, csak erre használódik fel – és itt felesleges. Az előszó után sokat fogsz ebből megérteni: az emberi felé viszi az essayistát vágyódása – és itt meg van írva (legalább ezt akartam) ennek a helyzete. És ezt nem akartam kimondani – részben, mert bennem sem volt egészen tisztán tudatos. Most annyira az, hogy megváltoztatom miatta a kötet sorrendjét és a végére teszem: mert ez a sa-

tírlátéka a kötetnek. Csak akkor nem tudom a többi sorrendjét. Írdd (!) meg kérlek ezekről a véleményedet.

Most a főkérdésről: képzelted hogy ez nekem is döntő kérdés. És mégis azt érzem, amit tegnap is írtam: nincs igazad. Mert mint tegnap mondtam – az epika végtelensége nem metaphora <és> hanem *concrét*, *történelmi valóság* és – ez a fontos itt a romantika végtelentörekvése is Itt tehát nem a *nyílt* és *zárt* művészet közötti különbségről van szó, hanem az irodalmi és csak irodalmi művek közötti kapcsoltsági különbségekről (Vincze: és a kapcsolatot részek között is, a mi kapcsolat nélkül élni nem tudásunk alkot[ja] és nem az ő légiés játékos könnyűségük. És pár sorral később a historiai példa: a korai középkor lovagi eposzai?) És kérlek gondolj ezzel szemben a könyvem első fejezetére⁴ a hol mindenütt azt mondom: a drámában a realitást, az életet a *kapcsolat* tökéletessége adja meg. És ez az ellentét a mit ott (15. l.) úgy fejezek ki, hogy az élet teljességét és gazdagságát a dráma csak formailag fejezheti ki, hogy tehát az epika empirikus teljességét (= direct symboluma a végtelennek!) symbolikussal kell pótolnia, ezt én már láttam és megírtam a „Szerda”-beli cikkemben⁵ „Mindakettő magábfoglalja... az egész világot... És az elbeszélés ezt az universumot universálisan is ábrázolja. Kifejezési eszközeinek nincs határa... Az elbeszélés universalitása extensív; a drámáé intenzív. Az elbeszélésnek tartalma adja meg egyetemességét; a drámának a formája. Ez a világ képét <adja> tárja elénk, az symbolumát. Ez leírja a világot; az stilizálja” Persze: ez kifejezésben még éretlen volt és bizonytalan – de a lényeges ellentét az volt a mi itt. Csak akkor még csak a dráma perspektívájából néztem és nem éreztem kérdésnek: forma-e egyáltalában az epika? A mi itt fel van vetve és ami mellett és ami ellen itt felhangzanak az argumentumok. És mert a végtelenség itt *szószertint* veendő (ez a *világ képét* adja) azért a metaphizikai megalapozása lehet hogy rossz, mint *concrét eredmény* de jó feltétlenül, mint módszer.

De itt nemcsak az epikáról van szó hanem a *romantikáról*, a minek kritikájaként írtam első Ibsen cikkemben⁶: „A romantika repülés és nem lehet mindig repülni és cél nincs, mert a végtelen felé törekedtek” És hasonló gondolatok vannak a Novalis alján is és – készülő Fr Schlegel könyvem⁷ – egyik centruma lesz ez a kérdés. A romantikus poézis, mint Fr Schlegel mondja „progressive Universalpoesie” és így beszél róla: Die romantische Dichtart ist noch im Werden; ja das ist ihr eigentliches Wesen dass sie ewig nur werden, nie vollendet seyn kann... Sie allein ist unendlich, weil sie allein frey ist, und das als ihr erstes Gesetz anerkennt dass die Willkür des Dichters kein Gesetz über Sich leide”⁸ És Novalisból emlékszel erre ugye hogy a romantikus élet lényege a „Gyakorlathá átvitt költészet, a költészet legben-

sőbb és legmélyebb törvényeinkélettörvényekké emelése”⁹ Nos: az én életem nagy része: a romantika kritikája (a Kierkegaard essay az életművészetéről – ha a tragikusról is – szól) és itt is meg van téve [az] egyik első lépés a felé a kritika felé: csak itt nem választható el egymástól az epika kritikája és a romantikáé. Nem mert nem véletlen a „Roman” és a „Romantisch” hangzasközössége, mert ez volt a romantika tipikus formája – életben és művészetben egyformán (gondolj megint arra, a mi Novalisban Wilhelm Meister-ről van)

De a romantika nem csak „Sehnsucht nach dem Unendlichen” hanem romantikus ironia is Fr Schlegel azt írja – ugyanott a honnan az előbbieket citáltam –: Und doch kann auch sie am meistens zwischen dem Dargestellten und dem Darstellenden, frey von allem realen und idealen Interesse auf den Flügeln der poetischen Reflexion schweben, diese Reflexion immer <wid> {wied}er potenzieren und wie in einer endlosen Reihe von Spiegeln vervielfachen”¹⁰ És emlékezzél vissza egy Luzerni beszélgetésünkre: a mikor a humorról, a helyzet felett állásról beszéltünk? Én úgy érzem: a humor romantikus és a romantika formája a regény – kérdés: milyen viszonyban áll ez a formák<kal>{hoz}? (Ethikailag – gondolj a Máté utolsó beszédére¹¹ – a kategorikus imperativushoz). És tehát ennek a végtelen formának *kritikáját* adom és ez a kritika a fontos nekem. És ez a kritika igazán az enyém. De a magaménak érzem a többit is egészen: látod nem hiába citáltam régi cikkekből (mert a másik idézeteim is 3 éves füzetekbe írt kivonatokból valók) hogy érezted: ezek a kérdések a mikről itt szó van az én *életemből* nőttek ki. Nem tagadom: nagy boldogság nekem veled találkozni bármi ponton és csupán hálátlanság volna ha egy percig is elfelejteném hogy egyes dolgok tudatossá tevésében megnyit köszönhetek neked (direct tanulásokról nem is szólván) De az utam az igazán az enyém. Hogy gondolkodóba ejtett a leveled azt láthatod és az is – nem tagadom – hogy te elakarod hagyni ezt az utat, ahol mondhatom nem kis megnyugvás volt nekem eddig az a tudat hogy együtt haladok veled. De én nem értek [a] képzőművészethez és nem tudhatom ennélfogva, hogy az az ellentét a mit én epika és dráma között, klasszicizmus és romantika között másrészt érzek – hogyan áll fel ott. És mert én a legvégső okok tapogató keresésének érzem az utamat nem érzem gyors metafizikának a mit mondok, mert csak azt mondom a mit biztosan tudok (ha homályosan mondom is talán, mert nem tudok még mindent.) Pl: hogy két nagy ellentét egyes tagjai hogyan állanak egymáshoz – arról nem találhatsz egy szót sem; mert nem tudom még magam se

Érzed ugy-e hogy mért beszélek ilyen sokat: mert fontosnak érzem, mert *kell* nekem, hogy megértsed: itt énnekem van igazam és – legfeljebb – talál-

kozásról van szó. Mert teneked minden szavad annyira fontos nekem hogy – de hiszen ezt úgyis tudod. Még egyet kell még mondanom: még kevés dolog hatott úgy meg életemben, mint a te második leveled (főleg persze mert olvastam az elsőt) Nagyon-nagyon köszönöm neked azt a könnyezésig mély meghatódást, amit adott nekem és ha közelebb <jö> lehetett még jönnöd hozzám, hidd el, nagyon sok történt ebből. De éppen ezért egytől félek: min-dennek ellenére másképen látom a dolgok meritumát – nem távolodtam-e én tőled? Nem vesztek-e el előtted valamit? Hát erről nyugtass meg főképen (bár én olyan erősnek érzek kettőnk közt mindent, hogy nem félek komolyan ettől, de viszont annyira tudom, hogy csak azt tudhatom a mi tőlem hozzád és nem azt a mi tőled hozzám történik – hogy mégis félek)

Öllelek sok szeretettel

Gyurid

Bének sok üdvözet

LAK LEV P85/09/11.

Levél.

P.: Budapest, [1]909. Okt 27.

C.: Herrn Leo Popper, Berlin W Kurfürstenstrasse 118.

F.: Dr Georg von Lukács, Budapest VI Nagy János utca 15.

LEV 65. (162–166) BW 39. (89–93) SC 42. (101–105) CJ 20. (69–73)

1. Ld. 22. számú levél.

2. Tudat alatt.

3. IM. 376.

4. Ld. A drámaírás főbb irányai. a múlt század utolsó negyedében. különösen: 24–26.

5. A dráma formája, Szerda, 1906. november 14. Az idézetet ld. IM. 107.

6. Gondolatok Henrik Ibsenről, az idézet: IM. 92.

7. Ez a terv (amit másutt romantika-könyvnek nevez) nem valósult meg.

8. A. W. és F. Schlegel: Athenaeum töredékek 116.

9. IM. 138.

10. Uo.

11. IM 380–382.

46. Lukács György Popper Leónak

[1909. X. 28 körül]

Édes fiam,

megjött a Kierkegaard és küldöm neked. Most már kérek kritikákat (részleteseket) mindről és arról a miket írtam neked. És még egy párat: gondolkodj a címen – mindenki lebeszél róla – és én nekem mégis tetszik vala-

hogy, de és ilyenekben impresszionista vagyok nagyon. Aztán: sorrend. Én azt hiszem ez a sor kell

Novalis (halál). B[jeer]. H[ofmann]. (halál, mint <elválás> {idegenség és elválás} symboluma) Kierkegaard (idegenség {és elválás} az életben), George (idegenség és elválás poézise) Sterne: (satirjáték a 2 idegenségről: tartalom-ban is, formában is.) Most a többit kellene elhelyezni. <Ezt> {Én} azt hiszem: Levél, Kassner, Storm. (Akkor Novalist és Stormot kapcsolja a sacrológiai háttér mindakettőben és a baj csak a Kassner és Storm átmenetlenség[el]) Mit gondolsz erről? – Még egyet: nagyon szeretném ha írnál róla, de nem akarom, hogy hiába írj, hát nem tudom mit tegyen itt az ember. Említsek erről valamit valakinek? Vagy inkább azt hiszed hogy ne? Nem lehetne neked – a szüleid révén talán – a Lloyddal?¹ – De csak akkor ha nem okoz <ke> semmi kellemetlenséget.

Vizsgám húzódik.² Egy héttel előbb mint jövök okvetlenül megírom. Is-ten veled. A dolgokat most már küld[d] együtt és egyenesen hozzám.

Szeretettel ölel

Gyurid

Bének sok üdvözlét.

Még egyet: nem aktuális, de én elfelejteném – igyekezz te megjegyezni. Ha Holitscher kinn lesz (kb. 10 nap múlva) add át neki alkalomadtán a Szélpál Margitot.³ Igen?

LAK LEV P85/09/12.

Levél, boríték nélkül.

LEV 66. (167–168) BW 40. (93–94) CJ 21. (73–74)

1. Pester Lloyd: 1854-től naponta kétszer megjelenő német nyelvű budapesti napilap.

2. Lukács bölcsészdoktori vizsgálja a budapesti egyetemen esztétikából, ill. angol és német filológiából.

3. Balázs Béla Szélpál Margit c. darabjának német példányát.

47. Popper Leó Lukács Györgynek

(Berlin. 1909. X. 31.)

Édes fiam.

Úgy vagyok most <hozzádfűz> {veled} hogy egész nap kellene levelet írnom arról amit egész éjjel – kellene olvasnom és gondolnom a te írásaidból, a te életeredről és mirőlunk. – Megkaptam az előszót és rendkívül szépnek és mélynek tartom. És most jön a Kierkegaard és abba is belenézek – <úgy> a

tehetségeimnek azt a zavarát hogy nem tudom melyiket fogjam meg hamarabb, most a te írásaid okozzák nekem – és sok nagyon jól látok benne.

Mielőtt azonban a részletes megbeszélést elkezdeném – és alig hiszem hogy ma fogom elkezdhetni mert sok a dolgom és későn van és siet ez a levél – beszélni akarok a lefolyt „ügyünk”-ről és bocsánatot akarok tőled kérni. Egyelőre csak meztelenül bocsánatot [hogy] [ilyesmit érezhettem] hogy a te nagy és nehéz munkád tempóját tartalmát és súlyát eltéveszthettem egy pillanatra is. Próbálom nagyon röviden megmagyarázni úgy: hogy azok [a] dolgok, amiket te sem tartasz egész jóknak és kis semmitmondó fordulatok amiket {ismertem} nem szerettem, olyan atmoszférát csináltak a cikk körül amiben <szükséges> [elkerülhetetlen] volt hogy a nehéz értékek felületesekké váljanak és a mélyen átszenvedett dráma-epos-világ gondolat egy {mellékes} szavánál fogva átvonszoltassák [!] sckélyebb vidékekre. Egész titokban mondom neked hogy súlyos önitélet volt amit rólad hittem: {vagy röviden:} gyorsmetaphysikai subjectiv projectionalis értékanarchikus félreértésméleti szar. Passons la dessus¹

De még egyet: a cikknek ugyanaz a hibája amit te az én régi cikkeimről állapítottál meg: a formája árt a tartalmának. Megengeded hogy ezt a tulajdonságát nekem köszönheted! – – –

Csinálok most minden cikkhez oldalak szerint jegyzeteket² mint annakidején a könyvről és remélem hasznukat fogod majd vehetni. Az előszóhoz valót talán holnap, Kierkegaardét azután készítem el és a cikkekkkel együtt küldöm el neked legfőljebb egy hét múlva (Ha előbb kell, egy kis gözzel az is megy csak ird meg). Nem akarok általános dolgokat mondani az előszóról és a behatókat még nem tisztáztam. Mint címzettet nagyon meghatott a Puvisszlop-elmélet említése³ (melynek kiépítése most készül nálam) Mást még nem mondok.

A cím kérdése nagyon intrikál [!] Ki a fenének van kifogása és micsoda az [l]élek]. és f[ormák]. ellen? Mért legyen a címe az ami a tartalma ha nem egyszerűen essay-ket írsz föléje. Nagyon fantáziátlannak fogsz hinni de én kitűnőnek tartom és az egyetlen változás <és> [az] a már említett megfordítás – f[ormák]. és a [l]élek]. – volna amely – mint az előszóból látom és [a] Kierkegaard]. egy pár szavából mélyen a te értelmekben volna („Kritikus írásaiban a forma a sors, a sorsot termelő princípium stb.) (...jelkek találkozásain keresztül belőlük a formák hídjait akarja megépíteni”)⁴ Nem tudok most jobb címet, tartalmasabbat, őszintébbet arrogáns-szerényebbet centrálisabbat mint a f[ormák]. és [l]élek].et. De fogok keresni. És megírom avval a sok dologgal együtt. – Ezer örömmel írok neked egy dithirambikus (de igazságos) kritikát magyarul németül ahová akarod. De a Lloydal sehogy se ál-

lunk. Úgyse hogy az apám referátum miatt mert volna szólni. Pedig oda szeretnék legjobban csinálni ki te, vagy Fridivel⁵ csináltasd ki Nem baj ha nem is egészen bizonyos én mindenesetre fogok írni. És ha a holdlakóknak lehetne csak elolvasniok, megírom hogy ki vagy te!

Ölellek

Leo

LAK LEV 92/09/21.

Levél.

P.: Berlin, 31. 10. [19]09.

C.: Herrn dr. Georg von Lukács, Budapest Nagy János utca 15.

F.: –

LEV 67. (168–170) BW 41. (94–96) CJ 22. (74–76)

1. Ennyit erről.

2. Ld. kötetünkben: 432–438.

3. Vö. IM. 310.

4. IM. 311., ill. 287. Popper nem pontosan idézi a Levél a „Kísérlet”-ről passzusait.

5. Kiléte nem ismeretes.

48. Popper Leó Lukács Györgynek

[1909. XI. első felében]

Édes fiam

Végre küldöm az írásaidat.¹ – Ezer köszönet a leveledért² és a gyönyörű könyvért. – Keresek neked lakást. Napokban többet.

Jó éjt. Ölel

Leód

LAK LEV 92/09/22.

Levél, boríték nélkül.

Kiadatlan.

1. Popper a levéllel együtt elküldte Lukács alábbi írásaihoz fűzött megjegyzéseit: Beszélgetés Laurence Sterne-ről, Theodor Storm, Levél a „Kísérlet”-ről, Søren Kierkegaard és Regine Olsen (ld. kötetünkben: 432–438). Popper saját megjegyzéseihez mellékelte Lukács írásait is.

2. Lukács levele nem maradt fenn.

49. Popper Leó Lukács Györgynek

(Berlin, 1909. XI. 24.)

Édes fiam

Küldettem neked és magamnak egy pár címet de azt hiszem nem érnek sokat. Ellenben van itt a környéken egész csomó szép nagy szoba 70–80 körül. Egy paraventtel kettőt lehet csinálni belőlük. Fürdőszoba mindenütt. Kétszobások csak százon felül egyet kivéve Kurfürstenstr. 81 Hochparterre Gth. ami 70 de nem nagyon előkelő (az egyes szobák sokkal szebbek. De csak jere majd találunk nagyon hamar neked valót.

Írj Leód

LAK LEV 92/09/23.

Levelezőlap.

P.: Berlin, 24. 11. [19]09.

C.: Herrn Dr. Georg von Lukács, Budapest Nagy János utca 15.

F.: –

Kiadatlan.

50. Popper Leó Lukács Györgynek

(Berlin, 1909. XI. 25.)

Édes fiam,

Csak nagy sietségben: nagyon örül<ök>ünk neked és várni fogunk. Már van szoba a Kurfürstenhofban, 5 lépésnyire tőlem. Érkezz ha lehet Bhf. Zool. Gart. ha nem, Friedrichstrasse. Sürgönyözz. Lakás lesz elég

Várunk ölelünk

Leód

Auf Wiedersehen! B [B. de Waard kézírásával]

LAK LEV 92/09/24.

Levelezőlap.

P.: Berlin, 25. 11. [19]09.

C.: Herrn Dr. Georg von Lukács, Budapest Nagy János utca 15.

F.: Leo Popper, Berlin W. Kurfürstenstr. 118.

Kiadatlan.

51. Lukács György Popper Leónak

[1909. XII. első napjaiban]

Édes Leo fiam,

nagyon butának, csúnyának, primadonnásnak kezdem magamat érezni az utazás folytonos halasztgatásai miatt. De most megint nagyon fontos dologról van szó; olyanról a minék jelentősége lehet egész ottani tartózkodásomra. Munkabeosztásokról van szó. Arról – emlékszel talán; beszéltünk róla – hogy mennyire féltem én az első pár Berliini hónaptól; a munka a mi rám várt érdektelen volt, régi összefüggés nélkül Berlinnel, velem, terveimmel. Itt most találtam megoldásokat, aminek elseje az, hogy a könyvem még itt befejezem; <els> emlékszel talán, hogy az utolsó fejezet¹ – természetes is – hangban, tonusban, szempontban stb. legközelebb állt mai (vagy jobban mondva – bár ez a könyv szempontjából mindegy – a tegnapi) látás- és írásmódomhoz. Tehát ezt most csak átdolgozom és ezzel elérem, hogy Berlinben rögtön új és érdekes kérdések előtt fogok állni. És mert az első Berliini tartózkodást hasonló dolgok rontották el – ennek nagy a jelentősége.

A halasztás nem sok. Megírom, vagy ha kell megsürgönyözöm érkezésemet. Szeretettel

Ölel Gyurid.

Bének sok-sok üdvözet.

Ugy-e megírtam már, hogy a könyveimet és képeimet egy nagy ládában elküldtettem a te címedre? Ugy-e – ha előbb jönne, mint én, vagy előbb mintsem nekem lakásom lenne – állhat a te előszobádban? – Köszönet!

LAK LEV P85/09/13.

Levél, boríték nélkül.

Kiadatlan.

1. Lukács pályaművében (akárcsak annak átdolgozásában) az utolsó fejezet címe: A mai helyzet.
– A nagy dráma felé. Magyar drámairodalom.

52. Popper Leó Lukács Györgynek

(Berlin, 1909. XII. 4.)

Édes jó fiam

Ne haragudj, akkor én se haragszom hogy még nem vagy itt ha fene mérges is voltam a halasztásért Nem írtam, mert nagyon izgatott voltam a napokban: a Bruegel cikket elvittem Schefflerhez¹ és vártam az eredményt. És mit gondolsz mi az eredmény? Az a hülye hozzá a cikket ahogy van {kicsit <átxxx> átdolgozva} *illustrációkkal*, Allteiggal² Cézannel [!] mindennel ami csak szép és drága. Minden Holitscher és más előítélet nélkül mentem oda és

nem reméltem *absolute semmit*. Gondolhatod hogy milyen pofát vágtam amikor közölte velem hogy „mit grösstem Interesse gelesen; ausserordentlich fein u. richtig!! stb stb.

Nagyon nagyon örül<ök>ünk a dolognak és azt hiszem, jelent is valamit.

Most nem írhatok többet. Jere már a fene egyen meg. A ládádat várom. Igenis állhat az „előszobám”ban (nyomorult kapitalista, nem tud elképzelni egy <sárviskót> {kutyaklosettót} se előszoba nélkül: tudd meg: nincs előszobám!)

Írj, sürgönyözz, és gratulálj édes fiam, mert tudom hogy te is örülsz, hiszen te előreláttad hogy menni fog a dolog Schefflerrel.

Öllelek várlak

Leód

Ugye leszel olyan jó elhozni 2 vagy 3 könyvet amit az anyám hozzád elküld? És a cikkeimet, amik nálad vannak.

LAK LEV 92/09/25.

Levél.

P.: Berlin, 4. 12. [19]09.

C.: Herrn Dr. (dr.) G von Lukács, Budapest Nagy János u. 15. [B. de Waard kézírásával.]

F.: –

Kiadatlan.

1. Karl Scheffler (1869–1951) a Kunst und Künstler szerkesztője ebben az időben.

2. A Brueghel-cikk egyik alapfogalma.

Beatrice de Waard Lukács Györgynek

(Berlin, 1909. XII. 7.)

Lieber Gyuri.

Verliere deine Stimme nicht, aber erniedrige dich bald zu einem einfachen Statisten – und komme.

Vieles Dank für deinen Brief. Dein Telegramm¹ schon hatte Leo und auch mir natürlich, so *sehr viele* Freude gemacht.

felette kedves! Gyuri draga, draga [!] – mehr weisz ich nicht. Ja wir sind sehr glücklich um dieses Geschehen. Es hält so viel inne [?], auch für die Zukunft. Und dasz Scheffler den Arkitel von einem ihm völlig Fremden so ohne Weiteres angenommen hat und es gelobt! Es ist wirklich so schön, ich könnte wohl immer darüber weiter schreiben. Und die egoistische Freude von dir teile ich vollkommen.

Leo geht wahrscheinlich für ein paar Wochen nach Schlackheusen (?) um 'mal eine tüchtige Mastkur zu machen im „Hubertus“. Hollitscher war oft da, für das Gegenteil aber. Es wird ihm sehr gut tun, ich bin sehr froh dasz er sich dazu entschlieszt, der doktor [!] besteht auch sehr darauf. Wir können dann immer zu ihm hinaus gehen, du weiszt ja, es ist nicht weit; und ausserdem kommt Leo auch hinein, und geht gewisz mit dir in die Cézanne-Ausstellung – 42 Cézanne und so wunderbare. Sprich vielleicht noch nicht über diesen Hubertusplan, Leo musz es noch an seine Eltern schreiben.

Wir sahen viele Zimmer für dich, aber bisher kein Geeignetes. Komm also bald. Grüße von meiner Mutter und meinem Vater, erwarten dich schon lange.

Beregi² geht nach Budapest zurück, das weisst du ja natürlich, aber ich freue mich so, dass ich richtig geahnt hatte. <Sah ihn ausserdem lebendig im Faust, so schlecht> Else Heims³ meistens gut, aber <auf> oft eine Katze statt ein Gretchen. Wunderschöne Ausstattung
Auf Wiedersehen

B

LAK LEV 119 d/3.

Levél.

P.: Berlin, 7. 12. [19]09.

C.: Herrn dr. G. von Lukács Budapest, Nagy János utca 15.

F.: –

Kiadatlan.

1. A távirat nem maradt fenn.

2. Beregi Oszkár színész, 1907 és 1910 között Reinhardtékkel együtt dolgozott Berlinben.

3. Else Heims Max Reinhardt társulatának egyik vezető színésznője.

53. Popper Leó Lukács Györgynek

(Berlin, 1910. I. 6.)

Nagyon köszönöm a sürgönyt.¹ Ugy-e mondtam? Öllelek és ezerszer üdvözölöm a kedves pasienst.² Kézcsók Della néninek³ üdv. Jancsinak⁴

Leód

Bé üdvözl mindenkit

LAK LEV 92/10/1.

Képes levelezőlap (Hafenplatz).

P.: Berlin, 6. I. [19]10.

C.: Herrn Dr. Georg von Lukács, Budapest, Nagy János utca 15.

F.: –

Kiadatlan.

1. Lukács sürgönye nem maradt fenn.

2. Lukács apjának, Lukács Józsefnek váratlan betegsége miatt félbeszakította berlini tartózkodását és hazautazott.

3. Wertheimer Adele, Lukács György anyja.

4. Lukács bátyja.

54. Lukács György Popper Leónak

[Budapest,] 1910 I/8

Édes Leókám,

gyorsan pár sort csak: nagy hecczben¹ élünk. Baj már nincsen. Minden jó úton van – csak sokáig fog (félünk) tartani a míg Papa egészen egészséges

lesz. Most már nincs tüdőgyulladás, csak bronchitikus köhögés – és félelem a recidivától. De mindakettő csökken minden nappal. – Egyelőre itt maradok. Sok okból. (Amiknek legnagyobb részét sejtethed) és talán, sőt valószínűleg én fogok elutazni édes atyámmal ha elmegy. Úgy hogy nem tudom mikor kerülök vissza Berlinbe. Félek: nagyon sokáig nem. (Kérlek: egy példány Ernstet² küldj el nekem. Az íróasztal egyik fiókjában van) Hogy mikor és hogyan küld[d] el a dolgokat – arról majd ha definitívum lesz. Most még remélem, hogy visszajöhetek. Utólag nagyon szép volt ez a három hét és sokat jelentő; szebb és több mint akkor hittem. – De most félek megint másfelé fújni a szelek. – De minderről máskor bőven. Most ugyanis csak sejtésekről lehet szó. – Igaz: Leonieval³ találkoztam az utcán. Tiszteltet. És: ő már azonnal akarta nekem mondani, hogy Jacobi Böske⁴ szívesen legépeli nekem a BeerHofmannt. Hát ha nincs meg egy héten belül a ti gépelésed: küldd el nekem – Voltam a szüleidnél. Azt mondta anyád hogy egy prágai orvosuk elmegy majd Berlinbe és meglátogat téged. Különben az az érzésem, hogy amit meséltem rólad nyugodtabbakká tette őket; bár nem vettem észre előbb sem erős nyugtalanságot rajtuk (Ez is a tükörelméleted ellen szól: mert én nagyon izgatott voltam) – Az utam rettenetes volt. – Még pár szóval egy érdekes dolgot. Irma Micinél volt látogatóban hétfőn (3/4 óra hosszát.) Mici nagyon kedves volt vele és Irma azt mondta elmegy még egyszer hosszabban és az urat is felhossa. Mit szólsz ehhez?! – És ma kaptam én egy tőle címzett meghívót a kiállításának⁵ megnyitására. – Hát igazán nincs pszichológia? – De engem már csak mulattat a dolog – és ha lehet elmegyek persze. Én csak nem vagyok „megsértve” – Bét sokszor tisztelem. Köszönöm neki is neked is hogy akkor olyan jók voltakatok velem!

Szeretettel ölel

Gyurid

1.AK LEV P85/10/1.

Levél.

P.: Budapest, [1]910. Jan. 8.

C.: Herrn Leo Popper, Berlin W Kurfürstenstrasse 118.

F.: –

Kiadatlan.

1. Itt: felfordulásban, zűrzavarban.

2. Lukács esszéje Paul Ernst Brunhild c. drámájáról.

3. Seidlitz Leonie Ludwig Stein magyar származású német filozófus barátnője.

4. Jacobi Erzsébet feltehetően Leopold Lajosnak, a Huszadik Század körébe tartozó jogásznak, szociológusnak a sógornője.

5. Réthy Károlyné (Seidler Irma) a Művészház csoportos kiállításán mutatta be műveit 1910 januárjában. (ld. A Művészház új kiállítása. A Hét, 1910. jan. 16. 48.)

55. Popper Leó Lukács Györgynek

(Berlin, 1910. I. 3.)

Édes fiam

A cikkek¹ a napokban mennek, könyvek a Bibliothekben vannak, Baumgarten² itt volt, szidtunk, na hiszen tudod Levél megy ölelünk

Leód

Rohanunk a Kraus előadásához ezért csak ennyi

LAK LEV 92/10/2.

Levelezőlap.

P.: Berlin, 13. I. [19]10.

C.: Herrn Dr. Georg v. Lukács, Budapest Nagy János u. 15.

F.: –

Kiadatlan.

1. A Beer-Hofmann-esszé fordítása és az Ernst-esszé.

2. Baumgarten Ferenc (1880–1927) esztéta, kritikus.

56. Lukács György Popper Leónak

[1910. I. 13.]

Édes Leo fiam,

most sok mindenre foglak kérni. A dolog így áll. Papa sokkal-sokkal jobban van. Fenn van már majdnem egész nap és a hó végén el fog utazni. Én vele. Hát Berlinbe nem igen jövök vissza Árpilis előtt még ha nem mennék is Olaszországba (és kérek hogy intézd el a következőket!) Ha megérkezik a kofferom {Baumgartentől} (azaz ha nem küldték el Pestre) *sürgönyözd meg* kérek; mert különben innen küldök. És abba csomagold bele 1) ruhákat, minden fehérneműt, stb. (Mosás megjött? Ha nem: sürgesd kérek In den Zelten 12 portásnál.

2) Kéziratokat, {fény}képeket, levélpapírt stb. Igaz: végy nekem még 100 ív és 100 boríték levélpapírt. (Pénzt mindenre majd küldök) [Az utóbbi két mondatot Popper aláhúzta.]

3) a könyvek közül¹ [*Bücherkasten* – Popper kézírásával]² a nagy szekrényből: (illetve az íróasztalról)

Schlegel: Briefe [*Uhle*: Schiller im Urteil Goethes – Popper kézírásával]

Caroline " III kötet

Dorothea " II " [*Morgenheft mit Ernst*: Von der Kälte des grossen Kunstwerks – Popper kézírásával]

Novalis "

Brentano – Mor[e]au Briefwechsel II kötet
 Windelband: Geschichte der Philosophie
 Haym: Romantische Schule
 Ricarda Huch: Romantik II kötet
 Hettner: Literaturgeschichte II
     " : Romantik
 Joachimi: Deutsche Shakespeareprobleme
     " : Weltanschauung der Romantik
 <Dante>
 <Franz v. Assisi>
 Suso,
 Böhme,
 Schiller: Werke IV kötet
 Jacobi
 Wolfram v Eschenbach: Parsifal II kötet
 Gottfried v Strassburg: Tristan
 Minnesänger
 Fr Schlegel: Prosaische Jugendschriften II kötet
 Schleiermacher: Vertraute Briefe über Fr Schlegel Lucinde.
 [Sofa – Popper kézírásával]
 A *dívány mellől* (jobbra!)
 Ernst: Weg zur Form [Lublinski: Ausgang der Moderne – Popper kézírásával]
 Mércier: Du theatre
 Otto Ludwig II kötet
 Hebbel
 Lenz
 Lessing
 Lublinski
 (Balra!)
 Dante III kötet
 Fr. v Assisi
 Hehn Italien
 George: Shakespeare Sonette
     Most látom csak: ez sok lesz a kofferba: hát kérlek tétesd egy *ládába* és
 küldesd a kofferekkel együtt *gyorsárúnak*
     Ezzel együtt küldd el nekem azokat a könyveket a miket Aschertől (ber-
 lini könyvkereskedőmtől kaptam):
     Briefe der heiligen Catherina von Siena

Klages, George

Görres: Kritiken (vagy mi a címe azt nem tudom)

Schlegel: Lucinde

(ezt majd fizesd ki abból a pénzből a mit küldök neked)

A képeket tedd el talán te. – Illetve az üvegeket csináltasd meg és akkor talán ott maradhatnak a képereskedőnél

A *többi* könyvet csomagoltasd két ládába. Az egyikbe <az egyik> {könyvszekrényből} a másikba a dívány mellől tedd őket. Hogy azok hová kerüljenek majd megírom. Talán Kurttheodorba. De erről majd írok. <A könyvszekrényből való>

Most még egy kérést: egyik fiókban van Balázsnak egy levele Brahmhoz.³ Ezt alkalmilag egy Szélpál Margit *német* példánnyal (van az {íróasztal} fiókomban) küldesd el.

Baumgarten kulcsait (bal íróasztalfiók) és pár céduláját (ládák felírásai) tedd el szintén. És leveleit (ott vannak!) egy porto[?]csomagban küld[d] el. Ebbe tedd még a könyveim közül Kultur der Gegenwart (nagy vörös kötet, vagy az íróasztalon van, vagy a könyvszekrényben) .

Simmel: Philos[oph]ie des Geldes

" : " der Mode

Simmel: Probleme der Geschichts Philosophie

James: Pragmatismus

" : Wille zum Glauben

Kant: Kritik der Urteilkraft

Schelling 3 ik kötet. Ezt a csomagot (és benne a jegyzetfüzeteimet, amik vagy az íróasztalon, vagy az egyik fiókban [vannak], továbbá íróasztalom kulcsát [az utóbbi két szót Popper aláhúzta és utánuk kérdőjelet tett], ami <abban a fio> az íróasztal egyik felső fiókjában van, és ugyancsak íróasztalomról egy kis kockás címkönyvet) küldd *mind* előbb.

Mandl Ottót Karli hozzád fogja küldeni a Kassner fordítással. Megbeszéltük t.i. hogy megcsináljuk a Rundschau küldést.⁴ Kérlek nézd majd meg abban a könyvecskében Frl Johanna Heymann⁵ címét és gépeltesd le (mindentre küldök pénzt) 3 példányban és küldesd el mindjárt, avval a növel nekem.

A könyvládáknál a könyvszekrényből valóra mázoltass egy I-et, a másikra egy II-et vagy ragasztass rá cédulát. – Sok bajt okozok így nektek ugy-e fi-am? De nem lehet máskép. Igaz: azt a pár apróságot (gyufatartó stb) amim van tedd el te. A fényképeket <tegyé> csomagoljátok be. Talán más csomagol ki helyettem – és tudod ugy-e. Sok köszönet. Adj hírt a kofferről, hogy

küldjek vagy ne küldjek. – Nemsokára írok érdekesebbekről is. Bét sokszor köszöntöm. Szervus!

Gyuri

LAK LEV P85/10/2.

Levél, boríték nélkül.

Kiadatlan.

1. A Lukács által kért könyvek nem azonosíthatók mindig egyértelműen. Ahol csak valószínűsíthető az illető könyv, ott [?] jelet tettünk a bibliográfiai azonosítás után. Ha az említett könyv megtalálható a Lukács Archívum állományában (természetesen az akkori kiadásban), akkor azt (LAK) jellel láttuk el.
- Friedrich Schlegels Briefe an seinen Bruder August Wilhelm. (hrg. O. Walzer), Berlin. 1890. [?]
  - Caroline (Schelling). Briefe an ihre Geschwister I–II. (hrg. Georg Waitz), Leipzig, 1871. [?]
  - Dorothea von Schlegel und deren Söhne. I–II. (hrg. J. M. Raich), Mainz. 1881. [?]
  - Uhle, P.: Schiller im Urtheile Goethes. Leipzig, Teubner 1910.
  - Novalis' Briefwechsel mit Fr. und A. W. Schlegel, Charlotte und Caroline Schlegel. (hrg. J. M. Raich) Mainz. 1880. [?]
  - Paul Ernst: Von der Kälte des grossen Kunstwerks.
  - Clemens Brentano és Sophie Moreau levelezését (két kötetben) Amelung adta ki 1908-ban.
  - Wilhelm Windelband: Lehrbuch der Geschichte der Philosophie. (1891–1912 között 6 kiadása volt).
  - Rudolf Haym: Romantische Schule. (1. kiadás: 1870.)
  - Ricarda Huch: Die Romantik. (Blütezeit, Ausbreitung und Verfall der Romantik.). (1. kiadás: 1899/1902.)
  - Hermann Hettner: Literaturgeschichte des 18-ten Jahrhunderts. (1. kiadás: 1856–1870.)
  - Hermann Hettner: Die romantische Schule in ihrem inneren Zusammenhang mit Goethe und Schiller. (1. kiadás: 1850.) [?]
  - Marie Joachimi: Shakespeare-Probleme im 18. Jahrhundert und in der Romantik.
  - Marie Joachimi: Die Weltanschauung der deutschen Romantik. Jena und Leipzig. 1905. [LAK]
  - Heinrich Suso (Seuse) – valószínűleg az 1907-ben K. Bihlmeyer által kiadott kritikai kiadásról van szó. [?]
  - Jacob Böhme – feltehetően a főbb írásait tartalmazó (Morgenröte im Aufgang, Von den drei Prinzipien, Vom dreifachen Leben) kötetéről van szó, amit Grabisch adott ki Münchenben 1905-ben. [?]
  - Friedrich Heinrich Jacobi: Woldemar. Leipzig. 1854. [?] (Lukács ezt a kiadást jegyzeteli, ld. Heidelbergi Jegyzetfüzetek VI. 96. LAK); vagy: David Hume über den Glauben oder Idealismus und Realismus. Breslau. 1787. [LAK]
  - Wolfram von Eschenbach: Parsifal I–II. (A többféle kiadás közül valószínű a kétkötetes. E. Martin által kommentárokkal kiadott változat, 1900–1903.)
  - Gottfried von Strassburg: Tristan.
  - Friedrich Schlegel: Prosaische Jugendschriften I–II. (hrg. J. Minor), Wien. 1906. [LAK]
  - Friedrich Schleiermacher: Vertraute Briefe über Friedrich Schlegels „Lucinde“. (Többféle kiadás lehetséges, talán a Jonas Fraenkel által kiadott 1907-es változat.)
  - Paul Ernst: Der Weg zur Form. 1906.
  - Louis-Sébastien Mercier: Du Théâtre, ou Nouvel essai sur l'art dramatique. Amsterdam. 1773. [LAK]
  - Otto Ludwig: Werke I–II. (hrg. Adolf Bartels), Leipzig. 1900. [LAK]

- Hebbels Dramaturgie. Drama und Bühne betreffende Schriften, Aufsätze, Bemerkungen Hebbels. (hrsg. Wilhelm von Scholz), München und Leipzig. 1907. [LAK] [?]
- Dramatische Nachlass von Jacob Michael Reinhold I. enz. (hrsg. Karl Weinhold), Frankfurt a. Main. 1884. [?]
- Gotthold Ephraim Lessing – feltehetően a Hamburgi dramaturgia valamelyik kiadása (ha a színházi-dramaturgiai könyveket egy helyen tartotta Lukács). [?]
- Samuel Lublinski: Der Ausgang der Moderne. 1908.
- Alighieri Dante: Göttliche Comödie I–III. Dresden–Leipzig. 1849. [LAK]
- Franz von Assisi – nyilván a Die Blümlein valamelyik kiadásáról van szó. [?]
- Viktor Hehn: Italien, Ansichten und Streiflichter. (1. kiadás: 1864.)
- Stefan George: Shakespeare. Sonette. Umdichtungen. 1909.
- Briefe der heiligen Catharina von Siena – valószínűleg az Anette Kolb által válogatott 1906-os kiadásról van szó. [?]
- Ludwig Klages: Stefan George. 1902.
- Joseph Görres: Charakteristiken und Kritiken aus den Jahren 1804 und 1805. 1900. [?]
- Friedrich Schlegel: Lucinde. (1. kiadás: 1799.)
- Die Kultur der Gegenwart. Ihre Entwicklung und ihre Ziele. hrsg. von Paul Hinneberg. Teil I. Abteilung VI. II. Aufl. 1908. Berlin u. Leipzig. Systematische Philosophie von W. Dilthey, A. Riehl, W. Wundt, W. Ostwald, H. Ebbinghaus, R. Eucken, Fr. Paulsen, W. Münch. Th. Lipps.
- Georg Simmel: Philosophie des Geldes. (1. kiadás: 1900.)
- Georg Simmel: Philosophie der Mode.
- Georg Simmel: Die Probleme der Geschichtsphilosophie. (1. kiadás: 1892.)
- William James: Der Pragmatismus. 1908.
- William James: Der Wille zum Glauben. 1899.
- Immanuel Kant: Kritik der praktischen Vernunft – Kritik der Urtheilskraft. (hrsg. Dr. Karl Vorländer), Leipzig. 1902. [LAK]
- Schelling Sammtliche Werke I. Abt. III. Band (1799. 1800.) Stuttgart und Augsburg. 1858. [LAK]
- 2. Popper Lukács következő levelében (57. számú levél) foglalt „utasításait” vezette át erre a levelére.
- 3. Otto Brahm (1857–1917), a Freie Bühne alapítója és irányítója.
- 4. A Kassner-esszé végül is nem jelent meg a Rundschauban.
- 5. Nem tudunk közelebbit róla.

57. Lukács György Popper Leonak

[1910. I. 14.]

Édes Leo fiam,

ma küldök 50 márkát. Add át Lehmannénak.¹ A napokban elmegy egy koffer csomagoljatok (vagy csomagoltassatok) be mindent ahogy írtam. Ha van a mire nem gondoltam: kérdezz! még van idő. Még egy pár könyv kell:

Uhle: Schiller im Urteil[e] Goethes

Morgen: az a szám amiben Ernst: Von der Kälte des grossen Kunstwerks-
je van.

És nem tudom kértem-e

Ernst: Weg zur Form

Lublinski: Ausgang der Moderne²

A könyvtárból valaki vegye fel az 50 Márkát: ebből lehet a többi kiadást
fedezni. Ha nem elég: kérlek sürgönyözd meg. – Hogy tetszik Baumgarten?
Írta hogy találkozott veletek. „Emberiek”ről máskor. Itt minden jó úton van.
Papa napról-napra jobban van. 25 körül azt hiszem elmegyünk. Előre is kö-
szönet a sok fáradságért a mi lesz! És gratulálok a 2 kilóhoz (anyádtól hal-
lottam)

Bének ezer üdvözet. Ölel

Gyurid

LAK LEV P85/10/3.

Levél, boríték nélkül.

Kiadatlan.

1. Lukács berlini szállásadónője.

2. Ld. az 56. számú levél 2. jegyzetét.

58. Popper Leó Lukács Györgynek

(Berlin, 1910. I. 16.)

Édes fiam

Nekem ugyan még nem szabad kijárnom, de holnap délután mégis felme-
gyek hozzád és elküldünk mindent. Baumgarten azt mondja hogy a[z] Emp-
fangsbescheinigung nélkül ami nálad van nem adják ki az 50 Márkát a könyv-
tárban. Küldd el tehát. Holnap pakolás után bővebbet

Ölel Leód

LAK LEV 92/10/3.

Levelzlap.

P.: Berlin, 16. I. [19]10.

C.: Herrn Dr. Georg v. Lukács, Budapest Nagy János u. 15.

F.: –

Kiadatlan.

(Berlin,) kedd 18 Jan. 1910.

Édes fiam

Nagyon szomorú és felháborító dolgok.

A te leveleid¹ – mindaketten – 15 én délelőtt érkeztek. Az egyikben az állt hogy küldesz pénzt a másikban hogy mit küldjek. De sehol egy szó se arról hogy felmondjak. Én <tehát> nem is gondoltam erre, különösen mert Baum[arten]. vagy 5 nappal ezelőtt említette hogy írt neked {emiatt} de tovább nem hangsúlyozta a dolgot és nem mondta hogy utána kéne nézni. Én tehát vártam a pénzt hogy avval elmenjek L[ehmann].néhoz és akkor a pakkoláshoz fogjunk. Nem szabadott felkelnem, mert a Doctor megkezdte az új kúrát, Bé rosszul érezte magát {különben még az nap ment volna}, elhatároztuk hogy hétfőn fogunk a dologhoz. Hétfőn délután <{a pénz még}> Bé felment. A <z> kisasszony nem is engedte be, nem szabad {ügymond} a dolgokhoz nyúlni se amíg nincs kifizetve az egész Januári bér és a Februári melyet ha a lakást ki tudja adni visszafizet. Bé {dühben} elment és velem jött vissza. Hosszú tárgyalások után végre megengedte a disznó hogy 50 márkát kifizessünk és a pakkoláshoz fogjunk de a kofferek – aszondja – nem mennek ki addig a házból míg minden ki nincs fizetve. A kulcsokat magához vette és amikor a szobát be akartam zárni skandalumot csinált amellet igaza is van a bestiának mert minket nem ismer és neked felelős a holmidért. Hihetetlen disznóság ez fiam, de hihetetlen hanyagság is volt tőled /soha/ egy szót se írni, se neki se nekem a sürgönyben amit neki küldtél a kofferról meg nem említeni hogy a lakást feladod. Bé fenn volt néhányszor de az a nő nem volt otthon úgy hogy nem kérdezhetett semmit, mi azonban először nem ismerjük ezeket a trükköket másodszor Baumgarten nyugtatott meg harmadszor természetesen hittük hogy te intézkedtél negyedszer eszünkbe se igen jutott ami igaz, nagyon marja a lelkünket ezekben a nehéz órákban. De a hiba édes szegény fiam nem a miénk, hanem a tiéd. Hiszen te tudtad hogy itt mi a szokás hogy 15 én délig fel kell mondani (mi ezt csak tegnap tudtuk meg) mért az Istenért nem szóltál vagy sürgönyöztél Jaj, jaj?

– Miután elhagytuk tegnap este (a skandalum után) a lakást nekem egyszerre eszembe jutott hogy 14 nap a <terminus> felmondásidő és hogy 18–31 épen annyi, azért sürgönyöztem hogy hamar mondj fel. De hiába. Bé ma reggel 8 kor elszaladt a rendőrséghez, ott nem tudták, aztán egy ügyvédhez és az megmondta hogy <tényleg> {mégis} nem 14 napról hanem 15-éről van szó a törvényben. Szóval nem lehet semmit se csinálni. Most jól fogjuk kontrollálni hogy ő a lakást kiadja-e és tesz-e valamit hogy kiadhassa úgy hogy

van valami kis remény hogy a pénzt vagy legalább a felét visszakapjad. De evvel ne számíts. – Ha {a} pénz ma este érkezik, a holmi holnap elmehet. Azonkívül küldj még 50-et amit Bé tegnap kifizetett {(vagy az már útban van?)} és küldd a nyugtát amit a *Biblio* [thek].ban adtak mert anélkül nem adják ki a pénzt. Küldj azonkívül még most egy teljhatalmat² hogy legalább Februárig vagy amíg a ládák is elmennek tehessük ott amit akarunk és a kulcsokat elvihessük. – Mi most mindent meg fogunk tenni {hogy} legalább a holmidat hamar megkapjad. Nagyon nagyon sajnáljuk ezt [a] nyomorult rongy dolgot de nem lehetett semmit se tenni Mellesleg az se használt volna hogy 15 én mondtam volna fel mert tőlem {idegentől} el se fogadta volna írás nélkül az a bestia. Hiszen ezek abból élnek hogy elmulasztatják az emberrel a formalitást és akkor nekiesnek és kiszipolyozzák. <Édes fiam itt ugyan bebasztak nekünk> – Édes fiam kétségbe vagyok esve és okolom magam amiért olyan tunya dög voltam – az a maszkura hülyít úgy el! – hogy nem gondoltam erre a lehetőségre. Nagyon utálatos trampli dolog. De ki tehet róla? – Más. – A kuffered se érkezett még meg L[ehmanné]hez {a pénz se hozzám} ellenben a Baumgartenének [!] a kulcsát Pestre küldték úgy hogy tegnap még nem is pakkolhattunk és csináltatni kell. Előkerült az Unter den Z[elten]. házmester kufferja a mit neki elküldök. A kizsárműt legjobb lesz, ahogy Baum[arten]. tanácsolja, Warmuth szállítóhoz adni megőrzésre (100 kilo 1 Márka) hogy ne kerüljön külön {pénzbe} ha elküldeted. A kéziratok <mind> a könyvek rendben vannak. Holnap a többi most várnom kell itthon a pénzt de holnap újra felkelek és akkor elmegyek minden.

Most nem bírok tovább. Der Schmerz übermannt mich Szegény fiam írd meg hogy mit éreztél mit gondolsz és mit határoztaál. Öllelek fájdalomban

Leod és Bé

Várom a Kassner Mandlt.³ Szélpál {és levél} nálam vannak. Beer. Hof-[mann]. megy. Ernst megy a Frau Prof Plehnhez.⁴

LAK LEV 92/10/4.

Levél.

P.: Berlin, 18. 1. [19]10.

C.: Herrn Dr. G. von Lukács, Budapest Nagy János utca 15. Express [B. de Waard kézírásával]
F.: –

Kiadatlan.

1. Az 56. és az 57. számú levél.

2. Ld. a 60. számú táviratot.

3. Ti. Mandl Ottó fordítását Lukács Kassner-esszéjéről.

4. Az Ernst Brunhildja c. írást Lukács Maria Plehn (Albert Plehn berlini orvos és kórházigazgató felesége) közvetítésével juttatta el Paul Ernsthöz.

60. Lukács György Popper Leónak

(Budapest, 1910. I. 19.)

gebe vollmacht fuer mich alles ordnen – lukacs

LAK LEV P85/10/5.

Távirat.

P.: Berlin, 19. I. [19]10.

C.: Leo Popper Churfürstenstrasse [!] 118.

Kiadatlan.

61. Lukács György Popper Leónak

[1910. I. 19 körül]

Édes fiam,

Lehmannének én felmondtam. Azaz megírtam neki hogy nem jövök vissza és nem kell a lakás. A pénzt azért elküldöm – ha mégis kellene. Pedig szemtelenség. Csináld meg a hogy lehet és küldesd el a dolgokat Itt küldöm a könyvtári dolgot¹ is

Ölel Gyuri

LAK LEV P 85/10/6.

Levél, boríték nélkül.

Kiadatlan

1 Ti. az átvételi elismervényt, hogy Popper felvehesse a pénzt.

Beatrice de Waard Lukács Györgynek

(Berlin, 1910. I. 20.)

Lieber Gyuri.

Heute morgen bekam Leo das Geld, und wir mussten es ihr (frl. Lehm[ann]) geben, weil wir sonst deine Koffer nicht packen und absenden gekonnt hätten. Sie ist unter aller Kritik, es ist nichts mit ihr anzufangen. Wir haben also jetzt die Quittung. Sie behauptet *keine* Kündigung von dir bekommen zu haben. Wohl heute morgen Nachricht von dir gehabt zu haben, aber den ersten Brief worin du kündigtest, *nicht*. Du siehst also, wir mussten ihr das Geld geben. Und fingen an zu packen; 1. Koffer ist fertig, aber der, den du noch geschickt hast, ist noch nicht durch die Zollfuhrgesellschaft gebracht worden. Hoffentlich wird morgen alles fertig, so wohl für dich als für uns, es war eine eklige Geschichte. Wenn wir anfangen wollten uns zu ärgern, über sie und ihre Geschichten, so wär's ohen End[e], man muss mit Gewalt ein Blindtuch vor tun. Wenn du also schreibest, und den Brief nicht zurückbekamst, wirst du dann nicht einen Advocaten nehmen und die Sache untersuchen lassen? Sie ist so unerhört, dasz ich sie nicht vertraue.

Hoffentlich machten wir alles so wie du es wünschtest, schreib 'mal ob du es in Ordnung empfangen hast.

Leo ist sehr müde, darum schreibe ich für ihn. *Was soll mit dem Lederkoffer geschehen?* Wir nehmen die übrigen Bücher in zwei Abteilungen zu uns, ist dir das recht? Wir freuen uns <xxx> über die guten Nachrichten die wir – indirect – von Euch bekamen. Wohin und wann geht die Reise?

Viele Grüsse von uns Beiden

B

Verrechnungen und Quittungen im nächsten Brief.

Frage einem Advocaten ob du – eventuell durch einen Eid – dein Recht beweisen und dir Geld zurück bekommen könntest. Wir haben den Eindruck dasz sie betrügt. Können aber leider selbst nichts tun. Armer Gyuri!

LAK LEV 119 d/4.

Levél.

P.: Berlin, 20. 1. [19]10.

C.: Herrn Dr. G. von Lukács

Budapest, Nagy János utca 15.

F.: –

Kiadatlan.

62. Popper Leó Lukács Györgynek

(Berlin, 1910. 1. 21.)

Édes fiam

Végre elkészültünk. A kofferek – a Pestről küldött és a Baumgartenféle – ma délután elmennek Eilgut vers. Liefz.-tel. A könyvek, két részre választva a nagy kizsárműben hozzám jönnek, amíg {tovább} rendelkezel velük, a kis bőrtáska szintén nálam van. Beer Hofmann és levélpapír kifelejtődött, külön meg holnap. Zelten-koffer és Bibliothek szintén holnap intéződik. Akkor meg levél is nyugtákkal, elszámolással. – Nem volna kedved a bestiát bepörlőni ha igazán írtál. Írj!

Ölel Leód.

Jutalmul épen most ment el a tetőnk felett a Parcival hajó

LAK LEV 92/10/5.

Levelezőlap.

P.: Berlin, 21. 1. [19]10.

C.: Herrn Dr. Georg v. Lukács, Budapest Nagy János utca 15.

F.: –

Kiadatlan.

63. Lukács György Popper Leónak

[1910. I. 23 körül]

Édes Leo fiam,

bizony ez az eset nagyon szomorú, és annál szomorúbb mert legnagyobb-részt én vagyok az oka. Az igaz hogy én írtam neki egy levelet, a melyben megírtam, hogy ti fogtok pakkolni és nem jövök vissza sőt – mert akkor még tisztességesnek tartottam azt a nőt – azt írtam, hogy remélem, hogy majd ha visszajövök megint kivethetem a lakást. Én ezt felmondásnak hittem – dehát – Hát édes fiam itt nincs mit tenni: ki kell fizetni egyelőre, mert nekem kellenek a dolgaim. Csak követeld tőle hogy a táblát tegye ki és néha nézz utána, hogy kiadta-e már a lakást. Az nem rossz idea – ha jól értettelek – hogy az ott maradó képek és könyvek a spediteurhöz kerüljenek. Kérlek: [a] levelet csomagold el a könyvekkel. Nem kell hogy itt legyenek. Ellenben a kéziratok közül a III ik fejezetet [!] gépkéziratát (A klasszikus és romantikus dráma¹) küldd el nekem kérlek és az Ernstből is egy példányt.

Nagyon kell minden mert elseje körül utazunk. Sőt nekem 30-án előadást kell tartanom (Kisfaludy Társaság Shakespeare Matiné²) és nincs Ferencz József kabátom.

Sok a dolgom

1) beszéltem a Galileiben „Új művészetről”³ aztán megírtam és kiadom a Nyugatban⁴

2) Írok Kaffka M[argit] novelláiról⁵

3) Előadás Shakespeare matiné (Beaumont – Fletcher)

4) Alexander emlékkönyvbe (60-ik születésnapjára) egy nagy cikket: Az irodalom történet elmélete⁶ (Igaz! Jegyzetfüzeteimet⁷ *okvetlenül* küldd el mindet) Ez elég lenne. És a mellett – hiszen képzelheted. – Papa ugyan már sokkal jobban van de nagyon megviselte a betegség, nagyon gyenge. Még sokáig fog tartani amíg egészen a régi lesz.

Karli ma megy Bécsbe előadást tartani.⁸ Azt amit neked elmondtam. Ő is beszélt a Galileiben (Kernstock tartott előbb egy előadást az ő művészetükről.⁹ Erről volt vita. Kezdem én, végezte ő. Közben szamarak: Lázár, Diener, Bárdos, Lengyel¹⁰ stb. Én: majd elolvasod. Ő: mint egy nagy agitátor. Azt hiszem ha egy nagy néptömegnek beszél így azok Kernstock és az általános választójog nevében megostromolják a parlamentet és beverik a Budapesti Hírlap¹¹ ablakait. – De nagyon szép volt. – Írjál hogy mit csinálsz? Hogy tetszett Baumgarten? Sokat voltál vele. Bének és neked sok üdvözet és köszönet

Gyuridtöl

LAK LEV P 85/10/7.

Levél, boríték nélkül.

LEV 68. (170–172) BW 42. (96–98) CJ 23. (76–78)

1. A drámatörténet III. fejezetének címe: A német klasszikus dráma.
2. A szóban forgó előadást Shakespeare kortársai címen említi a Magyar Shakespeare Tár, 1910. 79. Szövege nem maradt fenn.
3. A Galilei-körben január 16-án, ld. Lukács megjegyzését IM. 861.
4. Az utak elváltak, Nyugat, 1910. február 1. 190–193.
5. Kaffka Margitról. (Csendes válságok. Kaffka Margit novellái.), Magyar Hírlap, 1910. január 27.
6. Megjegyzések az irodalomtörténet elméletéhez. Dolgozatok a modern filozófia köréből. Emlékkönyv Alexander Bernát 60. születése napjára. Bp. 1910.
7. A cikk vázlatát az V. számú Jegyzetfüzet tartalmazza (LAK).
8. Polányi Károly előadásáról nem tudunk közelebbit.
9. A Nyugat 1910. I. 16-i számában szereplő lábjegyzet szerint Kernstok előadása január 9-én hangzott el a Galilei körben A kutató művészet címmel, ld. Nyugat idézett szám 95–96.
10. Lázár Béla, Diener-Dénes József, Bárdos Artúr, Lengyel Géza – a Galilei kör tagjai. Egyikük hozzászólása sem jelent meg a Nyugathban.
11. Konzervatív (többek között Adyt és a Nyugatot támadó) politikai napilap.

64. Lukács György Popper Leónak

[1910. I. 24 körül]

Édes Leo fiam,

tegnap ment el [a] levél; most csak gyorsan ennyit. A spediteur írt, hogy nem engedik el a dolgokat, a dolgok kellenek, intézz el mindent hamar. (Megírtam a spediteurnak hogy rád bízam mindent) 100 M.-et ajánlott és lepecsételt levélben küldtem neked.¹ Mi van vele? Most olyan pechesnek érzem magamat, hogy félek nem kaptad meg. Talán sürgönyözz röviden hogy mi van. – Vasárnap utazom és előadást is kell tartani. A dolgok kellenek Frau Plehnnek küldj egy Ernstet és nekem a másik kettőt. Mi van B[eer-]. H[ofmann]-val? A régi Heimann gépelést is küldd el kérlek

Ölel szeretettel

Gyuri.

Bének sok üdvözlét.

LAK LEV P 85/10/8.

Levél, boríték nélkül.

Kiadatlan.

1. A pénzt Lukács 1910. I. 18-án adta fel (a boríték: LAK LEV P85/10/4.).

65. Popper Leó Lukács Györgynek

(Berlin, 1910. I. 29.)

Édes fiam

Megkaptad a holmidat? Írd meg ha lehet mert nyugtalanok vagyunk. Küldjük a számlákat és az elszámolást melynek értelmében még <40> {37.60} Márkát kapunk tőled szegény gyerek. Jó lesz azonban ha ötvenet küldsz mert a Heymann kisasszony kb. annyit fog kérni a Kassnerért¹ {amennyi a különbség}. Nagyon szégyeljük – pillanatokra – hogy ilyen pontos számlát csináltunk {és minden rongyot felírtunk neked} de azt hiszem itt nem illik szentimentálisnak lenni ugy-e különösen ha az embernek nincs pénze mint nekünk – Mikor és hova utaztok? Baumgarten rokonszenves volt nekünk egy finoman {de csak maga és dolgok közt} distanciáló, nem mondain érdekek nélküli, anachoretikus² irodalmár benyomását tette; hogy nem egyszerűbb benyomást, az az ő hibája. – A pesti események bizonyára igen izgatók. Kíváncsi vagyok hogy te mit beszéltél a Galileiben. A tény maga – ne vedd rossz néven – nem rokonszenves nekem. A nyáron mesélted hogy kellett volna egy Marées³ cikket írnod de nem tetted, mert, {– azt mondtad –} „nem értek képzőművészethez”. Mi történt azóta? Kinyíltak a szemeid? vagy becsukódott az egyik? Írj erről mert ez igazán nyugtalanít. Szervus, jó utazást!

Ölel Leód

Bé üdvözl sokszor

Ernst elment Plehnhez.

Kérlek küldd a pénzt express levélben mert ez a levél elkészült és most zavarban vagyunk.

LAK LEV 92/10/6.

Levél.

P.: Berlin, 29. I. {19}10.

C.: Herrn dr. Georg von Lukács

Budapest <Andrássy út 89> Nagy János utca 15. Express

F.: –

Kiadatlan.

1. A Kassner-esszé német fordításának gépeléséért.

2. Remetéhez hasonló.

3. Hans von Marées (1837–1887), német festő, műveiben az új monumentális formálás alapjait rakta le.

66. Lukács György Popper Leónak

[1910. II. elején]

Cap Martin Hotel Près Menton A. M.

Édes Leo fiam,

még most sincs erőm levelet írni neked – pedig semmi igazi dologom nincsen. A köszönetemet, mert úgyse volna erőm érthetően elrebegni, amiért annyit fáradtatok értem – Kuglerbe <bul> burkolva és symbolizáltan küldtem el. Megértettétek remélem. Küldettem neked egy példányt a Kernstock előadásomból – tetszett? Bár ez nem döntően fontos ennél: nem neked szólt, hanem a sokaknak – és ott talán jó volt és hasznos. Csak az érdekel: elmondtam a dolgot és egy pár nappal utánna írtam le. Érezni még rajta az elmondottságot? Más-e mint a többi írásaim? –

Az essayket korrigálok. Már ki van szedve az egész. 6 ívet már nyomnak. Most a Sernet javítom. Így valahogy: Mátét és Vinczét elviszi a beszélgetés mindig: az eszköz győz a cél felett. A lány közbeszólásai szórakozottak egyrészt (mert tartalmilag nem figyel) és sértődötték másrészt, hívók, figyelmeztetők (mert érzi hogy formailag is kezd kisiklani a dologból). És a Vincze fölénynyerése abból áll hogy utoljára – mikor a „végtelen melódiáról” van szó – egy tempóval előbb veszi ezt észre és <egy kicsit> innen kezdve (emlékszel?) mindegyik ugyanis erősen hazabeszél. Csak a lány már – „várja a végét”; nem: „nézi a küzdelmet” és ezért vesz a tartalmilag győztes Máté; talán sikerül.

Más nincs. Unalmas dolgokat kell csinálnom, a mikor csinálok valamit Szép itt nagyon – de nekem most igazi, kemény munka kellene. Írjál. Olyan régen nem hallottam rólatok semmit. Dolgozol? És a hízókéra? Hol tartasz mindakettőben?

Bét sokszor tisztelem és csókolom a kezeit a sok munkájáért amiye <x> velem velem [!] volt. Téged ezerszer ölel

Gyurid.

Írjál Baumgartenről. Hogy sokat láttátok-e és hogy tetszett

LAK I.EV P 85/10/9.

Levél, boríték nélkül.

LEV 70. (173) BW 44. (99)

1. IM. 374.

Édes fiam!

Megint jóvá kell valamit tennem. Az utolsó levelem{ben} – mely különben is csupa zsidó seftelés volt – azt írtam hogy nem tetszik nekem a te Kernstock előadásod, mint tény, mint Gyuri-adat, mint kultursymptoma és mint kép – és hogy várom a dolgot magát. Most elolvastam hogy mit beszéltél, és hát mondhatom hogy megint blamiroztam magam, mert az olyan szerény és kitűnő és harcias és hercig és népszerű és találó hogy bűn lett volna el nem mondani <egy jó dolog ügyében>. A dorong, melyet az akire épen le akar sújtani pikáns játéknak gutíroz¹, direct mondhatom, bibliai erejű, *bibliai erejű* hasonlat. Így lehet folytatni, <és> ebben a hangban, és <egy {nagy}> {a végtelen} rajongás <nagy> végtelen distanciájából alig lehet többet és jobbat tenni. Csak azt nem szeretném hogy most tovább erre add magad de ettől nem is féltetek mert ismerem a te szigorú határlátásodat és tudom hogy te is aláírod azt a nézetemet hogy még a legáltalánosabbat, a <szí> legszélesebben összefogót is csak arról szabad elmondani, aminek az ember minden {kis} porcikáját tudja. (Tehát így talán mégsem lehet {szabad} folytatni bármilyen élvezetes és igazán elsőrangú a dolog maga). Mit szólsz mindehez? De még egyszer: nagyon sympatikus a hang (nagyon beszédyszerű!) és még egyszer, bocsásd meg, – erre az egy esetre! – ami előítéletem volt.

Valami Feleki Géza melletted nagyon ügyesen ír a {K[ernstock]} dolgokról magukról.² Sőt, ami a legfőbb dicséret<et> – egy pár dolgot mond amit én akartam írni, és ami helyett most kénytelen leszek – valami még zseniálisabbat kitalálni. No igaz: írni fogok; én írom a magyarok legfontosabb kritikáját a Kunst u. Künstlerbe – még nem tud róla senki de már Márciusban ki jön³ (csak még nem biztos az egész azért ne mondd el (még neked se!)) és ez elég jó karriérlépés és többet ér nekem mint a Bruegel. –

A Sternebe – mely most úgy látszik jónak indul, szép volna belevinni hogy az Impressionismus – Tektonismus ellentét egészen fedi a nemi kurva – anya ellentétet (ez Weiningerből jutott eszembe⁴) <itt> (és a szerint hogy a lányban mit akarsz jobban megnyomni kellene Máténak {vagy} Vincének győzni (nem tudod [tudok] ebbe most mélyebben belemenni, talán menj be te!)) – Fogok egy előadást tartani, a Mandl, aki különben egy édes jó fiú, fogja szervezni: vagy a Redehalle der freien Studentenschaftban, vagy önállóan – ami jobb – egy teremben ahová embereket nyomtatott ígérlet-cédulákkal fogok csalni, amiket az egyetemen és a többi kávéházban osztanak szét; ez így szokás. Fogok beszélni a félreértésről, félre fogok beszélni az értésről,

„nagyyszerű” lesz. – A Kuglert százszor köszönjük (még nem jött meg) – A könyveid, mert akkor hirtelen nem tudtuk őket két kistnyibe tenni, a régi-ben itt vannak nálam. Tehát küldhetek neked amit akarsz! (<és> magam is olvashatom őket ugy-e?) Küldd ha majd lehet az 50 M-át (számlákat megkaptad ugy-e) mert szükségünk lesz rá. – Hogy vagy? Üdülj és nézz kaland után (de irodalom nélkül!) Hogy van az atyád, sokszor üdvözlöm!

Öllelek, Béc százszor üdvözlöl,

Leo

LAK LEV 92/10/7.

Levél.

P.: Berlin, 6. 2. [19]10.

C.: Herrn Dr. Georg von Lukács Cap Martin Hotel près Menton

F.: Popper, Berlin W Kurfürstenstrasse 118.

LEV 71. (174–176) BW 45. (100–101) CJ 25. (79–81)

1. Itt: gyönyörködnek benne, élvezik.

2. Felek Gyéza újságíró, művészetkritikus szóban forgó írása: Szélszjegyzetek Kernstock képei-hez, Nyugat, 1910. február 1. 195–198.

3. Ilyen cikke nem maradt fenn Poppernek, lehetséges viszont, hogy annak egyik fogalmazványa az Ungarische Maler címet viselő töredék; ld. kötetünkben: 204.

4. Utalás Otto Weininger Geschlecht und Charakter (Nem és jellem) c. könyvének X. fejezetére.

Beatrice de Waard Lukács Györgynek

(Berlin, 1910. II. 9.)

Lieber Gyuri.

Vielen Dank für für (!) die Kugler, sie übertreffen weit meine Erwartungen aus ihrem Ruf; sie sind ungekannt herrlich. Ich wohne jetzt parterre im Haus wo du die 3 Tage so teuer wohntest und leider, leider sehe ich niemals Licht in deinen Zimmern, aber Mandl wird 'mal hören gehen. Ich hoffe dasz es Zimmer besser mit deinem Vater gehen wird, und wünsche dir einen schönen Aufenthalt. Wie ist es da? In Eile aber mit herzlichen Grüsse

deine B

LAK LEV 119 d/5.

Levelezőlap.

P.: Berlin, 9. 2. [19]10.

C.: Herrn dr. G. von Lukács Frankreich, Hotel Cap Martin bei Menton

F.: – .

Kiadatlan.

68. Popper Leó Lukács Györgynek

(Berlin, 1910. II. 17.)

Édes fiam

Bocsáss meg, bocsáss! az inkriminált kosár t. i. annakidején a többivel együtt felkerült a padlásra (mert padlásom van, ha előszobám nincs is) és így feledésbe ment egészen. Borzasztóan megijedtünk a kártyádra¹ és még ma elszállítjuk ahova kell. Baumgartennek is megírom ezt. – Most kezdek energikusan jobban lenni hízom még mindig, friss vagyok, dolgozunk Bével és Vészi Margittal,² sokat járok egyetemre Simmelhez, Cassirerhez Wölfflin³ amint megjósoltam, tényleg egészen hülye. Az előadás<t>{omat} most felváltotta egy más projectum, <még> nem mondom még mi, megvárom míg abbamarad. Magyar cikkből nem lett semmi. Schefflernek nem tetszett a kiállítás⁴ – A te Kassnered igen jó, írok Karlinak egy Sängers⁵ ajánlásért és elküldöm, jó? – A könyvedről {nagyon} szívesen írok a M[agyar] H[írlap]ba. Pár nap múlva többet.

Üdvözzöléd édes atyádat, nagyon örülünk a javulásának

Ölel Leód

Az anyósom sokszor és melegséggel ír rólad

Csak hamar: belemennél-e most is a Fugá⁶-ba? Írj erről hamar.

LAK LEV 92/10/8.

Levelezőlap.

P.: Berlin, 17. 2. {19}10.

C.: Dr Georges de Lukács, Hotel Cap Martin bei Menton Frankreich

F.: –

LEV 72. (176–177)

1. Lukács levelezőlapja nem maradt fenn.

2. Vészi Margit (1885–1961), újságíró a Pester Lloydnál és Az Estnél. Festőnek indult; Popper régi ismerőse.

3. Georg Simmel (1858–1918) kultúrfilozófus, szociológus; Ernst Cassirer (1874–1945) neokantiánus filozófus; Heinrich Wölfflin (1864–1945) művészettörténész – a berlini egyetem tanárai.

4. A Nyolcak berlini kiállítása; Popper nyilván erről írt volna.

5. Samuel Sängers, a Die Neue Rundschau szerkesztője.

6. Popper és Mandl Ottó folyóiratterve (Fuga) végül is nem valósult meg.

(Berlin, 1910. II. 28.)

Édes fiam Gyuri

Nagy ordenáróság tölem hogy eddig nem írtam csak titokzatos célzásokat <és> rongyos lapokon. De meg fogod érteni ha megmagyarázom. Igaz hogy ehhez körülbelül egy kis bibliográfiát kell írnom magamról, de az nem zseniroz mert úgy se írom meg. A dolog úgy áll hogy én most ha akarnék ha tudnék, ha az energiám és életkedvem a praktikus lehetőségek nivóján állna csinálhatnék egy világnagy dolgot, egy lapot egy existenciát, rögtön, még melegen az agyamból kerülne a köztudatba a gyorsnál gyorsabb, szebbnél szebb theoriák – és – és nem tudom magam elszánni a halhatatlanságra. Így aztán persze levelet se írok. –

A titok tehát a következő. Itt van a Mandl Ottó aki a világ legritkább embere: szeret engem hisz bennem, meg ismer is. És akar segíteni mert látja milyen silány existenciát folytatok így és hogy szenvedek alatta. Először avval akart hogy előadást tartat velem amire nekem nagy kedvem volt és amittől sok ébrenlélet vártam. De amikor {meg}hallotta hogy egyszer volt egy tervem lapot csinálni, egyszerre bevallotta hogy az előadás gondolatot rondaság{nak tartotta} (mert piszok népség, akinek az ember ott beszél) hogy csak azért nem beszélt le róla, mert jobbat nem tudott, de hogy most ez [a] gondolat, a Fuga sokkal szebb és termékenyebb és ezt meg fogja ő, most rögtön, csinálni. És másnap körülszaladta egész Berlint nyomdászt keresni és kisült hogy a dolog nem kerül jóformán semmibe és kiszámítottuk hogy a legrosszabb esetben kb. 300 Márka nyereségünk maradna az év végén. És két{hét}tel rá, az ő születésnapján hoz nekem egy csekket, a Fuga nevére kiállítva 250 Márkáról (amit születési ajándéku kapott a rokonaitól) hogy avval kezdjük meg a dolgot. Hihetetlen ember. Én ezt persze nem fogadtam el, hanem csak annyit kértem tőle hogy ha [a] dolog tényleg megindul, az én pénzzel (elvben) ő rendezze a dolgokat. A Fuga tehát meg van alapítva. De most, mint feljebb már mondtam én nem igen tudok svungba jönni; borzasztóan bánt a dolog és rösteltem szegény Otto előtt aki <megint> itt már nem tud segíteni (mert ugyanaz a végtelen finomság ami{vel} megcsinálta, akadályozza hogy most, ellenem, forszírozza a dolgot és evvel én, fájdalom visszaélek és – alszom tovább.)

Így áll a dolog. Így állt legalább tegnapig. Ma egy kicsit jobban vagyok és így életre {és} carrierre (és levélírára) inkább hajlandó. És most azt hiszem (azaz hinni még mindig nem hiszem, csak tudom) hogy a Fuga meglesz. Hogy mi szükségem van nekem rá? Nem nagy. Legfőljebb annyi hogy kiadjam

benne azt a pár cikkemet amit úgy 2–2 év között (mert 2 évenként majd a K. u. K.¹ fog hozni egyet) írni találnék. Vagy hogy, ha már úgyis megvan kiéleltsem <dárdává>, a jövő, a nagy Csend harsonájává az új, a fajfenntartó, {a} neotektonikus gondolat harci orgánumává, és megírom benne amit még senki sem tud és amit a próféta is – a megismerések mélységes paralellizmusában – csak a hívőkkel együtt fog megtudni: hogy mi az új művészet csontja és vére.

Te most azt hiszed hogy mindenképp frivol {vagyok} ahogy a dolgot megfogom. Dehogy. A pénz kérdésben nem <nagyok> {vagyok} frivol mert tényleg csak 100 Márkáról van szó havonta és annyim van és a szellemiben sem vagyok az mert először magamnál is csak futólagos ez a cyniko-impotens hangulat, másodsor gondoskodtam {a} nívóról, amikor két munkatársamat <meg> kiválasztottam. Most csak az kérdés mit szólnak a munkatársak. Karlitól még nincs válaszem, töled annyi – és köszönet érte – hogy nem hagysz cserben.² Volnál-e tehát hajlandó az első vagy a második számba ideadni a George cikket és azután, lassankint többet, rövidebbet pl. az Ernstet³ (ha addig tisztességes helyen meg nem jelent (amiért én, minden üzleti érdek dacára, minden lehetőt meg fogok tenni)) és így tovább mindenfélét amihez kedved van. Nem sokat, mert nem sok hely volna, de egészen olyan amilyet akarsz. – Most megint gyorsan kell befejezni ezt a levelet, mert különben sose megy el. Karli elküldte a Sänger ajánlatot, melyben téged „szörnyen beajánlottam érdemeit felsoroltam stb.”, és azt proponálja S[ä]nger]nek hogy az új „Dilettant”⁴ alkalmával hozzák miről te még hozzáírnál kritikát. Azonkívül: a Bauer H[erbert] kéziratáról⁵ tegnap beszéltem Reichernek,⁶ akit nagyon érdekelt, csak hogy – a Hedwig⁷ számára címszerepnek amerikai színházba. Kért hogy küldjem el neki ő majd megmondja azt is hogy van-e Brahmnál kilátás. Ebbe nem megyek bele csak úgy mert azt hiszem, hogy R[eicher], ha neki tetszik elvennie Brahmtól, hanem azt meg lehetne csinálni hogy egy *második* példányt küldenél nekem amit neki adnál mialatt az egyik – tudtán kívül Brahmnál volna. Még azt is mondta hogy a Hedwig előbb németül is játszáná Berlinben. Írd ezt meg B[auer]nak vagy add meg a címét. Van nála még egy német példány?

Különben semmi új. Ja igaz, de hisz azóta már tudhatod: írtam Vollardnak⁸ hogy írjon nektek és küldjön reproka[t] – amiket aztán visszavesz – megjöttek már? <Talán jó lesz> Írj én is írok most majd bőven. Mert most jön a nagy lélekzet.

Ölel Leód

Bé sokszor üdvözöl

LAK LEV 92/10/9.

Levél.

P.: Berlin, 28. 2. [19]10.

C.: Dr. G. von Lukács, Hotel Cap Martin bei Menton Frankreich [B. de Waard kézírásával]

F.: –

LEV 73. (177–180) BW 46. (102–104)

1. A Kunst und Künstler.

2. Lukács levele nem maradt fenn.

3. Brunhild.

4. Rudolf Kassner: Der Dilettantismus, 1910.

5. Dr. Szélpál Margit.

6. Emmanuel Reicher (1849–1924) német színész, a Freie Bühne egyik alapító tagja.

7. Hedwig Neeman-Raabe, a színház egyik vezető színésznője.

8. Ambrois Vollard (1868–1934) francia műkereskedő és -gyűjtő.

70. Popper Leó Lukács Györgynek

(Berlin, 1910. III. 14.)

Édes jó fiam

Valami direct áhitatos csodálattal állok az én hihetetlen világraszóló ha-nyagságom előtt és nem tudom megfogni hogy hogyan lehetséges ez a káp-rázatos jelenség az én lelkemnek különben szürke világában.

Te írod nekem hogy Paul Ernst mit szólt a dolgozhoz.¹ Én majd kibújok a bőrből örömben, rohanok Béhez elmondom neki, egész nap arról be-szélünk, a carrierdről hogy mit csinálj hogy mit csináltál, hogy milyen vagy, hogy szeretünk hogy {mennyire} gönnöljük neked ezt az óriási sikert és hogy írni gratulálni <xxx> fogok rögtön tüstént, mihelyt hazajövök vagy holnap vagy inkább mégis ma.

És íme, ma gratulálok. Nagyon szép igazán nagy dolog. Az amit mondott épúgy mint az hogy mondta, másnak, így, feketén-fehéren, egy ismeretlen-ről, ő, a teoretikus: nagyon nagy dolog. A<z> tervedet feltétlen helyeslem csak – tanácslom – fontold meg hogy fogsz-e még biztosan legalább 10 évig vele tartani; hogy az Insel-feltételt,² a legutolsó esetben, nem-e ejthetnéd el; ha t.i. <ő> nem indítványozza és félős lehet hogy nagyon meglepné a kérés, nem-e tarthatná rezervben erre az utolsó esetre egy más, egészen önzetlen-szerű indítványt mint pl. hogy te adod ki a dolgot? De hiszen tudom hogy ezt már te is megfontoltad, hogy Ernst boldog ha közvetítheti a dolgot és hogy te biztosan úgy fogsz tenni ahogy jó lesz. Mindenesetre menj el most Wei-marba hogy legyen ennek a télnek valami pozitív gyümölcse.

Köszönöm szívből hogy a Fugába olyan egyszerűen belementél. Most úgy áll a dolog hogy az első füzet ugyan már talán Ápr. 15 én kijöhet de – még nem szabad senkinek se szólni legalább még egy pár napig amíg a fő adminisztratív dolgok nincsenek elintézve. Azután ki<adjuk> {eresztem} árvízszerrű hévvel az <alái> előfizetési felhívást. Szeretném ha az első számba jöhetne az Ernst cikk mert a George kicsit hosszú a Heymann³ kicsit rövid és nem olyan programszilárd ugy-e. De a Presse⁴ {amilyen slamp} még nem küldte vissza ugy-e (bocsásd meg a biztonságot, de tudod hogy kétfelé is követelményem hogy ne hozza ez a szenny a te dolgodat.) Írj erről kérlek mielőbb. – Vollardtól remélem azóta kaptatok hírt, ha nem írd meg rögtön akkor írok máshova vagy ha nagyon sürgős, Maillolnak magának. – A Szélpált küldd el vagy hozd. És egyáltalán mikor jössz? Már nagyon várunk, és kellesz, és siess! És írd. Én is írok most már egész biztosan valami okosat még a napokban. De ez már menjen el.

Öllelek százszor Bé üdvözlő

Leód

Ja igaz, a Rundschau hozza az aeroplánt,⁵ de nem nagyon örülök neki mert az mégis számárság; de – gondoskodj hogy Osváték megtudják hogy legalább valamire jó legyen.

LAK LEV 92/10/10.

Levél.

P.: Berlin. 14. 3. [19]10.

C.: Herrn dr. G. von Lukács, Budapest Nagy János utca 15. [B. de Waard kézírásával]

F.: –

LEV 79. (187–189)

1. Brunhild. Lukács levele nem maradt fenn.
2. Insel Verlag: 1901-ben alakult lipcsei kiadó. Lukács nyilván Paul Ernst közvetítésére számított az írás ottani megjelentetése érdekében.
3. Joachim von Brandt (Moritz Heimann új komédiája).
4. Neue Freie Presse: osztrák liberális napilap (1864–1918); Lukács előbb a Die Zukunftban, majd itt próbálta megjelentetni a Brunhild-esszét – sikertelenül.
5. Zur Ästhetik des Aeroplans, Die Neue Rundschau, 1910. XXI. évf. 10. sz. 1477–1479.; ld. kötetünkben: 28–31.

71. Lukács György Popper Leónak

[1910. III. 26 körül]¹

[...] Magyar Hírlap főszerkesztője² Budapest. V. Báthory utca 3.

A könyv³ most megy el.

Maillol nem jött semmi. Sürgesd kérlek.

Irma Pesten van. Sokat találkozom vele... Nagyon furcsa hangon beszélünk: könnyen, távoli intimitással (a hang t.i. a régi jó ismerősök hangja csak a tartalom banalitásáig; kb. úgy mint mondjuk <az embe> Mantival⁴ beszélék). Lehet hogy ő keres valami közeledést; sok apró jel mutat erre – én egészen beburkolódom ebbe a hangba. Könyvet *nem* küldtem neki. Ugy-e igazam volt? Azt hiszem: részemről vége mindennek. – Ő, azt hiszem – nem a legjobban áll.

Tisztelem Bét sokszor. Felclj, hogy miket gondolsz arról a mit írtam
Isten veled

Gyuri

LAK LEV P85/10/10.

Levél, boríték nélkül.

Kiadatlan.

1. A levél töredékben maradt fenn.

2. Márkus Miksa; Popper ebbe a lapba írt kritikát A lélek és a formákról.

3. A lélek és a formák.

4. Közelebbit nem tudunk róla.

72. Popper Leó Lukács Györgynek

(Berlin, 1910. III. 28.)

Édes Gyurikám

Kiszakítom magam egy percre a Lukács-kutatás örvényes árából hogy megköszönjem a te új adományaidat, a könyvet és a megható és megszágye-ní[tő] nagyszerű dedicatiót.¹ Hogy megérdemljem valamikor majd amit te a te gyönyörű széles modorodban már most előlegzel nekem, mindent meg fogok tenni. És hogy ennek a megtétele éppen az ami az én legszebb utamon fekszik és amiről hiszem hogy a legjobb ereimmel meg is tehetem egyszer: ez teszi ki a mi barátságunkat és ez ad neki céltéveszthetetlen biztonságot és vérreljáró erőket.

Többet most nem mondhatok mert minden erőmet és időmet a te „lényeged” kiknoblizására² kell töltenem. Itt van az anyám különben és sok ember és így <szín> kevés a munkaidőm. {Téged} Várunk örömmel és hamarra!

A Maillolért³ most írtam 3 helyre (ha ez sem használ én csinállok egyet).

Mikorra kell készen lennie a cikknek⁴ és milyen hosszú legyen (írásban és nyomtatva!).

Megint egy kis siker: voltam Holitscher parancsára Bienél⁵ bemutatkozni. Nagyon kedves volt dicsérte az aeroplant⁶ és kérdezte milyen témákkal foglalkozom: meséltem neki hogy a giccs metaphysikáját akarom megírni, nagyon lelkesedett [!] és megkért hogy ezt csináljam meg a Rundschau-ba,⁷ elől re 5–6 oldal terjedelemben. Szép <dolog> {munka} lesz nagyon, örülök neki, a személyes sikernek megint nem nagyon mert Bie is csak egy szerény felnőtt (de valamivel komolyabb mint amilyenre taksáltam).

Öllelek fiam, köszönök mindent, várlak és ne félj ki foglak dicsérni a lapban mint annak a rendje. Szervusz! Jere össze Ottóval aki 50 pontban rendkívüli és szép ember. Szervusz!

Leód

Mama és Bé sokszor üdvözlnek

LAK LEV 92/10/11.

Levél.

P.: Berlin, 28. 3. [19]10.

C.: Herrn Dr. G. von Lukács, Budapest Nagy János utca 15. [A címzés B. de Waard kézírásával]

F.: –

LEV 80. (189–190)

1. A lélek és a formák Poppernek dedikált példánya nem került elő.
2. Kiokoskodására, megfajtására.
3. Ti. a Vollandtól kért Maillol-reprodukciókat.
4. Popper kritikája Lukács esszékötetéről: Lukács György: A lélek és a formák, Magyar Hírlap, 1910. IV. 27.; Id. kötetünkben: 24–27.
5. Oscar Bie (1864–1938), a Die Neue Rundschau szerkesztője.
6. Zur Ästhetik des Aeroplans.
7. A giccs-tanulmányt végül mégsem közölte a Rundschau; a Der Kitsch a Fackelben jelent meg 1910. december 31-én (kötetünkben: 38–44).

73. Popper Leó Lukács Györgynek

(Utrecht, 1910. IV. 26.)

Édes jó Gyuri fiam

Rögtön kell írnom neked minjárt első nap mert el kell tűnnie annak a szomorúságnak ami tegnap köztünk volt.¹ Mindnyájunk között ott volt ez a baj, ez az elsietség, de senkit sem választott el rosszabbul tőlem, mint épen téged és ezt a hamisítást akarom hamar kiigazítani.

Nekünk kettőnknek nem való ez a tempó: azt a pár szót amit én mondhatok neked pár év alatt szoktam megcsinálni, {és} annak a temérdeknek, a <z> mit te mondasz nekem, csak az elmondásához is pár év kell ugy-e? <Tehát>

És csak ilyen évekből tudjuk aztán extrahálni² a mi súlyos közösségeinket. Mit csináljunk mi ketten egy pár perccel? Én magam is mindjobban elszokom a perces tehetségeimtől, nem vagyok már a régi, a régi causeur a régi svihák; tartozom a Fuga emlékének annyi pietással hogy letegyek minden impressionismusról {és az ő elveszett unalmait átmentsem az én működésembe} (és nemsokára már nem a formám fogja – a hogy te mondd – com-promittálni a tartalmaimat hanem tartalmaim maguk lesznek felelősek minden bajért): már semmit sem tudok gyorsan csinálni még kezét adni sem, még szervuszt mondani sem, minden üres lesz amit gyorsan csinállok. És így félek hogy üres lett a mi gyors elbúcsúzásunk is és hamar be akarom pótolni ami kimaradt.

Mindent hallottam amit mondtál az utolsó napokban, de csak most értem meg a panaszaidat. Kijöttél a kerékvágás<odból>{ból} és azalatt megkeményedett a föld. Én nagyszerűen értem, különösen ezt az utóbbit: számomra is mindennap keményebb lesz a föld pedig még a puha időkben se volt igazi vágásom. Én nem tudom hogy készülök el evvel de azt tudom hogy te el fogsz készülni vele. {Én} Persze <én> azt tanácsolnám, készülj el a szomorúsággal és érezd jól magad, de ezt nem merem „fejlődéshygiéniailag”; vagy azt hogy csinálj sintézist munkából és jólétből (akár az első árában), de ezt inkább csak magamnak tanácslom (és én meg is csinálom – mindakettő árában).

Így <más> nem marad {más} hátra mint {hogy} annak a biztos hitemnek ad<ni>jak kifejezést {miszerint} Lukács György akinek írásai ma élettárgyalások – ja, ezt már írtam valahol,³ tehát hogy biztosan tudom hogy kihevered ezt a dolgot és nagyon meg leszel magaddal elégedve egykét hét múlva. Nem mondanám ha valami éles gonosz baj történt volna, ha asszony volna aki miatt nem dolgozol! De így! Hiszen épen ő hajt a dolgozólásra {!} ha másra már nem is hajt. Mert azt az igazságot meg kell neki adni hogy jóba rosszba <sok> {mi}ndig kezdedbe nyomta <a tollat> – egy kísérletre – a tollat, hogy róla vagy ellene hozzá vagy tőle, rajta keresztül vagy belőle ki, {de} mindig előre és felfelé mentek a te áramaid amióta vel<ük>e vannak kapcsolva. Nem mondom Neked: ne add fel őt! hiszen ha feladod, erst recht nem adod fel és ő se téged. Vannak asszonyok akik száz évre megtermékenyítik a férfit feltéve ha {az} nem lövi meg őket. Vannak akik szülnék vannak akik születnek, de vannak aztán akik születtek és ezek a legderekebb és legolcsóbb asszonyok. Nem kell egy ilyenre egy rossz szót se szólni. De azt te úgy se teszed.

Édes fiam látom hogy nagyon is kijöttem a szomorúságból. Ilyen kevés az nincs is. Csak az a búcsú<szomorúság> {idegenség} ment el hála isten és annak el is kellett, mert nem volt benne semmi való. Nem tudom hogy téged is megült-e, de azt hiszem igen, ha a {te} csöndes szomorú arcodra gondolok –

Én magam olyan erősen éreztem ezt a fájdalmat hogy szerettem volna nem tudom – megállítani (vérszék segítségével a vonatot) és kikiabálni hogy szervus Gyuri! és 20–50 Márka {büntetést} vagy 3–5 heti elzárást némán tűrni azután.

Nem tettem; mert nem jutott eszembe (van egy önfenntartó erőnk aki az igazi spontán dolgokat mindig későn juttatja eszünkbe). Nem baj ugye? Fődolog hogy most tudjad: hogy szeretlek és csodállak (és hogy {egyik} f[c]jlődés) h[igiénia]-i főtenyezőmnnek tartom hogy mindig is szeresselek és csodállalak.)

Nézz utána hogy minél hamarabb viszontláthassuk egymást. Gondolj rám és higgyél mindig az én megmásíthatatlan érzéseimben

Ölel Leód

Add át kérlek Baumgartennek utólag búcsúköszöntésemet.

Címem

L. P. m. B. d. St. de W. Huister Heide bei Utrecht. Duinweg 43

LAK LEV 92/10/12.

Levél.

P.: Utrecht, 26. 4. [19]10.

C.: Herrn Dr. Georg von Lukács, Berlyn [!] W. Bayreuterstr. 45.

F.: Leo Popper, p.a. de Waard Huis ter Heide bei Utrecht, Holland [B. de Waard kézírásával]
LEV 84. (196–198) BW 50. (108–110)

1. Röviddel azután, hogy Lukács visszautazott hozzájuk Berlinbe, Popperék elutaztak Bé családja felé Hollandiába.
2. Kivonni valamiből, előállítani.
3. Utalás saját recenziójának egyik alapgondolatára. ld. kötetünkben: 27.

A borítékban található Beatrice de Waard kiadatlan levele Lukács Györgynek:

Lieber Gyuri,

ich hab das Gefühl endlich still zu stehen auf einem trocknen Platz und mein Hut nicht mehr festhalten zu brauchen und meine Kleider glatt streichen zu können; denn das war ein Sturm, diese ganze letzte Zeit, packen, laufen, messen, ausgehen Schnee; mit so dann nur kann ein ruhiges Gesicht von Gyuri, und jetzt das Gefühl von Bedauern, deine Ruhe {nun} nicht <mehr> zusammen erleben zu können mit der Ruhe hier, zugleich Zeit. Das war zu kurz, dass wir einander sahen, es flog so vorbei, ohne Erbarmen, und wann sehen wir dich wieder? Wir sitzen hier zwischen Tannen und Dünen, und in den gemütlichsten Zimmern, die du dir nur denken kannst, und ich glaube, es wird Leo gut gehen, alles ist hier vorteilhaft, ausser das Wetter bis jetzt; aber so eine Stille!

Lasz es dir gut gehen Gyuri, ich hoffe so sehr dasz diese Zeit in Berlin dir einholen laszt was du verlorst diesen Winter und hol auch unsere vielen verfehlten Museumbesuchen ein, wie wenig wir da waren, es ist bar. (das versthehst [!] du wohl, wenn du „xxxxx“ [?] auch verstehst)
 Schreibe bald Gyuri, wir werden so froh sein.
 Meine Eltern lassen dich vielmals grüßen.
 Ich grüße dich herzlich

B

74. Popper Leó Lukács Györgynek

(Utrecht, 1910. V. 4.)

Édes fiam

Köszönöm a leveled,¹ írok legközelebb bőven, ma csak ennyit mert most kezdek dolgozni. Van egy <kér> kérésem: légy szíves {lehetőleg mindjárt} megszámolni egy Rundschau oldal (főréssz) sorainak, egy sor betűinek és szavainak átlagos számát hogy legyen mihez tartsam magam a giccsel. – Nagyszerűen érzem magam, fényesen vagyunk az anyósommal aki téged nagyon szeret és sokszor emleget.

Üdvözlünk mindnyájan

Ölel Leód

Nagyon fűr a lelkiismeretem hogy nem írtam meg mindent a könyvedről. Nem tudnál elhelyezni még egy cikket pl. németet a P. Journalba?²

LAK LEV 92/10/13.

Levelezőlap.

P.: Utrecht, 4. 5. [19]10.

C.: Herrn Dr. Georg von Lukács, Berlin W. Bayreuther Str. 45. II.

F.: –

Kiadatlan.

1. Lukács levele nem maradt fenn.

2. Neues Pester Journal, német nyelvű napilap, szerkesztője: Bródy Lajos.

75. Popper Leó Lukács Györgynek

(1910. V. 19.)

Kedves Gyurikám

Nagyon köszönöm a dolgokat Meg voltam hatva az említésedtől¹ és ami a dolgot illeti <most> {itt} is úgy vagy mint Ernsttel; hogy te magyarázod meg az embereknek, mit gondoltak tulajdonkép. A cikkek² ma vagy holnap mennek. A tárcában³ borzasztó hibák vannak (mikről Mici {azonban} nem

tehet mert ő persze csak a korrekturát kapta). csak sajnálom hogy az a pár ember azt a marhaságot olvasta ami így kijön. Ölellek sokszor

Leód

LAK LEV 92/10/14.

Levelezőlap.

P.: Utrecht, 19. 5. [19]10.

C.: Herrn Dr. Georg von Lukács, Berlin W. Bayreutherstr. 45.

F.: –

Kiadatlan.

1. Megjegyzések az irodalomtörténet elméletéhez. A félreértés-probléma említése, ld. IM. 402–403.
2. Az utalás értelme nem világos.
3. Popper Lukács kötetéről frott kritikájában.

A levelezőlapon Tiele de Waard sorai Lukács Györgynek:

Bester George.

Viele Grüße von mir, habe so oft versucht Ihnen zu schreiben, aber musste es <nach> lassen. Sie bekommen Ihr Stefan¹ zurück.

Tiele de Waard

Gruss Otto

Viele Grüße von B De Waard

[a nevezettek kézírásával]

1. Az utalás értelme nem világos.

76. Lukács György Popper Leónak

(Berlin,) 1910 V/28

Édes Leo fiam,

hogy változnak az idők! már én sem írok leveleket! Pedig mindennap akartam és sokat gondoltam el – és hiába mégse lett belőle semmi. Ez nem valami nagy baj. Nem baj neked; mert hiszen neked sohasem kellett ez (érted hogy hogy gondolom úgy-e) és nagyon jó nekem. Jelenti hogy vége a sentimentális periodusnak és megvannak az <el> emberi előjelei annak, hogy – mint te mondod¹ – forma kritikus legyen belőlem. (Erről egy pár dolog jut eszembe, amiket sietek elmondani, hogy el ne felejtsem őket 1/ nem Mici korrigálta a cikkedet – pedig kértem rá Márkust – hanem valami állat lapkorrektor 2/ nálad vannak a magyar cikkeid? és ide adnád őket a Renais-

sancenak – ha én elküldöm majdnem biztos hogy hozzák; 5 K-t fizetnek oldalanként és Balázs is, én is dolgozunk belé; talán lehet idővel egy Ellen-Nyugatot kinövesztetni belőle. Ha igen, küldd el őket *nekem*, én elküldöm oda. Az új cikkemből² küldtettem neked példányt) És most fontosabbakról. Hát: múltik a sentimentális. Csak valami désir du désir³ maradt meg ami nem ártalmas; főleg mert úgy sem tarthat örökké. És akkor –? Igen akkor meg lenne minden. Lehet az is, hogy ez az állapot is csak azért van, mert nem megy még mindig úgy a munka ahogy akarnám és ahogy kellene. Már hasonlíthatatlanul jobban [megy] és vannak már órák amikor látok valamit az új könyvemből. Sajnos a legvilágosabban azt látom, hogy évekig fog eltartani. Igaz, hogy akkor, ha így érik több lesz belőle mint gondoltam. Nem lehet erről még beszélni; legeslegkevésbé levélben. De még eleinte azt hittem (legeleinte): Fr. Schlegel: kényszerítem magamat a historizmus, a konkrétet-látás, a csak konkrétet-csinálás felé; aztán: romantikus ironia: Schl[egel] egy része levált és könnyvé lett; egy furcsa monographia: a keletkezés és a keletkezett furcsa inadaequatsága, az hogy miből lett valami – és milyen független attól az; hogy mi lett (Tehát még mindig konkrét és historikus – de konkrétisége és historikussága csak hátterek csak ironikus hátterek< >, az igazi történe- nek: mert a probléma a fontos, a symbolikus – és az csak viccz, hogy milyen véletlenek élezték ki symbolikussá. Persze: annál mélyebb viccz minél kicsinyesebbek a létrehozó külsőségek és minél mélyebb a probléma. Tehát erősen filologikusan historikus lett volna ez a könyv.) Most a probléma van el- ötérben; helyesebben a probléma egy része; de erről nehéz így írni. Talán megérted hogy miről van szó, ha ezt mondom: Prolegomena a forma me- taphysikájához. T.i. mit jelent a forma kozmikusán? Milyen helyet foglal el, mint elrendező és milyent mint elrendezett a forma (egészen mélyen és egé- szen általánosan) a világképben. És azért prolegomena, mert ma még – és éveken belül nem – nem juthatok még el az igazi kérdéshez; talán a felveté- séhez, de megoldásához semmi szín alatt. Hiszen ha ott lennék, milyen közel lennék már az irodalomesztétikához? És ezt még csak nem is kívánom. – Mi lenne belőlem ha azt korán megírnám? „Dicsőség és pihenés” – ez nem ne- kem való – ugy-e? Rossz lennék és alacsonyrendű: én csak kemény munka árán érhetek valamit. – Hát a könyv. Igen. Prolegomena, mert csak a kriti- kája lenne a platonistikus-rationalistikus-metaphysikus világnézet formafo- galmának. Mely éppen a német romantika aesthetikájában (Schiller, Schlegel, Schelling, Solger, Hegel, Schopenhauer) érte el a csúcspontját – tragikus csúcspontját. Annak a tragédiának megírása lenne ez hogy ez a világnézet megköveteli végső csúcspontjául a forma fogalmat – de ugyancsak és ugyan- ott fel is kell oldania minden formát. Ezt most nem tudom jobban megma-

gyarázni. Vannak órák amikor igen – de leírni akkor sem. – Hát: hiszem, hogy lesz valami. De mikor és mi? azt nem is kérdezem most Csak annyit még: szeretném azért ezt a könyvet – és van is rá némi reményem – mégis visszavinné a második tervig. Majd meglátjuk.

A külsőségekben is kezdenek a jó felé fordulni a dolgok; legalább egy pár dolog *függőben* van Egy az hogy beszéltem Sängerral, aki nem tartja kizártnak, hogy – minél honorárium etc nélkül [!], sőt talán valami költséggel – Fischer⁴ kiadja az essayket. Otto (mellesleg: mindig jobban tetszik nekem!) most fordítja a Kierkegaardt. Akkor Kas<ne>sner, George, B[eer-] Hofmannal elmegy Heimannhoz, Fischer lektorához. De <előre> {erről} ne szólj senkinek; persze Bé és Thiele kivételek. Csak azt gondoltam ha pl. Karlinak vagy Heininek írsz. Nem akarom hogy Pesten mást lássanak mint eredményeket. – A másik: sógorom Lessner Imre (Richárd⁵ bátyja) majdnem elhelyezte a Heimann⁶ az Öst[er]reichische Rundschau⁷ a[mi] majdnem azt jelenti, hogy tetszett nekik, de hát „fel kell fedezni” írjak elébe és utána általánoságokat. Megtettem. Meglátjuk mi lesz. És mert <-> a levelekből azt vettem [ki], hogy van hajlandóság rám elküldtem Georget, B[eer-] Hofmann⁸ és Brunhildot⁸ is. Válogassanak! Egyet talán csak hoznak.

Ez minden. De a „minden” szót leírva rémülten látom, hogy mennyit írtam össze megint a magam dolgairól <anélkül> és még az igazán fontosokról – rólad – nem esett szó. Egy kicsit megijedtem mikor Otto <írt> mesélte, hogy nem egészen jól vagy. Megijedtem egy kicsit, de aztán meggondolva a körülményeket mégis megnyugodtam. Azaz az orvos – pedig Otto leírása szerint nagyon aggodalmaskodó ember lehet – mégis csak nyugalmat és pihenést mondott és most úgy jön össze (én legalább úgy látom) külső és belső hogy ez mindenképpen meglehet. Csak légy most annyiban szigorú magaddal és mindenkivel szemben, hogy ne is próbálj, amíg teljesen rendbe nem jössz valamit csinálni. A tél sok minden fontosat hozott; persze lehetőségeket elsősorban, amiket a jövőben lehet csak learatni. De az egészen mindegy, hogy ezt egy – vagy akár három, vagy négy hónappal később kezded. Őszig, illetve télig minden rendben lehet és rendben is lesz – ha most energikus vagy és nem experimentálsz semerre, hanem olyan szigorúan tartod magad a szűkségesekhez – mintha igazán komolyan szükségesek lennének. És annyira komolyan veszem ezt a tilalmat hogy még azt is mondom: még leveleket se írj (kivéve a múlhatatlanul szükségeseket: – születidnek) Nekem se. Bét kérem legyen olyan jó alkalomadtán – ha csak egy-egy kártyában is tudósítani, hogy mi van veletek.

Még sok minden lenne, de ezek főleg olyanok, amikről neked kellene beszélni; és ezt most nem akarom. Majd megjön annak is az ideje. Vagy írsz;

vagy úgyis találkozunk a nyáron és beszélünk sok mindenről – amit Berlinben is elmulasztottunk. De vannak dolgok amiket nem lehet kérdezni csak ki lehet várni, hogy hangot kapjanak; és ez meg is fog történni – ugy-e? Amióta elkezdtem a levelet, kaptam Paul Ernsttől egy nagyon kedves meghívást Weimarba. A jövő héten el is megyek. Sokszor<Ö>ölel

Gyurid.

LAK LEV P85/10/11.

Levél.

P.: Berlin, 28. 5. [19]10.

C.: Herrn Leo Popper bei B. de Waard Holland, Huis ter Heide bei [!] Utrecht Duinweg 43.

F.: Dr. G. v. Lukács Berlin W. Bayreutherstrasse 45. II.

LEV 89. (210–214) BW 56. (119–122) SC 48. (112–116) CJ 31. (88–91)

A B. de Waardnak írt levél kiadatlan.

1. Utalás Popper kritikájára.

2. Esztétikai kultúra, Renaissance, 1910. V. 25.

3. Vágyódás a vágy után.

4. Samuel Fischer, a folyóirat kiadója. 1886-tól könyvkiadót vezetett Berlinben.

5. Lukács Mária első férje Lessner Richárd.

6. Joachim von Brandt (Moritz Heimann új komédiája).

7. Österreichische Rundschau: bécsi újság, 1904-től 1919-ig jelent meg.

8. Brunhild.

A levél hátoldalán Lukács György levele Bentrice de Waardnak:

Liebste B!

Ich schreibe Dir recht kurz. – sei nicht böse! – ich habe aber jetzt schrecklich viel zu tun und will dass der Brief noch heute abgeben soll. Ich arbeite jetzt 10–11 Stunden täglich; und es fängt schon an ein wenig im alten Stil zu gehn.

Wie geht es Euch? Ich schrieb Leo: er soll<e> mir jetzt, wo er im Bett liegt und viel Ruhe haben soll, nicht schreiben; verständige Du mich – bitte! – hier-und-da wie es {Euch} geht. Und sei nur recht streng mit ihm! Übrigens: Du weisst ja alles dies viel besser wie ich; es wäre dumm von mir nur ein Wort zu sagen. Otto spricht in Versen über Holland, Euer Haus – und alles was dort ist! Ich habe ihn sehr beneidet und denke sehr oft daran einmal doch zu kommen. Es geht aber schwer, sehr schwer. Ich kämpfe grosse Kämpfe gegen mein Pflichtbewusstsein und hoffe es einmal doch besiegen zu können. Es wäre doch zu schön einmal, ohne jeden unruhigen und störenden Hintergrund, mit Euch allen zusammen zu sein.

Grüsse vielmals Deine Mutter und Deinen Vater. – Auch ich habe oft in Gedanken Briefe an Deine Mutter geschrieben – es konnte nichts daraus werden. Ich bitte Sie doch weiter gut von mir zu denken; so wie Sie immer ist: besser wie ich es verdiene. Es grüsst Dich vielmals und herzlichst dein

Gyuri

[1910. VI. 8 körül]

Édes Leo fiam,

egy kicsit nagyon is pontosan betartottátok a kérésemet, hogy ne írjatok. De nem baj: Ottotól tudom, hogy minden jó úton van és a mostani levéllel sem akarok feleletet kierőszakolni csak egy pár dolgot megírni ami jó aminek tehát örülni fogsz.

Egy az hogy voltam Weimarban. Egészben véve nagyon szép és jó volt. Intellektuálisan igen közel vagyunk már egymáshoz¹ (annyira hogy a kifogásaimat is elfogadta a drámát illetőleg) – és más sincsen kizárva. A nyár első felében minden valószínűség szerint Weimarban is leszek. Mert ez nagyon fontos – Igaz! Beszéltem neki a Breughelről (Urteig²) nagyon érdekelte és tetszett neki.

A fontosabb: úgy látszik a tavaszi hangulaton túl vagyok. Most már egészen jól tudok existálni – még ha nem is dolgozom erősen; amit az utolsó három-négy napban meg is tettem. Ezt persze nem fogom folytatni – de mégis jó hogy ez lehetséges És – azt hiszem – ez most nem frivolitás hanem a régi erőntudat. Hogy mikor lesz valami arról fogalmam sincs. De ez talán nem is fontos most. Ha így tudok élni évekig akkor minden rendben van. Ezzel már majdnem el is mondtam mindent. Különös: az ember csak akkor ír hosszú leveleket ha rosszul érzi magát; legalább nálam úgy látszik úgy van. Abban a hitben ültem le: menyit akarok írni neked – és íme!

Hát beszéljünk mellékesebbekről, actualitásokról. Itt küldöm Baumgarten cikkét³. Szegény nagyon rossz állapotban írta és nem valami jó és mély. De – az én érzésem számára – van valami nagyon megható a hangjában; de lehet hogy ez csak az én számomra jön ki. Balázs Béla nagy lelkesedéssel írt nekem a cikkedről (más véleményt nem tudok: csak Ignotus mondta, hogy nem érti). Azt írja: nagyon mély, nagyon találó – és jól is van írva.

Most még egyet amiről már régen akartam írni – már: feleletképen az első leveledre⁴. T.i. szeretném a német essaykötetet *nyíltan* Irmának dedikálni. De azt hiszem ez lehetetlen. Ugy-e az? Kell nekem a te lebeszélése – mert talán megteszem. Megtehetem nyugodtan magam miatt: mert minden úgy van ahogy te akkor írtad, ő a forrása ma is még mindennek (nagyon mulatságos: megállapítottam egy pár mostani esetben: még a formaproblémáim is innen nőnek) – de úgy hogy távol van stb. Tehát rám nézve nincsen veszedelem. A kérdés csak: ő hogyan áll mindehhez. – Hát gondolkodjál ezen és vagy írdál róla egyszer (az egész nem aktuális) vagy beszéljünk róla a nyáron, ha

együtt leszünk – Ha nyíltan nem lehet, akkor egy mást kell kitalálni: belső becsületesség: visszaadni azt annak <amit> akitől kapta az ember.

Igaz! Mi van azokkal a magyar cikkekkel? Nem akarsz a Ren[aissance-hoz] küldeni semmit? (Illetve nekem, hogy továbbítsam) Vagy nincsenek meg? – Hogy tetszett az én esztétikai kultúrámm? Megkaptad? – Ez a sok kérdés nem jelenti hogy írájál; csak ha egészen jól vagy és van kedved.

A Kierkegaard[t] anyósodnak küldtem egy itt mellékelt levéllel⁵. Bét és apósodat sokszor üdvözlöm

Ölel Gyurid

Igaz! A jogfilozófiai kongresszuson (Somlóék⁶ kedvéért voltam ott) találkoztam egy hollandus ügyvéddel (Dr. Fakker⁷) aki ismeri de Waardékat

LAK LEV P85/10/12.

Levél, boríték nélkül.

LEV 93. (222–223) BW 60. (128–130) SC 49. (116–118) CJ 33. (97–98)

1. Ti. P. Ernst.

2. Peter Brueghel der Ältere. Az Urteig nyilvánvalóan a cikk kulcsfogalmára, az 'Allteig'-ra, a festészet egyenemű anyagára utal.

3. Essay von Georg Lukács von dr. Franz Baumgarten, Pester Lloyd, 29. V. 1910. 33–34. Id. LKT 249–254.

4. Ld. 73. számú levél.

5. Tiele de Waard Lukácshoz írt levelei – egy kivételével – nem maradtak fenn.

6. Somló Bódog (1873–1920) jogfilozófus, egyetemi tanár. Lukács nála doktorált 1906-ban állam- és jogtudományból Kolozsvárott.

7. Nem tudunk közelebbit róla.

78. Popper Leó Lukács Györgynek

(Utrecht, 1910. VI. 13.)

Édes Gyuri fiam

Napokig azon törtem a fejem hogy írjak-e Neked Weimarba vagy ne és hogyan írjak [címet], mért ne írjak (főleg az utóbbin) És azért nem írtam mert azt hittem hogy – mivel külön engedélyt nem kaptam – talán genirozna P[aul] E[rnst] előtt hogy hozzá küldetsz levelet és így nem írtam. Még Berlinbe se mert nem tudtam meddig maradsz és akkor az utána küldéssel lett volna baj ugy-e, és nem is igaz hanem azért nem írtam még mert borzasztóan dögölt voltam és a te weimari utazásod csak „visszamaradáshygiéniai ideológia” volt nekem és mint ilyen jókor jött. Mert <még> soha ilyen körülményesen és ennyi aparátussal még nem dolgoztam az elhülyülésem mint

most. És megy a dolog mondhatom. Ha így megy tovább legalább is Hallsadtba foglak híni a nyáron mert amilyen tempóban a dolog megy addig már legalább három generációs múltja is lesz. – A fontos <csak> az hogy még mindig nem vagyok jól, nem vagyok lázmentes. Most egészen idegessé tesz már a dolog mert 3 hét múlva el akarok utazni és addig persze még nem leszek jól és a szüleimnek csak most írok az egészről <és> a nyári dispoziciók miatt mert különben nem lesz <nekem> előnyös. Nem tudom mi sül majd ki. Talán nem is Ischlbe megyünk amit Karli miatt borzasztóan sajnálnék. És még neki se írtam és haza se és fogy<ik> az idő és gyül<ik> a baj... De most terólad akarok beszélni. Avant a <xxx> {I[rma]} nem jól néz ki ha <mindig> {<és> coram publico}¹ a forrásba visszapisáljuk amit onnan ittunk: ellenzem ezt a hála-kisszükségletet. Komolyan, lehetetlennek tartom, {hogy} nyíltan tedd A másik rejtett formáról még gondolkozom De még fontold meg: megérdemelte ezt az a nő!? (és ha megérdemelte hát: megérdemelte?!)

Én azt hiszem {(komolyan)}: ha megérdemelte nem érdemelte meg (és <megfordítva> {ha {viszont} megérdemelte, nem érdemelte meg}); tehát legyünk óvatosak: egy ilyen dilemmát nem dönt el az ember olyan hamar és főleg nem a másik hátrányára. – Különben mi van a német kiadással²? Már biztos hogy Fischernél jön ki? Akkor gratulálok százszor mert az egész biztos siker. És előre kérek engedélyt hogy írjak róla kritikát és jóvá tegyem amit az első[vel] elmulasztottam. Különben nagyon örülök hogy B[alázs]nak tetszett – (remélem *te* küldtél neki korrigált példányt!) annyira örülök hogy újra kedvem van magyarul írni és lehet hogy legközelebb csinálok is valamit. Köszönöm nagyon a szíves propositiódat, de én félek ettől a Renaissancetól félek hogy csak az fog benne újraéledni amit úgy se lehetett sose agyonütni, félek, hogy afféle cabaret lesz belőle a huszadik század <cirkuszának> és a Nyugat <színházának> között: {se} nem <egészen> olyan tudományos mint az első <és> se nem <egészen> olyan mély mint a második. Ti ketten, te és Balázs, se tetszettek [!] nekem ott, benn a Cserna Andor³ társaságában (mellesleg olvasd el azt a szart⁴, rég nem röhögtél annyit) nem is fogtok benn maradni. Te ne maradj ilyen körülmények között semmi esetre. Árt neked és – ne haragudj – nemcsak külsőleg árt. Mert ezt a cikket⁵ nem írtad volna így máshova és ez a cikked így, nem {nagyon} tetszik nekem. Neked se. Tudod nagyon jól mi a baja. Gyorsan csináltad, gondoltad vagy írtad <vagy micso-da xxxxx, szóval nem xxxxx és nem áll és>* a folyása nem autonóm hanem passív folyás. A legnagyobb baja, érts meg jól: nincsen benne az a legmélyebb fajta ünnepegyesség ami minden nagy írásban kell hogy legyen és amit

* ne légy kíváncsi hogy itt mi állt, úgyse volt igaz

a te legtöbb írásodban én olyan sok szeretettel és reménnyel látok. Nincsen benne az a szent virítás az {az} új szűzségre fakadtság amit mindig el kell érünk ahol szépek akarunk lenni. Ne haragudj édes fiam, de így kell beszélnem, neke<d>m hozzád mert hiszek benned, mert látlak a nagy úton (és most <látom> {félek} hogy megint letérsz) mert hiszek a formában: nem mint aestheta tudod hanem azt hiszem, mint tisztességes ember. Így kell beszélnem mert megígérted magamnak (és a Magyar Hírlap olvasóinak) hogy formakritikus lesz még belőled 'egykoron' és most a jónevemet látom veszélyeztetve. A gondolatok – persze hogy azok jók.* De ne gondoldj te most a gondolatokra: a forma legyen a fikciód <a gondolatok> amit tartani kell, mint a 'szabadakaratot', a gondolatok jönnek úgy is mint a determináltság. És ilyen gondolatoknál amelyek benned mindennap visszatérnek, ilyen miatyánk-gondolatoknál meg éppen csak a kihozásra a kerekésre kéne ügyelned, ugy-e igaz?; és igaz hogy egy egészen elsőrangú lapnak erősebben csináltad volna meg. És azt hiszem ezt még meg is teheted sőt tanácsolnám, hogy <erősen> {nagyon erősen} csináld át németre és tedd a kötetbe, a George és mondjuk a Kassner közé. Mit szólsz ehhez? És akkor talán hagyd ki a Stormot ha sok volna. –

– És írájál egy levelet – tegnap óta meggondoltam a dolgot – Irmának és kérdezd meg mit szólna {ha} – en cas de force majeure⁷ – neki ajánlanád a könyvedet E nélkül ki van zárva, <lehetet> disznóság és nem engedem, evvel pedig először is nagyon mulatságos, sokat tudsz meg (ha megint csak egy kártyán felel is) és egészen tisztában <vagy> {leszel} a teendőiddel <és> a lelkiismeretteddel {és főleg: az érzéseiddel vele szemben}. Tedd meg ezt minél előbb. Lehet hogy a fentemlített nagy dilemmád ő fogja maga feloldani, általános meglepedésre. Többet most nem mondhatok.

Ami az én dolgaimat illeti, majd a nyáron fogunk beszélni róluk {már nagyon vágyom rá}. Így levélben csak ennyit mondhatok: hogy egy súlyos, magamon feletti, <de mégis néha> {de néha} nekem megfogható, kérdésekben változó de feleletekben állandó, sűrű és hibátlan boldog sors az én sorsom és hogy a tökéletességhez csak én hiányozom még és az én {nehéz} dolgaim elmúlása.

Ne többet most. Tudom hogy neked elég ennyit tudnod és {nekem} nem volna most könnyű <nekem> többet mondani, ha nem mindent. De biztosan tudom hogy fogunk erről beszélni: tartozom neked evvel a legbelső kitüntetéssel – amiben még én se vagyok részes –, evvel a legmélyebb beavatással: a

* csakhogy a 'nagy szétfolyás' gondolatát jobban kell összetartani mint akármilyen mást (úgy ahogy a Galilei beszédben⁶)

nekem is <{addig}> titkos dolgok <nyitjával> {kinyitásával} várok úgyszólván, amíg veled együtt nyithatom ki őket. –

Baumgarten jellemzésében⁸ legjobban stimmel 1/ a könyved címe 2/ a Rilke vers, ami félreismerhetetlenül a fejlődéshygiéne mottója és ami nem hatna pikantéria nélkül ha az I[rma] dedikáció alá tennéd.

Frau I. v. R[éthy]...

Das {ist der Sinn} von allem was einst war
dass es {Gott sei Dank} nicht bleibt mit seiner ganzen Schwere
Dass es zu unserem Lesen wiederkehre stb. stb.⁹

...

Evvel kimerítenéd a helyzet minden tartalomlehetőségét – nem gondolod?

Balázs dicséretének – már mondtam, látom, hogy nagyon örülök. Hozná-e az a Renaissance a halálesztétika-kritikát¹⁰ (már <régen> mindjárt gondoltam rá nemcsak reváncheból). – Tielevel olvassuk a Kierkegaard-t Nagyon szép; én magyarázom és újra látom hogy milyen jó. (Kis hiba a fordításban: 1. rész vége felé „... das Absolute im Leben *möglich wird*” kell¹¹. Különben nagyon szép a fordítás. Tiele és B üdvözlölnék és írnak nemsokára. Írjal te is és élj boldogan. Örülök hogy jól érzed magad.

Öllelek Leód

LAK LEV 92/10/15.

Levél.

P.: Utrecht, 13. 6. [19]10.

C.: Herrn Dr. Georg von Lukács, Berlin W. Bayreutherstr. 45. II.

F.: Popper, Huis ter Heide Duinweg 43. Utrecht

LEV 94. (224–227) BW 61. (130–133) CJ 34. (99–102)

1. Nyilvánosan.

2. Az esszé-kötet német kiadása.

3. Cserna Andor (1885–1933) műfordító, zenei író; ő jegyezte a Renaissance-ot.

4. Feltehetően Cserna Andor Japán fametszetek c. írásáról van szó (ez jelent meg a Renaissance május 25-i számában, mely Lukács Esztétikai kultúra c. cikkét is közölte.)

5. Az Esztétikai kultúrát.

6. Az utak elváltak.

7. Vis major esetén.

8. Ld. Baumgarten kritikáját Lukács esszéiről, Pester Lloyd, 1910. V. 29.

9. A Baumgarten-kritikában szereplő Rilke-szakaszt – a Der Sängersingt vor einem Fürstenkind (A dalnok énekel...) c. versből – Popper két ponton ironikusan módosítva idézi. Az eredeti:

Das ist der Sinn von allem, was einst war,
dass es nicht bleibt mit seiner ganzen Schwere,
dass es zu unserm Wesen wiederkehre,
in uns verwoben, tief und wunderbar.

Garai Gábor fordításában:

Mert minden múltnak ez a lényege,
hogy teljes súlya csökken az időben,
s mélyen-csodásan él lelkünkbe szóttan,
mikor megint találkozunk vele.

10. Popper kritikája Balázs Halálesztétiká-járól nem maradt fenn.

11. Popper javaslatát Mandl Ottó fordításával kapcsolatban nem fogadta el Lukács; ld. SF 45.

79. Lukács György Popper Leónak

[Berlin, 1910] VI/15

Édes Leo fiam,

megint éreztem a régi vehementiával és intenzitással: te vagy az én egyetlen olvasóm; az egyetlen aki fontos. Mert ha most nem lettél volna fáradt, még azt is megállapítottad és mondtad volna: a mikor ez a cikk <B> készült Berlinben voltak Somlóék, Jacobi Böske stb. és a cikk szerzője vagy napközben szaladgált velük és éjjel írt, vagy megfordítva. És ezt nem szabad tenni. És nem tűrnéd – ez ellen az elvi kifogás ellen – ha azt hoznám fel, hogy a Kassner is így készült. Mert 1/ a Kassner sikerült 2/ az ilyen hazard dolog; ha egyszer nem lett baj örüljön az ember stb. 3/ más ha az embernek Irmával van találkozója és más stb. Szóval minden helyes megállapítások mellé még ezeket is mondhattad volna – vagy nem mondtad {is} őket csakugyan? – Én azt hiszem a cikk eredendő bűne, hogy folytatása a Kernstock cikkeknek¹ – és mégsem az; kénytelen voltam újra megírni belőle dolgokat – és mint mindig – kevésbé erősen jöttek ki. A német átdolgozásra gondoltam már; de olyan formán hogy a *kettőből* csinállok egyet; lehetőleg a K[ernstock-cikk] hangján. Mit gondolsz erről? A kötetbe nem venném be: más hang; más dolgok. Ez már „praktische Vernunft” az „reine” (Sternében² <f> esztetikai formát kap a morális probléma) De cikknek talán megcsinálom. – De még egyszer: nagyon köszönöm a leczkét. Kellett és jól esett. Én nagy aggodalmak<kal> {közt} csináltam korrekturát – és aztán nem olvastam el (most sem). De sok lelkes levelet kaptam miatta; főleg Baláztól: hát megnyugodtam egy kicsit – Azonfelül van is benne – stílusosan – valami jó: kísérlet leküzdeni az én „talán”-stílusomat; kísérlet egy *formai* apodiktikusságra (tehát: a kételkedés maradjon gondolati, ante rem – a dolgokba csak az apodiktikus kerüljön bele) Nem gondolod hogy ez mint út helyeslendő – és talán egy kissé mégis indulás ez a cikk. – És megindulás tartalmilag is (ha Sterne és Kernstock elvivő is); prolegomenája annak ami most – nagyon homályo-

san és kezdetlegesen készül: a forma fogalom metaphysikai igazolásának. Úgy érzem: a forma: biológiai szükséglet (nem a közönséges „természettudományos” értelemben – de egészen mélyen: kell az élet *egésze*hez (És párhuzamosan készül a nagy leszámolás: a romantika könyv: leszámolás a racionalizmussal, mely kive<títte>{títette} a formát a világba, azt mond-vá[n]: a formák-világ–a Ding an sich; ezek: leszámolás az aestheta sensualizmussal. Mivel ez könnyebb ezeket már meg tudom írni; azokat még nem. De itt még a tartalom fontos nekem Azt mondhatod: akkor nem szabad kiadni. Ebben lehet, hogy igazad van. Csak arról akartalak meggyőzni: a hibák megvannak, de nem függnék össze a R[enaissance]-vel. És: észre kellett venned (ez az egyetlen pont ahol nem értek egyet veled) hogy a vége, a pozitív rész új. De persze: most megvan – és lehet, hogy megcsinálom németül – Küldd el a Halálest[etika] kritikát – de valami mást is (hogy ne <legyen> nézzen ki személyesen); pl. a magyar népművészet cikket³; az igazán szép és jó. Én rögtön elküldöm nekik. <Csak xx>

Ami az Irma-ügyet illeti: természetes hogy *neki* nem dedikáltam volna nyíltan a könyvet kérdés nélkül. A kérdésnélküliség csak egy rejtett dedikatoria vonatkozott volna. Az egész különben – mert utólagos <f> pontos lelkianalysisekből kisült – egy formai problémából pattant ki: németül nem lehet megtartani a magyar szép kétértelműségét. Azóta találtam egyet; hogy tetszik? „In die Hände sei dies Buch gelegt, die es mir gaben”. Gondoltam erre is „In memoriam 18/XII 1907” (az első találkozás dátuma.) – de ez nagyon furcsa azt hiszem. És ez már nagyon is nyílt – bár természetesen nem tudhatja senki, csak ő miatta lehetetlen. Épen úgy mint ez – egy nagyon régi tervezet:

„An...

In Ihre Hände lege ich dieses Buch. Denn mehr als mir darin zu sagen vergönnt war, gaben sie mir; alles was ich erwarb und geworden. Und wenn sie auch diesen Dank nicht wollen und nicht dulden – leise fällt er dennoch auf Ihr Haupt, wie welkende Blätter im Herbst” – De ennek is túl a nagy belső nyíltsága. Mindenesetre írdd[!] meg, mit gondolsz róluk. Neki csak végső esetben írnék – vagy ha hirtelen egyszer rászánnám magamat. – Fischernél még nincsen semmi. Most olvassa Heimann a meglevőket. Meglátjuk. Én nem nagyon bízom benne, bár kizárva sincsen teljesen.

És most rólad. Én egyet tartok *absolut szükségesnek*: mielőtt nem vagy egészen jól ne utazzál és ne experimentálj inkább írdd[!] meg a szüleidnek – vagy írd nekik valami más okot. Itt csak hetekről lehet szó: nem szabad egy

utazás strapa miatt a mostani jobbanlétet veszélyeztetni. Az a fontos hogy
őszig egészen jól légy, minden más egészen mellékes.

A többi dolgokat sejtem – és nagyon várom, hogy beszéljünk egymással.
Már a télen hiányzott valami; érezted te is: mindig valami körül beszélget-
tünk. Nem mondom, hogy mindig „lelket” kell beszélni – de kell hogy lehes-
sen. Akkor különben éreztem: megjött volna, ha elég sokáig maradok Berlin-
ben. – Most meg?! – Hát a nyáron. – Nem merek és nem akarok semmit sem
mondani. Csak azt érzem: ami nehéz azért nehéz mert a legjobb ami elgon-
dolható. És ezért érdemes és szép küzdeni; sőt szenvedni is.

Én jól vagyok. Annyira jól – hogy néha nagyon rosszul vagyok (meleg
miatt, fizikailag) – és nincs semmi baj. Minden lassan megy; még lassabban
mint gondoltam – és ez se baj. –

Bének, Tielének és apósodnak sok üdvözlét.

Ötel Gyurid

LAK LEV P85/10/13.

Levél.

P.: Berlin, 17.6. [19]10.

C.: Herrn Leo Popper p.a. de Waard Huister Heide bei Utrecht Duinweg 43

F.: –

LEV 95. (228–230) BW 62. (133–136) SC 50. (118–120) CJ 35. (102–105)

1. Az utak elváltak.

2. Beszélgetés Laurence Sterne-ről.

3. A cikk nem maradt fenn; későbbi német nyelvű változata: Volkskunst und Formbeseelung,
megjelent a Die Fackel 1911. június 2-i számában. Kötetünkben: 51–54.

Beatrice de Waard Lukács Györgynek

(Utrecht, 1910. VI. 23.)

Lieber Gyuri.

Heute nur von mir allein etwas. Und wie spät und wie kurz, das weiss ich leider schon im
voraus, kommt mein Brief. Doch lief ich immer herum mit den Gedanken an dich, und dasz ich
jetzt erst dir danke für deine lieben Wünsche, hält kein<e> decrescendo vom Dank ein, denn
Wünsche wie du sie schickst, fangen nicht am Tag vom Empfangen selbst an; sie wurzeln sich
immer tiefer, die Gefühle womit sie wieder geschrieben wurden. Und die kannte ich auch so
lange vorher schon. Das ist es noch mehr wofür ich dir danken möchte. Oder oft denke ich dass
Dank so nicht mit dem Wort aus zu sprechen ist, dasz für die Höhe von diesem Gegebenen ein
besseres und lebender etwas immer ob fliegt als <Ein> Umtausch. [?] –

Gyuri, Leo sagt Ascher der dein Buchhändler. Und er schickte mir Gösta Berling. Ist das von
dir? Ich finde es so lieb von dir, und danke dir sehr herzlich. Darf ich es umtauschen? G[östa]
B[erling] habe ich. Ich schicke es Ascher {dann} und werde mit ihm conferieren.

Sobald ich mehr Zeit habe, so schreibe ich, das versprech[e] ich. Leo geht es gut, das ist herrlich, er schreibt dir wohl bald. Jetzt viele herzlichen Grüsse von ihm. Und viele von meiner Mutter. Und sehr viele von

B

LAK LEV 119d/6.

Levél.

P.: Utrecht, 23. 6. [19]10.

C.: Herrn dr. G. von Lukács Berlin W., Bayreutherstrasse 45.

F.: –

Kiadatlan.

80. Lukács György Popper Leónak

[1910. VII. elején]

Édes Leo,

egy kérésem illetve egy kérdésem van: a következő: – Én már kb két hete nem jól vagyok itt; rosszul alszom, fáj a fejem, lassan megy a munka stb. Elhatároztam tehát, hogy radikális dolgot próbálek meg, eljövök hozzátok két-három hétre. Ennek persze az az előfeltétele, hogy te is ott légy még Hollandiában, tehát azt kérdem: meddig? Én pénteken vagy szombaton elutazhatom innét – ha azontúl még két hetünk lehetn<e>{énk} [!] együtt – jövök (és aztán megyek Weimarba stb) – Most a kérés: ha megkaptad {ezt} a levelet *sürgönyöz*<d>z <meg> nekem *rögtön*. Csak ennyit: igen vagy nem, mert ha nem hozzátok megyek csak 15ikén utazom Weimarba és sok pakkolni valóm van stb.

Ami a többieket illeti: kérlek kérdd [!] meg <xxx> Thielet vagy Bét hogy egy közeli szállodában vegyenek nekem szobát – de valami kis forgalmú csendes helyen; mert rosszul alszom mostanában. És inkább szállodában, mint nálatok. Az én életmódomat – mihelyt megint tisztességesen dolgozom – nem lehet úgy beosztani, hogy ne zavarjam őket. Én mostanában néha reggel háromig járok fel s alá munka közben a szobámban stb. Az ilyesmi kis házban szörnyen zavar. Ugy-e igazam van?

Nagyon sok üdvözet mindenkinek. Remélem hamar találkozunk.

Gyuri.

LAK LEV P85/10/14.

Levél, boríték nélkül.

Kiadatlan.

81. Popper Leó Lukács Györgynek

(Utrecht, 1910. VII. 6.)

Édes fiam

Én szombaton elutazom innen és így azt hiszem nem fogsz jöhetni a mi különben nagyon szépen ment volt és aminek Tiele és Bé nagyon örültek volna.

Hanem, ha együtt akarsz velem lenni, kérlek jere velem St Gilgenbe, ott pompásan lennél jó szállodában stb. és a távolság talán nem nagyobb mint ide. Tehát gyorsan: ha jöhetnél találkozhatnánk vasárnap délbén a Deutscher Kaiserben, Münchenben és hétfőn mennénk tovább.

Akarod így? Írj rögtön, én nagyon akarom és nagyon örülnék neki!! És az nem zárná ki hogy Weimar után még egyszer jere. Nem sürgönyözhetek mert nincs {itt} állomás és az tovább tart mint {a} levél.

Hanem, amint mondtam: jere St Gilgenbe jere, jere?!

Nagy sietségben

Üdvözet mindenkitől

Ölel Leód

LAK I.EV 92/10/16.

I.levél.

P.: Utrecht, 6. 7. {19}10.

C.: Herrn Dr. Georg von Lukács, Berlin W. Bayreutherstr. 45. Express

F.: Popper, Huister Heide Utrecht

Kiadatlan.

82. Popper Leó Lukács Györgynek

(Huister Heide, 1910. VII. 9.)

Édes jó fiam.

Nagyon sajnálom hogy nem lett semmi ebből a találkozásunkból. Bocsásd meg hogy olyan <érez> futólagosan írtam azt a levelet, de nagyon kellett sietnem, hogy Bé még kivihesse a városba. {Nagyon szívtelenül nézhetett ki} Most remélem hogy fogsz valami mást és számodra kielégítőt találni Weimar előtt és hogy azután eljössz hozzám Gilgenbe. Karli is eljön 2 hétre. Különben nagyon félek ettől a nyártól, feszült hangulatok; a szüleimet felheccelték a mi {örökös} együttlétünk ellen, én most nem jól vagyok rosszul nézek ki, amiről ők még nem tudnak; azután feltétlenül ki {akarom} csináltatni hogy

Bé 4 hét múlva hozzám jöjjön, szóval misz dolgok vannak kilátásban. Ugye látod őket. Gilgenből írok, írj te is oda, nyugtalan vagyok miattad is.

Öllelek Leód

St. Gilgen b/Ischl Villa Kocian.

LAK LEV 92/10/17.

Levél.

P.: Huister Heide, 9. 7. [19]10.

C.: Herrn Dr. G. von Lukács, Berlin W. Bayreutherstrasse 45. [B. de Waard kézírásával]

F.: –

Kiadatlan.

A levél hátoldalán Beatrice de Waard levele Lukács Györgynek:

Lieber Gyuri

wie schade, dasz es so misgelaufen ist; grade jetzt geht Leo fort. Ich wollte dir noch aus unserem Name [!], von meiner Mutter und mir, sagen, dasz es uns leid tut, wir hätten uns sehr gefreut, und Mutter hofft auch, – dass sie dich noch mal bei sich sehen wird. Jetzt ist sie sehr müde, sie hatte einen ermüdenden Winter, und wenig Ruhe, die sie jetzt sehr braucht. Dadurch kommt es auch dasz sie dir noch nicht schrieb, und vielleicht in der ersten Zeit noch nicht dazu kommen kann. Wir haben zu 3 [?] deinen Kierkegaard gelesen, und hatten sehr schöne Stunden damit. Du kommst doch noch zu Leo diesen Sommer? Was machst du jetzt, ging es nicht dass du mitkamst nach Gilgen? Ich hoffe sehr dasz es dir gut gehen wird. Kannst du nicht in die Nähe von Berlin ziehen? Es scheint mir so schrecklich jetzt in der Stadt. Gyuri – für Gösta Berling – arrivierte „Entweder-Oder“, und dafür schicke ich dir noch vielen Dank. Mutter und ich werden es lesen. Leo wird dir erzählen über alles und über die Lukács-Popper Collegen [!] am Nachmit-tag, mit deinem Artikel.

Herzlichste Grüsse von B

83. Lukács György Popper Leónak

[Weimar,] 1910 VII 17

Édes Leo fiam,

roppantul sajnáltam, hogy a hollandiai dologból nem lett semmi – szép lett volna. És jó lett volna. Kár – így egyenesen Weimarba mentem. Ennek nagy psycho-hygieniai előnyei is vannak: az embernek t.i. kell hogy meglegyen az ereje saját erejéből keresztül vergődni rossz periódusán; még ha azokat physiológiai okok okoznák is. És azt hiszem, ahogy lassan múlóban van a nemjöl érzésem úgy meg is fog szűnni – és van abban valami győzelem, hogy ez magától ment. Látod: én aszkézisre vagyok teremtve. Egyszer akartam nem aszketikusan segíteni magamon (és magamban gondoltam: talán

nem szabad ilyet tenni) – és íme – ! – De azért nem vagyok annyira meggyőződésből aszkéta, hogy ne sajnáljam.

Itt elég jó lesz. Az Ernst essay¹ lassan megy előre. És most nem tetszik nekem. Azt hiszem: hideg és száraz. De az első fele amit Berlinben Ottonak felolvastam neki tetszett – és <nek> nekem is jobbnak tűnt fel olvasás közben. Ez különben egészen önálló lett és el is küldöm a „Logos”-nak „Zur Metaphysik des Dramatisch-Tragischen” cím alatt. Ha az egész meglesz elküldöm. – Philippe² olyan szélessé érik hogy félek: mostani lassú dolgozások mellett nem készül el most. Meglátjuk. – Egy pár kritikát küldök a könyvemről. Szabolcsi Lajos írta a „Hét”-belit és a másik a „Nap”-ból való³. Mindakettő elég mulatságos. – Van egy szintén mulatságos a Journalban⁴ – de ez most kell nekem. Ernst t.i. egészen magától felajánlotta közvetítését az „Insel”-hez és oda elküldöm a Lloyd⁵ és a Journal beliekét. – Moritz Heimann azt írta nekem, hogy az essayk „zu den ganz wenigen von Rang in dieser Gattung gehören. Ob freilich damit etwas günstiges für das Erscheinen im Verlag ausgesprochen ist, wage ich nicht anzugeben”. Tehát: nem valószínű; Ernst ellenben azt hiszi, hogy az Inselnél menni fog. És ez legalább olyan előkelő és a jövőre nézve kedvezőbb, mert ez lehet állandó összeköttetés, ami Fischernél ugyis ki lett volna zárva

Ernsttel nagyon meleg és kellemes a viszonyom. Szombaton este nála voltam. Ott volt még Otto Stoessl⁶ és Samuel Lublinski⁷. Felolvasta egy új vígjátékát: Der heilige Crispin. Szép. – Annyira biztosnak látszik a viszony <x>, hogy erről is Ninon de L'Enclosról is mondtam egy pár kifogást – és mindbe belement. A dologban van valami izgatónan nehéz: a húsz év korkülönbség; azonkívül a mesterségbeli distantia-problémák. A költő mindig „erősebb” a kritikusknál – de nekem ő mégis csak „alkalom”. – De úgy látszik minden igen jól megy vele mégis.

Velem máskülönben nincsen semmi újság. Nagyon monoton kívül is belül is az életem. De azt hiszem jó utakon vagyok megint és elég biztosan megyek.

Rólad szeretnék most sokat hallani. Írjál nemsokára és részletesen. Mi van veled? Megnézted magad mielőtt elmentél Hollandiából egy orvossal? Vagy talán Münchenben? Mik a tervek és a kilátások téltre? – A szüleiddel hogyan állnak a dolgok? Értettem nagyon a félelmedet. Bár azt hiszem így mégis kevesebb lesz az ütközőpont mint tavaly nyáron volt. Vagy talán úgy van, hogy most minden rajtad ütközik, mert nincs más levezető? – Írj ezekről! – Hogy Hollandiáról írv az azt nem is kérem; arról majd csak beszélni lehet.

Igaz. Hajós Edith augusztusban utazni fog és akar velem találkozni. Ezt írtam neki: menjen Gilgenbe. Nem hiszem, hogy ez neked kellemetlen lenne. Ugy-e nem? És – azt hiszem – Bvel kölcsönösen tetszeni fognak egymásnak.

Nem gondolod? – Kérlek küldd a Lloyd kritikát. Kelhet nekem. Ezeket pedig tedd el. Írj hamar!

Ölel Gyurid

LAK LEV P85/10/15.

Levél.

P.: Weimar, 18. 7. [19]10.

C.: Herrn Leo Popper Österreich St Gilgen bei Ischl. Villa Kocian

F.: Dr. Georg von Lukács Weimar Pension Höhn Lassenstrasse 6.

LEV 98. (235–237) BW 63. (136–138) CJ 36. (105–107)

1. Metaphysik der Tragödie.

2. Charles-Louis Philippe.

3. Szabolcsi Lajos: Egy új magyar kritikus (Lukács György: A lélek és a formák). A hét, 1910. június 19. 407–408., ld. LKT 64–65. Az említett kritika aláírás nélkül jelent meg A Nap 1910. július 2-i számában 9. old.; LKT 65–66.

4. Az anonim kritika: Ungarische Literatur, Neues Pester Journal 1910. VII. 15. 3–4.; LKT 254–256.

5. Baumgarten recenziója az esszé-kötetről.

6. Otto Stoessl (1875–1936) osztrák író, esszéista, színdarabokat és verseket írt. Egy ideig Karl Kraus Die Fackel c. folyóiratának munkatársa volt. 1907-től közeli barátságban állt Paul Ernsttel.

7. Samuel Lublinski (1868–1910) drámaíró és kritikus. A klasszicista történelmi dráma egyik jelentős képviselője.

84. Popper Leó Lukács Györgynek

(1910. VII. 21.)

Édes fiam

Ezer örömmel olvasom el a cikkedet¹, nem is tudnék most kedvesebb és épületesebb foglalkozást; nagyon érdekel, küldd hamar. A napokban levél

Ölel Leód

LAK LEV 92/10/18.

Képes levelezőlap (A régi Utrecht).

P.: St. Gilgen, 21. VII. [19]10.

C.: Herrn dr. Georg von Lukács, Weimar Pension Höhn Lassenstr. 6.

F.: –

Kiadatlan.

1. Metaphysik der Tragödie.

Beatrice de Waard Lukács Györgynek

(Utrecht, 1910. VII. 23.)

Lieber Gyuri.

Ist die Adresse so recht, ich konnte sie nicht gut lesen. Wann gehst du nach St. Gilgen? Ich freue mich dasz es dir und in Weimar so gut geht. Mutter lässt dir sagen dasz sie dir so gerne schreiben möchte, aber dasz sie so furchtbar müde ist und das verhindert ihre Schreibpläne. Sie lässt dich sehr Grünszen.

Kommen die Bücher zur rechten Zeit? Dank für das Leihen [?] und verzeih dasz wir sie so lange behielten.

Viele Grünsze, wir werden uns wohl in Gilgen treffen denke ich, deine

B

LAK LEV 119d/7.

Levelezőlap.

P. Utrecht, 23. 7. [19]10.

C.: Herrn dr. G. v. Lukács Weimar, Pension Lassenstrasse 6.

F.: deWaard Huis ter Heide bei Utrecht

Kiadatlan.

85. Popper Leó Lukács Györgynek

(1910. VII. 27.)

St. Gilgen Villa Kocian

Szerda

É[des] Gy[uri]

Megkaptam és köszönöm a cikkedet; ma kezdem el olvasni; <eddig> {de már lapoz}gattam és stílusban roppantul meglepett. Mihelyt meglesz kapsz levelet, megjegyzéseket új híreket, mindent. Ma csak ennyit, mert fáradt vagyok kicsit és sok a dolgom: csinálom a giccset¹ és festek és lógok minden, még fizikai haszon nélkül is.

Ölel Leód

Üdvöz<li>öl Olga néni² [Idegen személy kézírásával]

LAK LEV 92/10/19.

Levelezőlap.

P.: St. Gilgen, 27. VII. [19]10.

C.: Herrn Dr. Georg von Lukács, Weimar Pension Höhn Lassenstr.

F.: Popper, St Gilgen Villa Kocian

Kiadatlan.

1. Der Kitsch.

2. Kilitét nem tudtuk megállapítani.

86. Popper Leó Lukács Györgynek

(St. Gilgen, 1910. VIII. 11.)

Édes fiam

Hát először nem is igaz, mert írtam volna, másodszor azért nem írtam volna mert még nem vagyok készen a dolgoddal mert rosszul voltam sok napig aztán magam is dolgoztam aztán itt volna Karli aztán most itt van Heini. Harmadszor azonban készen lesz a dolog amíg idejössz. Szobát feltétlenül kapsz: Jere lehetőleg <szomba> hétfő előtt mert Heini akkor elutazik és szeretne látni (rólam nem is szólva). Bé 21én jön. Addig, sőt talán 18ára, amikor nagy muri van átmenetnének Ischlibe ugy-e. Írjál érkezést és ne haragudj amiért nem írtam Ezegyszer nem tehetek róla. Öllelek, várlak

Leo

Gyere várunk

Heini [a nevezett kézírásával]

LAK LEV 92/10/20.

Levél.

P.: St. Gilgen, 11. VIII. [19]10.

C.: Herrn Dr. Georg von Lukács

Adr. H. Dr. Franz Baumgarten Gartenheim, München Ludwigstr.

F.: Leo Popper, St. Gilgen

Kiadatlan.

87. Popper Leó Lukács Györgynek

[1910. IX. eleje]

Édes Gyurikám

Csak gyorsan egy pár szót hogy ne némán érkezzék ez a pár kép¹. – Délután miután elmentél, {meg}jött a Bruegel cikk²; nagyon tetszett Karlinak, nagyon örültünk és jól voltunk vele Az apám teljesen intellectuellté lett ez alkalommal és mindent goutirozott amit {csak} akartunk. Másnap elolvasta a Goldschmidt úr³ és – nem értette meg. Az apám nagyon szomorú lett és elvesztette minden bizalmát.

– Holnapután megyünk Münchenbe.

Karli jön velünk.

Onnét Davosba minden valószínűség szerint.

Címem – különben még megírom.
Ma csak öllelek Mit szólsz milyen jó a képed!

a te Leód

Mind üdvözlünk.

LAK LEV 92/10/21.

I.levél, boríték nélkül.

Kiadatlan.

1. A Lukácsról készített fotók.
2. Peter Brueghel der Ältere.
3. Kiletét nem tudtuk megállapítani.

88. Popper Leó Lukács Györgynek

(München, 1910. IX. 15.)

Édes Gyurikám

Meg fogom írni Davosból pontosan hogy mi van, most képtelen vagyok rá Holnap utazom, egyedül mi[s]z hangulatban. Köszönöm a szép levele-
le<ed>det¹ nagyon meghatott

Ölel Leód

LAK LEV 92/10/22.

Levelezőlap.

P.: Muenchen, 15. Sept. [19]10.

C.: Herrn Dr. Georg von Lukács, Budapest I. Normafa u. 28

F.: –

Kiadatlan.

1. Lukács levele nem maradt fenn.

A levelezőlap hátoldalán Polányi Károly levele Lukács Györgynek:

Kedves Gyuri,

dől be a nap a restaurant-asztalunkra s minden egyéb is rendben van.

Bé, Leo meg én nagyon, – igazán nagyon jól érezzük magunkat. Lassan készült, de meglett.

Az orvos jobbat mondott mint vártam: azt mondotta, hogy a dolog komoly, de baj nincs. *Ké-
vésbé jól van* mint most 3 éve és vissza kell vinni oda a dolgot, ahol volt.

Davosba megy Leo egy hónapra, *megfigyelésre*. A döntés ott lesz, valószínűleg elmen<ni>(és-
sel) fog végződni. (Középmagas hegyek közé). Bé addigra hazamegy. Én is. – Leo már holnap
utazik.

Beatrice de Waard Lukács Györgynek

[1910. IX. 15 körül]

Café-Restaurant & Pension „Modern”

Lieber Gyuri.

Wir sind in München, aber morgen ist es schon wieder aus. Leo war bei Turban der ihn sehr ernst nehmen will und viele Strenge vorschreibt, aber sein Urteil ist nicht eigentlich sorgwiegend. Es musz [?] nur alles geschehen, und so bald und so intensiv möglich. Jetzt kommt erst eine Observationsmonat in Davos. Für die Zeit gehe ich nach Holland. Wir wissen noch nicht ob ihm dieses Mal die Davoser Luft gut tun wird. Es werden ein paar Jahre von *lauter* Gesundheitszwecke kommen, und dann wird es gut sein.

Jetzt kann ich dir nur kurz schreiben.

In Gilgen bekam ich noch deinen Brief¹. Er war mir sehr, sehr lieb. Darf ich wenn ich in Holland bin dir darauf antworten? Alle Tagen lag er in meinen Gedanken als etwas sehr Schönes und er machte mich sehr dankbar. Ich schreibe dir noch.

Jetzt bin ich auf einmal versetzt in so ganz andere [!] Pläne und es war so unerwartet dasz wir jetzt wieder vier Wochen weg sein werden, ich verstehe es noch nicht recht. Wir denken an dich und Leo grüsst dich mit mir.

Was für schöne Geschenke machtest du mir Gyuri, Gyuri das ist viel zu viel, dein Brief ist unter den drei doch das beste – Ich brauch dir nicht zu sagen wie ich mit dem Eckehart glücklich bin.

Die Kugler, die herrlichen – erreichten uns nicht mehr in Gilgen aber sicher schickt man sie nach.

In Holland schreib ich dir.

Bis daher. Viele Grösze von uns

B.

LAK LEV 119d/8.

Levél, boríték nélkül.

Kiadatlan.

1. A levél nem maradt fenn.

Beatrice de Waard Lukács Györgynek

(Arnhem, 1910. X. 3.)

Lieber Gyuri

Vielen Dank für deine Karte¹. Ich kann dir nicht so lang schreiben wie ich gehofft hatte, keine Zeit, keine Gelegenheit. Hier ist etwas Unruhe weil mein Vater krank war und viel zu tun und regeln ist, wenn es auch jetzt ihm gut geht. Leo geht es sehr gut, er nimmt zu. Fieber nimmt ab, und er darf schon im Zimmer auf sein. Ich wünsche dir so viel Schönes in Italien zur Renaissance! Ich meine das Zeitschrift! Nein Gyuri denk dir, die Kugler erreichten mich noch nicht. In Gilgen gab ich Befehl sie mir nach München nach zu schicken. Da war ich mehr als eine Woche und sie kamen nicht. Wir grüßzen dich alle herzlich. So schade von den [!] Kugler! Lass noch mal was von dir hören, ich habe so wenig Gelegenheit zu schreiben. Schreib uns nach Ondegracht [?] Utrecht Holland, die Adresse immer richtig, ich weiss nämlich nicht wann wir genau zu Hause sind in H[uis]. t[er]. H[eide].

Viele Grösze B

LAK I.EV 119d/9.

Levelezőlap.

P.: Arnhem, 3. 10. [19]10.

C.: Herrn dr. G. v. Lukács

Florence, Pensione Consigli, Villa Robbia 54

F.: –

Kiadatlan.

1. Lukács levelezőlapja nem maradt fenn.

89. Lukács György Popper Leónak

[1910. X. elején]

Édes Leo,

majdnem fizikai lehetetlenség nekem az írás. Neked nem akartam kártyát írni – és eddig tartott íme, mire lett levél. (És az sem lesz levél) Mert rólam kevés a mondandó. Most már igazán jól vagyok. Firenze szép – nagyon szép. Jó itt lenni. Hogy mit ad, azt nehéz formulálni és talán igazán problematikus is. De jó. Most csak itt maradok – és lehet hogy tavasszal visszajövök megint. – A régi Firenze (ahol először voltam) ketté hasadt. Van egy aktuális, ahol vagyok – és ahová téged kívánlak, ahonnan te vagy az egyetlen, ami [!] hiányzik. És van (volt) egy furcsa meseváros, ahol az utcák énekeltek (nehezen tudom ugyan megérteni, mért tették ezt a bolondságot, amikor olyan szép palazzok állnak bennük, amik nem szorulnak rá <a> erre a romantikára – de az szép volt) Szóval va<gy>n egy régi Firenze, az Irma Firenzéje, amitől féltem hogy erősebb lesz az igaznál és közénk áll. De olyan messze van már hogy nem. –

Itt van Fülep¹. Okos, művelt, kultúrák, jóutakon van – de kérdés hogy lesz-e benne elég intenzitás.

Igaz: a Renaissance szépirodalmi és kritikai részét Herbert fogja kezelni. Írok én, talán Karli (sőt Heini is közgazdaságot) Hevesi Sándor², néha Fülep, Kaffka Margit³, Lesznai Anna⁴, Laci stb. Kérlek: add ide te is a dolgaiddat. Jól fizet (5 K. oldalanként) A németeket Herbert fordítaná le, a magyarokat úgy hozná, tedd meg.

Most a fontosokról: mi van veled. Írdd [!] meg kérlek az ígért levelet, részleteset, mindenről, különösen Turban⁵ véleményéről stb. stb. stb. !!! Ne várj olyan sokáig mint én. De nekem mint látod, nincsen mondanivalóm – a te dolgodat tudni pedig nem mondhatom meg mennyire kell nekem. Élet dolog. Írjál kérlek (kb. 10-ig itt leszek Czim Pensione Consigli Via Robbia 54; ha

úgy írnál hogy akkorra nem <lehet tu> jöhet meg: Pest, Városligeti fasor 20 a) Írjál.

Még egyet: meg lehet csinálnod a Novalist⁶? Ez csak kérdés (nem kérdés!!) Csak azért, hogy ha nem gondoskodhassak róla.

Írjál fiam, szeretettel ölel

Gyuri

LAK LEV P85/10/16.

Levél, boríték nélkül.

LEV 107. (247–248) BW 68. (144–145) SC 54. (125–126)

1. Fülöp Lajos (1885–1970) filozófus és művészettörténész, a Vasárnapi Kör tagja. Lukácsal együtt szerkeszti 1910–11-ben A Szellem c. filozófiai folyóiratot.
2. Hevesi Sándor (1873–1939) rendező, színiigazgató, író. A Thalia Társaság egyik vezető alakja, A Szellem munkatársa, később a Nemzeti Színház rendezője, majd igazgatója.
3. Kaffka Margit (1880–1918) az egyik legjelentősebb magyar író, a Nyugat körének tagja, később Bauer Ervin felesége.
4. Lesznai Anna (1885–1966) költő, iparművész. Rendszeresen publikált a Nyugatban, csatlakozott a Nyolcak köréhez, tagja volt a későbbi Vasárnapi Körnek. Jászi Oszkár felesége volt.
5. Popper kezelőorvosa.
6. Lukács Novalis-esszéjének német fordítását.

90. Popper Leó Lukács Györgynek

(Davos, 1910. X. 7.)

Édes Gyurikám

Köszönöm a te jó és meleg soraidat <És> Hálás vagyok hogy legalább így – hazajáró formában – ott lehetek Firenzében és körülöttem. Amit F{iren-zé}ről írsz mind értem, a földszakadás-égyindulásoktól egészen a daloló utcáig. Csak, hogy a palazzók <ném> {tétle}nül nézték ezt a dionisikus demonstrációk [!] azt nem értem. Te, hátha azok is énekeltek!? – Irigyellek némán és nagyon. Sokat mondana nekem {is} most az a hely, most <hogy> {amikor} annyi új félreértést tudnék benne találni, hogy semmi sem maradna előttem sőtét Nem lehet, hiába és más anyag híjján a temperatúráim görbéiben keresem a félr[éértése]ket. Már van is egy elméletem erre nézve az t.i. hogy 3 napos csoportokban változik a kurva [!] képe stb. de nem igen akar beválni, mert hol egy normális pont paccol bele egy lázas gruppa hol fordítva pedig én hajlandó volnék akár meg is halni az elméletért feltéve ha {ez} három <nap> egymásután következő napon történhetnék, vagy akár egészségesnek is lenni ugyanilyen alapon. De hiába viccelni ha úgy se használ semmit, még

a kedélynek se. Mert tudd meg fiacskám hogy nem vagyok megelégedve magammal és nincs is okom rá. A temperatura a második héten erős <jav> {csökke}nést mutatott, az első 6 nap alatt 3 fontot <is> híztam is és így nagyon jók voltak a jelck és örült a Turban. De most megint felment a temp[eratura] és csak 300 gr ot híztam a második héten és megint sötétben állok és nem tudom mi van mi lesz.

Most minden, még az ittmaradás is az első vizsgálatról függ amely egy hét múlva lesz. Akkor fog eldőlni az is hogy Bé idejöhet hogy menagirozunk-e¹ stb. Egyelőre hát csak fekszem szép tiszta és ruganyos nagyszerű ágyban és olvasok agyba-főbe Thomas Mannt és Hamsunt, Csestertont[!] és James-et, írok is ha eszembe jut valami és várom hogy eldőljek valamilyen irányban. Rossz a kedvem meg jó is aszerint hogy mit ír B. és a többi és hogy milyen arcot vágott utoljára Gertrud, a szigorú szobalány. Figyelem magamat mint a Christian² és én se hozok ki többet a dologb<an>ól (a Christian rosszul van csinálva {ugy-e?} – úgy látszik rosszakarattal – nagyon differenciáltan exponálva és aztán sose csinál mást mint azt a pár stiklijét. Azt hiszem azért tartják <csak> {ép} olyan jónak mert olyan primitívan és einprágsam jelenti ezt a mély típust. De ez {egész} biztosan hiba. A könyvnek a legnagyobb baja hogy {mégis csak} „én-regény” harmadik személyben {és egyáltalán nem eposz}. Csak Thomas áll [!], mozog, introszpiál³, fejlődik szenved, tragikus-sol[!], a többi mind áll és mondja a maga egy szavát egész idő alatt. Igaz hogy <ebből> {itt} megint nagyon szép phylosophémák ütköznek ki ha a komplikált ember nézi az egyszerű hábuéletet és sír rajta; vagy ha az az egyszerű trükk, hogy a kis Toni egész életében {minden situációban} ismétli azt a pár szót amit gyerekkorában attól a medikustól hallott ha ez a kis trükk, mondom egyszerre mint a mindannyiunk élménysémája villan fel és egy csapásra nevetségessé tesz<i> „tapasztalatot” <xxx> „fogalomképzést” és minden egyebet amit {valahogy} szentülszerzett nek szoktunk érezni. Nincs igazam? Én nagyon mélynek tartom ezt a vonást, sokkal mélyebbnek {mint} ahogy T[homas] M[ann] érti, szélesen, és mindenütt egyformán robbantó sikerrel alkalmazhatónak tartom {a mi saját életünkbe tekintvén bele}. Értesz, ugy-e. Írd meg, hogy te is így látod-e fontos nekem. –

A Renaissance ügynek örülök: miattad, Bauer miatt és azért is hogy nekem is lesz most hová lehajtan<i>{om sokat} refüzált⁴ fejem. Egyelőre a Breugelt küldtettem el neki, hallom tetszik sokaknak Pesten remélem ő is jónak találja és hozza. Én csak egy példányt kaptam azért nem küldtem neked. Nem haragudtál ugy-e? Hogy most mit fogok írni nem tudom. A giccset befejezem a Segherst⁵ is aztán talán mégis <egy> megcsinálok végre a félr[éértés] elm[élete]t⁶ a Renaissancenak. Mondd csak azok mindent hoznak amit

én írok? Küldjem el pl. az aphorismáim⁷ jobbik részét? (nem azt amelyet az apám akart kiadni). Meglássuk. Talán írok egy nagy szép cikket Rodin ellen⁸, ami fontos volna. Talán Cézanne-ról stb. és esetleg Rilke-ről⁹(?)

A Novalist persze hogy lefordítom. Csak nem mindjárt ugye még nem is kell, mikorra kell majd? – Kérlek ne mondd el el [!] hogy nem vagyok jól mert először – árt a részvényeimnek, aztán a szüleim megtudnák és búsulnának; aztán én se akarom. De hiszen úgyse tetted volna. – És kérlek írdj levelet amennyit csak akarsz én nagyon nagyon örülök neked és – nem akarlak zsarolni de nagy szükségem van rá. Szeretettel gondolkodok rád, egészen különös és számodra rezervált nagy szeretettel. Talán egyszer megmondom hogy milyennel most nem tudom csak a súlyát érzem. Elj jól fiam és írd meg nekem hogy az milyen.

Ölel a te Leód.

Megkaptad a képeket?

LAK LEV 92/10/23.

Levél.

P.: Davos-Platz, 7. X. [19]10.

C.: Al onorevole dottore Giorgio de Lukács Pensione Consiglieri, Firenze, Via Robbia 54.

F.: Popper, Turban Davos

LEV 109. (251–253) BW 69. (145–147) SC 55. (126–128)

1. Gondoskodjunk-e az ellátásról.
2. Christian, Thomas, Toni – Thomas Mann A Bruddenbrook ház c. regényének alakjai.
3. Itt: szemlélődik.
4. Visszautasított, elutasított (a francia „refuser” szóból).
5. Popper cikke Hercules Seghers (1589–1645) holland festőről csupán jegyzetek, töredékek formájában maradt fenn; ld. kötetünkben: 181–191.
6. Popper végül is nem írta meg tervezett tanulmányát a félreértésről. I.d. 99. sz. levél ill. kötetünkben: 176–181.
7. Az aforizmák összefüggő tisztázata fennmaradt; I.d. 218–223.
8. Die Bildhauerei, Rodin und Maillol, Die Fackel, 1911. április 29.
9. A Rilke-cikkről nem tudunk továbbiakat. A Cézanne-tanulmányból néhány jegyzet maradt fenn; ld. 212.

91. Popper Leó Lukács Györgynek

(Davos, 1910. X. 7.)

Fiam,

még sürgősen egy pár sort. Most kapok Karlitól levelet amelyből kiveszem hogy bántja hogy a Ren[aissance] filozófiai részét nem bíztátok őrá, vagyis inkább hogy nincs kedve a dologhoz ha a phil. rész rossz. Iszonyú kár

volna hogyha emiatt K[arli]t, <elv> vagy a munkája legjobb részét – mert ez inspirálná és most csinálna valamit (ezt nem mondja de én tudom) elveszítenők. Kérlek szépen, légy tehát olyan jó, a mindnyájunk kedvéért és javáért ebben a dologban okosan (fés} diszkrétan) és erélyesen eljárni úgy hogy Karli föltétlenül benne legyen a lapban és pedig olyan jó helyen amilyent csak adhattok neki. (Nem hiszem [hogy] érdemes volna őt Ritoók E.¹ miatt elejteni vagy mellőzni) Kötelességemnek tartottam téged értesíteni és nem haragszol ugy-e, sőt ugy-e?

Írjál

Szervusz öreg

Leód

LAK LEV 92/10/24.

Levelezőlap.

P.: Davos-Platz, 7. X. [19]10.

C.: Dr. Georg v. Lukács, Firenze, Pensione Consigli Via Robbia 54.

F.: –

Kiadatlan.

1. Ritoók Emma (1868–1945) író, filozófus. Bloch, Balázs és Lukács barátja, a Vasárnapi Kör tagja.

92. Lukács György Popper Leónak

(Firenze, 1910) okt. 9.

Édes jó fiam,

köszönöm nagyon a leveledet. Fáj hogy most nem megy a legjobban, de ez<t> valószínűleg csak reactio az első jó hétre; aztán helyrebillen a mérleg és megy egyenesen a jó félek [felé]. De nagyon kérnélek: értesíts mindig hogy, hogy van [!]. Nem lehetne hogy minden héten egy kártyát írnál nekem. Csak azt: így és így vagyok. Tedd meg. És a következőt küld[d] Pestre ahová valószínűleg már szombaton (ja!) megérkezem. Szerencsére most nem tart sokáig. Nov elejére (via Wien – Weimar) Berlinben akarok lenni

Firenze úgy látszik a félreértések elmélet fészke. Most ugyan az én írásom járult hozzá az új félreértésekhez Én t.i. (lényegileg) azt írtam neked, hogy Firenze most *nem* dalol; és mégis jó és szép. Sőt talán még termékenyebben jó és szép lesz, mint a mámoros volt. És vagy elfelejtettem a „nem”-et odaírni – vagy olvashatatlanul írtam oda. Szóval mondom: itt vannak a nyugodt idők. Minden idegesség végleg megszűnt bennem. Sok mindent bontott meg bennem az itt töltött idő – de ez most más izgalom mint akkor volt. Most

minden kérdésnél érzem: évekig fog tartani a felelet ideje; frivolitás az ilyent siettetni. Most olyan hangulataim vannak, hogy talán a romantika könyv előtt (aminek nehézségei retteneteseek: hogy kritizálni tudjam a Hegel és Schelling metaphysikáját, készen kell lennie az enyémnek – és az ki tudja mikor lesz) szóval, hogy előbb megcsinálok a „Vittorio Alfieri. Das Problem der tragédie classique”¹-t. Ennek előnyei: könnyebb; szenzátiósabb. (Ez t.i. a Hamburgische Dramaturgie”² ellen írandó könyv, az essaykötet bevezetéséből. Ez iszonyúan belekapcsolódnék a mai – irodalmi és képzőművészeti – neoclassicismusba) Továbbá kényszerítene sok képzőművészettel foglalkozni; mert a tragédia és a barokk viszonyáról is lenne szó benne. Főelőny: kellene egy félév Párizs és egy félév Firenze. De ez most nem aktuális; nem akarom. Most Berlinbe megyek és úgy foglalkozom filozófiával, mintha holnapután kellene megírni a romantika könyvet. Tavasszal – ha lehet – három hónapra idejövök (de szintén mystikus és filozófus olvasmány anyaggal). Azonkívül van még két tervem: 1/ Der Aesthet. Ha Buberrel³ lehetne valamit csinálni; 2/ Agathon. Zwei Gespräche über das Märchendrama⁴. A hol egy új irodalmi műfaj lenne fixirozva (mint már pl. Philippeben) A késői dráma, a dráma vége. <a> Ami {a} görögöknél Sophokles után jött Euripides productioja egy részével és Agathonnal (ő róla nem tudunk semmit; ezért lenne ő a címe a dolognak) Angliában Shakespeare végén (Tempest⁵), Beaumont-Fletcher, Ford stb. „Romance”-nak hívják ott; megvan Spanyolországban is. Ma: Pippa Tanzt; Strindberg: Traumspiel⁶. stb. És legfőképpen: az indiai dráma. A fontos itt: ez a tragédia *utadni* dráma. Ahol a filozófia elnyelte már a tragikumot, v[agy] önmagától koptak le a tragikus élességek. Bölcsesség és dekorativitás. Egy másfajta transcendentia mint a drámában: ott szikraként kiütözik az összecsapásokból, itt minden olyan mint egy régi üvegablak: alakok és cselekmény – de transparense. A legfontosabb az indiai: ott ezt a Védák csinálták meg; a dráma már létrejötté előtt megszűnt tragikus lenni; mellesleg (talán) mindebben az opera formája is bennefoglaltatik – Hogy mért beszélgetés? Nem tudom még. De ne félj; nem Sterne lesz⁷. A mollban megírt Platói dialógusokról van valami hangulatvízióm; még nem tudom hogy mi lesz. – Szeretnék azonkívül még egy (szigorúan tudományos) cikket írni a műfajról mint metaphysikai aprioriról; hogy t.i. nem a művekből következtetünk a műfajra (ez csak a tanulásunk útja) hanem előbb van a műfaj mint a mű és megvan és érvényes – még ha nem lenne egyetlen egy írás sem a világon, ami igazán megfelelni [!] neki. Szóval látod: nagy országutak vannak előttem. És ezzel el is mondtam volna mindent, ami rólam fontos és tudni való. Mert, hogy jól vagyok, ezt ezekből úgyis tudod.

Remélem tudsz majd valamit csinálni. Nagyon kíváncsi vagyok a giccsre. Küldesz belőle leíratot, ha meglesz ugy-e? Van itt az Uffiziben egy Seghers. Ha tudok reproductiót kapni róla elküldöm. Emlékszel még rá? Ami a dolgok közlését illeti: A R[enaissance]nál én nagy úr vagyok. Ott tehát van értelme ilyenekből kabinettkérdést csinálni. Tehát: kell hogy hozzanak téged – különben nem kapnak meg engem. Tehát küldj csak nekik akármit; jobb ha Balázsnek küldöd mint Zigánynak⁸. Jobban fel lehet lépni. Jó aforizmákat is küldhetsz. – Ami persze magát a R[enaissance] ügyet illeti: tegnap kaptam Balázstól levelet⁹, amiben azt írja: nem lehet úgy megcsinálni, hogy a *mi* lapunk legyen: nincs elég ember (úgy látszik mégis a Fuga forma kellene) hogy nívón lehetne tartani; és ezért nem megyünk – úgy veszem ki az ő leveléből – mint akartuk; csak törödni fogunk vele és dolgozni belé; csak provizórium lesz; várni, amíg megjön a mi lapunk ideje. Ezért nem teszek most semmit a Karli dologban. Nem tudom, hogy néznek ki ezek a dolgok. De neki különben sincs egészen igaza. A „rovatvezető” nem azt jelenti, hogy ő *csinálja* a rovatot (a mi lapelgondolásunkban,) hanem hogy neki *kötelessége* számontartani az irodalmat, aktualitásokat, folyóiratirodalmat stb. Erre filologikus ember kell; akadémikus. (Hogy egy példát mondjak: a német irodalom rovatvezetését nem én vettem [!] volna, hanem egy Lorsi Ernő¹⁰ nevű művelt filológus; aki nem is ír) Tehát Rítóók E[mma] nem állt volna Karli útjában. Őrá nagyon is számítottunk: filozófiában is, politikában is, angol irodalomban is. Amellett: persze, hogy ha más azt mondja: erről kellene írni – és helyes, akkor erről íródik (akárki a rovatvezető) Szóval... – De meglátom majd ha Pesten lesznek mindezt

Örülnék ha megcsinálnád a félrértésméletet. Neked is, nekünk is hasznos és tanulságos lenne. Azt is lehetne a R[enaissance]-ben közölni. De lehet esetleg jobb hely is. Fülep Lajos t.i. (de erről nem szabad még tudnia senkinek!) jan 1 től egy negyed éves filozófiai lapot akar megindítani. Egy revue inactuelle-t. Egyelőre csak ő, én és Hevesi Sándor volnánk munkatársak. Minden szám nagy filozófusok kevésbé jól hozzáférhető <fo> munkáit hozná magyar fordításban és tőlünk cikkeket. – Cím: <a> {A} Szellem. – Első szám: Boutroux: Nature et Esprit; Plotinos; Chesterton. <É> Az én Ernst cik kem; Fülep: Idő és örökkévalóság; Hevesi S: (valószínűleg) Kultúra és Morál, Zik Bergson: Introduction à la Metaphysik, Eckehart. stb.¹¹ – Beszéltem Fülepnek erről a cikkről. Azt mondja hogy szívesen hozza. De – ez nem fizet. Az persze nem baj: az egész sokkal előkelőbb – ha sikerül. És a R[enaissance]t még ezután is meg lehet próbálni.

Fülep mint talán már írtam, nem „nagy ember”. Nem nagy és nem igazi az intenzitása Baumgarten-típus, de keresztény. Tehát jobb a lelkiismerete az aesthetasághoz is, a munkához is, mindenhez. Viszont: kissébb sokkal az erkölcsi értéke: hiú. B[aumgarten]: gőgös – és ezért van benne „Demuth” nagyságokkal szemben; F[ülep]-ben nem nagyon igazi: nagy embernek hiszi magát – pedig csak finom aestheta.

Novalis – sajnos – ráér még. Még nincs Müllertől¹² válasz. Talán nem sokára. Lehetne azonban hogy november második felére készen legyen? Akkor talán már nagyon aktuális lesz. Lehet? – Igaz. Mit szólna egy ilyen sorrendhez: Előszó; Kierkegaard, George, Philippe, Storm, Novalis, BeerHofmann, Kassner, Sterne, Ernst. – Ha van változási terved írd meg. Szempontok: Kierkegaard; paradigmája a formámnak – tehát előszó után. Aztán: sentimentálisak; Storm és Ph[ilippe] (sociologia) Ez és az életművészet kapcsolnak Novalisba és B[eer-] H[offmann]ba. (a kettő között még halálmotívum is) és Kassnerhez. Ott a formaprobléma és életprobléma egysége. Aztán: Sterne: ugyanez negatív; Ernst: pozitív. Végző szavak: Die Form ist die höchste Richter in des Leben[s]”. Jó?

Amit Buddenbrooksról írsz valószínűleg helyes lesz. Én nagyon régen nem olvastam (mikor a Königliche Hoheitről írtam¹³, emlékezett után tettem). Mély és helyes a Toni megjegyzésed. Azt érzem: elmélyítése valaminek, ami nekem is régi megfigyelésem. Azaz kettő. Az egyik: az embernek <vagy> van egy gyerekkori gondolata; ezt éli, írja v[agy] festi egész életében. Másik: hogy minden ember élményeinek (erről azt hiszem beszéltem már neked) sémája van. De én nem gondoltam rá, hogy a kettő összevaló – és azt hiszem hogy neked itt igazad van. Még nem gondoltam ezeket végig; de frapált és tetszett a megfigyelésed. – Mann ezt bizonyára nem itt látta.

Hát most isten veled fiam. Írj nekem egy kártyát Pestre (Városligeti fasor 20 a) hogy hogy vagy és mit mondott a doctor és mi lesz később. Rögtön akarom tudni. És – ugye nem felejtet el? – időről időre, amilyen gyakran lehet, kártyákon értesíteni engem hogy mi van veled. – Én is írok, amikor tudok. De nagyon rossz levélperiódusban vagyok még mindig.

Bétől egy nagyon kedves kártyát kaptam¹⁴.

Vedresék¹⁵ sokszor tiszteltetnek. Nagyon szeretnek – az asszony különösen.

Sokszor ölel édes fiam

Gyuri

LAK LEV P85/10/17.

Levél.

P.: Firenze, 9. 10. [19]10.

C.: Herrn Leo Popper, [Davos Sanatorium Dr Turban
F.: Dr. G. de Lukács Pensione Consigli, Via Robbia 54, Firenze
LEV 110. (253–258) BW 70. (147–152) CJ 38. (111–115)

1. Lukács terve nem valósult meg.
2. Lessing: Hamburgi dramaturgia (1767–1768).
3. Lukács terve nem valósult meg.
4. A dialógust Lukács nem írta meg.
5. A Vihar.
6. Gerhard Hauptmann: Und Pippa tanzt; Johann August Strindberg: Der Traumspiel.
7. Utalás a Sterne-esszére, ill. Popper azzal kapcsolatos kritikájára.
8. Zsigány Árpád (1865–1963) író, műfordító, a Renaissance megalapítója és szerkesztője.
9. L.d. Balázs Béla levelét Lukácshoz 1910. X. 6. körül, LEV. 248–250.
10. Lörtsy Ernő (1889–1961) a Galilei kör tagja, majd a Pester Lloyd munkatársa.
11. A Szellem két megjelent számának tartalma több ponton eltér a tervezettől.
12. Georg Müller müncheni kiadó; Lukács itt is próbálkozott az esszékötet német kiadásával.
13. Thomas Mann: Királyi fenség; Lukács György: Thomas Mann második regénye, Nyugat, 1909. november 1. 486–491.
14. L.d. kötetünkben: 360.
15. Vedres Márk (1870–1961) szobrász, az ún. újklasszicizmus egyik képviselője. Ekkor Fiorenzében él feleségével, Polacsek Máriával, Polányi Károly nővérével.

93. Popper Leó Lukács Györgynek

(Davos, 1910. X. 16.)

Kedves Gyurikám

Nem maradok itt. Ma dőlt el, a vizsgálaton melynek különben elég jó eredménye volt. A tüdő határozottan javult csak hogy a szív nem bírja el az erős levegőnyomást és így le kell mennem. Valószínűleg Gries bei Bozenba fogok menni a jövő hét végén. <A> Turban azt mondja hogy egész jó prognostikont állíthat; rendbe fogok jönni de nem biztos még hogy mikor. Ezek elég utálatos dolgok és sok sok gond jár a nyomukban ami a kettőséletet illeti. Nem tudom még hogy Bé mikor jön oda attól függ hogy mit fog csinálni mert dolgozni akar és pénzt keresni szegényke. Szóval – na hiszen látod hogy állnak a dolgok. Most nem tudom mikor írhatok bővebben de téled nagyon szívesen vennék egy pár vigasztaló sort.

Tisztelem Herbertet, majd írok neki is. Jön a Bruegel vagy nem. Ha azért nem jön mert már németben megjelent akkor sajnos kevéssel fogok szolgálatni nektek. Ha ellenben jön és az nem baj akkor most az Aeroplan is „szabad”. Küldjem el [a] nyitott-csukott dialógot¹⁷ Ki fordítaná le?

Írjál öregem a te

Leódnak

És mond[d] kérlek hogy jól vagyok

LAK LEV 92/10/25.

Levelezőlap.

P.: Davos-Platz, 16. X. [19]10.

C.: Ngs. <Dr> Lukács György dr úrnak Budapest Városligeti fasor 20 a
Kiadatlan.

1. Dialog über Kunst.

Beatrice de Waard Lukács Györgynek

(Utrecht, 1910. X. 20.)

Gyuri

immer nur noch eine Karte. <xxx> Erst in ein paar Woche werde ich mehr Zeit haben. Ich gehe bald zu Leo, nicht nach Davos, sondern nach Gries bei Bozen in Süd-Tirol. Vater und Mutter gehen nach Locarno, Vater ist lange noch nicht gut, er ist sehr schwach. Und meine Mutter sehr müde natürlich. Ich schreibe dir länger sofort ich nur kann, jetzt ist so furchtbar viel zu tun. Frage Leo um die Bilder, er hat die Films [!]. Die von dir sind sehr gut.

Herzliche Grüße bis dahin von

B

LAK LEV 119d/10.

Levelezőlap.

P.: Utrecht, 20. 10. [19]10.

C.: Herrn dr. G. von Lukács Budapest VI. Stadtwäldchen allee 20 a

F.: –

Kiadatlan.

94. Lukács György Popper Leónak

[1910. X. végén]

Leo fiam,

nincsen nekem rosszabb időm ilyen pesti pár heteknél. Mindennap akar-tam írni neked, és nem kártyát hanem igazi levelet – és látod ez lett belőle és most rettenetesen szégyellem magamat és nagyon fáj az egész; de mit hasz-nál ez?

Hát édes fiam ne vegyél túlzott optimistának (hogy mindjárt a „dologra” térjek) ha azt hiszem: objektíve nem szorulsz mégsem olyan nagyon a vigasz-talásra, mint akkor hitted; most talán te sem érzed ezt ennyi[re]. Hiszen szó sincs róla: jobb lett volna Davosban maradni; nekem se tetszett amikor elő-ször olvastam a hírt, meg az indoklását – De mégis: visszaemlékeztem pl. ar-ra, hogy mindannyian (legerősebben magamnál ellenőrizhettem) menyire

jobban éreztük magunkat fizikailag Luzernben mint Wengen[ben]. Hogy én akkor meg is fogadtam, hogy ennyire fel nem megyek többé; az egyetlen kivétel lett volna téged Davosban meglátogatni. Én azt hiszem, hogy ilyen magasan nagyon sok *egészen normális* egészségu ember sem bírja jól ki sokáig. – Hogy régen másképen volt veled – nem bizonyít semmit. Az ember gyermekorában egészen más. Akármit mondanak az orvosok én meg vagyok róla győződve: 20–25 között egy döntő öregedési periódus van. 1906 nyara Csorbán nekem fizikailag még kitünő volt; a tavalyi Wengeni – legjobb esetben közepszerű. Én tehát nem látok nagy bajt abban, hogy el kellett menned Davosból és rengeteg jót várok Bozentől. Írjál majd, hogy mi van. A berlini címet (valószínűleg hétfőn utazom, de talán via Wien–Weimar) megírom. Addig írjál ide: elküldik majd (csak ha nyílt kártya: elolvassák – B[eatrice] dolgairól szeretnék hallani. De ő csak kártyát írt nekem eddig¹; úgy látszik nagyon el van foglalva szegény. Karlitól hallok azonban, hogy valami zongoravizsgát akar letenni. Nem volna a legokosabb azt Pesten letenni? Mégis itt fognák fel a legformálisabban és legsimábban az ügyet! (Persze lehet hogy egészen bolondot írok, nem ismerem a részleteket.) Kérek majd erről információt. Mert hátha lehet – ha pl. óraadásról van szó valahol – olyan konstelláció ahol én a szüleim által talán tehetek valami[t]. De persze ettől eltekintve is jó volna tudni valamit.

A cikkekiddel aligha lesz valami. Herbert meg én megváltunk a Renaissancétól. Nem lehet még nekünk jó lapot csinálnunk – és itt semmi esetre sem lehet. De majd Berlinbe küld[d] el nekem a dialógust. Talán lehet vele valahol máshol csinálni valamit: a Fülep filozófiai lapjában, amiről azt hiszem írtam már neked. (És amiről akkor írtam, hogy még titokban készül ugy-e?) A dolognak akkor csak az lenne a nehézsége hogy neked magadnak kellen[e] lefordítani: Herbert most nem ér rá semmire. Két drámát akar a télen befejezni. Most írja a dialógus 3ik² részét.

Karlit egy párszor láttam. Örülök neki: jó úton van. Az ügyvédség érdeklí – és azt hiszem lehet belőle (egyelőre) kitünő ügyvéd és híres kriminalista. És egy ilyen – belsőleg külsőleg egészen független – állás <m> az egyetlen lehetőség neki egy politikai karrier számára. – Annál nagyobbak úgy látszik a bajok Irmánál. Láttam tőle most egy freskóvázlatot P. Károlyéknál³: van benne szép is – nem egészen jó. De: olyan mintha Nagybánya és Réthy sohasse léteztek volna. És ez nála (tudod hogy ő menyire befolyásuk alatt él) rossz jel – a házasságát illetőleg. Aminek csak szimptomája, hogy a télre Pestre jön, míg az ura Nagybányán marad. Azért mondom csak szimptomának, mert amit ebből ki lehetne olvasni én már a freskóvázlatból kiláttam. – Jó nekem, hogy mire ő ideért én már messze máshol járok; hogy én már csak

emberi szájalommal nézem ezt a dolgot – annyira hogy én már jó akaratú barátja is tudnék lenni; ha az ilyesmi nem lenne (ő miatta) nagyon veszedelmes, amiért persze nem lesz meg – és nem kerül valami nagy lemondásomba persze.

Én olyan jól vagyok hogy szinte szégyellek erről írni. Az „élet”-et már csak leírva és idézőjelekben gondolom el: azt hiszem Philippe volt az utolsó „Lélek és a formák” essay. Most „tudomány” jön. Lassan. És talán megjön – kárpótlásul az elmaradó lyráért – az igazi metaphysika. De lassan ez is. – És van türelmem várni. Másképen, más hangsúlyokkal, nyugodtabban, komolyabban érzem azt, amit a tavasszal Berlinben mondogattam neked.

Külsőleg minden változatlan: nem is akarok érdeklődni hogy mi van a könyvvel Müllernél és az essayimmal a Logosnál: nem akarom ilyenekkel [!] rontani a kedvemet (belül t.i. biztosra veszem, hogy nem jönnek.)

Még egyet: a cikkeidet megint olvastam Breughel roppantul imponált megint, az Aeroplán tetszett; jó a hangja: biztos és souverain.

Isten veled. Ne haragudj ezért a késett és felületes levélért a te

Gyuridra

IAK LEV P85/10/18.

Levél, boríték nélkül.

LEV 111. (259–261) BW 71. (152–154) SC 56. (129–131) CJ 39. (116–118)

1. B. de Waard levelezőlapja Lukácsnak ld. 370.

2. Dialógus a dialógusról; a harmadik rész megjelent: Nyugat, 1911. március 16. 565–576.

3. Valószínűleg Polacsek Károlyéknál.

Beatrice de Waard Lukács Györgynek

(Gries, 1910. XI. elején)

Lieber Gyuri.

Erinnerst du dich noch den vorigen Weihnachten? Wir hatten einen wirklichen kleinen Baum der roch. Es war sehr schön. Jetzt liegt Leo wieder in einem grossen Zimmer, noch immer mit unaufgegessenen Brötchen, vollgeschriebenen Papieren und seinem Microscop. {um sich her} Du kannst es dir wo[h] vorstellen. Ich glaube jetzt hangen die vollgeschriebenen Papiere zusammen mit deinem Novalis. Er kann nur so selten aussen liegen, das ist so schade. Aber das Wetter war sehr schlecht, die ganze Zeit. Er ist nicht mehr im Sanatorium sondern in einer Pension wo er sehr gutes Essen hat, das er aufisst, und das sagt viel. Sein Temperatur sollte immer noch mehr herunter gehen.

Wie wohnst du?

Meine Eltern waren lange in Locarno. Es gefiel ihnen nicht, jetzt suchen sie etwas anderes. Es geht meinem Vater besser.

Zwischen deinen schönen Brief von Gilgen und jetzt liegt so ein Sprung von Zeit. Und ich kann gar keine Briefe mehr schreiben. Ist Berlin nicht schrecklich? Ich kann fast nicht dran denken. Ich liebe es so unsagbar wenig, alles, auch den Tiergarten, alle Strassen, alle Plätze, die Springbrunnen, die Dächer und die Waarenhäuser. Eine grässliche Stadt. Aber du hast natürlich Himmel [?] und viel Gutes. So wie du Leo auch schreibst. Ist Baumgarten da?

Meinem Vater geht es besser. Aber er muss viel dafür tun. Mutter hat die Hände voll mit allerlei Gedanken, Befehlen und Zurechtmachungen, glaube ich.

Guten Tag Gyuri, verzeih mir meinen Brief, aber schreibe mir mal.

Deine B.

LAK LEV 119d/11.

Levél.

P.: Gries, olvashatatlan postabélyegző [1910. XI. ?]

C.: dr. Georg von Lukács Passauerstrasse 22, Berlin W.

F.: –

Kiadatlan.

95. Lukács György Popper Leónak

Berlin W. Passauerstrasse 22. III.

1910. XI/9

Édes jó Leo fiam,

megint csak írok neked a születésnapodra gratulációkat (félek kicsit későn jönnek), és megint nem vagyunk együtt. Olyan rég nem hallottam rólad semmit, hogy szinte bizonytalan a hang, amivel írni kezdek. Érted: a hangulat-hang; amihez tudni kell, hogy a másik hogy van, mit csinál; amihez kell, hogy a másik tudja, hogy én velem mi van... (Szóval: „én tudom, hogy ő tudja, hogy én tudom...” jaj!) A másik dologhoz, a fontoshoz nem kellene levelek. Túl minden „hangulat”-on, tudáson és nem tudáson érzem én szilárdnak a mi kettőnk dolgát. Az egyetlen igazán szilárdnak, amim van. (Egy közepes angol vers jár a fejemben: Others leave me. All things leave me. You remain¹⁾) Emiatt nem kellene nekem írnod [!] – és neked sem. De te azért írjál nekem időről-időre. Csak egy kártyát. Nem is akarok levelet; ne fáraszt [!] te magad levelekkel. Egyenlőtlen kívánság tőlem levelet várni tőled; választ. Neked egy levél mindig nagyobb munka volt mint nekem egy kis cikk. De időről-időre egy kártyát, hogy mi van veled. Mert most igazán semmit sem tudok.

Itt pedig akarok tudni. Mostanában erősen a távolba tolódtak az emberek nekem – ez megmaradt olyan közelnek, amilyen volt. Ha a te dolgaidról van szó megint benne vagyok az „életben”. <Ma> Szinte programmellenesen, mert lassan egészen kiszokom belőle. És nagyjából jól tesz nekem ez a kiszo-

kás. Otthon vagyok. Olyan országban, ahol tudom az utakat, ahol biztosan járok. A másikba én – komoly, megilletődött szégyenérzettel érzem – nem vagyok és nem leszek való. Kezdve a legprimitívebb bevásárlástól – egészen addig ahol komoly és emberi helyzetekben komolynak és emberinek kellene lenni. Én ott csak komoly vagyok – de tehetetlen. Te tudod ezt. Tapasztaltad. És hogy mégis szeretsz, hogy mégis benne [!] hagysz az életedben – arról nem illik beszélni, hogy ezt hogyan kellene megköszönni. Ne is beszéljünk róla. Tudod mi vagy te nekem – ha azt is tudod, hogy ez mit ér és mit jelent (az „élet” objektív mértékeivel mérve) Különös érzés nekem, hogy mindennek eltolódásában, mennyire nem szerepel ez soha. Mert minden messzire kerültől tőlem. Megmarad az a külsőleg nagyon türelmes modorom okos emberekkel szemben – de mögötte megváltozott minden hangsúly. Igazán türelmes lettem; tűröm az embereket. Az számít csak: fegyvertársak-e valami módon abban [a] küzdelemben, ami az én életemet be fogja tölteni. És a kiválasztás szigorúbb és (emberi szempontból) önkényesebb mint valaha volt. Tudom: az ilyen érzésekből „barátság” is lehet és az is lett teszem Herbert-nél; egy kicsit Paul Ernstnél is De ez más. Itt együttthaladásokról van szó és ha az utak elválnak – akkor elválnak az emberek is. Csak épen bennem sok a kegyelet és hála elmúlt jószágokkal szemben, a reverentia elmúlt továbbvivőimmel szemben (még ha én dobtam is fel őket oda, ahova nagy nehezen követtem őket – és ők engem nem; még akkor is ők vittek el oda) Úgy érzem: Baumgarten kezd lassan ide besorozódni. Valamikor együtt volt „reménytelen” a világérzésünk; sokban az ő érdeme hogy nálam motorikus erő lett a „reménytelenség”-ből. De nála nem. És ma már alig vannak közös útjaink; csak emlékeink – meg talán reményeink. Nem tudom még hogy itt mi lesz. Én hiszem, hogy sokat fogok dolgozni a télen. Hogy mi lesz – arról ma még fogalmam sincs. De most már minden hisztérikus önkínzó aszkézis nélkül tudok várni. Belső dolgokra is, külsőkre is. Az utóbbiakra úgy látszik különösen soká kell várni és ezt a várást – világnézetileg – nagyon nehéz elhelyezni (Érzelmileg nem; ott: közönyösség) <De> {Mert} én nagyon jól ismerem a magam tehetségének határait: én távolról sem vagyok elég tehetséges ahhoz, hogy egy ilyen unisono² mellőzést megérdemelnék. Legfeljebb arról lehetne szó, hogy azt az ideát nem akarják bevenni, aminek én – nagyon is! – tizedrangú megnyilvánulása vagyok. Engem jutalmaznak meg azzal a fogadtatással, amit egy nagy filozófus – aki el fog jönni – érdemelt volna ki helyettem. – De ez üres beszéd. Dolgozni kell. Amit mostanig csináltam problematikus: nem érdemli meg (az én szempontomból nézve) hogy sikere legyen.

Írjál fiam, hogy hogy vagy. Sokszor ölel és sok-sok jót kíván neked a te Gyurid.

Bének nagyon köszönöm kedves sorait; nem volt sajnos időm felelni rá. Sok-szor üdvözlöm őt is.

A Worringer Cranachja³ <m> remélem jókor megjött

LAK LEV P85/10/19.

Levél.

P.: Berlin, 10. 11. [19]10.

C.: Herrn Leo Popper Österreich. Gries bei Bozen Sanatorium

F.: Dr Georg von Lukács, Berlin W. Passauerstrasse 22. III

LEV 115. (265–267) BW 74. (157–158) CJ 41. (119–121)

1. „Mások elhagynak engem. Minden dolog elhagy engem. Te megmaradsz.” (A vers fróját nem ismerjök.)

2. Egyöntetű.

3. Wilhelm Worringer: Lucas Cranach, 1908.

Lukács György Beatrice de Waardnak

[1910. XI. közepén]

Liebste B,

vielen-vielen Dank für Eure guten Briefe. Ich habe mich so sehr über Sie gefreut, und war so gerührt ob ihrer Schnelle, dass ich gestern den Ganzen Tag guter Laune war und nur Euch schreiben wollte – aber natürlich nichts schrieb.

Dass es bei Euch sehr schön ist, ist ja selbstverständlich, und nach Berlin erst recht. Ich kann mir sehr gut vorstellen wie weh Dir immer Berlin tat. Nun aber ist es vorbei – und nicht wahr es war doch nicht Schade dass Ihr hier wart? Weder innerlich noch äusserlich. Ich habe wenigstens die Empfindung, – Für mich freilich stand es ganz anders. Du kannst es ja kaum wissen, wie ich mich schon im Sommer auf diesen Winter freute. Er wäre ja die einzige Gelegenheit gewesen viel und ruhig und ständig mit Euch zu tun. Dass in alltäglicher, stiller, schöner Ruhe etwas so sicheres und festes zwischen uns erwachse, dass wir dann ganz ruhig (wenn auch mit stillem Bedauern) selbst langes Fernsein ertragen können. Denn jetzt ist wieder für lange Zeit keine solche Hoffnung (Denn: ein paar Wochen oder Tage irgendwo – das ist ja nicht was ich meine; nicht wahr?) Und ich tröste mich ganz <M> vergebens: es steht trotz allem fest und sicher zwischen uns, der Sommer und die paar Winterwochen genügten – nein! Sie genügten nicht! Ich weiss ja wie alles ist, und bin gewiss nicht undenkbar für alles was da ist (es ist vielleicht mehr als ich verdiene) aber trotzdem – Nun ich will nicht länger lamentieren. Im Sommer sehen wir uns ganz gewiss. Ich werde alles so einteilen, dass ich wenigstens einen Theil des Sommers mit Euch verbringen kann!

Also: vielen-vielen Dank! Und auf Wiedersehen! Recht viele Grüsse an deine Eltern!

Dein treu ergebener Freund

Gyuri

LAK LEV 95d/1.

Levél, boríték nélkül.

Kiadatlan.

96. Popper Leó Lukács Györgynek

(Gries, 1910. XI. 18.)

Édes fiam,

Csak két szót máma kétségbeesésemben hogy még nem írhatok levelet. Köszönök mindent édes jó fiam; egészen a tiéd vagyok! – Összevesztem a szanatóriummal, költözködtem utálatos, sok dolog volt. Most rendben vagyok, jó helyen, kitűnő kosztal. Az állapotom egyforma, nem rossz subj[ektíve] jó. Napokban hosszú levél. Most túl fáradt volnék

Bocsáss meg.

Öllelek L.

Bé sokszor üdvözöl

LAK LEV 92/10/26.

Levelezőlap.

P.: Gries, 18. XI. [19]10.

C.: Herrn Dr. Georg von Lukács, Berlin W Passauerstr. 22 III.

F.: Popper, Gries-Bozen Quisisana

Kiadatlan.

97. Popper Leó Lukács Györgynek

(Gries, 1910. XII. 7.)

Édes jó Gyurikám,

Nagyon megvárattalak ez egyszer – bocsáss meg még ez egyszer – tudod ugy-e hogy ez máskor nem szokott történni. – <Ezerszeres> {Háromszoros} bűn volt mert hazugság <volt> is volt rosszaság is volt és önkínzás is volt. A lelkemben, ott rögtön írtam neked miután elolvastam a te szép megható leveledet, de a testemből, ebből a nyavalyás masinából nem került ki előbb. {De} Nem hiszem hogy neked ez olyan rosszul esett mint nekem; minden nap szenvedtem alatta, és mégsem tudtam segíteni valami mistikus fájdalomkeresés-munkakerülés hangulatból ami nem hagy el már hónapok óta, (már évek óta).

Először arról amit te írsz. Hát az engem nagyon boldoggá tesz édes fiam, hogy érek neked valamit. Tudod, azt hiszem hogy az én egész úgynevezett növésemet úgyyszólván egyedül a te becslésed skálájá<n>ról <szó> olvasom le és ha azt is tudod hogy ennek a skálának hova teszem én null pontját akkor nem csodálkozhatok ha egy kis nagyzási hóbertban lepsz meg nemsokára. És nekem is az az érzésem ami neked: hogy megmaradunk egymásnak mi ketten

szilárdan változatlanul Nem fogadom el ugyan hogy én vagyok az egyetlen de hogy vagyok azt a lelkemből köszönöm És én is szavalom hogy ugyan others don't leave me, all things don't leave {me}¹ (mint a hogy téged se!) de:

Gyuremain!²

Nem engedem azonban hogy szerénykedj! Nem engedem – és mint jóbarát-nak jogom van hozzá – hogy alábecsüld <a te munkád xxx> a te sikertelenségértékét. Manapság ilyet nem lehet tenni. Tudnod kell hogy mennyire félnek ezek az emberek az {alábecslés} blamázsától; hogy mennyire kételkednek a maguk au<k>toritásában és hogyan kapnak minden után amit nem értenek. Ha tehát még ilyen előfeltételek mellett se látnak meg téged akkor – már igazán bízhatok magadban. Egy ilyen előnyös időben igazán csak nagy embernek sikerülhet <vissza> hátrányban maradnia. A mai kultúra teljes kontrolltalansága végeredményben egy nagyszerű szelekciót biztosít: azokét akik mégsem kerültek át. (Nagyon szigorú kontrollnál baj van, mert ott {tudvalevőleg} csak a legrosszabb kerül át, a közepes és a jó keverten marad és a legjobb nem is jön létre) Tehát kérek ne essél kétségbe hogy nem érdemled meg a mellőzést: hidd el megérdemled. Én <erre> {ezt} nem csak az előbbi sociológiai következtetés alapján mondom hanem – mert {el}olvastam az összes műveidet és mondhatom hogy szépek. Az egész apológiáját a balsikernek pedig azért kíséreltem meg hogy <egy> {így} az én karrieremben most induló hasonló irányzatnak idejekorán megadjam a haltungját. A Rundschau t.i. visszakiüldte a „Kitsch”-et Sok bocsánatkéréssel és <másért xxx> {más cikkért,} esedezve, de avval a megjegyzéssel hogy „túl általános vagy nem elég éles” Mit szólsz hozzá? Én magam majdnem elhittem az első perc-ben és ha nem lett volna Bé az ő végtelen biztonságával aki szidta azt a marhát és magasztalt engem – nem tudom hogy nem-e mondtam volna le a carrierről – tekintve hogy egyrészt a sors úgyse akarja, másrészt akkor nem kell annyit írni és az jó. De Bé itt volt és így lett hogy hamar magamhoz tértem. De egy új {meg}ismerésem marad a dologból; hogy t.i. a<z> pointe is relatív dolog: <a kegy a> bőre válogatja: ezt eddig nem tudtam és azt hiszem te sem hittél volna hogy itt fog felütközni ez a probléma. – De nem baj annál jobban fogok most írni. {Az Aeroplan} Amit annakidején a Tagnak³ írtam épen jó volt a Rundschau-nak, már a Volkskunst⁴ amit neki írtam nem kellett. Sejt-hettem volna hogy a Kitsch aminek 1/ a tárgya a Rundschau 2/ az <ö> entendue-i⁵ az ő legfrissebb újdonságai <xxx> nem fog ott tetszést aratni. De hogy unalmat fog kelteni ezt nem vártam Ha nagyzási hóbortom volna azt mondanám: a király (nem tudom melyik) a ki Cassandra üvöltésénél elalszik. Te a télen egy szép hasonlatot mondtál egy hasonló jelenségre: „.... akik a do-

rong forgását pikáns játéknak gondolják holott az.”⁶ stb. Most azt mondanád: akik a dorong dorongolásától álomba szenderülnek.

– – – Most pedig tehozzád. Mit csinálsz? hogy vagy? Mik a belső és mik a külső – lépések (ez elég neutrális fogalmazás) Hogy megy a Metaphysika és hogy a Müller-ügy?; {és} hogy a <xxx> többi, a feledés-émlékezés-hygiéne; a jó dolog és a rosszdehasznos dolog mert tertium neked nem datur Írjál magadról ha legközelebb írsz nagyon érdekel minden. Mi az, hogy Firenzébe mész? Otto írta, mikor mész és meddig?

Én most mégis maradok ebbe a ronda Griesbe. Nem tetszik, nem is vagyok valami jól, el is akartam menni, de a Turban azt írta hogy most sehol se jobb és így maradok. Az egészségem nem halad ugyan de azt láthatóan teszi. Majd most megint felveszem azt a szokást hogy rövid időközönként értesítlek amint egyszer kívántad. Most is csak azért nem írtam olyan soká, mert hecbe, bajba, miszégekbe voltam és kártyát nem akartam írni mert te levelet érdemelsz.

Isten megáldjon édes jó fiam; és mégegyszer köszönöm és szívből viszonzom az érzéseidet

Írj nemsokára!

Bé sokszor <tiszteltet> üdvözöl én sokszor és szívből öllelek

a te Leód

Kell-e már a Novalis?

LAK LEV 92/10/27.

I.levél.

P.: Gries, 7. XII. [19]10.

C.: Herrn Dr. Georg von Lukács, Berlin Passauerstr. 22. III.

F.: Popper, Gries-Bozen Quisisana

LEV 126. (285–288) BW 83. (170–172) CJ 47. (129–132)

1. Mások nem hagynak el, semmi sem hagy el.

2. Szójátékszerű utalás a „You remain”-ra, ld. 95. sz. levél.

3. Der Tag: német napilap, 1900-tól 1939-ig jelent meg.

4. Volkskunst und die Formbeseelung.

5. A bennefoglaltak.

6. Ld. Az utak elváltak, IM 285–286.

7. Metaphysik der Tragödie ill. Lukács esszékiötetének német kiadása.

[1910. XII. közepén]

Édes jó Leo fiam,

én kérlek, ne haragudj hogy nem írtam előbb. De nem a te leveledre vártam, hanem – ostobasághól – egy másik hírre. T.i. hogy ennek a dolognak a közepén kezdjem: a te szép analysed az én nagy ember voltomról már kezd kevésbé aktuális lenni; szóval: hiába: nem csinálhatsz belőlem igazán nagy embert. Most t.i. úgy látszik mintha a szél [!] megfordult volna. Kezdet: Logos hozza a „Metaphysik der Tragodie”-t [!] (Igaz: ők kívánják ezt a címet. Én így akartam M[etaphysik] des Dramatisch-Tragischen. Nincs nekem igazam?) Aztán: elmentem L. Steinhez. Megkért dolgozzam az Archiv für Philosophieba. Már kaptam recenziós példányokat (irodalomesztétikáról és romantikus filozófiáról kell írnom)¹ és az „irodalomtört[énet] elméletét” csak le kell fordítanom, hogy ott megjelenjék². (Ami persze nehéz, mert egy pár fontos dolgot meg kell változtatnom benne). A harmadik dolog – és ez az amit meg akartam írni neked – Fischer³. Még nem dönt el. Heimann nagyon akarja és reméli, hogy sikerülni is fog. Csak függ egy kicsit a Rundschau-szamaraktól; most náluk van a Ch. L. Philippe⁴. Valószínűleg junctim lesz: vagy R.⁵ és könyv vagy egyik sem. Ha Fischernél nem megy akkor Heimann Erich Reisshez⁶ fog protegálni. Nagyon kedves volt; azt mondta: „mein Interesse an ihrem Buch ist nicht damit erschöpft ob wir herausgeben können” etc. Ezekből láthatod: Müller nem akarja az essaiakat (ő neki P.H. Schmit és Schaukal kell⁷) ellenben azt írta Ernstnek, hogy könyvet kiadna. Most hát nála van a drámakönyv első két fejezete. Így áll az én irodalmi positioim. Nem vagyok-e mégis kisebb ember, mint te beállítod? – Magyarországon „szerepeltem” Babits írt rólam a Nyugatba⁸. Én feleltem neki⁹. Közben a R[enaissance] „megvédett” engem¹⁰. Elküldöm neked az egész anyagot. Főleg azért, hogy mondd meg, csakugyan olyan lehetetlenül ügyetlen az én válaszom – mint pl. Baumgarten mondja; és hogy mi az impressziód Babits jó- illetve rosszindulatáról. És még egyet: abban a „Modern könyvtárban” meg fog jelenni Ernst és Philippe egy füzetben. Ne adjam hozzá előszónak a Babits-válasz érdemleges részét¹¹? A füzet címe egyelőre: Két kísérlet. Ők szeretnének „erősebbet” – de igazán nem lehet. A „sachlich” lehetséges: „A vágyódás és a teljesülés formáiról” iszonyúan nagy hangú egy kis füzet elé. Nem? – Most menjünk át a te „irodalmad”-ra. A Rundschau eset valóban szenzatiós; mindenre el voltam készülve csak erre nem. Úgy mondom mint te: minden okod [meg]van erre büszkének lenni mert te minden súlyok mellett még mulatságosan is írsz (még az ő értelmükben is – ha persze végtelenül

más síkokon) – és mégsem! De a cikknek valahogy ki kellene jönnie. Nem küldenéd el Krausnak¹²? Arról is lehetne szó, hogy egy itteni – nem valami kitűnő – laphoz, a Panhoz¹³ beküldenéd. P. Cassirer adja ki akit ismersz. Szerkeszti Wilhelm Herzog. Cím W. 10 Viktoriastrasse 5. Ha meglenne magyarul könnyű lenne: akkor kijönne a Fülep féle revueben¹⁴, mely meglesz, sőt – lehet, hogy (hivatalosan) a magyar Logos lesz. Lehetne, de Fülep és Hevesi nem akarják még most; én azt hiszem nincs igazuk. De mindenesetre küldd el nekem alkalmisság a dialógust a nyitott és csukott művészetről; talán ezt lehet. – Hogy pedig végezzünk az irodalommal: hát jó lenne – mint az eddigiekből látszik a Novalis. De azért kizártnak tartom hogy 3–5 héten belül igazán aktuális lenne. Mondjuk hogy jan 10–15 körül elküldenéd nekem, nyomdaképesen (írd [!] meg kb mibe kerül ott a legépelés én elküldöm előre a pénzt, ha ez most szerepet játszik) – jó?

Most pedig új papirost veszek, hogy megszabadulván az irodalomtól fontosabb dolgokról is lehessen szó. Azt akarod, hogy magamról írjak. Azt hiszem ebben a pillanatban nincsen unalmasabb téma nálam – és ez jól van így. Írtam már, hogy jól érzem magmat és ez nem változott – bár a fizikai sajnos igen: rosszul alszom egy idő óta. De még ez sem baj. Úgy látszik hogy az amit a tavasszal kezdtem sikerült: az „élet” kikapcsolása. Ez nem jelent feltétlenül aszkézist. Ez csak azt jelenti, hogy mindennek súlypontja végérvényesen és többé megingathatatlanul a munkában van. Emberek: vannak talán; talán nincsenek. Boldogság: talán van, talán nincsen. De ez mind az élet felszínén van (csak úgy mint az hogy véletlenül ebben a pillanatban fáj-e a fejem vagy sem) Ezt jelentette az az angol vers. És ezért rám nézve igaz maradt. Tudod mennyire kellettek nekem régen emberek és emberi viszonyok. Végeredményben három volt ami centrumot érintett: Laczi, Irma és te. Az Irma esetnek most már énám nézve az volt az életet eldöntő jelentősége hogy volt valaki [aki] a centrumomban [!] talált, aki „az” élet volt nekem, aki minden gondolatomba, érzésembe bele volt szöve. És elment (és *hogyan* ment el?!) – és élek és mozgok. Az ilyenbe lehet belhalni, de ha túlélte az ember, akkor ennek vége. Az a fajta „szerelem” ami ott volt – a szerelem mint az egész élet, hogy úgy mondjam – el van most intézve. Emlékszel: Wengenben beszéltünk arról menyire nem a mondások, a feleletek stb objektív értéke teszi centrumbatalálásukat (bár ez is kell – egy bizonyos határig, mint illúzió-lehetőség) – hanem valami rejtélyes szuggesztív {hatalom}. Ennek lehetőségét pusztította ki belőlem Irma. Nem mert elment; te vagy a példa rá hogy az embernek lehet második barátja is, hanem *ahogyan* elment. Azt az ártétkelését az abszolút közelségnek és egységnek az abszolút idegensége, nem felejtik el az ember idegei soha többé: azt hiszem én {úgy} nem vagyok többé

szuggerálható. Ez mondom nem jelent szükségképpen aszkézist. Emellett nagyon is lehetségesek asszonyok – sőt házasság is esetleg. Csak éppen mindennek értéke egészen más, mint azé volt. Ezért is nincs a mostani hangulatomban semmi hisztéria és elkeseredettség. Régen Unglücklich voltam; most: Jenseits von Glück und Unglück. Útban a magam centruma felé; tudom már hogy ezt nem „oszthatja” meg velem senki (érted, hogy hogyan gondolom?) és hogy itt nem „segíthet” senki (ezt is érted) És az egyetlen út a munka. A munka persze csak út – de különös út. Én most mindig mélyebben hiszek a plátói ismeretelméletben: hogy minden tudás csak emlékezés; de a legmegerőltetőbb munka kell ahhoz, hogy emlékezni képesek legyünk. Még az elért munka sem mint munka ér valamit (mint ilyen egészen objektív és függetlenné vált tőlem) hanem mint *tett*, mint az *én* tettem. És – mint Fichte ropantul mélyen látta<m> – én=tett; tettem által leszek csak „én”-né. Ezt jelenti ma nekem a munka. És értéke: magam megismerése, az eljutás magamhoz; amit megcsinálnom megadott – az *vagyok* én; ezt nem tudhatom, ezt csak kereshetem, de én: éppen a keresés vagyok.

A hangból láthatod, hogy a munka jó úton halad. Azt már egészen világosan látom, hogy az én *végző* kérdésfeltételem teljesen eredeti. Olyan amire csak hasonló sem volt eddig. És mégis olyan, ami az igazi nagyok munkáihoz organikusan kapcsolódni képes. Hogy mi lesz belőle? Hogy hol tartok ma? Erre lehetetlen felelni. Olyan végtelenül sokat kell tanulnom, hogy kitisztázódjanak bennem a dolgok és hogy amit mondok tudományosan helytálló legyen – hogy nem tudom hol vagyok (Tudományos alatt most azt értem hogy pl. Hegel mit szólna hozzá – nem azt amit a tavasszal¹⁵) Máskor talán többet ezekről; ha véletlenül egy dologgal kapcsolatban tudok a dologról beszélni. Firenze azt jelenti hogy ott jól érzem magmat; testileg lelkileg. Azonkívül sokat tanultam ott, Berlin nem ad semmit, annak ideje pedig, hogy Paris igazi nagy értékei hassanak rám még nincs itt. Nekem ma Paris: a filozófia város; csak akkor megyek oda ha Bergsonnal pl. tudok termékenyen beszélni (vagy ha ez sem lesz már kérdés számomra) Firenze pedig szép és jó. És tavasszal egy pár hónapra elmegyek oda, ha lehet.

Még egy „irodalmi” kérdés. Mit szólsz ehhez a sorrendhez: Előszó – Kierkegaard – George – Philippe – Storm – Novalis – [Beer] Hofmann – Kassner – Sterne – Ernst?

Isten veled fiam! Írjál, ha csak pár sort is magadról – amiket itt írtál egy kicsit <aggasztanak> nyugtalanítanak B-t üdvözlöm sokszor; már régen szeretnék neki írni – talán nemsokára fogok is.

Ölel szeretettel

Gyuri

LAK I.EV P85/10/20.

Levél, horíték nélkül.

LEV 127. (288–293) BW 84. (173–177) SC 57. (131–134) CJ 48. (132–136)

1. Ludwig Stein (1859–1930) magyar származású német filozófiaprofesszor, az Archiv für Philosophie és 1911-től a Nord und Süd c. folyóirat kiadója. Valószínűleg a következő kritikáról van szó: „Alex Wernicke, Dr., Die Begründung des deutschen Idealismus durch Immanuel Kant.; Karl Wolff, Schiller und das Unsterblichkeitsproblem, Archiv für Philosophie, 1911. október 7. 239–240.
2. A Megjegyzések az irodalomtörténet elméletéhez nem jelent meg az Archiv für Philosophie-ban.
3. Lukács a Fischer Verlagnál is próbálkozott az esszékötet kiadásával.
4. A Philippe-esszé rövidítve megjelent Über Sehnsucht und Form címen. Die Neue Rundschau, 1911. 192 és továbbiak.
5. Rundschau; a folyóiratot is Samuel Fischer adta ki.
6. Erich Reiss berlini könyvkiadó.
7. Richard Schaukal (1874–1942) német költő és esztéta. P.F. Schmidt (1878–1955) művészetkritikus.
8. Babits Mihály: A lélek és a formák, Nyugat 1910. november 1. 1563–1565.; I.KT 67–69.
9. Arról a bizonyos homályosságról – Válasz Babits Mihálynak. Nyugat, 1910. december 1. 1749–1752.
10. Pogány József: Polémia. Renaissance, 1910. november 15. 445–447; I.KT 70–72.
11. Ez a terv nem valósult meg. Az Esztétikai kultúra-kötet előszavaként valóban megjelent a Babitsnak írt válaszcikk „érdemleges része”, e kötetben viszont nem szerepel a két említett esszé.
12. Karl Kraus (1874–1936) neves osztrák író, publicista. 1899-ben alapította a Die Fackel c. folyóiratát. Popper cikke végül itt jelent meg.
13. Pan: félhavonta megjelenő irodalmi folyóirat 1910–1914 között. Szerkesztője Wilhelm Herzog, majd Alfred Kerr.
14. A Szellem.
15. Vö. 76. sz. levél.

99. Popper Leó Lukács Györgynek

(Gries, 1910. XII. 17.)

Édes Gyurikám

Nagyon örülök a te jó híreidnek. Ha megjelennek a német dolgaid küldd el őket. A Novalist megcsinálom addigra de legépeltetni itt nincs alkalom; van {ugyan} egy hülye nő de az az írásomat nem tudja elolvasni, a diktálás pedig nagyon megerőltet – Nem vagyok jobban még mindig, de nem is rosszabbul. Nem csinállok semmit, lógok a ködben, unom a dolgomat. Nem is tudok sokat írni. Csak hogy örülök a te leveleidnek. Amiket te adsz, azok az én egyetlen életjeleim. – Bé januárban elmegy, nem tudja még hogy hová, zongorázni és részben mert nekem mégis jobb egész egyedül. Talán fogok

aztán valamit csinálni. A Cézannet megírta Meier-Graefe¹, nem az enyimet, de azt amelyik köll. Nem <is> marad nekem semmi. Mert a félreértéslm[élete]t {őszintén bevallom} nem értem eléggé

Ölel a

te Leód.

LAK LEV 92/10/28.

Levelezőlap.

P.: Gries bei Bozen, 17., XII. [19]10.

C.: Herrn Dr. Georg von Lukács, Berlin W. Passauerstr. 22. III.

F.: Popper, Gries-bozen Quisisana

Kiadatlan.

1. Julius Meier-Graefe: Paul Cézanne. 1910.

100. Lukács György Popper Leónak

(Berlin, 1910. XII. 20.)

Édes Leo fiam,

mielőtt a kártyád megjött egy „nagy” levelet akartam írni neked. Megpróbálom most – pedig levélben nhezen elmondhatók a dolgok. Tehát: Plotinos esztetikáját olvastam tegnap este és ott az „Intelligible Schönheit”-ról (az empirikus világon túlévőről) a következőket találtam. „Dort leben die Götter leicht dahin, und die Wahrheit ist ihnen Mutter und Amme, Sein und Nahrung... dort ist alles klar und durchsichtig... Jeder Wesen fasst in sich selbst die ganze geistige Welt und schaut sie wiederum ganz in jedem anderen Wesen. Darum ist hier *überall alles, jeder Einzelne ist alles, alles ist jeder*, und unermesslich ist der Glanz. <Die Sonne ist dort> Dort ist ferner auch alles der gross, selbst das Kleinste. Die Sonne ist gleich den Gestirnen, und jeder Gestirn wieder gleich der Sonne und allen Gestirnen. *Aus jeden Gestirn strahlt eigener Licht zugleich aber auch das Licht aller andern*. In diesem Reihe herrscht reine Bewegung, denn sie wird auf ihrem Gange nicht durch eine andere ihr verscheidene Bewegung gestört... In der Sinnenwelt geht ein Teil aus dem anderen hervor und jeder Teil hat seine <eigenes Wesen> gesonderte Existenz. In jener Welt hingegen geht jeder Teil aus dem Ganzen hervor, *und doch fallen immer Teil und Ganzer zusammen* stb. Egy más helyen: Dort schreitet auch nichts auf fremdem Boden, sondern eines jedem Stätte ist sein eigenes Wesen – es selbst und der Raum, worin er sich befindet ist dasselbe!” Azt hiszem látod, hogy ez mi: a Breughel Allteigje²

mint Metaphysika. Úgy t.i., hogy ezt nem a művészet csinálja, teljesítvén ezáltal a legmélyebb emberi vágyódást, amit semmi más nem bírna teljesíteni, hanem úgy, hogy ez a *metaphysikai valóság*, das wahre Sein. Ezt mondja minden rationalistikus filozófia (Platon, Spinoza, Schelling, Hegel etc) És innen ered az ő világgépüknek az a rettenetes nagy baja, aminek kritikájával én most foglalkozom – mint úttal, ami az én művészetfilozófiámhoz visz. A legmélyebb vágy az, hogy a világ úgy ahogy van (ezért hiszi magát „naturalistának” egy Breughel vagy egy Cézanne) *egységes*. Minden filozófiának ez a célja. Azonban a filozófia nem teszi fel tisztán a kérdést: azt kérdezi: hogy lehet egység a sokból – és megfelel rá és nem veszi észre hogy megkerülte a főkérdést (persze rettenetesen brutalizálom most a dolgokat), mely az: hogyan lehet egységnek látni, érezni, átélni a *sokféléit*, az egymástól qualitative különbözőt és incommenzurabilisat. Mert nem dissonantiák feloldásáról van szó. Ha eljutottunk addig, hogy a dolgok consonánsok, vagy dissonánsok, már könnyű a dolgo<k>nk. De a valóság dolgai oly távol vannak egymástól, oly idegenek tőlünk és egymástól és megismerési lehetőségeinktől, hogy ilyen viszonyba csak egy {mindig önkényesnek látszó és} erőszakos *vetítés* segítségével lehet hozni őket. Ezt teszi minden tudomány és minden művészet. Persze minden vetítés tökéletlen (ezt most metaphysikailag gondolom, az egész, az extenzíve teljes Léthez való viszonyában) A tudományban ez abban nyilvánul [meg], hogy vannak „véletlenek” (emlékszel mit írtam erről az Alexander-könyvben?³: a más tudomány törvényei=véletlenek – és vice versa. Erről most Boutroux-tól olvastam egy igen okos könyvet⁴) A művészet könnyebben segít magán: a mi nem fejezhető ki az ő technikájával – az nem létezik. Ezt nem kell bizonyítanom ugy-e? A filozófia most már (a rationalistikus) ezeken az egységeken túl keresi az egységet. De itt következik a nagy tévedés: amikor egységesít és megrajzolja a világgépet, elfelejti (amit [a] modern tudomány és minden igazi művészet nem felejtenek el soha), hogy ő egy *már egységesített*, már heterogeneitásától megfosztott, már consonantiákra és dissonantiákra redukált világot egységesít. A rationalistikus filozófia tehát *önudatlan* (s ezért zavarosan [/? stilizálna ha <még> {már} nem lenne stilizált amit elkezd) – bejegyzés Popper kézírásával] stilizáló, *művészet*. (Hogy még mi más kényszeríti a rationalizmust bele a művészetbe, hogy művészetfilozófia – és matematika, amik itt mellelleg nagyon összetartoznak, mert mindakettő *homogen* anyagokkal dolgozik, amiknek csak előjelei különböznek egymástól – a szükség megkoronázói minden rationalista rendszernek.) Itt van most már a tragikus helyzet: a művészetfilozófia a cél, a formafogalom a végső, a mindent eldöntő fogalom – és ezt ezzel a módszerrel nem lehet megtalálni. Nem, mert öntudatlanul benne van abban

amivel keresik. A rationalista filozófiában, ha következetesen végiggondoljuk, *felesleges* a művészet. Mert az a Lét, amit ő megcsinál, a mi szerinte az igazi Lét, *már művészet*. A művészet így egy ostoba tautológia, egy gyenge mása a valóságban létezőnek. (Mellesleg: ez van a régi „Nachahmungstheorie”-k mögött; csak nem tudták az okát) Így ők tragikomikusan nem juthatnak célhoz, mert már célnál vannak, körben futnak és a saját hátukat akarják elérni. Érted?

Most visszajövök a te elméletedhez. Ha a világ egyanyagú lenne – nem kellene művészet (és így ha Sein=Denken – akkor nem kellene filozófia) A te elméletednek rám nézve az a döntő jelentősége, hogy először mondta ki *konkrétan* és határozottan amit én mindig éreztem: ezt az egészen új aktivitását a művészetnek. Ezzel eljuthatunk a formákhoz. Form ist eine <Not> Erlebnis Notwendigkeit, eine Kategorie des Erlebens. Csak azáltal {van}, hogy a világot ettől *radikálisan különbözőnek* tudjuk {és ezt nem bírjuk ki}. Tudomány: Eine Kategorie des Denkens, eine <M> mögliche, und möglichst einheitliche und über[s]ichtliche [?] Projektion der Wirklichkeit. És a filozófia? Ha „[!] úgy kérdezzünk mint Kant: Wie ist Metaphy[s]ik möglich?” épígy negative kell felelnünk, mint ő, csak más okokból. Mert: {ez} a metaphysika {(a rationalistikus, monisztikus) contradictio in adjecto: vetítés nézőpont nélkül (ők úgy mondják: univerzális nézőpontból; de ugyanaz) Én úgy kérdezek: warum ist Metaphysik notwendig? Und warum doch unzulänglich? Wie muss die Welt sein, dass keine Einheit in ihr wahrnehmbar und beweisbar und doch immer – notwendigerweise erlebbar ist? Wie <ist> {muss} die Seele geschaffen sein, dass sie dieses muss und nicht kann?” – Feleletek még csak derengenek bennem – {most} nem is fontosak. De azt hiszem meg tudtam most végre mondani, hogy mi lesz a könyvemben: ezen gondolat legnagyobb krízisének leírása, amiből – reméljük – magától bontakozik ki a felelet. Miért írom most le? Mert megint végtelenül nagy erővel érzem: mennyi a tiéd abban, hogy én most és így jutottam el erre az útra Tudom: az enyém ez az út. De azt is tudom: te nélkülöd (az Allteig csak egy kikristályosodása sok dolognak) sokáig talán sohasem láttam volna azt. Itt érzem a magamnak sorsszerűt abban, hogy veled találkoztam; itt érzem úgy hogy – ne nevsz ki érte – hogy a te tanítványod vagyok. Hogy te talán (valószínűleg) nem ezeket a consequentiákat vontad volna le ebből, talán nem is kerested volna ezt a gyökerét a dolgoknak – az itt mindegy. Bár lehet az is, hogy én itt csak bátrabban és „tudományosabban” megyek a te utadon. Emlékszel beszéltem egyszer arról, hogy egy megfordított platonizmus lesz a mit csinállok. Most láttam meg: ezt te csináltad meg: te lehoztad a égből az ideákat és [a] földre, az emberi lélekbe, a festő ecsetébe, a szobrász vésőjébe

raktad le őket. Most újra kezddhetjük az ideák palotájának felépítését, ami beomlott, mert homokra volt építve.

Még egyet: úgy látszik talán ebből, mintha igazán megfordított platonismus lenne: ott felesleges volt a művészet, itt a filozófia. Nem. Mert a művészet az ember legmélyebb vágyának teljesevé. A filozófiáé a kérdés: ebből az adatból (abból t.i. hogy mi van adva, mint élmény/vágyak és teljesülések lehetőségei/, és mi van adva mint tudáslehetőség) megcsinálni a világot. <Ezt tudjuk> {Ezeket ismerjük}. Milyenekkel (!) kell lennie egy olyan világnak ahol ezt (ezt most mint határ és kvalitásmeghatározást értem) tudják. Tehát tulajdonképpen a Kanti kérdés, csak itt úgy kérdezzük, mint ő a matematikánál, t.i. adottnak véve, azt ami tényleg adva van és a körülmények{et} amik ezt létrehozzák keresve. Ezt jelenti az én kérdésem: warum ist Metaphysik notwendig? Metaphysika[!]: Kategorien Lehre – nem <Se> Aussage über das Sein⁴. {Illetve: csak indirekte} Érted?

Sokat írtam és már késő van nem írhatok másról. Majd legközelebb. Csak ezeket: Novalist küld[d] kéziratban – de akkor írd jól olvashatóan hogy én le tudjam diktálni; a gépírást majd aztán elküldöm. Fischer nem adja ki a könyvet⁵ „nach langen Zögern, doch nicht entschliessen können...” Szóval nincs még semmi. Most Erich Reiss van előtérben.

Hogy ilyen hamar feleltél, örültem. Kérlek tedd meg máskor is, hogy egy-egy kártyát írd. A rólad szóló tartalom biztosan meg fog változni hamarosan. Hogyan élsz? Mi a beosztásod? Úgy érte: nem fogsz unatkozni ha B nem lesz ott? <Med> Vagy kell unatkozni? B hová megy? Tisztelem sokszor; majd kérem tudasson, hogy hol van, ha elment Griesből. – Én valószínűleg április elején megyek Olaszországba; ott leszel még? – De mindegy ráérsz felelni – csak arról írd hogy van [!].

Ne haragudj ezért a pathetikus levélért. De most olyan intenzíven érzem a sorsszerűt a mi összekerülésünkben – és a sorssal szemben szabad pathetikusként lenni. Aztán: valamit talán meg tudtam mondani a könyvemből; és az is valami. Bár a másik mondanivaló nekem fontosabb

Ölel Gyuri

Küldd el nekem a nyitott és csukott művészetet (talán a „Giccs”-et is): szeretném ha lehetne őket a mi revünkben hozni

LAK LEV P85/10/21.

Levél.

P.: Berlin, 20. 12. [19]10.

C.: Herrn Leo Popper Österreich Gries bei Bozen Quisisana

F.: Dr. Georg von Lukács Berlin W. 50. Passauerstrasse 22. III.

LEV 131. (300–305) BW 87. (179–183) SC 58. (134–139) CJ 49. (136–141)

1. Lukács valószínűleg a H.F. Müller által fordított Plotinosz-kiadásból (1878) idéz: Enneaden V. 8. könyv, 4. fejezet.
2. Utalás Popper Brueghel-cikkére.
3. I.d. Megjegyzések az irodalomtörténet elméletéhez, IM. 407–408.
4. Emile Boutroux (1845–1921) francia filozófus, Bergson mestere. Feltehetően a Science et religion dans la philosophie contemporaine (1908) c. könyvről van szó, amely 1910-ben jelent meg németül.
5. Ti. Lukács esszéketetét.

Lukács György Beatrice de Waardnak

[Berlin, 1910. XII. 22. körül]

Liebe B,

wie <hätte> würde ich des schönen Weihnachtens vom vorigen Jahr nicht immer gedenken? Er war so ruhig, so harmonisch – so familienhaft in einem wahren und grossen Sinne des Wortes. So etwa: Familie ist wo man sich ruhig niederlässt, wo ohne jeden Aufwand von Energie und Geist, jeder mit seinem Wesen des Anderen einwirkt; ruhig, wohltuend, schön und ohne Absicht. Wie schade dass diese Idee der Familie in der wirklichen Familie, die man {zu} haben pflegt so ungemein selten zur Wirklichkeit wird. Du hast sie – wer aber noch? Mit Euch war es so. – Diesmal wird wahrscheinlich bei mir Weihnachten sein. Herbert kommt nach Berlin und wird bei mir wohnen und noch ein zwei Menschen kommen vielleicht; so auch der deutsche Philosoph Ernst Bloch von dem ich Euch im Frühjahr wohl erzählte. Es wird vielleicht ganz nett sein; schön und harmonisch kaum.

Berlin hasse ich jetzt gerade so wie Du. Florenz hat den Umschlag hervorgebracht Früher hatte ich kaum ein Gefühl <al> für Städte. Ich meine: ich bewunderte wohl ein schönes Haus oder sich ärgerte eine hässliche Statue, dass aber eine Stadt etwas rein physisch wirkendes, wie ein gutes Kleid oder eine gute Speise ist, das habe ich – scheint es – früher doch nicht gehabt. Wie ich zum ersten mal in Florenz war, war ja so vieles und es geschah so vieles – Du weisst ja. Jetzt war ich ziemlich allein und es scheint, dass meine Augen in der Zwischenzeit sich doch entwickelt haben. Ich empfand täglich, mit einer beinahe kindischen Freude: wie angenehm ist es <eu> in diesen Strassen und Plätzen zu gehn, zu stehn. Wie passt das alles; ich kann es wieder nicht anders ausdrücken: wie ein gutes Kleid. Nicht dass die Häuser so schön sind: das ist ein Genuss für sich und ein ziemlich bewusstes. Dies handelt {es} sich um eine beinahe animalisches Wohlgefühl. Dass z.B. die Mitte der Strassen ein wenig nach <n> unten gewölbt ist, dass er kein Trottoir geht, macht, dass die Strasse im Querschnitt, vom Ende eines Hauses zum anderen <so> eine so wunderbar ruhige, fließende, beinahe Kreis-förmige Linie bildet, die man bei jeder Bewegung, wie eine Welle im Seebad, auf sich einströmen fühlt. Hier ist die Strasse etwas Abstraktes, ein Verkehrsmittel: wie ein fertigmachtes Kleid das <zugleich> hier zu eng und dort zu weit ist. Nirgends eine Einheit, eine Harmonie. Jetzt da ich eine Stadt geniessen lernte – leide auch ich unter Berlin. Ich werde nie mehr hierher kommen.

Natürlich auch die Menschen. So lärmend, so selbstbewusst und ohne Bescheidenheit und Ehrfurcht; und so unsicher. Innerlich so feige und schwankend dass sie nicht einmal den Mut zur eigenen Dummheit und Gemeinheit haben; alldies weisst Du ja. Dass Schicksal von Leos Artikel in der Rundschau¹ ist auch ein Beispiel dafür.

Ich will aber jetzt Berlin doch nicht verlassen. Es ist eine gute Bibliothek. Ich kann <xxx> viel arbeiten, und jetzt ist das das [!] wichtigste für mich. Ausserdem – das weisst Du ja – halte ich

es für unrichtig etwas stehen zu lassen, bloss weil es unangenehm ist. Man muss ausharren. Früh-jahr bin ich in Florenz. Dann? Leider fürchte ich, kommen dann hässliche Zeiten: Existenz, Car-riere, Ungarn [?]. Doch heute empfinde ich so: wenn es nichts Positives gibt (Italien, Paris) so ist alles gleichgültig. Berlin oder Budapest: kein Unterschied. Auch die Menschen nicht. Simmel, der nie so nett zu mir war wie jetzt (zuletzt musste ich über zwei Stunden bei ihm bleiben) bietet mir sehr wenig: was ich von ihm lernen konnte, habe ich schon gelernt. Ich glaube: was ich von Menschen intellektuell lernen konnte, ist <er> überhaupt erledigt. Jetzt könnte ich nur 'Men-schen' brauchen; und die gibt es so weniger. Und auch die: wenn es keine wirklichen Menschen gibt sind die Unterschied gleichgültig. Und sicher ist eine Edith² mehr wert für mich, als Simmel + Neue Rundschau + ... etc. (Übrigens: wir konnten damals nicht darüber sprechen: wie gefiehl sie Dir?)

Sonst wäre wenig neues. Dass es deinem Vater besser geht, freut mich sehr. Grüsse ihn und deine Mutter von mir. Wohin gehen Sie? Wenn ich nach Italien fahre (April) und es sich machen lässt will ich sie aufsuchen; Leo ganz gewiss in Gries. Wo wirst Du sein? Paris? – Schreibe mir manchmal eine Zeile, dass <ich> {wir uns} nicht ganz verlieren; ich fürchte ich werde Dich lange nicht sehen. Oder vielleicht im Sommer?

Ich liess durch Ascher Euch zwei Bücher schicken. Ich wollte Dir Eckehart Band I. schicken; doch ist er nicht mehr zu haben. Als Ersatz geht die deutsche Theologie (von einem Schüler [Eckehart]s); auch sehr schön. Das andere ist für Leo.

Recht gute und schöne Weihnachten wünscht Euch beiden

Dein Gyuri

LAK LEV 95d/2.

Levél, boríték nélkül.

LEV 134. (309–311) BW 90. (187–189) SC 60. (141–143) CJ 51. (143–145)

1. A Der Kitsch, amely végül is nem a Rundschauban jelent meg.

2. Hajós Edit.

101. Popper Leó Lukács Györgynek

(Gries, 1910. XII. 31.)

Édes fiam,

Köszönöm a szép, bölcs és boldogító leveledet. Fogok rá felelni <az egész> {minden} képességem erejével. Mert egy [!] legnagyobb munka- és életcélokat abban látom hogy oda érjek ahová engem viszel, ott legyen aho-vá látsz Nem sentimentálisan értem hanem practikusan, mert érzem hogy tudni fogom. És akarom hogy neked is az maradjak ami vagyok mert ez is <egyik> hivatásom. – Sok a dolgom; beszélni és pihenni, közbe nem marad idő. Itt van Karli látogatóba, ami jó és jelentős nagyon. – Képzeld elküldtem (részben a te tanácsodra) a Kitschet Krausnak és ő postafordultával vissza-

küldte – a correcturát úgy hogy valószínűleg a napokban meg fog jelenni. Óriási öröm és meglepetés volt. Írj!

Öllelek Leo

1000[szer] köszönöm a könyvet! (De ki szabad cserélni?)

LAK LEV 92/10/29.

Levelezőlap.

P.: Gries bei Bozen, 31. XII. [19]10.

C.: Herrn Dr. Georg von Lukács, Berlin W, Passauerstr. 22. III.

F.: Popper, Gries Quisisana

Kiadatlan.

Beatrice de Waard Lukács Györgynek

(Arco, 1911. I. 5.)

Lieber Gyuri.

Du musst es so wenig verstehen können, dass du gar nichts von mir hörst. Ich hätte natürlich geschrieben wenn ich Zeit gehabt hätte. Die Weihnachts – und folgenden Tagen in einem Sturz vorbei. Und dann bekam ich plötzlich Nachricht dass meine Mutter krank sei. Da fuhr ich hin, denn das war nötig. Jetzt ist es ein kleiner freie[r] Augenblick zwischen Pflegen und Medicinen, das Frühstück ist abgeräumt und der Ofen trägt sich [?] endlich etwas milder.

Du warst sehr lieb uns schöne Bücher zu schicken. Ich danke dir so herzlich. Du machtest uns viel Freude damit. Dabei war es so eine Überraschung. – Jetzt liegt Leo ganz allein, und nicht einmal aussen denn das Wetter ist so schlecht. Ich komme aber bald zurück zu ihm.

Du weisst es von der Fackel¹? Ja natürlich. Leo schickte ein, bekam „express“ die Druckprobe zurück. Kannst du dir ein bisschen die Freude vorstellen? Sie war übermässig. Mutter liest in Malte Laurids Brigge². Es gefällt ihr. Kennst du es? Mir gefällt es auch. Es ist oft schön bis sehr schön und fein und richtig. Das Ganze bleibt unter dem grösse Grenz [?]. Nur sein Reich beutet es völlig aus – und es wird zu etwas Genügendem. Es geschieht mit Andacht und Wärme, Feinheit und Nachsicht, mit tausendfachem verständnisvollem Einhüllen – und es wird zu Schönheit. Aber die Erlebnisse bleiben Erinnerung und Ruhe <und we> (sogar wirkliche Ruhe) und wachsen nicht zu stützen der Zukunft. Doch habe ich es oft so lieb. Ganz las ich es nicht. Aber im Anfang sind Sachen die man nicht vergisst.

Wir wissen nicht ob Leo in Gries bleiben wird, es ist so viel Wind da. Ich hoffe er wird nach Görbersdorf in Schlesien gehen, vor allem weil er da den Sommer überbleiben kann. Aber sicher ist das nicht, auch muss er erst Turban fragen.

Mutter lässt dich sehr grüssen Gyuri. Es geht ihr schon etwas besser. Es war Fieber und Bronchialcatarrh.

Ich danke dir noch vielenmal, uns sehr, lieber Gyuri und wisse meine sehr herzlichen Grüsse deine

B.

LAK LEV 119d/12.

Levl.

P.: Arco, 5. I. [19]11. [?]

C.: Herrn dr. G. von Lukács Berlin W., Passauerstrasse 55.

[A boríték hátoldalán: Passauerstr zahlst nur bis 43 Bieschke]
F.: deWaard Arco, Olivenheim
Kiadatlan.

1. A giccs-cikk megjelenése.
2. Rilke regénye.

102. Lukács György Popper Leónak

(Berlin, 1911. I. 10.)

Édes Leo fiam,

csak pár sort, most nincs időm többre Köszönöm a cikket¹: nagyon tetszett; mi van a Seghers-szel? Mondd: nem volna kedved a télen a félreértésdolgot egy dialógusban pl. röviden vázolni; ezt azt hiszem, Kraus közölné szívesen – és aztán a két dialógus (ezt és a nyitott és csukott művészetet) a Fülep és az én filozófiai lapomnak átadni; mi lefordítanók. De esetleg azt egyedül is. – A könyveket ha akarod kicserélheted; Aschernak szoltam már, csak el kell küldened neki – B írt nekem, de a postán elkenték a, borítékra írt, címzést. Hol van ő most? És hová megy? – Mi van teveled? Hogy vagy? (és milyen volt az idő Karlival?) – Nekem elég jól megy. Herbert itt volt; kellemes volt – de két hétig nem dolgoztam és így egy kicsit out of form² vagyok most is. De azt hiszem nemsokára rendben lesz minden. – Novalis mennyire van? Most lehet, hogy kijön a kötet (Fleischel-ről³ van szó); ha igen, már nemsokára eldől és májusban megjelennék. Mikorra lehetsz te meg? – Én most egy Shakespeare cikket⁴ írok – Képzeld a pechemet: Blei⁵ el van ragadtatva az essaytól – de már elment a Hyperiontól. Nem kellemetlen?!

Ölel Gyurid

Meddig maradsz Griesben?

LAK LEV P 85/11/1.

Levelezőlap.

P.: Berlin W, 10. I. [19]11.

C.: Herrn Leo Popper, Österreich Gries bei Bozen Quisisana

F.: –

LEV 145. (331–332) BW 97. (197)

1. Feltehetően a Der Kitsch-ről van szó, amely a Die Fackel 1910. december 31-ei számában jelent meg. Az írás Balázs fordította magyar nyelvű változata fennmaradt Fülep hagyatékában; ez arra vall, hogy gondoltak a megjelentetésére A Szellem 3. számában.
2. Formán kívül.

3. Egon Fleischel Verlag: 1898-ban Berlinben alapított könyvkiadó. Lukács esszékötetét itt jelent meg 1911 novemberében *Die Seele und die Formen* címmel.
4. Shakespeare utolsó drámáinak stílusa – Lukács előadása ilyen címen szerepelt a Magyar Shakespeare Társaság programján 1911. március 5-én. Szövege nem maradt fenn.
5. Franz Blei (1871–1942) osztrák származású író, esszéista, kritikus, műfordító. 1908–1910 között a *Hyperion* c. folyóirat szerkesztője volt.

103. Popper Leó Lukács Györgynek

(Gries, 1911. I. 20.)

Szervusz öreg,
már csinálom¹, csak még egy kicsit várj

Leo

Nagyon megijedtem, Bét idetelefonáltam *exsudidumos mellhártyagyulladás* volt csak siettem vele hogy csinálhassam már a te dolgodat
szervusz

A levelezőlap hátoldalán Beatrice de Waard sorai Lukács Györgynek:

Lieber Gyuri.

Bekamst du meinen Brief? Nachher bedachte ich dass ich die Hausnummer nicht geschrieben hatte. Leo geht es besser, die Temperatur ist in 4 Tagen von 39 bis 37.6 gekommen und heute hat er schon die Novalis wieder in Angriff genommen Darf aber jeden Tag nur wenig dictieren. So wird es erst in 10 Tagen ungefähr fertig sein. Macht das etwas? Es tut ihm furchtbar leid aber der Arzt unerbittlich. Wir grüssen dich beide sehr

B

LAK I.FV 92/11/1.

Levelezőlap.

P.: Gries bei Bozen, 20. I. [19]11.

C.: Herrn dr. G. von Lukács, Berlin W Passauerstrasse 22. III [B. de Waard kézírásával]

F.: –

Kiadatlan.

1. A Novalis-esszé német fordítását.

Beatrice de Waard Lukács Györgynek

[1911. I. 20. körül]

Gyuri,

Leo hat eine kleine Rippenfellentzündung, {darum bin ich wieder hier} nicht zur Beunruhigung. <Aber> In 1 oder 2 Wochen wird es vorüber gehen. Aber er muss *so* ruhig sein, sich so wenig möglich bewegen, auch nicht sprechen und so kann er nicht tun, nicht schreiben, nicht übersetzen – nichts. Er wollte doch, er *wollte* den Novalis dictieren, aber Gyuri, ich musste es ihm verbieten. Und ich konnte es mit aus deine[m] Namen tun, das musste ich. Nicht wahr? Es tut ihm aber schrecklich leid. Der letzte Viertelteil sagt er, sei schon fertig, weil er glaubte, der Anfang sei in Pest. Der ist aber nicht zu finden.

Dann gratuliert er dich zu den Erfolgen, und ich auch – sehr! Ich schreibe dir bald wie es geht Gyuri.

Und Leo schickt dir diesen Brief¹ –

B

Quisisana Gries.

LAK LEV 119d/13.

Levél, boríték nélkül.

Kiadatlan.

1. A levél nem maradt fenn.

104. Popper Leó Lukács Györgynek

(Gries, 1911. II. 4.)

Vasárnap jönnek a szüleim Bé Dresdába megy hogy Görbersdorf közelében legyen ahová én talán márciusban megyek.

Nem csinállok semmit várom hogy csinálhassak. Örülök a te dolgoznak¹ egész szívből. Megérdemelted mondhatom.

Szervusz Leo

Most jön a Rundschau. Köszönöm és örülök neki. És ujjongok a Fleisch[e]lnak. És jövődölök mindent amit kívánsz. (De még nem vagyok jól) Öllelek

LAK LEV 92/11/2.

Levelező lap.

P.: Gries bei Bozen, 4. II. [19]11.

C.: Herrn dr. G. von Lukács, Berlin W Passauerstrasse 22.

F.: –

Kiadatlan.

1. Az esszékötet német kiadásáról van szó.

A levelezőlap hátoldalán Beatrice de Waard sorai Lukács Györgynek:

Lieber Gyuri

Leo geht es gut. Das heisst, das Fieber ist nicht zu hoch und die jetzt wöchentliche Untersuchung zeigt auch dass die Rippenfellreizung zurück geht, immerfort. Wie geht es dir Gyuri: Leo's Eltern kommen in einigen Tagen. Wie lange ich hier bleiben werde, ist noch unsicher. Unsere Tage gehen schnell, meistens liegt Leo draussen, wenn das Wetter hier schön ist, ist wie Sommer. Leo will hier noch dazu schreiben. Adieu Gyuri –

deine B

Beatrice de Waard Lukács Györgynek

[1911. II. 5. körül]

Lieber Gyuri

Hier ist das was fertig ist vom Novalis.

Wir freuen uns um den Rundschau und gratulieren dich!

Es geht Leo besser, viel besser, aber er darf sich noch nicht ermüden und muss sehr sehr vorsichtig sein. Das Fieber ist aber wieder hinunter gegangen und ist sogar weniger hoch als es vorher war. Das ist natürlich sehr gut. Aber er muss *sehr* aufpassen.

Wir konnten nicht mehr machen also, <trotzdem> Leo wollte {aber} trotz deinem Brief¹. Leo fragt um den Rundschau, den er zurückschicken wird.

Guten Tag lieber Gyuri. Sehr Eilig

B

Leo sagt er weiss nicht ob du es brauchen kannst, dieses Stück Übersetzung

LAK LEV 119d/14.

Levél, boríték nélkül.

Kiadatlan.

1. Lukács levele nem maradt fenn.

Beatrice de Waard Lukács Györgynek

(Gries, 1911. II. 6.)

Lieber Gyuri.

Wir haben uns so mit der Rundschau gefreut¹ – ich wollte es dir sofort schreiben wie lieb es mir war für dich!

Leo wird sich freuen wenn du ihm schreibst. – Gestern bekam er wieder auf einmal hohes Fieber. Doch ist es nicht beunruhigend und hat nichts mit der Pleuritis zu machen. (Denk vielleicht daran diese Pleuritis), nicht nach Hause zu schreiben, die Eltern wissen es nicht) Die Eltern kommen übrigens heute {oder morgen}, und wir werden es ihnen dann irgendwie sagen.

Also dieses Fieber ist nicht arg, nur ein alter Catarrh der etwas unruhig ward.

Adieu Gyuri, ich habe so wenig Zeit, bekamst du eigentlich meinen Brief aus Arco²? Ich wusste deine Hausnummer nicht.

Schreibe bald, willst du?

deine B

LAK LEV 119d/15.

Levél.

P.: Gries, 6. 2. [19]11.

C.: Herrn dr. G. von Lukács Berlin W., Passauerstrasse 22.

F.: –

Kiadatlan.

1. Lukács Philippe-esszéjének megjelenése.

2. Ld. kötetlinkben: 389-390.

105. Lukács György Popper Leónak

(Berlin, 1911. II. 11.)

Édes Leo

hosszú idő [után] jutok csak az íráshoz és nagyon szétszóródott, nem koncentrált vagyok. Berlin végleg lehetetlen nekem: annyi ember – és annyi senki, nem jutok semmihez – és nem kapok ezért semmit. A könyvvel sok baj van. T.i. egy pár fordítást nagyon erősen kell átjavítani (Storm, Sterne) Szóval keveset dolgoztam De most ennek is van jó oldala (úgy látszik végleg rendbe jött az életem) T.i. kb hat heti pauza után, amikor írtam mindenfélét, de igazi „dolgokat” nem csináltam, megint kezembe vettem Hegelt. És íme: bár nem nagyon koncentráltan kezdtem, bár kevés időm volt – mégis egy félóra után megvolt az „Anschluss” a hat hét előtti problémákhoz. Ez azt jelenti hogy a tavalyi nagy veszedelem – a kizökkenés – nem veszedelem többé. Persze: ezzel nem szabad játszani és rövidesen gondoskodni kell arról hogy rendes, lassú, nyugodt tempóban lehessen dolgozni mindig – még ha ennek egy Pestre költözés lenne is az ára. Most olyan kevésbé fontosak az emberek, hogy itt igazán csak kényelmi kérdések szerepelnek (koszt, lakás, társadalom, pénzügyek stb.); a könyvtár hasznát Berlinben túlbecsültem. Amit Olaszország adhat – bár szeretnék egy pár évig Firenzében lakni – utazásokon is meg lehet szerezni. Tehát: a nagy Mindegy. Most volt itt egy ember, aki sokat használt nekem – Dr Bloch, az a német filozófus, akit egyszer Simmel küldött hozzám; egy – régóta – első intellektuális impulzus, egy igazi „vérbeli” filozófus, a Hegelek fajtájából; sokat használt nekem. De ő valami német kisvárosba megy – Bonnba valószínűleg – és nekem ott nincs keresni-

valóm Persze – ha úgy alakulna, hogy nem kell, vagy nem lehet Pesten habi[li]tálódnom belátható időn belül (amíg megírom a Plotinost¹) akkor lehetne, hogy mégis realizálnám a Freiburgi kalandot² – és lehet hogy Bloch is oda kerül. De ez nem fontos és nem aktuális. Fontos az, hogy minden rendben van – ha ilyeneken gondolkodik az ember mindig rendben van minden.

Másról kevés <van> {mondanivaló} van. Baumgarten elutazott Münchenbe; és nem bánom; most is szeretem őt (és sok dolgot becsülök benne) – de már nehezen bírtam el. Jót tesz a barátságunknak, hogy nem leszünk együtt. Ez különben (karácsonykor láttam) használ a Herberttel való viszonynak is – csak veled van minden másképen. Itt küldöm Irma levelét³; csodálatosan nem intenzívnek találtam – és alig egy pár jó dolog van benne. Különben: írtam neki a dedikáció ügyében⁴. Elfogadja, örül – de (furcsa módon, egészen Freudesen) kipattan a rossz lelkiismeret belőle. Én t.i. – egy mellékmondatban – azt írtam, hogy a magyar kötet két „régén tervezett” esszével van kiegészítve. Ezt ő regénytervnek olvasta – és félt, hogy ezekben – az igazságról lesz szó. Persze könnyű <volt> {dolog} megnyugtatnom. De egészen bohózszerűen tragikomikus az egész.

Itt küldök egy mulatságos kritikát is könyvemről: (a Bud[apesti] Szemléből⁵) Most rólad; bár itt keveset tudok és keveset lehet mondani. Köszönöm neked és Bének hogy értesítette[te]k – és kérem továbbra is. 24–25 ig itt vagyok aztán Weimar–Wien–Pest. (5 én felolvasás Pesten Shakespeare utolsó stílusáról) B-t kérem: mikor lesz ő Drezdában? Mert Weimar és Bécs közé ez annyira odaesik, hogy csapásnak érezném, ha nem lehetne megcsinálni. Én Február vége felé átutazhatom ott. Kérek itt mielőbb hírt. Te hogy vagy most? Meddig maradsz? Március végén vagy április elején ott vagy még? (Mert akkor átutazhatnék ott.)

Kérek híreket. Ne haragudj, ezért a száraz levélért; félek hogy ez lesz az én új levélírási stílusom. De te ugyanis tudod, hogy mi van és hogyan van.

Sok üdvözet Bének!

Gyurid.

B levelét megkaptam, nem felelhettem – mert akkor voltak a kiadóhecczek. Kérem: bocsásson meg.

LAK I.EV P85/11/2.

Levél.

P.: Berlin, 11. 2 [19]11.

C.: Herrn Leo Popper, Österreich Gries bei Bozen Quisisana

F.: Dr. Georg von Lukács, Berlin W. Passauerstrasse 22. III.

LEV 151 (346–348) BW 101. (202–204) SC 63. (145–147) CJ 55. (152–153)

1. Lukács Plotinosz-tanulmányának nincs további nyoma.
2. A német egyetemi habilitáció tervezett helyszíne: Freiburg.
3. Vö. Seidler Irma levele Lukács Györgyhez. 1911. II. 8-án, LEV 344–345.
4. Vö. Seidler Irma levelét Lukácshoz. 1911. II. 2-án, LEV 342–343.
5. Horváth János (– rv. – jelöléssel jegyezte): Lukács György: A lélek és a formák, Budapesti Szemle, 1911. február 410. szám 306–311; LKT 80–85.

106. Popper Leó Lukács Györgynek

(Gries, 1911. II. 19.)

Édes Gyurikám,

köszönöm a leveledet. Még mindig nem vagyok jól. Bé nálam marad és velem jön márc. vége felé Görb[ersdorf]-ba. Borzasztóan sajnálom, hogy elmulasztlak. {ő is}. – Örültem a levelednek, nagyon mulattam <lr> {az} I[rma] ügyön. Óriási vicc: a rossz kézírás mint házasságközvetítő, a félrcéltés teória eddigi legnagyobb sikere; büszke vagyok rá. De jobb szeretném, ha a régi, meghalt és nekem személyesen úgy is közönyös pictorokon válnék be, mint a fiatal, élő és szívemhez közelálló barátaimon. Tehát: meddig maradsz Pesten? – A cikkedet¹ már sokszor olvastam és mindig jobban tetszik; csak azt hiszem, a <z> kompositio erejéből kicsit levon hogy a konkrét közepe hiányzik. Stílusban szép, bár még nem egészen jó (A könyvben javítsd ki {így} ..., und die kann nur vom <dem> Missklang zum Einklang u. von *diesem* zu *jenem* gehn."² Magam is dolgozom most egy kicsit és <így> nehezebben megy mint valaha. Mélyen átélem a dolgozás minden fokát, fajtáját – a tiedet is! – <és> {mindig} ha egy sort írtam a tárgyamról, egy fejezetet írhatnék a munka módjairól. – Kraus írt, hogy küldjem el neki a Rodin-Maillol cikkeket³ (!) most csinálom talán jó lesz. Nagyon fáraszt, de meg kell lennie. Írj!

Öllek

a te Leód

Mikor jön ki a könyv⁴? Mi van a Fülepp lappal⁵ Mikor mész Pestre? (?)

LAK LEV 92/11/3.

Levelezőlap.

P.: Gries bei Bozen, 19. II. [19]11.

C.: Herrn Dr. Georg von Lukács Berlin W, Passauerstr. 22.

F.: Popper, Gries-Bozen

LEV 153. (350)

1. Charles-Louis Philippe.

2. Lukács elfogadta Popper Javaslátát; v.ö. SF 150.

3. Die Bildhaurei, Rodin und Maillol.

4. Az esszéket német kiadása.

5. A Szellem.

107. Popper Leó Lukács Györgynek

[1911. II. vége – III. eleje]

Édes jó Gyurikám,

Nem tudom hosszan megmondani, összeszorul a képem ha rá gondolok meg vagyok rendítve, édesen keservesen össze vagyok zavarodva ha rád gondolok és arra amit te nekünk tettél¹. Köszönöm Gyurikám, hogy mindenhez amit már adtál, a {te} képed egész gazdagságához még ezt is adtad. Így foglak látni ameddig élek és jobb lesz a dolgom érte. –

De Gyurikám ugy-e {egész} olyan egyszerűen mint ahogy adtad <{a pénz}>, vissza is tudod venni? Érts meg: csak azért: mert van pénz, amennyi kell Karli ezt nem gondolta meg. A szüleim adnak és fognak adni és Dewa-ardéknak is van <még> egy kicsi*

Nincs baj ezen a ponton, édes fiam nyugodj meg és vedd vissza: megígérem neked hogy ha majd kell, talán egyszer meg fogom neked mondani; mert te olyan ember vagy hogy ilyen ígéret nélkül nem nyugszol.

Drága fiam hogy különben mi van arról oly iszonyú, oly türehetetlen baj beszélni hogy nem teszem meg. Senki sem tudja jobban mint te. Senki, talán a világon, *hozzám* rokonabbul, ugyanazokkal a külön-fájdalmakkal, (a saját fájdalom-körüliekkel, érted) nem érzi mint te. Látod fiam, sose volt igazad mikor azt mondtad hogy „nem vagy benn” az élet-ben az életemben! Benn vagy: gondolj rám és mindenre amit rólam tudsz és arra, amit sose mondtam eléggé: hogy mi nekem B. gondolj ezekre és ami akkor benned össze <xxx>forr az *valóság* lesz, {olyan} nehéz, és sokaságos <xxx> ahogyan csak a legemberebb ember <tudja> {bírja}.

Öllelek, barátom, szeretett jó Gyurim!

a te Leód

* vigyázatból Karlinak küldöm

LAK LEV 92/11/4.

Levél, boríték nélkül.

LEV 157. (354–355)

1. Lukács, illetve Lukács édesapja megpróbált anyagilag segíteni Poppernek és menyasszonyának.

108. Popper Leó Lukács Györgynek

(Gries, 1911. III. 8.)

Édes Gyurikám,

nyugtalan vagyok miattad kérlek írd egy pár sort. Tudod hogy mik voltak és nem kell ugy-e külön magyaráznom hogy a level{em} hogyan lett tárgytalanná. Beláttam hogy itt nagyobb kérdésről van szó mint arról hogy <akarok> {én magam} tegyek meg mindent {Béért}. Így hát el is fogadom édes Gyurikám – abban a <fo> reduktióban amit Karli biztosan elmondott <{feltéve magamban}> – a te gyönyörű ajánlatodat. – Engedd hogy most ne mondjak többet. És mondjál te nekem valamit, de ne rólam, hanem magadról, hogy együtt leszünk: mert kellesz nekem. Isten veled

Ölellek Leód

LAK I.EV 92/11/5.

I.levél.

P.: Gries bei Bozen, 8. III. [19]11.

C.: Herrn dr. Georg von Lukács, Budapest Városligeti fasor 20 a

F.: –

Kiadatlan.

109. Lukács György Popper Leónak

(Budapest, 1911. III. 17.)

Édes jó Leo fiam,

Karlitól tudsz mindent, azt is tudod hát, hogy miért nem írtam neked olyan sokáig: vannak idők, amikor csak egy hangnak szabad hallatszania; hogy az én hallgatásom mit mondott (azt amit a Karli beszédje) azt úgy is tudod. Tegnap volt Karli a szüleidnél; anyáddal beszélt, és az anyád és az ő leveléből¹ tudod talán már mostanig, hogy ott minden rendben van. Szüleid miatt úgy tartottuk helyesnek Karlival, hogy ők az én egész szerepemről egyelőre ne tudjanak semmit. – Most még egy praktikus kérdés: mikor indulsz te München felé. Én március utolsó vagy április első napjaiban indulok Olaszország felé: húsvétre ott akarok lenni (mert Herbert is ott lesz akkor), és a húsvéti rumli előtt – ha lehetséges Feltétlenül szándékom volt (azt régen tudod) Griesben kiszállani, hogy téged lássalak – természetes tehát (amiről beszélni sem szabad, ahol *nincs ellentmondás!*) hogy elkísérlek Münchenbe, ha ezt valahogyan össze lehet hozni az útitervemmel. Írd hát kérlek erről. Megjegyzem: akkor is – ha egy kicsit beleesnék húsvétbe; mert csak e vakáció első napjaiban van olyan borzalmas vasúti rumli. Kérlek értesíts hogy mi van és hogyan.

Dolgokról szeretek most írni, mert írni nehéz arról ami van. Mindig nehéz, ha azok amik vannak olyan igen közel vannak kívül és belül. Nagyon érzem én ezért édes jó fiam a te minden bajodat, a belsőket, a kívülről jövőket és a kifelé menőket, a késeket, amelyeket azért éleztünk, hogy levágjanak valamit a fájdalomból és amelyeknek vágásai, nem operációk hanem új sebesülések. Nehéz az ilyenekről beszélni és az ember magának is alig meri mondani – és másnak még kevésbé: ne bánts magad, mert nincsen okozó csak szenvedés van, mert csak okok és okozatok vannak, de azok rajtunk keresztül és tőlünk függetlenül hatnak egymásra és egészen véletlen és tőlünk nem függő feltétel vagy conclusio vagyunk-e a szenvedés pánszlogizmusában. Félek hogy frivólnak érzed ezt az érzést; én is annak láttam, amikor először felmerült bennem – de most borzasztó erősen érzem; ha ezzel nem is csökken semmi fájdalom. Mert a látvány okozza a fájdalmat és csak raffinement² (bűnös és gögös raffinement) tőlünk, ha szereplők is akarunk lenni itt – nemcsak nézők

Más nincs. Ha fontos dolgok vannak elhallgat (bennük legalább, ha az úgynevezett „életünkben” nem is) sok kicsi. Itt sok minden van, de most nincs energiám (időm is alig) róluk írni. Csak ezt: Irma itt van és egypárszor találkoztunk és eddig úgy néz ki minden – hogy végleg semmi. De [Irma] oly végtelenül szerencsétlen oly biztos, hogy egészen rossz, reménytelenül rossz a házassága (látni!), hogy mégis lehet robbanás. – De azt hiszem (remélem) itt már igazán csak néző leszek. Hogy milyen néző: azt te tudod. Egyásra nézünk édes fiam és nem szólunk semmit.

Isten veled! Nagyon-nagyon köszönöm a leveledet, azt hogy te úgy vagy hozzám ahogy vagy, hogy megengeded, hogy belelássak {az életedbe} (nem! igazad van: hogy benne legyek az életedben) Köszönöm. Ezzel értelmet és súlyt kapott az én szegény életem is.

Ölel százszor

a te Gyurid.

Írj az utazásodról

LAK LEV P85/11/3.

Levél.

P.: Budapest, [1]911. MÁR. 17.

C.: Herrn Leo Popper, Österreich Gries bei Bozen Quisisana

F.: Dr. Lukács György Budapest VI. Városligeti-fasor 20 A

LEV 159. (356–358)

1. Ezek a levelek nem maradtak fenn.

2. Ravaszkodás.

[1911. III. 19.]

Édes Leo fiam,

leveleink kereszteződtek – most én várom a te leveledet: hírt arról hogy mikor találkozunk, esetleg arról, hogy mehetünk-e együtt Münchenbe. Remélem. Szép lenne.

Azt akarod, hogy magamról írjak. Pesten nem történik velem mostanában érdemleges: nem dolgozom. Úgy el vagyok kényeztetve és romolva (intenzitás dolgában) hogy ha nem lehet 7–8 órát dolgozni – nem csinállok semmit. A jó ebben csak ez: most nem tesz kelleténél idegesebbé a munkátlanság. Úgy látszik nem vagyok már hiszterikus. Most már csak az kellene, hogy letelepedjek valahol – hogy nyugodt tempóban dolgozhassak. És akkor lesz végre valami. Legfőbb ideje is már.

Itt nincsen sok. Irma szegény roppantul rossz állapotban van. Látszik hogy már ő is tudja (nemcsak mi) hogy rossz a házassága. Amellett anyagilag rossz minden: az az impresszióm hogy abból élnek mindaketten, amit ő keres; kurzusokat tart stb. Szegény! – Én egyelőre csak végtelenül sajnálom – és borzasztóan szeretnék segíteni rajta. Nem hiszem, hogy ennek „összertartozási” subconsciens¹ hátterei lennének (Persze ezt kellő óvatossággal mondom: még nem beszéltünk csak mások jelenlétében – így soha őszintén és soha intenzíven; csak azt mondom: nem hiszem. A héten egyszer elmegyek hozzá, mert nekem is fontos végleges biztossággal tudni azt hogy hogyan álllok hozzá) De mondom: nagy életdolog lenne nekem (ha minden hozzátartozás negatív irányba hajlanék is már – sőt akkor igazán) valamit tehetni érte. Ismersz engem és képzelheted, hogy már kianalysáltam magamból ennek egoista, hedonista motívumait: szeretnék jó lenni. Én nem vagyok az; hálás talán; korrekt bizonyosan. Ne protestálj édes fiam, nem mondj ellent: te nem tudod, miket tettél te már értem; és tudod, hogy milyen kimondhatatlanul jó voltál hozzám mindig. Semmitmondó dadogás a te gyönyörű éneked mellett minden amit én tehetek. – Irmával más. Hogy nekem jó lett, <ami> {abból}, ami rosszat ő nekem tett – ebben ő ártatlan. Hogy neki még rosszabb volt az – ez az ő szerencsétlensége. Az egyetlen pont, ahol (egy kicsit) jónak (oroszosan!) érzem magam a hozzá való érzésem: minden csúnyaságon keresztül: the queen can do no wrong². És most – egoismusból, az élet élvezetei után való sóvárgásból – szeretném ennek fokozását (Ezt analysáltam ki magamból egy pár napja) És ha igazán így van, akkor rendben van, hogy ő megfoszt ettől az örömtől – és ez a nagy és (mindennek ellenére) tiszta érzés elszáll

észrevétlenül a levegőbe: nekem munka kell (így akarja az élet) és nem öröm.
– De ő miatta is jó lenne ha bízna bennem, és tétetne velem magáért valamit.

Sokat fecsegetem magamról; talán előtted gyanúsán sokat – de elbírom (?)
a gyanút; nem hiszem hogy alaposan. – De elfecsegetem az időt: borzasztó késő
van. Ha holnap délelőtt még lesz időm folytatni írok, ha nem így küldöm
el: nem akarlak <fár> vártni. De te is küldj feleletül a múlt levélre két sort
vagy sürgönyt: az útitervekről.

Reggel: el kell mennem fiam, a könyvem miatt tárgyalni. Máskor többet.
Ölel a te

Gyurid

LAK LEV P85/11/4.

Levél, boríték nélkül.

LEV 160. (358–359) BW 106. (208–209) SC 69. (152–153) CJ 59. (158–159)

1. Nem tudatos.

2. A királynő nem tehet semmit, ami helytelen.

111. Popper Leó Lukács Györgynek

(Gries, 1911. III. 23.)

Gyurikám

Csak két szót ma Köszönöm százszor hogy idejössz és ezerszer hogy velem
akarsz menni; de ez nem lesz szükséges, mert csak Máj 1 én utazom és akkor
Ottó elvisz innen egész oda mert ő Berlinbe megy. Örülök hogy így téged
megkímélhetlek és hogy így nyugodtan foglak élvezni és talán tovább mint
úgy lett volna. Ez az amit nagyon szeretnék. Minél előbb és minél tovább! Le
is akarlak festeni. <xxx> (Látod hogy tisztességes vagyok és ami terrort gya-
korlok rögtön jóváteszem egy horrorral. Napokban levél. Kicsit fáradt va-
gyok

LAK LEV 92/11/6.

Levelezőlap.

P.: Gries bei Bozen, 23. III. [19]11.

C.: Herrn Dr. Georg von Lukács Budapest Városligeti fasor 20 a

F.: –

Kiadatlan.

Beatrice de Waard Lukács Györgynek

(Davos, 1911. III. 27.)

Grand Hotel & Belvedere Davos-Platz

Canton des Grisons (Suisse)

Lieber Gyuri,

ich wollte dir schon lange schreiben.

Jetzt kann ich es, aber nur kurz weil ich ruhig verhalten soll. Morgen gehe ich ins Sanatorium. Es ist keine schlimme Geschichte. Dr Turban meint sogar es sei in 3 'a 4 Monaten ganz zu heilen. Wird er Recht haben? Ich weiss es nicht.

Es war eine ganz merkwürdige Zeit, diese Ganze. Zwischen alles hindurch aber hatte ich auch den Wunsch dich zu sehen. Ich danke dir Gyuri für was du für mich tust, ich danke dir sehr.

Ich möchte jetzt nicht mehr drüber schreiben. Ich glaube, es wird eine lange Zeit sein bevor wir uns wieder sehen. Ich werde mich aber sehr freuen wenn ich dich wieder sehe und ich werde dir dann besser sagen können „dass du sehr lieb gewesen bist“ (Aus dem Sanatorium schreibe ich dir länger.)

Du gehst bald zu Leo? Das freut mich so.

deine B

Oder [?] ich kann diesen Brief schon Gries schicken. Deine Adresse in Pest habe ich undeutlich und sonst schickt Leo ihn weiter.

LAK LEV 119d/16.

Levél.

P.: Davos-Platz, 27. 3. [19]11.

C.: Herrn dr. G. von Lukács Budapest, Városligeti fasor 20 a

F.: –

Kiadatlan.

112. Popper Leó Lukács Györgynek

(Gries, 1911. III. 28.)

Gyurikám,

kezdek nyugtalan lenni miattad. Amit utoljára írtál, nagyon okos volt, de épen abból a gyanús okosságból való amit minden számárságból -ra, hoz tudunk kiokoskodni. Nem jól látom hogy annak a „haza”-beszédnek milyen iránya van és [hogy] nem-e azt beszéled vele haza akit hazulról tüzes nyelvekkel kéne elbeszélnek. Amivel különben semmi vádolót senkire nem mondtam.) Gyurikám, hadd mondjam amit mondani akarok: én jelenleg, mindennél erősebben, azt érzem hogy abban a {szerencsés} helyzetben vagyok hogy neked segítségedre lehetek. Nem érzem, tudom! *Nem engedem hogy ezt a segítséget te elmulaszd.* Követelem tőled, baráti jogon, hogy sem-

mit se csinálj mielőtt <te> velem nem beszéltél főleg mielőtt én veled nem beszéltem. Kívánnám nagyon – miattam is persze de temiattad százszor jobban hogy most ide jere velem beszélni: most, éppen most (ha jól érzem) és nem később. Megteszed ezt nekünk; {vagyis} neked {és} nekem? Ismétlem, nem a látogatásodról beszélek hanem a – hogy is mondjam – consultatiódról!

Várlak, Ha nincs semmi {ami tart akkor ugys} jöhetsz, ha pedig van – akkor igazán jere!

Ölel Leód

LAK LEV 92/11/7.

Levél.

P.: Gries bei Bozen, 28. III. [19]11.

C.: Herrn Dr. Georg von Lukács Budapest Városligeti fasor 20 a

F.: Popper Gries

Kiadatlan.

113. Popper Leó Lukács Györgynek

(Gries, 1911. III. 28.)

Gyurikám,

Tegnap levelemben az a passzus hogy „.... beszélsz {...} haza” stb. úgy értendő hogy „hozzád haza” Érdekes hogy mért hagytam ki. Azért: mert, amikor írtam egy lángoló képben láttam lelki szemcím előtt a jelenetet és evvel az érzéki spontaneitással szemben pleonasmusnak éreztem, vagy is inkább nem {is} jutott eszembe hozzátenni hogy: hova. Úgy éreztem neked is látnod kell, rettegve, azt a képet és ezt elegendőnek hittem. *Legyen is elegendő!* (ha már evvel a megtoldással is) Legyen is hasznos! Írd jó eleve mikor jössz mert szoháról kell gondoskodni. A szüleim – ha megengeded – átküldenek hozzád egy pár csekélységet amit nekem elhozol. Csak egy pár füzet. De ha elhoznád a Thermos-tüveget is ihatnál belőle az úton forró teát, ami felséges és üdítő

Ölel Leód

LAK LEV 92/11/8.

Levelezőlap.

P.: Gries bei Bozen, 28. III. [19]11.

C.: Ngs. Dr. Lukács György Budapest Városligeti fasor 20 a

F.: Popper Gries-Bozen

Kiadatlan.

114. Popper Leó Lukács Györgynek

(Gries, 1911. IV. 12.)

Édes Gyuri

Köszönöm hogy nálam voltál, hogy kimozdítottál megint ebből az én fél-
elmetes csendemből, amelyből nem látok {végleges} kimozdulást semerre,
hogy szabad nyilatkozást nyitottál száz alvó részemnek és <meg> látnom en-
gedte<m>d, a te arcod óráján hogy még nem múlt<am> le az én járásom egé-
szén; és köszönöm, mindennek felett hogy magadból is {újra} újat, belsőbbet
mutattál meg nekem. Köszönöm ezt miatta<m>d, mert tetted, és miattam,
mert örömet és büszkeséget adtál vele, és életre szóló újságot a dolgaimhoz.
– Én nevezetes dologként fogom megtartani ennek a{z} <négy> {öt} napnak
az emlékét azt hidd el, édes fiam. – *Egyedül voltunk* – (először, amióta egy-
mást ismerjük <? ugyebár>?) voltunk *így* egyedül: {még} a távollevőknek is
távollétében, nem igaz? És {az} aztán úgy is nézett ki!

A két könyvet vedd jó szívvel és töltsd el szép{en} a születésed napját.

Én nem vagyok rosszul – lehet hogy talán már 20 körül megyek Mün-
chenbe, ha ott lesz Turban.

Most olvasom, hogy Czigány¹ felesége agyonlőtte magát Borzasztó dolog,
borzasztó

Ha tudsz valami<t> közelebbit, írd meg. Én azt hiszem, rosszul bánt vele
az ember; de nehéz nő is volt szegény.

Írjál ha talán ráérsz. Örülök minden sornak. Tisztelem E[dite]t és H[er-
berte]t

Téged öllelek

Leo

LAK LEV 92/11/9.

Levél.

P.: Gries bei Bozen, 12. IV. [19]11

C.: Herrn Dr. Georg von Lukács pr. adr. Herrn Lajos Füllep, Florenz, 5. Piazza Donatello

F.: Popper, Gries-Bozen

LEV 163. (362)

1. Czigány Dezső (1883–1937) festőművész, a Nyolcak alapítótagja.

(Davos, 1911. IV. 12.)

Lieber Gyuri.

Vor allem hast du Geburtstag und darum künden sich all meine gute Wünsche für dich an, die sonst immer fertig liegen, immer, aber nur auf eine Gelegenheit warten sich nennen zu können –

Und dann versprach ich dir einen Brief aus Davos. Mein Leben aber hier ist wie ein leeres Geleise über eine leere Heide mit hier und da Blockhäuser, ganz zu genauer Zeit, wo man isst und wo man schläft. Ich bin aber so verliebt in diesem Nichts und diesem dummen Regelmass dass ich alles übrige Leben ganz vergesse und fast vergessen will.

Es geht mir weiter sehr sehr gut.

Ich freue mich so sehr dass du bei Leo bist, sehr sehr Gyuri. Bleibt du noch? Und habt ihr Gespräche mit Polar-Einstellungen von Zeit?

Dass Berlin-Friedrichstrasse das Letzte war was ich von dir sah, begreife ich gar nicht. Ich möchte dich gerne wieder sehen. Und doch liegt es noch nah, ganz nah, so wie es überhaupt nicht verändern kann –

Gyuri es ist ganz wahr und mein ganzes Willen dass ich dir sagen kann wie viel Gutes ich dir wünsche und wie viel Schönes.

Ich hab dich gern deine

B

LAK LEV 119d/17.

Levél.

P.: Davos-Platz, 12. 4. [19]11.

C.: Herrn dr. G. von Lukács Pr Adr. Herr Lajos Fülöp Florenz, 6. Piazza Donatello

F.: –

Kiadatlan.

115. Lukács György Popper Leónak

(Firenze, 1911. IV. 15.)

Édes fiam,

köszönöm a leveledet; egy pár nap múlva írok hosszabban. Címem: 3. Piazza d'Azeglio. Most a Piazzale Michelangelon ülünk hárman és sok üdvözlöt küldünk neked.

Gyuri

Üdvözli

Hajós Edit [a nevezett kézírásával]

Hasonlóképen

Balázs Béla [a nevezett kézírásával]

A Berény cikket¹ írd meg és küldd el Herbertnek. Ő majd elhelyezi.

LAK LEV P85/11/5.

Képes levelezőlap (Donatello Énekes karzatának képe).

P.: Firenze, [19]11. 4. 15.

C.: Herrn Leo Popper, Austria Gries bei Bozen Quisisana

F.: –

Kiadatlan.

1. A Berény Róbert festőművészről tervezett írás további sorsáról nincs tudomásunk.

116. Popper Leó Lukács Györgynek

(Görbersdorf, 1911. IV. 28.)

Édes fiam

Jók a híreid, de az enyimek is jók. Készülök az utazásra és hogy jól elbírjam trainirozom magam és hogy ezt elbírjam úgy teszek mintha egész jól volnék és mit {tesz az} Isten? egész jól vagyok. Most sült ki hogy ez a tél mégis használt nekem, a sok csend nem volt hiába; friss vagyok és sokkal jobb a lélekzetem Az utazás, ha nem jön közbe semmi, nagyon szép lesz Münchenben 1 napig Drezdában talán 5 napig maradunk; csak azért olyan soká hogy – ne strapáljam magam.

És aztán megint egyedül G[örbersdorf]ban de ezt se látom szürkén. Ki tudja milyen jó lesz ott és milyen új cachét¹ kap az új környéktől a magam társasága. Jól fogom magam érezni és a mi fő – feltétlen elismerés közt királyian fogok élni magammal. Nincs népesebb szoba hidd el, mint az akiben egy ember van. És nincs nagyobb biztonság biztosabb kilátás a teljes harmóniára, minden harc után mint ennél a népnél. Soha jobb közönséget mint ezt! Értesz ugye és egy véleményen vagy velem. *Nincs sok ember aki ezt a titkot velünk tudja!*

Ölöllek L.

LAK LEV 92/11/10.

Levelezőlap.

P.: Gries bei Bozen, 28. IV. [19]11.

C.: Herrn Dr. Georg v. Lukács Florenz, 3. Piazza d'Azeglio

F.: Popper Görbersdorf i/Schlesien dr Römpler

Kiadatlan.

1. Egyéni bétveg, jelleg.

117. Popper Leó Lukács Györgynek

(Görbersdorf, 1911. V. 6.)

Édes Gyurikám

Csak egy pár szót. Megjöttem, jól vagyok És jól voltam, nagyszerűen. Bécsen át jöttem, megismertem Kraust, óriási sikereim voltak. A kávéházban térdre rogytak a Fackel munkatársak. Stössl azt mondta, hogy ha előbb olvasta volna a R.1¹, visszavonta volna az ő cikkét abban a számban, úgy imponált neki. Kraus meglátogatott, rendkívül édes ember. Szóval nagyokat élt át a te vén Leó! Írj rólad! mutasd meg a R[odin]-t F[ülep]-nek és írd meg mit szólt hozzá. (Vedres² nem érti meg)

Ölöllek édes fiam; egész jól vagyok

LAK I.EV 92/11/11.

Levelezőlap.

P.: Görbersdorf, 6. 5. [19]11.

C.: Herrn Dr. Georg von Lukács Florenz (Italien), 3 Piazza d'Azeglio

F.: Popper, Görbersdorf in Schlesien Römpler

LEV 175. (380)

1. Die Bildhaurei. Rodin und Maillol.

2. Vedres Márk szobrászművész, aki néhány évig Rodin mellett is dolgozott.

118. Lukács György Popper Leónak

(Pisa, 1911. V. 19.)

Édes Leo fiam,

csak két sort; két aktuális dolgot. 1) nem tudom írtam-e: a habilitációról¹ *nem tud senki*; tehát a meghíúsulásról sem (Karli sem). Ezt csak tudomásulvételre. 2) Fülep kéret cikket a Szellemnek. Nem írnád meg, kísérletnek (quasi magadnak) a félreértésméletemet? Ha nem adsz eredetit, újat; nem fordíthatsz le valamit? (Kitschet?) – De ez esetben fordulj Fülephez; ha <ez> ineditát² írsz – akármit – biztos hogy közli; fordításnál jó vele érintkezni.

Szerda-csütörtök Pesten vagyok. Írjál hogy hogy vagy

Gyuri

LAK I.EV P85/11/6.

Levelezőlap.

P.: Pisa, 19. 5. [19]11.

C.: Herrn Leo Popper Sanatorium Dr Römpler Görbersdorf Germania Schlesien

F.: –

I.EV 176. (380–381) BW 117. (224–225) SC 76. (161)

1. Lukácsnak a budapesti egyetemen való habilitásáról, illetve annak meghíúsulásáról van szó.
2. Kiadatlan művet.

119. Popper Leó Lukács Györgynek

(Görbersdorf, 1911. V. 24.)

Édes fiam

Ebben a pillanatban kapom Bétől a borzasztó újságot¹. Vég nélkül meg vagyok dőbbenve rázva, semmisítve. Végtelen sötétben állok *bűnös oktalanságban*. – És látlak téged – nagy szeretettel – amint te is inogsz, reszketsz és kínozod magad. Ki tud most beszélni! Csak meg kell mondanom hogy veled vagyok a sötétben és ha mást nem is, <hát> *téged látlak és tudom hogy te világos és tiszta vagy*

Ölöllek édes fiam

a te Leód

Nagyon várom akár {csak} egy szavadat is.

LAK LEV 92/11/12.

Levél.

P.: Görbersdorf, 24. 5. [19]11.

C.: Herrn Dr. Georg von Lukács Budapest VI. Városligeti fasor 20 a

F.: Popper, Görbersdorf i/Schl.

LEV 177. (381) BW 118. (225) SC 77. (162) CJ 63. (168)

1. Seidler Irma öngyilkosságának hírért.

120. Lukács György Popper Leónak

(Budapest, 1911. V. 26.)

Édes fiam,

csak két sort, csak azért hogy ne aggódj miattam. Csak ezt: élek. És ez azt jelenti, hogy életben is fogok most már maradni. Teljes a sötétség. Senki se tud semmit. Semmit. Még sejteni sem lehet egy okot sem.

Ami <ról> rám vonatkozik: máskor <ese>. Most csak ezt: az az egyedüllét amit akartam, most rám szakad mint az élet ítélete. Ha valaki megmenthette volna őt, én lehettem volna... és én nem akartam és nem tudtam: „jó barátja” voltam neki, tudom – de nem ez kellett. Más Több. És {az} ehhez való tettek nem voltak meg bennem. És ezzel ki van mondva az ítélet.

De ez mindegy most. Az én „életem”-nek csak úgy volt értelme – amikor elvittem neki egy-egy délutánra; úgy ahogy mások (nálamnál különbek) egy rózsát visznek el valakinek.

De ne féltsem engem. Egy pár nap múlva talán már dolgozni is fogok tudni – és jövőben úgy is csak ez van, és ez lesz.

Gyuri

LAK LEV P85/11/7.

Levél.

P.: Budapest, [1]911. MÁJ. 26.

C.: Herrn Leo Popper Görbersdorf in Schlesien Sanatorium Dr Römpler

F.: –

LEV 178. (382) BW 119. (225–226) SC 78. (162–163) CJ 64. (169)

121. Popper Leó Lukács Györgynek

(Görbersdorf, 1911. VI. 26.)

Édes fiam

Bizony nagyon összezsugorodott a levelezésem Neked nem írtam már ki tudja mióta. Nagyon fáj nekem, de igazán nem tudok. 9/10 azért mert állandóan rosszul vagyok 1/10 azért mert nem merek. Minden hangos szónak, minden nyitott pillantásnak az a vége hogy hallom a világ zaját <és benne> látom a világ fényét és bennük magamat mint egy lukat mint egy halálos szünetet – Téged nagyon vágylak látni; most, az utolsó időben nagyon kellettél. De nem hittalak, mert dolgozol és mert <úgy se> {féltem} hogy nekem is rossz volna. Azóta látom hogy jobban bírom a beszédet mint előbb, most már Úgy vagyok – úgy látszik – hogy mindegy az organismusnak – Otto itt volt, 4 napig folyton beszéltem és egész jól voltam. Most nehéz idő jön, Popperékkel, szegénykéekkel!

Írjál fiam egy pár sort, mit csinálsz, hogy vagy.

Ötellek Leo

LAK LEV 92/11/13.

Levél.

P.: Görbersdorf, 26. 6. [19]11.

C.: Herrn Dr. Georg von Lukács Budapest Városligeti fasor 20 a

F.: Popper Görbersdorf i/Schl. Römpler.

LEV 179. (382–383) BW 120. (226) SC 79. (163)

Beatrice de Waard Lukács Györgynek

(Davos, 1911. VI. 27.)

Gyuri

ich sollte dir schreiben und ich will dir schreiben. Schon seit lange. Ich wollte dir schreiben in der ersten Zeit als ich hier war, als du in Italien warst und eine schöne Zeit hattest; ich wollte dir schreiben in einer Zeit als ich dachte es ginge dir nicht gut. So gegenwärtig war Beides mir. Und natürlich wollten oft Gedanken zu dir die nicht zu Worten kamen.

Ich weiss nicht wo du jetzt bist, ob in Pest oder anderswo. Wirst du mir schreiben?

Es geht mir ruhig und gut, so gleichmässig. Gesundheitlich sehr gut. Ich spaziere soviel und das ist wunderschön. So merkwürdig missverständlich ist die Zeit, so kurz und so lang. Oft mit einer ganz ungekannten und guten Ruhe und Freiheit.

Wann wirst du Leo besuchen können wieder? Ich werde mich freuen wenn du es kannst. Es ist gut für ihn. Er liegt zu Bett – seine Nachrichten darüber sind nie ganz klar. Relativ geht es ihm glaube ich nicht schlecht.

Adieu, wie geht es dir?

Meine herzliche Grüsse schicke ich dir

deine Be

LAK LEV 119d/18.

Levél.

P.: Davos-Platz, 27. 6. [19]11.

C.: dr. Georg von Lukács Budapest VI, Város-ligeti fasor 20 a

F.: –

Kiadatlan.

122. Popper Leó Lukács Györgynek

(Görbersdorf, 1911. VII. 14.)

Köszönöm, Gyurikám,

a lenyomatot¹ a napokban el fogom még egyszer olvasni – Magam jobban vagyok közérzetben de nem csinállok semmit. – {Fontos a következő:} A szüleim mindjárt első nap azt kérdezték tőlem hogy tudom-e hogy a te habil... stb. A Molnár Géza² meséli {mindenkinek}. Jó lesz tehát óvó intézkedni, talán úgy hogy te sem titkolod vagy ahogy gondold; mert abban az ábrázolásban sokkal súlyosabban néz ki mint amilyen. Roppant dühös voltam. Rögtön meg akartam írni de csak most érek rá. Azért írom kártyán, mert tudom hogy nálatok nincs otthon senki

Ölel Leo

<Nem ki> Felelj nemsokára. Mi van szegény R[éthy]-vel, a férjjel? Összejössz Karlival? Küldhetnél egy pár szép könyvet „Dämonen”³ talán és amit szépek tartsz? Nagyon hálás volnék.

LAK LEV 92/11/14.

Levelezőlap.

P.: Görbersdorf, 14. 7. [19]11.

C.: Herrn Dr. Georg v. Lukács Budapest VI Városligeti fsor 20 a

F.: –

Kiadatlan.

1. Ekkor jelent meg a Logosban a Metaphysik der Tragödie.
2. Molnár Géza (1870–1933) zenetörténész és esztéta, a Pester Lloyd, majd A Hét zenekritikusa. 1905-től magántanár a budapesti Tudományegyetemen.
3. Dosztojevszkij: Ördögök.

123. Lukács György Popper Leónak

(Budapest, 1911. VIII. 7.)

Édes Leo fiam,

már régen nem írtam – és te is régen nem írtál nekem. Nem tudom, hogy ez tenálád mit jelent. Nálam: hogy minden maradt a régiiben. A nagy baj ez volt: nem voltam (és nem vagyok) egészen egészséges; erősen vérszegény, ideges etc, súlyos fejfájásokkal, eddig nem ismert intenzitáscsökkenéssel. Ha ez nem lett volna: egy nagy munka talán keresztül vitt volna mindenem. Így keveset csináltam. A legfontosabbat, egy dialógust, „Von der Armut am Geiste¹” a napokban elküldök neked. Kérlek: ha elolvastad, írd minden[el]kelőtt egy „igen vagy nem”-et hogy adjam-e ki. Fülep t.i. nagyon akar tőlem cikket a Szellem 2-ik számra; és másom nincsen; és sürgős. Ami az én véleményemet illeti: sejtelnem sincs róla hogy mit ér. Talán jó hogy annyira subjektív és nem „tudományos”: ez nálam (ami a dolog értékét illetőleg indifferens persze) kényszerűség volt; ezekből a gondolatokból 5–6 év múlva lehet csak tudomány. Most is jók és biztosak – de még nem a philosophiaian objektívált sphaerában csak az élményből essayvé objektíváltban. De: nem hibrid dolog-e ami itt kijött? Nem tudom. Neked és Blochnak küldöm el², mert én nem tudom: ti döntsetek. Egyébként a levél nagy részét fogja pótolni az a cikk: az hogy mi van velem, azt belőle egészen tisztán ki fogod olvasni; és azt is, hogy mit akarok és azt hogy mit akarok leküzdeni. És más mondanivaló alig van: olyan végtelenül üres nem volt még soha az életem mint most. Annyira az hogy nem is kívánok mást: egészségesnek lenni – és dolgozni. Azt hiszem Firenzébe megyek a télre. Ha a könyv miatt el kellene mennem Berlinbe, okvetlenül kiszállok Görbersdorfba. De ez nem bizonyos. Mert ha lehet akkor egyenesen F[irenzé]be utazom (épen az idegességem miatt) és csak a télen, vagy a tavasszal nézek fel északra. De ez mind bizonyta-

lan. Szeretnék is veled találkozni és viszont szeretnék olyankor jönni amikor jobb állapotban vagyok; előtted még hiú vagyok: neked nem mindegy az erő vagy az erő üres gesztusa (mint a többieknek) – és úgy amint most vagyok nem szeretem magamat. Nagyon visszavonultan élek. Alig találkozom valakivel és alig levelezem is. Sajnos minduntalan vannak „hivatalos”, irodalmi etc dolgok. Ilyenek miatt is késett a levél.

Még alig írtam valamit – és máris vége. Ne haragudj és értsd meg. Írjál ha lehet nemsokára. A dialógusról azonban az „igent” vagy a „nem”-et lehetőleg rögtön

Sokszor ölel

Gyurid

LAK LEV P85/11/8.

Levél.

P.: Budapest, [1]911. AUG. 7.

C.: Herrn Leo Popper, Schlesien Görbersdorf Sanatorium Dr Römpler

F.: Lukács György, Budapest VI Városligeti fasor 20 a

LEV 187 ((399–400) BW 128. (236–237) SC 81. (165–166) CJ 69. (177–178)

1. A lelki szegénységről (Egy levél és egy párbeszéd), A Szellem, 1911. december I. évf. 2. szám. 202–214.

2. Bloch 1911. augusztus 10-én válaszol. Ld. Ernst Bloch und Georg Lukács Dokumente. Zum 100. Geburtstag. (Archívumi Füzetek IV.), (Szerk. Mesterházi Miklós és Mezei György), Budapest, 1984. 20.

124. Popper Leó Lukács Györgynek

(Görbersdorf, 1911. VIII. 10.)

Édes Gyuri

feltétlenül közzöld. Napokban levél. Nagy sietségben ölel

Leo

LAK LEV 92/11/15.

Levelezőlap.

P.: Görbersdorf, 10. 8. [19]11.

C.: Dr Georg von Lukács Budapest, <Felső Erdősor> Városligeti fasor 20 a

F.: –

LEV 188. (400) CJ 70. (178)

Lieber Gyuri.

In einem kleinen Buch steht deine Adresse. Du hast sie mir einmal geschrieben aber so wenig leserlich dass ich deine Schrift genau nachmachte damit die Schönheit vollkommen blieb<e> und keine Fehler hineinkämen deren *ich* schuldig wäre. Aber wenn ich sie jetzt noch einmal abschreibe, wird es schon <der vollkom> nach allen Regeln Leo Popper's der vollkommenste Kitsch und eine Bastardadresse, und um dem Schein ihren wirklichen Sinn wiederzugeben muss ich erst genau nachfragen bis ich diesen Brief wegschicken kann damit er auch wirklich zu dir kommt.

Du bist in Pest, ich ganz hier, Leo ganz irgendanderswo – die Hitze wimmelt über dem See und über der Stadt, alles ist grau vor Ermüdung und Licht, und man muss sehr behutsam herumgehen, und keinen eigenen Willen zeigen denn die Hitze würde sofort Rache nehmen weil man ihre Rechten nicht respectiert hatte.

Arbeitest du? Vielleicht so viel dass du dich danach sehnst es 'mal nicht tun zu können. Bei mir ist es umgekehrt. Es ist doch so gut um es zu können. Entweder ist es eine Existenz die an und für sich <ge> absolut angenehm ist, oder es bietet die transponierten Mühen und Schönheiten die das Leben genug fern halten um es beobachten zu können. Ausserdem gibt es Genugthuungen <und> die man liebhaben kann und Augenblicke von durchbrechender Schöpfung die eine Versöhnung sind und Maassen (!) die die eigenen sind und den Rahmen nur <ei> hineinstellen wo er durch eigene Wünsche <s> erlaubt und bedingt wird.

Davos – das ist jetzt vorbei – oft war es sehr schön weil man die Gesundheit so kommen fühlte und so leicht sie errang. Im frühen Frühling war alles sogar sympathisch und ich habe so wunderbar lang und viel spaziert. Aber am Ende fühlt man die ganzen 4 Monate eines <Sanatoriums> zugleich Zeit, und das ist eine unangenehme Stimme. Jetzt bin ich froh weg zu sein. Ich fühle mich so gut und es wird immer besser gehen. Ich fühle mich so gut wie in Jahren nicht – und das ist alles wert.

Wirst du im Winter in Berlin sein? und wann siehst du Leo wieder? Er geht (vielleicht) im September schon weg aus Görbersdorf, mir scheint das sehr schnell, zu schnell – es ist so schade dieses öftere Verändern, und auch nicht gut, und wo er hingeht weiss ich noch immer nicht. Seine Eltern sind noch bei ihm aber wie lange (noch) weiss ich nicht.

Schreibst du mir 'mal? Vorläufig bin ich noch hier. In einigen Wochen kommen meine Eltern. Im October ungefähr werden wir zusammen wohnen, dort irgendwo in der Gegend von Lausanne.

Adieu Gyuri, ich grüsse dich herzlich

B

Doldenburg Zürichberg Zürich

LAK LEV 119d/19.

Levél.

P.: Zürich, 18. 8. [19]11.

C.: dr. G. von Lukács Budapest VI, Városligeti fasor 20 a

F.: –

Kiadatlan.

Liebe Be,

ich hätte Dir schon sehr lange geschrieben – wenn es mir nicht allzu schlecht gegangen wäre: so sinnlos und eintönig schlecht, dass man sich als eine Belästigung, als etwas masslos Interesseloses (auch für sich selbst) empfindet, wo man – wenn man nicht ganz vorkommen ist und alle Scham verloren hat – sich in sein Zimmer zurückzieht um es einmal gesund zu verlassen, oder dort allein {zu} krepieren und nicht Freunde mit seiner Misere zu belästigen. Jetzt? Jetzt warte ich noch immer –. Ich will nicht allzuviel über diesen höchst un[un]interessanten Gegenstand schreiben. Ich bin jetzt in einer Stimmung, wo man nichts als Arbeit vor sich sehen kann – so wenig reell und wertvoll scheint einem alles, was man so 'Leben' zu nennen pflegt – und ich kann nicht arbeiten. Seit mehr als zwei Monaten habe ich – beinahe ununterbrochen – Kopfschmerzen; mein Arzt sagt es wäre Gehirnanaemie und ich nehme <ob> fleissig Eisenpräparate – ich hoffe mit Erfolg. In den freien Stunden (von Kopfschmerzen freien) arbeite ich; ich habe zwei Essays gemacht und <s> will jetzt einem dritten vollenden; ausserdem lerne ich Mathematik; lese machmal Hegel und Mystiker – alles aber ohne physische oder geistige Intensität. In schlechten Stunden sitze ich vor meinem Schreibtisch, schaue in den Garten herunter (ich habe schwächliche Aussicht) und <di> <rechts> {links} von mir sehe ich die 21 Bände Hegel vorwurfsvoll auf mich starren: was habe ich für mein Werk zu erwerten [!], wenn dumme kleine physische Schmerzen und die unendliche Sinnlosigkeit des sogenannten 'Lebens' mir so viel anhaben [?] können? – Dabei rauche ich – und sehe beinahe keinen Menschen. Ich kann die Geschäftszigkeit die in einem solchen Zusammensein ist, nicht mehr ertragen. Wozu? – Man könnte über seine Sachen; doch ist das unsittlich, wenn man nichts macht – und dann noch mit wem? Ich hätte nach München fahren können, wo ein deutscher Freund, ein junger Philosoph mich erwarten hat; ich hatte aber nicht die Entschlussfähigkeit ein{zu}packen und zu fahren. Zu dem <w> wollte ich mein Sommerprogram (die 3 Essay) aller Krankheit und Unwohlsein und Flend abtrotzen: und es muss gehen!

Wie Du siehst ist das garnicht erfreulich – genug daran. Ich hoffe Leo bald sehen zu können. Es ist nämlich möglich, dass ich Anfang September nach Berlin muss (wegen meinem Essayband) und dann gehe ich unbedingt nach Görbersdorf. Wenn aber das der berliner Reise nichts wird, dann fahre ich direkt nach Florenz; ich fühle mich nicht gut genug um die Reise nach Italien mit diesem Umweg (er würde alles in allem ein Plus von 40 Stunden Reise machen) zu unternehmen. Ich hoffe dass es doch gehen wird. – Wenn ich doch nur sehen in Florenz wäre! Ein paar Jahre gesunde Einsamkeit – mit Arbeiten können!

Ich danke Dir nochmals für Deine Briefe! Schreibe mir hier und da wie es Dir geht! Wie Du siehst bin ich nicht in der Stimmung oft schreiben zu können; ich kann Dir aber nicht sagen, wie mich die guten Nachrichten über Dich und von Dir gefreut haben! Nach Budapest kannst Du immer schreiben, man schickt es mir nach.

Grüsse Frau Cecil und Misi' von mir. Aber *bitte-bitte kein Wort* zu ihren über meine Stimmung und Unwohlsein. Vor Fremden will ich auch geht fest erscheinen; es ist ein trauriger Stolz – aber doch.

Mir herzlichsten Grüssen dein

Gyuri

LAK LEV 95d/3.

Levél, boríték nélkül.

LEV 197. (417–419) BW 136. (250–251) CJ 76. (191–192)

1. A lelki szegénységről, a Scheffler-évkönyvbe szánt esszé (mely nem maradt fenn), ill. a román esztétikájáról szóló írás.
2. Polányi Cecil és Polányi Mihály.

125. Lukács György Popper Leónak

[1911.] aug 27

Édes Leo,

nagyon várom a leveledet – már olyan régen nem hallottam rólad semmit. Karlitól hallom, hogy talán elmész G[örbersdorf]ból. Mikor? Hová? Mert nincs kizárva, hogy szeptemberben Berlinbe megyek és akkor lehetne G[örbersdorf]ben találkozni. Ez persze bizonytalan még nagyon: olyan lassan küszik (nem merem mondani: íródik) a cikkem¹, hogy azt senki se tudja hogy mikor lesz készen; pedig elhatároztam hogy előbb semmi szín alatt sem megyek el Pestről. Most olyan lassan írok mint te (10 sort egy nap) – és olyan rosszul mint abban az időben a mikor 10 oldalt írtam egy nap alatt. Már ebből is láthatod hogy az állapotom minden inkább mint jó; pláne ha hozzáteszem: ez az egész állapotom. Ülök az íróasztal előtt és várok hogy mondatokat tudjak csinálni valamiből, ami (ez a borzasztó!) egészen készen, az unalomig, az utálatig készen van gondolatilag. Ha ez a tempó tart körülbelül 2000 évre lesz szükségem hogy megírjam a dolgaimat

Téged mulattatni fog ez a helyzet: soha annyira kedvelt nem voltam ott-hon mint most – életem legrosszabb idejében. Máskor t.i. csak étkezéseknél látom a familiámat; természetesen, nem érek rá és rögtön szaladok dolgozni. Most – te ismered az én puritánságomat ebben – póznak érezném felkelni az asztaltól és szaladni dolgozni – ha úgy se tudok dolgozni; póznak kiküldeni Micit ha bejön a szobámba – hisz úgyse dolgozom; póznak nem elmenni sétálni az apámmal – hisz stb. <És mivel> Sőt póznak érzem mutatni hogy ideges és türelmetlen vagyok és megvetem magamat és az életemet – nemcsak mert minden nem jó helyre menő panasszal encanaillozza² magát az ember (ezért is nem érintkezem itt senkivel), hanem mert az illemem (jókedvű emberek közt rosszkedvűnek lenni stb.) csak akkor van joga az embernek (!) ha a „Werk” szolgálatában áll; különben épen olyan mint a többiek, sőt (jószágban, hasznosságban) hitványabb náluk – honnan venne jogot fölényes beszédhez és hanghoz. Szóval én most – először életemben – kellemes és jó fiú vagyok. Nem mulatsz ezen? Én igen. Bár nekem erre igen kevés okom volna. – Igaz! erről eszembe jutnak a régi beszélgetéseink a humorról, és hogy nekem nincs humorom. Most van. De ez a régi meggyőződésemet igazolja: ami-

kor szar, piszok vagyok, erőtlenség a földön fekszem – most megjött a humorom. Szeretném azt mondani <i>Istennek: nem kérek belőle! De most ő nem sokat kérdez engem. – Ha úgy látnám hogy végleg levette a kezét rólam, jó volna: akkor tudnám hogy mihez tartsam magamat. De „gondolataim” vannak, a rendszer épül és gazdagodik – csak épen dolgozni nem tudok.

Mit szólsz a Kraus–Kerr küzdelemhez?³ Nem igazolja előttem is az én véleményemet róluk? Hogy mindakettő – a dolgok lényegében – felületes kutyta; mint gondolkodó: kitscher; mint erkölcsi tartalom: nulla (csak stílárius értékük van – és humoruk) Krausnál már idegesít hogy őt menyire idegesítik az élet apróságai. Akinek az udvar söpretlensége <oly> ekkora páthoszi eredményez, az sohasem fog rendet csinálni a szentek szentélyében. Pedig a páthosznak csak ez az egészen mélybe és belülré jutás ad jogosságot. A Hegel Rechtsphilosophie-jában is előfordulnak a rendőrök stb. de csak egy-egy megjegyzésben – és ő *előbb* megírta az Isten viszonyát a világhoz. Ezeket azért mondom persze, mert ti gondolkodót láttok abban az úrban és nem egy ügyes (bár manieros) stílusú sokszor szellemes, de még többször kellemetlen újságíró. Aki Kernél lehet okosabb, szélesebb, mulatságosabb – de semmi esetre sem különbé minőség. Ady mint újságíró milliószor több mindkettőjüknél.

Hát írájál alkalomilag. Talán az „Armut”-ról is⁴. Mindenesetre azonban küld[d] el nekem a kéziratot és, ha már kiolvastad a <Da> Dostojevszkyt⁵ is. Isten veled!

Gyuri

LAK LEV P85/11/9.

Levél, boríték nélkül.

LEV 198. (419–421) BW 137. (251–253) SC 83. (167–169) CJ 77. (192–194)

1. Aesthetik der Romance.

2. Lezülleszt.

3. 1911 március végétől éles hangú és személyeskedő vita bontakozott ki a Die Fackel, ill. a Panhasábjaiban Karl Kraus és Alfred Kerr között.

4. Ld. kötetünkben: 440–441

5. Az Ördögök-et.

Megemlítenék még – bár levélnek nem számítható – azt a Popper hagyatékában található üres postai levelezőlapot, amelyet Popper megcímzett Lukácsnak (LAK LEV 92/11/16.). Valószínűleg erről a Popper utolsó napjaiból származó levelezőlapról van szó Lukács 1911. november 23-i naplójegyzésében: „Der grösste Dichter könnte, um mich zu charakterisieren, keine symbolischere Situationen ersinnen, wie dass Irma am letzten Nachmittag meine Adresse haben wollte (mit allen dialektischen Pros und Contras); und die adressierte, leere Karte aus Leos letzten Tagen.” (Napló – Tagebuch 49.) [Jellemzőemre a legnagyobb költő nem találhatna ki szimbolikusabb szituációt, mint azt, hogy Irma az utolsó délután tudni akarta címetem (ennek vala-

mennyi prójával és kontrájával); meg a megcímzett írás levelezőlap L.éó utolsó napjaiból. (Melter V. Ágnes fordítása) – in: Lukács György: Curriculum vitae. (Szerk. Ambrus János). Budapest, 1982. 447.]

Beatrice de Waard Lukács Györgynek

(Sierre, 1911. XII. 10.)

Lieber Gyuri

Wirklich hätte ich dir schon eher schreiben wollen, und ich denke du hast das auch gewusst. Und es hätte noch Zeiten dauern können bevor ich dir schreibe, und es wäre doch dasselbe geblieben. Ich weiss aber wie es dir sein muss jetzt, und so komme ich einen Augenblick zu dir, wie auch. Für deinen Brief¹ lieber Gyuri, danke ich dir sehr.

Bist du noch Italien? Es freut mich für dich. Du liebst es dort zu sein nicht wahr?

Wie recht hast du dann es zu tun. Mir scheint es wirklichste (!) das Schönste und beste. In dem Leben das nicht weniger lebend geworden ist und wo der Inhalt der bis jetzt war als Erinnerung sogar über das Leben hinauswächst und als wirkliches noch viel mehr ist, darin wünsche ich dir gute Tagen und ganze Entfaltung und Können in deiner Arbeit, so wie du dir sie wünschst. Es muss richtig sein. Und ich glaube bei dir ist es schon genug die Quellen dazu liebzuhaben, und das ist vielleicht das meiste.

Gyuri schreibe mir, ich freue mich mit deinen Briefen. Ich bin in Sierre mit meinen Eltern. Vater war die letzte Zeit weniger gut. Jetzt geht es wieder. Mir geht es gut, es ist hier wunder – gesund und schön.

Ich grüsse dich herzlich

deine B

LAK LEV 119d/20.

Levél.

P.: Ambulant (!), 10. 12. [19]11.

C.: Dr. G. de Lukács Florence, Pensione Cenvigli (!) Via del Robbia

F.: Schweiz Hotel Bellevue Sierre (Valais)

Kiadatlan.

1. Lukács levele nem maradt fenn.

Beatrice de Waard Lukács Györgynek

(Sierre, 1912. I. 29.)

Lieber Gyuri,

ich weiss genau wie wenig ich dir zu sagen habe und auch genau wie gerne ich dir schreiben will. Nur so, zum einander sehen, sprechen wenn es nötig ist, stillstehen wenn es nötig ist, aber jedenfalls zum nichtvergessen. Hinter den Bergen die ich aus dem Fenster sehe, sitzt du irgendwo, links in der Ecke. Heute stehen die grossen Bergen mit ihren Köpfen in den Wolken. Und vor ihnen <leg> liegen die kleinen Bergen, wie Breugellandschaften, genau und weiss, man sieht durch die kleine(n) Tannenwälder auf den Spitzen und sieht zum erstenmal wie klein sie sind.

jetzt wo Schnee am Boden liegt. Eigentlich sind diese kleinen Bergen wunderschön, immer liebe ich sie mehr. Ihre Linien gehen so langsam alsob sie von einer naiven Hand gezeichnet wurden; ihre Stellungen sind tausendfach verteilt in kleine brave graden Linien von der Weinbepflanzung, und quer durchgeschnitten von kleinen alten grauen Mauern. Jeder Hügel ist eine ganze Erzählung, eine Composition zum Hintergrund irgend eines italienischen Gemäldes. Und die Farben sind <ganz> wie aus so einem alten Kinderbuch mit Farbendruckbildern, nur gelb und braun und weiss, die mich immer elend machten. Aber wenn man weiter sieht, so treten die wunderbarste Cézanne und Corot Gemälde draus hervor, und – sie machen mich wieder elend weil mir das malen nicht gelingt.

Das ist mein täglicher Aussicht, das mich freut. Nach innen sieht es anders aus, es ist nicht das ein und nicht das andere. Wir werden hier auch bald fortgehen. Ich wahrscheinlich für ein paar Monate nach Davos. Und meine Eltern irgendanderswo. Am liebsten in einem eigenen Haus irgendwo. Wir können eines in der Nähe von München bekommen. Wer weiss.

Die Zeit auf grossen Worten grosser Menschen zu leben ist vorbei. Das minutliche <Get> Gewebe vom täglichen grauen Leben ist einem die einzige Wahrheit, und das man daraus als eisernes Wort schmieden kann, im Verstehen der Verhältnissen, im Erkennen der Richtungen bevor sie Ziel geworden sind, in der Unerschütterlichkeit des Glaubens an der Arbeit weil es eben kein Zweites und kein Drittes gibt das auf schwachen Zweifel seitens Wegen einen wegführt, das ist die wahrhaftige Frucht wirklicher Arbeit, wirklichen Lebens. Es ist da wo das eigene Leben und die eigene Arbeit nicht geschieden ist. Sie streiten ja immer so miteinander, und <doch> das schwerste wäre, sie zu vereinen. Ich verstehe das genau. Du schreibst ja darüber in deinem letzten Brief. Du sitzt da in Italien, und du könntest alles abstreifen was nicht zu dir gehört. Du kannst schweigen, du kannst wenig sagen, du kannst sprechen, so wie es dir kommt. Der Anfang ist ja, zu glauben dass niemand etwas von dir erwartet. Und dann einen unermesslichen Ferien zu halten.

Ich weiss nichts wie du siehst. Ich selbst habe keine Uhr, kein ja und kein nein, ich erwarte so gut wie möglich die Zeit wo ich wieder alles machen kann.

Grüsse mir Italien, tue ihm die Ehre ihn gründlich zu erleben – sein schlechtes Wetter und sein Schönes, seine Üppigkeit und seine Öde, seine Lebendigkeit und seine Gestorbenheit, seine Sonntagen und seine Wochentagen. Lieben wir die Verse von Goethe und die Statistiken in einer Zeitung. Und sei gegrüsst von

Be

Und schreibe ihr.

LAK LEV 119d/21.

Levél.

P.: Sierre, 29. I. [19]12.

C.: dr. G. von Lukács <Italien, Florence, 54 Via del Robbia>

[idegen kézírásal] Cap Martin près Menton Alpes Maritimes

F.: B deWaard Bellevue, Sierre (Valais)

[Lukács kézírásával] Paris, XIV Rue Leopold Robert 2 chez Mar. Casadewaart

Kiadatlan.

Lieber Gyuri,

wenn ich dir lange nicht schreibe – nein du weisst wie wenig Unterschied das macht. Meine Arbeit hat mich jetzt so sehr, die Tagen gehen regelmässig und gefüllt vorbei und dadurch schnell. Dabei gelten die Davosen Regeln immer noch natürlich und so gehe ich früh schlafen und ruhe in Nachmittag, und trinke Milch natürlich, endlos. Die Hauptsache aber ist dass ich viel tun kann ohne Ermüdung zu spüren, und das freut mich so sehr.

Paris, Gyuri, ist eine Schönheit. Ich fange es ein, auf meinem Weg ins Atelier, oder zum essen oder ein einziges Mal in die Stadt über die Brücken, und ich denke oft dass du es gerne hättest und dass du kommen solltest um es an zu sehen. Nein? Und jetzt vor allem wo der Herbst so zittert durch und über die Stadt, die Dächer und Gärten und in dem blauen fernen Paris das man überall sieht und fühlt. Voll <L> hängt die Luft von Frische und Arbeit, alsob einem alles gelingen könnte.

Wir suchen immer eine Wohnung, so dass wir zu drei wohnen können. Aber das ist nun einmal sehr schwer hier zu finden. So wohnen wir jetzt leider noch vorläufig; meine Eltern in einem Garten, sehr nett, ich ganz nah, in der Strasse wo die Akademien sind. Meinem Vater geht es die allerletzte Zeit etwas besser; im Sommer aber waren wir manchmal besorgt um ihn, denn die letzte Schwächeanfall die er hatte, hat ihn, trotzdem es ein sehr leichtes war, niemals ganz wieder auf Kräfte gebracht. Er ruht meistens und spaziert jetzt wieder jeden Tag, und arbeitet (schriftlich) ziemlich viel, es ist ein Glück für ihn dass er das tun kann. Wir sind natürlich froh alle zusammen zu sein, und hoffen uns auf eine geeignete ruhige Wohnung.

Dass ich Hilda¹ gesehen habe, hat mich sehr gefreut. Jetzt ist sie wieder in Szeged, ist es sehr arg? Es tat mir so leid für sie sie gehen zu sehen, denn ich fühlte es so etwas wie Holland mir wäre, müsste ich dorthin zurück, und sie hat sich gut gefühlt hier. Ja, wie hast du mein Holland gefunden?² Haag ist nämlich wunderschön und überhaupt das ganze Land; oft sehne ich mich so es zurück zu sehen. Aber nur auf kurze Zeit. Unerhört dass du da wartst ohne mich!

Schreibe mir Gyuri, ich denke manchmal an dich. Ich bin nun so ganz heraus, <aus de> weiss nichts über das was du tust und nicht tust und schreibst, und das gefällt mir nicht. Komme nach Paris, wir würden uns freuen.

Viele herzliche Grüsse von deiner

B

LAK LEV 119d/22.

Levél.

P.: Paris, 23. 9. [19]12.

C.: Monsieur le dr. G. von Lukács Budapest, Városligeti fasor 20 a

F.: B deWaard Paris VI, 9 rue de la Grand Chaumiére

Kiadatlan.

1. Bauer Hilda 1912 július elejétől augusztus közepéig volt Párizsban, ott találkozott B. de Waarddal (akinek címét Lukács adta neki); ld. Bauer Hilda levelei, i. m. 197.
2. Lukács 1912 augusztusában járt Hollandiában – Scheveningenben nyaralt.

Beatrice de Waard Lukács Györgynek

(Párizs, 1912. XII. 24.)

Gyuri

es ist *plötzlich* Weihnachten geworden. Was sind deine Pläne, werde ich dich sehen? Sei herzlich gegrüsst

von Be

LAK LEV 119d/23.

Levél.

P.: Paris, 24. 12. [19]12.

C.: Monsieur le dr. G. v. Lukács Allemagne, Heidelberg, Uferstrasse 8 a

F.: deWaard Paris VI, 9 rue de la Grande Chaumière

Kiadatlan.

Beatrice de Waard Lukács Györgynek

(Párizs, 1913. III. 27.)

Lieber Gyuri

Du bist wieder nicht erschienen, und ich hätte es so sicher gedacht. Es ist mir sehr wenig recht dass es immer länger wird seit wir uns sahen. Und das dumme ist dass ich nie Zeit zum Schreiben habe, denn ich studien sehr viel. Schliesslich ist Zeit ja eine ganz zweitwichtige Sache, man kann sie deformieren ohne Schaden davon zu tragen, ich bin auch sicher, treffen wir uns, so ist alles wie es war. Dass du nicht hier bist und ich dich also nicht sehe, ist ziemlich auseinanderfolgend. Dass aber dein Ruhm hier ist, (wie mir Hilda Bauer schrieb) und ich sie nicht sehe, ist mir unerklärlich. Was ist damit? Ich male nicht, sondern spiele den ganzen Tag Klavier,; eine brave Schülerin –

Schreibe mir. Sehr herzliche Grüsse von deiner

Be

9 rue de la Grande Chaumière

LAK LEV 119d/24.

Levél.

P.: Paris, 27. 3. [19]13.

C.: Herrn dr. G. von Lukács Allemagne, Heidelberg, Uferstrasse 8.

F.: deWaard Paris VI, 9 rue de la Grande Chaumière

Kiadatlan.

Batrice de Waard Lukács Györgynek

[1914 elején]

9, RUE DE LA GRANDE CHAUMIÈRE

Lieber Gyuri.

Ich danke dir für die Zusendung vom Buch und das Gespräch. Ich hatte noch keine Zeit zum lesen, das ist so dumm. Ich freue mich dich gesehen zu haben. Kommst du vorwärts mit der Heirat? Sahst du deinen Vater¹, erzähle mir. <xxx> Paris ist so schön und mild jetzt, wann? (!) kommt die Lena hier? Grüße sie von mir. Ich möchte dass, wenn du deinen Vater siehst, ihm einmal sagtest wie dankbar ich Euch bin dafür was Ihr für mich tatet, denn nie hätte ich nachher tun können was ich tue, und das will soviel sagen – für immer. Bitte lass mich von dir hören und sei herzlich gegrüsst

von Be

LAK LEV 119 d/25.

Levél, boríték nélkül.

Kiadatlan.

1. Lukács házassági szándéka (Ljéna Grabenkóval) nem találkozott apja tetszésével.

Tiele de Waard Lukács Györgynek

(Zürich, 1914. V. 18.)

GRAND HOTEL VICTORIA ZÜRICH

A. KUMMER-WENGER PROPRI.

Lieber Herr v. L.

Ich danke Ihnen herzlich für Ihr freundliches Schreiben¹ und wenn wir einmal auf die Reise nach Holland sein, kommen wir sehr gern zu Ihnen. Ich war so mutlos die letzte Zeit, jeden Tag kam es mir <xxx> das die Zustand meines Mannes komplizierter wurde und dachte ich es sei besser heim zu kehren. Aber dann dachte ich wieder es sei noch nicht: man hat ihm besser gekannt. Dann er jetzt ist und er sollte es bemerken. Aber das Günterstal mussten wir hinaus, es war furchtbar kalt und es gab furchtbaren Regen. So haben wir auf einmal Günterstal und Freiburg verlassen und sind nach Zürich gegangen. Von diesem Hotel aus habe ich 2 Tage, Morgen, Mittag und Abend nach ein Pension gesucht und heute ziehen wir nach oben in Familien Pension „Im Oberland“

Ebelstr. 29. Zürich (7)

Oh es gut ist da weiss ich gar nicht. Die Leiterin ist eine Frau. Dr. Oberländer-Ritteshaus Privat Dozent 1/8 Universität und wusste ich nicht darf man gleichzeitig Pension halten konnte. Aber das Haus ist neu und liegt sehr schön und wir haben ein Zimmer mit Terrasse und Sonne. Bis jetzt bekommt die Luft mein Mann besser das die Luft in Freiburg. Wenn Sie und Ihre Frau (oder Braut!) einmal hierkommen, besuchen Sie uns, nicht war? Und ich schicke Ihnen Nachricht wenn wir heimkehren.

Mit freundlichem Danke und Grüsse für Ihr Beiden, auch von meinem Mann
Ihre

Th. de Waard

LAK LEV 119d/26.

Levél.

P.: Zürich, 18. V. [19]14.

C.: Herrn Dr G. von Lukács Deutschland Heidelberg Kepplerstr. 28.

F.: de Waard 'Im Oberland' pension Ebelstr. 29 Zürich (7)

Kiadatlan.

1. Lukács levele nem maradt fenn.

Beatrice de Waard Lukács Györgynek

(Freiburg, 1914. VII. 14.)

Mein lieber Gyuri

Ich bin in Freiburg Ludwigstrasse 33 Kann ich dich sehen? Wann und wie? Ich bin hier nur bis Montag, wäre es dir daher vielleicht möglich zu mir zu kommen?

Be

telegrafiere mir

LAK LEV 119d/27.

Levél.

P.: Freiburg, 14. VII. [19]14.

C.: Herrn dr. G. v. Lukács adr. Herr Lederer, Kempnerstrasse (29?) Heidelberg, Moltkestr. 8.

F.: de Waard Freiburg, 33 Ludwigstrasse, Breisgau

Kiadatlan.

Beatrice de Waard Lukács Györgynek

(München, 1917. II. 27.)

Lieber Gyuri, Ljena, Bruno¹.

Dass ich nicht schrieb bedeutet dass ich Euch lieber noch 'mal besuche. Später. Weil es sehr lieb bei euch war. Die Bild [!] ist nicht zu haben gewesen. Aber ist bekomme vielleicht in Paket Esswaren am H. wo sie dabei sein könnte. Indessen sehr herzliche

Grüsse von Be

27 Febr.

LAK LEV. 119d/28.

Levelezőlap.

P.: München, 27. 2. [19]17.

C.: Herrn dr. G. von Lukács Heidelberg, Kepplerstrasse 22 oder 20

F.: de Waard Jieblandstrasse 5. G.H. II.

Kiadatlan.

1. Lukács, a felesége és annak barátja.

Beatrice de Waard Lukács Györgynek

(München, 1917. V. 22.)

Lieber Gyuri

Die Olga <g> schrieb mir die traurige Nachricht vom Tod deiner Mutter. Leider schrieb sie die Adresse deiner Familie so undeutlich dass ich dich bitte deinem Vater meine herzliche Teilnahme zu übermitteln. Deine Eltern waren so lieb zu mir dass ich am Tod deiner Mutter grossen Anteil nehme, und sehr sehr den Verlust und den Schmerz für dich und für deine Familie bedenke. Sie wird mir ja immer in so besondern guten Andenken bleiben, um das wichtige das sie für mich tat und um die Sympathie mit der es geschah

Du bist jetzt sicher wieder in Heidelberg. Bitte schreibe mir die richtige Adresse deines Vaters. Wie geht es Euch? An Ljena und Bruno herzlichste Grüsse. Für dich alles Liebe von deiner

Be

Mai 22

IAK I.EV 119d/29.

Levél.

P.: München, 22. 5. [19]17.

C.: Herrn dr. G. von Lukács Heidelberg, Keplerstrasse

F.: de Waard München (Schwabing), Wagnerstr. 21

Kiadatlan.

FÜGGELÉK

POPPER LEÓ MEGJEGYZÉSEI LUKÁCS GYÖRGY MŰVEIHEZ

[A drámaírás főbb irányai a múlt század utolsó negyedében]¹

Franciaországban nincsen könyvdráma

5.o. 20.s. „lemondanak a széles rétegekről” jobb volna talán mert „hatás” az előzőben is előfordul²

Németországban könyvdráma: előnye a szabadság hátránya a színpadi-degenség, technikátlanság

Epos és dráma universumot jelent. De az epos tárgyilag a dráma pedig formailag az (a tárgy szűk volta ellenére Az elbeszélés {direct} ábrázolja, a dráma symbolizálja a világot Balázs B. Distinctiója)³

A dráma forma adta symbolizmusa, mystikus volta (mert mindenki csodaember, 100 felé van elfoglalva, Inzucht⁴) *munkaintegrációja*: mindezt múltkor egy francia barátomnak mondtam el és azt hittem hogy tőlem van.

8. o. „a kifejezésben van centrifug[ális] tendencia a felépítés centripetaliságával szemben”.⁵

11. o. *vágya* választja el a görögségtől⁶ (félreértés e[lmélet]) mint ahogy a primitívektől éppen az választ el minket ami olyan közel hozza őket hozzánk: hogy meg vagyunk tőlük hatva.

12. o., a világnézet másképp nyilvánul ma, másképp veszekednek és szeretik is egymást mint régen. Tehát csak ma nézel Drámája lehet dissonancia-nélküli. De lehet-e jó? Érdemes-e a mai nézet drámára?⁷

13.14. A végtelenség kérdés⁸ nem képzett {belső} konfliktus tárgyat amíg 1. nem kételkedtek sehogysem 2. mindegyik legalább a maga vallásában szentül hitt: csak külsők voltak, erőmérkőzések. A belsőket a skepsis hozta.

14.o. vége nagyon hosszú mondatok Jea[n] Paul stílus⁹, nehéz

16. a dolgok élnek, az eszközökből célok lesznek és komplikálják az életet „Senkise tudhatja hogy a dolgokban mekkora helyzeti energia van felhalmozva”¹⁰ (Ezt az életképedet még nem ismertem és nagyon erősen hatott)

minden tiszta papírt – ő jaj – purum-papírnak nézek, miközben tudom hogy előszörre purumot¹¹ írni nem lehet

csak a „vállalat”-példa egy kicsit gyöngé¹²

18. ma gyorsabban változnak az emberek apa-fiú között nagyobb a különbség mint akár 10 generatio {szélső} emberei között

18.o. (Götztöt¹³ nem-e épen azért nevezed az első modern drámának mert itt látszik először az idő futása?)

19.o. 7.8 ?! (Vagy az érzések<et> hozták a historiai tudást és érzéket ezeket pedig a természettudomány, a physiologiai determinismus.¹⁴

20. o. 10 s. „Közünyösségben” helyett „pártatlanságban” (?)¹⁵

20, 19 (complicálja az érzést még <az> a rudimentális morál is mely a követelményeiből csinál törvényeket kimondván róluk egyszersmind hogy senkire sem kötelezők¹⁶

21 az új világnézet {oly} szükségesen változtatja meg a formát, ahogy pl. az iparművészet formáit az új szükségletek. Csakhogy azt nehezebben látják be mert az összefüggések nem oly világosak¹⁷

21, 28 s. (nem a sorsokat vázoltad csak az erőket amikből sorsok lesznek! tehát vagy vázold ott tényleg a sorsokat vagy írd itt: „az erőket”¹⁸

22, 4 Autoritáshit nem egészen historismus,¹⁹ sőt h[istorizmus] {mint relativismus} épen az autoritásnak mint abszoltnak az ellensége. Itt épen dogmatismusról van szó (amely szinte bénít, de másképp mint a historismus: a h[istorizmus] azt mondja minden jó és nem csinál semmit; a d[eterminizmus] <azt>: csak ez jó és rosszat csinál. Igaz?)

23. 3 sor (jó vicc: az introspektív extatikus aki, nebbich²⁰, kénytelen józannak lenni, hogy lássa – az extázisát.²¹ (Mintha minden áron akarná magát csukott szemmel látni.) itt valamit változtass talán

23, 9 sor a „legalább aránylag” igazán nem kell²². Nem kell félni hogy a „mai ember” meg fog sértődni ha ezt kihagyod (Ezt azért említtem mert ez *prinzipiell* stílustempokérdés)

32, 18 Csak az író világnézete... stb. gyönyörű, nagyon tágas mondat²³. Lehetne aforizmát csinálni belőle

34, 12 „teljesen túl” nem kellemes²⁴

41, 2 mondatconstructio sajtóhiba²⁵

41, 20 stb. Nem jön ki hogy Hebbel amorális, úgy látszik mintha morális pessimista volna azt mondod „nincsen összefüggés” pedig {ahogy leírod} úgy látszik mintha fordított arány volna.²⁶

78. Nora (hogy jobb lett volna, ha Helmer tisztességes ember volna; mélyebb mert egészen principiell és nem ind{iv}[iduális] harc.)²⁷

80. „finom szellemes mondás a H[edda] G[abler] utolsó szava”²⁸ ezt nem szeretem, ez magyar dilettáns esztétika: nem-közel-merés [menés]. <Ha az ember xxx> Úgy teszel mintha nem értenéd. Mindig arra kell gondolni hogy

a stílus symptoma és kerülni a félremutogató symptomákat /48. 3 sor lent-
ről *csak gyönyörködtes végett* ugyanaz

A Hebbel dráma <xx> megmutatja <lelkünk> koszmikumunk egy állati
sémáját: hogy mint a méheknek, szúrunk kell és meghalunk.

47, 23 – „tulajdonképen” ... nagyon csúnya

– 25 hogy a{az} <saját> önexplicáció hiba az nem sousentendu eddig a
könyvben, nem lehet magyarázat nélkül annak tekinteni az „ezért magya-
rázzák...” így nézve túl laza, nem igaz?²⁹

53 a „fils naturel” leírás³⁰ nagyon kedves

54 a baloldali juror³¹ (?) -jegyzet.... – „gyakorlatilag is” óriási vicc³²

<61, 26 „chargeok” helyett talán karikatúrák mert nálunk nem értik el xxx>

60, nagyon mulatságos hogy a női psychét {fejlődését} hogy determinálja a
<trukk> {truc}³³

70. szép gondolat a romantika ante és post rem.³⁴

71, 9. „lélektani finomság” jobb itt³⁵

75, 17 színpadtól *eltekintő* v. *abst[r]aháló* mert „abstrahált” {itt} épen el-
lenkezőkép érthető t.i. {úgy} mint: *színpadról dedukált* (nem?)³⁶

80, 14–18-ig hangban nem tetszik sehogy olyan hang amiről régen leszoktál
bakfisosan rajongó gyenge. csak az kéne még „de feljutott *ám* a csúcsig”³⁷

a 85–89 oldalakon, a cselekvényelbeszéléseknél látszik nagyszerűen hogyan
megelevenedtél azóta, mennyire használt neked az impressionista technika
és amit tanultál – ott ahol tanulni szabad – Kerrtől.³⁸

Igaz-e hogy az Ibsen technika egy nagy értéke hogy az alakok menés-jö-
vését, amely máshol egészen külsőleges és technika-követelte, symbolikussá
teszi: egy ember akkor jön meg vagy megy így amikor az ő *prinzipiuma* meg-
jön vagy eltűnik a jelenlevők <dialektikájából> {érzés-gondolatmenetéből};
a jövés-menés úgyszólván bélelve van: van egy külső és egy egészen belső
(hasonlóan mint Wagnernél a Leitmotívummal) A legnagyobb példa a Bren-
del megjelenése az utolsó felvonásban: ahogy a kettőnek {a} továbbélés kér-
désére megfelel, <szelíd> meleg-irgalmatlanul, szívfacsaróan a nagy „Ber-
gab” szóval amely látszólag csak az ő privát-szava de valóságban mind-
hármuké, külön[böző] hangok{on} csendülve, egyet jelentve. – És amikor
Rank utoljára jön hogy utoljára elmenjen nem-e akkor jön amikor amikor
[!] a másik kettőnek is ütött az órája: nem-e jelenti az ő búcsúja a búcsút⁴⁰
112, 1–6 én is azt mondom hogy erről a technikai összevágás-kérdésről töb-
bet kéne mondani (annál is inkább mert a „félreért[és]”hoz köze van)

116, 6 (... vonást elmos) és egy csomó újat és hamisat teremt.

117, 6 „egyik ember hatását a másikra” a nagyon finom analysis után egy
kicsit általános, arról van inkább szó hogy az egyes emberek <vel> *acciden-*

talitdsai hogyan hatnak épúgy mint az állandó vonások <hogy> mert kénytelenek vagyunk egy pohár bor[t], egy esős délutánt *épúgy* innerválni mint egy örökölt lelkitulajdonságot. A pszichológia kiszámíthatatlanságának gondolata van itt érintve nagyon szépen. Ez a legszebb analysiseid egyike.⁴¹

120, 27 vonal- és levegőperspektíva hasonlat⁴² kitűnő roppantul meglepett hogy ez neked ilyen világos

128, 15 „csak eszének volt érzéke” feleslegesen paradox

133, 20 „ügyes, vidám és kézenfekvő csele segítségével” Ki írta ezt? az 'Egycéltetés'⁴³ dramaturgusa? írd le ezt a mondatot és akaszd az íróasztalod fölé: sose leszel szomorú!

148, 31 ... csak gyönyörködtetés végett ... itt feltétlenül idézőjelbe

151, 17 a mi képletünk pedig: a művészet= (természet – x) + y (y=művész)⁴⁴

151, 28, „ma{napság} amikor ezer motívum...”⁴⁵ (?) (csak ma?)

154, 19 ezt én írhattam volna, ez egy úgynevezett <gyorsfűzés> „Schnellzusammenhang”⁴⁶

157, 32 „antiarchitektonikus” ugy-e?

160, mutasd meg valahogy hogy ez a 112 kiegészítése – Ibsen alakjainak pszichológiája mindig *ad-hoc ps[ychológia]*, a naturalismuséi: mindenkor-raszóló ugy-e?

162, 2 „néha symbolikus néha nem”⁴⁷ ez az ami <tönkreteszi> {halálraítéli} a nat[uralizmus]-t: hogy becsapja a mi idegkövetelményeinket, hogy folyton blamázsítól kell félnünk: ha meg vagyunk hatva és ha hidegek maradtunk egyaránt; hogy *hypokrízis a világnézete* mert ha valami fontos neki mért szűrkíti és fordítja. De ez a hypokrízis azt hiszem egy nagyon mély és nagyon absurd váagnak a gyümölcse: egyszerre lenni subjectumnak és dolognak, *szempontot és tárgyat egyszerre adni*. Azért mély ez a vágy mert ebből a kettőből van {tényleg} a világ, de azért absurd mert ez a kettő egymást tagadja és taszítja. – Ez a rész <és> talán a leggazdagabb az 1. kötetben, legtöbb szempontja van és a legtermékenyebb szempontjai: a technika és az élvező követelményeinek relatioiból <adódók>, téma és forma összevágásából adódók.

165, 21 inkább <„xxx” vonást vonás mellé” mert „folt” általában inkább synthezist jelent

196, 4 ... és sehol lelkiállapotoktól izolált természetet ... és symbolumaik tényleg a kettő összeolvadása.⁴⁸

... montrez lui la lampe éteinte

et la porte ouverte (Macterlinck)⁴⁹

és legerősebbek a symbolumaik ha a tünemények és az érzések között <egy> kérlelhetetlen affinitás van és *mégsem* vegyültek össze addig.

200, 19 marionettek úgy hogy csak *egy felük van és az jelenti a másikat* is:⁵⁰ mintahogy a m[arionett]eknek csak testük, nekik csak lelkük van. A marionette azt hiszem csak ezt jelenti, csak az absztraktságot

201, 5 ezért a *szükségyszerűség* is olyan *neveléségesen* nagy ezekben a darabokban:⁵¹ így kellett történnie mert egyszerűen <nincs> nem volt *más* determináns ({míg az életben a *legerősebb* d[eterminans] győz}). <Úgy néz ki mi> Óvodai determinizmus: kivesznek a kezükből mindent ami nem a közvetlen feladatra kell. A naturalisták determinizmusa igazabb mert van szabadság látszat: symbolizálja a *der[erminált] subj[ektum] érzéseit* <szóval> {(a szabad-illúziót)} míg Maeterlinck mélyebb, nála nincs illúzió: symbolizálja a *der[erminizmus] obj[ektív] tényét*. <Csak azt mutatja> Ő úgy tesz mintha a győztes determinizmus eleve az egyetlen volna, nem mutatja a harcot, a legmeghatóbbat. (Monna Vannában⁵² már másképp van)

234, 10 nem szeretem ezt a fajta secessiók philológiát. Ezt lehet egy Tompa Mihály-disszertációban írni persze csak egészen külsőleg lehet ellene kifogás, az „üglátszik” és „bizonyára” ellen

252, utolsó s. Ugyanez van⁵³ a zenében ahol a program felbontja a formát, bontva hagyja soká mialatt gazdagítja új értékekkel amik a realitásból jönnek de mindinkább symbolumokká lesznek. És most az így meggazdagodott forma kezd újra magába zárulni. Így van a picturában is: A <tárgytalanság> {témátalanság} – csakúgy mint régen a <tárgy> {téma}-egység – csakis a „hogyan”-ra terelte az erőket és így óriási reális meggazdagodáshoz vitt – amelyet most már újra lehet új abstractiók felé egyesíteni. Most nem lesznek üresek a {közvetlen} természet nélkül alkotott dolgok, mert a természet vérben van.

A Shaw-rész {már} hangban {is} igazán jó, az első kötet idejében még nem tudta volna így megírni

264, 21 „végre is...” egy kis visszaesés az első kötetben gyakori Egyetértéshangba (vagy melyik is az antiszemita lap?)

266, 5 az ilyen „csak”-ok a mostani Lukácstól vannak, itt még kiesnek, tehát vagy szórjál el még egy párat a könyvbe vagy hadd ezt ki. Egyáltalán sok munkát spórolhattál volna meg ha nem haladtál volna ennyit azóta. Most elvégre mégis a mai nívóra kell majd felhúznod a dolgot és biztos vagyok minden oldalon lesz húzni valód – így érzem én és azt hiszem te is. Mit fogsz csinálni?

267, 8 letről „Az *architectura*...” erről elejétől fogva túl általánosan beszélsz, sousentendnek tekinted ezt a fogalmat sehol se adsz zeneelméleti kifejtést az arch[itektúra]ról sem praktikus példákat sok részlettel ami legalább egyszer kellene hogy rá hivatkozhass (ahogy Kerr a rothe Hahn-ról

vagy a gallische Posse-ről adja {vagy a Frl Julie vagy az einsame Wegról}⁵⁴. Egy kis megerőltetéssel tudnád ezt és azt hiszem roppant sokat érne. Roppantul hitelesítené a látásodat és másodszor igazán tanítana is. Amit te mutatsz az egyes darabokban: az akaratok mérközése, egyedüllétek reunionja, sorstudat és sorshangulatok. De mért hordják mindezt drámai emberek, és mennyit hord mindegyik és hogyan {és miszerint} vannak <determinálva> {elosztva} a súlyok. Főleg *mi szerint* mert hogy hogyan azt sokszor mutatod (Strindbergnél {pl.} azt mondod „levegőperspektíva és ez helyes) Boncolj fel valamit egészen és rakd össze megint. <xx> Több *fogalomdefiníciót* amit nálam kifogásoltak én tenálad kifogásolom: nem beszélsz elég buta emberekhez.

276. 1–10 ezek már a mai hangjaid (vagy ahogy te legújabban akarod, a tegnapiak)⁵⁵ azok amiket én szeretek

279. 8–3 lentől Kicsit kívülről danolod {itt} már ezt a nótát, ma szebben tudod (George⁵⁶) de már egészen könyv nélkül, álomban (ha ez az amiről most le akarsz tenni, talán nem baj)

Általában: nem<csak> {ahogy előbb hittem} a könyv nívója és a te mai nívód közti különbség teszi szükségessé az átdolgozást stílusban is hanem az 1. és 2. közti különbség. Legalább a 2. kötetig kell vinni az elsőt mert óriási a távolság (nem tudom hogy te is [így] találod-e és riszkiozom egy ilyen pozitív véleménnyel a te hitedet az én hozzáértésemben de riszkiozom mert nagyon biztos vagyok hogy igazam van (és így mégse riszkiozom)) – A munka főleg negatív volna, olyan dolgokat, magyarosságokat a „bezzeg-ámbátor”-világból kéne kidobni pl. 80. 148, 47 stb. De mit mondom neked: az hogy belegyüttél az új stílusba elég <bizonyíték> {garantia} hogy pontról pontra tudod mit kéne csinálni. Azt hiszem nem lesz nehéz és végtelenül hasznos. És mondom: csak a 2.ik nívójáig inclusive!

Akkor művészileg is fog jelenteni valamit a dolog nem csak mint „tanítás”. Ebben {azonban} azt hiszem a legnagyobbat érted el {amit} ilyen téren – ahol a tanár óra után tanulja meg a leckét – elérni csak lehet. És teljesen mulatságos is a könyv, mert szép számmal vannak és jól érthető témák, csak néha az a baj hogy túl tömören, mert csak egy bizonyos *technikai pontból* adod őket és így *magukban* nem egészen tiszták pl. a <T> Kronprätendent[eten]⁵⁷ cselekv[énye] amely túlságosan a Lacinak⁵⁸ van szánva (pedig ő itt nem számít mert először dramaturg, másodszor pedig olvasta a <T>Kr[onprätendenten]-t) – – – (<harmadszor> {apropos} tiszteltetem)

<Nagyon egészségesen állsz szemben Kerrel ott ahol rendszert próbálsz [adni] pl. ahol a német színpadiatlanságot szemben a francia routinena <tá-

mad> úgy magyarázod hogy itt {színházba jártak az emberek} nem volt könyvdráma míg ott csak az volt. Ez már egy lépés a xxxxx felé>

Összeviszsa nagyon szép a dolog mégis. Nagyon érdekes, mint olvasmány és felette solid mint tudomány és, tekintve hogy az utóbbiban kötve voltál, bámulatos hogy az előbbit mégis mennyi szabadsággal vitted keresztül.

– Félek hogy nem tudtam neked eleget vagy annyit mondani amennyit vártál, de hiszen te azt tudhattad hogy drámához nem értek és nem is ismerlek eleget. Mindenekelőtt és után pedig: köszönöm hogy a könyvet ideadtad. Nagyon büszke leszek erre mindig!

Autográf kézirat LAK PLH IX/41/a-1.

1. A megjegyzések elküldésének valószínű időpontja 1909. I. 10. (ld. 15. sz. levél).
2. DF 20–21.
3. Az utalás feltehetőleg Balázs Béla Halálesztétikájának arra a részére vonatkozik, amely a regény és a dráma különbségét taglalja.
4. Beltenyészet.
5. DF 24.
6. DF 27.
7. DF 28–29.
8. DF 29–30.
9. Jean Paul (eredeti nevén Johann Paul Friedrich Richter; 1763–1825), német író, publicista, esztéta.
10. DF 33.
11. Tisztázat.
12. DF 33.
13. Goethe drámája, a Götz von Berlichingen; DF 35.
14. DF 36.
15. DF 37.
16. Uo.
17. DF 38.
18. Uo.
19. DF 39.
20. Egye fene.
21. DF 40.
22. Uo.
23. DF 46.
24. Ez az oldal hiányzik a DF-ből; ld. a DF 47. oldal jegyzetét.
25. DF 55.
26. DF 56. Lukács – feltehetőleg Popper kritikája miatt is – jelentősen kibővítette ezt a részt; ld. DF 57.
27. DF 100.
28. DF 104.

29. Mindkét megjegyzésre ld. DF 65.
30. Utalás Alexander Dumas fiú művére, *Le fils naturel* (A törvénytelen fiú); DF 72.
31. Az esküdtszék tagja, esküdt.
32. DF 73–74.
33. DF 82.
34. DF 91.
35. DF 92.
36. DF 97.
37. DF 104.
38. Alfred Kerr (eredeti nevén Kempner, 1867–1948); német író, kritikus, esztéta. Lukács első kritikáira nagy hatással volt.
39. Popper utalása Ibsen Rosmerholms c. drámájára vonatkozik.
40. Utalás Ibsen Babaház (Nóra) c. drámájára. A DF folytatása nem maradt fenn, ezért a továbbiakban Popper megjegyzéseit – ahol ez módunkban állt – a DT-re utalva azonosítjuk.
41. DT 328.
42. DT 334.
43. Politikai napilap.
44. DT 367–368.
45. DT 368.
46. Itt: gyorselmélet.
47. DT 383.
48. DT 442.
49. Az idézett helyet nem sikerült megtalálni.
50. DT 457.
51. DT 458.
52. Monna Vanna, Maeterlinck drámája.
53. DT 539.
54. A következő darabokról írt kritikákról van szó: Hauptmann: *Der rote Hahn* (A vörös kakas), Schnitzler: *Der einsame Weg* (A magányos út), Strindberg: *Fröken Julie* (Júlia kisasszony) valamint az *Exempel der gallischen Posse* c. írásról. Ld. Alfred Kerr *Gesammelte Schriften, Die Welt im Drama* I. Bd., Berlin, 1917. 92–101., 133–142., 357–363. és 396–400.
55. Valószínűleg utalás Lukács egyik megjegyzésére, amellyel a Popper 1908. XI. 23-i levelében foglaltakra felelt (ld. 12. sz. levél).
56. Lukács George-esszéje.
57. Utalás Ibsen Trónkövetelők c. drámájára.
58. Bánóczi László.

*

Magamnak

Egy új tragédia {majd}nem azt a kontrasztot mutassa ami az akarás és a megakadályozottság hanem az akarás és az {akarat}gyöngeségből nem tudás közt jelen van. Az akaratgyöngeséget mint a boldogság legbelső zárt ajtaját; amelyet csak a legszerencsétlenebbek látnak meg magukban. Mert előttük még van számos amely szintén zárt és így még mindig <átengedi> nem rombolja le azt az illúziót hogy csak *külsők* az akadályok: az első (tehát a máso-

dik) a tehetségtelenség, a második a pénzhiány, a 3. a társadalmi lehetetlenség, a negyedik a testi lehetetlenség és így tovább. A[z] első azt mondja: csak volna elég tehetségem, akaratom volna elég, a másik: csak volna pénzem, tehetségem és akaratom stb. a 3.nak meg több kijebb van a járt ajtaja [?].

Meg szeretném vizsgálni azt az érzésemet hogy: az Ibsen etikája physiologiai szemben a régiek vallásos és Hebbel társadalmi etikájával szemben. A régieknél az Isten bosszulta meg a rossz tettet (amelyet kerülni is lehetett) Hebbelnél a társaság bosszulja meg (és kerülni nem lehet) Ibsennél a vér áll bosszút. Eyolf Epilog. Rosmersholm.

A dráma elmulasztott<a> eddig egy nagy élet-pillantatot: az olyanok egymásra hatását akik egymást személyesen nem ismerik (nincs, azt hiszem dráma ahol mindenki mindenkit ne ismerne) és ezzel a vak sors egy symbolumát...

5 old. 20 s. minden széles rétegekre való hatásról (nem egészen jól hangzik mert előzőleg volt szó hatásról ép így)

6 old 23 s. van egy sajtóhibasor

Gyuri 40 o. szabadság, aktivitásfictio nagyon szép

Autográf kézirat LAK PLII IX/41/a-2.

* * *

[Feljegyzések A lélek és a formák esszéiről]¹

Sterne

Ilonka és Marci² az első hosszú regiebemerkung a Journey tartalommal³ nagyon ügyes

3. 21. „erősen”, vagy „keményen” kimaradhat talán

26. nem kell olyan nagyon bizonyítani hogy rosszul öltözködtek: senki se vonja kétségbe.⁴

4. 2. „ve... vitatkozni”: feuilletonistikus, *okvetlenül el!*

„Phantasie-Technik” citátum⁵ nagyon ügyes

7. Nagyon szép és mély hogy élmények között nincsen belső ellentmondás: *mi vagyunk az egységük*⁶

Kitűnő a „szünet” utáni „Blindekuh”-hangulat⁷ amiben mindegyik <onnan> {arról a helyről} várja várja [!] a csapást, ahonnan épen a másik menekült, mert ő is onnan várta. Nagyon mély, hogyan félnek egymástól az ellentétek mielőtt tudják hogy mindaketten egymás felé vágyódnak.

17–22 a „Not-Tugend”-elmélet⁸ világa talán kicsit formálisan folyik {néha} <és kicsit hosszú>: túlsokat vitatkoznak a vitájuk módjáról; ez tempót zavar.
28. 10 formadefinitio kitűnő⁹

<28. 1) offen-geschlossen 2) Unendlichkeit-thema – Un-Stück>

29, 7 „Perzsaszőnyegek tarka vonalait”..nem passzol ide mert ott éppen teljes és organikus a zártság: *csak* formai kapocs van és nem racionális (míg Sternenél csak racionális, sorrendbeli és nem belső.) Az „álomképek” jó<bb> hasonlat.¹⁰

<30. súlyos anyag – könnyű rajz – – xxxxxxxx>

33 útlevél-história¹¹ kitűnően alkalmazott symbolum

34 „az Ellenkező az ami igazán életre kelt mindent”¹²

36 <ol> végén regiebemerkung „erotikus élet” meg kell csinálni legalább olyan erősen, hogy az {oldal} második utólagos olvasására kijöjjön hogy az onániáról van szó <ez> (vagy el kell hagyni: így nem tapad!)¹³

<xxx> A végén: a félreértések és én ő tévedések jók volnának de nem jönnek ki elég <egyszerűen> matematikusan és frissen A legvége rossz egészen mert már nem a dologból folyik <s heterogen>. Jó csak akkor volna ha a dolog nevébe lőnének most épűgy; csak akkor volna a filz [?] a vitával mélyen rokon ha most a végén úgy folynék ki belőle ahogy az elején belefolyt: ahogy a Rajna folyik bele a Bodeni tóba és vész el benne egy ideig és folyik ki ismét. Az utolsó mondatok igazán otrombák. Ne félj ha nem lesz világos ha nem mondd ki így: a legmérsékeltőbb olvasó <ibolyásabban> {is Hugó-sabban (és szebben!)}, fogja kiolvasni ha nem írod mint így (ne felejts[d] hogy csupa olyan lánynak írod!)

„felesleges bevezetés”-t csak akkor mondhatsz a mikor 100 szor szükségesnek bizonyítottad be. és ez nincs így a végén¹⁴.

Storm¹⁵

munka életrész jó ez a te országod

6. utolsó sor: azt hiszem egy „lieber” kimaradt

(Bocsásd a kihúzásokat: ezek az elintézett pontok.)

Előszó¹⁶

4.–5 az élet, és az élet élménye, realitása vagyis dologlátás és symbollátás, kép és <kapcsolat> kérdés meschiós kérdésben is csak képet lát (a kritikus képben is csak kérdést.) A „kép”-pel vigyázni kell <és> hangsúlyozni kell hogy éppen *nem symbolum* – amit könnyen lehet alatta érteni – hanem ellen[ezőleg] *dolog* értendő alatta.¹⁷

8. „a kritikus írásaiiban a forma a sors, a forma a sorsot teremő principium.”¹⁸ Körölből erre gondoltam amikor azt mondtam hogy írj a „formák és a lélek-et:”¹⁹ a forma primár, lényegadó voltára, arra hogy a formai[lag] <eredetű> helyüket álló, lelki szempontból véletlenszerű mellékességeknek mindig van <új és>lelki *äquivalensük*: <míg> a lelkileg laza érzésszorongoknak formailag semmijük sincs, tehát arra hogy *forma mindig lelket szül de nem fordítva*.

8. oldal egészen kiváló a lentől 4. sortól kezdve direct gyönyörű. De nem kellene, mielőtt a forma-élmény affinitás [!] *általánosságát* mutató és a drámai, lyrai stb. (képzőművész[eti]ekkel is szolgálhatnék) analógiákat hozod fel²⁰, a *mibenlétéről* szólni? Kb. arról hogy a (zárt és <fonott> szótt) forma <a> [minden] *szövé*s és *zárd*s <xxx> antitetikus voltánál fogva vagyis azért mert a szövésnél két ellentétes irány collidál és feloldódik, a zárásnál szintén két ellentétes nyíltság (a dologé balról jobbra a „tér”é jobbról balra, a történése [jobbról] b[alra] az időé b[alról] [jobbra] választódik el egymástól [és egyesül] a zárópontban): a *forma* ezért eleve symbolizálja a *sorsot* amely ha jól tudom szintén ilyen antitetikus jellegű. A forma <illuis> illusztrálja, sematizálja a sorsot {mindig} *akárhogyan jön is létre* (és itt mert én arra felé vagyok olajozva arról kezdenék el beszélni hogy) tehát <többször> <sokszor olyan> {a kritikus mindig kénytelen} sorsot látni minél erősebb a szövé és csukás annál többet, pedig így sokszor félre...A <for> sorsprobl[éma] meghatározza mindig a formapobl[émá]t”²¹ *de* <a formapobl.> {*nem megfordítva*} mert a formapr[obléma] többet <határoz> {tartalmaz} meg és csupa „sors”ot úgy hogy az *igazi* <sors> nincs benne meghatározva, úgy hogy a kritikus – ha nem képes a sorsot <magában> *an sich* is átélni – mindig sötétben marad. Igaz? Mindenesetre (bárhová is visznek a konsekuensiák): nem kellene arról szólni hogy a forma *miért* a sors.

Nagyon szép (a 9 o.) hogy miért 'könnyebb' a kritika de itt is az előbbi ellenvetésem ér: épen *mert*: „kevésbé problematikus az itt látott formavizió valósága”²² nagyobb a félreértési lehetőség {(mert elvesz a skepsis)}. Úgy látszik, te is észrevetted a bökkenőt mert odateszed hogy „felületesen”

12, 26 a „nagy különbség”-et most már – miután folyton róla volt szó – erősebben, pontosabban kell kihozni (egy mondatban)²³ mint ahogy itt történik: restrictiók nélkül nagyon prägnansan, mert különben nem *érezhető* továbbmenésnek az utolsó pár oldal. Egy pár szón múlik csak!

– Bocsásd meg de én nagyon arbiträren²⁴ olvaslak és <pl.> olyan pontokat teszek gyúponthokká mint pl. a 9 o. 1 és 2. sorát ”... kiinduló pont lehet az ő megérkezésük...”²⁵ és itt azt mondom: ha a költő egész életével teremtette meg a dolgát, és így az <valóság>élmény folytonos controllja alatt megérke-

zett a formájához, hova fog menni a kritikus aki <épen> {most} ebből a leg-exponáltabb pontból indul és pedig: a nagy controll nélkül? Kezében vannak a formák és így: életek. Tehet a formákkal amit akar (és így az életekkel is) de csak mechanikusan teheti: mert a formák csak dolgok számára; csak *sík*-ban: mert számára nem körüljárhatók hanem abstractiók a formák. Így *többet* tehet velük mint akárki: játszhatik velük, értheti legirreálisabb lehetőségeiket, értheti ezer módon: de nem értheti egy módon: mert nincs controllja. Úr a formák felett és az életek felett de hatalmatlan úr. És *itt* van az ő íróniája²⁶ hogy életekről beszél (mert hiszen ő tényleg életeket *érez*) és mégis csak könyvekről, és nem fordítva a hogy te mondd vagy pedig a kettő kombinálva: <ő azt érzi íróniája> ő azt érzi: az életről beszél (mert nincs controllja) és csak vicc hogy könyvekről beszél; mi: nem az életről beszél (mert nincs controllja) hanem arról a mi az ő *realitása*: a formákkal <anticipált> {csinált} és {a} csinálttal helyettesített valóságról; tehát végelemzésben mégis könyvről. Két íróniája van tehát: az övé és az objectív és ezek mélyen kiszütyözzék egymást. – Nagyon jól mondd: a <z ír> költő képei nem hasonlítanak senkihez; {hanem} a kritikuséi *hasonlítanak* – *de senkihez*. Ott legalább az élet az ami nincs eltalálva de itt ami el van találva – az nem az élet. Pedig ép ott nem hasonlít össze senki és itt igen. A költő kötött – amikor akar, de a kritikus „szabad” amikor nem akar (És ez a *szabadság* a legnagyobb íróniája). Ő az apokalyptikus malgré lui²⁷

13. 9 lentől) fiam az a kritikus aki tényleg a postulatúmairól beszél nem is fingál módszereket másodszor: ez az ironia (a forma mögé bújás ironiája) első sorban a költőé aki úgy tesz mintha a rímek... pedig ő <(és fordítva)>. A kritikus {(meghatóan)} úgy tesz mintha a könyvek... (und was tut Gott?...) tényleg a könyvek) Különbözik gyönyörű a 13. oldal.²⁸

16. azt hiszem a mi időnk a legjobb kritikus-kor lehetne, hiszen testvére a mai művészet elve a kritikus elvének: a formával antizipált, a kombinálással világraszült élmény primárségének fictioja. A művészetben a stilchaos teszi ugyanazt mint a kritikában a (nem controllált) formachaos, tehát akik ma megértik a művészet mivoltát, már vérben kritikusok <és fordítva: a kik kritikusok> azaz exact félreértők azaz <formál> psychologusok ante rem és post rem: sorsalakítók. (Nominalpsychologusok) Kierkegaard.²⁹

3. Nagyon jó hogy a napló megkönnyítette a magyarázatokat és megnehezítette a megértést.³⁰ Csak így tovább!

Kitűnő – tempóban a legjobb darabod – a 4. <bevezetés> szakasz.³¹ a 10. o. behatása alatt majdnem azt írtam a naplomba: „Gottesglauben: metaphysisches Masochismus.”³² (De nem tettem)

9 szak[asz]³³ a bisentimental-biromantico-platonikus Troubadour <kicsit súlyos> (látta már?)³⁴ kicsit súlyos

14. 13 "... jelen számára volt *érzéki valóság*... – ... *új tudások gyenge szavaitól*"³⁵ vagy-vagy de azt hiszem inkább a második, mert *érzéki valósággá* nem nőhetett amit nem 4 szemközt tapasztalt, hanem csak levelekből tudott stb. Itt az érdekes eset hogy egy *érzéki élmény* habár a múltban van győz egy tudatin ha ez a jelenben van is holott a jelen és <főleg>. {itt} csakis ez – már maga egy *érzéki élmény*: jobb neki tegnap egy tuzok mint ma egy veréb. Szóval úgy kell valahova [!] hogy a <jelen> volt az *érzéki valóság*

17,³⁶ de mégis <úgy van> {furcsa} hogy a gesztusnál nincs úgy mint a művészi *synthesiseknél*: hogy annál becsületesebbek {annál többet érnek} minél postremebbek, a *gesztus* csak primär stádiumában becsületes és csak akkor van életértéke; a Kierk[egaard]-é már nem ér semmit, mert az élet<ében>tel szemben nincs az az {v.v. [vagy: u.n.]} „egyszerűsítés” a mi előbbutóbb meg ne<m> bosszulná magát; ad-hoc *élet* nincs mert az élet naponkint 16–18 óráig történik és ezalatt elkerülhetetlen a nem gesztusba való részeivel összejönni: és ez fáj. Az ad-hoc psychologia (és az a[d] h[oc] anatomia) csak azért lehetségesek mert nem folyton folynak mert *rövid ellentétek* a valóság hosszú rendtelenségeihez úgy-e? És úgy-e az életet azért nem lehet stilizálni mert naponkint 16–20 óráig tart? És ugyanezért nincs a gesztusnak életértéke

17, 18 gondolatilag legjobb oldalaid közül valók

A Kierkegaard tehát kitűnő cikk. Tartalomban ezt szeretem a B[eer-] H[ofmann] után legjobban. Formában első marad George. Nem gondolod te is?

És gyönyörű lesz a kötet³⁷ és szívből gratulálok hozzá édes fiam. – Szeretnék még sokat mondani az egyes dolgokról, de sajnos elkéstem az olvasással és most kell küldeni a kéziratokat. Mikor kerül szedésbe a könyv? Mikor jön ki. És most mi lesz a címe. Én roppantul szerettem volna a f[ormák] és l[élek]-et de ha nem megy hát nem megy. <x> forma és az élmény írás és sírás, sorok és sorsok, keret és chaos mind számárság „a formák és a lélek”-hez képest nem értem mit hal[l]gatsz itt másokra ha magad is érzed mennyire centrális és mély ez a cím. Vagy te nem annak érzed? Nem érzed hogy egész programod benne van és hogy az olvasó miután elolvasta a kötetet {egyedül} a címből még egyszer fogja elolvasni (a mi legalábbis nagy időtakarítás!)

A Határ és a Művészet –, <A> Élet művészet és kritika vagyis – a Dolog a Kép és a Tükör, – Kísérletek a Végtelenről – vagy talán mégis {ceterum censeo} „a formák és a lélek”

Édes fiam nem írok többet. Bocsásd [meg] hogy csak ennyit adhatok most (és félek hogy alig veszed majd valami hasznát)
Még csak: nem teszed Kassnert (idegenség mint métier)³⁸ <Kierkeg. és> George és Sterne közé³⁹

Autográf kézirat LAK PLII IX/41/a-3.

1. Popper ezeket a megjegyzéseket az 1909 XI. első felében írt leveléhez mellékelve küldte el Lukácsnak (ld. 48. sz. levél).
2. Feltehetőleg ironikus utalás közös barátjukra, Benedek Marcellra és barátnőjére.
3. A megjegyzés arra a rendezői utasításra vonatkozik, amely szerint Vince, a mű egyik szereplője Sterne Sentimental Journey (Érzelmes utazás) c. művéből olvas fel; IM 353–354.
4. Mindkét megjegyzés: IM 354.
5. Ti. a Goethe-idézet [„Fehler der Dilettanten: Phantasie und Technik unmittelbar verbinden zu wollen.”] IM 354.
6. IM 356.
7. IM 361–362.
8. IM 362–365.
9. IM 375.
10. IM 376.
11. IM 379.
12. IM 380.
13. A végleges változat: IM 382–383.
14. IM 384.
15. Lukács Storm-esszéje.
16. A lélek és a formák-hoz készült előszó: Levél a „Kísérlet”-ről.
17. IM 308.
18. IM 311.
19. I.d. ezzel kapcsolatban a 42., 44. és 47. sz. leveleket.
20. IM 312.
21. IM 311.
22. IM 313.
23. IM 316.
24. Önkényesen.
25. IM 312.
26. Utalás a kritikus ironiájáról szóló fejtegetésre: ld. IM 313–314.
27. Önmaga ellenére.
28. IM 317–318.
29. A Søren Kierkegaard és Regine Olsen c. esszé.
30. IM 289.
31. IM 290.
32. Istenhit: metafizikai mazochizmus.
33. IM 295–296.
34. A célzás nyilvánvalóan Seidler Irmára vonatkozik.
35. IM 298.
36. IM 301.

37. A lélek és a formák.

38. Mesterség, szakma.

39. A kötet esszéinek sorrendje: Levél a „Kísérlet”-ről; Rudolf Kassner; Theodor Storm; Novalis; Richard Beer-Hofmann; Sören Kierkegaard és Regine Olsen; Stefan George; Beszélgetés Laurence Sterneről.

* * *

[Zur Metaphysik des Dramatisch-Tragischen]¹

1, 4 „Ibsen schrieb einmal stb.” mert a három „sch” csúnya²

2, 14 Der [!] Leben... *des ganzen Universums*³ nem jó mert az 'élet' nem rosszabb akármilyen más *universumbeli* életnél lévén az mind egy kutya és mind stilizálatlan disznóság. Vagy teszed a legfelső universeum-rendet vele szemben – és akkor nem mondhatod *des Universums* mert így qualitative mellérendeled – vagy csak a művészet rendjét – és akkor talán azt mondod: alles denkbaren Seins vagy így

4, 10 talán zu unreiner Mischung

<(5,3 letről) geoffenbar>

5 das Zugleich – (?) talán ezt még ne

de ha már csinálod, tedd idézőjelbe, mondd Zugleichsein vagy Zugleicherzeitsein [!] – és hagyd el.

<3, 6 und unerbittert helyett *aber* un... kellene ha jól értettem>

1) 7, 9 Ihr Dasein kann *keine* tatsächliche Wahrheit haben⁴

2) 7, 2 ... wie kann es in *sinnlicher* Unmittelbarkeit stb⁵

3) 7, 11 Das Erlebnis stb. stb.⁶ Hát szabad <realisnak> vagy nem szabad realisnak lenni a symbolumnak? Ha igen, mért nincs tatsächliche Wahrheitje ha nem, hogy lehet sinnliche Unmittelbarkeitje?

Azután a Das Erlebnis – – – mondatot csináld érthetőbbé egészen a Lebens-ig⁷ (a Thor zum Saale d[es] Richters nagyon szép)

<9, 3 letről) Das Richten stb>

10, oldal és előbb ird talán „Er {der gr[os]se Augenblick}” „Es” helyett: sokkal többet mond „er bedeutet nicht das Leben, er ist das Leben”⁸ nagyon mély és általános distinctio: számomra is jelentős

9, hogy Ibsen azért írt anal[itikus] drámát hogy megmutassa hogy nincs különbség a synt[hetikus]sal szemben?!” nem gyorshypothézis?

10 Nagyon szép az idő [tér] egység átmetaphysikálása „Das Tragische” stb. nagyon tökéletes mondat.¹⁰ A 4 sorban letről „sprachlichen” helyett, ami nem <elég általános> [jó], „dinghaften”[-t] „gegenständlichen”-t írniék

(mert nem a nyelv mint olyan hanem mint időbeli dolog akadályozza a pillanatosságot)

11, 6 „verwandelt”et hagyd ki mert az csak „in”-nel megy és itt felesleges
11, 19 *Aufeinanderfolgenlassen*

12, 21 „– weil formenschaaffenden” nem előkelő stílus írd talán „alle
formsch[affenden]. u. lebenserh[altenden].”¹¹ A következő mondat “Wir
haben...” sem megy így csinálj kettőt belőle Talán úgy ahogy megjelöltem.
Azután „die Lebensnähe – – wird an unserem Sinne vorübergehen”?! Wird
sie sich nicht auch in die stets geöffneten Arme der Abgrünge [!] unserer
Nähemöglichkeiten stürzen?¹² „Alles ihre gleichen” se szép

14, 10 „kaum erkennbaren Kraftlosigkeit” rossz Két mellérendelt mellékne-
vet lehet ugyan mellék- és főnév {ál}formájába tenni – mondhatod pl ent-
färbten Kr[aftlosigkeit] vagy entkernten Kr[aftlosigkeit] – de csak ha
<mint> ebben a formában – nincs <külön> értelme ha pl. nem jelentheti,
dass die Kraftlosigkeit kaum erkennbar war, hanem csak azt hogy entfärbt
und kraftlos¹³ Igaz?

16, 9 az achtlos – verächtlich paradoxra {ugye} nem fektetsz súlyt?

Autográf kézirat LAK PL.H IX/41/a-4.

1. Lukács írása később A tragédia metafizikája cím alatt jelenik meg A Szellem 1911. márciusi
számában. A megjegyzések keletkezésének valószínű ideje: 1910. VIII.; ld. 82, 83, 84. és
85. sz. levél.

2. IM 492; SF 218.

3. IM 493; SF 219.

4. IM 496; SF 223–224.

5. A végleges szövegből hiányzik.

6. IM 496; SF 224.

7. A végleges változat: „Das 'Erlebnis' ist in jedem Erlebnis des Lebens verborgen als gefahrd-
rohender Abgrund, als Tor zum Saale des Richters.”

8. IM 499; SF 226.

9. Ld. IM 498.

10. IM 499; SF 226.

Az említett mondatban szereplő – és kifogásolt – szót („sprachlichen”) nem változtatta meg
Lukács.

11. IM 500; SF 229.

12. Lukács (részben) idézett mondatához [„az életközelség – elmegy érzékelésünk mellett”]
Popper megjegyzése a következő: Avagy nem veti-e bele magát az életközelség maga is
közelség-lehetőségeink szakadékaiba, melyek szüntelenül tárt karokkal várnak.

13. Az átalakított szöveg: „kraftlos und kaum erkennbar”; SF 230.

Drama Leben vor Gott im grossen Augenblick – also irreal, organisch wahr – Leben der Menschen Hemmungsethik Möglichkeiten – Dramawunder [?]; Eindeutiges. Vor Gott gibt's nur das Wunder, Drama Enthüllung Gottes vor Gott. Nicht Eingreifen, Zuschauen soll er Seine Anwesenheit in den alten Stücken ist unmetaphysisch, momentan. Drama unmomentan, persönliche Notwendigkeit, der die Suggestion des Vergangenen nicht genügt Vergangenes beweist nix (auch Ibsen hat nur um das zu beweisen analytische Dramen gesch[affen ?]) Notw[endigkeit]. des grossen Augenblicks, grundlos, unbewiesen Wesenstreue oberstes Gesetz nicht das geringste wird verziehen was sie verletzt u. alles was sie nicht berührt hat. Im Augenblick geschieht ihr Leben: vor dem Letzten Gerichte, die 'Entwicklung' ist nur für die Zuschauer da, in Wirklichkeit symbolisiert sie uns den einen <Sein> Augenblick des Seins.

Autográf kézirat LAK PL.H IX/41/a-5.

* * *

[Von der Armut am Geiste]¹

1) „beinahe“ helyett „fast“-ot írtam² finom különbség: <„fast“ jelenthet úgy fokbeli megközelítést mint>

2) utolsó sor „vor Gott versteht sich“ <egész lehetetlen> nem megy³ (zsidós) azt hiszem „natürlich/freilich nur vor Gott“

3) 3 *ihrem* Erfüllen lehetetlen.⁴

der gute Mensch bei dem die Polarität von ich u. Du aufgehoben ist

5) Heruntersteigen des Himmelreichs {nem} megy⁵ nem biblikus!)

8–9 a hamis „Reinheit des Lebens“-ről gyönyörű⁶

schlechte Unendlichkeit des Lebens nagyon szép⁷

Autográf kézirat LAK PL.H IX/41/a-6.

1. Nem tudunk arról, hogy Popper elküldte-e ezeket a megjegyzéseket Lukácsnak. Az írás megjelent szövegének (Neue Blätter [röv. NB.] 1912. 5–6. sz. 67–92) tanúsága szerint Lukács sehol sem módosított a kérdéses szöveghelyeken.

2. NB 68.; IM 537.

3. NB. 69.; IM 538.

4. NB 71.; IM 539.

5. NB 74.; IM 541.

* * *

LUKÁCS GYÖRGY NEKROLÓGJA POPPER LEÓRÓL

Leo Popper
/1886–1911/
– Ein Nachruf –

Die Größe verbietet jede Sentimentalität. Die stumme Sinnlosigkeit seines Dahingehens ist furchtbarer und stärker, als jedes Wort von Schmerz oder Klage sein könnte. Was an Möglichkeiten in ihm lag, das ganz zu gestalten, hätte vielleicht die Lebenskraft und die Lebensdauer eines Renaissance-menschen genügt; ihm ward ein kurzes Leben in steter Krankheit zuteil, und die wenigen Stunden der halbwegs konzentrierbaren physischen Kraft mußten für das Schaffen ausreichen. Und dennoch verbietet die lächelnde und ruhige Strenge dieses Lebens jedes Gerede von Hoffnungen, die sich nicht erfüllen konnten, von Wegen, die abgebrochen sind, von Fragmenten. Seine Musik und Malerei konnte sein kranker Körper nicht bis zu Taten bringen, was aber in seinen Essays niedergelegt ist, das ist blühend, mächtig und reich und in sich geschlossen, das verläßt das sinnlos Brüchige seines Lebens, d e s Lebens: es lebt ein eigenes Leben, es ist zur Form erlöst.

Die Form ist d e r Gedanke Leo Poppers. Jeder wesentliche Mensch hat nur einen Gedanken; ja es fragt sich, ob der Gedanke überhaupt einen Plural haben kann, ob der wohlfeile Reichtum der Vielheit nicht nur der Oberfläche, dem Ausfüll zukommt. Die Form ist das Bindende und das Bannende, das Lösende und das Erlösende seiner Welt. Die Kluft zwischen Leben und Werk, zwischen Welt und Form, zwischen Schaffenden, Gestaltung, Gestalt und Aufnehmer hat noch nie jemand so weit aufgerissen, wie er. Die grauenvolle Inadäquatheit des Lebens, wo alles von blinden Kräften getrieben und von verfälschenden Fiktionen aufgefangen wird, war die Voraussetzung dieser Formenwelt, das notwendige, irreparable Mißverständnis jeder Auberung, ihre Wiege und ihr Weg; die trennende Einheit von Sein und Form. Aus der Verfälschung jeder Materie durch jedes Ausdrucksmittel entsteht die Form; aus unserer Armut und Beschränkung wird die Erlösung geboren. In Leo Poppers Kunstphilosophie wird die Theorie der Technik zur Metaphysik. Das Urfaktum aller Malerei ist, daß man mit Farben malen muß und daß die Einstoffigkeit der Farben die ganze Vielstoffigkeit der Malerei wie-

dergeben soll, doch nicht kann; diese kühn unternommene Unmöglichkeit und ihr unvermeidliches Scheitern wird in dieser Aesthetik zur kosmischen Vision vom Alltag [Allteig?] der Kunst, zum alles umfassenden Formbegriff. So zwingt der Stein den Bildhauer, der auch die Natur sucht und nicht finden kann, zur Einheit des Im-Block-geschlossenen, so wird aus dem Willen zur Buntheit in den Werken der Volkskunst die mystische Vollen- dung des verborgenen, verlorenen und dennoch überall dascienden Sinnes. Leo Poppers Formbegriff hat alles Beengende und Abstrahierende abgelegt: die Welt der Form ist eine gebende, glückspendende und gebärende, sie ist wahrer, wirklicher und lebendiger als das Leben. (Es ist eine Klassik, wo auch Giotto, Breughel und Cézanne Klassiker sind.) Die Form ist zur Akti- vität erwacht: sie, die Grundlosigkeit selbst, der große Zufall, bricht von der eigenen, unerfahrbaren, metaphysischen Wucht getrieben, ins Leben hinein, schiebt sich zwischen Willen und Werk, verfälscht die Absicht und verwand- delt die Tat, auf daß alles klug oder unbewußt falsch Gewollte der Menschen scheitere und aus dieser Neiderlage ihres Willens das Wahre entspringe.

Die Form ist die letzte und stärkste Wirklichkeit des Seins. Das an Umfang kleine Werk Leo Poppers schwebt, von der Kraft seiner Formvision getragen, hoch über allen Möglichkeiten seines – empirisch gegebenen – Lebens, es ragt in das seinsollende Leben hinein und findet dort eine Heimat: voll Kraft, Schönheit, Reichtum und Gewandtheit ist alles, was er geschrieben hat, es ist aus der Fülle geboren und mit der edlen Bewußtheit der Fülle gemeistert: aus dem qualvoll Sinnlosen und Fragmentarischen seines Lebens ist kein Schatten auf dieses Leuchten gefallen. Dieser Glanz muß jede Klage dämpfen: die Heldenhaftigkeit, mit der er sein Wesen aus seinem Leben heraushob und zur Wesenheit formte, gebietet Staunen und Stille der Andacht; vor ihr muß jede Trauer tränchenlos werden.

Georg v. Lukács

Pester Lloyd, 1911 dec. 18. 58. évf. 289. sz. 5–6.
magyarul: IM 560–561

Levelek Popper Leóhoz
Popper Leó levélfogalmazványai

Dr. Turban Popper Leónak

München, 10. 9. 07.

Lieber Leo,

Ich glaube Ihr Herr Vater muss die Wahrheit¹ erfahren. Ihr Brief sollte deshalb nicht in dieser Fassung abgehen. Ich werde von Davos aus an Ihren Vater schreiben², hier komme ich nicht mehr dazu.

Alles wirkliche Singen halte ich für gefährlich; wenn ich etwas Summen oder leises Markieren zur Unterhaltung erlaube, dann meine ich damit doch kein Singen.

Mit fr[un]dl[ichem] Gruss

Ihr

Dr Turban

LAK PL.II IX/45.

Autográf levél, datált, boríték nélkül.

Kiadatlan.

1. Popper tudóbetegségéről van szó.

2. A levélről nincs tudomásunk.

*

A The Austro-Hungarian Herald szerkesztősége Popper Leónak

THE AUSTRO-HUNGARIAN HERALD

I. Universitätstrasse 11.

Vienna-Austria, 1. September 1908.

Herrn Leo Popper

Budapest

Ich erhielt Ihre werthe Adresse von Herrn Cahier¹, welcher mir sagte ob wäre für unser neu erscheinendes Blatt von grösstem Interesse wenn wir Sie zu unserem Mitarbeiter zählen könnten. Wir beabsichtigen ein Wochenblatt in englischer Sprache herauszubringen, welcher sämtliche Branchen umfasst und Österreich und Ungarn gleichmässig behandelt. Den geschäftlichen Teil hat Herrn Direktor * Ehrenthal übernommen doch würden wir gerne sehen wenn wir über Ungarn, politischen Gesellschaft, Kunst und Literatur etc. regelmässige Berichte erhielten und zwar können dieselben entweder in deutscher oder gleich in englischer Sprache abgefasst werden.

Bevor wir auf die Details eingehen, bitten wir um freundliche Nachricht ob Sie eventuell bereit bei unserem Blatte mitzuwirken und zeichnen Ihrer gesch. Antwort mit Vergnügen entgegenschend, hochachtungsvoll

Hinks [?]

* Leo Ehrenthal Magyar Keresk. h.

V. Váci körút 32. (Ungar Dept)

LAK I.EV 92/08/8.

Autográf levél, cégjelzéses papíron, datált. Boríték nélkül.

Kiadatlan

1. Nem tudunk közelebbit róla.

*

Popper levélfogalmazványa René Plotnak¹

[1908 ősze]

Monsieur

C'était pour vous exprimer ma profonde admiration que j'ai pris la liberté de me présenter chez vous.

<Songeant> {Je me disais qu'un homme dont la peinture avait sur moi un tel effet de bonté géniale devait être lui aux un homme charmant et qui me <permettrait> défendrait pas de voir ses autres oeuvres.

Et ces oeuvres - me disais je - devaient <avoir> un montrer [!] toute l'étrange généalogie de cette grande forme qui a la douceur antique et l'intensité latine [?] de nos jours à la fois et qui exprimait si merveilleusement la charme pleuxxx [?] et l'extase des dernières choses senties dans les dernières heures.

Permettez moi Monsieur de voir le chemin qui menait à ce but là et l'homme qui le marchait -

votre bien dévoué

Leo

Là, l'honneur

LAK PLH IX/41/g-1.

Autográf levélfogalmazvány, datálatlan.

Kiadatlan

1. Vö. 10. sz. levél.

*

Popper levélfogalmazványa Tiele de Waardnak

[1909 tavaszra]

Liebste beste Tiele

Von Dir kommen die liebsten Briefe mit den schönsten u. wärmsten Worten für mich; die reizendsten Geschenke u. die rührendsten Beweise einer nimmermüden intensivsten Besorgtheit für unser Wohl – und ich, der Hauptbeteiligte lasse all diesen Segen über mich ergehen u. schreibe Dich (!) nicht {jeden Tag} wie froh mich das alles macht. – Du weisst, welche materielle, geisttötende Beschäftigung eine Mastkur ist – u. wirst es je belüft vieles diesem Umstande zuschreiben. Und was daraus noch nicht genügend erklärt ist, hoffentlich einfach übersehen. Dann will ich jetzt, nachdem ich mich zu einer Beschäftigung, die mir doch so viel Freude macht endlich aufgeschwungen habe, tun als ob das ganze lange Schweigen nicht gewesen wäre u. anfangen Dir von uns zu erzählen.

Ich habe also ein Leben begonnen das, wenn man von seinem Falstaff-Zweck absieht, das Leben eines asketischen Mörikes¹ ist. Denn der Unterschied zwischen einem Falstaff u. einem heil[igen] Franziskus ist <nicht> {nur} dass dieser wenig u. jener viel isst, <sondern dass jener kein Genuss> u. beide haben auf ihre Art den höchsten Genuss davon. Wenn man aber ein heil[iger]. Fr[anziskus]. zwänge so viel zu essen wie F[alstaff]. so würde er sich vor Scham zu Tode grämen [- - -]
Ein Martyrium das nicht mal so nett ist

Sir John Falstaff u. der heilige Franziskus von Assisi gingen einmal Arm in Arm über die <Hu> Milchstrasse [?]. Sie hatten <sich> {einander} da oben bald gefunden, diese Beiden der Trüffel u. der Hunger

LAK PL.II IX/41/g-2.

Autográf levélfogalmazvány, datálatlan.

Kiadatlan.

1. Möricke, Eduard (1804–1875) német költő és elbeszélő.

Popper levélfogalmazványa egy ismeretlen orvosnak

[1909 nyár elején]

Kedves Doktor úr

Megírom most Magának hogy milyen az állapotom hogy a tanácsát kérem a nyárra és továbbra nézve.

A hízalókúra felvitte volt a súlyomat 56.5-től 63.5, most a *súlyom* 61.5. A serumkezeléstől kezdve {április} azonban folyton egészen mostanáig egy *kevés lázam* van 37.3-6 változó maximumokkal, továbbá egész télen volt és most is van *erős éjjeli izzadságom*. Az étvágyam se nagyon jó és egész télen és mostanáig sokszor volt – hetenkint átlag 2szer – *hányásom*.

De ezek csak a rossz hírek. Mert vannak jók is. Mindemellett t.i. egészen jól érzem magam és ami fő nagyon *keveset köhögök és köpök*.

Két hét előtt, amikor a láz <a> {újra} kezdett nyugtalanítani – mert Berlinben az orvos megnyugtatót és azt mondta hogy ez a kezeléssel függ össze és hamar el fog múlni – elmentem Rotterdamba egy híres orvoshoz aki azt mondta hogy mindenekelőtt fekdjem le ágyba és szedjek *Aspirint* egészen 6 tablettáig amíg a láz elmúlik. Most azonban már 4-nél tartok és még mindig van 37.4 maximumom és egész nap 37.0-nál nem kevesebb a temperatúrám. Az étvágyam most <azonban> <jobb> jobb, nagyon jó kosztot kapok, kitűnő levegőben, nagy nyugodtságban élek úgy hogy a folytonos láz amelynek így csakis belső okai lehetnek kezd egy kicsit nyugtalanítani. Most Július elején innen elutazom hogy nyáron a szüleimmel legyek, valószínűleg Ischliben vagy arrafelé. Ha nem volna olyan óriási <körút> kerülő, eljönnék Pestre hogy Ön megnézzon, de azt hiszem ez talán mégis felesleges strapa, most hogy lázas vagyok. Ha szükségesnek tartja jöhetnék azután ősszel egy [---]re Pestre. És a telet azután egészen egészségemnek akarom szánni és el[menni] Davosra. Mert ahogy most állok dolgozni rendesen úgysem tudok és ha már nem csinállok semmit hát legalább legyen javára az egészségemnek. Azt hiszem Ön is ezt gondolja és annak idején emellett fog szólni. Különben az apám ebbe biztosan könnyen bele fog menni.

Mivel most nem akarok az utolsó kérdésekre (házasság, élet-halál, utódok stb.) kitérni, egyelőre csak a nyárra nézve szeretném ha valamit mondana.

LAK PI.H IX/41/g-3.

Autográf levélfogalmazvány, datálatlan.

Kiadatlan.

An Scheffler

Sehr geehrter Herr Doctor

Gestatten Sie mir {zu} dem bei Ihnen befindlichen Bruegel-Kapitel¹ noch folgendes zu bemerken:

Ich finde die Verwand[t]schaft zwischen Bruegel u. Cézanne sehr gross u. für uns {sehr} bedeutend u. alles was darüber steht, halte ich aufrecht; u. soweit es nicht genug zu Tage tritt habe ich vor es noch viel deutlicher zu machen. – Was aber jene Nachfolgerschaft {betrifft} mit der der Artikel beginnt u. wonach Bruegel – sozusagen von rechts nach links in der Zeit – der Erbe Cézannes sein soll, so war dies nur nötig so lange ich Bruegel für den Stärkeren h[ie]lt. Und die daran anschliessende T[h]eorie von der zeitlichen {causalen} Freiheit der kritischen Betrachtung („Denn was soll uns die Geschichte...“) ist mir zu gut als dass ich sie mit einem oberflächlichen Beispiel compromittieren möchte. Da ich aber jetzt Cézanne für den ungleich Stärkeren halte so liegt kein Grund vor die Behauptung, die so zu einem leeren Paradox geworden wäre, länger aufrechtzuhalten. Sie fällt also (und die Zeit kann wieder vorwärts schreiten)

Aber nicht nur weil er der Stärkere ist, ist C[ézanne], der Erbe Br[ueghel].s (und nicht umgekehrt) sondern vor allem, weil er der Problematiker ist zu des Anderen glaubensblinder Sicherheit (und weil nur *das* problematisch werden kann was schon einmal sicher war) Weil er die Funde des Anderen immer wieder einscharren muss um sie immer wieder neu u. immer tiefer zu finden. – Bruegel zeichnet sein Bild auf u. untermalt es warm u. übermalt es kalt. Er weiss von vornherein wie es aussehen {wird}, wie stark er die Zeichnung machen kann für die letzte stärkste Farbe, die er mit Ruhe abwartet. Cézanne {componiert u.} zeichnet auf u. malt zunächst in einer leichten Farbe so dass eine Vollkommenheit – niedern Grades – entsteht. Dann geht er mit der Farbe weiter u. die Vollkommenheit ist gestört; die Zeichnung muss auch stärker werden u. dann wieder die Farbe wachsen u. da ist auf einmal die Composition nicht fest genug u. es wird umgebaut. Wohl 10 mal zeichnet er er [!] einen Topf und 5 mal verändert er seine Grösse {u. seinen Fleck} dem {immer schwereren} immer strafferen <Ein-
klang> {Gebilde} gemäss, ringend, atemlos hinter seinem Schwerpunkt her, problematisch bis in die tiefste Meisterschaft hinein. <Brueghel malt Monate am {gleichen} Bilde weil 50 Figuren darauf sind, Cézanne weil er ein Ding 50 mal wieder in Frage stellt nachdem ers aufgesetzt hat. Und <Weil>

Beide {stehen} um die gleichen Fragen die sie – einander ergänzend – ganz erschliessen: Br[ueghel], als der Zugreifende {Gläubige} u. C[ézanne], als der zugreifende Zweifler. Und dieser Zweifel – der ihn erst der Stylwerte bewusst macht (der Zweifel ist Vater des l'art pour l'art, wie die Tatunfähigkeit Mutter der Psychologie ist) – macht ihn {auch} erst modern im tiefsten Sinne>

Aber die Probleme <machen> {lassen} ihn {auch} erst steigen, die Unzufriedenheit treibt ihn in Höhen die er nie erklommen hätte. Bei ihm ist der Zweifel die „stylbildende Kraft“. Bei Br[ueghel], ist es <die Gläubigkeit> der Glaube (an seine Fiction) (der sogenannte], Wille z[um], Styl liegt beiden gleich fern). Sie haben beide die Natur gewollt und den Styl gewonnen; <und ihre <Wege> Mittel ergänzen einander so genau dass auf zwei Wegen die so präzise in einander ein [?] dass man zu glauben geneigt ist dass es keinen dritten gibt> auf zwei verschiedenen, einander ergänzenden Wegen. Und {so} man fragt sich ob es einen {obigen „Willen“} dritten {überhaupt} gibt?

Mit vorzüglichster Hochachtung

ergebenst Leo.

LAK PLH IX/41/g.-4.

Autográf levélfogalmazvány, datálatlan.

SchA 87-88.

I. Peter Brueghel der Ältere, vö. 52. sz. levél.

Popper levélfogalmazványa Oscar Ble-nek

[1910 második felében]

Hochverehrter Herr Professor

Ich habe Sie auf einer Karte gebeten mir sagen zu wollen ob Sie für einen Artikel über Cézanne Verwendung hätten. Jetzt habe ich Angst bekommen Sie könnten nein sagen u. <habe> mich entschlossen Sie <direct> {offen} zu bitten dies nicht zu tun. Denn dieser Artikel liegt mir mehr als alles andre am Herzen. Ich hatte selbst vor über Cézanne ein Buch zu schreiben da kam mir M[eier].-G[raefe]. zuvor¹. Nun soll sich alles zurückgedrängte Weh in {die} Seiten ergiessen die Sie {h[ochverehrter]. H[err]. P[rofessor].} mir gütigst bewilligen wollen. Ich verspreche Ihnen das Blaue von Cézanne's Bildern herunter für diese <paar> 4 Seiten². (Es ist {wirklich} eine Existenzfrage für mich <diese Dinge> {sie} schreiben u. Ihnen schicken zu dürfen (To Be or not to be) <u. ich hoffe sie werden Ihnen keine Schande machen> {Und enthalten sollen Sie etwa folgendes: C[ézanne]'s} Stellung zum Impr[essionismus]. Das Luftproblem. Das Substanzproblem u. <seine>

{C[ézanne]}s} Stellung zu den Neuen Das Zeichnungsproblems. Das Con-
structionsproblem u. Stellung zur Skulptur. Das Problem der „sachlichen Or-
namentik“. Würdigung des M[ei]er].-G[ra]efe]. Buches. Sonst nichts. {Und
lesen soll sich das wie der zehnte Teil u. noch malhereu wie das zehnfache.}
<Und all dies genau u. doch fließend>

Ich hoffe <Sie sagen ja> {Herr Professor, Sie wehren's nicht}.

Ihrem ganz ergebenen

Leo Popper

LAK PLH IX/41/g-5.

Autográf levélfogalmazvány, datálatlan.

SchA 89.

1. Meier-Graefe: Cézanne. Piper 1910.

2. A cikk megírásáról nincs tudomásunk.

Popper levélfogalmazványa Karl Krausnak

[1910 végén]

Hochverehrter Herr Kraus

Verzeihen Sie bitte wenn ich Sie noch einmal behellige, aber es sind mir
in der grossen Eile zwei Fehler stehen geblieben¹ die ich doch lieber noch
rechtzeitig berichtigen möchte.

1. Ungefähr im Anfang des 2.ten Drittels (etwa in der Mitte des 2.ten
Corr.-bogens) steht Akzedens statt Accidens

2. auf dem 4.ten Bogen oben steht (vom Setzer korrigiert) *Klischee*, ich
glaube aber dass <es im Interesse> {für das Herauskommen} der Antithese
<{Cachet – Cliché}> – damit sie schon fürs Auge herauskommt – besser wä-
re es mit C zu setzen.

ich glaube aber dass der Gegensatz „elegant“ herauskommt wenn zwei
C beieinanderstehn

LAK PLH IX/41/g-6.

Autográf levélfogalmazvány, datálatlan.

Kiadatlan.

1. A Der Kitsch korrektúrájáról van szó.

A Die Fackel szerkesztősége Popper Leónak

Verlag „DIE FACKEL“
WIEN III/2. Hintere Zollamtsstr. 3

Wien, den 28. Dez. 1910.

Sehr geehrter Herr!

Der Herausgeber hat Ihren Eilbrief erhalten, nachdem er die darin gewünschte Korrektur – Cliché und Accidens – unter anderen bereits selbst vorgenommen hatte.

In vorzüglicher Hochachtung

[bélyegző, olvashatatlan aláírás]

LAK PLH IX/46-1
Cégjelzéses autográf levelezőlap.
P.: olvashatatlan.
C.: Herrn Leo Popper Gries bei Bozen, Pension Quisisana
F.: Verlag „DIE FACKEL“
Kiadatlan.

A Die Fackel szerkesztősége Popper Leónak

Verlag „DIE FACKEL“, Herausgeber Karl Kraus
Wien, III/2. Hintere Zollamtsstr. 3
Telephon 187

Wien, 6. Februar 1911.

Hochgeehrter Herr!

Herr Kraus hat bei dem Empfang Ihres Beitrages „Kitsch“ übersehen, dass Sie ihn gefragt haben, ob [er] für eine Arbeit über Rodin Interesse hätte. Wollen Sie die Freundlichkeit haben, diesen Essay einzusenden. Sie würden dann bald Bescheid erhalten

Mit vorzüglicher Hochachtung

[bélyegző, olvashatatlan aláírás]

Herrn Leo Popper, Gries.

LAK PLH IX/46-2
Autográf levél, cégjelzéses papíron, datált. Boríték nélkül.
Kiadatlan.

Popper levélfogalmazványa Karl Krausnak

[1911 tavaszán]

Hochverehrter Herr Kraus

Verzeihen Sie bitte die Unpünktlichkeit: aber ich fühlte mich wieder so unwohl dass ich die Korrektur¹ unmöglich früher fertigmachen konnte.

Was den Titel betrifft so {bitte ich sie lieber} glaube ich dass ich eher <auf> die beiden Namen als {auf} „die Bildhauerei“ {fallen zu lassen} verzichten könnte, da <es> mir vor allem am prinzipiellen Teil gelegen ist. {u. ich fürchte, die Fälle selbst nicht gut genug gestaltet zu haben und vielleicht,} Übrigens könnte man, wenn Ihnen das recht ist, die beiden Namen, wie ich es {in der Korrektur} angeben, als Untertitel setzen. (auf dem Titelblatt {der Kürze wegen} event{uell}. weglassen) Ich bitte Sie, {sie fürs ganze hinstellen zu können} das selbst zu entscheiden.

Dass Sie den Artikel gross drucken liessen, hat mir eine besonders grosse Freude gemacht: ich danke Ihnen {dafür} von ganzem Herzen

Mit verehrungsvollem Gruss ergebenst

Leo Popper

LAK PL.H IX/41/g-8.

Autográf levélfogalmazvány, dátátlatlan.

Kiadatlan.

1. A Die Bildhauerei, Rodin und Maillol korrektúrája.

Popper levélfogalmazványa Karl Krausnak

[1911 ?]

Hochverehrter Herr Kraus

Vielen schönen Dank für die liebe Karte¹. Bitte danken Sie auch den Herren Mitarbeitern (besonders dem englischen {A. S.} Correspondenten) für ihre Unterschriften.

LAK PL.H IX/41/g-9.

Autográf levélfogalmazvány, dátátlatlan.

Kiadatlan.

1.A levelezőlap nem maradt fenn.

A Der Sturm szerkesztősége Popper Leónak

DER STURM. Wochenschrift für Kultur und die Künste.
Herausgegeben von Herwarth Walden.
Berlin-Halensee, Katharinenstrasse 5.

31. 7. [19]11.

Sehr geehrter Herr!

Würden Sie uns den Nachdruck Ihres Beitrags Der Kitsch aus der Fackel gestatten? Herr Karl Kraus ist damit einverstanden.

Hochachtungsvoll
Die Redaktion
Herwarth Walden

LAK PLH IX/47/1.
Géppel írt, cégjelzéses levelezőlap
P.: Halensee, 31. 7. [19]11.
C.: Leo Popper, Görbersdorf in Schlesien
Kiadatlan.

A Der Sturm szerkesztősége Popper Leónak

DER STURM. Wochenschrift für Kultur und die Künste.
Herausgegeben von Herwarth Walden.
Berlin-Halensee, Katharinenstrasse 5.

4.8.[19]11.

Sehr geehrter Herr!

Wir würden den Nachdruck Ihrer Arbeit nur ohne Nennung der Fackel bringen können¹, womit übrigens Herr Karl Kraus bei uns stets einverstanden ist. Falls Ihnen das nicht erwünscht ist, müssten wir uns den Nachdruck überhaupt versagen.

Hochachtungsvoll
Die Redaktion
Herwarth Walden

LAK PLH IX/47/2.
Géppel írt, cégjelzéses levelezőlap.
P.: olvashatatlan.
C.: Herr Leo Popper, Görbersdorf in Schlesien
Kiadatlan.

1. Popper cikkének utánnyomása nem jelent meg a lapban.

NÉVMUTATÓ

- Ady Endre 209, 240, 278, 279, 281, 325, 416
 Albert, Heinrich 166
 Alexander Bernát 324, 325, 384
 Alfieri, Vittorio 366
 Alma-Tadema, Lawrence 238
 Ambrus János 417
 Angelico, Fra 223
 Angyalosi Gergely 12
 Antal Gábor 12
 Ascher 390
 Assisi Szent Ferenc 315, 318, 447
 Babits Mihály 379, 382
 Bach, Johann Sebastian 43, 71, 85, 86, 87, 132, 160, 162, 165, 205
 Bacsó Béla 13
 Balázs Béla (Bauer Herbert) 8, 236, 259, 276, 279, 280, 281, 291, 298, 300, 302, 306, 316, 332, 341, 344, 346, 348, 349, 361, 363, 365, 367, 369, 371, 374, 390, 395, 398, 404, 405, 424, 430
 Balzac, Honoré de 49
 Bard, Julius 73
 Bató József 250, 252
 Bauer Ervin 300, 302, 362
 Bauer Hilda 270, 272, 279, 280, 283, 284, 291, 300, 419, 420
 Baumgarten Ferenc 256, 269, 299, 314, 316, 319, 320, 321, 323, 324, 326, 327, 330, 338, 344, 345, 348, 356, 368, 373, 374, 379, 395
 Bánóczy László 236, 361, 380, 429, 431
 Bárdos Artur 324, 325
 Beaumont, Francis 324, 366
 Beer-Hofmann, Richard 98, 102, 103, 258, 259, 260, 261, 262, 264, 265, 267, 268, 270, 273, 291, 302, 306, 313, 314, 321, 323, 325, 342, 368, 381, 436, 438
 Beethoven, Ludwig van 71, 85, 86, 101, 160, 161, 162, 165, 208, 210
 Benczúr Gyula 249
 Bendt Júlia 11
 Benedek Marcell 244, 437
 Beöthy Zsolt 274, 275
 Beregi Oszkár 312
 Berény Róbert 218, 223, 405, 406
 Bergson, Henri 367, 381, 387
 Bernard, Émile 18
 Bie, Oscar 73, 336, 450
 Bíró Lajos 276, 277, 278
 Blei, Franz 390, 391
 Blériot, Louis 223
 Bloch, Ernst 365, 387, 394, 395, 411, 412
 Bodnár György 12
 Bolgár Elek 277
 Bolz, Norbert 13
 Bonyhai Gábor 7, 10, 12
 Boutroux, Emile 367, 384, 387
 Böhme, Jacob 315, 317
 Brahms, Otto 316, 318, 332
 Brahms, Johannes 164
 Brentano, Clemens 315, 317
 Broch-Pfeiffer, Charlotte 228
 Bródy Lajos 339
 Bródy Sándor 213
 Browning, Elisabeth Barrett/Robert 273
 Huber, Martin 366
 Burckhardt, Jacob 92, 166, 167
 Brueghel (Bruegel, Breughel), Pieter (Peter) 31–36, 37, 110–123, 183, 239, 261, 266, 267, 289, 290, 300, 310, 311, 328, 344, 345, 358, 359, 363, 369, 372, 383, 384, 387, 442, 449, 450
 Caccini, Giulio 84, 88, 166
 Cahier 446
 Caldara, Antonio 85
 Cassirer, Ernst 330

- Cassirer, Paul 380
 Cézanne, Paul 31, 32, 36, 83, 104, 110, 111, 114, 117, 120, 154, 155, 172, 179, 209, 212, 213, 221, 223, 310, 311, 364, 383, 384, 418, 442, 449, 450, 451
 Chardin, Jean-Baptiste Siméon 209
 Chesterton, Gilbert Keith 175, 363
 Corinth, Lois 22
 Carot, Camille 418
 Cranach (Kranach), Lucas 110, 114, 375
 Cserna Andor 346, 348
 Csillag István 23
 Czigány Dezső 404

 D'Annunzio, Gabriele 276
 Dante, Alighieri 315, 318
 Degas, Edgar 217
 Delacroix, Eugène 156
 Denis, Maurice 154, 213, 250, 252
 Despoix, Philippe 10, 13, 14
 Diener-Dénes József 324, 325
 Dilthey, Wilhelm 92
 Diósy Béla 100
 Domán István 12
 Dongern, Cornelius van 154, 223
 Donatello 406
 Dosztojevszkij, Fjodor Mihajlovics 411, 416
 Dou, Gerard (Gerrit) 119
 Druet 82, 147, 148, 155, 156, 157
 Duczynska Ilona 8
 Dumas, Alexandre 431
 Durante, Francesco 85
 Dürer, Albrecht 185
 Dyck, Anthonis van 218

 Eckhart (Eckart, Ekehart) 360, 367, 388
 Ehrenthal, Leo 446
 Eörsi István 11
 Erdős Renée 213
 Ernst, Paul 313, 314, 315, 317, 319, 321, 325, 326, 332, 333, 334, 339, 345, 355, 356, 367, 368, 374, 379, 381
 Euripidész (Euripides) 366
 Fies Csaba 12

 Fakkert, 345
 Fejér 231
 Fekete Éva 10, 11, 12
 Feleky Géza 328, 329
 Fenyő Miksa 244

 Fenyves Katalin 12
 Ferenczi Sári 270
 Ferenczy Károly 209, 217, 231
 Fichte, Johann Gottlieb 381
 Fischer, Samuel 342, 343, 346, 355, 379, 382, 386
 Flandrin, Hippolyte 83
 Flaubert, Gustave 97
 Fleischel, Egon 390, 391, 392
 Fletcher, John 324, 366
 Ford, John 366
 France, Anatole 215
 Filiep Lajos 361, 362, 367, 368, 371, 380, 390, 396, 407, 411

 Gallen-Kallela (Gallén-Kalléla), Akseli 17–18
 Gara-Bak, Anna 10
 Garai Gábor 349
 Gauguin, Paul 19, 83, 155, 213, 231, 274, 275, 276
 George, Stefan 100, 102, 167, 254, 255, 256, 258, 264, 265, 268, 269, 270, 273, 302, 306, 315, 316, 318, 332, 334, 342, 347, 368, 381, 429, 431, 436, 437, 438
 Gereben Ágnes 12
 Géricault, Théodore 199
 Giotto, Bondone di 114, 132, 442
 Goethe, Johann Wolfgang 38, 39, 86, 102, 135, 158, 160, 161, 162, 166, 180, 224, 267, 314, 317, 318, 418, 430, 437
 Gogh, Vincent van 18–19, 83, 154, 155, 158, 187, 188, 190, 213, 274
 Goldschmidt, Hugo 88
 Goldschmidt 358
 Gombó Piri 254
 Gottfried von Strassburg 315, 317
 Goya, Francisco de 19–21, 73–79, 91, 278
 Görres, Joseph 316, 318
 Grabenko, Jelena 421, 422, 423
 Gulácsy Lajos 237, 238

 Hajós Edit 290, 291, 355, 388, 404, 405
 Hamsun, Knut 217, 363
 Hansics Icu 237, 238
 Hatvany Lajos 100, 289
 Hauptmann, Gerhard 369, 431
 Hausenstein, Wilhelm 37, 121–123, 290
 Haydn, Franz Joseph 86
 Haym, Rudolf 315, 317

- Hebbel, Friedrich 272, 315, 318, 425, 426, 432
 Hegel, Georg Wilhelm Friedrich 341, 366, 381, 384, 394, 416
 Hehn, Viktor 315, 318
 Heidegger, Martin 259
 Heimann, Moritz 334, 342, 343, 350, 355, 379
 Heims, Else 312
 Heine, Heinrich 162, 163
 Herrer Cézár (Caesar) 23
 Herz Henrik 231, 236, 257, 259, 260, 269, 277, 287, 301, 342, 358, 361
 Herzog, Wilhelm 380, 382
 Hettner, Hermann 315, 317
 Hevesi Lajos (Ludwig) 27
 Hevesi Sándor 361, 362, 367, 380
 Heymann, Johanna 316, 326
 Hévízi Ottó 13
 Holbein, Hans 218
 Holtscher Arthur 289, 290, 306, 310, 311, 336
 Horváth János 396
 Hölderlin, Friedrich 92
 Huch, Ricarda 315, 317
 Hugo, Victor 433
 Husserl, Edmund 259

 Ibsen, Henrik 228, 244, 254, 256, 258, 272, 274, 275, 276, 293, 305, 426, 427, 431, 432, 438, 440
 Ignatus 276, 292

 Jacobi Erzsébet 313, 349
 Jacobi, Friedrich Heinrich 315, 317
 James, William 316, 318, 363
 Jauß, Hans Robert 7, 12
 Jászai Oszkár 258, 259, 260, 362
 Joachimi, Marie 315, 317
 Jób Dániel 276, 277, 278
 Joyce, Conor 13

 Kaffka Margit 238, 324, 325, 361, 362
 Kant, Immanuel 193, 316, 318, 382, 386
 Karádi Éva 10, 11
 Kardos András 12
 Karlovsky Bertalan 231
 Kassner, Rudolf 100, 239, 242, 253, 269, 270, 273, 275, 289, 290, 306, 316, 318, 321, 326, 330, 333, 342, 347, 349, 368, 381, 438
 Kellermann, Bernhard 289, 290
 Keményffy Jenő 23
 Kernstok (Kernstock) Károly 100, 204, 209, 218, 324, 325, 327, 328, 329, 349
 Kerr, Alfred 102, 222, 228, 278, 382, 416, 426, 428, 429, 431
 Khnopff, Fernand 215
 Kierkegaard, Søren 102, 291, 299, 300, 304, 305, 306, 307, 308, 342, 345, 348, 354, 368, 381, 435, 436, 437, 438
 Kiss József 100
 Kivi, Alexis 18
 Klages, Ludwig 316, 318
 Kleist, Heinrich von 267
 Klimt, Gustav 214
 Kocziszky Éva 13
 Koplenig, Hilde 8
 Kós Károly 270
 Könczöl Csaba 12
 Körösfői-Kriesch Aladár 195, 196, 216, 231
 Kőszeg Ferenc 11
 Kraus, Karl 7, 13, 174–176, 221, 231, 240, 314, 356, 380, 382, 388, 390, 396, 407, 416, 451, 452, 453, 454
 Kurcz Béla 12
 Küchler, Walter 243, 244

 Laurens, Jean Paul 249, 252, 274
 Lányi Dezső 23
 Lázár Béla 324, 325
 Lehár Ferenc 101
 Lendvai L. Ferenc 11
 Lengyel Géza 324, 325
 Lenkei Júlia 270
 Lenz, Jakob Michael Reinhold 315, 318
 Leonardo da Vinci, (Lionardo) 114, 120, 171, 221
 Leopold Lajos 313
 Lessing, Gotthold Ephraim 270, 315, 318, 369
 Lessner Imre 342
 Lessner Richárd 342
 Lesznai Anna 361, 362
 Leyen, Friedrich von der 243, 244
 Liebermann, Max 22, 298
 Lörtsy Ernő 367
 Loewe (Löwe), Carl 86, 165, 167
 Lublinski, Samuel 315, 318, 319, 355, 356

- Ludwig, Otto 315, 317
 Lukács György 7, 8, 9, 11, 12, 13, 24–27, 91–104, 231, 235–442
 Lukács János 312
 Lukács József 312, 314, 324, 397
 Lukács Mária 261, 262, 313, 339, 340, 343, 415
 Lyka Károly 70
 Maeterlinck, Maurice 272, 276, 427, 431
 Magyar Mannheimer Gusztáv 23
 Mahler, Gustav 163
 Maillol, Aristide 45–50, 82, 83, 143, 148, 155, 215, 258, 277, 280, 334, 335, 336, 364, 396
 Mandl Ottó 236, 316, 321, 328, 330, 331, 336, 340, 342, 344, 349, 355, 378, 401, 409
 Manet, Edouard 211
 Manguin, Henri-Charles 83
 Mann, Thomas 363, 364, 368, 369
 Mantegna, Andrea 204
 Marcus, Judith 11
 Marées, Hans von 326
 Martin, Henri 213, 214
 Matisse, Henri 80, 81, 83, 84, 142, 148, 152, 153, 154, 155, 156, 159, 179, 192, 200, 209, 212, 213, 223, 224, 255, 274
 Mattenklott, Gert 13
 Málnai Béla 270
 Márk Lajos 23
 Márkus László 195
 Márkus Miksa 335, 340
 Mednyánszky László 23
 Meier-Graefe, Julius 198, 383, 450, 451
 Meller V. Ágnes 417
 Mendelssohn, Bartholdy Felix 86, 100
 Mercier, Louis-Sebastien 315, 317
 Mesterházi Miklós 174, 176, 412
 Metsu, Gabriel 70, 119
 Meunier, Constantin 68–70
 Mezei György 412
 Michelangelo Buonarroti 48, 171, 194
 Mikola András 218
 Millet, Jean-François 217
 Molnár Géza 410, 411
 Monet, Claude Oscar 212, 217
 Monteverdi, Claudio 166
 Moreau, Gustave 195, 217
 Moreau, Sophie 315, 317
 Mozart, Wolfgang Amadeus 166
 Mörike, Eduard 447
 Munch Edvard 17
 Müller, Georg 368, 369, 372, 378, 379
 Müller, H. F. 387
 Müller, Lothar 10, 13
 Müller 86
 Nagy Sándor 216
 Neeman-Raabe, Hedwig 332, 333
 Nietzsche, Friedrich 102
 Nordan, Max 228
 Novalis 103, 273, 301, 303, 304, 306, 314, 317, 362, 364, 368, 372, 378, 381, 382, 386, 390, 391, 392, 438
 Orlik, Emil 237, 238, 255
 Ostwald, Wilhelm 243, 244
 Osvát Ernő 258, 260, 270, 334
 Paganini, Niccoló 49
 Pastener Gyula 249, 252
 Paul, Jean 424, 430
 Peri, Jacopo 166
 Philippe, Charles-Louis 355, 356, 366, 368, 372, 379, 381, 382, 394, 396
 Philipp 300
 Piot, René 83, 148, 155, 213, 250, 252, 446
 Piper, Reinhardt 289, 290, 297
 Pissarro, Camille 217
 Platon (Plátó) 85, 102, 366, 384
 Plehn, Albert 321
 Plehn, Maria 321, 325, 326
 Plótosz 367, 383, 387, 395
 Pogány József 382
 Polacsek Károly 371, 372
 Polacsek Mária 369
 Polányi Adolf 281
 Polányi Cecile (Polacsek Mihályné) 280, 281, 414, 415
 Polányi Károly 8, 100, 231, 236, 237, 238, 239, 242, 244, 245, 247, 249, 251, 255, 257, 259, 260, 262, 267, 269, 270, 277, 281, 287, 316, 324, 325, 330, 332, 342, 346, 353, 358, 359, 361, 364, 365, 367, 369, 371, 388, 390, 397, 398, 407, 410, 415
 Polányi Laura 281
 Polányi Mihály 281, 414, 415
 Poll Hugó 68, 70

- Pralle, Uwe 13
 Puccini, Giacomo 57, 64
 Puvis de Chavannes, Pierre 214, 307
 Puy, Jean 83, 148
- Radnóti Sándor 12
 Raffaello (Raffaello), Giovanni Santi di 143
 Reicher, Emmanuel 332, 333
 Reinhardt, Max 272, 273, 312
 Reiss, Erich 379, 382, 386
 Rembrandt, Harmensz. van Rijn 22, 58, 63, 64, 71, 114, 118, 183, 185, 186, 188, 189, 191, 218, 224
 Réthy Károly 293, 371, 410
 Riegl Alois 7
 Rilke, Rainer Maria 51, 59, 63, 65, 167, 214, 228, 240, 255, 278, 348, 364, 390
 Rippl-Rónai József 195, 217
 Ritoók Emma 365, 367
 Rochlitz, Rainer 13
 Rodin, Auguste 45–50, 57, 59, 63, 65, 143, 148, 149, 154, 155, 209, 214, 215, 216, 223, 250, 364, 396, 407
 Rosenhagen 104
 Rosso, Medardo 158
 Rózsa Gyula 12
 Rubens, Pieter Pauwel 34, 114, 118, 186
 Rugási Gyula 7, 12
- Sattler, Käthe 231, 240, 242, 289, 290, 297
 Sängner, Samuel 330, 332, 342
 Scarlatti, Domenico 85
 Schaukal, Richard 379, 382
 Scheffler, Karl 28, 310, 311, 330, 415, 449
 Schelling, Friedrich Wilhelm Joseph 316, 317, 318, 341, 366, 384
 Schiller, Johann Christoph Friedrich 314, 315, 317, 318, 341, 382
 Schlaffer, Heinz 13
 Schleiermacher, Friedrich Ernst Daniel 92, 315, 317
 Schlegel, August Wilhelm 317
 Schlegel, Friedrich 303, 304, 305, 314, 315, 316, 317, 318, 341
 Schmidt, P. H. 379, 382
 Schnitzler, Arthur 256, 258, 276, 431
 Schopenhauer, Arthur 102, 341
 Schubert, Franz 86, 87, 88, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167
- Schumann, Robert 86, 87, 161, 162, 163, 164, 167
 Schütz, Heinrich 166
 Seghers, Hercules 181–191, 363, 364, 367, 390
 Seidler Irma (Réthy Károlyné) 236, 242, 249, 270, 292, 293, 313, 335, 344, 347, 348, 350, 361, 371, 380, 395, 396, 399, 400, 408, 416, 437
 Seidlitz, Leonie 313
 Seligmann, Justus 231
 Seurat, Georges 83, 154, 156, 213, 214
 Shakespeare, William 315, 318, 324, 366, 390, 391, 395
 Shaw, George Bernard 143, 428
 Sieper, Ernst 243, 244
 Signac, Paul 156
 Siligai Ferenc 23
 Simay Imre 23
 Simmel, Georg 7, 13, 104, 256, 316, 318, 330, 388
 Solger, Karl Wilhelm Ferdinand 341
 Somló Bódog 345, 349
 Spinoza, Baruch 384
 Stein, Ludwig 313, 379, 382
 Stern (Stephani) Elza (Bolgár Elekne) 276, 277
 Sterne, Laurence 98, 101, 102, 273, 280, 289, 290, 291, 292, 296, 297, 298, 300, 301, 302, 308, 327, 328, 349, 351, 366, 368, 369, 381, 394, 432, 433, 437, 438
 Stoessl, Otto 355, 356, 407
 Storm, Theodor 102, 273, 289, 290, 291, 292, 297, 300, 301, 306, 308, 347, 368, 381, 394, 433, 437, 438
 Strauss, Richard 87, 163, 164, 167
 Strindberg, August 276, 277, 366, 369, 429, 431
 Suso (Heinrich Seuse) 315, 317
 Szabolcsi Lajos 355, 356
 Szász Zoltán 238
 Sienai Szent Katalin 315, 318
 Szijj Ferenc 223
 Szilasi Vilmos 258, 259
 Szókratész (Socrates) 102, 268, 301
 Szomov (Somoff), Konsztantin (Constantin) 70–73, 260
- Tar Zoltán 10
 Térey Gábor 18

- Timár Árpád 10, 11, 12, 13
 Tintoretto (Jacopo Robusti) 186
 Tiziano (Tizian), Vecellio 21, 22, 182, 183, 186, 210
 Tolnay Károly 7, 8, 11
 Tompa Mihály 428
 Toorop, Jan 214, 215
 Toulouse-Lautrec, Henri de 22, 154
 Turban 300, 360, 361, 363, 369, 378, 389, 402, 404, 445

 Uccello, Paolo 250, 252
 Uhle, Peter 314, 317, 318

 Vallotton, Felix 17
 Vedres Márk 23, 368, 369, 407
 Velázquez (Velasquez), Diego Rodríguez de Silva 21, 237
 Velde, Henry van de 134
 Vészi Margit 330
 Vollard, Ambrois 332, 333, 334, 336
 Vörösmarty Mihály 231
 Vuillard, Eduard 250, 252
 Waard, Beatrice de 44, 153, 231, 257, 258, 259, 263, 270, 271, 273, 275, 276, 280, 284, 285, 287, 288, 289, 291, 292, 294, 299, 301, 305, 306, 309, 310, 311, 312, 313, 317, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 326, 327, 329, 330, 332, 333, 334, 335, 338, 339, 340, 342, 343, 345, 348, 351, 352, 353, 354, 355, 357, 358, 359, 360, 363, 369, 370, 371, 372, 375, 376, 377, 378, 381, 382, 386, 387, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 402, 405, 408, 410, 413, 414, 417–423
 Waard, Tiele de 340, 342, 345, 348, 351, 352, 353, 397, 421, 447
 Wagner, Nike 13
 Wagner, Richard 71, 87, 276, 426
 Walden, Herwarth 454
 Watteau, Antoine 72
 Weber, Carl Maria von 166
 Weber, Ernst Heinrich 202
 Wedekind, Frank 72, 73
 Weininger, Otto 7, 100, 102, 328, 329
 Wernicke, Alex 382
 Wertheimer Adél 312
 Weyden, Rogier van der 118
 Weyer 231
 Whistler, James (Abbott) McNeill 39, 126, 172
 Wilde, Oscar 238, 276
 Windelband, Wilhelm 315, 317
 Whitman (Wittmann), Walt 228
 Wolff, Hugo 87, 163, 164, 167
 Wolff, Karl 382
 Wolfram von Eschenbach 315, 317
 Worringer, Wilhelm 375
 Wölfflin, Heinrich 330
 Wright, Orville és Wilbur 107, 108, 109
 Wüllner, Franz 290
 Wüllner, Ludwig 289, 290

 Zigány Árpád 367, 369
 Zoltai Dénes 13

Tanulmányrajzok, kéziratlapok

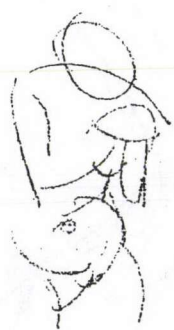

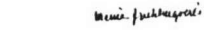
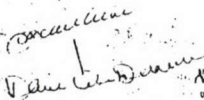
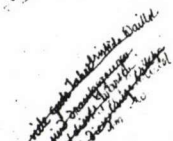

new. style
or

uzvan a zivot mista hoy a Kanyan
vaci letotre

Spaced

Donner
Dernant trois ans il n'y avait point

abuseur

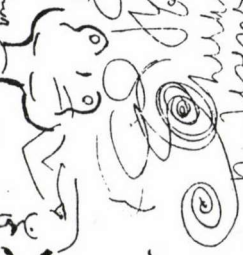

Spaced Temporarily
Chopin

Handwritten notes on lined paper, mostly illegible due to blurring and crossing out. Some legible words include "Sister", "Kil", "Sister", "Kil", "Sister", "Kil".

1. Introduction
 2. Background
 3. Methodology
 4. Results
 5. Conclusion
 6. References
 7. Appendix
 8. Index
 9. Table of Contents
 10. Abstract
 11. Summary
 12. Notes
 13. Footnotes
 14. Endnotes
 15. References
 16. Appendix
 17. Index
 18. Table of Contents
 19. Abstract
 20. Summary
 21. Notes
 22. Footnotes
 23. Endnotes
 24. References
 25. Appendix
 26. Index
 27. Table of Contents
 28. Abstract
 29. Summary
 30. Notes
 31. Footnotes
 32. Endnotes
 33. References
 34. Appendix
 35. Index
 36. Table of Contents
 37. Abstract
 38. Summary
 39. Notes
 40. Footnotes
 41. Endnotes
 42. References
 43. Appendix
 44. Index
 45. Table of Contents
 46. Abstract
 47. Summary
 48. Notes
 49. Footnotes
 50. Endnotes
 51. References
 52. Appendix
 53. Index
 54. Table of Contents
 55. Abstract
 56. Summary
 57. Notes
 58. Footnotes
 59. Endnotes
 60. References
 61. Appendix
 62. Index
 63. Table of Contents
 64. Abstract
 65. Summary
 66. Notes
 67. Footnotes
 68. Endnotes
 69. References
 70. Appendix
 71. Index
 72. Table of Contents
 73. Abstract
 74. Summary
 75. Notes
 76. Footnotes
 77. Endnotes
 78. References
 79. Appendix
 80. Index
 81. Table of Contents
 82. Abstract
 83. Summary
 84. Notes
 85. Footnotes
 86. Endnotes
 87. References
 88. Appendix
 89. Index
 90. Table of Contents
 91. Abstract
 92. Summary
 93. Notes
 94. Footnotes
 95. Endnotes
 96. References
 97. Appendix
 98. Index
 99. Table of Contents
 100. Abstract
 101. Summary
 102. Notes
 103. Footnotes
 104. Endnotes
 105. References
 106. Appendix
 107. Index
 108. Table of Contents
 109. Abstract
 110. Summary
 111. Notes
 112. Footnotes
 113. Endnotes
 114. References
 115. Appendix
 116. Index
 117. Table of Contents
 118. Abstract
 119. Summary
 120. Notes
 121. Footnotes
 122. Endnotes
 123. References
 124. Appendix
 125. Index
 126. Table of Contents
 127. Abstract
 128. Summary
 129. Notes
 130. Footnotes
 131. Endnotes
 132. References
 133. Appendix
 134. Index
 135. Table of Contents
 136. Abstract
 137. Summary
 138. Notes
 139. Footnotes
 140. Endnotes
 141. References
 142. Appendix
 143. Index
 144. Table of Contents
 145. Abstract
 146. Summary
 147. Notes
 148. Footnotes
 149. Endnotes
 150. References
 151. Appendix
 152. Index
 153. Table of Contents
 154. Abstract
 155. Summary
 156. Notes
 157. Footnotes
 158. Endnotes
 159. References
 160. Appendix
 161. Index
 162. Table of Contents
 163. Abstract
 164. Summary
 165. Notes
 166. Footnotes
 167. Endnotes
 168. References
 169. Appendix
 170. Index
 171. Table of Contents
 172. Abstract
 173. Summary
 174. Notes
 175. Footnotes
 176. Endnotes
 177. References
 178. Appendix
 179. Index
 180. Table of Contents
 181. Abstract
 182. Summary
 183. Notes
 184. Footnotes
 185. Endnotes
 186. References
 187. Appendix
 188. Index
 189. Table of Contents
 190. Abstract
 191. Summary
 192. Notes
 193. Footnotes
 194. Endnotes
 195. References
 196. Appendix
 197. Index
 198. Table of Contents
 199. Abstract
 200. Summary
 201. Notes
 202. Footnotes
 203. Endnotes
 204. References
 205. Appendix
 206. Index
 207. Table of Contents
 208. Abstract
 209. Summary
 210. Notes
 211. Footnotes
 212. Endnotes
 213. References
 214. Appendix
 215. Index
 216. Table of Contents
 217. Abstract
 218. Summary
 219. Notes
 220. Footnotes
 221. Endnotes
 222. References
 223. Appendix
 224. Index
 225. Table of Contents
 226. Abstract
 227. Summary
 228. Notes
 229. Footnotes
 230. Endnotes
 231. References
 232. Appendix
 233. Index
 234. Table of Contents
 235. Abstract
 236. Summary
 237. Notes
 238. Footnotes
 239. Endnotes
 240. References
 241. Appendix
 242. Index
 243. Table of Contents
 244. Abstract
 245. Summary
 246. Notes
 247. Footnotes
 248. Endnotes
 249. References
 250. Appendix
 251. Index
 252. Table of Contents
 253. Abstract
 254. Summary

Pair 6 boxes

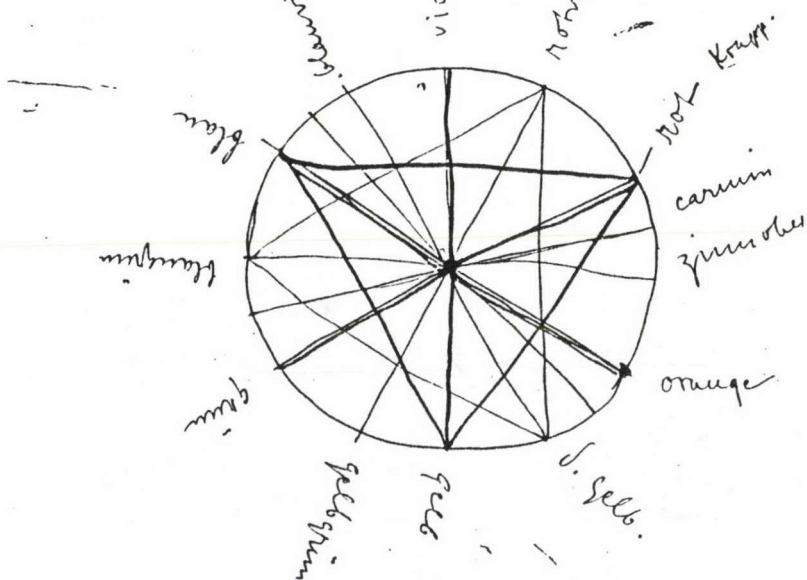
Bellevue

Verkeert in de laatste
150 jaar de verandering
advers 1810

Witze in Bruchteil
 Gesamtzahl der
 Anzahlen. Vervand.
 Luftfähigkeit.

Material: Alle Eigenschaften, Überwiegend, Verstärkung, seiner
 von selbst. Alte des Bau. Frage von Personen. Stärke
Stärke des Einigkeit im Kreis der Welt. Stärke der Einigkeit
farblos unverändert.

Zeichnung von Galileo postuliert u. unverändert. Antike
 in dem Sinne der Antike u. Antike einander bedingen. Das wäre
Überwiegend u. ist es daher dem Antike Bedingungen. Antike
Antike. machen es flach u. hinter u. Drücken u. in das Antike Antike
in Antike. Fläche u. Zeichnung Antike Antike Antike Antike

Kiadja
az MTA könyvtára Lukács Archívum
és a T-Twins Kiadói és Tipográfiai Kft.
Felelős kiadó Sziklai László és Ambrus János György
Felelős szerkesztő Lenkei Júlia
Borító Yasar Meral
A hátsó borítón: részlet Lukács Popper-nekrológiájából
Műszaki szerkesztő Fraunhofer Péter
Tördelőszerkesztő Nyiri András
Készült a Nagy-Gáspár Kft. nyomdájában
29,5 (A/5) ív terjedelemben
ISBN 963 7977 16 3
ISSN 0230-7081

Leo Popper:

(1886—1911.)

— Ein Nachruf. —

Die Größe verbietet jede Sentimentalität. Die stumme Sinnlosigkeit seines Dahingehens ist furchtbarer und stärker, als jedes Wort von Schmerz oder Klage sein könnte. Was an Möglichkeiten in ihm lag, das ganz zu gestalten, hätte vielleicht die Lebenskraft und die Lebensdauer eines Renaissancemenschen genügt: ihm ward ein kurzes Leben in steter Krankheit zuteil, und die wenigen Stunden der halbwegs konzentrierbaren physischen Kraft mußten für das Schaffen ausreichen. Und dennoch verbietet die lächelnde und ruhige Strenge dieses Lebens jedes Gerede von Hoffnungen, die sich nicht erfüllen konnten, von Wegen, die abgebrochen sind, von Fragmenten. Seine Musik und Malerei konnte sein kranker Körper nicht bis zu Taten bringen, was aber in seinen Essays niedergelegt ist, das ist blühend, mächtig und reich und in sich geschlossen, das verläßt das sinnlos Bruchige seines Lebens, des Lebens: es lebt ein eigenes Leben, es ist zur Form erlöst.